

Fűzfa Balázs

irodalom_10

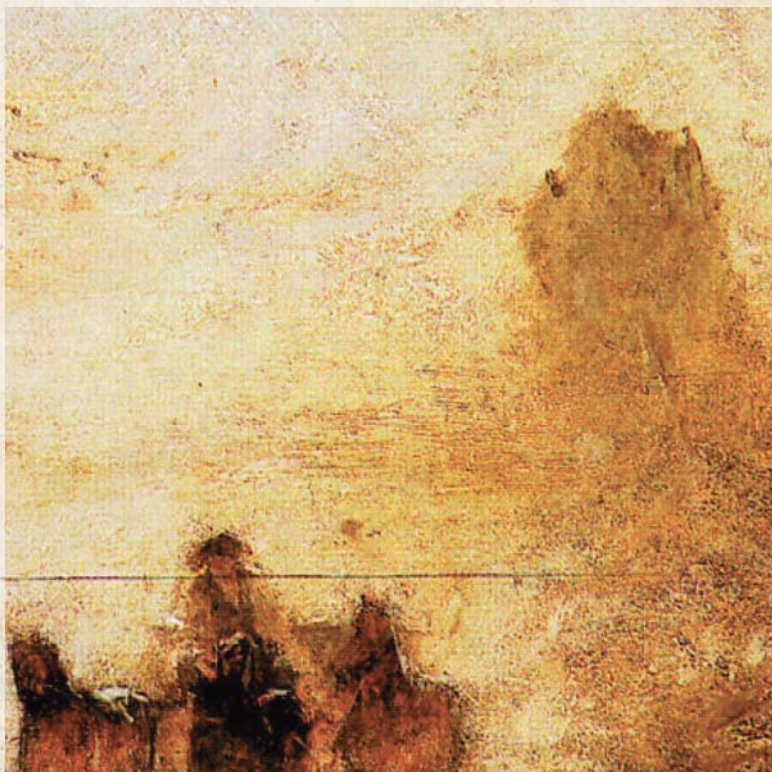

ÉRETTSÉGI-KÖZPONTÚ IRODALOMKÖNYVEK MŰSZÖVEGEKKEL

Fűzfa Balázs

irodalom _ 10

Krónika Nova Kiadó

Mintaoldal a tankönyv használatához

Tankönyvünk törzsanyagát – mely a *középszintű érettségi*hez elengedhetetlenül szükséges – a normál betűkkel szedett főszöveg adja.

Az *emelt szintű érettségi*hez tartozó szövegrészeket vékony bordó kerettel emeltük ki.

Mindezekhez kapcsolódnak az általában az oldalak szélén vagy keretben található kiegészítő megjegyzések, gondolatsorok, illetve ► fogalommagyarázatok, olykor egy-egy író, költő fotója vagy valamely mű szövege.

A középszintű tananyaghoz tartozó kiegészítő megjegyzések, illetve valamely mű szövege.

Az emelt szintű tananyaghoz tartozó kiegészítő megjegyzések, illetve valamely mű szövege.

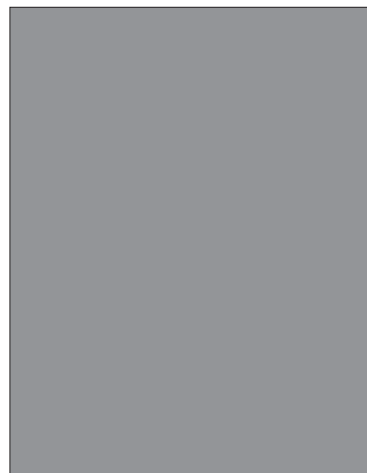
A forrásmunkák adatait – melyek nem mások, mint „ősregi” hipertextusok! – lábjegyzetben* adjuk meg. Meghatározásainkban az ismétlődéseket a lexikonokban szokásos módon jelöljük: ~

Az internetes és oldalhivatkozásokat a következőképpen jelöltük: www.kronikanova.hu, lásd a 4. oldalon!

1. Kérdések és feladatok a középszintű tananyagból.

2. Kérdések és feladatok az emelt szintű tananyagból.

FOGALOMMAGYARÁZAT

Képaláírás

* A lábjegyzeteket, egyéb idézeteket általában betűhíven közöljük – itt is csak az egyértelmű elütéseket javítottuk, mint a műszövegek esetében. [Az Sz. n. rövidítés jelentése: „Szerző nélkül”.]

Tanterv OM-kerettanterv, 28/2000.
OM-kerettanterv, 17/2004. 3. számú melléklet

Lektorálta Kerber Zoltán

© Dr. Füzfa Balázs PhD, 2008
© Krónika Nova Kiadó, 2008
© HUNGART, 2010

ISBN 978-963-9423-97-8
Kiadói kód KN 4010
Terjedelem 28,6 A/5 ív, 606 gr

A kötetben lévő képek jegyzéke megtalálható: www.kronikanova.hu

Kiadja a Krónika Nova Kiadó Kft.
1111 Budapest, Bartók Béla út 18.
Telefon (06-1) 365-4797
Fax (06-1) 385-1941
E-mail kronikanova@kronikanova.hu
Honlap www.kronikanova.hu

Felelős kiadó Sz. Kuncze Magdolna ügyvezető igazgató
Felelős szerkesztő Fábíán Teréz

Tipográfia és design Szabó László

Nyomdai és kötészeti munkálatok Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen, 2010
Felelős vezető György Géza vezérigazgató
Nyomdai rendelés törzsszáma 8980.49.01

Kedves Tanárok és Diákok!

Ez a könyv arra törekszik, hogy bevezesse Tisztelt Olvasóját Magyarország és a „világ” kora modernségbeli (1700-as évek–1857 „irodalomtörténései”-be. Nem irodalomtörténetébe tehát, hanem hangsúlyozottan irodalomtörténetéibe. S miközben hosszabb pillantásokat vetünk az irodalomtörténet e nagy korszakának alkotóira és műveire, elsődleges célunk az, hogy a kétszintű érettségi „hosszmetszeti jellegű” követelményrendszerének megfeleljünk. De szem előtt tartjuk a *Nemzeti alaptanterv* és a *kerettanterv* előírásait is – e három alapdokumentum javaslatait mintegy „keresztelni” igyekszünk egymással.

Tankönyvünk felépítését, szemléletét és beszédmódját az irodalom tantárgy tekintetében újszerűnek szánjuk. A megszokott, egyenes vonalú – irodalomtörténetre alapozott – szerkezet helyett koncentrikus körökben szerveztük meg a tananyagot. Ez alapvetően azt jelenti, hogy egy-egy téma, szerző vagy mű, probléma többször is előkerülhet, akár más-más vonatkozásban is. Elsődleges szempontnak az irodalom „egyben” és mindig egyszerre való létezését tekintjük, ezért mindenekeleltt a különböző jelenségek mögötti összefüggéseket szeretnénk megragadni.

Gondolatmenetünket ennek okán deduktív, vagyis az általánostól az egyes felé vezető módon igyekeztünk elrendezni. A legáltalánosabb áttekintést, a legmagasabb perspektívát az ELSŐ RÉSZben kínáljuk, ahol főlvázoljuk az egész tananyag lényegét.

A MÁSODIK RÉSZben alapvetően az érettségi követelmények szerint rendeztük el, vagyis „kibontjuk” a tananyagot. De itt is állandóan vissza- és előreutalunk a már érintett s még érintendő problémákra, hogy azok összefüggérendszerre minél világosabb legyen. E fejezetben – de lényegében mindvégig – vegyítettük egymással az irodalomtörténeti szemléletet és a motivikus, hosszadmetszeti jellegű vizsgálódásokat. (Utóbbiakra főleg a kérdések, feladatok között kerítünk sort.)

Az egyes fejezetek végén található RÁADÁSokban esszéket, novellákat – s nemegyszer verset is – közlünk. Eme ráadásszövegek az adott műfaj követelményei szerint igyekeznek – másfajta ▶ horizontból és beszédmódban fogalmazva, mintegy „magasabb szempontból” szólva – portrét rajzolni az adott szerzőről vagy áttekintést adni valamely témáról.

Újszerű az is, hogy tankönyvünk tartalmazza mindazokat a műszövegeket, melyeket a fenti dokumentumok minimumkövetelményként megjelölnek.

A megszokottnál sokkal nagyobb szerepet szántunk kötetünkben a vizualitásnak, vagyis a képeknek s az egyes szövegek, szövegtömbök egymáshoz

A szerző egy 2010-ben rendezett könyvbemutatóján

Könyvünk nem a „mindent elmondás” igényével készült. Elsősorban probléma-, élmény- és érettségi-központú, gondolkodtató, önálló munkára serkentő tankönyv szeretne lenni. Ezért sokkal több benne a (nem kötelező!) feladat, kérdés. Ezek olykor épp csak fölvetnek egy-egy továbbgondolandó ötletet. De viszonylag sok közös munkára, kis- és nagyobb projektekre is adunk javaslatot, remélve, hogy örömmel fogjátok ezeket kihívásnak tekinteni. 😊

Nem kizárt az sem, hogy a FŐSZÖVEGben és a KIEGÉSZÍTŐ SZÖVEGEKben egymásnak ellentmondó véleményeket közlünk ugyanarról a műről. Sőt, némely esetben egyenesen a tudósokkal vagy a tankönyvszerzővel való vitára szólítjuk fel az Olvasót!

HORIZONT értelmezői nézőpont

HIPERTEXT Egymásra utaló részekből álló, nemlineáris, digitális közegben létező szövegábrázolás. Előzménye a lexikon típusú könyv.

MEDIALIZÁLÓDIK Tágabban: a tömeg-tájékoztató eszközök (média) révén igényli és használja a nyilvánosságot. Szűkebben, a mi gondolatmenetünkben: az irodalmi alkotások a szöveg-szerűség mellett egyre gyakrabban alkalmazzák a vizuális és az audiális jelentésteremtés eszközrendszerét, vagyis „multimedializálódnak”. – Ezért az olvasónak is szüksége van a megértéshez eme eszközök használatára, effajta nyelvek ismeretére. (A pszichológia tudománya például „külső emlékezeti tár”-nak nevezi a számítógép vincseszterét, a CD-t, DVD-t, pendrive-ot, melyeken egész könyvtárakat tárolhatunk akár multimédiás formában is.)

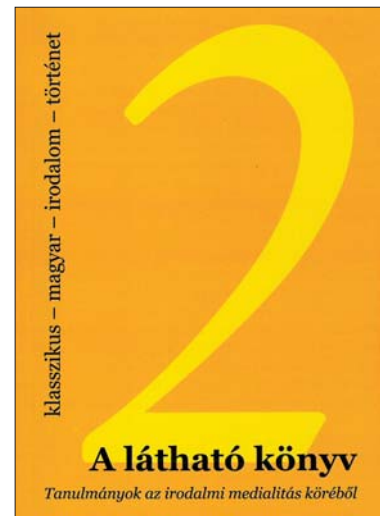
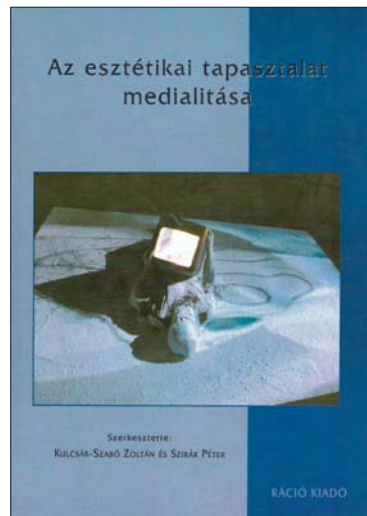
való viszonyainak. A képek nemcsak illusztrációk, hanem szerves részei a gondolatmenetnek. A tipográfia és a tördelés tehát tartalmi kérdés: nemritkán az is előfordul, hogy vizuális hatásokkal szeretnénk olyasmit elmondani – vagy továbbgondolásra biztatni Benneteket –, amit szavakban külön nem is fogalmazunk meg.

A könyv használatának legfőbb újdonsága azonban mégiscsak abban van, hogy nemcsak az eleje felől a vége felé haladva olvasható és tanulható, hanem ide-oda lapozgatva, az asszociációk, az utalások, az ugrópontok – ha tetszik: ▶ hipertextek – mentén is. Ez pedig nemcsak azt jelenti, hogy egy-egy probléma több szempontból is előkerülhet, hanem azt is, hogy a más-más nézőpont más-más vélemény alapja is lehet.

Továbbá: a hipertextualitás alapelvén működő internet nemcsak az egymással szemben álló nézetek szabad területe, hanem új olvasási módszert is kifejleszt. A dinamikus olvasás lényegében a képernyő egyszerre-látását és -befogadását jelenti, ezért szeretnénk különösen, ha az egyes oldalak összképe együtt többet mondana, mint azok részei egyenként – lineárisan haladva – elmondani képesek lennének.

Ezzel a módszerrel – mely az online világban teljesen természetes – egyrészt szeretnénk hasonlítani a kortárs irodalom beszédmódjára (*Iskola a határon*, *Termelési regény*, *Por* stb.), másrészt alkalmazkodni igyekszünk az olvasók, tehát az érettségi előtt álló diákok olvasási szokásaihoz, továbbá az irodalomtudomány aktuális tendenciáihoz.

A jövőben az irodalom egyre inkább mint a kultúra egyik „ágazat”-át, lehetséges „nyelvezet”-ét tekinti önmagát. A vele foglalkozó tudományok – irodalomelmélet, irodalomtörténet – is átalakulóban vannak, s mindinkább összehasonlítható jellegűvé válnak, illetve ők maguk is ▶ medializálódnak.

Tankönyvünk törzsanyagát – mely a középszintű érettségihez elengedhetetlenül szükséges – a normál betűkkel szedett főszöveg adja. Az *emelt szintű érettségi*hez tartozó szövegrészeket vékony bordó kerettel emeltük ki. Mindezekhez kapcsolódnak az általában az oldalak szélén vagy keretben található kiegészítő megjegyzések, gondolatsorok, illetve fogalommagyarázatok, olykor egy-egy író, költő fotója vagy valamely mű szövege. Az első részben főleg olyan alkotókról és alkotásokról beszélünk e kiegészítésekben, akikről és amelyekről később már – helyhiány miatt – nem lesz módunk hosszabban szólni. A további fejezetekben részletesen bemutatott szerzőket itt, az első részben gyakran csak megemlítjük, hogy jelezzük fontosságukat, illetve hogy elhelyezzük őket a **kánonban**. Nevüket az első részben NAGYBETŰvel szedjük, és zárójelben jelezzük, hogy hol található róluk vagy tőlük a könyvben hosszabb szöveg, esetleg önálló fejezet.

A bonyolultabb fogalmakat – ismétlésképpen – általában akkor is megmagyarázzuk, ha azok már előfordultak korábbi irodalmi tanulmányaitok során. Ugyanakkor nem írunk körül feltétlenül mindent: amiről feltételezzük, hogy valamely más tantárgyból – vagy az „élet”-ből – már tanultátok vagy ismeritek, annak bemutatását nem erőltetjük újra. S ha mégsem volna ismerős egy-egy szó, akkor pár másodperc alatt megtaláljátok a neten.

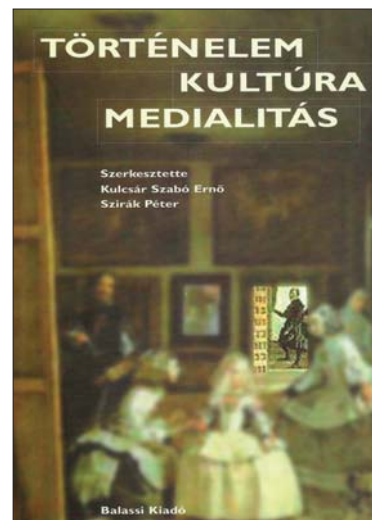
A feladatrendszer is kétszintű. Az emelt szintű érettségi felkészítő feladatokat, kérdéseket színes kerettel különítjük el a középszintűektől. A forrásmunkák adatait – melyek nem mások, mint „ősrégi” hipertextusok! – lábjegyzetben adjuk meg. Meghatározásainkban az ismétlődéseket a lexikonokban szokásos módon jelöljük: ~. A műszövegek közlésében a gondozott kiadásokat követtük, illetve ilyenek hiányában az eredetihez ragaszkodtunk, ha annak a szerzőre jellemző stílusértéke van. Az egyértelmű elütéseket javítottuk, a kihagyott részeket pedig a szokásos jellel [...] érzékeltetjük. (A lábjegyzetekkel és a hivatkozásokkal kapcsolatos további megjegyzéseket lásd a hátsó belső borítón, az ún. „mintaoldal”-on!)

Kedves Olvasóm! E könyv írásakor arra törekedtem, hogy munkám számodra ne legyen unalmas. Szeretném, ha az irodalom segítene Téged önmagad minél mélyebb megismerésében, szeretném, ha az irodalom közelebb vinne az emberi létezés legfontosabb céljaihoz, a szabadsághoz, a boldogsághoz és a szeretethez. Ebben reménykedve kívánok sok örömet az olvasásban, az irodalomról való beszélgetésekben – és főképpen sok sikert majd az érettségin ☺!

Szombathelyen, 2010 júliusában

A szerző

KÁNON Eredetileg a *Biblia* hiteles iratainak megnevezésére szolgáló fogalom. Ma az irodalomtudomány kedvelt kifejezése: a „trendi” művek összességét jelenti.

Felfogásomban a tankönyvszerző lényegében moderátor, aki a tudáshoz való eljutásban, az önálló gondolkodásban segít, aki elsősorban ötleteket ad a munkához – s nem az a célja, hogy kész ismereteket közöljön.

Ebben a könyvben is a Horatius-tételtől származó felszólításhoz igyekszem tartani magam: „*Merj mást gondolni, mint amit én!*”

Mezősi Miklós

Utóhang

Félig isten, félig ember
néz reánk a nagy szemével.
Amit tett: az nagyon *penge*,
soha jobbkor soha *élesb*
nem és nem és nem lehetne;
tette, vette, teremtette,
elvetette, kiszedette,
mindig a legjobb ütembe'.

Civilizátor-grófunkat
koszorúzzuk itt és mostan.
Tudjátok, mit? Ne is várjunk!
Rajta, rajta, koronázzunk!
Nem kiskirály, nem is herceg,
grófunk nem szű, nem is perceg.

Kit most koszorúznak: csupán ember –
igaz: Emberebb egy Ember,
mit sok sehonnai lúzer
gondolni soha nem mer.
Mit akart ő? Nem hatalmat.
Maga volt a Hatalomnak
nagy és pompás Akarása!
Hósszívú volt lángolása,
nagyívű a szárnyalása.

*Adassék e pár sor Széchenyi Istvánnak,
kit most érdemelten, szépen koszorúznak.
Koszorút nem viszek, írás megy helyette,
de ott leszek mégis, míg élek, mellette.
Magyar sors-kockákon ez ígyen döntődött...
Ő a Lehetetlent le tudta teperni –
volt egy szent szándéka: gyönyörűket merni...*

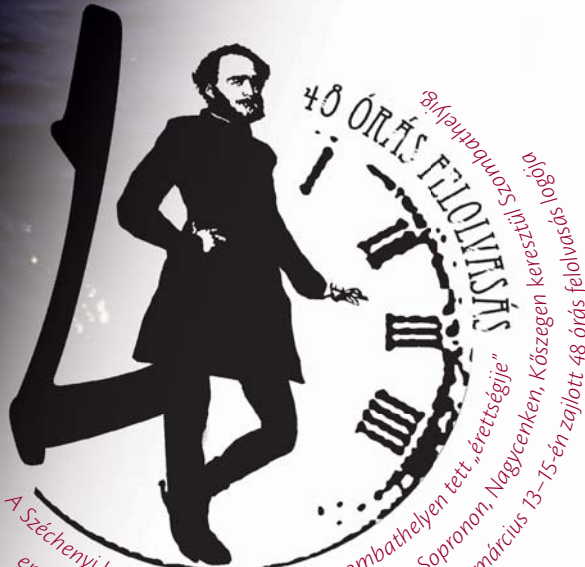
(Részlet a Széchenyi István „érettségi”-jének
200. évfordulója tiszteletére írt ódából)

I. rész

A kora modernség (1700-as évek–1857) beszédmódjai

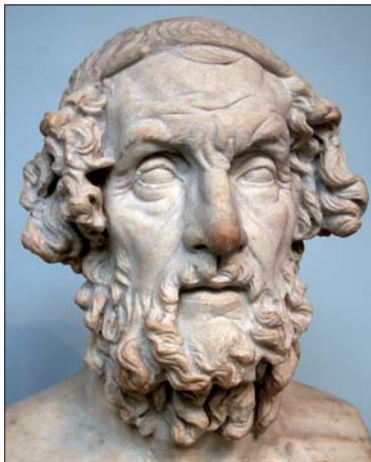
„A modern regény (a Cervantesszel, Defoe-val kezdődő) csak látszólag jámbor, prózává hígult örököse [...] az eposzi hagyománynak; valójában lázadás e kánon ellen. A mítosz eleve elrendelését felváltja benne a lehetőség, a szerep csinálta hőst a hős választotta szerep. [...] A mítosz, a mese »kollektív emlékezésétk« a regényíró jövőkeresésre cseréli; bár szívesen él a múlt idővel, ez csak nyelvtani alkalmazkodás a »hol volt, hol nem volt« konvenciójához, s nem a megtörténtet meséli, hanem a történelemét. Az eposz, a mese hőstét megtörtént jövője sorsként irányítja; a regényhős formálja a sorsát, s ezzel teremti jövőjét.”

(Láng Gusztáv irodalomtörténész)

A Széchenyi István 200 évvel ezelőtti, Szombathelyen tett „érettségije” emlékére szervezett, Döblingtől Kismartonon, Sopronon, Nagycenkén, Kőszegen 13–15-én zajlott 48 órás feljövődés foglalkozás (tervezte Grudl-Turi Gábor)

A klasszicizmus és a romantika gondolkodása, jelformái

Homérosz szobra a londoni British Múzeumban

„...az irodalom mint művészet minden nyelven *jelölt* beszédmód. Egyik meghatározó sajátossága szerint éppen azáltal, hogy a dolgokra való utalás rögzített, tehát egyértelmű kapcsolatformáját számolja fel – a jelentések átvihetősége érdekében.”

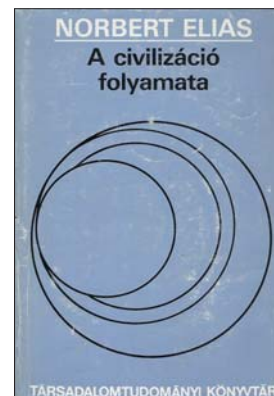
KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Az esztétikai (?) tapasztalat nyomában. Irodalmi tankönyveink az évtized nyitányán* = K. Sz. E., *Az új kritika dilemmái. Az irodalomértés helyzete az ezredvégen*, Bp., Balassi, 1994, 109.

IRODALOM, KOR, ÍZLÉS Homérosz, Shakespeare vagy Balassi Bálint egyaránt azt igyekeztek megfogalmazni, hogy miként vélekedett koruk embere az élet legfontosabb dolgairól. Az irodalmi (művészeti) alkotások megmutatják, hogy a hétköznapi élet eseményei és érzelmei hogyan határozzák meg gondolkodásunkat, életmódunkat. Miként alakítják céljainkat, vágyainkat, örömeinket és szomorúságainkat. S azt igyekeznek érthetőbbé tenni számunkra, hogyan működik, lélegzik s gondolkodik az a világ, melyben élünk adatott.

Az ókor, a középkor vagy a reneszánsz eszményei, értékei mögött is találhatunk valamilyen jellegzetes gondolkodásmódot. Ezt általában leegyszerűsítve szoktuk megfogalmazni. Éppen azért, hogy a végtelen mennyiségű emberi megnyilvánulásról egyáltalán beszélni tudjunk. Az ilyen fajta „leegyszerűsítés”-t nevezzük fogalomalkotásnak vagy elvonatkoztatásnak. Ilyen elvonatkoztatás eredményeképpen születtek például a korstílusok, stílusirányzatok megnevezései (barokk, romantika, klasszicizmus és így tovább).

Ebben a tankönyvben az emberi gondolkodásmódok, ízlésformák olyan folyamataival ismerkedünk meg, melyek elsősorban a 18–19. században virágoztak. Ám emellett természetesen kortól függetlenül is jellemezhetik az emberi civilizációt és kultúrát.

E kor emberének életét is – mint korábban vagy akárcsak ma – mindenekelőtt az elkerülhetetlen elmúlással való szembenézés keretezte. Ugyanakkor alapvetően az öröm, jókedv iránti igény, az élet, a szerelem gyönyörűségének élménye határozta meg. Éppen attól lett azonban más, minden addigitól különböző ez az időszak az emberek gondolkodását és magatartását tekintve, mert ugyanazokra a legfontosabb kérdésekre más-képpen válaszolt. Átalakította az előző évszázadok értékrendjét és ízlésvilágát.

„Nem a térben kell keresnem méltóságomat, hanem gondolkodásom szabályozásában. Nem lesz többem, ha földjeim lesznek: a térrel a mindenség úgy ölel magába, úgy elnyel, mint egy pontot; a gondolkodással azonban én fogom fel őt.”

Blaise PASCAL, *Gondolatok*, Bp., Gondolat, 1983, 169.

Ennek az átalakulásnak, módosulásnak az ideje évtizedekben, sőt évszázadokban mérhető. Egyrészt e folyamatoknak nincsenek kezdő- vagy végpontjaik. Másrészt minden embernek vannak, lehetnek szentimentális, romantikus pillanatai, élményei élete valamely korszakában. Sőt, szoktunk emlegetni „romantikus típusokat” vagy „reneszánsz embereket” ma is. Egy korszak alkotásaiból, a mindennapi élet jellemzőiből, az emberek magatartásából azonban idővel mégis kirajzolódik valamilyen uralkodó irány. Ennek már érzékelhető meglétét szokás a főtt említett fogalmakkal megjelölni (például: felvilágosodás, realizmus, romantika).

Joggal nevezhetjük tárgyalt időszakunkat „a hosszú 19. század”-nak is. Hiszen a naptár jelezte évszázadvégnél fontosabb az, hogy STENDHAL (103–104. oldal) után már nem lehet a BALZACI (101–102. oldal) eszmények jegyében regényt írni. Vagy az, hogy BESSENYEI GYÖRGYnek (31–35. oldal) és társainak kezdeményezései nélkül irodalmunk aligha indulhatott volna el az öntörvényűvé válás útján.

Az ízlésirány, a gondolkodásmód változását minden naptárnál erőteljesebben jelezheti egy festmény, egy vers, egy új stílusú zenemű megszületése. A 19. század legfontosabb szellemi jellemzőit tekintve mondhatjuk tehát jelképesen, hogy ez a század a magyar irodalom történetében nem 1800-zal vagy 1801-gyel, hanem sokkal inkább Bessenyei György fellépésével, az ő *Ágis tragédiája* című művének megjelenésével kezdődött, vagyis 1772-ben. A végét pedig éppúgy jelölhetik ARANY JÁNOS (216–253. oldal) *Őszikéi*, mint Ady, Kosztolányi, Babits első köteteinek megjelenése. Netán épp a *Nyugat* című folyóirat indulása (1908), mely egy egész korszaknak lesz aztán az emblémája. (Utóbbiakról [jövőre](#) tanulunk.) Egyes történészek pedig joggal vélik, hogy a „hosszú 19. század” egészen 1914-ig, vagyis az első világháborúig tartott.

„Csak az idegen jelformákra is nyitott és értő nemzeti irodalmi tudat képes önmagát összevethető teljesítményben becsülni, s mindig a kor szintjén fenntartani saját értékanyagát.”

KULCSÁR SZABÓ Ernő, *l. m.*, 110.

Sztevanovity Dusán: **Romantika**

Kedves, elviszlek oda, hol senki sem ismer, de értem a szót,
Hol esténként ringató tengerről dalolnak alkatót.

Az álmok szerények,
A hálók erősek,
Ott ritka szó a romantika.

A part menti sziklákra szőlő és magányos ház tapad,
Az örök szél ráncosra gyűri a tengert s az arcokat.

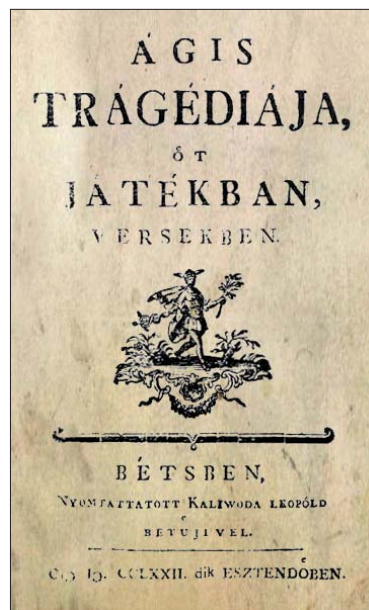
A napfény megéget,
A vágyak kiégnek,
És porrá hamvad a romantika.

Ott délidőn nem mozdul más, csak a megkötött csónakok,
S egy eleven képeslap eltűzött színeit láthatod.

A fények kemények,
Az árnyak elégnek,
És éjjel éled a romantika.

Majd felhevült part ölen szeretlek forrón, míg tart az éj,
S a meztelen tengerben hűvösen fürdünk, ha véget ér.

A csókom sós lesz,
És hidd el, jó lesz,
Mert néha kell a romantika.

Találkozunk még tanulmányaink során később is az alábbi megfogalmazással: „A korszakhatárok [...] jelekként foghatók fel, olyan jelekként, amelyek nélkül nem létezne a múlt, legalábbis abban az értelemben, hogy jelentéseket lehetne hozzárendelni, értelmezni lehetne.”*

A 18. század sejtelmei és a 20. század borzalmai összegződnek a 19. század végének nagy orosz írója „drámaiatlan drámái”-ban: Anton Pavlovics Csehov (1860–1904)

Andy Warhol: Goethe (1982)

A „világirodalmi 19. század” kezdődhet például Goethével, s végződhet Tolsztoj legfontosabb műveinek megszületésével. De lehet, hogy más szempontból csak Flaubert-ig vagy Dosztojevszkijig tart. Megint mások szerint pedig Csehovig vagy akár egészen az avantgárd irányzatok megjelenésig. (Róluk is **jövőre** lesz bővebben szó.) Ezek az időhatárok a gondolkodást segítő támpontok. E szerepüket képesek betölteni, még ha összesen két olvasó vagy műértelmező sincsen, aki egyetért az így jelzett kezdetek és végek pontos idejében. ☺

1. Nézzétek meg a **YuoTube**-on Oláh Ibolyától Geszti Péter *Magyarország* című számának klipjét! Hogy tetszik Nektek? Értelmezzétek többféle szempontból (szöveg, vizualitás, zene stb.): <http://www.youtube.com/watch?v=Akmpmf2r6bA&feature=related>

Keressétek meg azt a klipet is, amikor Oláh Ibolya a Lánchíd diadalívén énekelt 2005. augusztus 20-án!

* KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *A korszak retorikája = Az irodalmi szöveg antropológiai horizontjai*, szerk. BEDNANICS G. és mtsai, Bp., Osiris, 2000, 92.

2. Számunkra a Lánchíd a nemzeti önteremtés egyik legszebb szimbóluma. A híd önmagában is az emberi kultúra fontos találmánya, hiszen összeköt bennünket egymással. A Széchenyi István nevéhez kötődő reformkorban ez az összekapcsolás első renden összefogást jelentett. Olyan nemes célért történt, mint amilyen a Lánchíd megépítése. A sors és a történelem különössége folytán a „hídavatás” azonban már nem tehetette fel a magyar szabadságharc dicsőséges történetére a koronát. A hidat Haynau jelenlétében avatták fel 1849 novemberében; az ő császári katonái masíroztak át rajta először... Szerinted milyen érzés lehetett ezt elviselni azoknak, akik nemcsak egy csodálatos építményt, hanem a magyar szabadság reményét is belekeverték a Lánchíd habarcsába, s beleszegecselték súlyos méltósággal ívelő acélsodronyaiba...? (Lásd még erről a témáról [könyvünk végén](#) a *Berzsenyi_2007* című szónoki beszédet! Széchenyi és Berzsenyi nagy tisztelői voltak egymásnak.)

3. A mi Lánchídunknak „kistestvére” is van, William Tierney Clark egy korábbi alkotása. A [lapszálon](#) idézünk e híd történetéből. Itt nézhetsz részletesebben utána a „prototípus”-nak: <http://zona.hu/article/482/felere-ment-oszse-a-lanchid-a-temze-folott.html> [2008. 01. 15.]

4. Határozd meg GPS segítségével Széchenyi István és Andrassy György – lásd a [lapszéli szövegben](#)! – angliai útjának állomásait! Nézz utána dokumentumokban, egyéb szövegekben, merre járhattak! Kérj segítséget – mindenekeelőtt pedig GPS-t kölcsön ☺ – szüleidtől, rokonaidtól!

5. Széchenyi életének főbb állomásait is leírhatod GPS-koordinátákkal egy általad kifejlesztett honlapon – az egészet térben is ábrázolva!

6. Vagy mit gondolnál arról, ha néhány Széchenyi-kultuszhelyet megjelenél geoládával? Keresd fel a www.geocaching.hu honlapot, ha még esetleg nem ismered ezt a nagyszerű társasjátékot!

„Széchenyi is járt ott tanulmányúton. Marlow tizennégyezres kisváros Londontól 55 kilométerre nyugatra, a Temze akkora itt, mint a Tisza rosszabb napjain. Már a 13. században is állt valamilyen híd a mostani helyén, aztán a „fahidak jönnek, fahidak mennek” korszak után építették ezt a kis lánchidat: 1832-ben készült el. Abban az évben, amelyben Széchenyi István megalapította a Hídegyletet. Széchenyi és Andrassy György az év őszén angliai tanulmányútra utazott, kinézni, hogy milyen híd lenne jó Buda és Pest közé, jártak Marlowban, és rácsodálkoztak az új hídra, ahogy látták az ugyanolyan, de jóval nagyobb – ma már nem létező – hammersmithi hidat is.

A *Journal of Design History* című lap szerint Széchenyiék Angliába mint a világ ipari, műszaki, technikai – és törvényalkotói! – központjába mentek, és elég gyorsan rátaláltak a bristoli születésű mérnökre, William Tierney Clarkra. A Lánchíd építése 1839-ben kezdődött el. A munkások többnyire helybéliek voltak, de sok szakmunkás érkezett Angliából, az ő heti bérük 24-25 forint volt, kétszer annyi, mint a magyaroké, minden bizonnyal némi feszültséget keltve.”

ÁRON Tamás, *Felére ment össze a Lánchíd a Temze fölött* = <http://zona.hu/article/482/felere-ment-oszse-a-lanchid-a-temze-folott.html> [2008. 01. 15.]

DICHOTÓMIA egymást erősítő, egymás nélkül létezni nem tudó elemekből teremtődő feloldhatatlan kettősség

„A szabadság egyetlen fajtája, amely megérdemli ezt a nevet, ha saját javunkra a magunk módján törekedhetünk mindaddig, míg nem próbálunk másokat ugyanabban megakadályozni vagy gátolni ezt célzó erőfeszítéseiket. Az emberiség többet nyer, ha eltűri, hogy mindenki úgy él, ahogy neki tetszik, mint ha arra kényszerítik egymást, hogy úgy éljenek, ahogy a többieknek tetszik.”

MILL, John Stuart, *A szabadságról = M., J. S., A szabadságról. Haszonelvűség.* Bp., Helikon, 1980, 32–33.

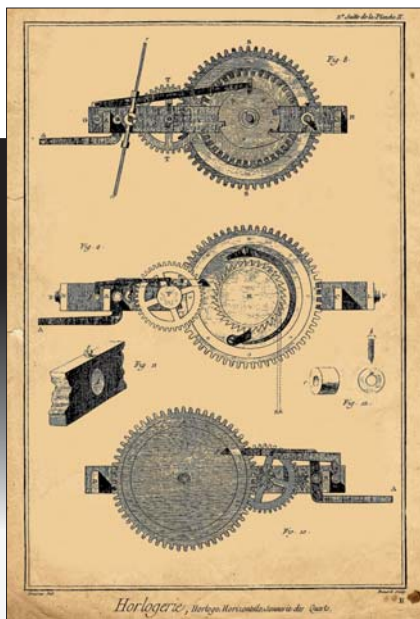
*John Stuart Mill
közgazdász és filozófus (1806–1873)*

SZABADSÁG ÉS BESZÉDMÓD A beszédmód – a művészi – világkép kifejezésének mikéntje. Valamely alkotást, az irodalmi művet is, meg szólalás módja jellemzi elsősorban, főként ez szabja meg esztétikai értékét. A vizsgált korszak gondolkodását (így a művek esztétikai minőségét) az emberiség létének egyik legfontosabb kettőssége: ész és érzélem szembenállása (▶ dichotómiája) határozza meg.

Fontos hangsúlyt kapnak olyan alapkérdések, mint a filozófiai és történelmi-polgári értelemben vett szabadság – mely az ember legfontosabb, ezért életét meghatározó értéke. Továbbá a nemzeti függetlenség, a nemzetérválás, a polgárosodás problémái, a kapitalizmus világméretű elterjedése. S ezzel szemben például az utópista szocialista és egyéb társadalomelméletek megjelenése. Egyáltalán: a társadalmak, nemzetek mozgása, átalakulása s bizonyos máig ható és érvényes megosztottságok létrejötte. Esetleg éppenséggel ilyen folyamatok befejeződése (például: Kelet-Európa–Nyugat-Európa...).

A „modernnek” vagy „mainak” vélt ember első arcképvázatait épp a felvilágosodás korában találjuk meg: VOLTAIRE-nél (65. oldal), ROUSSEAU-nál (66. oldal) – és BATSÁNYI-nál (36–37. oldal), KÁRMÁN Józsefnél (38–39. oldal), CSOKONAI-nál (112–119. oldal) is.

Zavarbaejtően gazdag korszak ez: gazdag eredményekben, de gazdag szenvedésekben is. Az emberiség első egyetemes bűneinek korszaka. Ekkor rémlik fel igazán komolyan a Föld ember általi elpusztításának lehetősége is. De az emberiség nagy rácsodálkozásainak, a „még felfogható” csodáknak az ideje egyben a felvilágosodás kora. Mindenekelőtt azonban az emberi erő, az ész végtelen lehetőségeibe vetett hit időszaka a hosszú

A francia Enciklopédia 28 kötetben jelent meg 1751 és 1772 között. A hatalmas munka alcíme: A tudományok, a művészetek és a mesterségek értelmező szótára

19. század és a hozzá vezető néhány évtized. Azzal biztatja ez az idő az embert, hogy nincsenek számára korlátok. Nincs megállás, minden legyőzhető, a lehetőségek korlátlanok. A rendkívüliség élménye és nemes megrendültsége hatja át gyakran még a hétköznapokat is. Mintha minden most történe először, mintha a vég, az elmúlás ismeretlen lenne.

S tényleg: az emberi elme végtelen utakra indul: legelőször összegzések álma lengi körül (francia Enciklopédia). Majd világhódítások hiúsága nyugtözi (Napóleon), aztán az élet eredetét kutatja (Darwin). Hamarosan felfedezi az elektromosságot, a robbanómotort, a filmet, a repülést, s megannyi diadalt arat a természet felett.

Jogosan büszke magára?

Azután megjelennek az első csalódott hangok is. Világossá válik, hogy a világ egészét felesleges volna alárendelni valakinek vagy valamilyen eszmének. (A 19. század ezeket a lehetőségeket is felvillantja.) Világossá válik, hogy a belső végtelen, a bennünk didergő lélek világa legalább annyira fontos, mint a külső végtelen meghódítása. Még néhány évtized, s az egésznek látott világ darabjaira hull. Tudósnak, művésznek már csak egy-egy cserepecske jut – de egy életműhöz az is bőven elég. Nietzschével, Freuddal, Adyval már a 20. század köszönt ránk – az a század, mely közeledtét nálunk Arany János balladáival jelzi először.

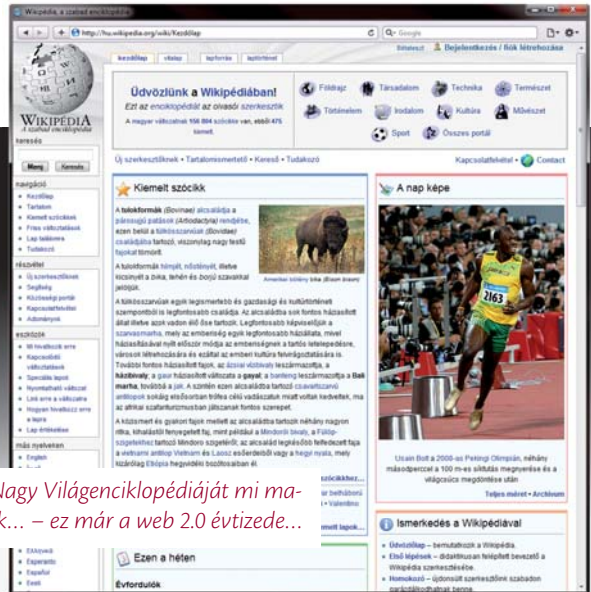
A „hosszú 19. század” kezdetét jelezheti a „külső végtelen” meghódítására induló Bonaparte Napóleon is. – Egy posztmodern Napóleon-ábrázolás az Uncyclopedián. Ki lehet az alkotó?

A Magyar Nagylexikon kötetei

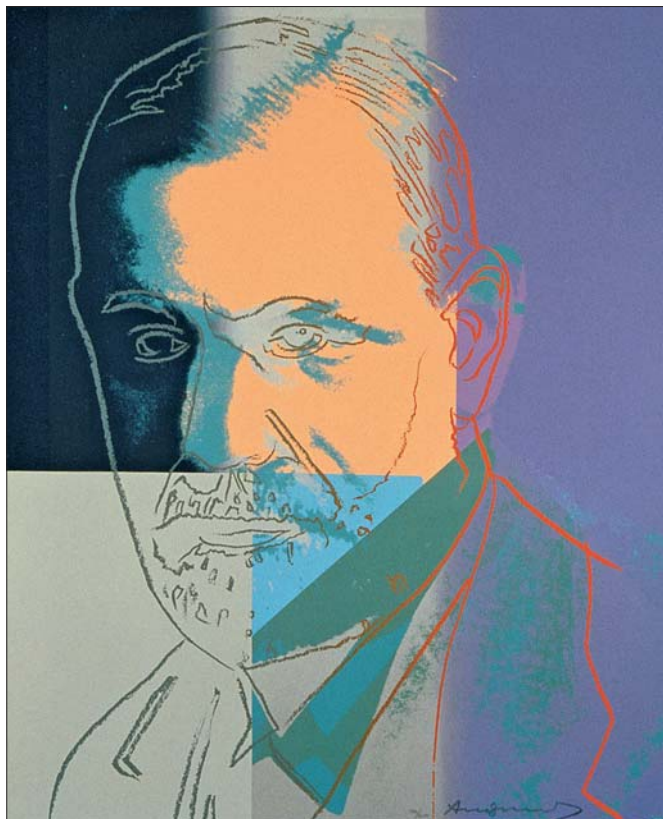
Korunk Nagy Világenciklopédiáját mi magunk írjuk... – ez már a web 2.0 évtizede...

„Ha visszafele nézünk a történelmi időben, a romantika volt az euroamerikai kultúra utolsó mindent felölelő, mindent átfogó nagy korszaka. Volt jellegzetes és koherens festészete, építészete, zeneművészete, költészete, regényirodalma, színpadművészeti forma- és hagyománykultúrája, beszédtechnikája, gesztikulációs jelrendszere. És ami a legfontosabb, volt mélyen átgondolt saját antropológiája, amely arra az ókori humanizmusokban sem megfogalmazott feltevésre épült, hogy az ember fenség és a szabadság letéteményese.”

KENYERES Zoltán, *Nyugat mozaikok*, Tiszatáj, 2008/11, 14–31, idézet: 15.

ANTROPOLÓGIA embertan

...és a „hosszú 19. század végén találjuk a belső végtelent kutató elmék egyik legnagyobbját, Sigmund Freudot (Andy Warhol alkotása 1980-ból való)

1. Készíts Te is hasonló „remake”-eket, mint a Napóleont vagy a Goethét, Freudot ábrázoló Andy Warhol-kép!

2. Keresd meg s nézd át a Wikipédián a „Freud” és a „Nietzsche” címszót!

3. Tanulmányozd a Wikipédia szerkezetét, felépítésének logikáját! Ugye szinte mindennap használod? Te hogyan szerkesztenél meg egy nagy-nagy világciklopediát? Például milyen lehetőségeket adnál a felhasználóknak a beleszólásra?

4. Keresd hiányzó vagy csonka szócikkeket a Wikin, s kezdj el dolgozni velük, egészítsd ki őket stb.!

5. Nézz utána a Magyar Nagylexikonnak, amely már elérhető on-line formában is: www.nagylexikon.hu

6. Írj szócikket az MN-be, illetve a Wikibe az alábbiakról: „vers”, „könyv”, „sms”, „tulipán”, „cipőfűző”! (Utóbbi állítólag az egyik legszebb magyar szó – Neked mi a véleményed?)!

FELVILÁGOSODÁS ÉS KLASSZICIZMUS A felvilágosodás eszmerend-szere az ember életét meghatározó, kíváncsiságát, érdeklődését befolyásoló kettősségből az értelemre teszi a hangsúlyt. Az ész mindenhatóságát hirdeti, az embernek a gondolkodásban rejlő méltóságát rendeli minden dolgok fölé. Ugyanakkor érzékeli az emberek értékrendszereinek relativitását. Sőt felfedezi az ember és a természet viszonyában rejlő viszonylagosságokat is. Így lesz képes az emberi esendőség lényegének feltárására, annak érzékel-tetésére, hogy az ember kicsiny pont a világegyetemben. Hogy fizikai ereje még a maga készítette eszközök megsokszorozásával sem elég a természet legyőzéséhez. Ezért igazi ereje és méltósága a gondolkodásban rejlik.

„Merj gondolkodni” – idézi Horatiust a ► felvilágosodás. „Gondolko-dom, tehát vagyok” – írja Descartes (e. 'dékárt'). „Minden méltóságunk a gondolkodásban rejlik” – véli Pascal (e. 'paszkál'). Ezekben a megfogalmazá-sokban benne van az ember ereje és gyengesége egyaránt. Mindenekelőtt azonban a felvilágosodás eszmerendszerének máig legfontosabb tanulsága. Eszerint egyének és közösségek harmonikus életének biztosítója, eszköze és lehetősége az önálló gondolkodás. Csakis az önálló, a minden következmé-nyükkel együtt vállalt saját gondolatok és cselekedetek vihetik az embert közelebb a szabadsághoz.

A felvilágosodás korszakát ez a szabadsághit jellemzi szellemi-művé-szeti téren. De még a politika világát, a társadalmi átalakulásokat, a történelmi folyamatokat tekintve is. A felvilágosodás embere a sza-badság embere. Mert fürdik a szabadságban az, aki felismeri, hogy értelmével képes lehet a világ egészének megismerésére. E megisme-rés lázas izgalma hatja át a korszak tudományos és művészeti alkotá-sait – s mindennapi életét is.

FELVILÁGOSODÁS, KLASSZICIZMUS, RACIONALIZMUS Magyarázatotuk lásd a főszövegben!

„Nádszál az ember semmi több, a természet leggyengébbike, de gondolkodó nádszál. Nem kell az egész világmindenségnek össze-fognia ellene, hogy összezúzza: egy kis pára, egyetlen csepp víz elegendő hozzá, hogy megölje. De még ha eltaposná a minden-ség, akkor is nemesebb lenne, mint a gyilkosa, mert ő tudja, hogy meghal; a mindenség azon-ban nem is sejtí, hogy mennyivel erősebb nála.

Tehát minden méltóságunk a gondolkodásban rejlik. Belőle kell nagyságunk tudatát merítenünk, nem a térből és az időből, ame-lyet nem tudhatunk betölteni. Igyekezünk hát helyesen gon-dolkodni: ez az erkölcs alapelve.”

Blaise PASCAL, *Gondolatok*, Bp., Gondolat, 1983, 169.

1. Értelmezd részletesen az idé-zett Horatius-, Descartes-, ille-tve Pascal-mondatokat!

Szinetár Csaba:
Fertői napnyugta

SENTIMENTALIZMUS A 18–19. század fordulójának jellegzetes ízlésiránya, mely a klasszicizmus hűvösségével az érzelmek kultuszát állította szembe. Elsősorban az irodalomra jellemző.

Legfontosabb célja az érzelmek minél mélyebb ábrázolása. Különösen kedveli az elégikus szomorúságot, a bágyadt életunalmat, de ugyanígy előszeretettel választja tárgyal a szerelmi gyötrelmet vagy éppen az ujjongó örömet is. Nálunk elsősorban Csokonai, Berzsenyi és Kölcsey költészetének egy-egy időszakára jellemző. Szűkebb értelemben, a mindennapi nyelvhasználatban érzélgősséget, az érzelmek túltengését jelenti.

2. Nézz meg különböző lexikonokat, milyen meghatározásokat adnak a főszöveg kulcsfogalmairól!

„Továbbá az sem igaz, hogy a Lukács-fürdő lépcsőjén töprengve lépegettem lefelé. Ez nem a teljes valóság, sőt nem is a hű valóság. Jóformán minden szavam hamis és pontatlan lesz, alig-hogy kimondom. Megengedem, csakugyan töprengtem; de ez egyáltalán nem jellemzi a pillanatot. Nagyon nehéz civileknek megmagyarázni. Ők esetleg le tudnak menni egy lépcsőn töprengve. Mi Szeredyvel nem. Mert akármennyire is töprengünk, belül a lelkünk telve van

A felvilágosodás mint gondolkodásmód még hisz a közösségi eszmények megvalósíthatóságában, de már az egyénre is figyel. Így lehet elméleti bázisa egymásnak ellentmondani látszó, lényegében azonban egymást kiegészítő ízlésirányoknak.

Az észelvűség, a ► racionalizmus lesz az alapja a ► klasszicizmusnak, a józan mértéktartás, a fegyelem, a zabolázott hitek és érzelmek korstílusának. De a személyiség elsődlegességét, a rendkívüliséget legfontosabb értéknek tekintő romantika önmaga őseként tarthatja számon a felvilágosodást. S még inkább így van ezzel az ezt megelőzően elemi erejű érzelmekultusszal beköszöntő ► szentimentalizmus. Hisz mindezek nem jöhettek volna létre a felvilágosodás felszabadító ereje nélkül. Ezáltal vált ugyanis lehetővé, hogy az ember elkezdjen önmagára figyelni. Hogy egyáltalán fontos legyen számára, ami vele, ami belül a lelkében történik. Hogy ráébredhessen: döntéseit külső segítség nélkül kell meghoznia. Hogy felfedezze: az igazi szabadság az, amelyet saját maga teremt meg önmaga számára.

A klasszicizmus az ókori mintákhoz fordulva méri és értékeli saját világát. Nem kedveli a különbözőést, de ha vállalja, akkor a végsőig, a végzetig vállalja azokat. Pontosan csoportosítja a világ dolgait, az emberek típusait. S ezek a – gyakorta mesterkéltné – csoportok átjárhatatlanok, bármily erős szenvedély is feszítené szét a korlátokat.

A klasszicizmus szeretné, ha minden világos és egyértelmű lenne: ha olykor fel is cserélődnek a szerepek, legalább látsszanak egyértelműnek. A felvilágosodás eszmerendszere, a klasszicizmus korstílusa a lelkesedés korszakát jellemzi.

A nagy kérdőjeleket majd a romantika fogja megrajzolni.

Kölcsey Ferenc: **Búcsú B.-től**

Mégysz édesem, ah de elfeledni
Nem fogsz te, nem fogsz engemet,
Szent lánc köt engemet tehozzád,
Szent lánc köt hozzám tégedet.

Szelíd csenddel fog képzetidnek,
Miként az éjnek álmai,
Elébe tűnni képem, akkor
Lágy érzés töltse szívedet.

Remegjen könnycsepp is szemeidben,
Egy könnycsepp szenvedésimért,
Felém hozzák azt hús zefirkék,
S enyhülni fognak kínjaim.

Majd érte sírhalmán anyámnak
Más könnyet öntök én neked,
Körültem lengő szellemének
Lesírván szenvedéseink.

Ah, nyugta szent helyén komor bú
Nem vérzi már a szíveket,
Ah, nyugta szent helyén ha fognak
Nyúgodni fáradt tagjaim!

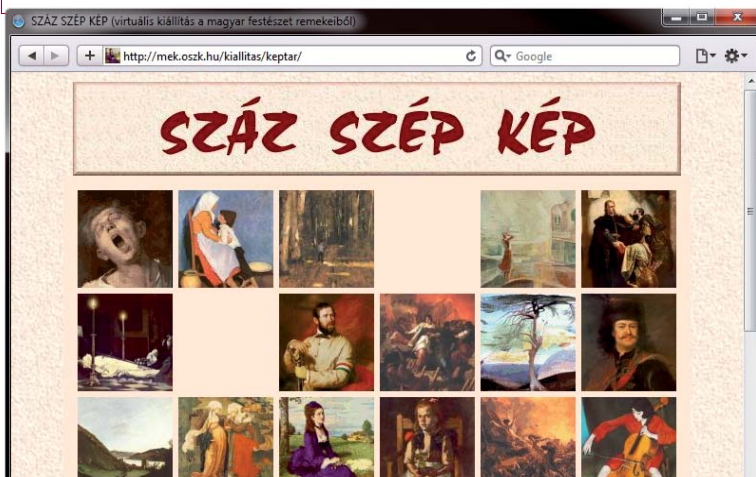
(Szódemeter, 1809. október)

Lépcsők az Iskola parkjában – Kőszeg, 2009

3. Értelmezd a lapszéleken futó, késő modern szerzőtől idézett szöveget! Milyen gondolat- és motívumsort használ fel Ottlik Géza a szabadság fogalmának érzékeltetésére!? Vizsgáld meg külön is a befejező „maradék nyári nagyvakáció” kifejezést!

4. Nézzess képzőművészeti albumokat és/vagy portálokat! Ismered a Száz szép kép-projektet? Látogasd meg az oldalt, nagyon érdemes! Keress példákat a fejezetünkben szereplő irányzatoknak megfelelő képekre: <http://mek.oszk.hu/kiallitas/keptar/>

könnyűséggel, finom részegséggel, a szabadság enyhe mámorával. De nem tántorgunk, nem inog a térdünk ettől, mert a sok nehéz tudás ólma már régen jól megüledett a szívünk vagy inkább valahol a gyomrunk alján, miként az esős, tengerre épült hajók tókesúlya, s a világnak ez a keserű ismerete, ha le is lassítja nagyon a vitorláinkat, de szilárdságot ad.

Ámbár ezt sem jól mondom. Akármilyen tetszetős hasonlat ez az ólom a hajófenékben, nem jó hasonlat. Abban sem vagyok biztos, hogy olyan nehéz és olyan keserű-e csakugyan, ami lefelé húz bennünket. Csak azt tudom, hogy van egy nagyon mély lera-kódás a létezésünk alján, a második vagy legfeljebb harmadik réteg lehet alulról számítva, ami már végleges és változhatatlan, ahol már nem mozdul az életünk, tehát rossz szó rá, hogy lelassít, hiszen egyáltalán mozdíthatatlan és befejezett. Erős és szilárd tartalom ez az emberben, és nem valamilyen szomorú vagy halott dolog, sőt bizonyos tekintetben éppen ez él igazán, ez az, amit létezésünk folyamán létrehoztunk, amit életre hívtunk életünk anyagából. A többi és a további, a fedélzet rengése-ingása, a külsőbb rétegek, mint ez a mai civil életünk, már könnyű, és csak játék, maradék nyári nagyvakáció.”

OTTLIK Géza, *Iskola a határon*, Bp., Magvető, é. n. [1999], 10.

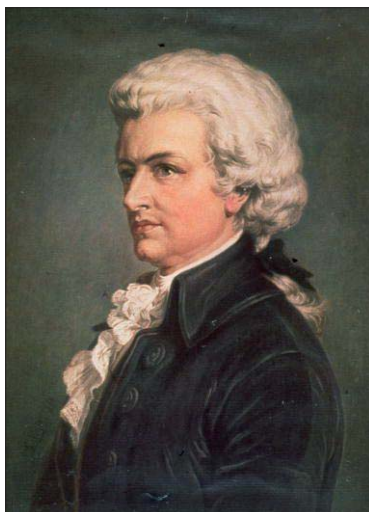
5. Szinte mindegyik korstílus és stílusirányzat újraéledt már keletkezésének kora óta. Mi a véleményed például a neoklasszicizmusról, a neoromantikáról az építészetben? Keres ilyen épületeket!

6. A magyar költészetben egy kisebb költészettörténeti korszak beszédmódját jellemzi az újklasszicista irány. Főként Babits – részben Kosztolányi – és Radnóti, illetve Dsida Jenő írt sok szép verset eme ízléses-mény jegyében. Keres ilyen verseket! (12. osztályban majd újra előkerül az irányzat.)

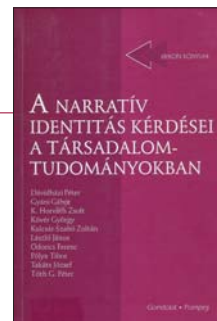
7. Valószínű, hogy egy költő életében többféle beszédmód is megérint, s több jelentős műve is megszületik, mire kialakul a csak rá jellemző világgépe, beszédmódja. Keres az irodalomban, illetve más művészeti ágakban ilyen fajta, „vegyes” életműveket (gondolhatsz például Picasso híres színes korszakaira is)!

8. Ha gondold, hallgass sok-sok szép klasszikus zenét – nem csak „klasszicista”-t; itt most a szó másik értelmét használjuk –, miközben majd a következő fejezeteket olvasod!

9. Nézz utána például ennek a „zenei csoportosulásnak”: „bécsi klasszikusok”! Kik lehetnek a festményeken? Készítsd el a képaláírásokat!

10. Tájékozódj a szakirodalomban eme kifejezésről: 'narratív identitás'. Sok mindenre magad is következtethetsz! A kötet elég nehéz szövegezésű, de csak bele-nézni is érdemes!

A ROMANTIKA A felvilágosodás eszmerendszere meghatározta korszakot alapvetően a lelkesedés és az ész időszakának neveztük. A klasszicizmus fegyelmezett mértéktartása azt ígéri, hogy aki ezen értékek jegyében él, annak jutalma nyugalom és harmónia lesz. Az ilyen ember pedig az élet kiélezett helyzeteiben is nagy biztonsággal tud dönteni. Hiszen megvannak egyértelmű vonatkoztatási pontjai, amelyekhez mérve konfliktusok nélkül meghozhatja ezeket a döntéseket.

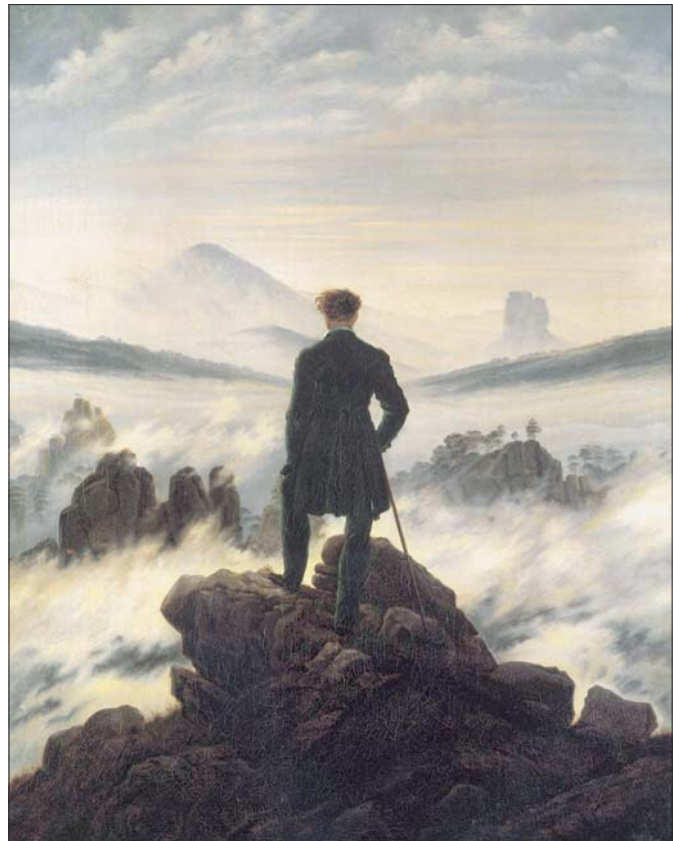
A szentimentalizmus stílusirányzata azonban – emlékszünk – már jelzi a kétségeket, az elbizonytalanodásokat is. A létezés alapjait érintő első nagy kérdéseket pedig majd a romantika fogja fölteni – mint jeleztük korábban. Persze megfogalmazza a legtávolabbra ívelő reménykedéseket is. Másfelől nemcsak az emberi lét értékeinek viszonylagosságáról beszél, hanem egészében véve kérdőjelezi meg az élet értelmét. Végzetei nemcsak emberiek, történelmieket, de kozmikusak és végtelenek is.

A romantika általában a végtelenre nyitja a szemhatárt, s nem ismer lehetlent semmiben. A klasszicizmushoz hasonlóan keres magának mintákat a múltban. Ezeket azonban nem a világos, derűvel biztató ókorban, hanem a misztikus, titokzatos, olykor félelmetes és ismeretlen középkorban találja meg. Eme ködös, borús, élet és halál határait gyakran felismerhetetlenné tevő időszakot tekinti előzményének. Nem véletlenül játszódik annyi romantikus regény, dráma középkori helyszínen és időben. Sőt, a versek is gyakran választják maguknak otthonul ezt az időszakot.

A romantika olykor olyannyira megfosztja az embert a teljességélménytől, hogy egyenesen értéknek tekinti a töredékességet. Írók és költők szándékosan írnak eleve befejezetlennek szánt műveket. Sőt, gond nélkül megkockáztatják azt is, hogy akár két befejezése legyen egy műnek (mint például PUSKIN *Anyeginjének* – 92–95. oldal).

*Caspar David Friedrich:
Vándor a ködtenger fölött (1818 körül)*

A korai romantika jeles alkotásán a természeti táj és az ember megjelenése és egymáshoz való viszonya már többet jelent önmagánál. A képen egyszerre érzékelhetjük a köd által a bizonytalanságot, a vándor szemlélődő gesztusában, testtartásában pedig az ember magabiztosságát

Egy hajótörött naplójából

[Graftceruzával rótt szálkás sorok szakadozott, megviselt papíron, összesen kéttucatnyi lapon. Az itt közölt részletek a kézirat elejéről valók. Néhány átázott sor már itt is olvashatatlan.]

„...hiszek a szerelemben, de egyre inkább úgy vélekedem, hogy a legnagyobb emberi érzés mégiscsak a megértés. És ez a legigazibb ajándék: hogy eljuthatunk egymás közelébe szavak és érzések segítségével. Hogy képesek lehetünk a másik ember értelmével és szívével érezni és gondolkodni...

[öt-hat sornyi helyen a papír kiszakadt]

...s bármilyen furcsa is, de a lemondás valamiről is tud nagyon fontos lenni. Valójában nem is maga a szerelem vagy a szabadság tehát az igazi nagy érzés az ember számára, hanem valami még ezeknél is magasabb rendű dolog: a hozzájuk való viszony. S lehet, hogy a lemondás róluk, hogy a szabadsággal, szerelemmel szembeni alázat fontosabb is lehet, mint a saját szerelmünk vagy szabadságunk birtokba vétele (mert ez észrevétlenül átcsaphat akár önzésbe is...)? ...

[nyolc-tíz sor itt is olvashatatlan-
ná ázott]

A romantika fedezi fel a borzongás, a félelem, a szorongás „szükségletét”. Pontosabban észreveszi, hogy egyre többen kedvelik és olvassák az ilyen típusú alkotásokat. Nem véletlen, hogy ebben az időszakban teremtődik meg EDGAR ALLAN POE (96–98. oldal), amerikai író és költő tollán a bűnügyi történet. A krimi, amely ma is az egyik legnagyobb olvasóközönséget vonzó műfaj, egyfelől a borzongás, másfelől a rejtvényfejtés izgalma okán lesz népszerű. Úgy, ahogyan a csodákat, a romantika kedveli a rejtvényyszerűséget, a logika örömét. (12. osztályban bővebben tanulunk majd a bűnügyi történetről.)

A játék is ekkor válik igazán fontossá az irodalom számára. Már nemcsak szenvedni, szerelmesnek lenni, szenvedlegni és meghalni lehet „irodalmiul”, de jókedvűnek lenni, játszani is igazán szabad. A romantikát a szélsőségek elfogadása, a különbözőségek egyszerre érvényessége jellemzi. Ez a korstílus minden végtelensége ellenére türelemre is tanít. Mint mindenben, úgy ebben is ellentmondásosság jellemzi.

A romantikus hősök végtelen kalandjaik során bejárják az egész világot. Megismerik a múltat, olykor a jövőt is, nincsenek előttük határok. (E szavakkal mintha mai akciófilmeket, gyorsan olvasható regényeket is jellemeznénk.)

Igen, a romantika nemcsak ízlésvilág és korstílus, a romantika korszaktól független életérzés, gondolkodásmód és alkotói módszer. Talán nem is túlzással szólva: a romantika mindennapi szükséglet az ember számára. Amikor a hétköznapi életben azt mondjuk valakire, „romantikus”, ez nagyjából azt jelenti, hogy az illető érzelemgazdag életet él, s gyakran előfordul vele: érzelmeit fontosabbnak tartja a józan és megfontolt értelem adta tanácsok betartásánál.

Élete bizonyos szakaszaiban vagy pillanataiban valószínűleg minden ember szeret engedni a romantika csábításainak: jelentkezzenek ezek a csábítások egy szép ruha, ékszer, festmény, könyv, holdvilágos séta, naplementés alkony, vonzó partner alakjában.

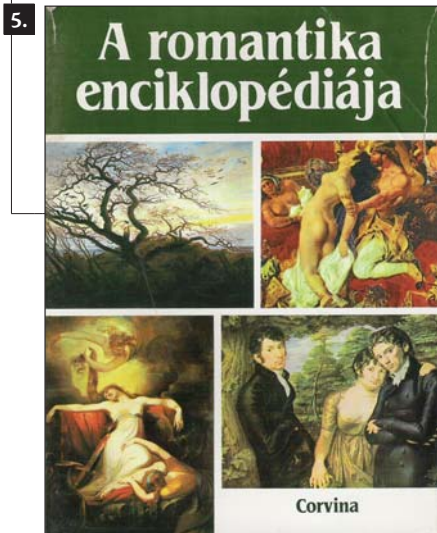
A romantika felszabadítja az embert, kiemeli a hétköznapi szürkeségéből, megmutatja, hogy nem feltétlenül kell minden napnak egyformának lennie. A romantika kulcsszava az élmény és a személyiség, az individuum. Ha a felvilágosodás a nagy közösségi elszánások korszaka volt, akkor most a személyiség kultuszának korát éli az emberiség. Mindennél fontosabb az egyén boldogulása, sokszínű élete, az ő lelki gazdagodása.

1. Látogassatok el a www.romantika.lap.hu oldalra! Ti is így csinálnátok egy ilyen oldalt? Készíthettek akár egy demót is ☺!

2. Olvasd el a lapszéli „talált napló”-t! (Vigyázat, fenntartásokkal kezelendő, de csak a hitelessége ☹️, a benne kifejtett gondolatok igaziak!) Mi a véleményed a hajótörött szabadságról és szerelemről szóló tűnődéseiről? Rendezetek vitát, beszélgetést az örök szerelemről és a szabadság–szerelem-kérdéskörrel (amelyről Petőfinél még biztosan ejtünk szót!)

3. Írjatok hasonló alkotásokat, melyek a „talált kézirat” és/vagy a „töredékeség” toposzára játszanak rá! – Akár szervezhetek palackposta-játékot is az osztályban vagy a csoportban (például mindenki hozhat egy üvegbe zárt kéziratot – pendrive-ot? – a jövőről, amelyet majd csak a 10 éves érettségi találkozón bontotok fel...☺️)!

4. Ha van rá időtök és alkalmatok, rendezhettek egy romantikus délutánt, estet osztálytársaidal, barátaiddal! Lehetne például szép szerelmes filmet vetíteni, kis kamarakiállítás rendezni, verseket felolvasni, s nem utolsósorban különféle fantáziadús ruhákban megjelenni! De Nektek biztosan száz jobb ötletek is van!

Gyűjts könyvtárban romantikus képzőművészeti alkotásokat – ha van rá mód, akkor hallgass romantikus zenét, s közben lapozgass az albumokat!

6. Hasonlítsd össze Munkácsy Mihály *Poros út I.* (tankönyvünk első oldalain láthatod) és *Poros út II.* című képét egymással!

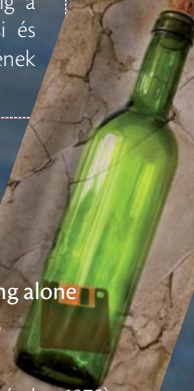
7. Nézzetek utána a romantikus kertművészetnek is, például itt: www.angolkert.lap.hu/

...az igazi szerelem, a valódi szabadság tehát tényleg olyan, hogy az ember megteheti akár az ellenkezőjét is annak, amit egy adott helyzetben tennie kellene vagy elvárnak tőle. Egyetlen ok reményében: hogy az, akivel szeretne osztozni a szerelem elemi erejében és a szabadság örömeiben, megérti őt. Igen, ennek így kell lennie, mert... [két-három szó olvashatatlan, majd a kézirat végleg megszakad]

Részletek a palackposta-szövegeként a 18–19. század fordulójáról fennmaradt naplóból, melynek eredeti példányát a magyarországi Duna–Tisza Múzeumban őrzik. A felbecsülhetetlen értékű dokumentumot egy igen magas kort megért szibériai (!) hajónaplógyűjtő ajándékozta a múlt században a múzeumnak annak emlékére, hogy ott egykori és örök szerelme – akivel mindössze egyetlen napot töltött együtt egész életében – évtizedekig a Tengeri és Folyami Hajózási és Búvárnaplók Gyűjteményének megbecsült vezetője volt.

„Walked out this morning,
don't believe what I saw
Hundred billion bottles
washed up on the shore
Seems I'm not alone in being alone
Hundred billion castaways,
looking for a home”

Police: *Message in a bottle* (részlet, 1979)

MEGÉRTÉS A tőlünk, illetve a miénktől különböző nyelv vagy egyéb jelrendszer, ember, kultúra maradéktalan befogadására való képesség, illetve maga a befogadás folyamata.

7. Hasonlítsd össze egymással Caspar David Friedrich (1774–1840) magányos fáját és a mi Csontvárynk *Magányos cédrusát* (lásd <http://mek.niif.hu/01300/01314/html/elemzes.htm>!)! Milyen sok különbséget vehetsz észre, s mégis mennyi-mennyi hasonlóságot fogsz felfedezni! (Csontváry festményével [jövőre](#) is foglalkozunk majd.)

Caspar David Friedrich: A magányos fa

*William Turner:
Gőzhajó hóviharban (1842)*

8. Ezt a mondatot pedig a Wikipédián olvastam: „Magyarországon a '90-es évek végén Geszti Péter az egyik nagy biztosító reklámkampányához használta fel [Caspar David Friedrich] műveit, amivel – reklámok esetében ritka módon – közönségsikert is aratott.” Nézetek utána ennek a kijelentésnek! Melyik lehetett az a biztosító s melyek a képek? Mennyire hiteles a Wiki mint forrás szerinted (általában)?
9. Milyen hasonló vonásokat veszel észre a különböző művészeti ágak romantikus alkotásai között? Miként segíthet hozzá egyik vagy másik művészet nyelve a másik mélyebb ► megértéséhez?
10. Biztosan lenne kedved hozzá, hogy írsz egy romantikus novellát! Szerinted mitől lesz egy novella romantikus? Ha többen készítenek ilyet, olvassátok fel őket egymásnak, biztosan jól fogtok szórakozni!
11. Lehet, hogy egyik-másik szöveg már inkább paródia lesz, nem is annyira romantikus novella. Mikor vált át egy szöveg paródiába?

IRODALOM ÉS KÖZÖNSÉG Mindezek miatt lehetséges, hogy az ezredforduló racionális embere a korstílusok közül éppen a romantikával tartja a legközvetlenebb kapcsolatot. Erre az időszakra, a romantika korára esik egyébként a mai értelemben vett (nagy)közönség megjelenése is. A polgári társadalmak kialakulásával sok-sok életmódbeli változás következik be az emberek életében. Elkülönül egymástól munkahely és otthon, munkaidő és szabadidő, s ezzel is új szerepek teremődnek. Most válik lehetővé, hogy a társadalom bizonyos rétegei idejük egy részét szórakozással, például olvasással töltsék. A munka hatékonyabbá válásával, a gépek megjelenésével – s még számos tényező hozzájárulásával – az embereknek nem kell már életidejüknek szinte az egészét az önfenntartásra fordítaniuk.

Az is tény, hogy ennek a közönségnek a nagyobbik része az irodalmi művektől már nem azt várja elsősorban, hogy azok a nemzet vagy az emberiség sorskérdéseit világítsák meg számára, hanem egyszerűen szórakozni szeretne. Számukra – akik egyben „piac”-ot is jelentenek – írónak a lektűrök, jelenik meg a tömegirodalom. (Szigligeti Ede habkönnyű vígjátékának, a *Liliomfinak* például 1849 decemberében [!] volt a bemutatója! Részletét lásd a [282–283. oldalakon!](#))

A hatalmas mennyiségi igények, elvárások következtében az alkotók is két táborra oszlanak: a művészek mellett megjelennek az irodalom mesteremberei. Ők a jól ismert sémák segítségével ontják magukból a közönség által olykor szinte őrjöngve várt regényfolyamokat. (Hasonlóan a mai tévésorozatokhoz!) Technikailag is ekkor válik lehetővé, hogy nagy példányszámban nyomtassanak ki könyveket.

A romantika az ízlés forradalma – s persze ebben is ellentmondásos. Miközben az ember életének ünneplehetőségeire mutat rá, aközben az eltömegesedés miatt igénytelenné is válik. Bár ez utóbbi megállapítás is viszonylagos, hiszen annak örülnünk kell, hogy egyre többen olvasnak.

Miklós (1831–1875): Búsuló juhász (1862)

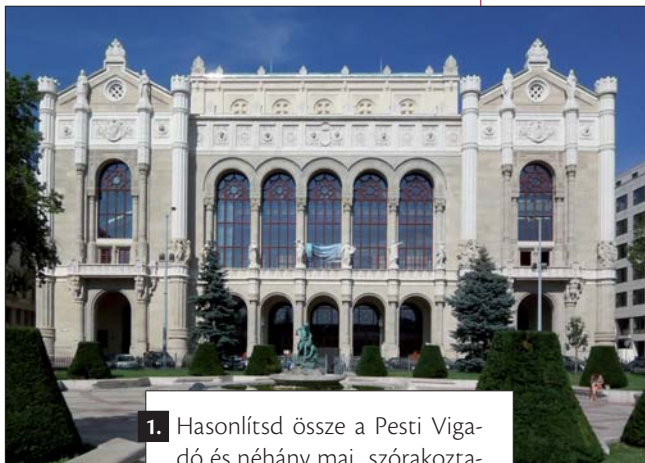

Képaláírás nélkül...

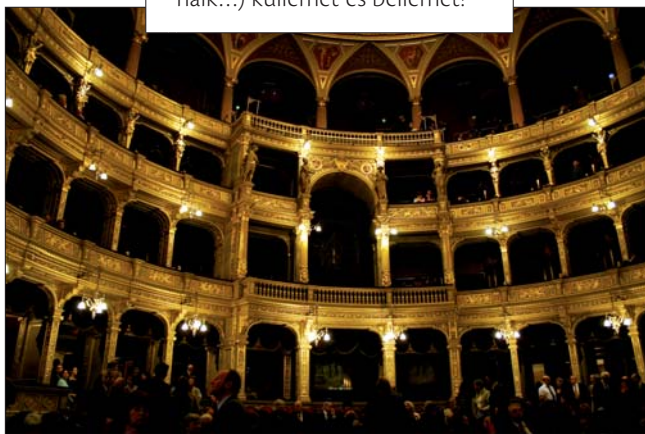

Néhány kocka Makk Károly klasszikusából – *Liliomfi*, 1954. Kik lehetnek a színészek?

Feszli Frigyes: A Pesti Vigadó (1859–64).
A fővárosi kulturális élet első „szórakoztató központ”-ja

1. Hasonlítsd össze a Pesti Vigadó és néhány mai „szórakoztató központ” (plazák és rokonai...) küllemét és bellemét!

A Magyar Állami Operaház nézőtere.
Ybl Miklós (1814–1891) tervei alapján
épült 1875–84 között

A nagy romantikusok életét a mulandóság érzékelése rendezi sorssá: ők veszik észre az első repedéseket az emberi civilizáció győzedelmes diadalútján. Relatívvá válik az a göggtől sem mentes önkép, melyet az emberiség addig magáról festett.

A romantika legnagyobb érdeme talán éppen abban van, hogy nemcsak álmodni tanította meg az embert, hanem a kiábrándító keserűsége ráébredni is. Észreveszik a romantikusok, hogy az emberiség történetét illetően nem szerencsés fejlődésről beszélni, talán pontosabb változások sorozatáról. Ezért is lesz a 19. század vége már a töredék-idő korszaka. Innen már csak néhány év, hogy Ady megfogalmazza szállóigévé vált sorait arról, hogy „minden Egész eltörött” (*Kocsi-út az északában*).

Mindezek a „tanulságok” megjelennek az alkotók műfajválasztásában is. A romantikára általában jellemző a műfajkeveredés, a műfaji határok – melyeket a klasszicizmus oly szigorúan betartandónak vélt – elmosódása. (Lásd például: levélregény, verses regény, mesedráma, drámai költemény stb.).

A műfajok az idők, alkotók, nemzetek között „vándorlás”-uk során a 19. század évtizednyi-kétévtizednyi szakaszaiban úgynevezett „uralkodó típusok”-ba is elrendezhetők. Így divatozik a Walter Scott-i mintára készülő történelmi regény, a stendhali lélek-tani regény vagy a század második felében általában a regény. Az is könnyűszerrel megállapítható, hogy a magyar irodalomban a múlt század első felében a műnemek közül a líra játszotta a vezető szerepet.

Némileg hasonló jelenség történelemben s gondolkodásban a közösségi, illetve az egyént előtérbe helyező időszakok „váltakozása”. Az emberiség nem tanul a saját hibáiból. Az újabb és újabb generációk megint megpróbálkoznak azzal, hogy csakis az általuk üdvösnek tartott értékek szerint rendezzék be az életüket. Ezek közül az egyén és közösség szembenállása, illetve egymást kiegészítő-feltételező mivolta az egyik lehetséges életrendező elv. Hasonlóképpen volt korábban történelemformáló tényező a felvilágosodás bevezető fejezetében említett ész–érzelem kettősség.

Caspar David Friedrich: Az élet lépcsőfokai

E képen még egyértelműbb a jelképes mondandó. Legalább három-négy romantikusan ellentétes szerkezetet fedezhetünk fel (közel-távol, kis hajó-nagy hajó, gyerek-felnőtt, víz-föld stb.), melyek tovább bonthatók: gyerek-felnőtt-öreg; föld-víz-ég, közel-távol-nagyon messze stb. Mindezeket a jelentéssíkokat egy fő nézőpontból szemlélteti velünk az alkotó. Szinte még klasszicista arányérzékkel és bizonyos távolságtartással megkomponált mű, amely azonban már a romantika erőteljes vonásait mutatja: elsősorban a benne rejlő formai (színek, távolságok) és tartalmi (lépcső=mulandóság) feszültségek révén

FEMINISTA, FEMINIZMUS Eredetileg a nők egyenjogúságáért küzdő 19. századi polgárjogi mozgalom megnevezése. Híres alakjai: George Sand, Virginia Woolf, Simone de Beauvoir (utóbbiak már a 20. században). Petőfi feleségét, a haját rövidere vágató, dohányzó Szendrey Júliát „magyar George Sand”-nak is szokták nevezni. Az irodalomtudományban is beszélünk ~-ről vagy ~ irodalomkritikáról (lásd majd **12. osztályban** is!). Ezek az interpretációs [’értelmező’] irányzatok a szépirodalmi szövegek nemek szerinti különböző elemzési lehetőségeit és a nőírók művészetének jellegzetességeit kutatják.

E kép példa arra is, mikor az alkotó, a modell és a festmény is tökéletesen kifejezi a kort, melyben született. Eugène Delacroix: George Sand portréja (1838)

Kisfaludy Károly: Éjjeli szélvész (1820-as évek)

S egy harmadik dichotómia: a romantika félszázada „férfias” évtizedek sora. Hős férfiak hódítanak, győznek rendíthetetlenül és keményen elvek egymás fölött. Bátrak, rettenetesek és világmegváltók. Ha végigtekintünk a regények, elbeszélések hősein, látjuk, hogy ők csatákat nyernek, meghódítják a legszebb hölgyeket, s természetesen folszabadítják a népeket is.

A 19. század második fele pedig nemcsak a ► feminista mozgalmakban, de az irodalomban is a nők félszázada. Anna Karenina (Tolsztoj), Emma Bovary (Flaubert), Nóra alakja (Ibsen) mellé sorakoznak a *Három nővér*, a *Cseresznyés kert* (Csehov) nőalakjai. Mind-mind azt példázzák, hogy az egyenlőség- és önállóságigény nemcsak a férfiakat, de minden embert megillet.

Ízlések és nemek, világképek és műfajok harca s békés egymás mellett élése. Borzalomszükséglet, tömegtermelés az irodalomban, kiáltványok, világmegváltó szándékok. Múlt, misztika, mítosz és legenda, férfiak, nők s verstördékek. Mindezt hozta számunkra a romantika, az emberiség egyik nagy kísérlete arra, hogy önmaga lehessen.

2. Javaslom, hogy mindenekelőtt – ha még nem tetted volna meg – hallgass meg Sztevanovity Zorán *Romantika* című számát (a szöveget lásd a **11. oldalon**)!

3. Mindennapi életünkben milyen romantikus vonásokat veszel észre?

Egy magyar társasjáték 1987-ből (?). Ez is romantika?

4. A 25. oldalon lévő *Romantika*-füzetborító első oldalán az alábbi „szinopszis” olvasható. Írj Te is hasonlót! ☺! Ugye nem nehéz?

„Aurélie 32 éves korára Párizs leg-sikeresebb ingatlanügynöke. Sikeres nőnek tűnik: fényűző lakása a város legelittebb negyedében, a La Défense-ben található, s ha kedve tartja, a legnevesebb divattervezők ruháit is megveheti. Ám Lili még magának sem hajlandó bevallani, hogy a látszólag tökéletes mindennapokban mennyire boldogtalan és magányos. A lány élete fenekestül felfordul, amikor Bretagne-ba utazik, hogy megnézzé nemrég elhunyt nagymamája ódon házát. De vajon a gyermekkor emlékei és a múltból felbukkanó jóképű ismerős segíthetnek-e, hogy Lili végre rátaláljon a boldogságra?

ROGERS, Lilian, *Régi álmok nyomában*, Blikk/Nők, Euromédia, 2009.

5. Véleményed szerint például a mi korunk – meglehetősen torz – mítoszait teremtő-termelő reklámok, reklámfilmek hogyan használják fel a romantika szokásos eszközeit?

6. Próbáld meg ezeket a reklámeszközöket az általad kitalált típusokba sorolni! Komolyabb gyűjtőmunkát is végezhetesz néhány hetes vagy hónapos megfigyeléssel! (Megvizsgálhatod például azt is, hogy a reklámok milyen poétikai töredékeket vagy dramaturgiai alapelveket használnak fel! Emlékezz **tavalyi** vizsgálódásainkra e tárgykörben!)

7. Szerinted romantikus hős a Schwarzenegger-figura vagy Rambó, Superman és Batman? Miért?

8. A *Csillagok háborúja* című George Lucas-filmet 1999-ben felújították, és figurái soha nem látott népszerűsége tettek szert az egész világon. Ez a mítosz-, játék-, videó- és internetmánia biztosan romantika-szükségletünk miatt jöhetett létre. Szerinted igaz ez a feltételezés? Miért?

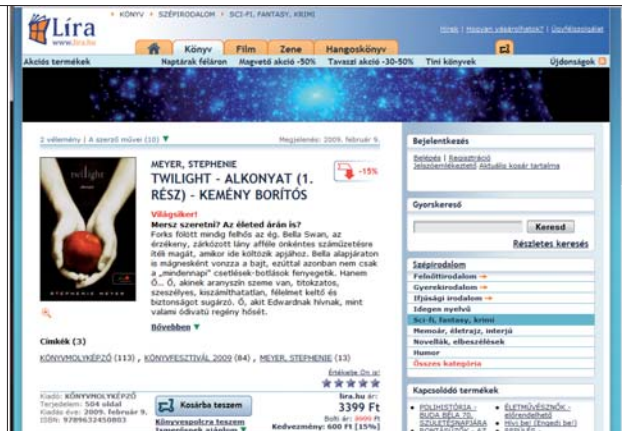
9. Írd meg „Az egri csillagok háború”-ját ☺!

Korabeli reklám az első Macintoshról. Ma már ez is romantikus visszatérítésnek tűnik...?

10. Nézz körül könyvesboltokban s más könyvtárusító helyeken! Milyen jelei vannak ma az iparszerű könyvkiadásnak? Különös jellemzőit figyelheted meg a borítóknak s a figyelemfelkeltés olykor nem egészen etikus eszközeinek is! (A [Petőfi-fejezet](#) kérdései között még visszatérünk erre!)

Ugyanaz a kötet egy valóságos...

és egy on-line könyvesboltban...

Kölcsey Ferenc: **Mi fénylik ott...**

Tördék

Mi fénylik ott –
 Remeg remeg –
 Mint távol csillag a láthatár szélében,
 Lobog lobog –
 Mint – villám sötét felhők alatt;
 Pedig nem csillag az a láthatár szélében,
 Pedig nem villám sötét felhők alatt,
 Mécsvilág az a remete ablakában.
 Áll a konyhó – –
 Hol van a remete?
 Kinn van a – –
 Egy sírdomb áll és a dombon egy kereszt,
 Ott térdel ő – –
 Hallottátok-e nyögni a szelet,
 Midőn – –
 Láttátok-e hullani a záport,
 Mely – –
 Úgy nyögött a sohajtás kebeléből,
 Úgy ömlött a könny végig arcain.
 Busan, miként az ősz szél,
 Ha hervadt lomb között bágyadtan
 – – – – – szárnyra kél

Bércekre föl, völgyekbe le
 Majd hág, majd száll, s a kín együtt vele.
 (1838?)

Mersz szeretni? Az életed árán is? Forks fölött mindig felhős az ég. Bella Swan, az érzékeny, zárkózott lány afféle önkéntes száműzetésre ítéli magát, amikor ide költözik apjához. Bella alapjáraton is mágnesként vonzza a bajt, ezúttal azonban nem csak a „mindennapi” csetlések-botlások fenyegetik. Hanem Ő... Ő, akinek arany szín szeme van, titokzatos, szeszélyes, kiszámíthatatlan, félelmet keltő és biztonságot sugárzó. Ő, akit Edwardnak hívnak, mint valami ódivatú regény hőst. Ő, aki megmenti az életét. Ő, aki mégis a legnagyobb veszélyt jelenti Bella számára. Az indián rezervátumban furcsa, félelmetes mesék keringenek. És egy nap a legenda megelevenedik...

Az Alkonyat című kötetet több mint 5,5 millió példányban adták már el eddig, **30 hete vezet a New York Times bestseller listáját.** A könyv igazi kulturális jelenség, melynek jelentős rajongói tábora kíváncsian várja a filmváltozatot. Az eddig húsz nyelvre lefordított regény számos díjjal dicsekedhet, többek között a New York Times és a Teen People szerkesztői ajánlójával, A Publishers Weekly az év legjobb könyvének választotta, az Amazon az évtized eddigi legjobbjának, az Amerikai Könyvtárosok Szövetsége pedig beválasztotta a legjobb tíz, fiataloknak és alkalmi olvasóknak szóló irodalmi mű közé.

Forrás: http://bookline.hu/product/home!execute.action?type=22&_v=Meyer_Stephenie_Twilight_Alkonyat&id=75135 [2009. 01. 24.] (Betűhív közlés!)

Felvilágosodás és klasszicizmus a magyar irodalomban

BESSENYEI GYÖRGY korszaka a magyar irodalom történetében a nagy kezdeményezések ideje. Nemcsak az először történő dolgok ▶ pátosza által lelkesített időszak azonban. Annak a Petőfig tartó hitnek a kezdete is, mely hétköznapi emberek és tudósok, művészek számára egyaránt azt jelentette, hogy minden lehetne másképpen is. Másképpen, mint ahogyan élni rövidebb-hosszabb ideig fennálló hatalmi berendezkedések kényszerítik az embereket és közösségeiket. Másképpen, mint ahogyan száz éve meg háromszáz éve van; másképpen, mint tavaly meg tavalyelőtt volt.

Az öntudatra ébredésnek e most kezdődő, nagyszerű háromnegyed százada nemzeti azonosságtudatunk meghatározó időszaka. Egyben ennek a hitnek a kiapadhatatlan forrása. Ártatlanságnak, őszinteségnek, nagy gondolati csatáknak felvillanyozó időszaka. A rendkívüliséget minden pillanatban kézközbe hozó, a naivságot sem nélkülöző, felemelő korszak ez. Amikor épp csak megfogalmazódnak a komoly szándékok, akaratok a nemzet létének, a művészetek, tudományok sorsának, a nyelv állapotának jobbítására. Amikor azonban rögzvest az egész társadalom, az egész világ átalakításáról kell gondolkodni. Már minden itt élő emberre kiterjesztett felelősséggel lehet lelkesedni, ítéletet alkotni, szeretni, együtt érezni s boldognak lenni.

Az egymást érlelő kíváncsiság ekkor kezdi felnötte avatni az embert. Igen, ez a hetven-nyolcvan év hazánkban a felnötte válás korszaka embernek, nemzetnek, irodalomnak egyaránt. S az első harminc-negyven év a lázas készülődésé, a gondolatok, akaratok finomításáé. A második pedig a tetteké, a meggondolt harcá, az önfelelő mártíriumé.

„Jót s jó!”
(Kazinczy)

Bessenyei György (1746–1811)

Bessenyei György

Bessenyei György: Az elméről

Részlet

„Járjál egen, földön, vizsgálj mindeneket,
De soha ne ítélj magadtul lelkeket.
Repdestessen széjjel nyughatatlanságod,
De ne felejtse soha nagy alacsonyosságod.
Semmit nem ismérhetsz, alázd meg magadat,
Érzékenységekben őrizzed javadat.
Itt határozatodik édes nyugodalmaid,
Ha ezek kínoznak, rád rohan fájdalomad.
Mint egy cifra árnyék, csak ollyformán habzol,
Érzékenységekben szüntelen változol.
Örömöm s fájdalom rabja vagy létedbe,
Ezt kerülöd, amazt keresed éltedbe.
Ezek közt hánykódván, végre tőlem eltűnsz,
S gondolattal éltem vezérelni megszűnsz.
Visszafutsz a széjjelterjedt erősségbe,
Mindég lengedezel egy nagy Istenségbe,
Megtart e nagy erő belső része között,
Ki minden teremtést magába megőrzött.
Semmi nem múlhat el e nagy természetbe,
Csak változik, de megmarad az Istenbe.”

1. Értelmezd hosszan fejezetünk rövid mottóját ☺!

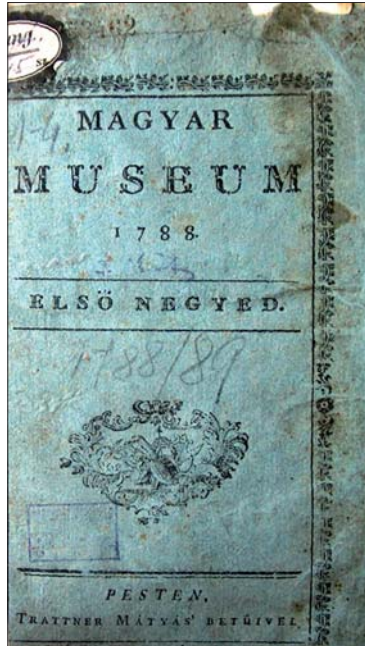
PÁTOSZ a szenvedélyeket hangsúlyozottan érvényre juttató stílus és hangnem

„...a nyugati értelmiség utolsó ötszáz évét érdemes úgy elgondolnunk, mint a vallástól a filozófia felé, majd pedig a filozófiától az irodalom felé haladást. Azért nevezem haladásnak, mert a filozófiát átmeneti szakasznak tekintem a fokozatosan növekvő önmagunkra hagyatkozás folyamatában. Újjonnan megtalált irodalmi kultúránk nagy erénye, hogy azt közvetíti a fiatal értelmiségieknek, hogy a megváltás egyetlen forrása az emberi képzelet, ami inkább büszkeségre, semmint reménytelenségre ad okot.”

RORTY, Richard, *A nyugati értelmiség vándorútja avagy a megváltó igazság hanyatlása és egy irodalmi kultúra felemelkedése*, Jelenkor = <http://www.jelenkor.net/main.php?disp=disp&ID=988> [2009. 02. 02.]

ÁLLAMREGÉNY Az ideálisnak tekintett társadalmi-állami berendezkedést ábrázoló regénytípus. Társadalmi-politikai céljait a szerző a távoli múltban, a jövőben vagy egy elképzelt országban mutatja be, gyakran utazási regény formájában (vö. robinzonádok).

2. Hogyan vélekedsz Bessenyei tételmondatáról (röpirata részleteit lásd a **34. oldalon!**): „Mindен nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem”? (Lásd ehhez a **11. oldalon** lévő szakirodalmi idézetet ismét!)

Az első magyar irodalmi és kritikai folyóirat (1788–1894)

Ekkor, a 18. század utolsó harmadában indulnak első hírlapjaink, folyóirataink – *Magyar Museum*, *Magyar Hírmondó*, *Orpheus* stb. Ekkor állandósul, bár még csak rövid időre, első „igazi” színházunk társulata Kelemen László vezetésével.

Bessenyei György *Jámbor szándékában* a Magyar Tudományos Akadémia első tervezetét adja. Hazafiúi Magyar Társaságában pedig az írókat igyekszik tömöríteni. *Ágis tragédiája* (1772) című darabjától számítjuk a magyar felvilágosodás kezdetét (címlapját lásd a **11. oldalon!**). A századforduló körüli évtizedek lenyomata pedig *Tariménes utazása* című ► államregényében lelhető föl.

Ez a nagyszerű testőríró – Mária Terézia testőrségéről van szó –, a felvilágosodás zászlóvivője azonban életének utolsó három évtizedét teljes elfeledettségben, „bihari remeteként” élte le. Utókorára mindenekelőtt szenvedélyes-szép művelődéspolitikai értekezései tettek nagy hatást. Ezek közül az egyik legfontosabb a *Magyarság* című röpirat (1778).

Filozófiai jellegű munkája *A Holmi*, melynek jelképpé nemesedett szándékát jelzi és őrzi két évtizede indult színvonalas irodalmi folyóiratunk, a *Holmi*. Eme „jámbor szándék” azt fogalmazza meg, hogy a minőség a sokféleségben rejlik, a sokszínűségből táplálkozik. A nemes vita érleli meg ama eszméket, melyek aztán egyén és közösség magatartását, gondolkodását, értékrendjét akár évszázadokra is meghatározhatják.

A mai olvasó számára is öröm, hogy irodalmunk modern korszaka eme nemes elhatározással, a különbözőségek megértésére való törekvéssel indul. Hogy Bessenyei a türelem mindennél fontosabb elvét hangsúlyozza. Valószínűleg így képzelhető el, hogy a megosztottságok ellenére ez az irodalom méltán tarthatott igényt a történelemben való beleszólásra is.

I.
TÁRSASÁG-KÖTÉS.
Sz. András Havának 13^{dik} Nappján 1787.

SZÜRKÜLETRE hajolt az idő, 's Párnassus' hegyére
Gyúladozó három Magyar öszve-kerüle. Keverte
Barna Haját egyiknek ezüst: más ketteje nyiló
Észtendőkre, virág-szól-ként, lépett vala. Hármok'
Testében egy szív lakozott, egy lélek. — Elkjött
A' Tudomány' 's Nyelv' dolga megint. Hallgatta sokáig
Társainak pontos szavait, 's jegyzette borongó.
Artzját az Öregb. Mellyét emelítti sohajtás,
És dagadott szemiből nagy tsepp fordúl-ki. Továbbá
Illy szót vőn ajakához: Hazánk hív Gyermeke! vajha
Tsak százat szemlélhetnék hozzátok hasonlót!
Tí vagytok még hátra, kiket le nem üthete lábról
A' bal eset, 's kikben még akkor gerjedez inkább
Özvegy Anyátokhoz szeretet, mikor óltatik, alszik
Nagy-számú magzatjaiban. — Melly fényre verődtek
Más Népek; mi temérdék sok könyvekkel, hatalmas
Írókkal bővelkednek; mint izerzi, hozatja,
Kapja Világ szüleményeiket, 's emelítti-fel égig:
Tízta valósággal ki-fejezte beszédetek. — A' má
Nyelvünk ellenben, izemeink' láttára, minémü

3. A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának honlapján megtaláljátok elektronikusan a *Magyar Museum* minden számát (sőt, más korabeli lapokat is)! Olvassatok bele a szövegekbe, és a képen lévő első oldalt alaposan is értelmezzétek: <http://fulltext.lib.unideb.hu/journals/bin/tibi.cgi?fi=mmuseum&ev=1788-1789-01&sz> [2009.01.30.]

4. Olvassátok el egymással párhuzamosan – vagy akár egymásnak felelgetve – Bessenyei és Baróti Szabó szövegét a Magyar Museum első számából!

5. Mi a véleményed Bessenyei értekező logikájáról? Milyen érvekre építi a *Magyarságban* mondandóját?

6. Előfordult már, hogy Te is hasonlóképpen igyekeztél valakit meggyőzni igazadról? Milyen helyzetben?

7. Miért mondhatjuk joggal, hogy a legtágabb értelemben véve minden műalkotás valamilyen „megértésalakzat”?

Sajátos meghatározottság ez, mely persze nem csupán a magyar irodalom jellemzője. A 19. században nálunk úgy fonódik egymásba irodalom, közéletiség és politika, hogy a művek nem feltétlenül veszítenek esztétikai értékükből. Nem lesznek okoskodók és okítók, gyakran egyszerűen csak szándékokat tesznek világossá, vagy lelkesítenek. Még a teljesen aktuálpolitikai jellegű művek sem veszítik el esztétikai érvényességüket és értékességüket. (Gondoljunk például Petőfi sok-sok versére, olyanokra, mint a *Nemzeti dal* vagy az *Európa csendes...* című költemény!)

A Bessenyei-korszak fő célkitűzése a magyar nyelv pallérozása, kiművelése – sőt, eleinte pusztán megőrzése! –, az irodalom megteremtése. Először a feladatokkal bíró, politizáló, tanító-nevelő, aztán az öntörvényű irodalom megformálása. Utóbbi már nem politikai céljaival, hanem közvetetten, esztétikuma által, az emberek értékrendszerére gyakorolt hatásával segít bennünket élni. A társadalmi cselekvés kényszere azonban a köztés, politizáló útra terelte a „hosszú 19. század” magyar irodalmának első nagy hullámát.

Bessenyei György 1899-ben felavatott neobarokk szobra Nyíregyházán (Kallós Ede alkotása)

„Jegyezd meg e nagy igazságot, hogy soha a földnek golyóbisán egy nemzet sem tehetette addig magáévá a bölcsességeket, mélységet, valameddig a tudományokat a maga anyanyelvébe bé nem húzta. Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem. [...]

Mit kell hát egy nemzetnek elkövetnie, ha tudománnyal fel akarja magát emelni; mely dolog kötelessége? – Vagy valamely idegen nyelvet kell anyanyelvének fogadnia s magáétul búcsút venni, vagy a maga született nyelvébe a mély tudományokat általenni. De egy egész nemzet meddig tanul meg valamely idegen nyelvet tökéletesen és mikor felejtí el a magáét? Mert a parasztemberek, kikkel beszélünk kell, nem tanulnak sem görögül, sem zsidóul, se deákul, nekik is feleségeikkel beszélni kell, pedig a paraszt-asszonyok, tudjuk, miképpen szokták az idegen nyelveket tanulni. Azért akkor fog a magyar nyelv hazánkbul kihalni, mikor a magyar parasztasszonyok deákul, görögül, franciául vagy németül fognak tanulni és magyarul megszűnnek beszélni. Míg pedig a magyar parasztasszonyok magyarul fognak beszélni, addig a parasztemberek is úgy beszélnek, és hasonlóul, míg a jobbágyok magyarul szólnak, addig az uraknak sem lehet a magyarságot elfelejteni. Ha már így kéntelenek vagyunk nyelvünket megtartani, tisztítsuk ki legalább, és dolgozzunk előmenetelünkön.”

BESSENYEI György: *Magyarság* – részletek

8. Lapozz bele a *Holmi* című folyóiratba! Próbáld megállapítani, hogy a mai szerzők és szerkesztők miképpen igyekeznek követni a folyóirat hátsó borítóján található Bessenyei-alapelveket!

9. Te mennyit adtál volna *A Holmi* első kiadásáért?

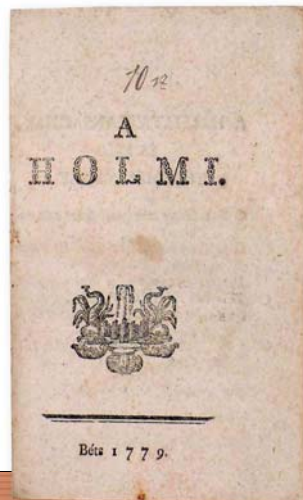
10. Volt már régi könyv vagy kézirat a kezvedben? Ha van rá módod, múzeumban járva, próbáld ki az érzést – persze csak engedéllyel ☺!

11. Lehetséges, hogy az irodalom nemcsak olvasás által, hanem más érzékszerveink segítségével is belénk költözhet...? Mi a véleményed?

12. Például tapintással, szaglással? Ha ez túlzás is, annyi bizonyos, hogy az ilyen régi könyveknek, kéziratoknak jellegzetes szaguk van, mely illatok mélyén kétségtelenül ott érezhető az a néhány évszázad, mely keletkezésük óta eltelt!

13. Rendeztetek az osztályban „könyvszagvetélkedő”-t! Úgy képzelem, hogy behoztok például ebből a korból való köteteket vagy későbbi kiadásokat, majd szagmintát vesztek, pár perc múlva pedig bekötött szemmel kell szagról felismerni az egyes szerzők műveit. (Vagy másképpen játszva: az egyes korokból való könyveket! De e két módszert még számos mással egészíthetitek ki vagy fűszerezhetitek!)

14. Ugyanez persze eljátszható tapintással is, csak vigyázni kell a feladat megfelelő nehézsége érdekében, hogy sok kötet hasonlítson egymásra „külsőleg” ;-)!

2007-ben egy árverésen 180 ezer forintért ütötték le a *A Holmi* című Bessenyei-esszéket (vajon mit jelenthet ez a cím?) első kiadásának egy példányát...

Az 1989 októberétől megjelenő irodalmi folyóirat hátsó borítóján mindig ez a szöveg olvasható:

„Mihent az Írók nyomtatásba egy egész nemzet előtt el kezdenek egymással vetélkedni, azonnal meg indul a szép elmélkedés. Ezt keresném én, azért garázdálkodom néhol írásomba. Tudom, hogy a ki tzáfolni akarna, igyekezne hozzám szeb magyarsággal beszélni, mint én szoktam. Harmadik jönne, ki mind kettönket felül kívánna haladni. A nemzet mulatná vélünk magát, s' nevetne mikor mi egy másnak előtte bosszúságokat mondanánk, de a tudomány, magyarság azonban épülne.”

BESSENYEI György: *A Holmi* (1779)

„...a poézis volt minden szép mesetégek közül leg-első, mely a Népeket vadságokból ki-vezetvén, a' mélyebb Tudományoknak el-fogadására alkalmasakká tette [...] mely a' népeket a' Törvény-tévőknek el-készítette” – írja Batsányi János a Magyar Museum bevezetőjében.

BATSÁNYI JÁNOS az el nem követett „bűnöket” is vállaló Kazinczy Ferenc erkölcsi nagyságához méltó lelkesedéssel tekint Európa felé ebből a kisdied országból. A felvilágosodás, a polgári forradalom, a szabadság-gondolat egyik legkorábbi s legfontosabb verse *A franciaországi változásokra* írott epigrammája és *A látó* című ▶ látomásos jövendölése.

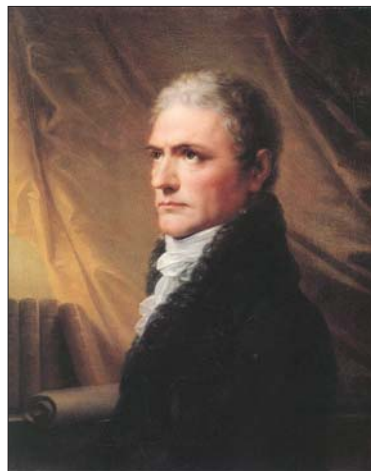
Az első versben a feszültségfokozó, többszörösen összetett mondatos szerkezet világos és egyértelmű felszólítással zárul. Különösen érdekes, hogy a zárlat nemcsak a maga idejében bírt konkrét jelentéssel, de a történelem során többször is aktuálissá vált. Például az 1968-as európai diáklázadások idején vagy nálunk az 1989–90-es rendszerváltás egyetemi-főiskolai mozgalmi alatt.

A versben a költői szöveg jelszószerűsége nyilvánvaló. Egyike ez az epigramma az első közvetlenül is társadalommozdító szándékú, egy lélegzetre elküldött figyelmeztetéseknek.

A franciaországi változásokra

Nemzetek, országok! kik rút kelepcebén
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében,
S gyászos koporsóba döntő vas-igátok
Nyakatokról eddig le nem rázhatátok;
Ti is, kiknek vére a természet kéri,
Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri,
Jertek, s hogy sorsotok előre nézvétek,
Vigyázo szemetek Párizsra vessétek!

(1789)

Batsányi János (1763–1845)
F. H. Füger festménye 1808-ból

Emléktábla a kufsteini
várban

LÁTOMÁSOS [KÖLTÉSZET] A képiség felfokozott érvényesülése, amikor a trópusok a racionalitáson túl szerveződve kapcsolják össze a közvetlen, érzéki tapasztalatot a végtelen megragadásának igényével. A romantika korában alakult ki mint poétikai lehetőség. ~-ről beszélünk például Vörösmartyval, Petőfivel, Adyval kapcsolatban.

Batsányi élete utolsó évtizedeiben kizorol a magyar irodalmi életből. Érdekes módon arra viszont vannak adatok, hogy az európai irodalmi életben részt vesz. Egy hosszabb ódáját Herder, a német filozófus-író – kiről később, a herderi jóslat kapcsán még lesz szó – folyóirata is közli. Ekkor azonban még legtermékenyebb korszakában van, tevékeny részese a magyar irodalom és gondolkodás lüktetésének, megindulásának. Szerepe sajnos mindezen érdek ellenére is csak lehetőség maradt, mivel alkotóereje teljében, mindössze harminckét évesen el kellett hagynia hazáját. Fél évszázadon keresztül csak a távolból gondolhatott rá – először börtönben volt, mint Kazinczy, majd Bécsben élt, végül Linzbe száműzték.

A látó

Vidulj, gyászos elme! megújul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág,
Zengj, hárfá! Hallgasson ma minden reája,
Valakinek kedves nemzete s hazája;
S valaki a magyar változó ég alatt
Még a szabadságnak híve s ember maradt.

Ó ti! kiknek szívek örök búba merült,
Ím, reménytek nem várt víg napja felderült;
Ím, az igazságnak terjednek sugári,
Dőlnek a babona fertelmes oltári,
Melyek a setétség fene bálványának
Annyi századoktól vérrel áradának.
Ama dicső nemzet felkelt, ím, egészen,
Mely a két világnak megváltója léssen,
S melynek már láncoktól szabad vitéz karja
Mutatja, mit tehet egy nép, ha – akarja!
Az ember elnyomott örökös jussait
Délre hozván, porba veri bálványait;
S míg köz ellenségink poklokra süllyeszi,
Hozzánk, ím, ölelő karjait terjeszi:
„Álljon fel az erkölcs imádató szék!
Nemzetek, országok, hódoljatok néki!
Uralkodjék köztünk ész, érdem, igazság,
Törvény s egyenlőség, s te, áldott szabadság!”

A föld kerekége megrendül e szóra,
S látja, hogy érkezik a régen várt óra.
A letapodtatott emberi nemzetnek
Csontjaiból épült trónusok reszketnek.
Rémülve szemlélik közelgető sorsok
A vérre sóvárgó koronás gyilkosok;
Ők, kiknek még imént százezrek halála
Csak egy intésekben, egy szavokban állá;
S kiknek több nagy város tüzes leomlása
Oly vala, mint annyi hangyaboly romlása!

Vidulj, gyászos elme! megújul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág

(1791)

1. Vizsgáld meg A látó című vers értékrendjét, értékszerkezetét!
Milyen tartalmi lehetnek a megújulásnak?

2. Milyen retorikai elemeket, szóközi fordulatokat, látomásos elemeket találsz a két Batsányi-költeményben?

A papságot és a nemességet a hátán cipelő harmadik rend – francia politikai karikatúra az 1790-es évekből

„Különösen a *Fanni hagyomány*aival lépett túl az író [Szabó Magda] a szűkebb értelemben vett kultúrtörténeti-ismeretterjesztő funkción. Az író Kármán József művét csak kiindulópontként használja fel: az alaphelyzetre felépített drámai kifejtlet már egészen az övé. A darabban nem társadalmi rangkülönbség választja el egymástól a szerelemeket, hanem a Martinovics-féle mozgalom, mely tiltja tagjainak a nősülést. Fannit tehát nem a magyar társadalom hierarchikus rendje kergeti a halálba, hanem az, hogy semmit sem tud az őt körülvevő valóságról. A darab igazi hőse végül is szerelme, Tatai lesz – aki tudatosan, a politikai, társadalmi harc oltárán áldozza fel szerelmét, a magánélet boldogságát. A jelentős változtatások ellenére is, a mű érdeme, hogy »egy inkább emlegetett, mint olvasott klasszikusunkat tette élvezetesen hozzáférhetővé a széles tömegek számára« – ahogyan azt Nagy Péter megállapította kritikájában.”

Sz. n., *A magyar irodalom története 1945–1975* = <http://mek.niif.hu/02200/02227/html/03/1181.html> [2009. február 1.]

KÁRMÁN JÓZSEF (1769–1795) Petőfihez hasonlóan huszonhat éves korában meghalt prózaíró tehetség. A „maiak” közül Németh László, Weöres Sándor, Esterházy Péter – ők is női lelkek férfi írói – elődje. Olyan előd, aki sok értékkel, de mindenekelőtt két elementáris javaslattal gyarapította irodalmunkat, művelődésünket. Alkotói céljának a nőolvasók megnyerését tekintette, nekik ajánlja *Uránia* című folyóiratát, s elsősorban nekik szól a lap. Őket tiszteli meg fő műve, a *Fanni hagyományai* című szentimentális ▶ levélregény is.

Kármán tudatosan törekedett a finom, cizellált, önálló stílus kidolgozására, a szentimentalizmus sémái azonban így is megtalálhatók művében. Ezért vont az maga után olyan vádakot, hogy a regény nem több, mint Goethe *Wertherének* szolgálai utánezata. Kétségtelen, hogy a figyelmes olvasó szinte szó szerinti egyezéseket találhat a két szövegben. Ezek azonban valószínűleg a véletlen termékei, hiszen arról van szó, hogy a „vérvörös naplemente” itt is és ott is „vérvörös naplemente”... A halálvágyat vagy a szerelem érzését végül is nem lehet túlságosan sokféleképpen kifejezni akkor, ha bizonyos formai szabályoknak maradéktalanul meg kell felelni, vagyis hasonló alapszimbólumokat és sémákat szükséges használni.

A *Fanni hagyományainak* befogadástörténete is jó példája annak, hogy az irodalmi mű és annak értelmezése sosem állapotszerű. Ez sokkal inkább mindig változó, folyamatszerű jelenség. A kilencvenes években éppen ez a mű adott lehetőséget arra, hogy a modern irodalomértelmezési módok megmutathassák létjogosultságukat.*

A másik Kármántól származó javaslat az eredetiség gondolatkörére vonatkozik – ennek kifejtése főként *A nemzet csinosodása* című tanulmányában található meg. E szimbolikus című irat arról beszél, hogy mindenekelőtt saját, eredeti, magyar nyelven írott műveket kell alkotni. Szemben áll ez a vélemény a másik nézetben lévő tábor híveinek elgondolásaival, akik szerint elsősorban a nagy alkotók nagy műveit szükséges lefordítani. (Kazinczy Ferenc például inkább ez utóbbi nézetet képviselte.)

Az eredetiség követelményének hangoztatásával Kármán már nem is a szentimentalizmus, hanem a romantika felé tesz lépéseket.

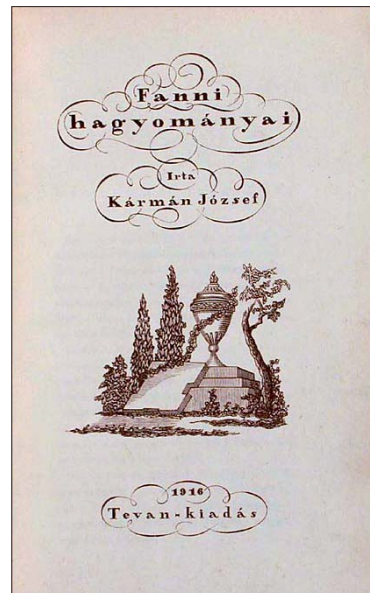
* Lásd erre vonatkozóan az ODORICS Ferenc és SZILASI László szerkesztette *Fanni hagyományai* című „dekonferencia”-kötetet (Szeged, Ictus és JATE Irodalomelméleti Csoport, 1995)!

De az ő egész személyisége alapvetően átmeneti jelenség klasszicizmus és romantika között. Abból a szempontból is sajátos típust képvisel, hogy nem sorolható be egyértelműen egyik stílusirányzat vagy korstílus zászlaja alá sem.

Kármán József azok közül a – bevezetőben említett – nagy íróink közül is az első, akiket különösen izgattak a női lélek rejtelmek. Azoknak rokona, akik terjedelmes műveket alkottak férfiként nőnemű elbeszélők szerepébe bújva. Munkásságának legértékesebb része a finom rajzolatú lélekábrázolás. A *Fanni hagyományainak* hősnőjét nemcsak hitelesen mutatja be, de sorsát megrendítő erővel jeleníti meg az olvasó előtt. (Részletek a műből a [fejezetben](#) a 58–59. oldalon!)

LEVÉLREGÉNY A szentimentalizmus kedvelt műfaja. A történet a szereplők leveleiből bontakozik ki; belső nézőpont érvényesül.

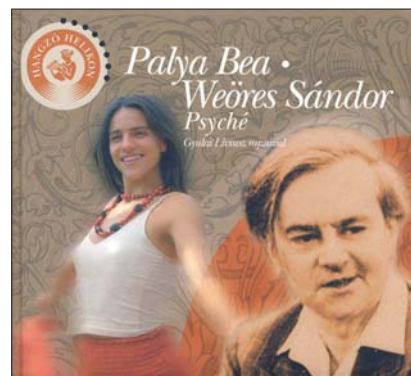
Egy 1916-os kiadás

1. Kármán József művéből gyűjtsd ki azokat a jellegzetességeket, melyek sejtethetővé teszik, hogy melyik korszakban íródott a *Fanni hagyományai*!
2. Könnyű vagy nehéz feladat lenne Kármán-paródiát írni? Próbáld meg!
3. Mit gondolsz, miért alkalmas arra ez a levélregény, hogy a modern irodalomtudományi elméletek „gyakorlóterepe” legyen? (Vö. a *Fanni hagyományai*. „Dekferencia II.” könyvborítót!)

Németh László: *Iszony*. A férfi–nő viszony egyik alapműve (Drahota Andrea és Kállai Ferenc Hintsch György 1965-ös filmjében)

4. Gyűjtsetek olyan műveket a magyar és a világirodalomban, amelyekben férfiak írnak női főhős bőrébe bújva s olyanokat, melyekben ez fordítva történik (utóbbiakból kevesebbet fogtok találni...!) Két példát mi is közlünk, fogunk még találkozni velük tanulmányaink során!

VÁNDORMOTÍVUM A világirodalom történetében többször előforduló, hasonló jelentésben használt eseménysor vagy egyéb ismétlődő szövegelem.

Egy kocka az 1979-es filmből

1. Mi a véleményetek a *Lúdas Matyi* újfajta értelmezéséről, Döbrögi főszereplővé „avatásáról”?
2. Feltétlenül nézzétek meg (újra ☺!) Dargay Attila rajzfilmjét! Nézzétek meg az első magyar színes filmet is, melyet néhány évvel ezelőtt digitális technikával felújítottak!
3. A *Lúdas Matyinak* különösen izgalmas az időpoétikája. Tanulmányozzátok alaposan a mű időviszonyait! Például hány éves az elején, illetve a végén Matyi, s közben mennyi idő telt el?
4. De hisz ez egy [poszt]modern mű, nemdebár... ☺?

* SZILÁGYI Márton, *Kegyelem és erőszak (Fazekas Mihály Lúdas Matyija)* = Sz. M., *Határpontok*, Bp., Ráció, 180, 182.

FAZEKAS MIHÁLY (1766–1828) *Lúdas Matyija* a korszak egyik legjellegzetesebb alkotása, mely ma is divatját éli a színházakban. Kedvelt olvasmány fiatalabbak és idősebbek számára egyaránt. Dargay Attila rajzfilmje óta pedig az újfajta medialitás megteremtésének is jelentős alkotása lett.

De jó példa a mű az irodalmi mű értelmezésének folyamatos alakulására-változására is. Az alaptörténet egy vándormotívumból ered (*A nippuri szegény ember története*). Kétségtelen, hogy „kicsi és kiszolgáltatott legyőzi a nagyot és hatalmasat” képlet már a kezdetektől izgatja az emberiséget (*Dávid és Góliát*), s mindig is örök téma volt. A *Lúdas Matyit* ezért több mai drámaíróknak is feldolgozta sikeresen (Páskándi Géza, Schwajda György).

Egy újabb irodalomtörténetési értelmezés pedig arról beszél, hogy a szöveg besorolható a korban keletkező bűnügyi és bosszútörténetek csoportjába. (Vö. *Bánk bán!*) Továbbá kifejti, hogy nem Matyi – eltűzött – igazságtételeként, hanem egyre inkább Döbrögi megigazulásának leírásaként kell olvasnunk a *Lúdas Matyit*. „...a mű határozottan Döbrögihez rendeli hozzá a szenvedés elviselésének és feldolgozásának lelki mechanizmusait. S ebben az értelemben Döbrögi figurája érthetően kerül fokozatosan a mű centrumába. [...] // Matyi és Döbrögi egymáshoz kötődő, majd egymást szinte fölváltó figurája az erkölcsi megtisztulás dinamikus folyamatának kifejeződése...”*

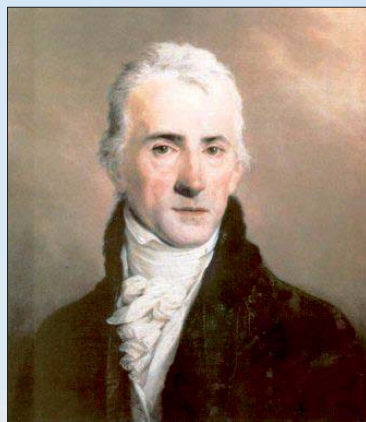

Soós Imre mint Matyi Nádasy Kálmán és Ranódy László 1949-es filmjében

KAZINCZY FERENC (1759–1831)

„a magyar irodalom telefonközpontja” volt Németh László találó elnevezésével. Kazinczy alakja ma is elsősorban szimbólumértékénél fogva fontos. Néhány eredeti munkáját, fordítását, rengeteg levelét olvassuk, kedveljük. Ám mégis arisztokrati-kusságában is plebejus arca, szigorú ízlésű, emberséges tekintete él bennünk igazán tovább. Azé az emberé, aki szerepére tudatosan készülve fél évszázad markáns irodalmi vezére, megkerülhetetlen törvényalkotója kívánt s tudott lenni. Hibáival együtt is elvitathatatlan érdemei vannak ab-

ban, hogy irodalmunk megtette a legfontosabb lépéseket az öntörvényűség, a szépség önmagában való elismerése, a gyönyörködötetésnek öncélként való felfogása – más szóval a szépirodalom megszületése – felé. Az addig botladozó mondatok az ő segítségével válhattak hajlékony, árnyalt jelentéstartalmakat kifejező szövegekké.

Joseph Kreutzinger festménye (1808)

Kazinczy új és új céljai mögött állandóság-értékként a polgárosodás eszményei éppúgy megtalálhatók voltak, mint a nemzetérválás akaratára. Mindennapi gyakorlatként az ezek megvalósulásához vezető utat a nyelvújítás programja jelentette. Sokan, kései utódok, merevnek tartják Kazinczy gondolkodását, ragaszkodását a klasszicista eszményekhez. Mi sem jellemzőbb azonban megegyezéskészségére, mint hogy a nyelvújítási vitát hagyományörzők és „erőszakos” újítók között nemesen egyszerű, mindkét fél által vállalható gondolataival ő zárja le *Ortológusok és neológusok nálunk és más nemzeteknél* című iratával.

Az utóbbi évtizedekben egyre komolyabb elismerést arató *Fogságom naplója* – melyet Nemes Nagy Ágnes 19. századból való filmnek nevez – dokumentarista hűséggel, döbbenetes erővel rögzíti a megmaradásért folytatott harc állomásainak próbatételeit.

A brünni – brnói –, közismert nevén spielbergi várbörtön kegyetlensége legendás és szívszorító: embertelen körülményei leírhatatlanok. A három oldalán rácsos „cella” melletti falon ma is emléktábla őrzi „Kazinczy Ferenc magyar költő” emlékét. Akik ebben az „alagsorban” járnak, mint ha a lét legmélyebb bugyraiba ereszkednének alá: hátborzongató elképzelni a rabok sorsát. Kazinczy olykor a saját vérvél írta feljegyzéseit: mindennél fontosabb volt számára az irodalom – itt most paradox módon szól a szó: a szépirodalom. Felismerte annak erejét, a „teremtett világok” léleknesesítő lehetőségeit.

Kufstein, Kazinczy fogságának egyik helyszíne

„– Kazinczy *Fogságom naplóját* például most olvastam el először (42 éve megvan a polcomon), miután Nemes Nagy Ágnes közétette róla az irodalomtörténeti fontosságú nagyszerű felfedezését, hogy a *Napló* – regény. És még milyen regény! Nemcsak egyik legnagyobb magyar regény, a XVIII. századból, hanem egyik legnagyobb európai regény, mindmái napig. Megelőzte Kafkát, Orwellt, Camus-t, Graham Greene-t, Salinger-t, Semprunt, Malamudot, az egész »legmodernebb« regényírást, elődünk lehetne (nekem is!) a nem euklideszi, nem konvencionális valóságértelmezésben, az »életérzés« több rétegű, relativitások, szubjektív, mély, hibátlan ábrázolásában, egy ragyogóan választott (és véletlenül átélt) témában. S ráadásul izgalmas krimi is, nemcsak csodálatos, modern remekmű.”

OTTLIK Géza, *Hosszú beszélgetés Hornyik Miklóssal* = O. G., *Próza* = <http://mek.niif.hu/01000/01003/01003.htm> [2008. 01. 31.]

NAPLÓ Általában a történésekkel, eseményekkel együtt („aznap”) születő, dokumentum jellegű, gyakran pontos dátumokkal ellátott feljegyzéssorozat.

EMLÉKIRAT Visszaemlékezés jellegű, általában a történéseknél éveket, évtizedekkel később születő mű. Hitelessége olykor megkérdőjelezhető az eltelt idő hosszúsága, a visszaemlékező életkora és szubjektivitása, gyakran önmagával szembeni elfogultsága miatt.

Szinte hihetetlen az a szívósság és életerő, mely ezt az embert hat és fél éves fogság (!), kegyetlen börtön után is megtartotta életben, meggyőződésben. Úgy vállalta a Martinovics-mozgalommal való értékazonosulást, hogy alig-alig bizonyítható az abban való tényleges részvétele. Mindezeket elmondja a *Fogságom naplójában* és a *Pályám emlékezetében*.

A ▶ napló- és ▶ emlékirat-irodalom e – korukhoz képest különösen modern beszédmódban előadott – remekei nem könnyű olvasmányok. A magyar szöveget például gyakran szakítják meg idegen nyelvű részletek a *Fogságom naplójában*. Azt mondhatjuk, hogy Kazinczy munkája szinte nem is egynyelvű alkotás. Leírásai, életképei, jellemzései a maguk tömörségével és láttató erejével nagy tehetségű prózaírókat mutatnak.

Sajátos a sors, mely az alkotót más szerepek felé, más gondolatok felé sodorta. Ha Kazinczy személyisége egyfelől a kezdet és a nyelvújítás szimbóluma, másfelől ugyanő – szintén Németh László szerint – „ízlésdiktátor” is. Ráadásul a kor legfontosabb irodalmi kérdésében szinte érthetetlenül foglalt állást. Szemben Kármán József eredetiség gondolatával, ő ellenkezőképpen vélekedett. Szerinte elismert szerzők nagy alkotásait kell lefordítani, s csak ezután térhet át irodalmunk a saját művek létrehozására.

E gondolat ellentmond az egész korszak szinte az élet minden területén érezhető teremtő akaratának és lázas készülődésének. A magyarázat talán Kazinczy személyiségében, lelkiségében keresendő. Ő alapvetően a mértékletesség, a beláthatóság, a közérthetőség híve volt, s kevésbé a lázadásé, a megszokottságtól való eltérésé. S tökéletesen működő önértékelő készsége-képessége is arra intette: feladata elsősorban nem új dolgok létrehozása, hanem a már meglévők újraalkotása.

Munkái ennek ellenére nem ritkán mesterkéltek, de például Hamlet-fordítási próbálkozásának néhány részlete, megoldása ma is elgondolkodtatóan érdekes. Legszellemesebben talán a humortól, csipkelődéstől, iróniától sem mentes epigrammaiban tudta tömöríteni a világról, az emberről alkotott véleményét.

1. Keresd meg „a magyar irodalom telefonközpontja” kifejezés forrását! Jegyezd le a pontos bibliográfiai címléírást!

Egy blogról...

„2008. november 14., péntek

Kazinczy, az Irodalom Keresztapája

Sokakat levetett Parnasszus csúcsáról
Tollas gengsztere a kornak
Golyószóró pennáját vérben itatta
Ám emlékét őrzi az utókor

Sokakat falazott kőműves létére
Irodalmunk úri szalonjába
Vörös rózsát tűzött önnön mellére
Szmokingot ölt a Kazinczy-évre

(A Kazinczy-évre készülve és a 18. század irodalmi viszonyait figyelembe véve a képet készítette Molnár H. Magor; körítés: SB)

Ideje lenne már úgy szemlélni a 18. század irodalmi viszonyait, mintha Corleonét még az első rész legelején lelőnék anarchista (sic!) gengszterek!"

http://sultanusbeatus.freeblog.hu/archives/2008/11/14/Kazinczy_az_Irodalom_Keresztapaja [2009. 01. 31.]

Kisfaludy Sándor (1772–1844), a kor másik irófejedelem

Kisfaludy Sándor: Himfy

A kesegő szerelem

1. Dal.

Az életnek tengerében
Két örvény van: szív és ész;
A kettőnek egyikében
A jobb ember könnyen vész.
Az ész ezer bajt okozó; –
Ezt el lehet kerülni;
A szív, minthogy ragadozó,
Könnyű benn elmerülni.
Engem a sors forgó szele
Ez örvénybe csapott bele;
S elragadt ez engemet –
A szív szerzi vesztemet.

4. Dal.

A mióta felserdültem,
Keblem tüzet nevele:
Bizonytalan tárgyért fültem,
S így szívem nem fáj bele.
De mihelyt őt megpillantám,
Lelkem mindjárt megdobbant:
Ő az! félve rebegé szám,
S a tűz bennem fellobbant.
Mélyen érezvén hatalmát,
Megvallottam diadalmát;
Hatalmát ő szereté, –
Diadalmát megveté.

Kazinczy Ferenc: Tövisek és virágok

A nagy titok

Jót s jó! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted
Szánts és vess, s hagyjad másnak az áldozatot.

Írói érdem

Szólj, s ki vagy, elmondom. – – Ne tovább! ismerlek egészen.
Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.
Íz, szín, tűz vagyon a borban, ha hegyaljai termés:
Íz, csín, tűz vagyon a versben, ha mesteri mív.

Szokott és szokatlan

Berki szokottat imád. Nekem az kecses, ami szokatlan;
S kényesb vagy makacsúlt izletem újnak örül.
Amit Berki szeret, megavúlttá válhat; az újért
Hamvamat a maradék áldani fogja, tudom.

Himfy

Dayka: Tűzbe felé! Himfy: Vetem.
Dayka: Újra felé! Himfy: Ím!
Dayka: Harmadikát még! Himfy: Lángol az is.
Dayka: Jer most; vár az olimpuszi kar.

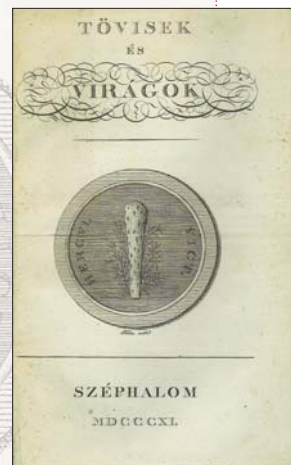
Epigrammai morál

„Bántani más t vadtság...” S más a lélektelen író?
Azt hozzád s hozzám nem köti semmi kötél.
Csipd, döfd, rúgd, valahol kapod a gaz latrot! Az ilyet
Ütni, csigázni s agyonverni (nevetve) szabad.

(1811 – részletek)

„...Bessenyei művelődési programja s e program tanulságait hasznosítva Kazinczy nyelv- és stílusújító hatalmas munkássága az egyedüli lehetséges a kor lényegére tapintásnak: Csokonai és Berzsenyi lángész-villanásai csak szabályt erősítő kivételek. Kazinczy értékthonosító évtizedei ezért valóság-gal teremtik saját idejét, és [...] mintegy térré is váltja[k] azt.”

ROHONYI Zoltán, *A romantikus korszakküszöb*, Bp., Janus/Osiris, 2001, 117.

2. Állapítsd meg Kazinczy epigrammáinak versformáit!
3. Derítsd ki, hogy kik szólalnak meg a *Himfy* című versben!
4. A humornak, az iróniának milyen eszközeit használja fel a költő ezekben a rövid szövegekben? Hogyan élezi csattanóvá mondandóját?
5. Írj Te magad is egyrészt Kazinczy-, másrészt saját epigrammákat!
6. A 2008-ban Prima Primiissima-díjat nyert Pusztay János tanár úr az utóbbi években több kötetnyi epigrammát, vagy ahogyan ő nevezi, „epegramm”-ot írt (Janus Desertus álnéven). A Te alkotói bátorságod élénkítése érdekében közlünk belőlük néhányat ☺.

Lásd be, hogy álnok üresfejűeknek eszköze lettél,
küzdve a szép ügyekért, jószándéku balek.

Vádolják egymást már kölcsönösen a lenyúlók,
Mind másra mutogat, többet hogy ki lopott.
Mérlegelik, hogy mekkora bünt visel el a becsület –
egy csepp benn a gané, s élvezhetetlen a bor.

Bőr a kabátja s a fejevalója meg abból a lelke.
Bőre csak ottan nincs, ahová úgy kéne – a képén.

Nem becsülöd meg azt, aki érted küzdve vesződik.
Gondolatok nélkül, mondd meg, vajh mire mész.

*E modern
epegrammok szerzője,
Pusztay János
nyelvészprofesszor*

5. Dal.

A szív minden, – azt tartom én,
Mindennek az eleje:
A szív győzvéen vagy győződvén,
Jó vagy rossznak kútfeje.
Szívem szeré örömitet,
Miglen még szabad voltam;
Szívem szerzi keservimet,
Miólta meghódoltam.
Lábához tévén szívemet,
És szívemmel mindenemet,
Estem e kelepczébe, –
Hatalmának kénynyébe.

6. Dal.

Semmiként sem remélhetvén
A kemény szív irgalmát,
S tovább immár nem túrhétvén
Fájdalmaim nagy halmát:
Vérző szívvel kifejtöztem
Barátim karjaiból
S a nagy harcba kiköltöztem
Hazámnak határiból
Ott, hegyeken s völgyeken túl.
Hol Mars vért ont s népeket dúl,
Kínom végét, halálom,
Talán majd ott találok.

(1801 – részletek)

(ez csak epe, de nem gramm)

minden jobbító ötleted
lerázzák sorra
mint kutya a vizet
s beletörödsz végül a sorsba

ha elnyugszik eszed
gyomrod és szived
nem rajtad esik csorba
s már nem hánysz

több borsót a falra

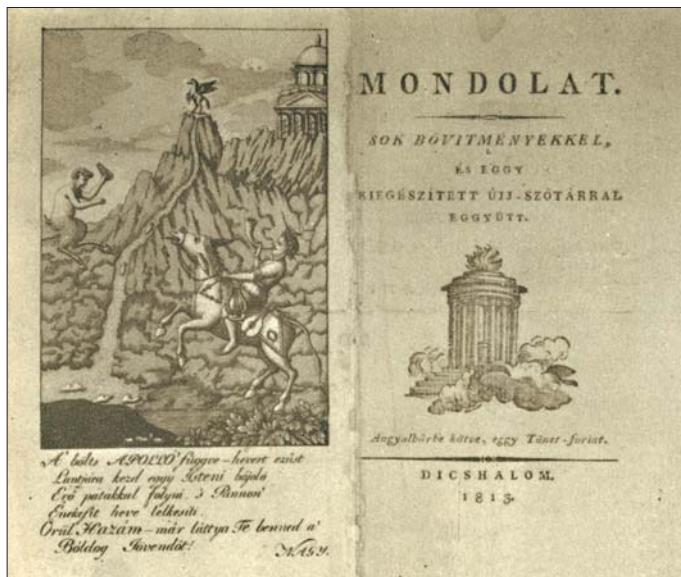
1. Biztosan ismersz olyan szavakat, mint a „gőzpőfőgészeti tovalőkődönc” (‘mozdony’), a „nyaktekerészeti mellfekvenc” (‘nyakkendő’) vagy a „madzaghúr-kifeszítészeti, kéz-láb ideoda-ugráltati, lábnyomatékos hangtartály” (‘zongora’), melyek ha nem is eredeti szócsinálmányok, de szellemességük vitathatatlan. Gyűjts nyelvújítási szavakat, illetve Magad is alkoss hasonló szellemben és módszerekkel fogalmakat! A legjobbabból „kisszótár”-t állíthatsz össze, melyet évekig gyarapíthatsz!

2. A nyelvújítási szótár elektronikus változata: <http://nyelvujiatas.transindex.ro> [2009. 01. 31.]

Írás, nyelvújítás, humor (kisesszé)

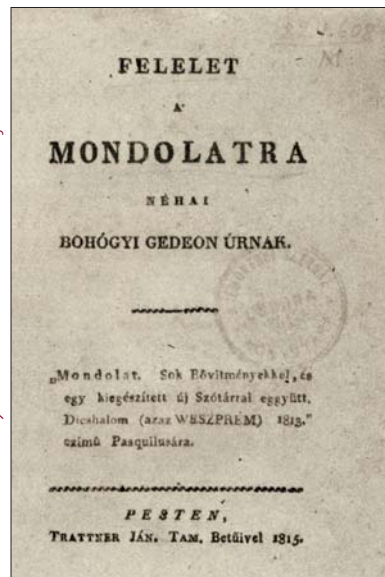
A nyelvújítás mozgalma természetesen a korszaknak szinte minden alkotóját megérintette. Példát adva arra is, hogy az irodalmi élet „élése” valamilyen állandóan mozgó, alakuló, vitákban edződő „szükséglete” az íróknak, költőknek. S ez így van jól, hiszen e művészeknek lételeme a kommunikáció, a kapcsolatteremtés. Az írók, költők munkáját, mindennapi életüket egyaránt meghatározzák az emberek közötti viszonyok s ezek kifejezési, megfogalmazási lehetőségei. Az életpaszthalatok gyűjtésével és leparlásával foglalkoznak állandóan, akkor is, ha látszatra nem ezt teszik. Akár évtizedekig bíbelődnek s „szöszölnék” – Ottlik Géza szava – valamely verssorral, szóval, regénnyel, mondandóval. Vörösmartyótól Pilinszky Jánosig s tovább tart a „szöszölők” sora.

Ettől függetlenül is minden alkotó írásmódja, „sebessége” más és más. Akadnak, akik egészen rövid idő alatt képesek akár egy regényt is megírni – bár meglehet, előtte már évtizedekig a fejükben hordták azt –, míg mások egész életműve, főképpen költőké, elfér egy karcsú kötetben. Utóbbi mégis nemzedékek meghatározó élménye lehet – mint Berzsenyi Dániel vagy Kormos István összes művei. Ez egyszerűen tény, s a művek esztétikai értékét tekintve nincs jelentősége.

A Mondolat Kazinczy és a nyelvújítók ellen szóló gúnyirat

A Felelet... Kölcsey Ferenc és Szemere Pál munkája

Mindezen alkotók azonban, akár egy mű „kihordási”, akár alkotási szakaszában vannak, a rendelkezésükre álló szavak biztosította végtelen lehetőségek közül kiválasztják a számukra legmegfelelőbbeket. Pontosan azokat, amelyekkel az általuk elgondolt jelentéstartalom kifejezhető. Azt az egyetlen, amellyel a valós élmény legalábbis megközelíthetően körülírható.

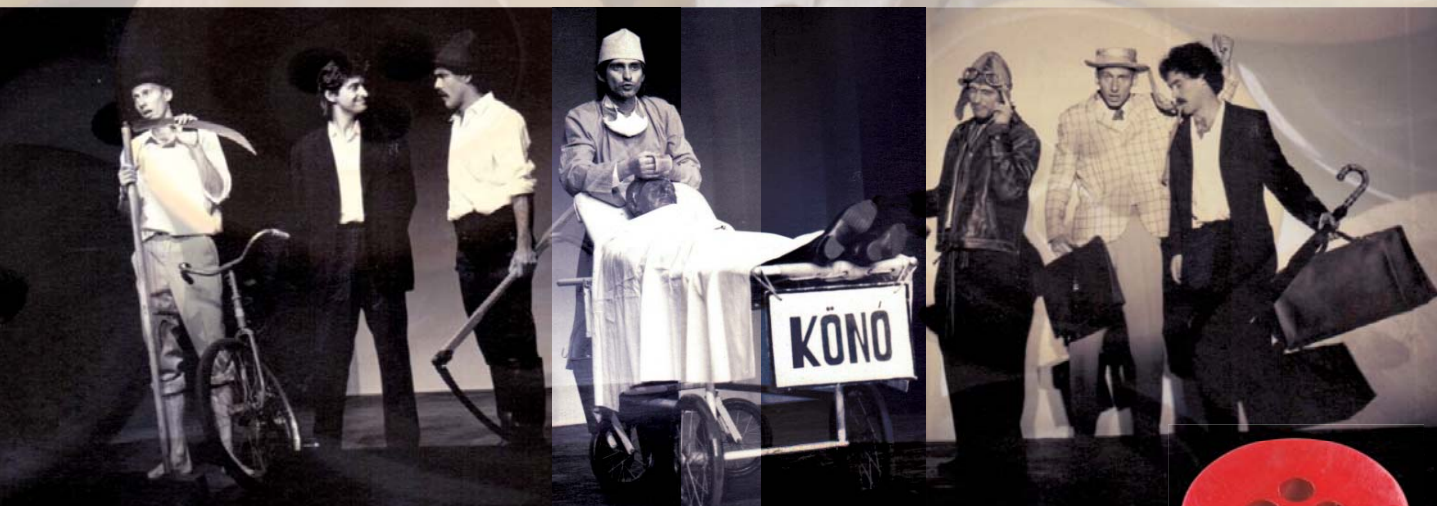
A nyelvújítás abból indult ki, hogy a magyar nyelvet alkalmassá kell tenni a legmélyebb lelki rezdülések s a tudományok felismeréseinek kifejezésére. S ezt a nemes célt úgy kell megvalósítani, hogy nyelvünk közben igazán magyar maradjon. A nyelvújítás tehát nem mást tett, mint megteremtette későbbi irodalmi alkotásaink nyersanyagát. Nélküle nem lennének József Attila-versek sem és Radnóti-versek sem, s bizonyos másképpen szólna hozzánk Madách, Ady, Örkény István, Weöres Sándor.

Mint minden nagy kezdeményezés, szerencsére a nyelvújítás is magában hordja önmaga ironikus mását. Átala is láthatjuk, hogy az irodalom nemcsak a nagy szomorúságok, a nagy pátoszok, hazamentések, szabadságharcok, halálok és csalódott szerelmek birodalma, hanem azt is elmondja a ► homo ludensnek, hogy ezt az itteni világot a maga örömeire is berendezheti. Hogy végre valahol – mint Tamási Áron mondja az *Ábel a rengetegben* végén – „otthon legyünk benne”.

HOMO LUDENS Az ember lényegére célzó kifejezés, jelentése: 'játsszó ember', 'játékos ember'.

3. Mint erre (poszt)modern alkotók kísérletet is tettek, próbálj meg körülményeskedő – „nyelvújítási” – kifejezésekkel elmondani egy egyszerű történetet, megírni egy novellát, vagy: ugyanazt a picit történést különböző korok stílus- és szódivatjának megfelelően megfogalmazni!

4. „Olvassátok”, esetleg játsszátok el társaiddal együtt Raymond Queneau (e. 'remon könő'): *Stílusgyakorlatok* című szövegeit! Az elmúlt évtizedekben (!) több százszor játszották az ezekből készült darabot három kitűnő színészünk. Érdemes megnézni!

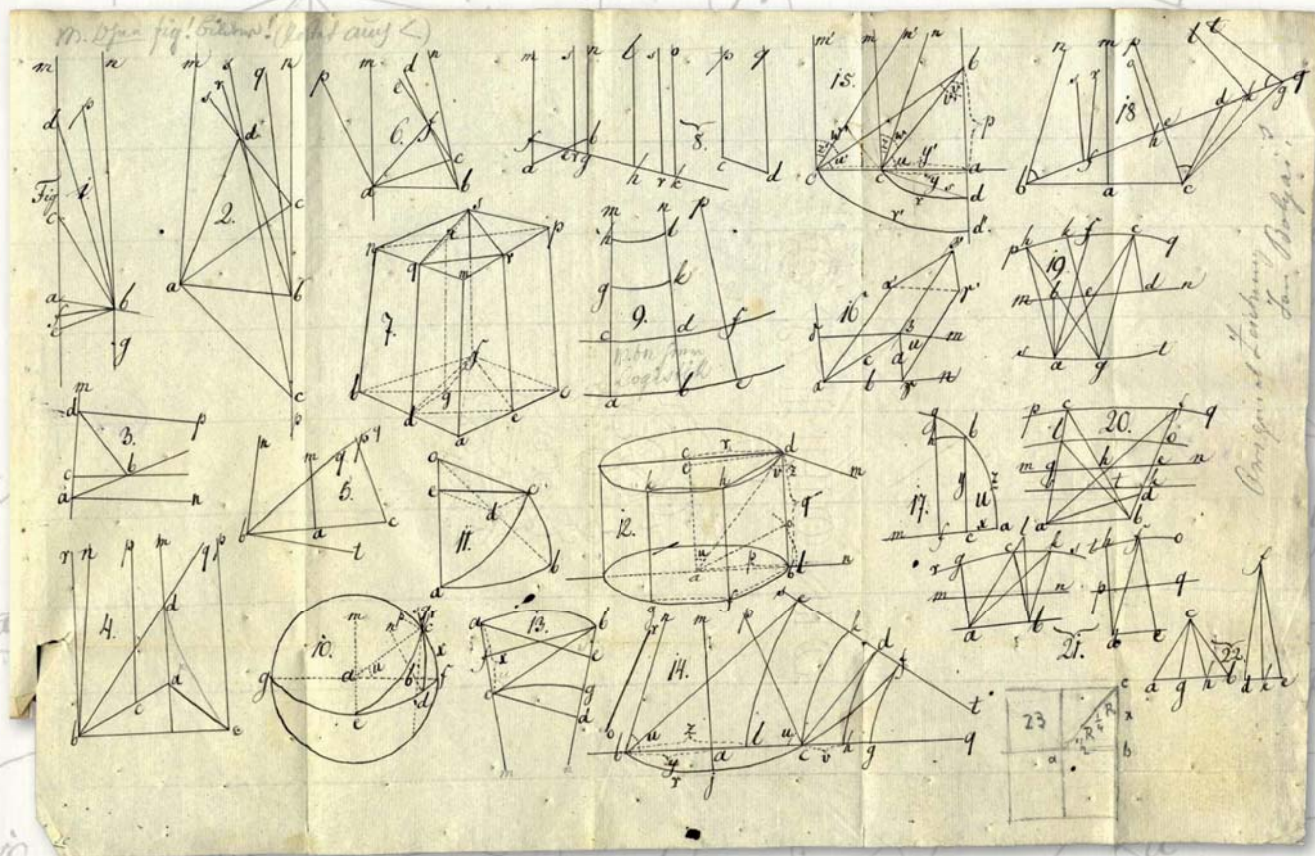
Bán János, Dörner György és Gáspár Sándor a Katona József Színház Stílusgyakorlatok című előadásában (1982)

Nem olyan, mint egy (kép)vers? Részlet Bolyai János Appendixéből, melyről ezt írja édesapjának „Semmiből egy új, más világot teremttem.”

Az irodalomtól tehát nemcsak hogy nem idegen a nevetés, a humor, a jókedv, hanem a derű egyenesen lételeme íróknak s műveknek egyaránt. Az első lépéseket e tekintetben is a felvilágosodás korszaka teszi meg: a legkorábbi nagy nevetetők versben és színpadon is: Csokonai Vitéz Mihály.

A tudatosan létrehozott művek között azonban ott szerénykedik a nyelvújítás több ezer vagy tízezer szóból álló gyűjteménye mint humorforrás. Ezek ugyan halálos komolysággal készültek a maguk idejében, ma azonban nyugodtan tekinthetjük őket egy felszabadító nevetés tárgyának vagy lehetőségének.

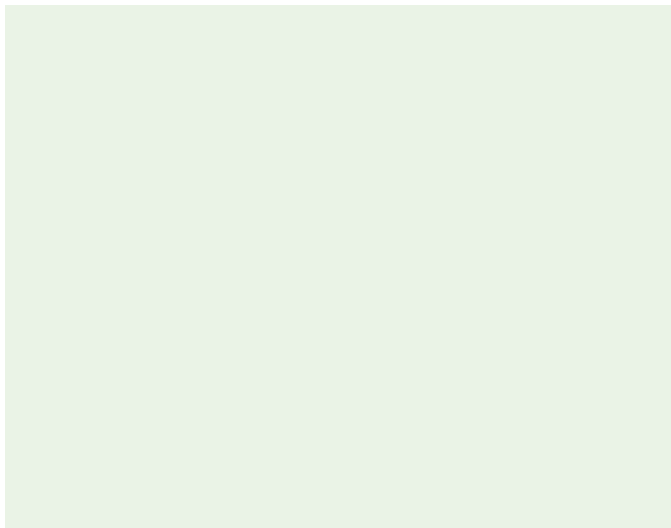

5.

ÖNTÖTTVASKÁLYHÁK CAST IRON STOVES

Millok Tamás képeslapján szép vaskályhákat láthatsz. Az üresen hagyott helyre rajzolj, tervezd a kor ízlésvilágának megfelelő cserépkályhát (kemencét, kandallót)!

6.

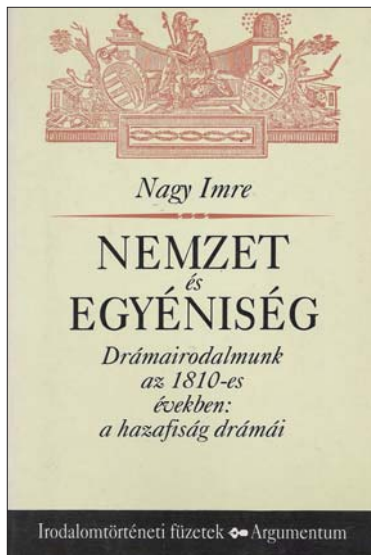
A korszak egyik legjelentősebb drámaírója volt a nagy matematikus, Bolyai Farkas. *Öt szomorújáték* címmel olvashatsz tőle darabokat...

7.

Ám nemcsak matematikus volt és drámákat írt, hanem Gazda István tudománytörténész professzor szerint egy körülbelül 300 oldalas értekezést is alkotott a Bolyai-kemencék (cserépkályhák) lényegéről és működéséről. (Talán a kor egyik nagy találmánya lehetett...? Vagy korábbi lelemény?) – Nézz utána, hátha már meg is jelent ez a „kályhamonográfia”!

8.

Fia, Bolyai János „középkolász” korában alkotta meg – mintegy „mellékese” a „gömbgeometria”, a nem-euklideszi geometria alapvetését. *Appendix* című füzeté – mely apja főművének függelékeként jelent meg 1832-ben – nemrégiben került fel az UNESCO Világemlékezet listájára. Az erről szóló híradást lásd például itt: http://www.dunatv.hu/tudomany/unesco_bolyai_appendix.html [2009. 01. 31.]

A magyar irodalom drámatermésben leggazdagabb évtizedéről szól ez a könyv, így Bolyai Farkasról is természetesen

POSZTMODERN(SÉG) A közelmúlt és a jelen legutolsó, önállóan is elkülönülő és megnevezhető művészettörténeti korszaka és gondolkodásmódja. A művészetekben nagyjából 1960-nal kezdődött. Először mint stílusirányzatról, majd mint korstílusról beszélünk róla. Elsősorban az egységesség, az általános rendezőelvek szükségességének tagadását jelenti nyelvhasználatban, komponálásban egyaránt. Sokszínűség, felszabadultság jellemzi – olykor a polgárpukkasztástól sem mentes.

9. Fedezd fel magadnak Németh László *A két Bolyai* című drámáját!

10. Hol áll ez a szobor? Ki alkotta?

11. Nézz utána Esterházy Péter *Rubens és a nemeuklideszi asszonyok* című színdarabjának (például itt: <http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/kol-tai.html>) [2009. 02. 07.]

Az Angyal szerepében Venczel Vera Esterházy Péter darabjában (Szikora János rendezése, Pesti Színház, 2008)

12. Hipotézisem szerint KATONA JÓZSEF (268–275. oldal) a *Bánk bán*ban hasonlóképpen „hajlítja meg” a nyelvet, mint ahogyan Bolyai János a teret a gömbgeometriában. A Katona-kutatók sokat értekeztek már a dráma nyelvének homályosságáról, ez azonban szerintem nem a szokványos értelemben vett nyelvi homályosság vagy szaggatottság. Sokkal inkább a nyelv egy új rendszerben való felfogásának képessége, illetve új struktúrában való elrendezése. Mint ahogyan ezt tette a fiatal Bolyai is a már meglévő geometriával: új szempontból kezdett nézni mindent... Még nézőpontváltásokat is találhatunk a drámában! (Lásd például a III. szakasz elejét vagy vö.: „Nincs a teremtésben vesztes, csak én/csak ő...”)

Kapcsolatba hozható esetleg ezért a *Bánk bán* nyelvisége a ► posztmodern(ség)gel?

13. De nyugodt szívvel rokoníthatjuk a *Fogságom naplóját* is a Bolyai-geometriával nyelvi szempontból. Mindezen példákban – melyeket természetesen tovább szaporíthatok ☺ – is világos lehet, hogy ugyanabban a korban a más-más területeken alkotó elméket nemcsak hogy ugyanazok a kérdések izgatják, hanem a lényegét illetően hasonló következtetésekre is juthatnak. Az adott tudomány- vagy művészi területtől függetlenül őket az emberi létezés viszonylagossága és ennek szóval, képlettel való megragadhatósága izgatta... (Lásd a 14. kérdést is!)

14. Kitől, melyik műből való ez az idézet: „Tebenned úgy csap a poéta széjjel, / Mint a sebes villám setétes éjjel; / Midőn teremt új dolgokat / S a semmiből világokat.”

15. Készítsetek egy osztályprojektet a Bolyaiak életéből – például így:

Valamelyikükről elnevezett intézmények, díjak
 Babes–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

BF irodalmi munkássága

Pausanias vagy a nagyravágyás áldozatja
Mohamed vagy a dicsőség győzelme a szerelmen

BF, a matematikus

BF, a kemencemester

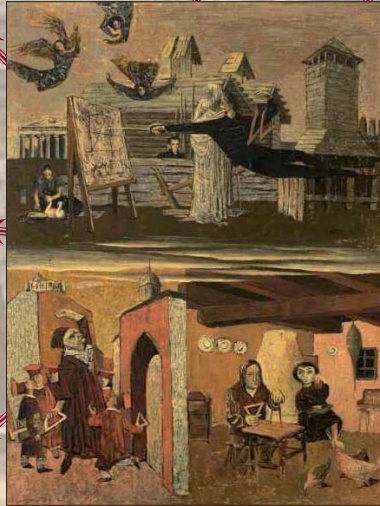
Velük kapcsolatos, róluk szóló honlapok
www.bolyaitestamentum.hu

Róluk szóló irodalmi művek
 Németh László: *A két Bolyai*

BJ irodalmi jellegű munkássága

BJ, a matematikus
Appendix

 (Matektanárotok segítségével kérhető ☺!)

Filmek, képzőművészeti alkotások róluk és munkásságukról (Ti is forgathatok ilyeneket, vagy írhattok forgatókönyveket, készíthettek festményt, szobrot!)

j. (Geometriák)

Adatott nekünk e sík-terű Föld,
hol egyenesen nő a fű, a búza

– egyenesen-e? –,

hol emeljük gerincünk

– egyenesen-e? –

hol egyenesek gondolataink

– egyenesek-e? –

Adatott nekünk e domború Föld,
hol egyetlen fűszálhoz sem vonható párhuzamos

– ha egyenes,

hol egyetlen gerinchez sem vonható párhuzamos

– ha egyenes,

hol egyetlen gondolathoz sem vonható párhuzamos

– ha egyenes.

MINDEN MINDENNEL TALÁLKOZIK A SZÉLBEN,
A RETTEGÉSBEN,
HAJLÍTOTT TÉRBEN.

Én mit adhatok hát?

Egy létező (nemlétező) TERET (esetleg),

hol fűhöz, gerinchez, gondolathoz

végtelen sok párhuzamost vonhattok –
de majd DIDEREGTEK.

- 16.** M. Veress Zsuzsa és Mandics György Bolyai János jegyzetei alapján megírták „az ő versei”-t vagy inkább szövegeinek parafrázisait (a könyvborítót lásd az előző oldalon!). Itt közlünk részleteket ezekből a művekből. Értelmezték őket közösen, s persze írjatok Ti is hasonlókat!

k. (Domáldra visszanézve)

[...]

A számadás órája eljött:
míg minden ember célja ültetni egy fát,
TE kivágtál egy erdőt.

Hitted:

két pont között az egyenes út a legrövidebb,
de e kerek földről érintőként lelőgnak az egyenesek!

Hitted:

a Mindenség egyetlen Isteni Rendjét
végül tetten éred.

De kinek is kellett négy-elemű
imagináris mennyiséged?

Képzetes sugarú világod képleteit
hiába képezted le e sík tartományra,
egyedül voltál,
egyedül maradtál:
suhogott feletted
a gömbháromszögek fekete kaszája.

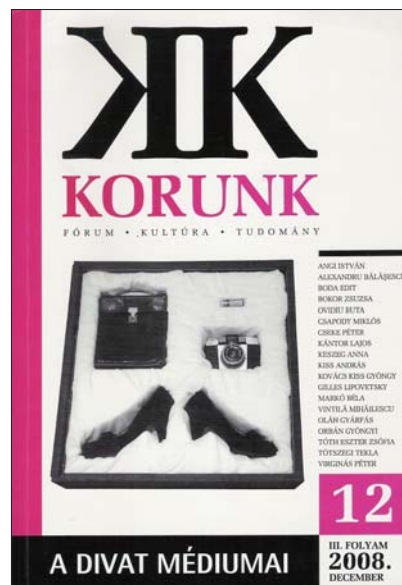
[...]

Most Domáldon csend van. De érik a magja.

17. Miközben ezeken a feladatokon dolgoztok, ugye nagyon sok romantikus zenét hallgattok?! De kik is a romantikus zeneszerzők? Beethoven, Chopin, Liszt, Wagner, Muszorgszkij...?

18. Az előző oldalon egy romantikus zenedarab kottájának részletét láthatod. Ki lehet a szerző? Játssza le valaki zongorán, és rá fogtok jönni! (Például innen is tölthettek le kottákat: <http://kottaonline.atw.hu> [2009. 02. 01.]

19. Gyűjtsetek a kor mindennapi életére jellemző szövegeket, képeket! Mi itt egy lányneveléssel kapcsolatos dokumentumot mutatunk be, melyet igencsak érdemes alaposan elolvasni ☺! Egy kitűnő mai kolozsvári folyóirat, a Korunk divat-különszámát is érdemes megnézned a kutakodás előtt, sokat lehet belőle tanulni!

„Felette nevetséges dolog az sok Férfijakban, hogy ők az Aszszonyokat örökös tudatlanságra büntetik, és nehezen szenvedik, mikor ők a tudományok által ékesítik elméjüket. Talánt csak a mi kevélységünk szab nékik illy érzéketlen törvényeket. Minthogy az Aszszonyok az ő kellemetes szépségekkel feljül-múlnak bennünket, attól félünk, hogy majd elméjekkel is meghaladnak. Valóban kevéssé értjük tulajdon hasznunkat, mikor őket gyengeségektől fogva a puhaságnak és a bal-vélekedésnek szabadon néki botsátjuk! Azt kívánjuk tőlök, hogy okosok és virtusokkal ékeskedők légyenek, s azonban nem szölgáltatjuk ki az eszközöket, mellyek által arra mehetnének. Hogy eshetik meg, hogy illy rosszszül neveltetik az emberi nemzetnek szebbik fele? Hát ez a gyönyörű nem csak azért teremtett-é, hogy csak bizonyos ideig gyönyörködjenek benne szemeink, mint a múlandó virágokban? Az illyen nevelés meg-foszt bennünket a valóságos gyönyörűségektől, t.i. az elmének gyönyörűségeitől, mellyeket kóstolhatnánk az ő velek való társkodásban.

Az igaz és valóságos böltseségnek tanulása, a jó könyveknek olvasások által, úgy meg gyökerezne a virtus az Aszszonyoknak szívekben, hogy sok panasztól s bajoktól meg menekednének a Férfjak. Mitsoda boldogságot készítenének előre az Aszszonyoknak azokra a bús napokra, mellyekben többé szépségek által a szemnek nem tetszhetnek. Akkor az ő elméjeknek szép tehetségei által mind a Férfjak előtt kedvet találhatnának, mind pedig unalmokat enyhíthetnék.

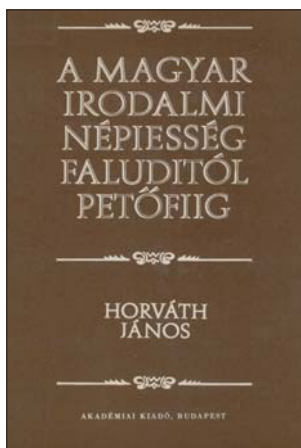
Minden Szüléknek azért, valakiktől kitelhetik, kellene taníttatnai Leányaikat a Históriara, Földnek le-írására, a Böltselkedésnek könnyebb részeire, az Erköltsi-tudományra és a Poésisre. Sőt a kiktől meglehet, taníttatni kellene velek a Deák-nyelvet is, a melly minden tudománynak kúltsa. E mellett a gazda-aszszonykodást, s aszszonyi munkákat is gyakorolhatnák.”

Mindenes Gyűjtemény, 1789, I. Negyed, 6. Levél, 83–84. Idézi FEHÉR Katalin, *Leánynevelésünk és a felvilágosodás kori magyar sajtó*, Magyar Könyvszemle, 1999/2 = <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00021/0005-171.html> [2009. 02. 01.]

NÉPIESSÉG A fogalom magyarázatát lásd a **főszövegben!**

EPIGON Valamely alkotó vagy irányzat eredetiség nélküli követője.

ROKOKÓ A fogalom magyarázatát lásd a **112. oldalon!**

AZ IRODALMI NÉPIESSÉG már a 18. század magyar ízlésvilágában és gondolkodásmódjában jelentkezik. Majd bűvópatakaként élve néhány évtizedet az 1800-as évek, s főként a századközép meghatározó irányzata lesz. Igénye és vágya mindenekelőtt a nemzet önmagára találásával és önteremtésével kapcsolatos. A közelet és a politika erői is mindinkább a népek mint nemzetalkotó osztálynak, rétegnek a megtalálása felé mutatnak. Jelentős polgárságunk nincsen, ennek szerepét a köznemesség veszi magára, s mind fontosabbá válik a jobbágyfelszabadítás, a csatlakozás Európa nemzeties gondolkodásához.

Mind Keleten, mind Nyugaton előtérbe kerülnek az azonosságtudat problémái, a nemzeti egység megteremtésének vágya. Mindannak világossá tétele és pontos megfogalmazása, hogy kik is vagyunk mi, miben hasonlítunk másokra, és miben különbözünk tőlük. Ezt pedig nem lehet végiggondolni anélkül, hogy a legszámosabb nemzetalkotó csoportokkal ne számolnának politikusok és művészek, költők egyaránt.

Faludi Ferenc, Csokonai, Fazekas Mihály, részben Kölcsey gondolatai lelnék majd otthonra Petőfi és Arany János költészetében. Történi mindez úgy, hogy Petőfi már nemcsak eszközként számol a néppel, hanem célnak tekinti a nép felszabadítását, méltóságának megteremtését. Vagyis megfordítja az elmúlt évtizedek logikáját, s azt mondja, hogy költészete – a költészet – eszköze lehet e cél elérésének. Annak, amit ír, minden pillanatban közösségi, társadalmi célja van.

Ő nem azért fogalmaz egyszerűen, mert előre elhatározza, hogy így fog írni a közérthetőség okán, hanem mert gondolkodásmódja hasonlatos a népéhez. Nemcsak tárgyválasztása, szóhasználata népies, mint sokaké, mint majd ► epigonjaié. Emezek a divatnak hódolnak be, amikor olcsó módon és sikertelenül őt utánozzák. Ő azonban ugyanúgy lát, érez, sír és nevet, mint akiről szólnak versei, elbeszélő költeményei.

A ► népiesség nemcsak követi a romantikát, s előlegzi a realizmust, hanem együtt él ezekkel, s mindegyiket befolyásolja, alakítja. Ezért is nevezzük elsősorban gondolkodásmódnak, s nem stílusirányzatnak vagy korstílusnak. Hisz Csokonai ► rokokó-népies dalai éppúgy ide tartoznak, mint Kölcsey néhány sóhajtása, Petőfi „népdalai” vagy a lényegében romantikus *János vitéz*. De népies Arany János sok-sok ihletett hangulatrögzítése s legfőképpen realista-romantikus *Toldija*. A népiesség tehát átfogja és árnyalja a korstílusokat és stílusirányzatokat.

A népiesség olyan beszédmód, mely mindenekelőtt értékrendbeli hasonlóságot, a műalkotásokban, irodalomban pedig tendenciát jelöl. Ez utóbbi az alkotó gondolkodásától, ízlésétől függően erősebben vagy kevésbé meghatározó módon jelentkezik a művekben.

A 19. századi népiesség mint igény és értékrend sok mindennel gazdagította a magyar irodalmat. Motívumokkal, merész, az évszázadok során kikristályosodott képekkel, új szavakkal és gondolatokkal, legfőképpen pedig a természetességgel és egyszerűséggel. Felhők kékjével, őszi levelek barnájával és tavaszi hegyek, mezők friss zöldjével.

A 20. század irányzataira vetett rövid pillantás is bizonyára a fentieket támasztja alá. Ha a harmincas évek népi írókat tömörítő mozgalmára gondolunk, szintén az azonos értékeket magukénak vallók csoportja jut eszünkbe. Ők is egymástól meglehetősen távol eső ízlészmények jegyében írták műveiket (Illyés Gyula, Szabó Dezső, Németh László, Veres Péter és mások). Mégis mindannyian népi írónak tartották magukat. (12.-ben tanulunk még róluk!)

1. Ma már szinte csak skanzenekben (múzeumfalukban) találkozhatunk olyan épületekkel, amilyenekben Petőfi és Arany János korában – s még egy évszázadig... – élt a magyar „nép”. Beszélgetsek a földpadlós-nádfedeles és a betonból készült lakások előnyeiről és hátrányairól! El tudod képzelni, hogy úgy élj, mint eleink...?

2. A lapszélén olvasható felhívásra érkezett egyik versenynaptárt látjátok. Alkotója: **Szörccse** (Gyimesközéplek, Hargita megye, Románia) = www.webvidek.ro/?bejegyzes=104 [2008. 02. 07.] Készítsetek Ti is kreatív naptárakat – lehetőleg olyat, amelyek kapcsolódik az irodalomhoz! (Keressétek meg Hargita megyét és Gyimesközéplekot a térképen!)

„Próba

Készítsetek falinaptárt! [állandó]

Támpont a próba teljesítéséhez: A feladat egy 2009-es, ún. „lapozós” falinaptár elkészítése. A naptár 12 lapból (minden hónapra egy) és 1 borítólapból kell álljon. A lapok mérete A4-es kell legyen. A lapokról készült képeket – miután 500 pixel szélességűre vágjátok azokat – töltsétek fel a Webvidékre. Fontos, hogy a naptár eredetijét őrizzék meg!

További feltétel, hogy tüntessétek fel a jövő évi falubeli eseményeket. Minden más tekintetben szabad kezet kaptok: a naptár elkészíthetitek papíron vagy digitálisan, zsírkrétától Photoshopig és Corelig bármit használhattok. Lehetnek rajta népművészeti motívumok, képek vagy akármi, amiről úgy gondoljátok, hogy jól mutat.

Pontozás:

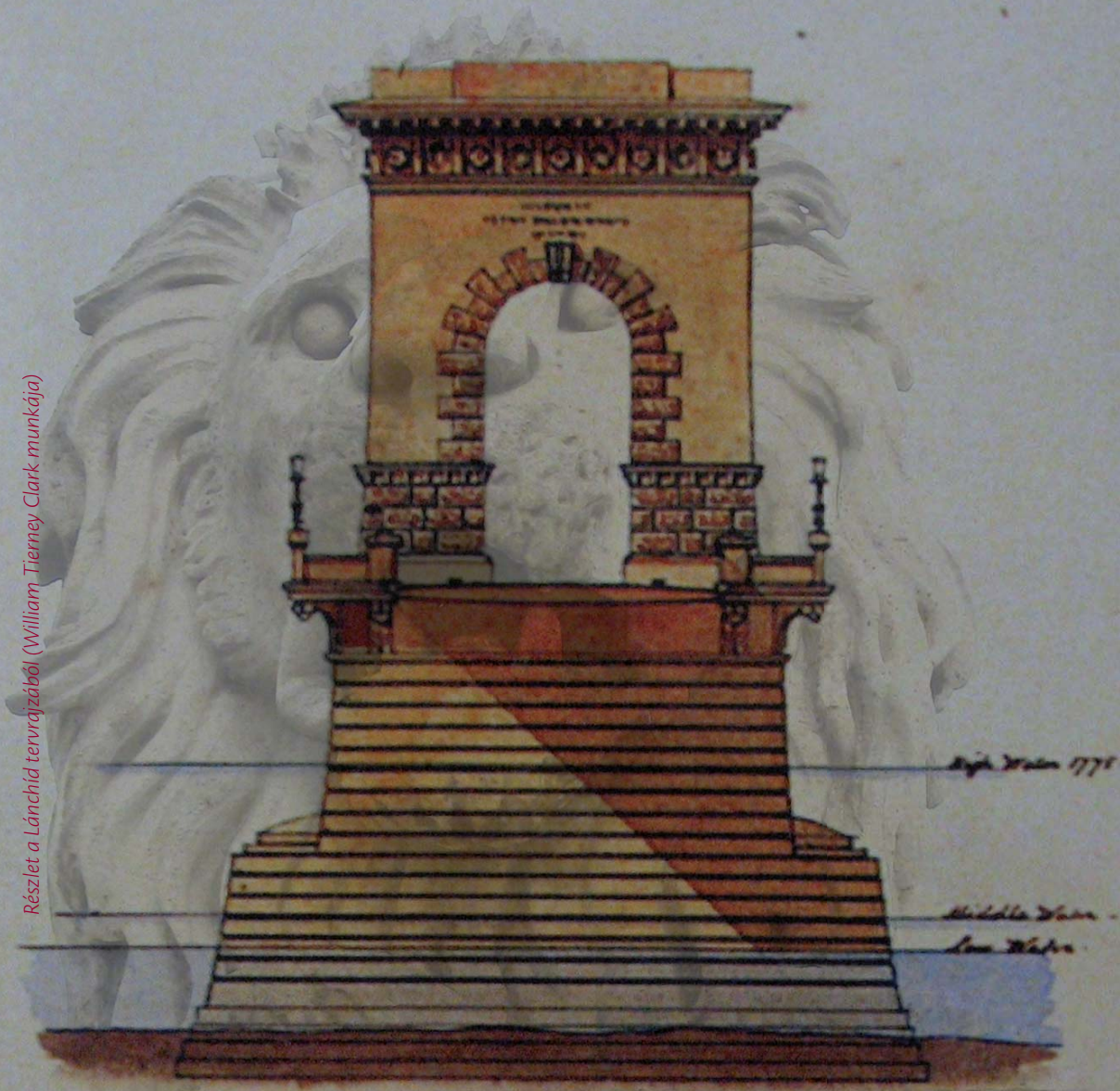
A zsűri lepontozza azokat a pályamunkákat, melyek nem tartják be a megadott technikai paramétereket (A4, 13 lap stb.), ezért ezt vegyétek komolyan. Ezenkívül a legkreatívabb, legszebben kidolgozott munkákat értékeljük.

Határidő: 2008. november 5.”

Sz. n. = www.webvidek.ro/?proba=18 [2009. 02. 05.]

Részlet a Lánchíd tervrajzából (William Tierney Clark munkája)

· DESIGN · N° 1 · ELEVATION · of · PIER ·

Kármán József: Fanni hagyományai

(Befejező részek)

LV

BÁRÓ L.-NÉHEZ, B.-RA

HAZULRÚL 17. MÁR.

Előre láttam, előre érzettem, hogy így történik. Nem fojthatom magamba, kipanaszlom, ki kell panasznom szégyenvalásomat; megööl, ha magamba zárom!... Nem hagytak békét, míg ki nem vonszoltak csendes magánosságomból, amelyben legalább kínjaimon legeltem¹ meghasadt szívemet. Kirángattak az emberek közé, és még gyógyíthatatlanabbá tették sebemet.

A szomszéd városkába bementek, hogy unalmokat rövidítsék. Házallottunk² egész délután, én is vélek csavarogtam. Tudod, mennyi itt a nemesház, mindenikhez be kellett egy kicsinyt kukkanni. ***-né, innepnap lévén, öszvehívta a fél várost, és vacsorát adott, minket is megtartóztatott. Én nem akartam okot adni gonosz örömöknek, hogy ne hizlalják magokat szomorúságomon, öszveszedtem erőmet, hogy azt palástoljam, hol eggyel, hol mással beszéltem... Hideg és hátráló volt mindeniknek viselete.

Esméred **-nét, aki oly híres ájatosságárúl. Itt volt ő is két gyáva leányival. Őbeléjek is belebotlottam. Édes asszonyanyjok lakodalmi köntöse volt rájuk szabva, és mint a karóba húzottak mozdulni sem mertek, mert minden szempillantásban várhatták édes asszonyanyjok jobbító komor tekintetét. Alig kezdek vélek egy-két szót szólani, láttam, ineteget a tisztos matróna – én azt nem értettem, és azok zavarodva voltak, s még merőbben tartották magokat. Tovább szólok – és észrevehetőképpen láttam, hogy intése azt jelenti, hogy tőlem távozzanak!... Megütődtem rajta, és feltettem magamban, hogy abban nem hagyom a beszélgetést. Folytattam tehát, és még annál inkább igyekeztem őket belevezetni a csevegésbe, melyet oly örömet tettek volna, ha nem félték volna a komor tekintetektől... Egyszerre mint a felbosszontott fúria, felugrék édes asszonyanyjok székéről, felénk rohan, és mindkét leányát, akik nagy figyelemmel hallgattak, két anyai taszítással elkergeti mellőlem... Megzavarodtam. Nem tudtam,

mit gondoljak, és nem érthettem el³, mit akart jelenteni ez a gorombaság!... De midőn az egész frekvencia⁴ ábrázatajn olvastam a sokféle indulatokat, láttam sok sápító anyának jóváhagyó szájfacsarását, soknak kárt örülő örömét, némelynek üres fején a báméskodást – ekkor kezdett a dolog bántani, ekkor kezdtem látni, mit akart jelenteni az a történet... Mintha kést forgattak volna szívemben. Nem tűrhettem, és kimentem, elrejtettem magamat, és keserves könnyeit sírtam a megsértett ártatlanságnak.

„Itt, ládd-é, haszna esméretségnek? Gaz leány! egész házam csúfjára vagy... Szegény ártatlan testvéreidnek is szerencséseket öszverontod. Ládd, szaladnak előled az emberek. Bújj el, szemtelen! bújj el! ne is mutasd magad többé az emberek előtt...”

Így öntötte reám szitkait az anyám, aki utánam jött, és magánkívül volt a harag miatt. Minden szó általjárta szívemet, mintha kettémetszették volna... Ezt a gyalázatot értem, és még én élek. Mint a dögletes nyavalyában kínlódótúl, úgy futnak-é már énelőlem? Mint a ragadó mérreg, olyan-é az én társalkodásom? Mint erkölcstelent, úgy mutassanak-é engem az anyák leányaiknak, engem – aki a jobb nevelés példája voltam?... Ez a szégyenvalás lerontja, tudom, még kevés hátralévő erőmet. Legyen bár! mint vőlegénynek, úgy megyek a halál angyalának elejébe. Háládással és öleléssel fogadom el ezt a szabadítót. Nem! nem az a rettentő váz ez, mint ahogy ötet nekünk festik; egy szép és kedves ifjú, aki barátságosan általvezet innen a keservek közül a nyugodalomra. –

Miért hallgatsz, egykori barátném! hát csakugyan igaz az, hogy a szerencsétlennek nincs barátja. Nálad is igaz az? Ládd, édesem, T-ai sem ír. Mióta elváltunk, nem felelt. Hát ő is? – ő is? – lehetetlen! – Csak egy szót, nyugodalmamra kényszerítlek, íj csak egy szót róla és rólad.

1 tápláltam

2 házról házra jártunk

3 nem érthettem félre

4 társaság

LVI

Ha én az övé lehetnék! – Istenem! elérem-é én valaha azt a boldogságot? Ne kísértetek hasztalan vágyódások!... Ő az enyim! a legszebb, a legtökéletesebb ifjú az enyém! Egy tisztes, érdemes férjfi az én férjem... Ne nyögj, tündérképektől elámitott szív! ez a borzadás, amely hátamat átfutja, ez a jövendő sejdítés, hogy őt – örökre elvesztetted...

LVII

Mindennapi estvéli fohászzkodásom lett ez: bár ne érném a holnapot. Ez a gondolat kísér ágyamba, és reggel, midőn felébredek, szomorkodom azon, hogy fohászzkodásom meg nem hallgattatott... Jól van! az én órám még el nem érkezett. Mire vagyok én itt? A sírverem oly híves, oly csendes, oly megnyugtató. A földben a gyötrelmek mind elmúlnak! Mikor a fű megnevekedik sírhalmomon, melynek ölébe én elrejtetem, és azt a szél lengeti, ott – vége lesz gyötrelmimnek!

LVIII

Körültem minden elváltozott. Hiába éled a fiatalos.⁵ Hiába sarjaz a rét; nékem nem kékülnek többé a domború hegyek, nékem nem csereg a patak, nem virít a rózsabokor... Nem lehelnek ezek többé nyugtatást ebbe a széjjelmorzsolt szívbe, nem folynak belőlök többé örömek... Ó, ártatlan édes örömek. Mikor a természet kebelében feküdtem, mikor azokat hörpölve szívtam jóltéví poharából – édes örömek, odavagytok! Kedves helyem ezután a temetőkert... Ott, ahol a bodza boltos gallyaival egy sírhalmot árnyékoz, ott ülök most legörömostebb, és szívszakadva kívánnék oda leszállani, ahol gyökere eltűn.

LIX

Nem zúgolódom! az én mértékem még meg nem tölt. A keserű pohár még ki nincs ürítve... Nem! ne múljon az el én tőlem! Legyen meg a te akaratom!⁶

LX

Elfelejteti!... Lehet-é elfelejteti?... Miért nem tudok én elfelejteti?

LXI

Itt – szívem mellett, itt rágja egy féreg... Érzem, mint mardosza azt... A halált én magammal hordom! – Szárazak szemeim, mint a mező az aszály idején! Orcám sárga, mint az érett kalász. Érelődöm én is a betakarításra. Lehullott testem, mint a megszedett szőlőtő. Közel van a lemetszés ideje. Légyen meg a te akaratom...

LXII

Miért költöttek fel álmomból? Oly csendesen aludtam, és szunnyadozásomban a legszebb álmok lézengettek előttem. Ó miért vertek fel?... De mi az, hogy tollamat nem foghatom? Miért nem volt ez a jó álom megnyugtató? miért reszketek?... Azt mondják, hogy egész éjjel a forróhideg kínzott, és én – oly jól aludtam; hogy tépelődtem, és vigyázóim kezéből kiragadtam magamat – és én mégis oly jól aludtam... Az én oszlatásom⁷ közelget...

LXIII

Utoljára teszem reád, titkaim meghittje⁸, sorvadó kezeimet – és csak azért, hogy véle szóljak... Egyetlenem! midőn ezek a jegyzélekek kezeidbe jutnak, akkor már engem a híves föld takar... Bepecsételve hagyom neked azokat a könnyeket, amelyeket ide hullattam, ezeket a gyötrelmeket, melyeket ide kiöntöttem... és neked hagyom azokat. Érted szenvedtem azokat... Nem szemrevetésül mondom azt! sírom széléről mondom, hogy örömost szenvedtem... Azzal a gondolattal szállok le csendességem boltjába, hogy hív voltál... és ha az nem voltál – én megbocsátok... Ott, ahová én megyek, nincs haragtartás! Ott majd öszvetalálkozunk, és ott majd – bátran szerethetünk.

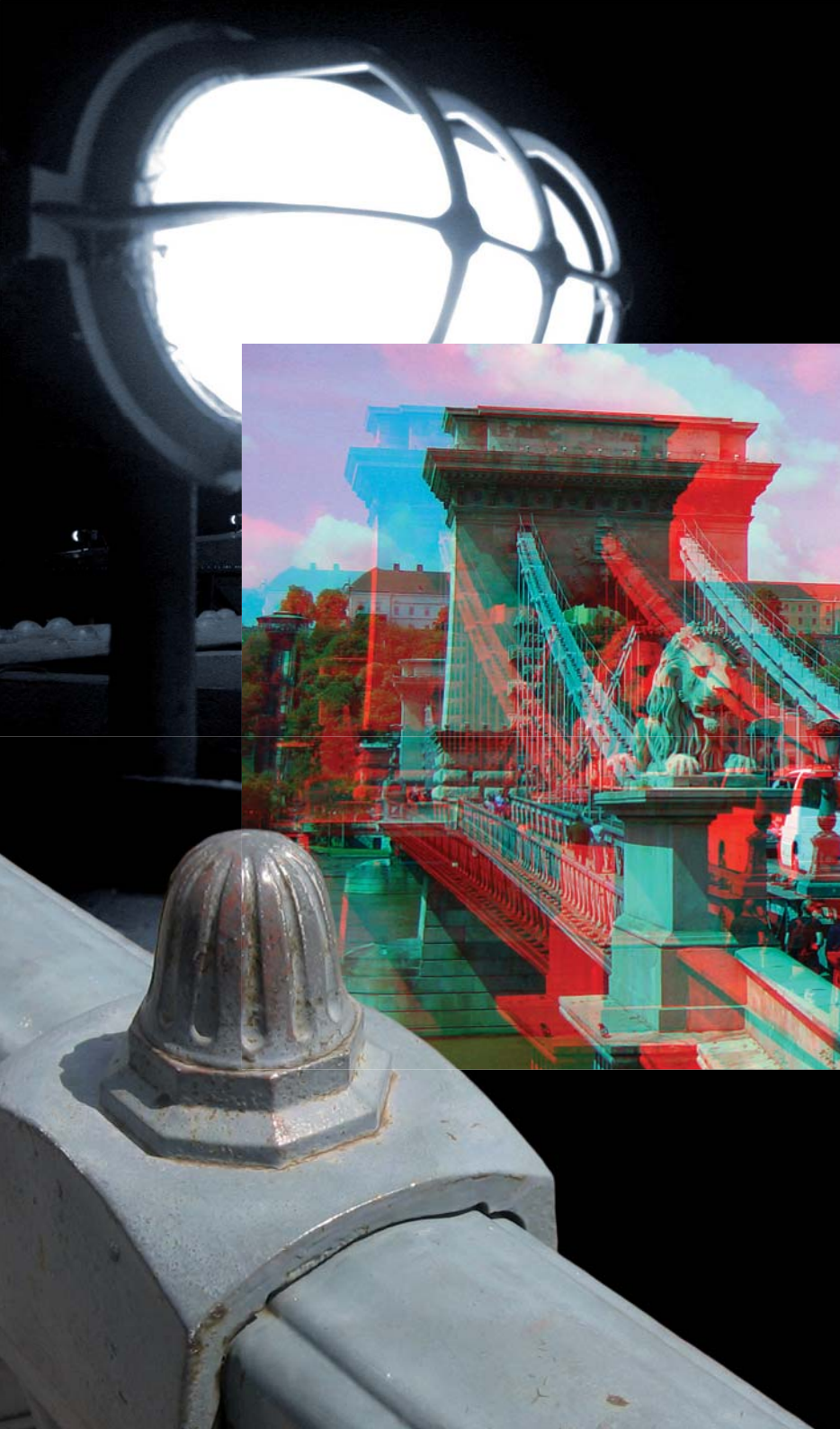

5 Hiába rügyeznek a fák a ligetben.

6 „Atyám! ha lehetséges, múlj el tőlem e pohár; mindazáltal ne úgy legyen amint én akarom, hanem amint te.” Máté evangéliuma 26:39.

7 haldoklásom

8 naplóm

II. rész

A felvilágosodás és a romantika irodalma

Világirodalom 63

Portrék 111

Életművek 183

Látásmódok 255

Színház- és drámatörténet 267

Kortárs irodalom 287

Az irodalom és
a kultúra kapcsolata 299

Goethe híres Színtanával (1810) Newton elméletét is cáfolni szerette volna

Világirodalom

Magatartásmodellek
a felvilágosodás korában 64

Az angol felvilágosodás irodalmából 70

A megismerés alakzatai
a német klasszikában 76

Ember, művészet, teremtés
viszonya a romantikában 92

Romantika és realizmus együttélése
a francia prózában 101

Ráadás 108

„– Ugye – szólta Candide [e. ‚kandid’] a jó töröknek –, hatalmas nagy birtoka van?

– Alig húsz hold – felelte a török –, gyermekeimmel munkálom; a munka pedig jó arra, hogy messze tartson tőlünk három nagy bajt: az unalmat, a bűnt, a szükségét. [...]

– Dolgozunk, ne okoskodjunk – mondta Martin –, ez az egyetlen módja annak, hogy tűrhetővé tegyük az életünket.

Az egész kis társaság e szerint az elv szerint kezdett élni; s mindenki próbálta gyakorolni a maga tudását és képességeit. A kis major szépen gyümölcsözött. [...] Mindnyájan dolgoztak; még fráter Giroflée is szorgoskodott; igen jó asztalos lett belőle, sőt becsületes ember is; mondta is olykor Pangloss Candide-nak:

Magatartásmodellek a felvilágosodás korában

A francia felvilágosodás irodalmából

„De vár ám a munka a kertben.”
(Candide)

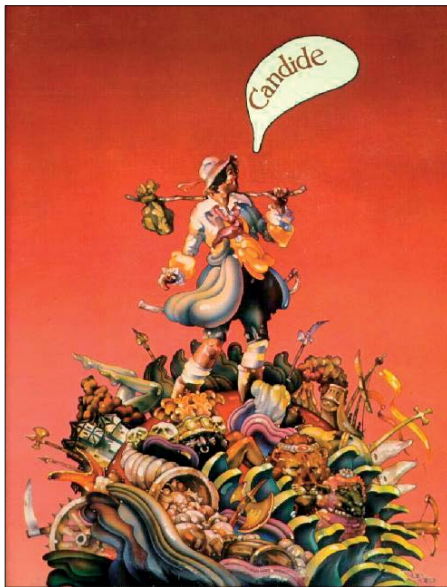
A felvilágosodás a megrögzöttséggel, a változtathatatlansággal, a dogmákkal való szembefordulást jelenti. Ma már túlzónak és pontatlannak véljük a nem is oly rég még közhasznú jelzőt: „sötét” középkor. Általában ugyanis ebből a „sötét középkor”-ból látszott levezethetőnek a felvilágosodás. Ez ha nem is istentagadást vagy ► materializmust jelentett, de egyháztagadást igen, papságellenességet igen, dogmatizmusellenességet igen. A gondolkodó ember úgy vélte, nincsen már szüksége fogódzókra, isteni segítségre ahhoz, hogy életét méltón rendezhesse be.

Gondolkodásmódok változásakor természetes, hogy a következő világlátás bizonyos elemeiben tagadja az őt megelőző eszmerendszert, korstílust. Mondhatnánk, hogy az újabb irányzat megszüntetve-megőrizve tagadja-tartalmazza az előző nézetrendszeret. A civilizáció történetében az egyik

legélesebb váltás a középkorra minden elemében nemet mondó felvilágosodás megjelenése és kiteljesedése volt. A merev szabályoktól vagy akár az inkvizíció rémétől szabaduló ember önfelelt sóhaja, örömeveszi körül ma is az akkori műalkotásokat. A saját, addig ismeretlen érzéseivel és gondolataival bíbelődő ember szelíd bája övezi a merész utakat bejáró tudósok, művészek nemes szándékait. Szellemes szatírák, hahotázó vígjátékok, halálosan komoly értekezések korszaka ez és parázs vitáké, felháborodásoké, megbéküléseké.

A mindentudás álma még benne van a hétköznapiakban, a világ is még elképzelhető – felvilágosult – egészként. E hit nyomán születik meg a Diderot (e. ‚didró’), D’Alambert (e. ‚dalamber’, Voltaire (e. ‚volter’), Rousseau (e. ‚russzó’) nevével fémjelezhető, ma is tiszteletet parancsoló súlyú és igényű vállalkozás, minden tudás tárháza, az *Enciklopédia* (lásd a [14. oldalon!](#))

1. Hogyan értelmezed Candide regényzáró – egyben fejezetünket nyitó – szavait: „De vár ám a munka a kertben!”

Voltaire

Író volt, filozófus és életművész – sőt: írófejedelem –, még a halál is a tiszteletére rendezett ünnepségek közben érte. Élete eseményekben, életműve alkotásokban s ellentmondásokban gazdag. Korának ünnepelt drámaírója és költője, de e műveit ma már ki sem adják. Ma is élő azonban levelezése, s élők azok a filozófiai mondanivalót is tartalmazó történetek, melyek közül *Candide* vagy az *optimizmus* című ▶ pikareszk regénye az egyik legismertebb.

Voltaire egész életében lázadó volt, minden erejével a babonák, a vakbuzgóság, a zsarnokság ellen küzdött. Művei népszerűséget is hoztak számára, mégis – vagy éppen ezért? – gyakran került szembe a fennálló hatalommal. Száműzetés, igazságtalanság is volt osztályrésze. Élete utolsó két évtizedét Genfhez közeli, de francia földön lévő kastélyában, fényűző körülmények között töltötte. A legendák szerint üldöztetései miatt választotta a két ország határán fekvő birtokot. Így szükség esetén gyorsan menekülhetett egyik országból a másikba...

A *Candide* vagy az *optimizmus* arról szól, hogyan jár-ke-l a világban egy fitalember, akinek az optimizmussal kell szembenéznie. Azzal a tétellel, hogy „ez a világ minden létező világok legjobbika”. Sajnos a számtalan életlehetőséget megmutató kalandorozat nem győzi meg sem őt, sem az olvasót. A boldogságkereső út azonban sok tanulsággal szolgál. Az effajta műveket nevezzük ▶ tézisregénynek. Elsődleges céljuk egy gondolati tétel bizonyítása vagy cáfolata, s érezhető belőlük egyfajta oktató szándék.

A *Candide* egyrészt a föntebbi tételt cáfolja: túl sok nyomorúság, szomorúság és erőszak otthona ez a föld, hogyan is lehetne minden világok legjobbika? Másrészt arról beszél, hogy az élet értelmét kereső ifjú ember típusa, *Candide*, mégiscsak megtalálja a boldogság lehetőségét. Pontosabban rájön, hogy a boldogság letéteményese mindenki saját maga. Mert miközben megismeri a világot, aközben önmagát ismeri meg. S aki önmagát megismeri, az már egy lépéssel közelebb jár ahhoz, hogy öntörvényűen gondolkodni és cselekedni is tudjon.

2. Neked mi a véleményed: ez a világ „minden világok legjobbika”? Részletezd érveidet!

3. Írj „hozzá” egy vagy több fejezetet a *Candide*-hoz! Voltaire foghatta volna hosszabbra vagy rövidebbre a kalandorozat bemutatását? Miért?

– Minden esemény egyetlen láncsort alkot ezen a legeslegjobb világon; mert hisz ha nem rúgják fenéken, s nem ebrudalják ki egy szép kastélyból Kunigunda kisasszonyért, illetve szerelme miatt; ha nem gyötri meg az inkvizíció; ha nem járja be gyalog Amerikát; ha nem dőfi le az ifjú bárót, és ha nem veszíti el száz eldorádói juhocskáját, bizony nem ehetne itt befőtt cédrátot és pisztáciát.

– Igaz, úgy van – felelte Candide. – De vár ám a munka a kertben.”

(VOLTAIRE, *Candide*, Bp., Szépirodalmi, 1983, 140–141; Gyergyai Albert fordítása)

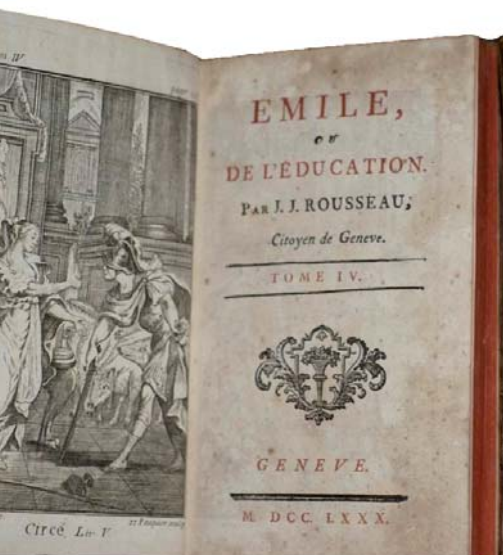

Voltaire (1694–1778)

MATERIALIZMUS Az anyagi valóság kizárólagosságát, minden szellemnek az anyagiból való származását hirdető filozófiai irányzat

PIKAREKSZ REGÉNY A kalandregény egyik típusa (csavargó-, kópéregény). A 16. századi spanyol irodalomban jött létre. Lazán összefüggő epizódokból ismerjük meg a társadalom peremén élő regényhős változatos kalandjait.

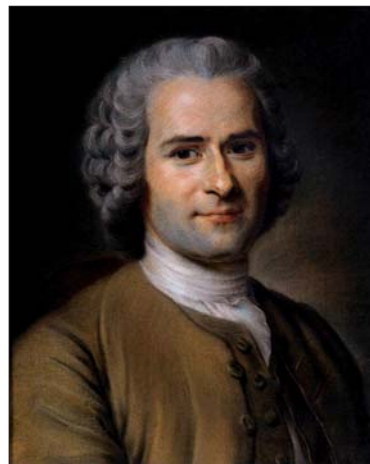
TÉZISREGÉNY A fogalom magyarázatát lásd a **főszöveg**ben!

Az *Émile* első kiadásának belső címlapja

Jean-Jacques Rousseau

Az ő világgépét az emberi egyenlőség gondolatköre uralja. Számára is – aki szintén író és filozófus volt – a munka és az öntörvényű gondolkodás a legfontosabb érték. Az ember eredendően és alapvetően jó – véli. Talán ezért tarthatja számon életművét s főként *Émile* vagy a *nevelésről* című munkáját a pedagógia tudománya – a neveléstörténet – mint forrásmunkát. Rousseau minden művét áthatja valamilyen módon a hit, hogy az eleve jó embert csak a magántulajdon tette rosszá, önzővé és erkölcstelenné.

Jean-Jacques Rousseau (1712–1778). Maurice-Quentin La Tour festménye, 1753

A Rousseau-i világ azonban nem reménytelen világ. A kiút lehetőségét jelzi a másik nagy munka, a *Társadalmi szerződés* a népfelenség elvének megfogalmazásával. (Ez azt jelenti, hogy az elégedetlen nép leválthatja az uralkodót.) Az *Új Héloïse* (e. 'eloiz') című levélregény pedig a szentimentalizmus egyik előfutáraként olyan emberekről szól, akik ismerik és mélyen megélik a világ igaz értékeit.

1. Tanulmányozz néhány hosszabb részletet Rousseau műveiből! Mit állapíthatsz meg a szerző logikájáról, érveléséről, egyáltalán: mi a véleményed gondolkodásáról?

2. Olvasd el *A magányos sétáló álmodozásainak* egy-két részét! Szerinted milyen ízlésirány elemei fedezhetők fel a szövegben?

Rousseau gondolatai mögött nemcsak kora egyik legfontosabb elméletalkotója áll, hanem ott rejtőzik az esendő ember is. Aki regényt írt ugyan a nevelésről, de saját gyermekeivel sehogyan sem boldogul. Aki legmélyebb kétségei és elveszettség-érzetei közepette is őszinte, titkaival együtt is kitárulkozó tudott lenni. Aki mély költői erővel írta meg utolsó művét, lírai emlékezéseit *A magányos sétáló álmodozásai* címmel. Ebben még egyszer, immár utoljára számot vet egész életével, felidézi kedves témáit, sok csalódását s kevés örömet, míg végül megbékél sorsával. Lemondással, türelemmel tekint a világ még itt maradó dolgaira.

Az *Álmodozások* befejezetlen mű, de ez a fajta töredékesség a Shakespeare-i, a Vörösmarty-s teljességélmény megrendültségét hordozza magában. A kis könyvecske közvetlenül is nagy hatást tett a magyar irodalom alkotóira, Kármán Józsefre, Eötvös Józsefre s másokra.

„Ma virágvasárnap van: pontosan ötven esztendeje, hogy először találkoztam Warensnéval. Huszonnyolc éves volt akkor, a századdal együtt született. Én még tizenhét éves sem voltam, és bontakozó temperamentumom, amelyet nem ismerhettem még, új tüzeket szított föl természetől fogva eleven szívemben. Ha nem meglepő, hogy benne rokonszenv támadt egy élénk, de szelíd és szerény s eléggé jó külsejű fiatalember után, még kevésbé meglepő, hogy engem egy elragadó, szellemes, bájos asszony a hálán kívül gyöngédebb érzésekre is fakasztott, melyek akkor még csak sejletek bennem. De az már nem olyan mindennapi dolog, hogy az az első pillanat egész életemet eldöntötte, és a következmények vasláncolatával holtom napjáig megszabta sorsomat. Lelkem, amelynek képességeit még nem bontakoztatták ki érzékeim, még nem öltött határozott formát. Volt benne valami türelmetlenség, szinte várta azt a pillanatot, amikor formáját megkaphatja, s bár találkozásunk révén közelebb került hozzám, továbbra is várnia kellett, és én a nevelésemnek köszönhető együgyűségben még sokáig élvezhettem azt a drága, de mulandó állapotot, amely szerelemnek és ártatlanságnak együtt nyújt szállást ugyanabban a szívben. [...] Nincs olyan nap, hogy boldogan és ellágyulva föl ne idézném életemnek ezt az egyetlen, kurta időszakát, amikor az voltam, aki vagyok, teljesen, zavartalanul, akadálytalanul, amikor igazán éltem. [...]

Ha nem jut osztályrészemül az a rövid, de drága időszak, talán soha meg sem ismerem magam; később ugyanis gyenge voltam, ellenállásra képtelen, s úgy dobáltak, cibáltak, pofoztak a mások szenvedélyei, hogy én, aki csaknem télenül hánykolódtam ebben a viharos életben, alig tudnám megmondani, mi az enyém a tulajdon tetteimből, olyan súllyal nehezedett rám a kegyetlen szükség. De amíg az a néhány rövid év tartott, s egy jóságos, szelíd asszony szeretett, azt tettem, amit tenni akartam, az voltam, ami lenni akartam... [...]

Akkor gondoltam arra, hogy nyugtalanságom elől valamiféle tevékenységben keresek menedéket, s ezzel ugyanakkor biztosítékot is teremtek a várható következményekkel szemben. Úgy véltem, a nyomor ellen nincs jobb biztosíték a kiművelt tehetségénél, s ezután a felkészülésre fordítottam időmet, hogy ha lehetséges, egyszer még visszaadhassam a legjobb asszonynak azt a támogatást, amelyet én kaptam tőle.”

Jean-Jacques ROUSSEAU, *A magányos sétáló álmodozásai*, Bp., Magyar Helikon, 1964, 217–220, Réz Ádám fordítása

Párizsi szalonélet a 18. században: Madame Geoffrin szalonjában

Montesquieu

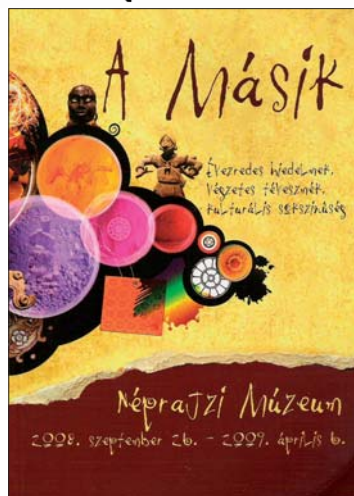
Montesquieu (e. 'monteszkió, 1689–1755) *Perzsa levelek* című munkájával a levélregény műfajának őse teremtődött meg. A szöveg szellemes, kedves önróniájú, könnyed, mégis filozófiai mélységű alkotás.

Ő maga életműve csúcának *A törvények szelleme* című történetfilozófiai művét szánta, melyen majd másfél évtizedig dolgozott. A későbbi olvasó számára azonban előbb könyv a *Perzsa levelek*, mely az egyik legérdekesebb kérdést teszi fel: milyenek is vagyunk mi mások szemével? Milyenek a szokásaink, az előítéleteink, a nyomorúságaink, a gondolkodásunk, milyenek az örömeink vagy akár a ruházatunk?

Lehetséges volna, hogy a földön minden ember egyenlő? Az egyes népek, emberek különösnek is tűnnek, mert elválasztja őket sok évszázad vagy több ezer kilométer. Lényegében azonban mégis egyformák vagyunk – mondja Montesquieu. Sem szokás, sem hajszín, sem bőrszín nem lehet olyan fontos, hogy megkülönböztessen egymástól bennünket.

Két Párizsban tartózkodó perzsa főúr levelezéséből bontakozik ki a szatíra. Ők azok az idegenek, akik más szemmel nézik a franciákat, illetve gyakran őket is csodabogaragnak tekintik a franciák – mondanunk sem kell: nem lényegi vonásaik, csupán öltözködésük alapján... A műfaj közvetlenséget, az egyszerűség világosságát, a rácsodálkozások humort és derűt biztosítanak Kelet és Nyugat eme találkozásának. Az olvasó pedig lelki gazdagodás és sok-sok mosoly közben felismeri minden dolgok viszonylagosságát. Továbbá hogy minden esendőség ellenére és mellett is vannak közös, fontos és örök értékek az oly különbözőnek látszó népeknek, személyiségeknek. S végül mégiscsak fontosabb lesz az, ami összeköt, mint ami elválaszt egymástól bennünket.

Egy kiállítás a kultúrák közötti megértésről

Perzsa papucsok egy budapesti üzletben...

1. Barátaiddal vagy osztálytársaiddal játszd el, hogy a két perzsa úr megjelentek Párizsban (XXX. levél)!

2. Írjátok-játsszátok tovább a történetet – egészen az abszurdig „fokozva” a helyzet groteskségét, tragikomikumát! Próbáljátok meg a jelenet lényegét mai környezetben, mai emberekre gondolva előadni!

3. Te melyik papucsot választanád? Gyűjts még valamely népre, nemzetre jellemző papucsokat, lábbeliket. Készíthettek egy szép lábbelikiállítást is, akár valóságosan, akár virtuálisan!

...és papucsok egy másik kultúrából...

„Aki szeret művelődni, sosem helynyél. Noha semmiféle fontos megbízatásom nincs, mégis folytonosan van valami elfoglaltságom. Időmet megfigyelésekkel töltöm; este aztán leírom, amit a nap folyamán tapasztaltam, láttam és hallottam; minden érdekel, minden meglep: olyan vagyok, mint a gyermek, akinek még zsenge érzékszerveit a legkisebb apróság is élénken megragadja.

Talán el sem hiszed: minden körben, minden társaságban szívesen fogadnak minket. Azt hiszem, sokat köszönhetek ezen a téren Rika friss szellemének és természetadta jó kedélyének: mindenkit meglátogat, s őt is sűrűn látogatják. Idegen külsőnk már senkit sem bánt; sőt, még hasznunk is van abból a meglepetésből, amit afölött éreznek, hogy meglehetősen pallérozottak vagyunk; a franciák ugyanis el sem tudják képzelni, hogy a mi égővünk alatt is emberek élnek. De meg kell vallanom, megéri a fáradságot, hogy az ember eloszlassa balhiedelmüket.” (XLVIII. levél)

„Párizsban nagyon divatos a kávé; sok nyilvános helyiség van, ahol kávé mérnek. Némelyikben új híreket terjesztenek, némelyikben sakkoznak. Az egyikben pedig olyan kávé főznek, hogy szellemessé teszi azt, aki iszik belőle; legalábbis azok közül, akik onnét kijönnek, egy sem akad, aki ne képzelné, hogy legalább négyszer elméesebb, mint amikor bement.” (XXXVI. levél)

„Nincs lesújtóbb vigasz, mint amit a rossz szükségszerűségének, az orvoslás hiábavalóságának, a sors végzettségének, a gondviselés rendjének és az emberi élet nyomorúságának gondolatából merítünk. Gúnyt űz belőlünk, aki azzal akarja csillapítani a bajt, hogy emlékeztet rá: nyomorultnak születtünk. Sokkal többet ér, ha kivonjuk lelkünket az ilyesfajta töprengésekből, s helyett, hogy pusztán értelmi lényként kezelnének az embert, úgy bánunk vele, mint érzelmi lényel.” (XXXIII. levél)

„Párizs lakói egészen a különcködésig kíváncsiak. Amikor megérkeztem,

úgy néztek rám, mintha az égből pottyantam volna: öregek, férfiak, asszonyok, gyerekek mind látni akartak. [...]

Ez a nagy megtiszteltetés végül is terhemre volt; nem hittem, hogy ilyen értékes és ritka ember vagyok... [...] Elhatároztam hát, hogy levetem a perzsa ruhát és európai öltötök; hadd lássam, még mindig maradt-e valami csodáltnivaló a képemen. [...] Egyszerűen a szörnyű semmibe zuhantam. Néha órákig ott időztem egy-egy társaságban, és rám se néztek, alkalmat se nyújtottak rá, hogy egyáltalán kinyissam a számat; ám ha véletlenül valaki tudtukra adta, hogy perzsa vagyok, nyomban susogás támadt körülöttem: ah! ah! ez az úr perzsa? Valóban különös dolog. Hogyan is lehet valaki perzsa?” (XXX. levél)

MONTESQUIEU, *Perzsa levelek*, Bp., Európa, 1981, Rónay György fordítása

4. Társítások az itt látható papucsokhoz emberi tulajdonságokat!

5. Keressetek olyan irodalmi műveket, amelyekben valamilyen papucs – könnyítésül: esetleg valamilyen lábbeli – fontos szerepet játszik! ☺

6. Szerinted mi a lényege az előítéletes gondolkodásnak? Ha van kedvetek, vitát is rendezhettek baráti körben, osztályban az előítéletekről! (Bőven találok – sajnos – illusztrációs anyagot a sajtóban! Akít pedig a téma részletesebben érdekel, annak figyelmébe ajánlom például Csepeli György *A hétköznapi élet anatómiája* című könyvét: Bp., Kossuth, 1986.)

Jonathan Swift (1667–1745)

„[...] A legtökéletesebb testi egészségnek örvendtem, belső nyugalmat semmi sem zavarta; nem is tapasztaltam barátok hűtlenségét és árulását, sem nyílt vagy titkos ellenségek ármánykodását. Itt aztán se alkalmam, se szükségem vesztegetésre, talpnyalásra vagy kerítésre, hogy egy nagyúr vagy dédelgetett selyemfiúja kegyeit megnyerjem. Nem kellett körülbástyáznom magam családok és elnyomók ellen, nem volt itt orvos, hogy elpusztítsa testemet; nem volt ügyvéd, hogy kiforgassa minden zsebemet; nem volt itt besúgó, hogy lesse minden lépésemet, elejtett szavamat, vagy hogy kitalált vádakat kössön a nyakamba, mert jól megfizették érte; itt nem voltak botrányrendezők, befeketítők, rágalmazók, zsebtolvajok, útonállók, betörők, koronaügyszek, ringyók, pojáccák, hamiskártyások, politikusok, szellemeskedő sznobok, hisztériások, bamba

Az angol felvilágosodás irodalmából

„Lovaim elég jól értik nyelvjárásomat;
nincs nap, hogy legalább négy óra
hosszat ne társalognék velük.”

(Mr. Lemuel Gulliver)

Swift: Gulliver utazásai

Az angol klasszicizmus legnagyobb prózaíróját igazán csak a 20. század értette meg. Azok az olvasók, akik már valamilyen módon találkoztak a gyilkos satírának Swift művelte ágával; abszurd irodalommal, parabolisztikus szövegekkel. Olyan írásművekkel, melyek nemcsak hogy mást jelentenek, mint mondataik összessége, hanem a hétköznapi ész számára lényegében felfoghatatlanok. Másfajta logika működik ezekben a művekben, a mindennapok „szürke” logikájától nagyon is különböző. Swift későbbi magyar fordítójának, Karinthy Frigyesnek a szavaival szólva: ezekben az alkotásokban „minden másképpen van”. (Karinthy a maga módján „folytatta” Swift munkásságát: *Utazás Faremidóba, Capillária*). Nem érvényesek a megszokott, hétköznapi törvényszerűségek, szabályok. Elképesztő dolgok történnek, s furcsa élőlények népesítik be a képzelet teremtette tájakat.

Swift, Voltaire, Gogol, Kafka, Orwell neve jelzi a világirodalom ama vonulatát, amely úgy próbált hatni a közönségre, hogy a megszokásokon túllépett. A begyakorlott ismétlődéseket félredobta, s a mehökkentés vagy a borzongás-borzongtatás eszközeit is felhasználta. Ekként hívta fel a figyelmet arra, hogy a hiúsággal körülbástyázott mindennapi élet értéktelen, semmitmondó, hazug és nevetséges. Eme alkotók műveiből bizony a legelkeseredettebb emberi arcok néznek ránk. Még akkor is, ha létrehozóik megteremtésükhöz csak a szelíd ironia „gyöngéden barbár” eszközeit használták fel. (Az idézőjeles kifejezést a hasonló gondolkodású kortárs cseh író, Bohumil Hrabal egyik regényének címéből kölcsönöztük.) Ők azonban nemcsak ezt tették, hanem bátran éltek a sarkasztikus gúny és a kemény satíra biztosította lehetőségekkel. Miközben felborították a valóságot, aközben ugyanarról a valóságról mondtak ítéletet, fogalmaztak keserű kritikát.

A *Gulliver utazásai* (1726) kétség-telenül szórakoztató mű (is). Néhány része – főként a Lilliputban és az óriásoknál tett látogatás története – remek gyermekirodalom. Ezekből a részletekből több filmes feldolgozás, ifjúsági kiadvány készült. A mű meselemeit hat-nyolc éves gyerekek könnyen megértik. Az egész történetfűzér lényegének befogadásához azonban sokkal több tapasztalat, élmény, „világlátottság” szükséges.

Swift természetesen a mese lehetőségei érdeklik elsősorban, hanem az, hogy lerántsa a leplet az eredendő emberi nagyképűségről, gőgről. Gulliver utazásai során rájön, hogy mennyire kisszerű és esetleges lehet minden, ha más nézőpontból, egy másik értékrend felől tekintünk rá. Vagyis minden ember alkotta érték viszonylagos. Valaki Lilliputban óriás termeténél fogva önmagában is hatalom, s népek, háborúk sorsát döntheti el. Ugyanaz az ember az óriások között csenevész, jelentéktelen senki, akit egy fuvallat semmivé tehet, múló szeszély vesztét okozhatja.

Gulliver Lilliputban (diafilm 1955-ből, rajzolta Zórád Ernő)

Swift – aki egyébként pap is volt – józan javaslatainak hatástalansága miatt fordult a satíra gyilkos fegyveréhez és az abszurdhoz. Ekként lett a modern irodalom egyik fanyar s elkeseredésében olykor indulatos – egyre aktuálisabb? – őse. Munkái – s közülük elsősorban a *Gulliver utazásai* – nemcsak ma is élvezhetők, hanem rendkívül tanulságosak mindenkor. Az értelemmel rendelkező ember ésszel való meggyőzőségének reményével íródtak. Így a felvilágosodás egyik legfontosabb tételének dokumentumává, nemcsak aktuálpolitikai irattá vagy szépirodalmi művé váltak. Swift a jobbíthatóság érzéseit mély érzelmi töltéssel párosítva teszi hőseit esendően emberivé.

szájjártatók, örök vitatkozók, fajtalanok, gyilkosok, rablók, piperkőc álművészek, itt nem voltak se pártok, se frakciók, se híveik, se vezéreik; itt senki sem sodorta bűnbe felebarátját, sem csábítással, sem példával; itt nem volt börtön, vérpad, akasztófa, korbács, karó és kaloda; nem volt itt csaló szatócs vagy mesterember, nem volt góg, hiúság és affektáció; nem voltak parfümös gigerlik, provokatórok, alkoholisták, kóbor szajhák és bujakórosok; nem voltak nagyhangú és páváskodó, feslett és költséges hitvesek, nem voltak buta és hengegő pedánsok; nem voltak tolavó, lehengerlő, veszekedő, nagyhangú, handabandázó, tökéfű, önimádó, káromkodó kocsmatöltelékek, nem voltak gazemberek, akiket azért emeltek fel a pizsokból, mert bűneikkel kiérdemelték; nem voltak nemesek, akiket meg azért dobtak oda, mert erényeik miatt számukra jobb hely nem volt található; nem voltak lordok, kóklerek, bírák és tánctanárok.”

Jonathan SWIFT, *Gulliver utazásai*, Bp., Európa–Magyar Helikon, 1979, 454; Szentkuthy Miklós fordítása

1. Rajzold meg Gulliver utazásainak térképét!

2. Írj további fejezeteket a Gulliver-történetekhez!

UTAZTATÓ REGÉNY

UTÓPIA Elbeszélő történet, cselekménye a keletkezéséhez képest valójában játszódik. Általában ideális társadalmi berendezkedést ábrázol – de negatív ~-ről is szoktunk beszélni.

3. Biztosan olvastál már Verne Gyula-regényeket. Szerinted milyen hasonlóságok és különbségek vannak a két szerző írói módszerei s a világról alkotott véleménye között?

4. Swift ma legfontosabbnak tartott műve ► utaztató regény. Ismereteid tárházában s könyvtárban kutakodva gyűjtsél még hasonló műfajú alkotásokat! Alkoss definíciót!

5. Vajon mi lehet e műfaj hatásának titka, s mi lehet a szerzők fő célja?

6. Szerinted miért csak a Nyihahák országában érzi jól magát Gulliver? Értelmezd a fejezetünk élére tett mottót!

7. Készíts jellemrajzot Gulliverről a regény első fejezete(i), illetve utolsó fejezete alapján!

8. Talán hallottál róla, hogy Gulliver óriási figuráját az egyik magyar városban szeretnék kiállítani lelkes rajongói, közöttük jeles irodalmárok. Nézz utána a neten, él-e még ez az ötlet – vagy talán már meg is valósult? A „szobor” akkor lenne, hogy benne sétálni, nézelődni, játszóházat s kiállítást rendezni egyaránt lehetne. Mi a véleményed erről az ötletről?

9. Vesd össze Swift művét egy általad olvasott tudományos-fantasztikus regénnyel, ► utópiával! De eszedbe juthatnak természetesen filmek is! Érdemes elgondolkodni például azon, hogy milyen hasonlóságok s különbségek jellemzik mondjuk *A Csillagok háborújának* s a *Gullivernek* világvépiét, dramaturgiáját stb.! (Előtte tájékozódj, mi is az a dramaturgia!)

Henry Fielding: Tom Jones

„Jones úr, ön túlságosan is jó.
Nem erre a világra való.”
(Millerné)

A *Tom Jones* című regény „enciklopédia”. Pikareszk, mint Swift *Gullivere*. A következő évszázad derekán játszódó cselekmény s a jellemek valószínűsége azonban az első realista regénnyé teszi a fieldingi életmű csúcsát jelentő alkotást.

Az utazás itt már nemcsak külső színtereken – akár álomi tájakon – zajlik, hanem belül a lélekben is. A villoni őszinteséggel és humorérzéssel, életszeretettel megáldott talált gyermek, Tom úrfi kalandos élettörténetét a végül elnyert boldogság derűje lengi át keresztül-kasul. Tom Jones egyszerűen nem tud veszíteni az életben, mert környezetével, mindenkivel szemben behozhatatlan előnye van. Ő minden hibájával együtt is vállalja saját magát. Ez az őszinteség és keresetlen egyszerűség, segítőkészség és jószág a biztosítéka annak, hogy Tom nem keveredik kora társadalmi életének konfliktusaiba. Sosem viselkedik képmutató módon, s gyarlóságait – ha meg nem is bánja, de – teljes mélységükben feltárja szerettei előtt.

E regény egészét ugyanis határtalan jókedv, derű s az a hit hatja át, hogy minden gyűlölködés és ármány ellenére az ember lehet jó is, kedves is, szeretetreméltó s barátságos is – egyáltalán és végre: boldog is.

Önreflexió s önirónia, kaland, pikareszk műfaj, lélektaniség, realizmus, boldog vég (happy end). Alig-alig egymáshoz illeszthető fogalmak, sőt, olykor szinte kizárják egymást. Fielding regénye – szintetizáló jellege okán is – kivételes pillanata az irodalomtörténetnek. Az író a fiatal műfajt, a regényt szeretné nagykorúvá tenni, ezért mindenképpen a teljesség élményét kell közvetítenie. Ő ezt a reneszánsz életérzést nyújtja egyrészt a korfestéssel, másrészt pedig hőse, Tom Jones jellemének megrajzolásával.

Mind a történetet, mind a jellemábrázolást tekintve végigkövethetjük a hitelességre a legapróbb részletekig ügyelő írói szándék megvalósulását. Például a csillagok járásának vagy a holdjárásnak a bemutatása tökéletesen megfelel a valószínű 1745-ös év valószínű csillagászati eseményeinek. A képzelet szülte mozzanatok sem tűnnek e bő sodrú cselekményfolyamban sem esetlegesnek, sem mesterkéltnek.

Henry Fielding (1707–1754)

Három képünkön: Albert Finney
Tom Jones szerepében. Tony Richardson fimje,
forgatókönyv: John Osborne (1963)

„Kedves olvasóm, én természetesen nem is sejtem, milyen ember vagy te. Lehet, hogy éppannyira ismered az emberi természetet, mint annak idején maga Shakespeare, de az is megeshetik, hogy nem vagy bölcsebb, mint egyik-másik kiadója. Nehogy tehát az utóbbi eset következék be, jó-nak látom, hogy mielőtt tovább mennénk, egynémely épületes intelemben részesítsélek, mert nem szeretném, ha ugyanolyan otromba módon félreértenél, mint ahogy az említett kiadók félreértették és félremagyarázták szerzőjüket.

Először is óva intelek attól, hogy a történetemben előforduló epizódokat hebehurgya módon a tárgyhoz nem tartozónak vagy célkitűzésem-től elütőnek bélyegezd csak azért, mert nem jössz rá az első pillanatban, hogy miképpen segítik az ilyen epizódok a célkitűzést. Joggal tekinthetjük ezt a művet olyan univerzumnak, amelynek én vagyok a teremtője, hallatlan arcátlanságra vall tehát, ha valami kis kritikusféreg odáig merészkedik, hogy munkám bármely részében hibát talál, mielőtt eljutott volna a végkifejletig, s nem tudhatja, milyen összefüggések vannak az egész műben. Beismerem, hogy ez a megjegyzés és ez a szókép bizony nagyon túlzó, de másképp nem tudom szemléltetően kifejezni, mekkora a különbség egy elsőrendű író és egy alacsonyrendű kritikus között.

A regény egészét áthatja a már emlegetett finom lebegés: egyszerűség és lehetetlen bonyolultság kettőssége. Így az ellentétekből szerveződő világ ábrázolásának szándéka is megtalálható a *Tom Jones*-eposzban. S közben minden komolyságot játék és ironia nemésít nemcsak sorssá, hanem hétköznapi élettelé is. Valódi életté: testi-lelki nyavalyákkal és testi-lelki örömmel, galádsággal, szeretettel és szókimondással teli hétköznapi életté.

Stendhal szerint a *Tom Jones* úgy viszonyul az összes többi regényhez, mint ahogyan az *Íliász* mértékköve minden más eposznak – dicséretként, értékelésként ennél több aligha mondható.

1. Vizsgáld meg a Fielding-regényben a szerző beszédpozíció-váltásait! Tisztázd narratíva és narráció fogalmát! Értelmezd beszédmód, stílus és világkép egymáshoz való viszonyát!
2. Nézd meg valamelyik Fielding-regényből készült filmet! A leghíresebb az 1963-ban készült *Tom Jones*, Tony Richardson rendezésében – ebből közülünk néhány képet könyvünkben mi is.
3. Legutóbb 1997-ben készült tévéfilmsorozat a regényből. Nézzetek utána ennek is!

Az utókor nem fukarkodott a Fieldinget illető elismerő jelzőkkel. Byron „a próza Homéroszá”-nak, Walter Scott „az angol regény atyjá”-nak nevezte őt. Kétségtelen, hogy a *Tom Jones* egészében – s bizonyos elemeiben különösen – a modernség eszközeit teremtette meg és használta fel. Komponálásban, jellemábrázolásban, hangnemben, stílusban, világképben, s mindeneke előtt narrációjában, szerző és elbeszélő sajátos viszonyának közvetlen, addig nem tapasztalt ábrázolásában egészen újszerű a szöveg. E beszédpozíció lehetővé teszi, hogy a szerző humorral és iróniával tekintse önmagát mint írórt s az olvasót mint olvasót. Szeretné megosztani közönségével az alkotás gondjait, illetve a regény megszületésének izgalmát.

A *Tom Jones* nemcsak Tom Jones élettörténete, hanem egy darabka Henry Fielding életéből is. A nagyívű epikus kompozícióba a szerző belejuttat egy másik „regény”-t, a mű megszületésének történetét. A szerző állandó „beszélgetés”-ben van az elbeszélővel, hőseivel s az olvasóval, így a beavatás élményét nyújtja. Úgy érezzük, mi is beleszólhatunk Tom úrfi vagy szerelme, Sophia életének alakításába. Fielding még azt is eljuttatja, hogy ő csak lejegyzője az eseményeknek, minden a saját törvényei szerint történik. S mi el is hisszük neki...

Szerzőnk szövegének beszédmódja és elbeszélésmódja a legmodernebb, 20. század végi írók és irodalmárok elvárásainak is eleget tesz. Bizonyos értelemben joggal kérdezhetjük: hogyan is lehet(e)tt Fielding után prózát írni? Hiszen abban a pillanatban, amikor az ő tollán a (poszt)modern regény létrejött, az egyszerre a maga tökéletességében teremtődött meg.

A kompozíció fegyelme, a szövegszerveződés és a narráció szintjeinek többszörözése, az állandó önértelmezés és önreflexió jellemzi a *Tom Jonest*. Mindezt úgy valósítja meg Fielding, hogy közben egy perc se téveszti szem elől olvasója elváráshorizontját. Műve minden ízében megfelel a klasszikus regény követelményeinek. Ekképpen modern és „régimódi” egyszerre. Talán csak Shakespeare tudott ugyanabban a szövegben magasrendű művészetet és lektúrt ötvözni. Ő tudott ennyire művészi szöveget populáris regiszterre (‘közérthető nyelvre’) hangszerelni.

Az argentin Jorge Luis Borges, a kolumbiai Gabriel García Márquez írásainak elbeszélésmódja egyaránt fellelhető a fieldingi regényben. Hasonlóképpen a magyar Mészöly Miklós, Nádas Péter, Esterházy Péter látásmódja. De a tolsztoji, csehovi, karkai narratíva, a Thomas Mann-i zenei szerkezet különleges szövegritmusának, többszörös narrációjának ősképe is.

A fieldingi beszédmódot és írástechnikát a 20. századi szépirodalom viszi s fejleszti tovább. Ám azt az őszinte életörömet, amely e regény soraiból árad, feltámasztani talán már soha nem tudja senki. Sem irodalom, sem más hatalom.

Íme, adok neked egy másik jó tanácsot is, derék kis féreg: ne állíts olyant, hogy bizonyos itt szereplő figurák túlon túl hasonlítanak egymáshoz, mint például a hetedik és a kilencedik könyvben bemutatott két fogadósné. Tudd meg, barátom, vannak bizonyos jellemvonások, amelyek az egyazon hivatást vagy foglalkozást űző emberek legnagyobb részében megtalálhatók. Kiemelni ezeket a közös vonásokat, de egyben megmutatni a különbséget hatásaikban: ebben áll többek között a jó író tehetsége. De abban is, hogy felismerje az árnyalatnyi eltéréseket két olyan személy között, akin ugyanaz a bűn vagy hóbort uralkodik. Márpedig ez a képesség igen kevés íróban van meg; természetes tehát, hogy az igazi élelslátás is kevés olvasóban lehet meg, noha, azt hiszem, ezeket az árnyalatokat megfigyelni – legalábbis azok számára, akik képesek rá – igen nagy élvezet. De lássunk példát: senki sem téveszti össze Aranybornyi Dózsmör és Bájgúnárdy Bódog urat, de azt felismerni, hogy mi a különbség Bájgúnárdy Bódog és Kellemfy Arslán úr között, ahhoz már sokkal élelőbb ítéltőképesség kell. [...]”

Henry FIELDING, *Tom Jones*, Bukarest, Kriterion, 1971. II, 5–6; Julow Viktor fordítása

Irodalom és valóság viszonyára, a kettő egymásra hatásának furcsaságaira érdemes kitérni Goethe példátlan sikerű regényének kapcsán. A legendák szerint Az ifjú Werther szenvedései és halála című szentimentális levélregény hatására öngyilkossági hullám söpört végig Európán. Werther szerelmi csalódása után nem látja értelmét az életnek. Sorsa elsősorban mégsem a tehetetlenség szimbóluma, hanem annak erőteljes kifejeződése, hogy az önmagát megismerni igyekvő ember végtelen mélységek felé indul, amikor saját lelkébe tekint. Ebben az értelemben a *Werther* az első lélektani regény, s nemcsak Stendhal, Tolstoj vagy Dosztojevszkij hősei lelhetik meg benne elődjüket, de az életút abszurditása Kafkát vagy Csehovot is megidézi.

A megismerés alakzatai a német klasszikában

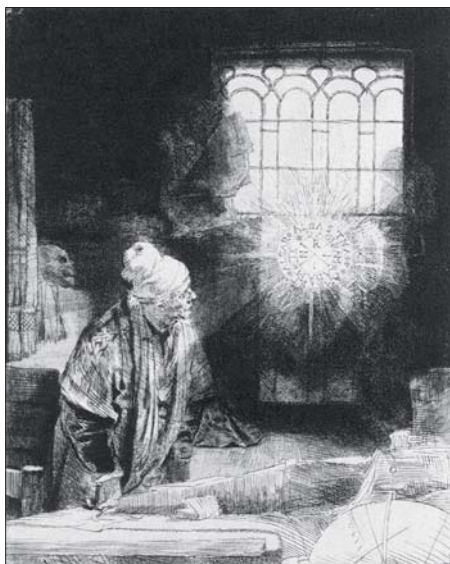
Goethe

„No persze, a megismerés!”
(Faust)

Johann Wolfgang Goethe (1749–1832) a világirodalom – e fogalom is az ő leleménye – egyetemes alkotója. Nem engedhette meg magának egyik szélsőség csábítását sem: őt az Egész, a teljesség élménye ragadta meg, ezt igyekezett kifejezni műveiben. Nemcsak költő, dráma- és regényíró volt, hanem jelentős eredményeket elérő természettudós is. Irodalmi munkásságát másodlagosnak tartotta magához az élethez képest. Művei a rokokó, a klasszicizmus és a szentimentalizmus jellemző jegyeit hordozzák. Mindhárom ízlésszmény jegyében a legmagasabb esztétikai színvonalon fogalmazta meg ember és világ viszonyának fontos kérdéseit.

A világegész tárgyául választó *Faust*-dráma szintézise szerint az ember számára van remény. Az élet értelme és célja nem más, mint a szabadság kiteljesítése, ez pedig elsősorban munka által lehetséges.

A *Faustot* Goethe egész életén keresztül írta. Ez az emberiségdráma nagy hatást tett a hasonló műfajú alkotásokra – például Madách *Az ember tragé-*

Rembrandt: Faust

Igen, a megismerés mégis. Az ember örök vágya, hiú reménye, száz, kétszáz év előtt még csorbítatlan akarata. A végtelen megismerése igéz tudóst és művészt egyaránt. Egyik a szikár tények mentén indul felfedező útjára, a másik szívesebben enged az érzelmek s az álomi tájak csábításának. Egyikük mércéje a megfellebbezhetetlenként vélt objektivitás, másikuké a mindig megkérdőjelezett, de kétségbe nem volt szubjektivitás.

Eugene Delacroix: Faust, Goethe tragédiája, 1828

diája című drámai költeményére. De más műfajú vagy műnemű alkotásoknak is gyakran volt ihlető forrása.

Az ördöggel – Goethénél: Mephistóval – kötött szövetség a tudás lehetőségével csábít: a tudásért cserébe azonban a léleknek el kell vesnie. Faust szerint az emberiségnyi titok megismerése, az élet értelmének tudása megér egy emberéletet: ezért hajlandó megkötni az alkut. E téma a világművészet egyik gyakran feldolgozott vándormotívumává vált. Elég, ha az operára (Gounod), Bergman A hetedik pecsét, Szabó István Mephisto című, Oscar-díjas filmjére és Thomas Mann Doktor Faustusára utalunk.

Goethe olvas. Johann Heinrich rajza

1. Értelmezd ezt a Goethétől származó aforizmát: „Először egyszerűen írunk és rosszul, majd bonyolultan és rosszul, aztán bonyolultan és jól, végül egyszerűen és jól”!

2. Ötféle fordításban közöljük Goethe *Vándor éji dala* című versét. Vitasd meg barátaiddal vagy osztálytársaiddal, kinek melyik fordítás tetszik a legjobban – akár meg is szavazhatjátok, hogy melyik a legszebb változat! Ha tudsz németül, nézd meg az eredeti szöveget – s próbálkozz meg a fordítással!

Vándor éji dala

Immár minden bércet
csend ül,
halk lomb, alig érzed,
lendül:
sóhajt az éj.
Már búvik a berki madárka,
te is nemsokára
nyugszol, ne félj...

(Tóth Árpád)

Vándor éji dala

Valamennyi ormon
Tág csend.
Mindannyi lombon
Átkereng
A gyöngye szél.
Madárnép gunnyad az ágra.
Várj, nemsokára
Nyughatsz, ne félj.

(Weöres Sándor)

Vándor éji dala

Ott nyugszik a csúcson
a csend.
És itt a lombokon
alig leng
szellő, ha sejted is.
Az erdőn is hallgat a kis madár,
várj csak, nemsokára már
megnyugszol te is.

(Móricz Zsigmond)

Vándor éji dala

Csupa béke minden
orom.
Sóhajnyi szinte
a lombokon
a szél s megáll.
A madár némán üli fészket.
Várj; a te békéd
Sincs messze már.

(Szabó Lőrinc)

Vándor éji dala

A szikla tetőn
tompá csönd.
Elhal remegőn
Odafönt
a szél lehellete is.
Madárka se rebben a fák bogára
várj, nemsokára
pihensz te is.

(Kosztolányi Dezső)

Az örömhöz

(Részlet)

„Gyúlj ki, égi szikra lángja,
szent öröm, te drága, szép!
Bűvkörödbe, ég leánya,
ittas szívünk vágyva lép.
Újra fonjuk szent kötésed,
mit szokásunk szétszabott,
Egy-testvér lesz minden ember,
hol te szárnyad nyugtatod.
Milliók ti, kart a karba!
Gyúljon csók az ajkakon!
Túl a csillagsátoron
él mindnyájunk édesatyja!
[...]

Bátor szív a szenvedésben,
oltalom, ha árva hív,
síríg hűség esküvésben,
mindig nyílt és tiszta szív
trón előtt is férfi-fenség,
vér, vagyon kell érte bár,
szolgáltatnak hű fizetség,
s árulóra rút halál!
Mondjunk e szent kört bezárva
tűz borunkra esküvést,
híven álljuk e kötést;
esküdjünk az ég Urára!”

(1785 – Rónay György fordítása)

Schiller

Friedrich Schiller (1759–1805) életművéből drámáit tartjuk a legjelentősebbnek. A *Tell Vilmost*, a *Stuart Máriát*, a *Haramiákat*, a *Don Carlost* s az *Ármány és szerelem* című szomorújátékot. Schiller azonban költő is volt, sőt történész és a német klasszika elméletalkotója. Műveiben a klasszicizmus vonásai mellett megmutatkoznak az érzékenységgel – szentimentalizmus – és a romantika csírái, elemei is.

Goethe barátsága nemcsak az eszmei-emberi egyetértést jelentette Schiller számára, hanem a közös alkotás lehetőségét is.

Schiller világában a középponti helyet az antikvitás harmóniaeszménye foglalja el. Az élet célja az a törekvés, amely az egyszer már létezett tökéletesség világát újrateremti a szépség és az igazság jegyében. Szerinte a szépség, az igazság és az erkölcs egybefoglalása a művészet célja, a művészet pedig a legmagasabb rendű emberi tevékenység.

Az *örömhöz* címzett ▶ ódájában az emberi jót, a szellemet ünnepli kimondott szavaiban. Kimondatlan fenségességével pedig a szeretet értékeségét írja körül, s emeli istenített magasságba – mégis emberközelbe.

A vers a klasszicizmus kedves eszméjét fejt ki emelkedett hangon. A szeretet teremtő ereje tarthat meg bennünket a létezés örömeiben: boldogságban, fenségben, magasztos reményben. Ez az óda úgy mesterpéldája a klasszicizmus jegyében születő versnek, hogy feszített, mégis könnyed lekerítettség, határozott vonásai, szabályossága mögött már ott érezhető a szabályokat elvető, a rendkívüliséget, az egyszerű kedvelő romantika nyugtalan remegése. Mintha végpont és hatalmas ívű összegzés volna e vers, mely után már nem lehet klasszicista költeményt írni.

1. Hasonlítsd össze Schiller *Az örömhöz* című versét Berzsenyi Dániel [*Halljuk, miket mond a lekötött kalóz...*]* című költeményével!

- Milyen közös vonásokat, értékeszményeket találsz a két versben? Vannak-e eltérések, hangsúlyeltolódások a két költő értékrendszerében, világképében?
- Szerintem Schiller versében érezhető a romantika égzúgása – együtt a „fokozhatatlan” harmónia képeivel. Egyetértesz? Miért?
- S a Berzsenyi-verset illetően mi a véleményed – szintén eme kettősség jegyében fogant? Részletesen indokold véleményedet!

* Berzsenyi versét *Az igazi poézis dicsérete* vagy *A poézis hajdan és most* címmel találod meg a kötetekben. Ez utóbbi címetek azonban nem a költő, hanem tudós utódai adták a versnek. Cím nélküli verseknél az a gyakorlat, hogy szögletes zárójelben az első sort szerepeltetjük címként!

„Miután 1805. május 9-én Schiller meghalt, holttestét felboncolták. [...] A boncolási leletből kiolvasható Schiller idealizmusának első definíciója: az idealizmus az, amikor a lelkesedés erejével tovább él az ember, mint a test megengedi. [...] // Schiller idealizmusa az a meggyőződés, hogy lehetséges uralkodni a dolgokon, nem kell hagynunk, hogy azok uralkodjanak rajtunk. [...] az a lényeg, hogy csináljunk valamit abból, amivé minket csináltak. [...] // Schiller [...] fogadott: lássuk csak, ki kit gyűr le, a szellem a testet vagy a test a szellemet. [...] nem csak olyan sors van, amelyet elszenved az ember, hanem olyan is, amely ő maga. [...] // [...] Az idealizmusban nincs semmi elavult, ha úgy értjük, ahogy Schiller értette; a szabadság egy utcája; a szellem, amely fölépíti magának a testet. [...]”

Rüdiger SAFRANSKI: *Friedrich Schiller avagy a német idealizmus felfedezése.* Európa Könyvkiadó, Budapest 2007. Ford. Györfly Miklós. *Prológus*, 5–6.

ÓDA Fennkölt, magasztos hangnemben írott, középhosszú költemény. Általában kötött formájú, tárgyát az ember–isten–mindenség viszonyrendszerből meríti. Gyakran példázatos, szimbolikus ábrázolásmódot használ. A klasszicizmustól máig kedvelt, bár viszonylag ritkán alkalmazott műfaj.

2. Vesd össze Schiller művét egy modern költeménnyel! Radnóti Miklós *Himnusz a békéről* vagy Nagy László *Himnusz minden időben* című versében biztosan találkozol a Schiller-ódára emlékeztető gondolatokkal, motívumokkal, esetleg rokon hangnembeli, stílusbeli vonásokkal! Vizsgáld meg a két(-három) verset együtt!
3. Mit gondolsz, volna értelme összehasonlítani egymással mind a négy költeményt? Melyek lehetnének a fő szempontok? Készíts ehhez kisebb számítógépes programot!

4. Hallgasd meg Beethoven *Örömdóját (IX. szimfónia)*, melyben szerepelnek részletek Schiller verséből! Közben gyűjtsd az összehasonlító gondolatokat!

5. A zeneszerző milyen eszközökkel tud hasonló hatást elérni, mint a költő?

6. Keresd meg a műnek azt a részletét, amely az Európai Unió himnusza!

Hölderlin

Friedrich Hölderlin (1770–1843) költészete azokkal az ismeretlen tartományokkal érintkezik, melyek a hétköznapi embert félelemmel, szorongással töltik el. Életműve negyvenéves kora előtt kényszerűen lezárult, de már addigi verseiben is ott érezhető az elmúlástól való megérintettség fájdalma. A hátralévő évtizedeket egy asztalosmester házában töltötte; ekkor már csak pillanatokra engedte meg elhatalmasodó elmebaja, hogy írni tudjon.

A szerelem, a természet, a szabadság, az ember önmagával folytatott harca – a költészet eme nagy témái foglalkoztatják Hölderlint is. Az ő versei azonban vibrálóbbak, mozgalmasabbak, feszültebbek és zaklatottabbak, mint a klasszicista költőkéi általában. A harmonikus görög motívumokat megelevenítő művek mögöttes tartományában is ott érezhető a kiegyensúlyozottság hiánya. Egy apró kérdőjel, csak épp annyi rezdülés, amennyi minden bizonyosságot kifejező szemvillanást aggódó homlokráncolással idéz emlékezetünkbe. A szépség birodalma azonban Hölderlin szerint is létezett egykor, ezért újrateregethető.

1. Milyen a verselése a *Menón panasza Diotimáért* című költeményrészletnek? Ez a szöveg szerinted mennyire tükrözi a fordító egyéniségét, stílusát?

2. A 82–83. oldalon az eredeti mellett tízféle fordításban (!) olvashatod Hölderlinnek egy remekét. Mit gondolsz, mi lehet az a titok, amely ennyi költőt, írórt rábírt a próbálkozásra?

3. Neked melyik fordítás a legkedvesebb? S melyik a legkifejezőbb, a legerőteljesebb? Ugyanaz a „kedves”, mint amelyik a jó?

Menón panasza Diotimáért

Úgy éltünk mi, akár a szerelmes hattyuk a fényben,
csöndesen úszkálnak, ringnak a fodrokon át,
s nézik a tó tükrén az ezüst felhők vonulását,
míg hűvös éteri kék fodroz a testük alatt,
így éltünk mi is itt. S ha felénk mordulva az észak
intett és panaszát zúgta, lehullt a levél,
lombját sírta az ág és szálltak a szélben az essők,
csak mosolyogtunk, mert tudtuk, egy isten is óv
és szavainkra figyel, meghittén zeng a szivünkben
egy dalt s csak mivelünk gyermeki s néha vidám.
Pusztá, kihalt ma a ház, elvették tőlem a fényt is,
téged vettek el és véled a két szememet.

Körbe bolyongó árny vagyok, élek ugyan, de nem értem,
miért kell élnem még, fénytelen, egyre tovább.

(Részlet – Radnóti Miklós fordítása)

4. Volna kedved Neked is megpróbálkozni a fordítással – mint esetleg a *Vándor éji dala* című Goethe-versnél is megtetted? Ha tudsz németül, akkor egyedül, ha nem, akkor nyersfordítás alapján – biztosan ismersz valakit, aki szívesen elkészíti Neked a nyersfordítást!

5. Mit gondolsz, minden esetlegességük ellenére miért nagyon fontos mégis, hogy szülessenek műfordítások? Ha komolyabban is érdekel a téma, akkor könyvtárban utánanézhetsz a műfordítás műhelyitkainak. Például azt is megtudhatod, hogy mi nagyon szerencsések vagyunk, mert nyelvünkön szinte minden kötött versforma, versritmus visszaadható, vagy legalábbis jó közelítéssel ▶ imitálható. – Tanulmányaink során hol, mikor találkoztunk már a műfordítás elméleti kérdéseivel?

6. Értelmeztétek együtt a *Miért hagytuk, hogy így legyen?* című Illés-számot és *Az élet felén* című Hölderlin-verset (82–83. oldal)!

IMITÁL utánaoz

Egy lehetséges segítség... (Hol van ez a kiadó, s mikor jelenhetett meg a könyv?)

Bródy János–Illés együttes

Miért hagytuk, hogy így legyen?

Azt hiszed, hogy nyílik még a sárga rózsa,
Azt hiszed, hogy hallgatunk a hazug szóra,
Azt hiszed, hogy mindig mindent megbocsátunk,
Azt hiszed, hogy megtagadjuk minden álmunk,
Minden álmunk.

Refrén:

Virágok közt veled lenni,
Tudom, szép volna, kedvesem
Virág sincsen, te sem vagy már,
Miért hagytuk, hogy így legyen?
Virágok közt veled lenni,
Tudom, szép volna, kedvesem
Virág sincsen, te sem vagy már,
Nem ad választ ma senki sem!

El ne hidd azt, bárki mondja, hogy ez jó így,
El ne hidd, hogy minden rendben, bárki szédít,
El ne hidd, hogy megváltoztunk vezényszóra,
El ne hidd, hogy nyílik még a sárga rózsa,
Sárga rózsa.

A legendás Illés együttes egyik lemeze, melyen ez a szám is megjelent (1969)

Hälfte des lebens

Mit gelben Birnen hänget
Und voll mit wilden Rosen
Das Land in den See,
Ihr holden Schwäne,
Und trunken von Küssen
Tunkt ihr das Haupt
Ins heilignüchterne Wasser.

Weh mir, wo nehm ich, wenn
Es Winter ist, die Blumen, und wo
Den Sonnenschein,
Und Schatten der Erde?
Die Mauern stehn
Sprachlos und kalt, im Winde
Klirren die Fahnen.

Az élet felén

Sárga körtékkel és
teli vadrózsával, a domb
belecsüng a tóba,
ti, hamvas hattyúk,
csókittasan
mártjátok fejetek
az istenjózanságu vízbe.

Ó jaj, hol találom én, ha
tél van, a virágokat, hol
a napfényt,
s árnyékát a Földnek?
Falak állnak
hidegen, némán, a szélben
csattog a szélkakas.

(Görgey Gábor)

Az élet felénél

A partról sárga körte
és dús vadrózsa hajlik
most a tó fölé
s ti, szelíd hattyúk,
csókoktól részeg
fejetekeket szent józan
hús vizekbe mártjátok.

Jaj nekem! hol vegyem
majd télen a virágokat, s hol
a napsugarat
s az árnyékot e földön?
Néma falak
hidegen állnak, szélkakas
csörög a szélben.

(Hajnal Gábor)

Az élet feleútján

Sárga körték és
csipkebogyók özönével
csüng a tóra a táj.
S hattyúk, ti, megszelídültek,
csók-mámor után
fürdetitek fejetekeket áldott
hüvösség habjaiba.

Jaj, hol lelek én, tél
jöttén virágokat, napsugarat,
árnyék-játékot a földön?
Állnak hidegen, némán
a falak s csak a kémény
bádog zászlaja sír.

(Illyés Gyula)

Az élet fele

Sárga gyümölcsrel hajlik
és vadrózsával telten
a tóba a part,
ti boldog hattyúk;
és csóktól ittasan
csobban meg fejeteke
a szentül józan vízben.

Jaj, hol veszem én, ha
tél lesz már, a virágot és
a napsugarat
s árnyékot a földön?
A falak némán
állnak és ridegen, a szélben
csikorog a szélkakas.

(Keresztury Dezső)

Az élet fele útján

Sárga virággal és vad rózsákkal rakva csüng le a part a tóba, ti nyájas hattyúk és részegen csóktól a józan és szent vízbe mártjátok fejetek.

Jaj nekem, hol kapok én, ha tél jön, a virágokat és hol napsugarat és árnyékot a földön? Falak merednek szótlan s hidegen a szélben csörögnek a zászlók.

(Kosztolányi Dezső)

Az élet dele

Sárgás körtéivel dől vad rózsákkal rakottan a tóba a táj; ti nyájas hattyúk, csókittasan hajtjátok a szentjózan vízbe a főtök.

Jaj nekem, hol veszem, ha tél jön, a virágot és hol a napsugarat s árnyát is a földnek? Hideg falak állnak némán, a szélben zirren a zászló.

(Rónay György)

Az élet felén

Sárga körtéket csüggeszt, vadrózsa-burjánzást vet a tóba a vidék. Ó, drága hattyúk, csóktól ittasult koponyátok bukjon józanító szent vízbe.

Jaj nekem, ha a tél jön, honnét vegyek virágot, napfényt, honnét árnyát e földnek? Szótlan falak állnak ridegen, a szélben megzörrennek az érckakasok.

(Tandori Dezső)

Az élet fele

Sárga körtéivel csüng s vadrózskákkal befutva a tóba a part, ti szépséges hattyúk, kik ittasan a csóktól merítitek fejetek a józanság szent vizébe.

Jaj nekem, hol lelek virágot télen, és hol napsugarat s árnyékot a földön? Szótlan s rideg a fal, s csörgése hallik szélkakasoknak.

(Bernáth István)

Az élet felén

Megrakva sárga gyümölcscsel s vadrózsaival telehintve hajlik a tóba a part, ti gyönyörű hattyúk! s csóktól mámorosan merül fejetek a józan szent víz habjaiba.

Jaj, honnan veszek én, ha majd jön a tél, virágokat, áldott napsugarat s árnyékot a földön? Szótalanul, ridegen állnak a falak, a szélben csattognak a zászlók.

(Képes Géza)

Az élet felén

Sárga körtékkel és vad rózsákkal omlik a tóba a hegy; óh drága hattyúk, csókmámorosan merül fejetek a szentjózan vízbe.

Jaj nekem, hol kapok, ha tél lesz, virágokat és ragyogó napot és földi árnyat? Hidegen állnak a néma falak, a szélben zörög a szélkakas.

(Szabó Lőrinc)

A világirodalomban, a filozófiában csak némileg korábban jelentkeznek ezek az árnyalatok, mint a magyar irodalomban és közgondolkodásban. Nálunk a 19. század harmadik–ötödik évtizede az élet minden területén történelemformáló időszak. A hittek és remények egyaránt a Csokonai, Berzsenyi jövődölte „jobb jövő” emberközébe kerüléséről szólnak. Nagy romantikusaink, Kölcsey, Vörösmarty is ekkor fogalmazzák a kételyeken túlmutató, okos bölcsességgel szóló, hitese verseket, a *Hymnust*, a *Szózatot*. Ebben a félszázadban még alig érzékelhető az a megkésztettség, amely majd a második félszázad jellemzője lesz. A mi céljaink még Európáéi is, és egy rövid történelmi pillanatban minden esélyünk megvan arra, hogy a szívek egyszerre dobbanjanak: 1848–49-ben. A század első felében éppen az a tény jelzi Európával való együththaladásunkat, hogy íróink-gondolkodóink munkásságában egyszerre jelentkezik a biztatás és a kétely hangja. Ami Európában egymást követő szakaszokból épülő folyamat, az nálunk egymásmellettségében jelentkező gondolkodásmód. Talán ezért is lehetséges, hogy – szociológusok vizsgálódása szerint – a világ egyik legpesszimistább népének tudhatjuk magunkat. Minden ígéret mellett alkotóink azonnal érzékenyen reagálnak az árnyoldakra is.

E. T. A Hoffmann: Az arany virágcserep

A romantika nemcsak a nagy lelkesedések, hanem a nagy csalódások korszaka is. A felvilágosodás, az ész mindent átható időszaka után következnek a kiábrándulás ama értékekből, melyeknek elsődlegességét a 18. század hirdette. Most már látszanak az árnyalatok és az árnyoldalak is. A kezdet nagyszerűségét felváltja a befejezettség érzésének csalódottsága. Polgárnak lenni immár nemcsak öröm, hanem szürke hétköznap, egyformaság, olykor szenvedés és szenvedés is.

Kispolgárokról, nyárspolgárokról szól a német E. T. A. Hoffmann kisregénye, *Az arany virágcserep*. Azt kérdezi, hogy lehet-e „más-képpen” is élni? De erről szól Hoffmann saját élete is: a legendák szerint nappal ő maga is hivatalnokoskodott, éjszaka viszont igyekezett megismerni az élet szabadabb s élvezetekben gazdagabb oldalát. Emellett író volt, zeneszerző, zenekritikus, karmester és képzőművész.

Anselmus diák belebotlik a saját életébe, miközben már jó úton halad afelé, hogy ő is mindennapi nyárspolgárrá váljon, hideg és szenttelen senkivé. Tud-e mégis valaki lenni? Tud-e történetet, szerelmet, költészetet teremteni magának? Képes-e arra, hogy higgyen a csodákban? Sejtí, hogy lelke gazdagabb annál, semhogy életét kirakabábuként kelljen leélnie. Amikor a boldogságot keresi, akkor döbben rá, hogy nemcsak a dupla sörök és a lélegzetelállítóan hű iratmásolás a fontos, hanem valami más is...

Élettelen dolgok életre kelnek, kígyócskák tekergőznek, levéltárosok szalamandrává változnak... De ez a mesevilág valójában csak őbenne létezik, az ő lelke gazdagságát mutatja.

Így is felfoghatjuk ezt a történetet: Anselmus álmainak vidékein járunk, amikor a regényt olvassuk. Az ő fantáziája teremtette – eddig önmaga előtt is titkolt – világ lakói lehetünk mi magunk is néhány órára. Ez a világ irracionális, csodákkal teli, s mindenekelőtt szép.

Szép, mert költői, művészi alkotás. Átjárhatók benne az átjárhatatlan utak valóság és álom, kisszerűség és nagyszerűség között, olykor még ember és ember között is. Ez egy reménnyel otthonos világ.

Hoffmann azonban nemcsak hőseinek ábrázolásán keresztül igyekszik hatni olvasóira, hanem közvetlenül is megszólít, beszél, ironizál. Nemcsak ars poeticáját fogalmazza meg, hanem regénye célját is elmondja, vagyis „megfejtí” a rejtvényt.

A romantika igyekszik válaszlehetőségeket fogalmazni a művészet mibenlétére, értelmére vonatkozóan is. A művész, az író lényegében e korszakban lesz szerepének betöltője – ha még nem is főfoglalkozású alkotóként, de mindenképpen hivatásszerűen dolgozik. Egyre fontosabb a hatás, melyet a művészet a társadalomra gyakorol. A művészet is egyre kevésbé illusztratív-szórakoztató jellegű – a határok mindinkább világossá válnak autonóm művészetek és dilettantizmus ('hozzá nem értés') között.

Mint ahogyan a felvilágosodás korszaka vagy a klasszicizmus korstílusa is főtette a maga kérdéseit a művészet céljaira vonatkozóan, úgy a romantika ezeket a kérdéseket új és új vonásokkal árnyalja. Ilyen új vonás mindenekelőtt az irodalomban az álom, a fantázia, a képzelet világának megjelenése, sőt, a ▶ groteszknak mint esztétikai minőségnek az alkalmazása.

Elemi erővel hat a felfedezés: a valóság nemcsak valós esztétikai élménnyel, dolgokkal, történetekkel ábrázolható! Az író tehát szétszedi a valóságot, s darabjaiból egy – csak a mű saját világán, saját törvényein belül érvényes – másik valóságot hoz létre. Ráadásul most már úgy teszi ezt, hogy művének számos mozzanata és eleme sohasem létez(het)ett. Mégsem mese ez, és mégis rólunk szól!

Ez a groteszk, s ebből fejlődik majd ki a 20. század egyik fontos irányzata, ábrázolásmódja: az ▶ abszurd.

GROTESZK, ABSZURD Magyarázatu-
kat lásd a **keretes szövegben** és a **197.**
oldalon!

Ernst Theodor (Wilhelm)
Amadeus Hoffmann (1776–1822)

Schopenhauer, Kierkegaard, John-Stuart Mill – a 19. század nagy gondolkodói – filozófiai, társadalomelméleti eszméi, Marx és Engels társadalomkritikája már a század-középig jelzik a polgári-kapitalista világ létében, gyakorlatában rejlő ellentmondásokat. (Ennek megteremtése nálunk még csak vágyott cél, ezért a „némi megkésetttség”). A disszonanciák elsősorban az egyéniség és az emberség elvesztésével kapcsolatosak. Az említett gondolkodók érzékelik és jelzik az elidegenedés jelenségeit, az ember embertől való elfordulásának veszélyét. A kor viszonyai azzal fenyegetnek, hogy a létfenntartás elemi feltételeinek biztosítása érdekében az egyénnek fel kell áldoznia minden mást. Mindent, ami fontos lehet számára, lényegében még az életét is. A kiszolgáltatottság mindennapos létélménnyé válása nyomán az ember elidegenedik a másik embertől, a munkájától, szinte az állati lét szintjére süllyed vissza.

Mindez elsősorban a társadalom alsóbb rétegeire vonatkozik – de a polgárság értékvilága is differenciálódik.

Megjelennek azok a rétegek, melyeknek világában nem kap helyet a művészet, a gondolkodás, a lelki finomság, hanem sokkal inkább a lelki restség, az intellektuális lustaság.

A kispolgár megelégszik azzal, hogy világát apró egyformaságokkal tudja berendezni. Örül, ha nem történnek vele váratlan dolgok, boldog, ha szerdára csütörtök virrad, s ebben a jövő héten is biztos lehet. A kispolgár, a nyárspolgár kedveli a pontosan rajzolt jövőt, nem érdeklődik a történelem, ízlésével nem törődik, csak lektürt olvas, giccsekkel veszi körül magát; feltalálja a kertitörpét, és azzal ékesíti a kertjét. Korán kel, korán fekszik, a hivatalban érzi magát legjobban.

De mégsem ezek a szokások, tulajdonságok teszik a vérbeli kispolgárt: alapvetően a kisszerűség az, ami leginkább jellemzi őt. A kicsinyesség, az álmok, a fantázia hiánya, a megrögzöttség, a sápatag életmód.

Anselmus diák Lindhorst levéltáros házában

FIKTÍV nem valós, képzeletbeli

1. Vizsgáld meg részletesen a mű értékszerkezetét!
2. Szerinted miként lehetséges, hogy a mese, a képzelet segítségével is a valóságról beszél az író? Hol, mikor találkoztál már ilyen ilyen művekkel?
3. Sorolj olyan alkotásokat – esetleg színházi vagy filmélményedet –, amelyekben a szerző fikatív elemeket használ fel a világ ábrázolására! Milyen eszközökkel ér el hatást ekképpen egy alkotó?

A regény helyszíne mindannyiunk életének helyszíne – Drezda, egy „nagy kisváros”. Hoffmann hitelesíti, valós tényekkel bástyázza körül fantasztikus elemekben bővelkedő meséjét. Ugyanakkor hangsúlyozza a történet ▶fiktív jellegét is. A „tündéri birodalom” bennünk van, s álunkban meg is szokott jelenni. Hogy hétköznapi életünket is örömmel és gyönyörökkel teljessé tudjuk-e tenni, az már igazán csak rajtunk múlik...

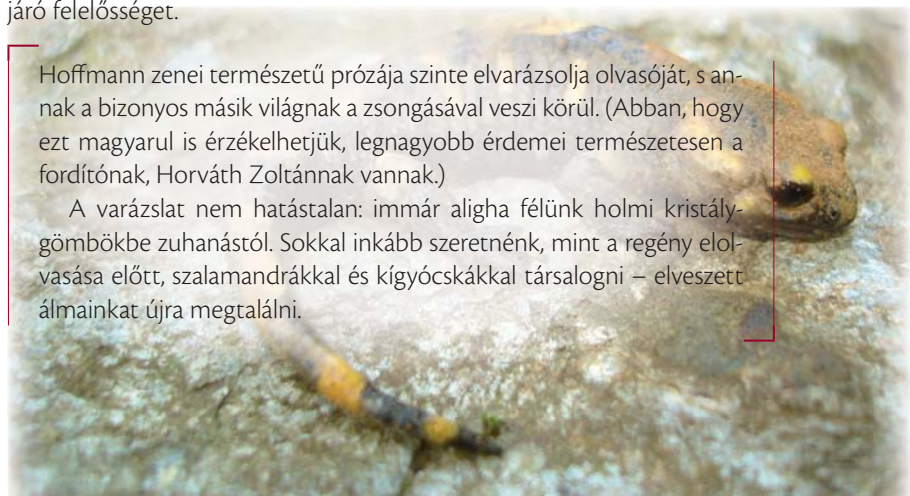
A regény szereplői, segédtanítók és irattárosok – szürkeségünk, kicsinyességünk megszemélyesítői – „ma is élnek”. Anselmus diák pedig a „szeb-bik” énünk, a boldogság lehetőségének szimbóluma. Ilyenek vagyunk, kettős énnel kettős életet élünk, s nem merjük vállalni az igazi, a nagy, a szabad kihívásokat. Anselmus azonban végül majd igen: ő mer szerelmes lenni egy kígyócskába, vagyis mer különbözni, mer szokatlan, rendkívüli lenni. Anselmus mer választani – vagyis szabad ember.

Az író, Hoffmann pedig értünk szenved, értünk virraszt. Kedves önró-niával lopja bele saját magát a történetbe. Utal rá, hogy milyen nehéz is a művészember élete, mert másokért kell áldozatokat hoznia. Ez is újfajta beszédmód, mely rokon a korábbi fieldingi modernséggel, s jól illik a Hoffmann megvalósította álomregényhez, művész(et)regényhez. Az elbeszélő nemcsak megszólal, értelmez, hanem önironikusan tekint saját jelentőségére is. A romantikus világkép átértelmezi a klasszicizmus kizárólagosság-tudatát, és fontosabb lesz számára az egyszerűség s az esendőség ábrázolása. Vagyis az öntudatra ébredés bemutatása.

A fejezetek elnevezései szintén az éjszakára, az álomszerűségre utalnak, hiszen vigília azt jelenti, 'virrasztás'. A szó azonban egyre inkább szim-bolikus értelmet nyer. A mély és őszinte emberi értékek őrzésére utal, melyeket Anselmus diák lelke legmélyéről a felszínre hoz. Ez a regény az önmegismerés regénye tehát. A hős fokozatosan jut el odáig, hogy csetlé-sei-botlásai közben egyre tudatosabban vállalja önmagát s a szabadsággal járó felelősséget.

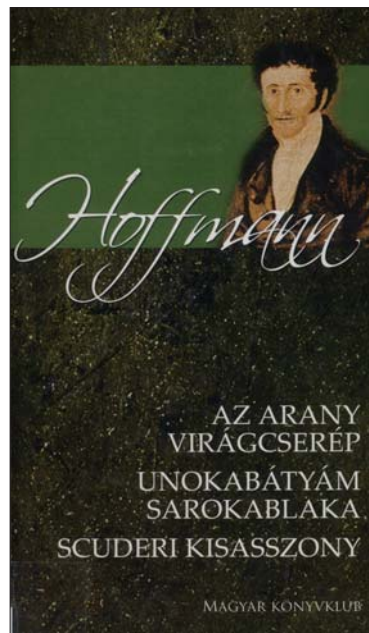
Hoffmann zenei természetű prózája szinte elvarázsolja olvasóját, s annak a bizonyos másik világnak a zsongásával veszi körül. (Abban, hogy ezt magyarul is érzékelhetjük, legnagyobb érdemei természetesen a fordítónak, Horváth Zoltánnak vannak.)

A varázslat nem hatástalan: immár aligha félünk holmi kristály-gömbökbe zuhanástól. Sokkal inkább szeretnénk, mint a regény elolvasása előtt, szalamandrakkal és kígyócskákkal társalogni – elveszett álmainkat újra megtalálni.

„Alighanem egyenesen téged kérdezhetlek meg, nyájas olvasóm, hogy nem voltak-e életedben órák, sőt napok és hetek is, amikor elkínzottan, kedvetlenül végezted szokott tevékenységedet és munkádat, és amikor minden, amit egyébként fontosnak, gondolataidban és értelemében megőrzésre méltónak ítéltél, egyszerre sekélyesnek és semmitmondónak rémlett? Ilyenkor magad sem tudtad, mit tegyél és hová fordulj; szívedben egy homályos érzés élt, hogy valahol és valamikor valami magasrendű, minden földi gyönyörűség köré túlhaladó óhajnak kellene teljesülnie, amelyet a lélek, mint kordában tartott félnék gyermek, kimondani sem mer, és minden számára, ami körülvett, elnémultál ebben a vágyódásban az ismeretlen Valami után, ami mindenütt, amerre csak jártál, áttetsző, az élesebb tekintet elől szétfolyó alakokkal, légies álomképpel lengett körül. Szomorúan tengtél-lengtél: mint a reménytelen szerelmes, s mindaz, amit az emberek tarka összevisszaságban szemed láttára műveltek, nem okozott sem fájdalmat, sem örömet, mintha már nem tartoznál ebbe a világba. Ha te, nyájas olvasó, voltál már hasonló hangulatban, akkor saját tapasztalatodból ismered azt az állapotot, amelybe Anselmus diák került. Egyáltalán, azt szeretném, szíves olvasó, ha már eddig is sikerült volna Anselmus diákokat elég élénken megjelenítenem előtted. Mert való igaz, hogy az éjszakai virrasztásokban, melyeket arra fordítok, hogy az ő felette különleges történetét leírom, még annyi csodálatos, egész egyszerű emberek hétköznapi életét szinte kísértetiesen ismeretlen messzeségbe ragadó dolgot kell elmondanom, hogy attól félek, te, kedves olvasó, a végén nem fogsz hinni sem Anselmus diákban, sem Lindhorst levéltárosban, de még talán egynémely igazságtalan kételyt is táplálsz magadban Paulmann segédtanító és Heerbrand irattáros személyét illetően, noha ezek a tiszteletre méltó férfiak (legalábbis az utóbb nevezettek) még most is Drezdában élnek. Kísérelj meg, szíves olvasó, e tündéri birodalomban, telve pompás csodákkal, melyek szárnyaló ütemükkel a legmagasabb rendű gyönyört és a legmélyebb elborzadást keltik... igen, ott, ahol a komoly istennő fellebbenti fátyolát, hogy szinte látjuk orcáját... de gyakran egy mosoly csillan ki a komoly pillantásból, és ez a negédes tréfa, mindenféle megejtő varázslatban játszik velünk, amint az anya szokott enyelegni szeretett gyermekével... igen, ebben a birodalomban, amelyet a lélek oly gyakran, legalábbis ál munkában feltár előttünk, kísérelj meg, szíves olvasó, újra felismerni azokat az alakokat, ahogyan naponta, mint mondani szokás, a hétköznapi életben körülötted járnak-kelnek. Akkor majd elhiszed, hogy ama gyönyörű birodalom közelebb van hozzád, semmint egyébként gondolnád, amit éppen most magam szívből kívánok és Anselmus diák különös történetében veled is sejtetni igyekszem.”

E. T. A. HOFFMANN, *Az arany virágcserep – A scuderi kisasszony*, Bp., Szépirodalmi, 1981, 32–33; Horváth Zoltán fordítása

4. Tetszett Neked ez a (kis)regény?
Nem unalmas? Miért?

5. Értelmezd a keretben található
szövegrészletet!

6. Bár természetesen fordításról van szó, kétségtelenül érdemes megvizsgálni stilisztikai szempontból külön is a szöveget, amely olykor már szinte verses természetű. Álom, valóság, fantázia, mese és költészet keveredik Hoffmann „versprózájában”. – Mit gondolsz, mitől lesz különös és csak rá jellemző a hoffmanni beszédmód?

7. A romantika – mint tudjuk – szerette a töredék- és romkultuszt. Ezen a képen egy budapesti park egykori padjának maradványát látod. Írj novellát, melyben ez a „töredék” fontos szerepet játszik...! Akár mint konkrét tárgy, akár valamilyen szimbolikus jelentést hordozó „alkotás”...☺!

8. Különösen szép megoldás lenne Tőled, ha olyan novellát írnál, amely egyben Hoffmann-parafrázis vagy -paródia is lenne! (Pontosabban szólva a fordítás paródiája – bár németül is írhatasz☺!)

9. A legbátrabbak pedig nekiveselkedhetnek egy Hölderlin-féle disztichonnak is ;-):

10. Adj címet a fotónak! Jómagam ilyesmikre gondolok: *Az idő vasfoga*; *Az idő vasfoga(ntyúja)*; *Rozsdás idő*; *Rozsda*; *Szerelem*. Mi a véleményed ezekről a javaslatokról?

Heinrich von Kleist: A chilei földrengés

Kleist reneszánszát éli az ezredforduló körüli évtizedekben. A modern ember izgalmas azonosulási lehetőségeket talál a kleisti beszédmód jegyében fogant alkotásokban. Mert erkölcsi példázatokat, végső döntéshelyzeteket fogalmazznak meg lélektani mélységgel ezek a művek.

Életét és műveit egyaránt titokzatosság övezi. Egy épp csak megismert nővel együtt elkövetett öngyilkosságának pontos körülményei ma sem tisztázottak. Műveit kora nem értette meg, azért rövid élete is csalódások, szenvedések sorozata volt. Elbeszélései, témái ma igazán népszerűek, színpadra írt műveit gyakran játsszák, s talán még azt is mondhatjuk, olvassák.

Kohlhaas Mihály című novellájának erkölcsi példázata vándormotívumként él tovább az irodalomban, sőt a filmművészetben. A cseh–amerikai Miloš Forman *Ragtime* című, E. L. Doctorow regényéből készült filmjének megalázott s öntudatra ébredő, igazát kereső feketéje, Coolhaus Walker szintén a becsületén esett sérelmekért keres elégtételt, mint a lókereskedő Kohlhaas, aki kisebb háborút robbant ki feddhetetlenségének visszaszerzése érdekében. Sütő András *Egy lócsiszár virágvasárnapja* című drámájában dolgozta fel a témát – szintén nagy sikerrel. (12. osztályban beszélünk még erről a vándormotívumról!)

A Kohlhaas-típusú hősöknek el kell buknuk a hatalmakkal, a kicsinyességekkel, az önzéssel szemben. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ha újra próbálkozhatnának, akkor ne kísértenék újra a lehetetlent. Mint ahogyan a lehetetlent kísértik Kleist más műveinek rokonszenves-naiv alakjai is.

Homburg hercege című drámája az öntörvényűség vállalásának esélyeit villantja fel. A fiatal, némi önteltségtől sem mentes herceg nem engedelmeskedik a választófejedelem parancsának – fegyelmezetlenségének köszönhető azonban, hogy csapataik megnyerik a döntő csatát.

A *Homburg hercege* arról szól, hogy vannak az ember életében eldönthetetlen dilemmák – Kleist ezzel utal a hamleti kérdésre is. Sorsnak, akaratnak, hatalomnak, szájalomnak, olykor kegyelemnek, megértésnek s szeretetnek köszönhetően azonban ezek a dilemmák is „megoldódnak”. De csak akkor, ha a hős, az ember az önmegismerés útján képes vállalni a rá nézve végzetes következményeket. Mint Oidipusz király, mint Hamlet, mint Homburg fiatal hercege.

Heinrich von Kleist (1777–1811)

Egy alkotó népszerűségét jelzi az is, ha minél több idegen nyelvre minél gyakrabban fordítják le munkáit. Kleist alkotásait az 1990-es években fordították ismételten magyarra, sőt az a – meglehetősen ritka – „megtiszteltetés” érte, hogy műveinek magyar nyelvű kritikai kiadása létezik immár. Története miatt, anekdotáiért, még meg nem jelent töredékeiért versenek az irodalmi folyóiratok.

A pécsi Jelenkor Kiadó gondozza „a magyar Kleist”-et (2001)

„...úgy tetszett, hogy ez irtózatoss pillanatok közepette, amikor az emberek minden földi java odaveszett, és az egész természetet a betemetés fenyegette, szép virággként bontakozik ki maga az emberi szellem.”

Heinrich von KLEIST, *A chilei földrengés = A világirodalom legszebb elbeszélései*, szerk. DOMOKOS János, Bp., Szépirodalmi, 1977, 335–350; idézet: 343 – Szabó Ede fordítása)

Nagy erejű földrengés Chile partjainál

Index/MTI

2010. február 27., szombat 09:27 |
Frissítve: 2010. február 27.

Rendkívül nagy erejű, a Richterskála szerinti 8,8-as földrengés volt szombat hajnalban Chile partjainál, a Csendes-óceánban. Legkevesebb 147 halálos áldozata van a földmozgásnak. [...]

A rengés epicentruma Concepción városától 90 kilométerre északkeletre, a fővárostól, Santiagótól bő 300 kilométerre délnyugatra volt, 55 kilométeres mélységben. [...]

Helyszíni jelentések szerint a földmozgás miatt – ami helyi idő szerint az éjszaka közepén történt – az óceánparttól több mint 100 kilométerre fekvő Santiagóban fél percig remegtek az épületek, néhány összedőlt, és a főváros több részén is áramkimaradások voltak, akadozott a telefon- és internetszolgáltatás. [...]

A *chilei földrengés* keretes szerkesztésű novella. Ebben is, mint Kleist legtöbb művében, egyaránt található klasszicista, romantikus és realista jegyek. A szerkezet fegyelmezettsége az előbbire, egy-egy leírás fensége a másodikra, míg a történet brutalitása a legutóbbira lehet példa.

Kegyetlen, kíméletlenül pesszimista világképet tükröz a szöveg. A remény, melyet a hősök, melyet Kleist az ember megjavulásának hitébe vet, hiú remény. Ezt éppen a kompozíciós-tematikus keret is bizonyítja. A főhős – Jeronimo – spanyol fiatalember, aki idegen a történet helyszínéül szolgáló városban. A novella végén pedig az ő fiáról szól ez a mondat: „Don Fernando és doña Elvira később nevelt fiukká fogadták a kis idegent...” Vagyis a bűvös-végzetes körből nem lehet kitörni. A földrengés, a pusztítás adta újrakezdés esélye megmutatkozik, de az emberek nem tudják kihasználni a lehetőséget, mert egyszerűen képtelenek jók lenni.

A törvénszegő szerelmespár Josefa és Jeronimo. A történet elején Josefát, az apácának adott fiatal lányt kivégezni viszik, mert a zárdában egy gyermeknek adott életet. Szerelme, Jeronimo elkeseredésében éppen felakasztani készül magát a börtönben. Ekkor azonban mindketten kiszabadulnak, mert hatalmas erejű földrengés rázza meg a világot, s dönti romba a várost. A várost, amely jónak hiszi magát, értelmes törvényekben gazdagnak, de később kiderül róla, hogy a rossz törvények és sötét gondolatok bitorodalmá. Ellenben a természet, ahová a katasztrófa után menekül mindenki, megadja az esélyt az újjászületésre, a megtisztulásra. Ott az emberek az első pillanatokban még egymás szemébe is néznek. Aztán megint felébrednek gonosz ösztöneik, s győznek az indulatok, győz az erőszak.

Josefa és Jeronimo pedig, akik a földrengésnek, a pusztulásnak köszönhetik, hogy újra találkozhattak, lelkiismeret-furdalást éreznek. „...meghatódtak, ha arra gondoltak, mekkora nyomorúságnak kellett a világra zúdulnia, hogy ők boldogok legyenek!”

A katasztrófa helyzetben mindenki segít mindenkinek, megszűnnek a szokott szerepek. Az válik fontossá, hogy az emberek együtt enyhítsenek kiszolgáltatottságukon. Az édeni állapot azonban csak ideig-óráig tart, másnap délután már indulnak vissza a városba. Az ismeretlen jóságból vonzza arrafelé őket az ismert tartomány, a kiszámítható jövő. Így könnyebb élni, mint szembenézni a saját tehetetlenségükkel és szeretetlenségükkel, szeretetre való képtelenségükkel. Különösen tragikus, hogy a szentnek ígérkező pillanat válik végzetessé, amikor Jeronimóékat a templom mellett kegyetlenül meggyilkolják.

A templom is az álszentségnek ad otthont, a fanatizmus fészket építi. Az igazi szentség már csak a természet fenségében volt található; ez lett volna

képes megváltoztatni az embereket. Sajnos azonban több út vezet visszafele, erősebbek a megszokottság vonzásai. Megfoghatatlan – mondja Kleist műve –, hogy az ember miért építi életét sorozatosan rossz döntésekre.

Josefa és Jeronimo naivitása azonban határtalan. Ők hisznek abban, hogy az emberek jobbíthatók, az ő szerelmük megtartó erő. A tiszta érzések és a tiszta értékek okozzák vesztüket egy gonosz világban.

1. Nézd meg DVD-n vagy moziban Miloš Forman *Ragtime* című filmjét!
2. Könyvtárban biztosan találsz Márton László új Kleist-fordításaiból. Ezek is összevethetők egyfelől az eredetivel, másfelől régebbi fordításokkal!
3. Több mai magyar irodalmi folyóirat utóbbi évtizedbeli számaiban találkozhatsz eddig ki nem adott Kleist-szövegekkel, főképpen „anekdotákkal”. Eme írások egyrészt szórakoztatók, humorosak, groteszkek, másrészt tanulságosak – ember- és történettípusaik időtől és tértől függetlenül érvényesek, tehát ma is élők! Szerinted?
4. A természet véletlenül osztja csapásait. Az ember szántsándékkal okozott borzalmai sokkal kegyetlenebbek. Szerinted hogyan szól erről is Kleist elbeszélése?
5. Mi történt volna, ha Te is ott lettél volna a borzalmak helyszínén, a templom előtt? Másként alakulnak az események?
6. Milyen prózapoétikai eszközöket ismersz fel, veszel észre a novellában (szerkezet, narráció, elbeszélő-típus, időviszonyok, értékpólusok stb.)?
7. Vizsgáld meg a novella szimbólumrendszerét! Keress meg minden elemet, amely valamilyen szempontból többet jelent önmagánál!
8. Milyen jelentésszinteket és jelentésrétegeket tudsz felfedezni? Készíts ábrát, illetve rendezd szempontok szerint a kis- és nagyszimbólumokat!
9. Biztosan el tudsz kapni valahol egy Kleist-darabot színházban vagy filmen. Nézd meg, s értelmezd az adott előadást szöveggel összehasonlítva!

„A semmitmondó társalgások helyett, amelyekhez máskor a teásasztalok mellett nyújtott anyagot a világ, most nagyszerű tettek példáit mesélték: emberek, akiket a társaságban különben kevésre becsültek, római jellemre való nagyságot tanúsítottak: özönével hoztak fel példát a rettenthetetlenségre, a veszély vidám megvetésére s az élet olyan isteni feláldozására, olyan habozás nélküli elvetésére, mint ha azt a legsilányabb holmihoz hasonlóan újra meg lehetne találni már a legközelebbi lépésnél. Igen, senki sem akadván, akivel ezen a napon ne történt volna valami megindító, vagy ő maga el nem követett volna valami nagy-lelkű tettet, mindegyik ember szívében annyi édes örömmel vegyült a fájdalom, hogy, amint Josefa vélte, egyáltalán nem lehetett eldönteni, nem nőtt-e, egyik oldalát tekintve, legalább annyit az általános jóérzés summája, mint amennyit a másik oldalon csökkent.”

Heinrich von KLEIST, *Uo.*

Egy földrengés „képlete”

Alekszandr Szergejevics Puskin
(1799–1837)

„A pravoszláv egyházat időnként csaknem katasztrofális válságokba sodorja, hogy hivatalosan kihirdetik, mikor lesz vége a világnak; a nép nem is veti már be földjeit, és a világvége nem következik be.” – Éhínség viszont igen...

„Mindvégig érthetetlen, hogyan fér el az orosz lélekben egymás mellett ennyi vadság és ennyi krisztusi jószág, az orosz szellemen ennyi tiszta, nagyszerű gondolat és ennyi káosz, amikor megvalósításra került sor. [...] Hogy [...] a híres orosz alázat a hosszú elnyomás következménye-e, vagy pedig azért lehetett az orosz ennyire elnyomni, mert természettől fogva ilyen alázatos, azon hiába is tűnődik az ember.”

SZERB Antal, *A világirodalom története*, Bp., Magvető, 1989, 615–616.

Ember, művészet, teremtés viszonya a romantikában

Puskin: Anyegin

„...unalommá hül virtusa.”
(Puskin, *Anyegin*, VI/1.)

Minden nemzet történetében vannak klasszikus, az adott irodalom egészét, későbbi fejlődését alapvetően meghatározó személyiségek, alkotók. Ilyen volt Puskin is az orosz irodalomban.

Klasszicizmus, romantika és realizmus egyaránt áthatja művészetét. Az irodalmi nyelv megújítása, új műfajok bevezetése is neki köszönhető. S ő volt az, aki elsőként megfogalmazta azokat a kérdéseket, melyek az orosz életnek bizonyos értelemben ma is lényeges problémái. Prózába, versbe oldotta a vidékiségnak, a megkésettységnek, a feleslegességnek, az értelmiség szerepének ellentmondásait.

Ennek a létnek talán legfontosabb jellemzője a hiány. Hiány a társadalom életének minden szintjén, hiány a gazdaságban és a kultúrában. Helyette valamilyen misztikus hit a nem-rationális világban. Nem a munkában, nem az észben, hanem az eföldi lét gyötrelmei utáni túlvilági boldogságban.

A romantikával az orosz irodalom belép a világirodalomba – a Puskin-tól Csehovig ívelő korszak nemcsak a felnőtté válásnak, de a hegycsúcsá emelkedésnek is korszaka. Szinte a semmiből lépnek elő a világirodalomban is meghatározó szerepű alkotók: Gogol, Goncsarov, Turgenyev, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Csehov.

Az orosz próza – uralkodó műfaja a regény – e néhány évtizede kiemelkedő időszak a világirodalom történetében. Szinte irracionálisnak tűnő összegződése és kifejezése mindannak, ami évszázadokon keresztül „az orosz lélek”-ben felhalmozódott. Ha az ekkor született művekre – lehetetlen módon – egyetlen jellemző szót kellene keresnünk, akkor a szabadságkeresés lenne az. Szabadságkeresés a feleslegesség-érzet megszüntetésének céljával. A tunyasággal-tehetetlenséggel birkózik Anyegin, Goncsarov Oblomovja és megannyi Csehov-figura. Önmaga életébe bonyolódik bele Raszkolnyikov, Anna Karenina és sok-sok Akakij Akakijevics Basmacskin.

Az irodalomkritikus és esztéta Belinszkij „az orosz élet enciklopédiájá”-nak nevezte az *Anyegin*t. Mondván, benne van minden, ami jellemző erre a hatalmas országra, melyben a lelkek is inkább csak bolyonganak, semmint élnek.

Különös-furcsa, hogy ebben a verses regényben milyen erőteljesen megjelenik maga a szerző, az alkotó. Érezhetően ott van, jelen van a történések helyszínén, és ezt el is árulja, vagyis felfedi magát. Beleszól a hősök életébe, gunyorosan ironizál teremtett figuráin, az olvasón és önmagán, magamagát is szereplővé avatja. Izgul, szomorkodik, nevet és legyint, ha valami tetszik vagy nem tetszik neki. S nemcsak kommentál, rezonál, hanem hangsúlyt is ad megjelenésének. Még azt is megengedi magának, hogy néha kihagyjon a műből néhány strófát, vagy be se fejezze azt... Esetleg kétszer is úgy tegyen, mintha most aztán tényleg befejezné...

Igen, az *Anyegin* „(poszt)modern” alkotás. Abban az értelemben mindenképpen, hogy a mű szövege néhány igen modern jellemvonást hordoz – főként a fentebb említetteket. De effajta jellegzetesség az olvasónak-befogadónak az önértelmezés folyamatába való bevonása is. Ez pedig a vele való társalgástól – mint *Az arany virágcserep* vagy a *Tom Jones* esetében is láttuk – szinte a „szereplővé avatás”-ig terjedhet.

Az *Anyegin*ben felerősödik a hangsúlyozott műalkotásszerűség, az irodalmiság. A rengeteg kommentár, kiszólás, szándékos művészi gesztus a „csináltság”-ot jelzi. A szerző és a mű világának különállóságát s természetesen mégis egymásra vonatkozását hangsúlyozza. Azt, hogy ezt a verses regényt a velejéig szépirodalmi alkotásnak kell tekintenünk.

Puskin, Goncsarov, Csehov, Tolsztoj, Dosztojevskij egyaránt bírálatot mond az orosz tehetetlenségről, melyből azonban hőseik kilábalni nem tudnak. Ez nem a kritika esetlegességét, inkább hitelességét támasztja alá. Figuráik, látásmódjuk elemei majd a 20. században születnek újjá. Belőlük táplálkoznak, tőlük veszik kezdetüket a nagy lélektani regények, a polifón regények, a töprengő novellák. Az írónia pedig, mellyel Puskin ábrázolja antihőseit és saját magát, Gogoltól Beckettten keresztül Dürrenmattig lesz az emberiség legfontosabb kérdéseiről gondolkodó írók kedves-kegyetlen eszköze. A tehetetlenség élményét az orosz irodalomban majd Gorkij, a tragikus groteszket pedig Bulgakov narratívája fogalmazza és jeleníti meg az *Éjjeli menedékhelyben*, illetve *A Mester és Margaritában*.

Hogy mennyire azonos Puskin Anyeginnel? Sok mindenben egyik, olykor alig lehet megkülönböztetni őket, másutt azonban a szerző határozottan elkülöníti a két Én-t, mint például itt: „Akkortájt én is elvettem / A hívságos világ nyúgét, / S barátja lettem: megszerettem / Jevgenyijünk természetét...” (Első fejezet, 45. strófa). Meglehet, mindez csak szerepjátszás – s persze, hogy az is! –: „Anyegin természetesen én vagyok, s most azt is elmondom, mit szeretek magamban és mit nem.”

1999-ben Martha Fiennes rendezésében, Ralph Fiennes főszereplésével új film készült az *Anyegin*ből. Fejezetünket e filmből vett képkockákkal illusztráltuk

DEHEROIZÁLÁS hősietlenítés

Puskin már a romantikán túlra tekint beszédmódjával, az irodalmiság hangsúlyozásával, de hősenek ▶ deheroizálásával is. Ráadásul ezek a rendkívüliségtől megfosztott esendő emberek típusokká válnak. Antihősökké, akik a saját életük és tehetetlenségük, feleslegességük megszállottjai. S e tulajdonságaikkal egyben az általuk képviselt embercsoport, társadalmi réteg jellegzetes, típusos képviselői lesznek. Anyegin a feleslegesség, Tatjana a tudatos, önérzetes nő östípusát formálja meg. Az Anna Kareninák, az Arkagyinák és a Nyinák, a Bovarynék és a Nórák előképét.

A szabadság utolsó morzsáit is felzaboló orosz társadalomban van-e más kiút, mint a tudatos feleslegesség-vállalás, s ezáltal a tiltakozás a világ fennálló berendezkedése ellen? Lehet, hogy a semmittevés a szabadság utolsó menedéke? Az európai kultúrkör gondolkodása szerint nem lehetséges – az orosz élet s a világ sajátosságai azonban mást látszanak mondani. Talán ezért is furcsák számunkra az Anyeginék s az Oblomovok. A másságukat nem értjük. Szeretnénk, ha ők is a mi értékeink szerint rendeznék be az életüket.

Tatjana nem fogadja el Anyegin későn kínált szerelmét, de még most is bevallja: „Szeretem még (mit rejtegessem?), / De másnak szánt a sors oda, / S hűtlenné nem leszek soha.” (VIII/47). A hűség, az erkölcs fontosabb, mint az indulat, a bizonytalan férfiszív vágya – az önérzet megmaradt: feltétlen őszinteség, rendíthetetlenség arcát ölti. S a folytatás:

„S kiment [ti. Tatjana]. Jevgenyijünk remegve
Csak áll villámsujtottan ott,
Az érzések vad fergetegje
Hökkent szíven hogy átcsapott!
Sarkantyúhang pendül fülébe,
S Tatjana herceg-férje lép be.
S a kellemetlen perc előtt
Itt, olvasóm, elhagyjuk őt,
Búcsúzunk hőszüktől sok évre,
Örökre tán. Jártunk vele,
Amerre vitte Sors szele,
Köszöntsük egymást partot érve:
Hurrá! Elég volt, ugyebár
Régóta vártunk erre már!”

(VIII/48.)

1. Szerinted sikerült-e Puskinnak megvalósítania szándékát, tudniillik hogy műve unalmas legyen? Ha igen, akkor milyen eszközök segítségével?
2. Gyűjts példákat az *Anyegin*ből a nyelvi és a tartalmi-gondolati iróniára!
3. Milyen példáit találsz a 19. században a verses regénynek? Magyar verses regényről is tudsz?
4. Keress még példákat – kortól függetlenül – a már korábban is említett vegyes műfajúságra!

Puskin már nemcsak ironizál és gúnyolódik, de rá is játszik arra az életzésre, mely művének talán legfontosabb mondanóját hordozza: az unalomra. Nemcsak azt jelenti ez, hogy a hősök unatkoznak, hanem azt is, hogy a szerző művét szántszándékkal unalmasra formálta. Legalábbis neki ez a véleménye saját munkájáról. Hőseink persze „unalmukban” néha különböző párbajokban meghalnak, akár még barátok is, egymás golyójától...

Aztán, miután búcsút vett olvasójától, jó kedvét nem veszítve búcsúzik hősetől is a szerző. Élet és halál, pillanat és örökkévalóság nagyszerű találkozásának percét ajándékozva nekünk:

„Kik első strófáim figyelték,
Szétszórta már a messzeség,
Vagy már a sírok átölelték,
Ahogy megírta Szádi rég.
Nélkülük lett kész művem, árván,
S kiről eszményképem, Tatjanám
Kapott nemes vonásokat...
Jaj, elragad a sors sokat!
Boldog, ki serlegét fenéig
Nem hajtja fel élet-torán,
Otthagyja ünnepét korán,
Regényét nem forgatja végig,
S megváltik tőle könnyedén,
Mint Anyegintől válok én.”

(VIII/51. – a részletek Áprily Lajos fordításából valók)

5. Az *Anyegin* kapcsán megint lehet alkalmatok többféle közös játékra is:

- dramatizálhattok és előadhattok jeleneteket a műből;
- írhattok – versenyben – szerelmes leveleket vagy levélparódiákat stb.!

6. Mi a véleményed Tatjana kezdeményezéséről? Ma történik ilyen „dolog”?

7. És ő a mű végén miért utasítja vissza Anyegin közeledését? Helyesen teszi ezt? Vitasd meg ezeket a témákat társaiddal, barátaiddal!

8. Feltétlenül hallgasd meg Tatjana levelét eredetiben! Esetleg kérj meg valakit, aki tud oroszul, hogy olvassa fel Neked! Ha kicsit is ismered ezt a szép nyelvet, akkor a „monológ”-ot megtanulni is érdemes!

Poe egy blogon...

1. Olvass el néhány Poe-elbeszélést, s próbáld meg esztétikai értékük szerint „rangsorolni” őket! Mitől érzed egyiket vagy másikat jobbnak vagy gyengébben sikerültnek?

DETEKTÍVTÖRTÉNET, KRIMI, RÉMNVELLA Magyarázatukat lásd [ezen az oldalon](#), illetve részletesen az [irodalom_12](#) tankönyv 284–285. oldalán!

Poe

Azok a műfajok, melyeknek megteremtése Edgar Allan Poe (1809–1849) nevéhez fűződik, a romantika korában jöttek létre. Ezek közül is ma a leginkább élő és ható a ► detektívtörténet, a ► krimi, illetve az akciófilmek egyik ősenek tekinthető ► rémnovella.

Poe ráérezett arra, hogy a közönségnek néha szüksége van játékra, a rejtvényfejtés izalmára. Másfelől pedig arra, hogy olvasás közben ne csak sírhasson és nevetessen, de reszkethessen is a félelemtől, borzonghasson és szoronghasson „kedvére”.

Ezek a történetek tehát mindenekelőtt a logikus gondolkodás és az izgalom lehetőségeit kínálják. Gyakorta nincsen konkrét helyszínük, az sem fontos – még ha esetenként a szerző ezt jelzi is –, hogy pontosan mikor játszódnak. Velük vonul azonban be az irodalom történetébe és kelléktárába végképp a csoda, a félhomály, a halálvágy és a halálközelség motívuma.

Külön csoportot alkotnak Poe elbeszélései között a lírai novellák, más néven prózaversek. Közülük az egyik legfontosabb a művészet-témát feldolgozó *Az ovális arckép* című, melyben különös csoda történik. A novella a maga egyszerűségében minden műalkotás születésének a lényegére mutat rá.

A szöveget csak fél kerettel, egy különösebben nem érdekes bevezető történettel övezi a szerző. A „belső történet” azonban annál érdekfeszítőbb s költőibb – ezért talán nem is fél keretről vagy bevezetésről kellene beszélnünk, hanem a két rész kontrasztjáról. Ez az ellentét készíti elő a mű lényegi mondanivalóját, élet és művészet felcserélődésének megrázó látomását.

A Morgue utcai kettős gyilkosság című elbeszélés horrorisztikus elemeket is tartalmazó detektívtörténet. Érdeklődésünket nemcsak a gyilkos(ok) kilétének kutatása tartja erősen ébren, hanem az egész bűntény körülményeinek elképesztő valóságatlansága – aztán kiderül, hogy...

A teljességgel logikátlan világot rendezi át értelmessé a rendőrnagy – típus születik! –, a kutató, nem nyugvó elme, aki biztos benne, hogy szigorú logikájával minden nyitott kérdést le tud zárni, meg tud fejteni.

A rémnovellák közül is az egyik legnépszerűbb és legismertebb *A kút és az inga*. A hős egy feneketlen kút mélyén, ágyhoz kötözve, tehetetlen állapotban várja a halált: mert fölötte egy irdatlan inga leng ide-oda, mely minden lengéskor parányival lejjebb ereszkedik. Így pontosan tudható, hogy mikor fogja elérni a lekötözött embert.

Még patkányok is „segítenek” a szíjakat szétrágni, de ez is kevés, a fogolynak nem sikerül megmenekülnie. Ám ekkor... De mégsem... Aztán...

A magyar irodalom történetében majd száz évvel később jön egy alkotó, akinek világa hasonlatos lesz Poe borzalmaktól érintett világához: Csáth Géza. Ő is arra törekszik, hogy megmutathassa mindazt, ami legmélyebb ösztöneink mélyén szunnyad. Talán mindketten úgy vélik, hogy lényegünkben ilyenek vagyunk ott belül: keserűek, kiábrándultak, erőszakosak. A civilizáció csak magunkra égetett maszk, álarc, nehezen viselhető szabályrendszer. Olykor pedig épp e nehéz elviselhetőség miatt menekülünk a „pihentető” rémnovellák világába. Mondjuk, hogy a krimi kikapcsol bennünket – de nem abszurd ezt mondani?

„»Ritka szépségű lány volt, bájos, kedves, tele boldog életörömmel. És végzetes az az óra, amelyben meglátta, megszerette a festőt, és a felesége lett. A férfi: szenvedélyes, buzgó, komoly és sötét; már volt menyasszonya: a művészet. A lány: ritka szépség, bájos, kedves, tele életörömmel; csupa világosság és mosoly és jókedv, akár egy ifjú őz – mindent szeretett és dédelgetett, csak a művészetet gyűlölte – vetélytársát! –, csak a palettától és az ecsettől irtózott, és minden más otromba eszköztől, amely megfosztotta szerelmese látásától. Szörnyű volt hát hallania, hogy a festő őt, ifjú asszonyát is le akarja festeni. De alázatos volt, engedelmes, és türelmesen ült heteken át a magas, homályos toronyszobában, ahol a sápadt vászonra csak felülről hullott a fény. A festő, amint óráról órára, napról napra haladt munkájában, megittasult művétől. Szenvedélyes, vad, szeszélyes ember volt, elmerült álmaiban; nem akarta észrevenni, hogy az a fény, amely kísérteti sápadtsággal szűrődik a magányos toronyszobába, megtámadja ifjú asszonya lelkét, egészségét, aki láthatólag csupán érte eped. Csak mosolygott, egyre csak mosolygott, nem panaszkodott, mert látta, hogy a festő (nagy hírű művész) milyen lázas és lángoló örömet talál munkájában, mint gyötrődik éjjel-nappal, hogy minél tökéletesebben jelenítse meg őt, aki szereti, aki napról napra gyengébb, szomorúbb és élettelenebb. És akik látták a képet, suttogva dicsérték hasonlatosságát, a bámulatos csodát – nemcsak tehetségének, hanem mély szerelmének is elragadó, felülmúlhatatlan bizonyágát. De mikor a kép befejezéshez közeledett, a festő nem engedett többé senkit a toronyszobába. Mintegy örületben dolgozott, szemét a vászonról szinte le sem vette, és még szerelmésére sem nézett. És nem látta, nem akarta látni, hogy a remek színeket, amelyek olyan élettelivé tették a képet, az arcáról rabolta el. És hosszú hetek múltán, amikor már majdnem elkészült a kép, és csak egy ecsetvonás kellett a szájhoz, egy fénysugár a szembe: akkor még egyszer, utoljára, fellobbant az életerő az asszonyban, mint ahogy a kanóc utolsót lobban a lámpában, mielőtt elalszik. És megtörtént az utolsó ecsetvonás: a szembe belelopta az utolsó fényt – a festő egy pillanatig megittasulva, rajongva állott a kész kép előtt, nézte, nézte! de a következő másodpercben remegve sápadt el, lélegzet után kapkodott, és hangos szóval felkiáltott:

– Csakugyan ez maga az Élet!

S ekkor hirtelen kedvesére nézett – halott volt!«

E. A. POE *Válogatott művei*, Bp., Európa, 1981, 260–263;
idézet: 262–263. – Pásztor Árpád fordítása –
részlet

Manet hollója. Poe művei Mallarmé fordításában jelentek meg franciául Eduard Manet illusztrációival 1889-ben

„És a holló meg se moccan, néz reám meredve hosszan,
A szoborról, a komorról tűz reám két tompa szem.
Úgy ül mint egy omladékon, mélyen alvó éji démon,
A padlón a lámpa vékony sávja himbál csöndesen:
Nő az éjjel, nő az árnyék, terjed egyre csöndesen
S nem virrad meg – sohasem!

(Részlet – Kosztolányi Dezső fordítása)

2. A *holló* című versnek több magyar fordítása létezik – érdemes őket összevetni egymással és az eredetivel!

Poe újságíró, esztéta és kritikus volt; de költőként is nagy hatást gyakorolt az utána következő nemzedékekre. A szimbolizmus benne véli felfedezni egyik őst. A *műalkotás filozófiája* című értekezésében – többek között – elmondja talán leghíresebb, *A holló* című versének keletkezéstörténetét. Nem feltétlenül kell hinnünk neki, de arról beszél, hogy minden művet a legapróbb részletekig meg kell tervezni, s csak utána lehet megírni.

Ilyen szigorú tervszerűséggel készült volna a világirodalom egyik legsejtelmesebb, az ésen túli birodalmak közvetlen szomszédságába pillantó vers, *A holló* is? (A verset lásd Tóth Árpád fordításában e fejezet [Ráadásában](#) a [108–109. oldalon](#)!!)

3. A halál mint téma s a halálfélelem mint érzés adja Poe műveinek motivációját. Talán azért is, amiért a mulandóság – így a halál – a megismeréssel könnyebben legyőzhető?

4. Elemezd részletesen *Az ovális arckép* című novellát! Milyen egyéb, a művészet általános kérdéseivel, értelmével kapcsolatos irodalmi alkotásokat ismersz még?

5. Érdemes kutakodnod Luis Borges, Karinthy Frigyes – *A cirkusra* talán emlékszel! –, Kosztolányi Dezső, Örkény István, Rilke szövegei között! Itt most az utóbbi szerzőnek e szempontból érdekes munkájára hívom föl figyelmedet. A címe: *Levelek egy ifjú költőhöz*. ([Jövőre](#) találkozunk majd veled!)

6. Szerinted mit vesztett a festő a Poe-novellában azzal, hogy mindenképpen befejezte művét? Tehetett volna másként is? Hogyan?

7. Te is úgy véled, hogy mindannyiunkban van egyfajta borzalomszükséglet, csak ennek a szintje más és más? Ha igen, akkor miért lehet ez így?

8. Gondolj napjaink akciófilmjeire, thrillereire, háborús filmjeire, krimijeire stb., melyekre tódul a közönség a moziba s a video- és DVD-tétek pultjaihoz! Az igazán értékes művekre pedig sokkal kevesebben kíváncsiak...

9. A fentebb említett Karinthy-novella dilemmája is éppen ez a kérdés: művészet és közönség viszonyának furcsa ellentmondásossága. – Te hogyan látod mindezt?

John Keats: Óda egy görög vázához

Charles Brown: John Keats (1795–1821) portréja

Óh, tűnt derűk arája, íme még
itt állsz s dajkál a vén idő s a csend
s mesélsz: fűzerid közt rajzos regék
lágy dalnál édesebb lejtése leng:
Óh, lombdíszed közt mily legenda él?
Mily istenségek, vagy mily emberek?
Árkádia, vagy Tempe-völgy e táj?
Vagy más ég s föld? Kik e vad némberek?
Őrültet űznek? vagy harc sodra kél?
Síp andalog? dob döng? kéj láza fáj?

Édes a hallott dal, de mit a fül
meg sem hall, még szebb: halk sípocska, zengd!
Ne testi fülnek! gyöngyözd remekül
lelkembe ritmusát, mely csupa csend!
Szép ifjú! nótád tündér lomb alatt
örökre szól s örök a lomb a fán!
S te, vad szerelmes, kinek ajakad
bár oly közel, édes célt mégsem ér,
ne bánd, bár vágyad kéjt hiába kér,
örök, szép vágy lesz s nem hervad a lány!

Óh, boldog lombosor, el nem száradó,
melynek a tavasz búcsút sohasem int,
óh, boldog pásztor, sohasem fáradó,
fúvván örök sípod szived szerint,
s óh, százsórosan boldog szerelem,
örökre hév s örök örökre kész,
zsibongó, zsenge vágy: még! egyre még!
– Mily más a bús, halandó gyöttelelem,
melytől a szív megundorúl s nehéz
s a nyelv kiszárad és a homlok ég...

Mily áldozatra gyűl emitt a nép?
A zöld oltár elé szent pap vonat
szelíd üszőt, amely bődülve lép
s borítja lágy szőrét virágfonat.
Mily apró város az, mely halk habok
partján, vagy békés váróvű hegyen
tárt utcákkal e jámborokra vár?
– Oh, kicsi város, néped elhagyott
s közülük hírt regélni nem megyen
csöndedbe vissza soha senki már...

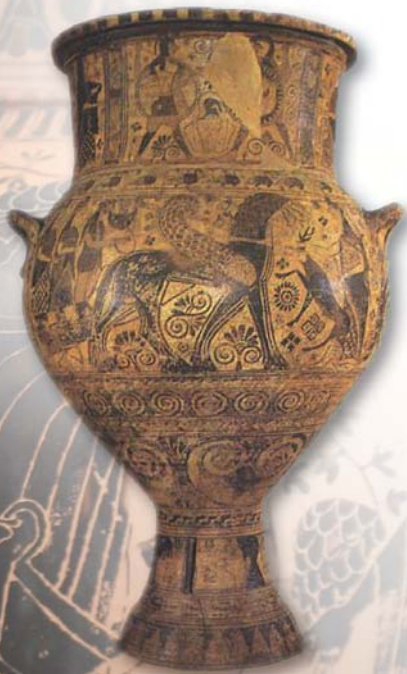
Oh, antik karcsuság, szelíd ivenk,
márványfiúk s lányok kecses köre,
oh, sűrű ágak, eltiport füvek,
oh, formák csöndje, anda gyönyöre
az öröklétnek: hús pásztormese!
Ha rajtunk múlás űli már torát,
te megmaradsz s míg új jajokkal ég
az új kor, nékik is zengsz, hű barát:
„A Szép: igaz s az Igaz: szép!” – sohas
áhítsatok mást, nincs főbb bölcsesség!

(Tóth Árpád fordítása)

1. Egyetértesz Babits Mihállyal?

2. A „korlátlan végtelenség” problémakörét vizsgálja Ottlik Géza *A művész és a halál* (főcíme: *Két mese*) című novellájában. Olvasd el ezt az elbeszélést, s keress benne párhuzamokat a Keats-verssel!

A hagyomány állítása szerint Babits Mihály Tóth Árpád Shelley-fordítására (*Óda a nyugati szélhez*) azt mondta: „ez a legszebb magyar vers”. Joggal pályázhatna erre a címre e Keats-fordítás is, melynek magyar szövege méltán része irodalmunknak.

Az illatok, fények, szépségek s harmóniák költőjének, John Keatsnek ez az egyik legismertebb verse. A görögség csodálója s kései megéneklője ebben foglalja össze minden esztétikák lényegét. Ebből a szempontból különösen fontos, hogy az a bizonyos görög váza nem „a” váza. Vagyis nem műalkotás, hanem egy váza a sok százezerből: egyszerű, hétköznapi tárgy.

Mitől válik akkor mégis műalkotássá a mai szemlélő számára? Az idő ráakódott rétegeitől? Mely idő számban is megfogyatkozott az effajta vázákat, és esetleg ezzel tette őket értékesebbé? A ráfestett-rajzolt ábrák szépségétől? Bizonyára mindettől. De legfőképpen talán attól lesz megrendítő, hogy megszünteti a pillanat egyszerűségét. Vagyis a mindennapokban egyébként másodpercnyi cselekvéseket tesz időtlenné.

A vágy örökké csak akkor maradhat vágy, tehát önmaga, ha soha be nem teljesül. A zene akkor a legszebb, ha nem is halljuk, hanem mi teremtjük meg képzeletünkben. S ez vonatkozhat az egész versre is: azt a bizonyos vázát a vers befogadójának fantáziája teremti egyedivé. A törékeny cserép szimbóluma lesz mindannak, ami az elmúlásból megragadható.

Ez a vers példázata a művészet lényegéről. Arról, hogy a hétköznapi élet eseményei és tárgyai, ha megszentelődnek az örökkévalósággal, már maguk is a teremtésmítoszok részeivé válhatnak.

Keats ideálvilágot fest elénk a váza képeinek segítségével – a harmonia világát, a felhőtlen boldogság birodalmát. – Igen – mondja –, megállhat az idő.

3. Ha Poe-nál megtaláltad, itt is előveheted Luis Borgesnek *A tükör és a maszk* című novelláját, mellyel többször találkozol tanulmányaid során!

4. József Attilánál hol találod ezt a megállapítást: „...szép volt az igaz”? (Ha teheted, a kereséshez használd a *Verstár* CD-ROM-ot!) Ő mit ért ezen?

5. Vesd össze József Attila véleményét Keatséval! Ne feledkezz meg a szövegösszefüggés szerepéről!

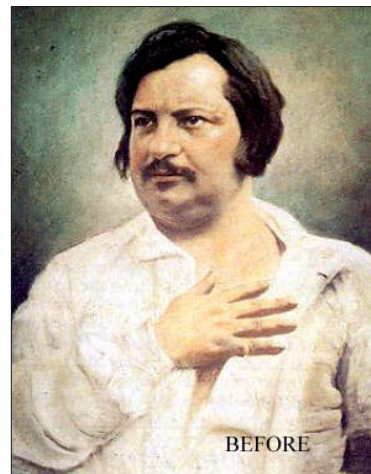
Romantika és realizmus együttélése a francia prózában

HONORÉ DE BALZAC (1799–1850) francia író indította el a regény múlt századi diadalmenetét. Célja nem kevesebb volt, mint a világ egészének ábrázolása, hogy kora társadalmáról a lehető legteljesebb képet nyújtsa. Dantét idéző címmel – *Emberi színhjáték* – több tucatnyi darabból álló regényciklusban írta meg a század „eposz”-át.

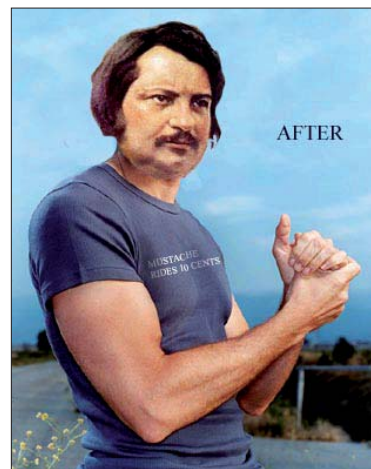
A regénysorozat darabjai önállóan is élvezhető olvasmányok, de cselekményvezetésükben, motívumaikban egymás kiegészítői-folytatói is. A legfontosabb, vissza-visszatérő szereplők pedig az általuk megtestesített tulajdonságok tipikus képviselőivé váltak. Rastignac (e. 'rasztinyak'), Lucien de Rubempré (e. 'lűszjen dö rübampré'), Vautrin (e. 'votren'), Goriot (e. 'gorio') apó s mások szinte eleven személyek. A legendák szerint Balzac párizsi sétái során nemegyszer találkozni vélt velük. Ebben persze szerepet játszott hajszolt életmódja is. Naponta 10-18 órát írt, s több tucat csésze kávé fogyasztott közben. Csődbe ment vállalkozásai miatti adósságai erre az életmódra kényszerítették.

Balzac regényeiben a pénz hatalmának behódolt társadalom elveszít minden tiszta érzelmet és gondolatot. A pénzahajzás felőrli az emberek ideg- és értékrendszerét, s még a legjobb szándékkal indulókat is megalkuvásra kényszeríti. A hazugság és az (ön)csalás társadalmát a szerző finom írói módszerekkel ábrázolja. Ma már unalmasnak is tűnnek hosszadalmas leírásai, ám ezek a leírások minden apró részletre kiterjednek. Így a hős akár jelentéktelen cselekedeteit is magyarázni, motiválni képesek. A társadalom szorító kelepécit ezek a hősök úgy fogadják el, hogy közben – lelkiismeretük megnyugtatóására – minden porcikájukkal tiltakoznak ellene. Irtóznak a becstelenségtől. Ám miközben irtóznak, észre sem veszik, hogy milyen becstelenséget követnek el barátjukkal, testvérükkel, szerelmükkel szemben.

Ennek a típusnak megtestesítője az *Elveszett illúziók* (1837–43) főhőse, Lucien. Galamblelkű költőnek indul. De nem tud ellenállni a világ hiúságból építkező anyagiasságának, s szenzációhajhász újságíró lesz. Végül aztán az igazság már nem is fontos számára, csak a siker és

Egy blogger posztmodern Balzac-átértelmezése (az eredeti festmény Louis-Auguste Bisson 1842-es dagerrotípiája alapján készült)

REGÉNYSOROZAT Több, egymással néhány szempontból összefüggő regényből álló sorozat. Helyszínek, szereplők azonossága stb., kompozíció, idő- és térszerkezet, sorozatcím, nézőpont-azonosság is lehet a ciklussá szerveződés alapja.

KARRIERREGÉNY Kompozíciójára a társadalmi rétegeknek megfelelő helyszínek és események bemutatása, változtatása jellemző. A hős konfliktusba kerül saját magával: ellentmondanak egymásnak erkölcsi törvényei és – karrierje érdekében végrehajtott – cselekedetei. (Jövőre is előkerül majd a fogalom.)

Auguste Rodin
híres Balzac-szobra Párizsban

a pénz érdekli. Naivításával mentegeti magát, miközben észre sem veszi, hogy hűgát, sógorát, barátait nyomorúságba taszítja.

A regény nagyszerűségére jellemző, hogy az olvasó, miközben értelmével elítéli Lucient, aközben minden idegszálával izgul érte, és sajnálja őt.

Balzac műveinek jelentős részét ▶ karrierregénynek tartjuk, mivel bennük a főhős (mint például Lucien) állandóan a társadalmi ranglétrán való fölfelé kapaszkodásra törekszik.

1. Balzac az emberi-irodalmi teljesítőképesség legvégső határait feszegette. Többek – irodalomtörténészek – szerint a legnagyobb betűmennyiséget írta le a valaha élt emberek közül. Mit gondolsz, nem kellene komolyabban utánanézni ennek a feltételezésnek? Szerintem újra kell gondolni! Hisz ma még talán nála is sokkal többet ír szinte bárki, aki rendszeresen e-maillezik és sms-ezik ☺! Kézírással egyszerűen technikailag lehetetlen volt annyit írni, mint amennyit a billentyűhasználat ma lehetővé tesz! Mi a véleményed?

2. Keresz műalkotásokat, melyek az *Isteni színjáték* címére játszanak rá, valamilyen módon megidéznek azt!

3. Hasonlíts össze egymással néhány sornyi Balzac- és Stendhal-szöveget franciául és magyar fordításban egyaránt!

4. Balzac regényeit előszeretettel dolgozták fel filmrendezők. Keresz és nézz meg néhány Balzac-filmet! Milyen jellegzetességeit találsz az emberi sorok mély ábrázolásának színészi játékban, forgatókönyvben, rendezésben?

5. Rodin Balzac-szobrával kapcsolatban nagyon sok kép található a neten. Érdekes megkeresned őket, egészen különleges (például holdfényes!) darabok is akadnak közöttük!

6. Nézd meg az impresszionizmus szó jelentését (jövőre fogjuk majd tanulni)! Auguste Rodin az impresszionista szobrászat nagymestere. Mondj példákat erre az irányzatra a magyar szobrok közül!

STENDHAL Julien Soreljének (e. 'zsüljen szorel') sorsára több ponton emlékeztet az *Elveszett illúziók* hőséneke élete. A kidolgozottságában is pártját ritkító remekmű, a *Vörös és fekete* (1830) plebejus, rendkívüli tehetséggel megáldott főszereplője állomásról állomásra kapaszkodik felfelé ama társadalmi ranglétrán. Egyre nagyobb városok, egyre bővülő lehetőségek kínálnak teret a fiatalembernek, aki azonban belül egyre fásultabb s mind kiábrándultabb lesz. A tudatosan magára öltött maszk, a képmutatás álarca mögül néha ki-kitekint. Ám mindvégig azzal áltatja magát, hogy hazugságai, „kegyes csalásai” megbocsáthatók. A *Vörös és fekete* (anti-) ▶ fejlődésregény.

Julien nem veszi észre, hogy akiket eszközül felhasználta céljai elérése érdekében, akiket becsapott, azoknak emberi érzéseik voltak. Amikor ráébred erre, akkor pedig már késő. A nők, akiknek szerelmet hazudott, igazán szerették őt. Későn jön rá, hogy életét felelőtlenül élte, s a kárhozát elől az sem menekítheti meg, hogy „eltévesztett idő”-ben született, Napóleon után. Ezek az évtizedek pedig már nem adnak módot – véli ő – a nagy kiugrásra, a tehetség érvényesülésére.

A 20. századi francia író, Aragon „fordított Tartuffe”-nek nevezi Juliént, aki az okosságát, tehetségét rejtegeti. Mégpedig azért, hogy megőrizhesse azokra az időkre, amikor majd hasznukat is veheti. Amikor már nem kell attól félnie, hogy a társadalom elrabolja tőle az őszinteségét vagy a tudását. Kétségtelen, hogy Julien romantikus rejtekező, de eszközei, melyekkel céljai elérésére tör, nem álmodozások, hanem kegyetlen hazugságok.

Stendhal írói módszerét realizmus és romantika kettőssége, összességében a lélektaniség jellemzi. (A *Vörös és fekete*t ▶ lélektani regénynek is nevezhetjük.) Figurái inkább romantikusak, a társadalom pedig, melyben élnek, a valósághoz közelít. Julien ebben a társadalomban akar érvényesülni, de minduntalan meg kell alkudnia önmagával.

1. Keress, gyűjts, sorolj példákat a mai, mindennapi újsághírek közül a Julien Sorel-féle sorsra! Ha nem is gyilkossággal végződjére, de olyasfélére, amikor a felfelé törekvő hős elrontja a saját életét!

2. Jelölj ki társaid számára a *Vörös és fekete*ből olyan szövegrészeket, melyek a regény erőteljes lélektaniségét igazolják! Mit szólna például ahhoz a részhez, amikor Julien azon dilemmázik, hogy megfogja-e de Renalnét kezét?

Stendhal (1783–1842)

FEJLŐDÉSREGÉNY A hős(ök) belső fejlődésével, lelki alakulásukkal foglalkozó történettípus. (Később még bővebben tanulunk róla.)

LÉLEKTANI REGÉNY 19. századi változatában a regényhős gondolatainak és érzéseinek „összességét” mutatja be. A szöveg jelentős része ezen érzelmi-gondolati tartalmak értelmezéséből áll. (Jövőre is tanulunk róla.)

Egy szép 1962-es kiadás. S ugye nem is drága? – „Offered for EUR 6.50 = appr. US\$ 9.516 by: Antiquariaat Victory – Book number: 4138” = www.antiquaarnl/boox/vic/4138.shtml [2008. március 21.]

Egy híres film plakátja: a Vörös és fekete-ben a franciák egyik legnagyobb színésze Julien Sorelként (Gerard Philippe)

„Vörös és fekete” – pontosabban „fekete és vörös”

A regény végén eljut igazi énjéhez, de most már nagy árat kell fizetnie az önbecsapásért. Végül azonban lesz ereje ahhoz, hogy ítélőszéket tartson ön-maga felett. De Renalné mély szerelmét nem tudja viszonzni, nem nézhet tisztán a nő szemébe, akit becsapott, akire csak eszközként volt szüksége. Ezért kegyetlen és rossz utat választva merényletet követ el az asszony ellen.

Aztán vállalja a halálbüntetést, nem akar menekülni, nem akar megszökni a börtönből. Belefásult – rettenetesen fiatalon, hisz alig múlt húszéves – az életbe.

Nemcsak belegabalyodott a saját sorsába, de a halált kell választania, ha méltón akarja befejezni életét.

3. Te milyennek látod Julien Sorel jellemét egészében? Szerinted megérdemelte volna – illetve el tudta volna viselni? – a kegyelmet? Miért igen, vagy miért nem?

4. Tudsz-e példát mondani az irodalomból a főszövegbeli utolsó mondatban megfogalmazott groteszk élethelyzetre? Tudniillik arra, amikor valaki csak a „vég”-gel, a befejezettséggel tud értelmet adni életének, szerelmének ☺ (ez már egy kis segítség volt :-)!)

5. A „vörös és fekete” kifejezés szállóigévé vált – mint jó néhány más irodalmi alkotás címe is. Egészen új értelmezését találod meg ezen a linken:

www.origo.hu/i/0709/20070928palmcentr2.jpg

Jean Sariano rajza: *Le Rouge et Le Noir*

6. Gyűjts még példákat a „vörös és fekete” kifejezés használatára a művészetekből, a hétköznapi életből, a divat világából! Például erről a motorról mi a fiúk véleménye – és a lányoké? – Lehetséges, hogy a regényt is másképpen olvassák a fiúk és a lányok, mint ahogyan egy motor is másképpen dobogtatja meg a szívüket? Vagy akár egy verset is érthetnek másképpen a fiúk, mint a lányok? Beszélgetsetek erről, s hozzatok példákat mindegyik érvrendszer mellé!

VICTOR HUGO (1802–1885) élete és munkássága jószerivel az egész évszázadot átöleli és jellemzi. Magyarországon elsősorban regényíróként ismerjük és tiszteljük, a francia irodalom- és művelődéstörténet pedig a nemzet egyik legnagyobb költőjeként tartja számon.

Költészetében a 19. századnak szinte minden jellegzetes vonása megtalálható. A klasszicizmus jegyében fogant versektől a romantikus költeményeken keresztül a nagy látomások megfogalmazásáig terjed beszédmódja és világképe. 1848 után több évtizedet száműzetésben töltött – személye így a forradalmak és a szabadság szimbóluma lett.

Romantikus regényei közül kiemelkedik *A nyomorultak* és *A párizsi Notre-Dame*. Mindkettő érzelemdús történetet érdekfeszítően izgalmas cselekmény segítségével bemutató alkotás. Híres filmváltozatok is készültek belőlük a 20. században.

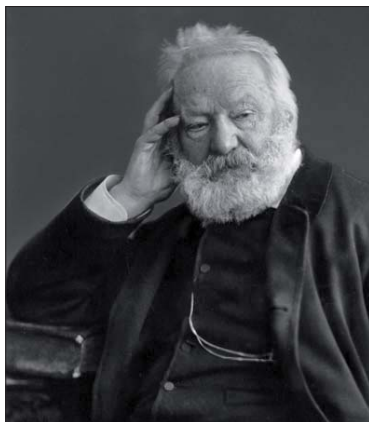
Figurái a romantika elvárásainak megfelelően vagy jók, vagy rosszak, de arra is rámutat, hogy látszat és lényeg gyakran ellentmondhat egymásnak. Talán éppen ennek köszönhető nagy népszerűsége. Rút külső érzékeny szívet takarhat, s viszont: a vonzó arcvonások nem biztos, hogy nemes lélekre vallanak.

Ez a fajta ábrázolásmód nem mélységével, inkább érzelmi erejével hat az olvasóra. Quasimodo, a saját testi hibájának kiszolgáltatott szerencsétlen sorsú ember beteljesülhetetlen szerelme könnyekre fakaszt bennünket. Akkor is így van ez, ha a figura fizikai csúfsága először riasztja az olvasót.

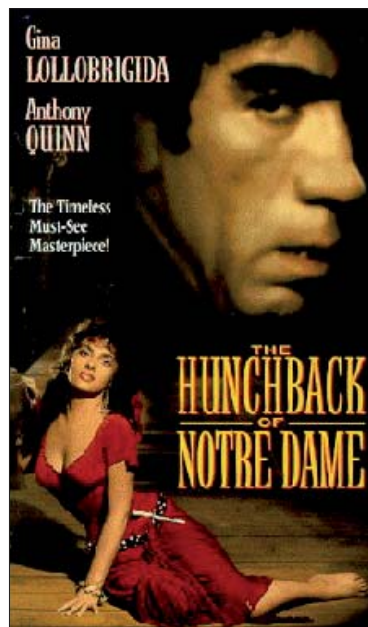
A romantikus cselekmény és a romantikus jellemábrázolás így lehet több önmagánál, izgalmas kalandok előre látható befejezésű sorozatánál, arc nélküli hősök egymás nyakába borulásánál.

1. Láttál-e Hugo-regényekből készült filmeket? Ha az adott regényt is olvastad, biztosan vannak gondolataid a kétfajta feldolgozás viszonyáról! (*A Notre Dame-i toronyőr* címmel Walt Disney-rajzfilm is készült!)

...és egy klasszikus 1956-ból Gina Lollobrigida-val, illetve Anthony Quinnel az Oscar-díjas mellékszerepben (*Quasimodo*)

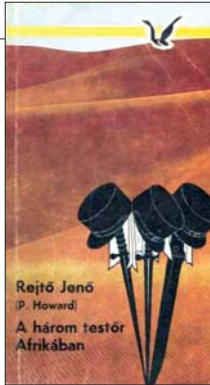

A legújabb mozi-
változat Gerard Depardieu-val...

1. Gyűjtsd össze A három testőr feldolgozásait – legújabbban musicalként is megcsodálhatod!

2. Gondolj utána a Rejtő Jenő-párhuzamnak is A három testőr Afrikában című regény kapcsán!

A három testőr magyar képregény-változatának alkotója Korcsmáros Pál

ID. ALEXANDRE DUMAS (1802–1870) nagyregény- és álmogyárosnak – aki „csak szórakoztatni” akart – is lehet valamilyen titka. A *három testőr* – akik négyen vannak ☺ – hősei ugyanis éppúgy őstípusokká váltak az irodalom történetében, mint Hamlet, Antigone vagy Anna Karenina.

D'Artagnan, Athos, Porthos és Aramis egyre inkább kibújnak a szerep adta kényszer-arcok mögül. Így válnak mindinkább önálló sorsú és gondolkodású, rokonszenves hőssökké. Főleg az alapregény folytatásában, a *Húsz év múlva* című történetben olvasható ekként. Ám ez távolról sem jelenti azt, hogy Dumas realista társadalomrajzot adna. Pusztán annyit tesz, hogy az arc immár többet mond a sémáknál. Ebből a klasszikus kalandregényből is – mint a *Monte Christo grófia* címűből – többféle sikeres filmfeldolgozás készült.

Dumas alakját több irodalmi legenda övezi: regényeinek egy részét állítólag nem is ő maga írta, hanem úgynevezett „négerek”. Ők olyan munkásai a szakmának, akik a dumas-i ötleteket kidolgozták, s elvégezték az aprómunkát. Az irodalom iparszerűvé válásának egyik jelensége ez. Immár nemcsak esztétikai élvezetet lehet szerezni irodalmi művekkel, de azok kiadásából meg is lehet élni, sőt gazdagodni (persze csak keveseknek).

„melis”: A három testőr

JULES VERNE (1828–1905) műfajteremtő író volt. Munkássága term(elé)ékenységben Dumas-éhoz mérhető. *Utazás a Holdba* című regényét a hozzáértők a tudományos-fantasztikus irodalom (science fiction: sci-fi vagy „fanti”) egyik őskének tartják.

Verne ontotta magából a kalandos-izgalmas, ám ma olykor szinte komikusnak is tűnő regényeket. Egyiket-másikat túlságosan áthatja a természettudományos vagy a pedagógiai hevület. Ezek inkább valamely eszme oktató célzatú illusztrációjának hatnak, s nem önmozgó – „önmagukat író” – regénynek.

Valószínűleg ez az oka, hogy a korábban hallatlan népszerűségnek örvendő, írásmániás szerző ma elsősorban ifjúsági íróként ismert. Mesterkéltné történetei nem is nagyon törekednek arra, hogy láttelepet adjanak korokról. Céljuk elsősorban az egzotikus tájakon, a jövőben és ismeretlen tartományokban tett utazások segítségével az emberi megismerés határainak kitérítése.

Ma is megdöbbeneti azonban az olvasót, hogy Verne mennyi késsőbbi találmányt „látott előre”, és jóslott meg szinte aprólékos pontossággal. Ilyen többek között a holdutazás vagy a tengeralattjárók feltalálása. Hősei azonban sematikus figurák, egy-egy jellegzetes tulajdonság vagy rögeszme hordozói.

Verne *Kétévi vakáció* című regényében gyerekek szenvednek hajótörést. (A regény szövege itt megtalálható: mek.oszk.hu/00500/00527 [2009. 05. 15.]).

A történet arról szól, hogy miként találják fel magukat egy lakatlan szigeten, hogyan szervezik meg az életüket. A megoldás és a történetészés mese-szerű, túl sok benne a véletlen. A regény előképe azonban ama elbeszéléseknek, melyek a zárt közösségek gyerek-, serdülővilágát mutatják majd be tragikus élességgel a 20. században. (Robert Musil: *Törless iskolaévei*, William Golding: *A Legyek Ura*, Otlík Géza: *Iskola a határon* stb.).

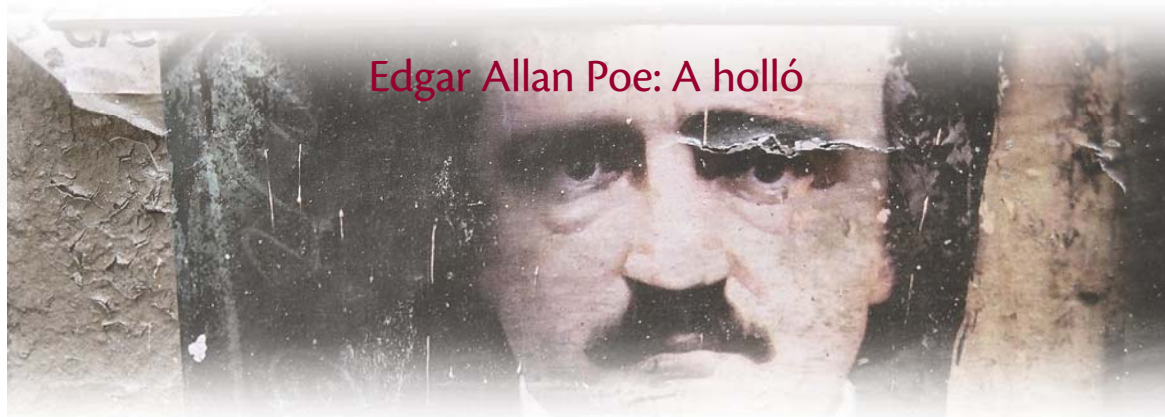
1. Az általad olvasott Verne-regények közül melyek tetszettek a legjobban? Te is próbálkoztál esetleg hasonló történetek írásával?
2. A *Sándor Mátyásnak tárgya* az 1848–49-es forradalom és szabadságharc is. Nézz utána, mennyire hiteles író Verne!
3. A *80 nap alatt a Föld körül* is megért sok feldolgozást. Például ☺
4. Talán érdemes ismét elgondolkodni azon, hogyan változik az ember ízlése élete során. Biztosan van olyan Verne-regény, amelyet kisebb korodban olvastál. Vedd újra kézbe! Másképpen olvasod-értelmezed?
5. Hasonlíts össze egy(-két ☺) Verne-regényt egy Harry Potter-történettel!
6. S mi a véleményed egy összevetésről a *Csillagok háborújával*, *A Gyűrűk Urával* – vagy éppenséggel a valósággal ☺!?

Birodalmi lépegetők a Csillagok háborújából...

...lépegető „birodalmi”
Trabant a prágai német
nagykövetség kertjében
(Mire emlékeztethet?)

Edgar Allan Poe: A holló

Egyszer egy bús éjféltájon, míg borongtam zsongva, fájón
S furcsa könnyek altatgattak, holt mesékből vén bazár,
Lankadt főm már le-ledobbant, mikor ím valami koppant,
Künn az ajtón, mintha roppant halkan roppanna a zár,
„Vendég lesz az”, így tünődtem, „azért roppan künn a zár,
Az lesz, más ki lenne már?”

Óh, az emlék hogy szíven ver: padlómon a vak december
Éjén fantóm-rejtelemmel húnyt el minden szénsugár,
És én vártam: hátha virrad s a sok vén betűvel írt lap
Bánatomra hátha írt ad, szép Lenórárnál halva bár,
Fény leánya, angyal-néven szép Lenórárnál halva bár
S földi néven senki már.

S úgy tetszett: a függöny leng és bíborán bús selymű zengés
Fájó, vajú, sohse sejtett torz iszonyt suhogva jár, –
Rémült szívem izgatottan lüktetett s én csitítottam:
„Látogató lesz az ottan, azért roppan künn a zár,
Késő vendég lesz az ottan, azért roppan künn a zár,
Az lesz, más ki lenne már?”

Visszatérve lelkem mersze, habozásom elmúlt persze,
S „Uram”, kezdtem, „avagy Úrnóm, megbocsátja, ugyebár?
Ámde tény, hogy már ledobbant álmos főm és Ön meg roppant
Halkan zörgött, alig koppant: alig roppant rá a zár,
Nem is hittem a fülemnek.” S ajtót tártam, nyílt a zár,
Éj volt künn, más semmi már.

S mély homályba elmeredtem, szívvel, mely csodákra retten,
Látást vártam, milyet gyáva földi álom sohse tár,
Ám a csend, a nagy, kegyetlen csend csak állott megszegetlen,
Nem búgott más, csak egyetlen szó: „Lenóra!” – halk, sovár
Hangan én búgtam: „Lenóra!” s visszhang kelt rá, halk, sovár,
Ez hangzott s más semmi már.

S hogy szobámba visszatértem s még tüzelt javába vérem,
Hirtelen, már hangosabban, újra zörrent holmi zár,
S szóltam: „Persze, biztosan csak megzörrent a rácsos ablak,
No te zaj, most rajtakaplak, híres titkod most lejár,
Csitt szívem, még csak egy percig, most a nagy titok lejár.
Szél lesz az, más semmi már!”

Azzal ablakom kitértam s íme garral, hetyke-bátran
Roppant Holló léptetett be, mesebeli vén madár,
S rám nem is biccentve orrot, meg sem állt és fennen hordott
Csőrrel ladyt s büszke lordot mímelte s mint kit helye vár,
Ajtómon felett, Pallasz szobrán megült, mint kit helye vár –
Ült, nem is moccanva már.

S ahogy guggolt zordon ében méltóságú tollmezében,
Gyászos kedvem mosolygóra váltotta a vén madár –
S szóltam: „Bár meg vagy te nyesve, jól tudom, nem vagy te beste,
Zord holló vagy, ős nemes te, éji part küld, vad határ,
Mondd, mily néven tisztel ott lenn a plútói, mély, vad ár?”
S szólt a Holló: „Sohamár!”

Ámultam, hogy ferde csőrén ilyen tártan, ilyen pőrén
Kél a hang, okos, komoly szó alig volt a szava bár,
Ám el az sem hallgató, hogy nem is volt még halandó,
Kit, hogy felnézett, az ajtó vállán így várt egy madár,
Ajtajának szobra vállán egy ilyen szörny vagy madár,
Kinek neve: „Sohamár.”

S fenn a csöndes szobron ülve az a Holló egyedül e
Szót tagolta, mintha lelke ebbe volna öntve már,
Nem nyílt más ígére ajka, nem rebbent a toll se rajta,
S én szólék, alig sohajtva. „Majd csak elmegy, messzi száll,
Mint remények, mint barátok, holnap ez is messzi száll.”
S szólt a Holló: „Soha már!”

*Itt most nagytva is
megszemlélheted Manet
egyszerű-nagyszerű alkotását...*

Megriadtam: csendziláló replikája mily találó –
„Úgy lesz”, szóltam, „ennyit tud csak s kész a szó- és igetár,
Gazdjának, holmi hajsolt, bús flótásnak búra ajzott
Ajkán leste el a jajszót, mást nem is hallhatva már,
Csak rémének gyászdalát, csak terjes jajt hallhatva már,
Ezt, hogy: „Soha – soha már!”

S gyászos kedvem újra szépen felmosolygott s párnás székem
Szemközt húztam, ott, ahol várt ajtó, szobor és madár,
És a lány bársonyra dőlten tarka eszmét sorra szőttem,
Elmerengtem, eltűnődtem: mily borongó nyitra jár,
Átkos, ő, vad, furcsa Hollóm titka mily bús nyitra jár,
Mért károga: „Soha már!”

Ekként ültem, szöve-fejtve bús eszméket s szót se ejtve,
Míg a madár szeme izzott, szívemig tüzelve már,
S fejtve titkot, szöve vágyat, fejem halkán hátrabágyadt,
Bársonyon keresve ágyat, mit lámpám fénykörbe zár,
S melynek bíborát, a lágyat, mit lámpám fénykörbe zár
Ő nem nyomja – soha már!

Ekkor, úgy rémlett, a légnék sűrűjén látatlan égnek
Füstölök s a szőnyeg bolyhán angyaltánc kél s muzsikál,,
„Bús szív!”, búgtam, „ím, a Szent Ég szállt le hozzád, égi vendég
Hoz vigaszt és önt nepenthét* s felejtést ad e pohár!
Idd, óh idd a hús nepenthét, jó felejt és enyhe vár!”
S szólt a Holló: „Soha már!”

„Látnok!”, nyögtem, „szörnyű látnok! ördög légy, madár vagy átok!
Sátán küldött, vagy vihar vert most e puszta partra bár,
Téptetn is büszke lázban, bús varázstól leigáztan,
Itt e rémek-járta házban mondd meg, lelkem szódra vár –,
Van... van balsam Gileádban**?... mondd meg! –, lelkem esdve vár!...”
S szólt a Holló: „Soha már!”

„Látnok!” búgtam, „szörnyű látnok, ördög légy, madár vagy átok!
Hogyha istent úgy félsz, mint én, s van hited, mely égre száll,
Mondd meg e gyászterhes órán: messzi mennyben vár-e jó rám,
Angyal-néven szép Lenóram, kit nem szennyez földi sár,
Átölel még szép Lenóram, aki csupa fény sugar?”
S szólt a Holló: „Soha már!”

„Ez legyen hát búcsúd!”, dörgött ajkam, „menj, madár, vagy ördög,
Menj, ahol vár vad vihar rád és plutói mély határ!
Itt egy pelyhed se maradjon, csöpp setét nyomot se hagyjon,
Torz lelked már nyugtot adjon! hagyd el szobám, rút madár!
Tépd ki csőröd a szivemből! hagyd el ajtóm, csúf madár!”
S szólt a Holló: „Soha már!”

S szárnyán többé toll se lendül, és csak fent ül, egyre fent ül,
Ajtóm sápadt Pallaszáról el nem űzi tél, se nyár!
Szörnyű szemmel ül a Holló, alvó démonhoz hasonló,
Míg a lámpa rájaomló fényén roppant árnya száll
S lelkem itt e lomha árnyból, mely padlóm előttve száll,
Fel nem röppen – soha már!

Tóth Árpád fordítása (Nyugat, 1923/5.)

* búfelejtő, gondúzó varázssital

** erdeiről és gyógynövényeiről híres bibliai táj a Jordántól keletre

Berzsenyi Dániel

A reggel

Nézd, a napnak derülő sugára
Mint ébreszti a természetet,
Mint önt új bájta a virág fodrára,
S mint zendíti a zöld ligetet.

Nézd, új öröm s újult életerő
Száll hegyekre, száll most völgyekre,
Csak az örök homályban heverő
Bagoly siet bús rejtekekre.

Nem mosolyog néki a szép reggel,
Sem az élet harmóniája:
Kedvesb néki a szomorú éjjel,
Mint az egek dicső pompája.

Igy van minden! változhatlan renddel
Ki van szabva éltünk pályája;
Egyik rokon a félistenekkel:
A másoknak por a hazája.

A rablelkek örök setétségben
Bolyognak a denevérekkel:
Nem nézhetnek a dicső napfénybe
Örök éjhez szokott szemekkel.

A nagy lélek önként az aetherben
Héjázthatja szabad szárnyait,
Nem tartja itt fojtva porkötélben
Az égi tűz nemes lángjait.

Nem tébolyog gót épületeken
Az éjjeli vak madarakkal:
Feljebb evez a nagy Alpeseken
A nap felé uszó sasokkal.

(1802 körül)

*Kiss György Berzsenyi-szobra
Szombathelyen (1896)*

Portrék

Csokonai Vitéz Mihály 112

Berzsenyi Dániel 130

Kölcsey Ferenc 144

Vörösmarty Mihály 154

Ráadás 178

Harminckét évét élt ő is és József Attila is – aki pontosan 100 évvel Csokonai halála után született...

ROKOKÓ_1 „Nem törödni az élet komoly oldalával, többnyire felületesség, de néha a legnagyobb áldozat, amit ember hozhat eszményiért. Pampadour holttestét éjszaka, lopva, saraglyán, egy durva kendővel letakarva vitték ki a palotából, ahol egy pillanatra sem állt meg az ünnep. Ez a rokokó: mindhalálig, mártírosan, bármilyen áldozatok árán is fenntartani azt a fikciót, hogy az élet szép, a földön lenni ünnepély.” (SZERB Antal, *I. m.*, 289.)

ROKOKÓ_2 A ~ a személyes lét örömteli pillanatait foglalta versbe. A stílus-eszmény kedvelt műfaja, az anakreoni dal a szerelem és a bor örömet hirdette. A szentimentális szerzők elérhetetlen boldogságra vágytak, a személyiség titokzatos világát kívánták szavakba foglalni. Az eltérő stílusirányzatokat élő Csokonai műveiben jelen van a filozofikus létértelmezés is.

Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805)

*„...a semmiből világokat”
(A Magánosságához)*

Élet, szerelem, költészet

„Korán jött ember”, „a legmagányosabb poéta” – szoktuk őt jelzőkkel illetni Szerb Antal *Magyar irodalomtörténetének* kifejezései és felfogása nyomán*. Korának egyik legelhagyatottabb, legszomorúbb, ugyanakkor dévaj vidámsággal is megáldott, szikrázó humorú garabonciása volt. *Dorottya* című víg-eposzát vagy a *Karnyónét*, e ma is színpadi sikereket arató darabját említjük bizonyításképpen.

Költő, pedagógus, műfordító, botanikus és nyelvzesi. Szellemes vitatkozó – és nagy gyalogló is: mint majd Petőfi és Kassák lesznek azok immár a vasút, sőt a gépkocsi századában. De a 20. – sőt, 21. – századot jövendölte magának a megértés századaként ő maga is. Saját korával nem találhatta meg az azonosulási pontokat. A legmélyebb emberi-költői rokonságot pedig valószínűleg József Attilával tartja, akinek ezt a szóképet ajándékozta: „...a nagy semminek ágán...” (*Dr. Földiről egy töredék*) Mert ezt a sort folytatja majd a 20. századi költő: „A semmi ágán ül szívem, kis teste hangtalan vacog...” (*Reménytelenül*). Titokzatos-szép egybecsengés ez, mely közvetlenül bizonyítja, hogy a versek együtt mindig többet mondanak nekünk, mint külön-külön. Hisz csak egymás számára rejtegetett motívumaik mutatkozhatnak így meg.

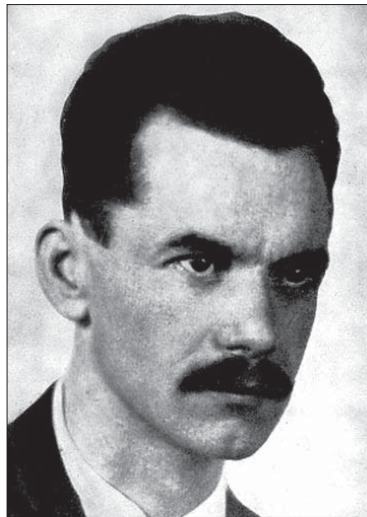
Csokonai betetőzője a magyar irodalmi felvilágosodásnak, klasszicizmusnak, ► rokokó költészetnek. Néhány művében pedig már ott érezhetők a következő korszak, a szentimentalizmus, a romantika, sőt a népiesség stílusjegyei is. Költészetét különösen jellemzi a sokszínűség, a „stílkeverék” vagy „stílkeveredés”, ahogyan Horváth János, a 20. század egyik legjelentősebb irodalomtörténésze nevezi e jelenséget.

Költőnk korai verseiben klasszicista öltözetben jelentkezik, majd rokokó jegyek vegyülnek szövegeibe. Aztán beszívárognak népies vonások, hogy később mindezek helyet engedjenek az érzékenység

* SZERB Antal, *Csokonai Vitéz Mihály = SZ. A., Magyar irodalomtörténet*, Bp., Magvető, é. n. [1994]⁶, 283–290.

elemeinek. A sajnálatosan korán záruló emberi-költői pálya végén pedig megjelennek a preromantika rendkívüli képei, gondolatrendszerei. A Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt, Adyt, József Attilát előlegző, a személyiség legmélyebb mélyéről feltörő indulatokat az elmúlással, a Semmivel, a minden dolgok végével való szembenézés megrendültsége fegyelmezi verssé, emberi szóvá. S változtatja majd a minden pusztulásra váró levő – a Csokonai-kutató Julow Viktor kifejezésével – „mozarti derű”-vé: megbékéléssé sorssal, kiszolgáltatottsággal, halállal.

Költészetünk történetében vannak olyan, a legnagyobbak között emlegetett alkotók, akiknek vilásképe s műveiknek összessége sajátos, egyedi értékein túl úgynevezett összegző jelentőséget, szintetizáló jelleget is magában hordoz. Ilyen költő Csokonai vagy József Attila, Petőfi Sándor, Ady Endre, Babits Mihály s még néhányan.

József Attila (1905–1937). *Nem hasonlítanak egymásra...?*

1. Te még ki(ke)t tennél bele a nagy összegző költők névsorába?

2. Ízlelgesd, értelmezd, elemezd „a semmi ága” kifejezés Csokonai–József Attila közti vándorútját! (Megkeresheted Szőke György tanulmányát: „*Űr a lelkem.*” *A kései József Attila*, Bp., Párbeszéd, 1992, 82–83.) (12.-ben is előkerül majd ez a motívum, érdemes „előredolgozni”!)

3. Hasonlítsd össze a két költő karaktervonásait a képeken! Lehet, hogy nem véletlen a „Semmi”-vel való „közös” találkozásuk...?

Nem bizonyított, hogy József Attila szándékosan használt fel Csokonaira utaló szóképet *Reménytelenül* című versben. A szó szerinti egyezés titka a két személyiség hasonló sorsában kereshető inkább. Abban az életérzésben, mely valamilyen ésszel fel nem fogható okok folytán ugyanazokat a szavakat hívja két költő ajkára, több mint száz év különbséggel. Ez azt jelenti, hogy mindketten állandóan csak a magányról írtak. Továbbá hogy mindkettejüknek szabadsághiányos élet jutott osztályrészül. Ebben semmilyen változás nem történt volna az eltelt másfél évszázad alatt?

Ha a két vers teljes szövegének összefüggésében tekintjük „a semmi ágán” kifejezést, motívumot, jól érzékelhető a két alkalmazás között eltelt irodalomtörténeti idő is. Csokonai a maga költői képét még egy hasonlat-megszemélyesítés elemeként hozta létre. József Attila pedig ezzel a képpel az egész szöveget áthatóvá változtatta a

kozmosz árvaság-motívumot. Csokonainál a kifejezésnek illusztráló, József Attilánál alapjelentés-hordozó szerepe van. Ez a jelentés emitt is egy többszörös megszemélyesítésre szerveződik, egészében azonban összetett költői képpé formálódik át a versindító motívum.

Ebből a példából is láthatjuk, hogy a műalkotás jelentése mindig nyitott. Egy vers sohasem lezárható, befejezhető valami, hanem idő és tapasztalat, értelem és érzélem alakította, hangulatok dédelgette varázslatos világ.

Ennek a világnak mérnöke a költő: s hogy Csokonai vagy József Attila egy adott pillanatban ugyanazt a valószínűségi darabkát személyesíti meg a saját élete minden csatlósággal, elhagyatottságával és árvaságával úgy, hogy ebben a mondandóban még egyfajta tragikus-groteszk jelentésárnyalat is érzékelhető, ez maga a „kimondhatatlanság”. Ez az, ami „logika; de nem tudomány” (József Attila).

A boldogság

Most jázminos lugasban,
E nyári hűvös estvén,
Lillámmal ülök együtt:
Lillám velem danolgat
És csókolódva tréfál,
Míg barna szép hajával
Zefír susogva játszik.
Itt egy üveg borocskát
A zöld gypápgyra tettem
És gyenge rózsaszállal
Száját be is csináltam,
Amott Anakreonnak
Kellő danái vannak
Kaskámba friss eperrel.
Egy öszveséggel így sok
Gyönyörűt, becsesit ki látott?
S ki boldogabb Vitéznél?

(1797)

LÉTÖSSZEGZŐ VERS A személyiség önfejlődését lírai módon ábrázoló költeménytípus, mely az egyén tulajdonságait, gondolatait, érzelmeit általánosítható életérzéseként mutatja be. Gyakran idő- és értékszembesítéssel jár együtt.

Csokonai egyéni hangját először a rokokóban leli meg. Értzi, hogy szakítania kell a klasszicizmus egyformaság-korlátaival. Ezért rokokó dalai jelentenek számára kiütetheetőséget, adják meg a saját költői hang megtalálásának esélyét.

Az *estve* című hosszabb költeményre rousseau-i gondolatok, a *Konstancinápolyra* Voltaire-t idéző egyházellenesség jellemző. Ezek a versek azt a költőt mutatják, aki virtuóz világossággal tud versben szólni mély filozófiáról is. Aki lényegében minden feladatot könnyűszerrel végrehajt, ami költő számára adódhat a magyar nyelvben. A rokokó vagy a népies jellegű versek azonban már azt a versírót jellemzik, aki a „feladatköltészet” helyett majd az „élményköltészet”^{*} (Szegedy-Maszák Mihály kifejezései) egyik megteremtője lesz irodalmunkban. Ekkor Csokonai már nem akar közvetlenül tanítani. Nem leírni szeretne dolgokat, embereket, jelenségeket, hanem a látszatok mögötti valóság megragadása lesz a célja. Ahogyan szintén József Attila fogalmaz több, mint ötnegyed évszázaddal később: „az igazat mondd, ne csak a valódit” (*Thomas Mann üdvözlése*).

A rokokó tudatosan vállalt költőszerepe is szűkös lesz azonban annak számára, akinek állandóan a szellemi-anyagi nincstelenséggel kell szembenéznie. E verseiben is ott érezhető – minden boldogság, repdesés, madárdal és aprócska kincs ellenére is – a szenvedés: az öröm csak röpké másodperc a végtelenben...

Igen erőteljes e versekben az önmeggyőzés szándéka: szerzőjük szeretné elhittetni magával, hogy ő most boldog ember...

Vajda Juliannát azonban máshoz adják férjhez, költőnk búcsúzik tőle *A Reményhez* című ▶ létösszegző versben. De nemcsak tőle, hanem a boldogságnak legcsekélyebb reményétől is, s talán már az élettől is. A tisztá értékserkezetű vers életképből észrevétlenül, mégis a szemünk előtt lesz létfilozófiává. A szöveg évszázadok ízlésvilágait öleli át, érintkezteti egymással a költői teremtés és az olvasói újratemtés katarikus pillanatában.

Csokonai felhasználja a nyelv, a vers- és költészettan, az esztétika, a szerelem- és a „megmaradástan” minden eszközét. A mű, a vers megszületik, s mögötte minden eltűnik, megszűnik, a szövegbe beleszívódik. A szövegbe, melyben nincsen egyetlen felesleges névelő, oda nem illő szó, mely a valóság teremtett részeként az egész illúzióját nyújtja. Ettől igazán modern, ma is élő és eleven erővel ható Csokonai Vitéz Mihály költészete.

^{*} A fogalmakat Csokonaival kapcsolatban kifejtve lásd: SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Csokonai: A Magánossághoz* = Sz.-M. M., *Világkép és stílus*, Bp., Magvető, 75–95.

A Reményhez

Földiekkel játszó
Égi tűnemény,
Istenségnek látszó
Csalfa, vak Remény!
Kit teremt magának
A boldogtalan,
S mint védangyalának,
Bókol úntalan. –
Síma száddal mit kecsegtetsz?
Mért nevszt felém?
Kétes kedvet mért csepegetsz
Még most is belém?
Csak maradj magadnak!
Biztatóm válál;
Hittem szép szavadnak:
Mégis megcsalál.

Kertem nárcisokkal
Végig ültetéd;
Csörgő patakokkal
Fáim éltetéd;
Rám ezer virággal
Szórtad a tavaszt
S égi boldogsággal
Fűszerezted azt.
Gondolatim minden reggel,
Mint a fűrge méh,
Repkedtek a friss meleggel
Rózsáim felé.
Egy híjját esmértem
Örömmimnek még:
Lilla szívét kértem;
S megadá az ég.

Jaj, de friss rózsáim
Elhervadtanak;
Forrásim, zöld fáim
Kiszáradtanak;
Tavaszmom, vígságom
Téli búra vált;
Régi jó világom
Méltatlanra szállt.
Óh! csak Lillát hagytad volna
Csak magát nekem:
Most panasza nem hajolna
Gyászos énekem.
Karja közt a búkat
Elfelejtetem,
S a gyöngykoszorúkat
Nem irigyleném.

Hagyj el, óh Reménység!
Hagyj el engemet;
Mert ez a keménység
Úgyis eltemet.
Érzem: e kétségbe
Volt erőm elhagyó,
Fáradt lelkem égbe,
Testem földbe vágy.
Nékem már a rét hímetlen,
A mező kisült,
A zengő liget kietlen,
A nap éjre dült. –
Bájoló lágú trillák!
Tarka képzetek!
Kedv! Remények! Lillák! –
Isten véletek!

(1803)

„Az ▶ expresszionista Berzsenyi oszloprenető ódái mellett ezek az impresszionista Lilla-dalok azok, amelyek elevenen maradtak a Vörösmarty előtti költészetből, és a versszerető embert ma is felviszik abba a tisztább régióba, ahová csak a zene és a versek vezetnek. Mi tette ilyen viharállóvá ezeket a kis verseket? Bizonyára a forma, a forma a szó legmagasabb értelmében, amikor önmagába zárt tökéletességet jelent. A művész forma az ember legnagyobb lázadását az elrohanó élet ellen, megrogzít és szigetted tesz egy kicsiny pillanatot az idő áradatában. A forma valahogy annál csodálatosabb, minél kisebb, karcsúbb, tovasiklóbb az a tartalom, amelyet szembeszöge az mulandósággal. Királyi paloták összeomlanak, és porcelánfigurák megmaradnak: ez Csokonai költészete. Mint a görög vázán, amelyről Keats verse szól, időtlenül él leányok és ifjak kergetőző táncának egy önmagában tökéletes pillanata, úgy él Csokonai verseiben egy bizonyos hervadékonny szépség, ami különben világunkból már elveszett: az Eleven Rózsa múlhatatlan reggeli ragyogása.”

SZERB Antal, *l. m.*, 284–285.

EXPRESSZÍV, EXPRESSZIONISTA Nagyon erős benyomást tevő színek, formák, hangok alkalmazása a különböző művészeti ágakban. A 20. század első felében az avantgárd önálló irányzataként is számon tartjuk. (Szerb Antal jelképes értelemben használja a szót, Berzsenyi modernségére, szóképeinek, stílusának hallatlan erejére utalva.)

Egy jeles Csokonai-kutató könyve

A Lilla-szerelem egyszerre jelentett (rövid idejű) boldogságot – vagy inkább boldogságérzést – és csalódást. Csokonai egész életútjára ez az ellentmondásosság jellemző. Az emberi lét minden lehetséges hullám völgyében meg kellett merítkeznie ahhoz, hogy valódi szerelem, valódi boldogság nélkül az örömről verselhesen. Hogy igazi közönség nélkül lehessen költő és garabonciás. S elég bátorságot és emberi-költői erőt szedjen össze ama tudat elviseléséhez, hogy verseit a kétszáz év múlva élőknek írja. Fényérvnyire minden közvetlen elismerés lehetőségétől.

Akitől egy szegény költő segítséget remélhetett – s kapott: gróf Festetics György, a keszthelyi Georgikon és a csurgói gimnázium alapítója. Könyvtárat létesített, támogatta a művészeket és a tudományokat. (Keszthelyi szobra Farkas Ferenc alkotása – 2005)

4. Olvassátok el *Az estve és a Konstancinápoly* című verseket a neten! Valaki tűzdelje meg egyiket vagy mindkettőt hipertextekkel és képekkel! Készítsetek belőlük egy interaktív bemutatót földrajzos, történelmi és irodalmár szempontból, majd tegyétek föl az osztály honlapjára!

5. Csokonai is bizonyára nagy blogoló lett volna! Itt említett verseiből is nyilvánvaló, hogy korának szellemi áramlataival és történéseivel igen szoros kapcsolatot tartott. Például *Diétai Magyar Múzsájának* paródiáját is elkészíthetitek online formában!

6. Weöres Sándor *Három veréb hat szemmel* című antológiájában (Bp. Szépirodalmi, 1977, 432.) a régi magyar irodalom feledett emlékeit szemléli. Különösen érdekes adalékait tárja fel a Lilla-szerelemnek. Élettényekkel magyarázza azt a furcsa tényt, hogy „a Lilla-szerelem első verseiben a testi szerelmet látjuk, a későbbiek egy csókért, egy nyájas ígéretért könyörögnek”. Ez is arra utal, hogy Csokonai a versek egymás mellé szerkesztését és az így elérhető hatást fontosabbnak tarthatta, mint magát a kapcsolatot. Szerinted is fontosabb egy szerelem lírai „története” magánál a szerelemnél – hogy is van ez 😊?

7. S vajon milyen üzenetek röpködtek Komárom és Csurgó között annak idején?! Írjátok meg Lilla és Vitéz egymásnak küldött szerelmsms-eit! Segítségül hívhattok néhány irodalomtörténeti munkát a hitelesség kedvéért, de teljesen a fantáziátokra is bízhatjátok a szövegezést! Olvassátok el a **következő fejezet** elejét is 😊!

8. Találjátok ki tréfás képaláírásokat a csurgói Csokonai-padhoz 😊!

Állítólag ezen a padon mészálva írta szerelmsms-eit Csokonai Vitéz Mihály magyar költő a távoli Komáromban élő Vajda Juliannának, akit ő Lillának nevezett... (Csurgó)

„Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon”?

Ám nemcsak a költészetnek, hanem az epikának és a drámának is nagy alkotója Vitéz. *Dorottya* című ▶ vígeposzával új műfajt honosít meg, s lesz ezzel is elődje Petőfinék (lásd könyvünk *élőfejét* ☺!), Aranynak (*Az elveszett alkotmány*). Lesz továbbá kezdeményezője, egyben betetőzője a humoros-ironikus „verscsinálás”-nak.

Érdekes és ünneprontó a párhuzam, hogyha egybevetjük a Lilla-szerelem élményének és a *Dorottya* keletkezésének idejét. Meglehetősen közeli eme időpontok (1797–98, illetve 1799). Látható, hogy költőnk a legmélyebb fájdalmat is képes lelkében feloldani a költészet segítségével. Ezt úgy teszi, hogy nemcsak a maga számára szerez ezzel gyogyírt, az olvasók is vidám élvezetet találhatnak művében.

Csokonai egyébként is elsősorban és mindenekelőtt költő és semmi más – mint Szerb Antal mondja.* Élete és munkássága azért is példázatszerű, mert irodalmunk történetében először tesz ösztönös tudatos kísérletet arra, hogy „csak költő” legyen. Ezt a szerepet azonban az akkori Magyarországon betölteni, s főképpen megélni belőle nem lehetett. Ebből adódik Csokonai életének ellentmondásossága. Pár szavas költői képei ugyanúgy hordozzák ezt az ellentmondást, mint nagyobb lírai kompozíciói. De erről beszél szimbolikus figurája, az önéletrajzi ihletésű *Tempefői avagy az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon* című színdarab hőse is.

Vándorló garabonciás, ▶ poeta doctus, pedagógiai újjító, bohém lázadó. Nehezen összeegyeztethető szerepekbe kényszerítette kora ezt a fiatal embert, kinek emberi-írói jószándéka minden sorából kitetszik. Magánya, halála sorsszerű szimbóluma teremtő akarat és tespedt semmittevés összecsapásának. A *Dorottya* vénlánycsúfolódása, csipkelődése sem csak feledtető vidámság, hanem elsősorban az emberi kisszerűség fölött érzett fájdalom, szomorúság lecsapódása. Amiképpen a *Tempefői* keserű melankóliája is az érthetetlen értetlenség bírálata. E művek jelképrendszere, jelentésvilága világos, viszonylag könnyen megfejtendő.

VÍGEPOSZ (KOMIKUS EPOSZ) Emelkedett, nagyeposzi formában íródó, a szokásos eposzi kellékeket karikírozó, de kisszerű, nevetséges tartalmat megjelenítő műfaj. Elsősorban a kisszerűség és a nagyszerűség feszültsége kelti a komikus hatást.

POETA DOCTUS tudós költő

„Az olvasás nemzetünkben újra hűlni kezd; az új könyvek száma is minden esztendőben kevesebbedik; oda amaz elevenség, amely csak 1790 táján is úgy lelkesített bennünket: eltűnt, elrepült, s egész nemzetünk haldokló zsibbadásba vesztegel.”

CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Levél Koháry Ferenchez = Csokonai-breviárium*, szerk. PAPP János, Bp., Tankönyvkiadó, 1973², 39.

Haranghy Jenő tollrajza:
Csokonai Vitéz Mihály a Pegazuson.
Illusztráció a *Dorottya*hoz
(*Nyugat*, 1931/13)

* Vö. Szerb Antal, *I. m.*, 287.

1. Keressetek sok-sok színpadi adaptációt a *Dorottyához* és a *Tempefői*hez!

2. Akár plakátkiállítást is összehozhattok az osztály honlapján egykori és mai színelőadások ajánlóiból. Kettőt mi is bemutatunk.

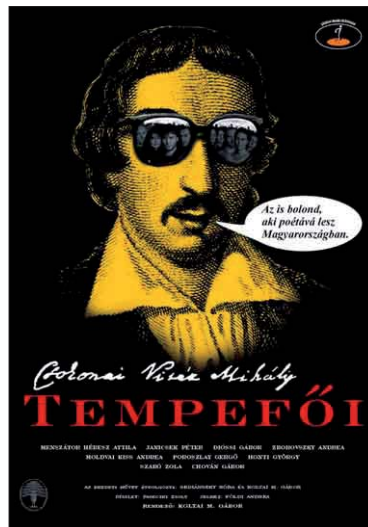

Nehéz Andrea fotói a tatabányaiak Merlin Színház-beli előadásán készültek (elől Tempefői szerepében Menszátor Héresz Attila)

3. Terveztek Ti is plakátokat a Csokonai-darabokhoz!

Menszátor Héresz Attila és Moldvai Kiss Andrea (Tempefői és Éva)

A tatabányai Jászai Mari Színház 2005-ös Tempefői előadásának plakátja (rendező: Koltai M. Gábor)

Elvontabb „filozófiá”-t fogalmaz meg *Karnyóné és a két szeleburdiak* című vígjátékában. A nevetetésen kívül itt is tágasabb a cél. A jellemek s a helyzetek komikumában rejlő mélyebb értelem parodisztikus jellege világosodik meg előttünk. Előbb-utóbb ugyanis észrevesszük, mi magunk csetlünk-botlunk ott a színpadon életünk nevetséges kulisszái között... Arra is rádöbbenünk – talán még nem későn, bárha az utolsó pillanatban –, hogy igen könnyen megeshet velünk a legrosszabb. Anélkül, hogy észrevennénk, elsétál mellettünk a saját életünk – akárcsak az évszázaddal későbbi Csehov „komédiák”-ban.

Csokonai azonban – szerencsénkre – esendő szerző. Nemcsak megkegyelmez hőseinek, de még csodákkal is megsegíti őket (lásd a *Dorottyá* és a *Karnyóné* befejezését!). Lehetővé teszi a lehetetlent. Azt, hogy hősei elhibázott életük értéktelenségét felismerve (?) újra kezdjenek összerakosgatni napokat, heteket, hónapokat immár értelmesebb évekké.

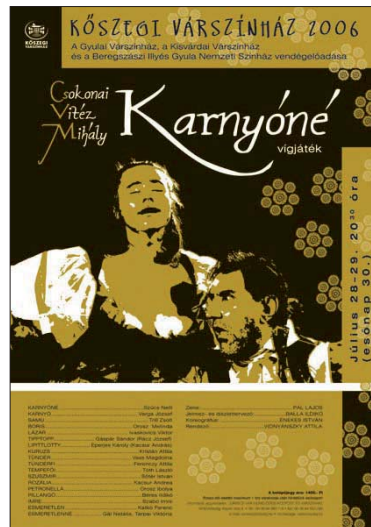
4. Mit gondoltok, miért olyan népszerű mai színpadainkon is Csokonai – talán főképpen a *Karnyóné*? Az önfeledt tobzódáson és a butaság bemutatásán kívül lehet ebben a darabban valami, ami mély rokonságot tartorunkkal is, nem gondoljátok? Vitassátok meg ezt a kérdést!

5. Mi a véleményetek a *Tempefői* alcímében foglalt megállapításról? Esetleg ma is aktuális kijelentés...?

6. Tekintsd át a *Dorottya* című vígposz szövegét abból a szempontból, hogy melyik jelenetek lennének alkalmasak diákszínpadi előadásra! Kelle-e rövidíteni, „húzni” a szöveget? Hol és miért?

7. Ha elolvasod a *Tempefőit*, jócskán találsz benne – meglepetésedre? – dramaturgiai hibákat. Keress ilyeneket, s vizsgáld meg őket a szerzői szándékkal kapcsolatban!

8. Próbáljátok Csokonai-szövegrészletekkel beazonosítani a Kőszegi Várszínház előadásának képeit!

A Kőszegi Várszínház 2006-os Karnyónéjának plakátja, mely a Beregszászi Illyés Gyula Nemzeti Színház Vidnyánszky Attila rendezte előadásán alapult

„...a semmiből világokat”

(Esszé)

A versek világa egyre komorabbá válik. Egyre tragikusabb a mögöttes színárnyalat. Egyre kevesebb, ami marasztal, s egyre több az odaáti kincs. A vonzó távol ismeretlen varázsa egyre igézőbb – mint Kosztolányi fogalmazza majd

A Magánossághoz

Áldott Magánosság, jövel! ragadj el
Álmodba most is engemet;
Ha mások elhagyanak is, ne hagyj el,
Ringasd öledbe lelkemet!
Öröm nekem, hogy lakhelyedbe szálltam,
Hogy itt Kisasszondon reád találtam,
E helybe andalogni jó,
E hely poétának való.

Itt a magános völgybe és cserében
Megfrisselő árnyék fedez,
A csonka gyertyánok mohos tövében
A tiszta forrás csergedez.
Két hegy között a tónak és pataknak
Nimfái kákasátorokba laknak;
S csak akkor úsznak ők elő,
Ha erre bölcs s poéta jó.

A lenge hold halkal világosítja
A szőke bikkfák oldalát,
Estvéli hűs álommal elborítja
A csendes éjnek angyalát.
Szelíd Magánosság! az ily helyekbe
Gyönyörködöl s mulatsz te; ah, ezekbe
Gyakran vezess be engemet,
Nyugtadni lankadt lelkemet.

Te a királyok udvarát kerüld,
Kerüld a kastélyokat;
S ha bévetődsz is, szibbadozva szüld
Ott a fogyasztó gondokat.
A félelem s bú a vad únalommal –
Csatáznak ott a tiszta nyugalommal.
A nagy világ jótétedet
Nem tudja s útál tégedet.

Ohajtoz a fősvény, de gyötrellemmel
Goromba lelkét bünteted:
A nagyravagyót kérkedő hiszemmel
A lárma közzé kergeted.
Futsz a csatázó trombiták szavától,
Futsz a zsigongó városok falától:
Honnyod csupán az érező
Szív és szelíd falu s mező.

Mentsvára a magán szomorkodónak
Csak a te szent erdődbe van,
Hol biztatásit titkos égi szónak
Hallhatja a boldogtalan.
Te azt, ki megvetette a világot,
Vagy akinek már ez nyakára hágott,
Kiséred és apolgotod;
Magát magával biztatod.

Te szüld a virtust, csupán te teted
Nagyvá az olyan bölcseket,
Kiknek határtalanra terjegetted
Testekbe kisdéd lelkeket.
Tebenned úgy csap a poéta széjjel,
Mint a sebes villám setétes éjjel;
Midőn teremt új dolgokat
S a semmiből világokat.

Ő, kedves Istenasszony! én is érted
Gyakorta mint sohajtozom,
Mert szívemet baráti módra érted,
Midőn veled gondolkozom.
Ártatlanul kecsegtetel magadba,
Nincs tettetés, sem csalfaság szavadba,
Hív vagy, nem úgy, mint a mai
Színes világ barátai.

Lám, mely zavart lármák között forognak
A büszke lelkek napjai,
Kőről kövekre görgenek, zajognak,
Mint Rajna bukkanásai. –
De ránk mikor szent fátyolid vonúlnak,
Mint éji harmat, napjaink lehűllnek,
Tisztán, magába, csendesen:
Élünk, kimúlunk édesen.

Sőt akkor is, mikor szemem világán
Vak kárpitot sző az halál:
Ott a magánosság setét világán
Béhüllt szemem reád talál.
Síromba csak te fogsz alá követni,
A nemtudás kietlenén vezetni:
Te lészel, ah! a sírhalom
Völgyén is őrzőangyalom.

Áldott Magánosság! öledbe ejtem
Ottan utolsó könnyemet,
Végetlen álmaidba elfelejtem
Világi szenvedésemet.
Áldott Magánosság! te légy barátom,
Mikor csak a sír lesz örök sajátom.
De ez napom mikor jön el?
Áldott Magánosság, jövel!

(1798)

meg a Csokonai-jövendölte 20. században. „Jobb volna élni. Ámde túl a fák már / aranykezűvel intenek nekem” (Őszi reggeli).

A magány az ember számára nem kedvelt létállapot. Ez a Csokonai-vers mégis arról szól, hogy a magány értékes is lehet. Arról beszél, hogy költőnk – a szükségből érényt kovácsolva? – egy bölcs, gondolkodó ember, egy poéta számára nélkülözhetetlennek tartja a magányt. A költemény ezt az átértékelődési folyamatot bontja ki.

Könnyedén elegáns az indítás, a klasszicista fegyelmű leírást azonban egyre inkább megtöri a lírai én melankolikus-tűnődő hangja. E hang végül önmeggyőzővé, derűs-lemondóvá válik. Költői hitvallást, ars poeticus létösszegzést olvasunk tehát – Németh G. Béla irodalomtörténész műfajmegnevezését használva –, ► elégiko-ódát.

Csokonai tudomásul veszi a fennálló helyzetet. Ő, aki azért él, hogy fontos dolgokat közöljön másokkal, a másik emberrel, mindössze a saját hangjának torz másával társaloghat. (A *tihanyi ekhó*hoz című költemény fogalmazza majd meg később ezt a keserűséget.) Költőnk csak a maga-teremtette létezőkbe vethet valamelyes bizodalmat. E megszemélyesített létező, a Magány azonban a versben egyre tragikusabb jelentésárnyalatokat hordoz. A természet gyönyörű magányából még példát, áhitatot lehet meríteni, s a művész sem nélkülözheti őt az ihlet óráiban. De a műalkotások, a semmiből létrehozott világok megtarthatják-e a valóságban létező embert? A síró-nevető-dolgozó-versíró-vidám-szomorú-éhes-sovány-egyedülálló embert... ☹ ☺

Csokonai hite szerint igen. Az Istenasszony kegyes társ, enged a kérésnek. Ő az egyetlen, aki még hű ahhoz a megszólalóhoz, aki a világ hűtlenségét soha nem rója fel az emberek hibájául. Aki minden versével megbocsát nekünk gyávaságunkért. A gyávaságért, mely megakadályoz bennünket abban, hogy vállaljuk a kegyetlen, a részvételen, a kozmikus egyedülvalóságot. Míg mi ilyen-olyan nyájakba tömörülünk, a garabonciás magára veszi a keresztet, s ennek a versnek utolsó szakaszában már a halált hívja magához. Egyetlen lehetséges társaként.

Mert ez a magány maga a Halál: Csokonai és a halál egylényegűvé válnak a költeményben. A vers a 20. századi ember szorongását is megérező művész tanúságtétele. Tanúságtétel s mégis-bizakodás – mint Vörösmarty ünnep-hite vagy Ady mégis-morálja – túlnani világok emberségében, levegőjében, földszagában.

„A napnak hanyatlik tündöklő hintaja,
Nyitva várja a szép enyészet ajtaja.
Haldokló sугári halavánná lésznek,
Pirúlt horizonunk alatt elenyésznek.
Az aranyos felhők tetején lefestve
Mosolyog a híves szárnyon járó estve...”

(Az estve – részlet)

ELÉGIKO-ÓDA Az óda – mint tudjuk ☺ – magasztos tárgyú és ilyen hangnemben írott költemény. Az elégia hétköznapiabb, megengedőbb és megbocsátóbb, az elmúlásba belenyugvó alkotás. E két műfaj tulajdonságait ötvözik az ~k, amikor magasrendű eszmékről emberközeli hangon szólnak.

ECHÓ visszhang

„Csokonait általában jellemzi az egynemű stílus hiánya; a stílkeverék, a tarka összenemillés egyik kedves sajátága...” – „Költői nyelve nemcsak az irodalmi régiséget, hanem az élő népi nyelvet is kiaknázza s nyelvének e válogatott, ízes, színes népiessége, forrás-zamata az, mely legirodalmibb műfajaiban is annyi otthonos költőiséggel hatott.”

HORVÁTH János, *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfigig*, Bp., Akadémiai, 1978, 76, illetve 83.

A tihanyi ekhóhoz

(Részlet)

„Abban, gondolom, hogy semmi jussal

Ellenkezni nem fogok,

Hogyha én egy megvetett virtussal

Itt egy kőben helyt fogok.

S e szigetnek egy szögében,

Mint egy Russzó Ermenonvilleben,

Ember és polgár leszek.

Ember és polgár leszek.

Itt tanulom rejtek érdememmel

Ébresztgetni lelkemet.

A természet majd az értelemmel

Bölcsőbbé tesz engemet.

Távol itt, egy más világban,

Egy nem esmért szent magánosságban

Könnyezem le napjaim.

Könnyezem le napjaim.

Itt halok meg. E setét erdőben

A szomszéd pór eltemet.

Majd talám a boldogabb időben

Fellelik sírhelyemet:

S amely fának sátorában

Áll együgyű sírhalmom magában,

Szent lesz tisztelt hamvamért.

Szent lesz tisztelt hamvamért.”

(1803)

A második–harmadik strófa páratlan szépségű szentimentális képei még az értő költő és az értetlen világ tragikus találkozását sejtetik. De a versegész harmóniája már – tartalmában s formában – azt sugallja, hogy a belső béke minden magány, elmúlás és értetlenség ellenére is megtehető.

A *tihanyi ekhóhoz* című másik nagy elégiko-óda imádságra emlékeztető refrénmondatai szinte életrajzszerűen hatnak, ha egymás után olvaszuk őket. A legfontosabb remény, hogy „[e]mber és polgár leszek”, lehetek még köztetek, szintén e tragikus sors paradoxonát fejezi ki. Polgárnak lenni ugyanis csak emberek között lehet – maga a szó „társasság”-ot jelent –, aligha magányosan, valamely „szigetnek egy szögében”.

S ha „[m]ár elhagytak mindenek”, Lilla is, akkor reményt egyedül a természet adhat, az „áldott természet”. Vigaszt a természettől, reményt a jövőtől sóhajt a költő.

A szépség teremtő erejébe vetett klasszicista hit a romantikán is átívelve összegzi mindazt, ami a világ fontos dolgairól elmondható. Schiller, Berzsenyi és Csokonai hite így kapcsolja össze egymással a 18., a 19. és a 20. századot. Így kapcsolja össze szemek mélységes mélyét, kézzsoritások melegét, verseket, költőket, tanácsalánokat és ácsorgókat, tudósokat és tudatlánokat, jó szándékúakat, polgárokat, nem-polgárokat, mindannyiunkat. Ez a szépirodalom. A költő, „Midőn teremt új dolgokat / S a semmiből világokat” (*A Magánossághoz*).

1. Kosztolányi Dezső *Őszi reggeli* című verséről **jövőre** tanulunk. Már most érdemes azonban „előreolvasni” a verset és hozzá az alábbi tanulmányt, mely Csokonaival is erősen kapcsolatba hozható a jó vers–rossz vers kérdéskör kapcsán: HALMAI Tamás, *Vakfoltok a horizonton. Az esztétikai tapasztalat összetettségének kérdéséhez*, Prae, 2002/1–2 = <http://magyarirodalom.elte.hu/prae/pr/200206/30.html> [2009. március 14.]

2. Olvasd el egymás után Csokonaitól *A tihanyi ekhóhoz*, Petőfitől *A Tisza*, illetve József Attilától *A Dunánál* című verset! Miben hasonlít, és miben tér el a három szerző beszédpozíciója és világlátása, stílusa? Milyen szempontokat vennél fel egy összehasonlító elemzéshez?

3. Keress olyan toposzokat (emlékszel: 'állandósult jelentésű költői kép'), motívumokat és szimbólumokat, melyeket szerinted érdemes lenne megvizsgálni az egész magyar költészetben vagy az irodalom más rétegében! (Lásd az **előző kérdés**ben például a víz-motívumot!)

*A tihanyi visszhangot egykor az apátság
fala verte vissza hétszer!*

**Az Isten mentsen meg! *Sz: győződelmes Celták' Ossziánjáról. – –
Az Isten mentsen meg!**

Meg is ment, tudom; ha mi magunk felütjük hosszas álmunkból fejeinket, észre vesszük, melly utól vagyunk a' [*O&K: boldog *O_{jav.}: *Nemes* *Sz: *nemes*] tztől, 's utánnok iramodunk a' Nyúgoti Nemzeteknek.¹² [*O: Kezünkbe *K&O_{jav.}&Sz: *Kezünkben*] van minden jó eszköz, tsak éljünk [*O: véle: – *K: *véle*: *Sz: *vélek*:] Nyelvünk nem enged más [*O: nemzetekének, *K&Sz: *Nemzetekének*,] tsak meg ne vessük ötet: [*O&K: hazánkba *O_{jav.}&Sz: *hazánkban*] már nem pusztít semmi ellenség, vége ennek a' régi [*O&Sz: kifogásnak. – *K: *Kifogásnak*.] Él még [*O: EXCELLENTIÁD; 's van még egynéhány, EXCELLENTIÁDon kívül, *K: *EXCELLENTIÁD*; 's van egynéhány még EXCELLENTIÁDON kívül, *O_{jav.}: *EXCELLENTIÁD*; 's van még Egynéhány, EXCELLENTIÁDon kívül, *Sz: *Excellentiád*; 's van még Excellentiádon kívül Egynéhány,] a' kit hasonló Magyar [*O&K: szív *O_{jav.}&Sz: *tűz*] lelkesít; vagynak [*O: Tudós hazafiak *K: *tudós Hazafiak* *Sz: *tudós hazafiak*] közöttünk, kiknek tsak egy nosza kell: [*O: 's mégis kétségbe esnénk? Igaz, *K: 's még is kétségbe esnénk? – Igaz, *O_{jav.}: 's mégis kétségbe esnénk?

*Igaz, *Sz: 's mégis kétségbe essünk?*

Igaz, hogy [*O&Sz: a' Nemreménylés kipattantja azt a' szikrát gyakorta, *K: a' Nemreménylés gyakran kipattantja azt a' szikrát,] melytől a' [*O&K: Hérosi *Sz: *hérosi*] lelkek [*O&K: fellobbannak. *Sz: *fellobbannak*:] A' nagylelkű Magyar [*O&K: Nemzet *Sz: *nemzet*] is mindég akkor adott bizonytságot bajnoki Nagyvolta felől, mikor lehetetlenséget kellett tenni lehetővé. Tusakodjunk mi is egy erővel a' [*O&Sz: reánk tódult *K: *ránk tódult*] akadályok ellen; 's nemesebb lesz a' [*O: Pálma-koszorú, ha fáradságban *K: *pálmakoszorú, ha fáradságban* *Sz: *Pálma koszorú, ha fáradságba*] került, pompásabban fog az lebegni az izzadó [*O&K: homlokok felett. *Sz: *homlokokon*.]

Még¹³ [*O: mostanság Literatúránknak *K: *mostanság, Literatúránknak* *Sz: *mostanság Literatúránknak*] ezen tsetemő állapotjában, úgy kell bánni gyengélkedő Nemzetünkkel (értem a' számosabb és [*O: egügyűebb¹⁴ *K&Sz: *együgyűebb*] részét) mint az apró [*O&Sz: gyermekekkel. *K: *Gyermekekkel*.] Édes beszéd, ketsetgető nyájasság, [*O&Sz: dallás, *K: *dánlás*,] báb, és tzuóros tsemege légyen mind az, a' mivel ötet az oskolai letzkékhez édesgessük. Nyavalyáját sem tudja még [*O&K: jó formán *Sz: *jóformán*] érezni; tehát a' melly [*O: orvosságot véle bévetetni *K: *Orvosságot véle bé vétetni* *Sz: *orvosságot véle bévetni*¹⁵] akarunk, meg kell annak üvege' szélét mézelnünk, [*O: mazsolákba *K&O_{jav.}&Sz: *malozsákba*] kell rejtelnünk a' gyógyító pilulákat. Külömben félő, hogy tsömör jön rá, 's oda lesz minden jó reménység [*O: végképen. Poézison *K: *végképen*. – Poézison *O_{jav.}: *végképen*.]

Poézison *Sz: *végképpen*. – *Poézison*] és szép Tudományokon kell kezdenünk a' munkát, ha valaha örömet akarjuk látni. [*O: Eggy¹⁶ hadra-termett Nemzetnek erköltsait is addig meg nem szelídíthetjük, míg gusztusát meg nem kezdjük édesíteni. Úgy bántak *K: *Egy hadra termett Nemzetnek erköltsait is*¹⁷ addig meg nem

¹² O: Nemzetek̄ [=Nemzeteknek]

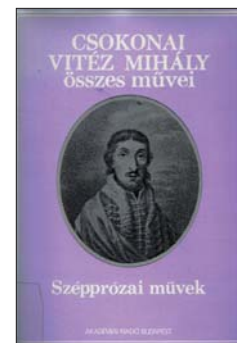
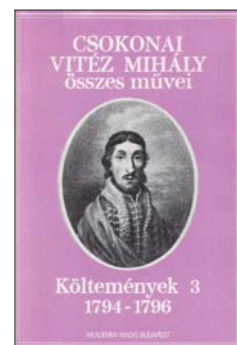
¹³ Sz: A bekezdés előtt – téves sorkezdés nyomaként – halvány M áll.

¹⁴ O: Tollhiba, helyesen: együgyűebb.

¹⁵ Sz: Tollhiba, helyesen: bévetetni.

¹⁶ O: Eggy [=Eggy]

¹⁷ K: *se-ből* jav.; az előző szó tárgyragja utólagos betoldás.

GENETIKUS KRITIKAI KIADÁS A kifejezés azt jelenti, hogy ha egy szerző megváltoztatta egy szövegének akár csak egy elemét, akkor is egy teljes értékű új változat keletkezett. Különböző jelrendszerek kidolgozásával érzékeltetik a filológusok ('szövegkutatók') a változatok egymástól való eltéréseit. Mivel a genetikus kiadás esetében a változatok száma megszámlálhatatlanul sok, ezért ezeket szinte már csak számítógép segítségével lehet megmutatni. Két dimenzióban, azaz papíron a jelrendszer bonyolultsága miatt a szöveg már szinte olvashatatlan, de mindenképpen élvezhetetlen.

*Izso Miklós romantikus szobra 1867-ből:
Csokonai Vitéz Mihály*

A hízelkedő

Vigyázz! ha a hízelkedő
Rád mosolyog: oly tűkőr ő,
Kit mindég készen találsz:
Színén lefestve láthatod
Saját rózsás ábrázatot:
De csak míg előtte állsz.
(1800)

4. Válassz magadnak Csokonai összes versei közül egyet, s készíts róla komplex elemzést!
5. Szerinted is előfordulnak olyan élethelyzetek, amikor az egyedüllét kimondottan jót tesz az embernek? Igaza lehet A *Magánosság*hoz címzett elégiko-óda költőjének? Vagy ő is csak a szükségből próbál erényt kovácsolni...☺?
6. Te voltál már ilyen helyzetben? Elevenítsd fel a situációt!
7. Csokonai sok versét átírta később. A *Konstancinápoly* első változata például az *Egy város leírása* címet viselte, A *tihanyi ekhóhoz* előzménye A *füredi parton* című vers. Érdeemes összevetni egymással a különböző változatokat!
8. Még izgalmasabb, ha megvizsgáljuk-megkeressük a Lilla-versek korábbi, más nőkhöz szóló változatait!
9. A Szilágyi Ferenc irodalomtörténész és mások gondozásában évtizedek óta készülő Csokonai-kritikai kiadás (lásd a kötetborítót a [123. oldalon!](#)) alkalmat adhat Neked az okos szövegösszehasonlító kutakodásra!
10. A [123. oldalon](#) egyetlen lapot láthatsz egy kísérleti munkából. Csokonai versének ► genetikus kritikai kiadását – később is találkozunk még e fogalommal – Debreczeni Attila modellezte tanulmányában. Olvassatok bele! Mintha egy természettudományos munka lenne, nem?!

Létösszegzés egy új évszázad nyitányán

A Tüdőgyúladásomról már egy másik évszázad verse. Egy másik évszázad a költészet történetében. Későbbi költőink utolsó verseivel rokon, a végtelennel való találkozás borzongásával telített minden-ség-költemény.

Szörnyű idő... A vén cigány, Mindvégig, Üdvözet a győzőnek, Ének a semmiről, [Ime, hát megeltem hazámat...], Jónás imája. A megbékélés, a világ és az emberi lét hívságain való felülemelkedés, a szabadság nagy-nagy versei...

„Ő volt honjában legbujdosóbb magyar,
De fényküllőzött fél magyar eget
S elhagyhatták remények, Lillák,
E bús legény tréfált és szeretett
S dalolt, mikor már sipolt a mellette.”

(Ady Endre: Vitéz Mihály ébresztése)

Tüdőgyúladásomról

Fenn lengő Hold! nézd, mint kínlódom,
Mondd meg nekem, hol fekszem én?
Ágy-é, amelyben hánykolódom,
Vagy a koporsó az szintén? –
Nem! Csónak ez, mely, jaj, a kétes
Remény és biztos félelem
S az élet és halál setétes
Hullámjain lebeg velem.

Fojtó szirokkóknak* hevétől
Asznak tüdőhólyagjaim,
S a kriptáknak fagyos szelétől
Borsódnak minden tagjaim.
Szívem megett egy láthatatlan
Kéznek nyila bélőve áll,
S mellem csontbóltján irgalmatlan
Sarkával rúgdos két halál.

Hová ütődöm a habokba?
Haj! mely szörnyű hanyattatás!
Most a kupresszusos** partokba,
Hol rémlet ül s jéghallgatás;
Majd a túlsó part lejtőjébe,
Honnan barátság szózatit
Hallok a plátának berkébe,
S örömszerszámok hangzatit.

Innen savanyú ázójtokkal
Pusztás barlangok fojtanak;
Amonnan kerti balzsamokkal
Hígabb szellők újítanak.
Fúlok, lehellek; fázom, gyúlok,
Vagy egy kivégez már, vagy más,
Ájúlok, érzek és ocsúlok:
Haj! mely szörnyű hanyattatás!...

Ki vagy te, ki hósín leplekbe
Felém mosolygva közelítesz
S a partról e szagos berekbe
Áldott jobbodon felsegítesz?
Te, földi biztossa az égnek,
Arany gyógyulás! Te a nagy
És bölcs teremtő tehetségnek
Halandó leánya! te vagy.

Te illetéd rózsás újjoddal
Mellyemnek rokkant bóltjait,
S elindítád pillantásoddal
Az élet dobbanásait.
Már lelkem új phoenix módjára
A lángok közzül éledez;
S gyengült újjom pattanására
Kis lantom újra zengedez.

De te repülsz? mind tűnnek, – mennek –
Minő derülés ez, nagy ég?
Sándorffym ül ágyamnál... s ennek
Köszönhetem, hogy élek még?
Zendülj, ekhózz, esti csendesség!
A hála engem dalra ránt.
Telj bé, kettős szent kötelesség,
Az orvos és barát eránt!

(1804)

Márton József 1816-os Csokonai-kiadása

1. Idézd meg képpel, verssel, zenével a **fent** emlegetett „utolsó versek” szerzőit! Akár ppt-be mutatót is készíthetsz róluk és alkotásaikról!

* sirokkó; földközi-tengeri szél

** ciprusokkal övezett

Gróf Rhédei Lajosné a maga nemességében ember, de mégiscsak átlagember volt. A sors különös játéka s furcsasága, hogy az ő temetésén mondja el a kor legnagyobb magyar költője egyik legfontosabb versét. Valószínűleg nagyon oda nem illő versét, mely igen hosszú, igen elvont, nehéz szöveg. Nem egy temetés gyászoló gyülekezetének hangulatához szabott versezet. Gyanítható, hogy hallgatói fel sem fogták jelentőségét – mint ahogy Csokonai más műveinek vagy egész életének jelentőségét sem érzékelték. Épp csak kezdték észrevenni, hogy közöttük élt, amikor már el is távozott.

Egy temetésről azonban nem lehet elmenni a beszéd közben. Akik ott voltak, azoknak ez egyszer istenigazából végig kellett hallgatniuk ezt a szerencsétlen embert. Ő mind a harminckét évét nekik adta, s ennyien, mint most, talán összesen sem hallgatták meg egész életében. S végre ő is azt hihette, hogy tényleg figyelnek rá, hogy tényleg őrá kíváncsiak, s még Rhédei Lajos is büszke lehetett. (Később megcsonkítva ugyan, de ki is adta Csokonai szövegét: jellemző, hogy a költő tudta nélkül. A gróf úr úgy gondolta, hogy ha már fizetett érte, akkor nemcsak a szöveget, hanem annak „megváltoztatási jog”-át is megvette. A szerzői autonómia, a szerzői jog helyzete s egyáltalán a közfelfogás e kérdésekben egészen más volt, mint ma.)

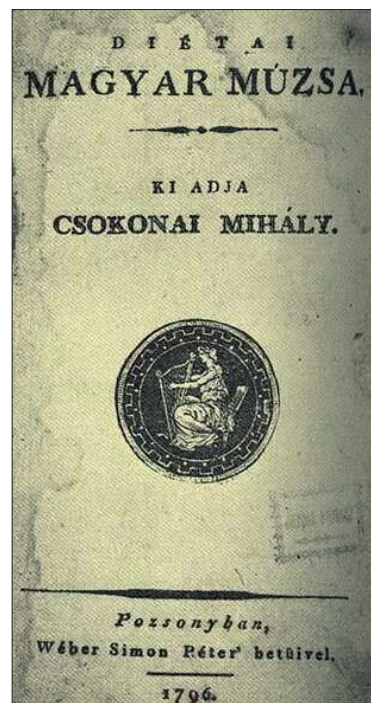
Életében mindössze két kötete jelent meg: 1802-ben *A tavasz* című Kleist-fordítása, 1804-ben pedig a *Dorottya*. 1796-ban a pozsonyi országgyűlésen *Diétai Magyar Múzsza* című versfüzeteivel próbál híveket szerezni magának s a költészetnek – kevés sikerrel. Műveinek első gyűjteményes kiadása Bécsben jelenik meg 1813-ban.

E gyorsan múló és felejtő világ egyik utolsó nagy látogatója volt Csokonai Vitéz Mihály. Közismert, hogy 1804-ben Gróf Rhédei Lajosné temetésén olvasta fel búcsúztatóját, valójában létösszegző filozófiai költeményét, a *Halotti verseket*. Ezt végre megrendelésre, pénzért írhatta (*A lélek halhatatlansága*). A hideg időben tüdőgyulladást kapott, súlyosan megbetegedett, s 1805. január 28-án meghalt.

Látomások, kétségek, remények összegzése a *Halotti versek*. Csokonai korábbi meggyőződése és kérdőjelei egyaránt benne vannak: „Érzem nemes voltom, érzem gyengeségem, / S reményem béborúl és derűs kétségem, / S mikor a mozgó sárt az égig emelem, / Az isteni lángot egy porba nem lelem.”

A *Halotti versek* utolsó szakasza még e poémán belül is különös tünetmény. Úgy véljük, sajátos ars poeticát fogalmaz meg ebben a tizenkét sorban Csokonai. Az adott pillanatban mély pátozzsal előadott szöveg – gondolati ívelésének komolysága, méltósága azonnal érzékelhető első hallásra is mindenki számára – bizonytalanságot váltott ki hallgatóiból.

A mai olvasó azonban elsősorban nem ezt a megrendültséget, hanem sokkal inkább a sorok között megbúvó iróniát s öniróniát érzékeli. A szerző kötelező szerénysége is nyilvánvaló túlzás. Csokonai nagyon pontosan tudta, hogy munkáinak milyen jelentősége van a magyar irodalom történetében. Főképpen túlzás a hallgatóság magasztalása:

az utolsó sor pedig mintha már nem is a temetésen hangzana el, hanem a költőnek az élettől való búcsúzása lenne. Nagyon éles az ellentét a verstárgy jelentéktelensége s magának a versnek méltóságteljes vilásképe, emberiségnyi távlatai között:

„És én, aki olyan szerencsésé lettem,
Hogy illy nagy lelkek közt virtusid zenghettem,
Bocsánatod kérem rebegő nyelvemről,
Elmém szűk voltáról s kis tehetségemről,
Amelly ha bírt volna szívemnek lángjával,
Verset futott volna a szelek szárnyával.
De bár talentomim nem tüzesek s nagyok,
S hazám lantosi közt középszerű vagyok;
Az az önnönézés emeli tollamat,
Hogy még méltatlanra nem fogtam lantomat,
S hogy most is egy méltót magasztalt énekem,
S ennyi nagy, bölcs, csinos hallgatóm volt nekem.”

(1804 – részlet)

Csokonai mintha érezte volna, ez az utolsó lehetősége arra, hogy meghallgassák, mintha érezte volna, a *Halotti versek* felolvasása élet-halál kérdése számára. És felolvasta. Kegyetlen (ön)íroniájába belerejtve utolsó kincsét, humorának morzsáit is. Ez az a humor, amely őt mindvégig segítette. Nagyon szeretett volna még élni, de méltósággal tudott meghalni. A *lélek halhatatlansága* egy nagy élet tanúságtétele arról, hogy mégiscsak érdemes új törvényeket alkotni: hinni emberben, szabadságban, természetben. Magányban, polgárban s szegény pórban, Lillában és Dorottyában.

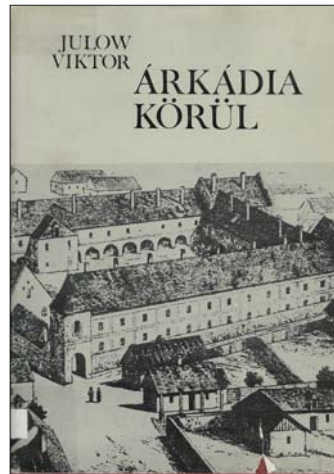
Versben, drámában, prózában – a szó erejében.

2. Szerinted is modern vers a *Tüdőgyűladásomról*? Miben rejlik ez a modernség? Hogyan éri el a költő a szöveg hatásosságának ilyen magas szintjét?

3. Te miben látod a Csokonai-beszédmód jellegzetességeit?

4. Egyetértesz-e könyv szerzőjével a *Halotti versek* idézett részletének értelmezésében (szerinted is van ironia a szövegben)? Te hogyan érvelsz igazad mellett?

Csokonai szobra Sárospatakon
(Vilt Tibor alkotása, 1972)

E kötet a Debrecenhez kötődő írókkal foglalkozik:
főleg Fazekas Mihállyal és Csokonaiával

5. Ha volna kedved mélyebben foglalkozni Csokonai költészetével, először össze kellene gyűjtened könyvtárban a vele foglalkozó bőséges szakirodalom legfontosabb adatait. Hogyan indulnál el kutatóútra?

Az ember, a poézis első tárgya

Óh, mely örömben folytak el ekkorig
Zsengére nyíló napjaim! óh, miként
Érzém, hogy élni s Tháliának
Rózsanyakán enyelegni édes!

Víg borzadással jártam el a görög
Szépségek és a római nagy világ
Pompás maradványit; s ezeknek
Sírja felett az olasz negédes

Kertjébe szedtem drága narancsokat!
A franc mezőket láttam; az Álbion
Barlangiban s a német erdők
Bérceiben örömet találtam.

Olykor hevítvén lelkemet is belől
Új képzelések s büszke vetélkedés,
Lantot ragadtam, s a lapályos
Dácia térmezején danolván,

A földnek aljáról felemelkedém;
A felleg elnyelt, mennyei képzetim,
Mint a habok, felfogtak, s úsztam
Gondolatim csuda tengerében.

„Mérész halandó! lelkesedett iszap!”
Így zenge hozzám egy levegői hang,
„Szentségtelen létedre nem félsz
Angyalit pitvarokat tapodni?”

Ki vagy, miért vagy, hol lakol? és kinek
Számára mozgasz? s végre mivé leszel?
Míg ezt ki nem vizsgálod, addig
Por vagy, az is leszel.” E szavára,

Mint lenge párák éjjeli csillaga,
A tágas éther mennyezetén alól
Sebes bukással földre hullván,
Csak csupa por, hamu lett
[belőlem.

(1801)

Aggházy Gyula festménye közadokozásból készült el 1887-re, a csurgói iskola számára

6. Olvass el néhányat Csokonai korai szövegei közül! Miben látod a szerző szellemességének, a régies nyelvezet ellenére is megőrzött frissességének okait?

7. Az ember, a poézis első tárgya című versében a költő tudósi alázattal és mély költői ihlettel szól az ember lényegéről. Elemeztétek közösen – bizonyára vitától sem mentesen 😊 – ezt a szép évszázadnyitó költeményt!

8. Értelmeztétek a verset, illetve a „Csokonai-jelenség”-et Bertók László verse segítségével!

Bertók László: Csokonai

Csak meghajolva? kopogtatva?
lűktetve az utakban mint a vér?
csak a behunyt szem *semmi ágán?*
csak így?

ebben a vállig erő
mestergerendás hazában
fejfel az isten füvei között
csak így?
mellkast szétvető
hajtóerő szárnyán
garabonciás hírbe keveredve?
szaftos névnapok igriceként?
álszent cirkuszok pántlikájaként?
lábbal mindig a kilövőpályán
vállal a gerenda alatt
marokban a parázzsal
füttyörészve megjátszani
csökkent győztesek ünnepeit?
legyező mögül kisütő
mosolyokért pohár borért
ötven vagy száz forintokért
az eposzért?

jázmínlugas járvány idején?
kisiklatott *hajnal* idején?
isten vasárnapja idején?
míg nem a törzs szétroppan elröpül
keringeni egy ország körül?
hogy aztán léha névnapok
anekdoták távcsovein
megidézzék az érthetetlen
kánikulai hőesést?

Inkább a halál, a jövő!

Még házat épít, bibelődik
a Művel, *elgyomorzott*
tüdejét purizálja,
s ebéd után mikor alusznak,
elszáll.

(A *Hóból a lányom* című kötetben,
1985)

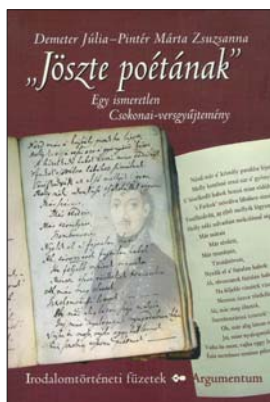

9. E kérdés-feladatban egy 1892-es Csokonai-paródiát közlünk, biztatva Benneteket hasonló alkotások létrehozására ☺ (forrás: *Műferdítések és poétai rugamok. XIX. századi élclapjaink paródiái és travesztiái*, a szöveget válogatta, gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta BUZINKAY Géza, Bp., Neumann Kht., 2004.)

Csokonai Vitéz Mihály

Lillám barna szépem
Ébredj, itt vagyok!
Phöbus már az égen
Fényesen ragyog.
Boreas elült már,
Kikelet van, ím
Már a ménta künn vár
Meg a kankalin;
Illatoznak cserjek árnyán
Szende violák,
Cifra pillék tükör szárnyán
Csillog száz virág;
Hús Zephirek lengnek,
Medicina nincs
Több ilyen a mellnek...
Jer ki drága kincs!
Künn szánt jó ekével
Már a víg paraszt,
Csengő énekével
Nem zeng ma panaszt,
Hófehér hat ökre
Lassan lépeget
S míg ő néz a rögre
Haj! ki integet?
Póri Daphne; – szép szemében
Kupidó kacag,
Lelkük boldog érzetében
Együtt szántanak.
Most jerünk ki Lilla,
Kulacsom velem,
Most zengjen a trilla...
Ő boldog jelen?

10. Végezetül pedig – akárcsak **tavaly** és majd Petőfivel s másokkal kapcsolatban is – arra biztatunk, hogy padlások magasában, pincék mélyén és könyvtárak zugaiban keress ismeretlen Csokonai-kéziratokat! A képen látható kötet szerzői is „véletlenül” találtak rá egy versgyűjteményre Szatmárnémetiben (hol is van ez a szép város?) a kétezres években. Eredményeiket először 2005-ben publikálták, majd e kötetben részletezik a Szatmárnémeti Gyűjteményt, melyben Csokonai saját kezével írott, illetve részben eddig ismeretlen versei találhatóak ☺!

A metaforizálódás – és metonimizálódás – azt jelenti, hogy a leírt szavak mögött egy rejtettebb jelentérendszer kell megkeresnünk, felfedeznünk. Más szavakkal szólva: a vers egészében sokkal többet jelent – s akár mást, miképpen például az allegória –, mint szavainak összessége. Berzsenyi Dániel költészete – és egy-egy verse önmagában is – metaforikus lét-absztrakció.

Az ő beszédmódjának mögöttes tartománya nagyobb szabadságot ad a befogadónak, mint bármelyik klasszicista költő szövege. Azért, hogy az olvasó a vers segítségével újra- vagy megalkothassa a maga véleményét és nézetrendszerét a világról.

A vers egyfajta „képlet”-ként működik tehát, melyet a befogadó tölt meg tartalommal. Megtalálhatók benne a dramaturgiai östípusok, de eddig nem hallott hangon újrafogalmazva. Ilyen például rész és egész, kérdés–válasz, ellentét és harmónia, semmi és egész, örök és pillanatnyi viszonya stb.

Szegedy-Maszák Mihály – aki a metaforizálódás mellett a metonimizálódást is értelmezi – szerint Berzsenyi verseinek jelentése „félíg kimondott”, „nem közvetlenül hozzáférhető”. Sőt, „legnagyobb verseinek jelentése keletkezésük óta állandóan változik”.

Berzsenyi Dániel (1776–1836)

*„Minden csak jelenés...”
(A közelítő tél)*

Berzsenyi az első „sokértelmű” költőnk. Mintha Csokonai utolsó műveinek néhány jellegzetessége folytatódna ebben az életműben. De már egy másik kor ízléscsúcsai jegyében szólal meg a lírai én. Amott a könnyed eleganciát csodáltuk, emitt a súlyos, emberiségnyi, nemzeti gondok megrendítő csöndje kísért.

Az ő költészete és személyisége tipikusan átmeneti jelenség. Felé fordulunk ezért is: mert ma sincsenek biztos kapaszkodók, fogyóban vannak a megkérdőjelezhetetlen értékek, sok minden viszonylagossá vált. A legjobb Berzsenyi-verseket is ez a feszültség íveli egésszé.

Ami azonban talán a legfontosabb: ezek a költemények sosem magáról a szerzőről beszélnek. Azokról az általános, egyetemes kérdésekről szólnak, melyek minden korban mindannyiunkat foglalkoztatnak: az élet értelméről és a mulandóságról.

Arról, hogy a mának éljünk-e vagy a holnapnak. Arról, hogy a dicső múltat értékpesztulás követte az emberiség, illetve a magyarság történetében. S arról, hogy egyszer mindenképpen megöregszünk és meghalunk. Furcsa talán, de Berzsenyi lényegében közhelyekre építi mondanivalóját. Ráadásul nem is sok közhelyre, s szinte ugyanazokat a megállapításokat variálja. (Lásd például féltucatnyi versében a „szárnyas idő”-motívumot!) Mi lehet akkor a titka ennek a költészetnek? Az ünnepélyes hang talán? A pátosszal szóló dörgedelem? A sorok közötti csöndek dobbanásai? Mert azok a dobbanások a mi szívünk hangjai is?

Ama „férfias” félszázadnak, a 19. század első felének kétségtelen költészettörténeti tendenciája a metaforizálódás. E folyamat a romantika létrehozta jelenség, s alkalmazásával Berzsenyi megelőlegzi a két-három évtizeddel későbbi költői kifejezőmódot.

Versekké jelenetezett, határozott karakterű értékvilága nemcsak a mulandósággal való szembenézésre biztat. Választ is fogalmaz, nagyon egyszerű s mégis nagyon nehéz választ. Tanítása „mindössze” ennyi: igazság, szépség, jóság, szeretet. Eme értékek jegyében kell(ene) élnünk – mondja. S hogy ez lehetséges, arra bizonyíték a görögség történelme. Akkor ugyanis ezek az értékek harmonizálták emberivé a léteket – üzeni [Halljuk, miket mond a lekötött kalóz...] című, utolsó versével.

„[...]

Gönyörre nyílt szív nyíladozza
A szeretet csuda két virágit:

A szent Poézist és a dicső erényt,
Mellyek hajdan öröm ünnepivé kenék
A nagy görög nép boldog életét,
S létrehozák örök ideálit.”

A valóság–► idea–mulandóság hármassága határozza meg Berzsenyi költészetét. Verseiben körülírja, múltból és jövőből építi egybe azt az ideálvilágot, amely a meglévővel értékvonatkozásban áll. Ez szolgál mértékként és mintaként számára. Ehhez a mindennapok legegyszerűbb cselekedeteit is hozzá lehet mérni, ezzel össze lehet vetni a fennállót, a létezőt. Töredékest, fogvatékoszt, esendőt a tökéletessel. Azért, hogy ez az itteni világ legalább vonatkoztatási pontokat kapjon életmódhoz, gondolkodáshoz, ízléshez, harmóniához.

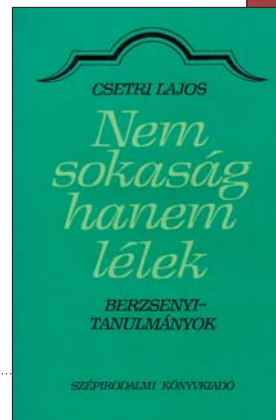
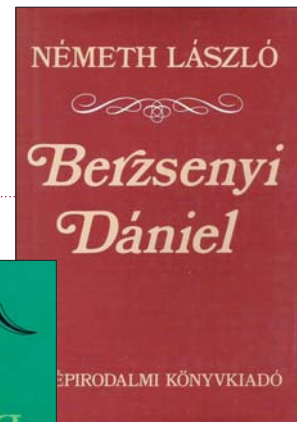
Hallatlanul gazdag Berzsenyi Dániel utóélete: ő az egyik leggyakrabban megszólított költőnk. Róla nemcsak irodalomtörténészek, hanem írók, költők írtak könyveket, jelentős tanulmányokat: Németh László, Füst Milán, Radnóti Miklós és mások. Sokan pedig versben idézték meg emlékét vagy gondolatait, motívumait. Gazdag a vele foglalkozó szakirodalom is. Több monográfia is feldolgozta életművét, s van kritikai kiadása. Emlékét élete állomásain megőrzik az ott élők, szobrot állítanak neki, intézményeket neveznek el róla. Erős és szép kultusza van Nyugat-Dunántúlon és Somogyban egyaránt. Költészetének vázlatos áttekintésén kívül erre a tényre is érdemes figyelni: mi lehet az a titok, amely a késő utódokat annyira rabul ejti, elvarázsolja?

A Berzsenyi által versbefoglalt új világkép lényegét pedig így fogalmazza meg az irodalomtörténész: „...megteszi az első lépést a hagyományos allegóriák újrafeldolgozásától a saját jelkép teremtése felé” (Uo., 99. o.). Vagyis Berzsenyi a költészet – az emberi lét – fő témáit nemcsak saját hangszerelésben képes megközelíteni, hanem szövegei jelentésének összetettsége révén új dimenziókat hoz létre a befogadó számára.

Sz.-M. M., *Berzsenyi verstípusairól = Uő., Világkép és stílus*, Bp., Magvető, 1980, 114.

IDEA eszmény

1. Végezhetesz egy kísérletet Berzsenyi vagy más költő verseinek segítségével! Figyeld meg magadon, hogy amikor olvasunk, akkor ezt is „egész testünkkel” tesszük, mint más tevékenységeinket is: ha komoly beleéléssel és lassan haladunk végig egy versen, akkor bizony elpirulhatunk, kimelegedhetünk, izadhat a tenyerünk, utána úgy érezzük, muszáj felállnunk... A sejtjeink, a vegetatív idegrendszerünk, a vérkeringésünk vagy a kezünk is „olvas” tehát! Ettől lesz igazi, mély az élmény! Főleg, ha egy ilyen 220 éves sassal is szembenézünk, amely Berzsenyi kortársa volt! (A jászberényi Lehel Vezér Gimnáziumban őrzik ezt a hagyomány állítása szerint a 18–19. század fordulóján kitömött példányt!)

* SZERB Antal, *Berzsenyi Dániel* = Sz. A., *Magyar irodalomtörténet*, Bp., Magvető, é. n. [1994]⁶, 271–277, idézet: 274.

Költőnknél mindennek idővonatkozása van. Ő mindent a maga folyamatszerűségében tekint: időben s nem térben szemléli a világot. Szerb Antal ekként fogalmaz *Magyar irodalomtörténetében*: „...régebbi korokban a költészetben a térérzék dominált, a költők a dolgokat egymásmellettségben élték át, mint Dante, aki a bűnök és erények helyét pontosan kiszabta a térben – a romantikával válik a költészet tengelyévé az idő, a lepergő emberélet.”*

Eme igen erőteljes időszemléletnek még egy fontos, kevésbé költészeti, inkább emberi magyarázata, lelki oka is van. Mint minden dolog, így a mulandóság is, a megismeréssel legyőzhetővé válik. Egyszerűen tehát az elmúlással való megbékélés okán kell minél közelebből megismernünk őt. S el kell fogadnunk, hogy mivel „[m]inden csak jelenés”, ezért a világ nélkülünk is létezhet, nélkülünk is lehet hiánytalan.

Ugyanakkor természetesen – mint Kosztolányi *Halotti beszéd* című verséből is tudjuk – „minden ember egyedüli példány”. Vagyis minden ember élete megismételhetetlenül egyszeri emlékműve időnek, szenvedéseknek és örömöknek. Sorsnak és történelemnek, versnek, vigaszoknak, boldogságoknak.

Berzsenyi erről szól úgy, hogy nem elmond vagy megállapít, hanem a befogadóval együtt rezdülnő belső húrokon lényegíti a másiké vá saját élményét.

Szerep és személyiség kettőssége is szorítja az élete első és utolsó harmadában a világtól szinte elzárt, aztán szántszándékkal elzárkózó embert. Ifjúkori „hőstettei”-vel, diákcsinnyeivel szívesen dicsekszik, testi erejére, szölegének nemességére s bő termésére, gazdaságának virágzására büszke. Ami azonban a leginkább foglalkoztatja, az nagyon-nagyon távol van a rögválóságtól – s persze mégis közel hozzá. Hogy verset ír, azt szinte véletlenül fedezi fel Kis János papköltő barátja – s küldi el véleményezésre Kazinczynak három költeményét.

Rövid ideig aztán ünnevelt, elismert alkotó – Széchenyi István is a kor legnagyobbjaként tartja számon, gyakran idézi őt. Ekkor azonban közbeszól a fiatal Kölcsey kritikája (*Berzsenyi Dániel versei*, 1817), miután verset már alig, néhány értekező jellegű művet még ír.

Máig sem tisztázta megbízhatóan az irodalomtörténet, hogy a Kölcsey-bírálatnak mekkora szerepe lehetett Berzsenyi elhallgatásában. Bizonyára lelkére vette Kölcsey kritikájának néhány negatív megállapítását, főleg azokat, melyek az ő ihletett megfogalmazásaira vonatkoztak. Vagyis mindarra, ami a mából nézve költészetét olyannyira modernné és egységivé teszi.

Berzsenyi Dániel a Vas megyei Egyházas helyén (Hetyén) született.

A szombathelyi költő-szobron (lásd a fejezetnyitó oldalon is egy másik nézőpontból!) jól látható a törekvés, hogy az alkotó megfeleljen Berzsenyi, illetve saját kora (1896), továbbá a vélhető jövőendő elvárásainak. A talapzat egyik oldalának felirata így szól (A felkölt nemességhez című versből): „Csak sast nem zenek a sasok”. Berzsenyi versei ostromolták először eséllyel az egeket irodalmunkban. Mintha a szobor is egy sas röptét követné tekintetével...

A niklai Berzsenyi-kúria

Valószínű azonban, hogy az elmarasztaló kritika már akkor érte el őt, amikor költői ereje amúgy is fogyóban volt. Nem csodálkozhatunk azon, hogy e végtelenekezt csokorba csomózó férfiú negyvenéves korára szinte „kiírta” magát. Előfordul, hogy valaki éppen ilyenkor vagy még később kezdi el irodalmi munkásságát, de ez nem gyakori, másrészt Berzsenyi nem ilyen alkat volt. Számára már harmincéves kora körül eljött a számadás ideje. Ekkortájt – pontosan meg nem jelölhető időpontokban, mivel nem keltezte verseit – írta legszebb létösszegző elégiáit.

Miközben a végtelennel hadakozott „a kopár szemhatáron” (Csoóri Sándor kifejezése), aközben a gazdálkodás mindennapi nyűgei foglalkoztatták. E térben beszorított ember talán ezért is választotta a szabadság – szabadulás?! – egyetlen lehetőségeként az „időutazás”-t. Talán ezért jelölte ki a maga számára feladatul a világ időben való megmértetését. A nagy indulatok kimondásához bizonytalansággal járult ez a feszültség is: a költő és a vidéki nemesember szerepének összecsapása belül a lélekben.

2. Ha Vasban vagy Somogyban jártok, sok-sok Berzsenyi-emlékkel találkozhattok! Indulás előtt gyűjtsétek össze, hol mit kellene megnézni!

3. Készítsetek táblázatot a szükséges GPS-koordinátákkal!

4. Vagy: rejtsetek el (virtuálisan) egy vers strófáit, s adjátok meg a többieknek a koordinátákat!

Klasszicizmus és romantika ket-
tőssége még műfajválasztásá-
ban is tetten érhető: egyfelől a
fegyelmezett döntés és annak
„végrehajtása”. Az óda legyen
óda, az elégia elégia és így to-
vább. Másfelől éppen attól lesz
valamely műfaj klasszikus meg-
testesítője egy-egy vers, hogy az
át-átlépi, meg-megsérti az adott
műfaj szabályait. Olykor a tartalom
romantikus izzása majdnem
szétfeszíti a fegyelmezett és mér-
téktartó formát.

Ennél is különösebb vonása
azonban a berzsényis műfajvá-
lasztásnak, hogy az ódák, elé-
giák, episztolák szinte időrend
szerinti követik egymást. S ha
figyelmesen szemlélődünk, ak-
kor észrevehetjük, hogy a múlt-
tal, időszembesítéssel elsősorban
az ódák foglalkoznak, a jelent s
annak mulandóságát az elégiák
igyekeznek megközelíteni, az
episztoláknak pedig erőteljes jö-
vővonatközösük van.

1. Vizsgáld meg önállóan Ber-
zsényi Dániel *A magyarokhoz*
című verseinek értékszerkeze-
tét! Készíthetsz ábrát, tábláza-
tot is a könnyebb áttekinthető-
ség kedvéért!

Berzsényi versei a jelentésépítkezés módját tekintve is közelítik a mo-
dernséget. Immár nyilvánvaló, hogy a verset „visszafelé olvassuk”, ponto-
sabban visszafelé értelmezzük. A költészettörténet korábbi szakaszaiban a
versjelentés befogadása „egyenes vonalú” – előre haladó – volt. Az élmény-
alapzatú, ihletett vers jelentése azonban körkörösén építkezik. Minden
újabb sor vagy szó és kép úgy hat vissza minden előző sorra, szóra és képre,
hogy befolyásolja az addigi verselemek mindegyikét. Mint a hagyma héja,
úgy épülnek tehát egymásra ezek a jelentésrétegek.

A magyarokhoz

Romlásnak indult hajdan erős magyar!
Nem látod, Árpád vére miként fajul?

Nem látod a bosszús egeknek
Ostorait nyomorult hazádon?

Nyolc századoknak vérzivatarja közt
Rongált Budának tornyai állanak,
Ámbár ezerszer vak tűzedben
Vérideit, magadat tiportad.

Élszórja, hidd el, mostani veszni tért
Érkölcsöd: undok vípera-fajzatok
Dúlják fel e várt, mely sok ádáz
Ostromokat mosolyogva nézett.

Nem ronthatott el tégedet egykoron
A vad tatár khán xerxesi tábora
S világot ostromló töröknek
Napkeletet leverő hatalma;

Nem fojthatott meg Zápolya öldöklő
Századja s titkos gyilkosaid keze,
A szent rokonvérbe feresztő
Visszavonás tüze közt megálltál:

Mert régi erkölcs s spártai férfikar
Küzdött s vezérllett fergetegid között;
Birkózva győztél, s Herculesként
Ércbuzogány rezegett kezeden.

Most lassu méreg, lassu halál emészt.
Nézd: a kevély tölgy, mellyet az éjszaki
Szélvész le nem dönt, benne termő
Férges erős gyökerit megőrlik,

S egy gyenge széltől földre terítettik!
Így minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész:
Róma ledűl, s rabigába görbed.

Mi a magyar most? – Rút sybarita váz.
Letépte fényes nemzeti bélyegét,
S hazája feldúlt védfalából
Rak palotát heverőhelyének;

Eldődeinknek bajnoki köntösét
S nyelvét megúnván, rút idegent cserélt,
A nemzet örlekkét tapodja,
Gyermeki báb puha szíve tárgya. –

Oh! más magyar kar mennyköve villogott
Atilla véres harcai közt, midőn
A fél világgal szembeszállott
Nemzeteket tapodó haragja.

Más néppel ontott bajnoki vért hazánk
Szerzője, Árpád a Duna partjain.
Oh! más magyarral verte vissza
Nagy Hunyadink Mahomet hatalmát!

De jaj! csak így jár minden az ég alatt!
Forgó viszonság járma alatt nyögünk,
Tündér szerencsénk kénye hány, vet,
Játszva emel, s mosolyogva ver le.

Felfogat a nagy századok érkeze
Mindent: ledűlt már a nemes Ilion,
A büszke Karthágó hatalma,
Róma s erős Babylon leomlott.

(1796–1810 között)

44.
A Magyarokhoz 1807-ig

Forr a világ bús tengere, ó magyar!
Ádáz Erynnis-tilke uralkodik
S a föld lakóit vérbe mártott
Tőre dühös viadalra készit.

A magyarokhoz

Forr a világ bús tengere, ó magyar!
Ádáz Erynnis-tilke uralkodik,
S a föld lakóit vérbe mártott
Tőre dühös viadalra készit.

Egy nap lerontá Prussia trónusát,
A balti partot s Ádria öbleit
Vér festi, s a Cordillerákat
S Haemusokat zivatar borítja.

Fegyvert kiáltnak Baktra vidékei,
A Dardanellák bércei dörögnek,
A népek érckorláti dőlnek,
S a zabolák s kötelek szakadnak.

Te Títusoddal hajdani őseid
Várába gyűltél, hogy lebegő hajónk
A bölcs tanács s kormány figyelmén
Állni-tudó legyen a habok közt.

Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!
Ordítson orkán, jöjjön ezer veszély,
Nem félek. A kürt harsogását,
A nyihogó paripák szökését

Bátran vigyázom. Nem sokaság, hanem
Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.
Ez tette Rómát föld urává,
Ez Marathont s Budavárt híressé.
(1807)

Kovács András Ferenc: **Ezredévi ódákok**

(Részlet)

Porschevilág bús vengere, szómagyar!
Pártház, Erény nix – kergette fuvalkodik,
S a görcs fakóit mézbe mártott
Csőre dühös diadalra vészli.

Egy nagy be rondán púz ki a tónusán,
Zabált ipart oszt pátriátöbblet itt:
Bér, resztlí, akkord így lerágat,
S rébuszokat hivatal borítja.

Kegyvert ziláltak, akta pribékjei,
Hadartan elzárt vécei hörgenek
A tépett észkorláti főknék,
S vad zabolák köpetet dagasztanak.

De virtusoknak fajlani lőtt sebit
Vártába hűl még sok hebegő fajank:
Sümölcsstanász s kormányfi elmén
Hágini futó henye had dadog szöszt.

Épp rezg elalvó zengzeti lelkezet!
Zordíts, donorkám, nőjön e szervező!
Szemlélem valkúr vartyogásától
S halni rogyó tarifák szökését

Át trampli gyászom. Nem sok a sáp, ha nem
Félek – szavaz gép, feszt buta bólogat...
Csesztetve föl Rómát föl Budává
Kezd maratont, s fut akárki mezgyén

2. S mit szólsz a fenti két (három?) szöveg összehasonlítási és továbbírási lehetőségéhez :-)?

3. Hallgassátok meg a *Forr a világ...* kezdetű verset Kodály Zoltán megzenésítésében, amíg tűnődtek Kovács András Ferenc változata fölött: www.youtube.com/watch?v=pC0s-VyRMYI [2009. 03. 14.]

Berzsenyi-vers emutójásokon
(Bödör Emese munkája)

Amikor verset értelmezünk, tulajdonképpen a mű szépségforrásait kutatjuk. Magyarázatot keresünk arra, hogy az a szöveg miért tetszik vagy nem tetszik nekünk. A jelentésmezők egymásra épülésének valamilyen különös módja, illetve a vers elemeinek, technikájának bármilyen kicsi mozzanata mind-mind ilyen forrás lehet. A vers hatásában pedig az a szép, hogy néhány világos gondolaton túl mindannyiunknak más és más okból tetszik *A közelítő tél*, a *Szeptember végén*, a *Szeptemberi áhítat* vagy *A Dunánál*.

Ugyanaz a szöveg áll tehát a rendelkezésünkre, s ebbe „olvasuk” bele a saját életünket, élményeinket, vágyainkat...

A költő a mi érzéseinket fogalmazza meg – helyettünk. Az érzés – szeretet, szerelem, barátság, elmúlás – bennünk is ugyanolyan erős, de nem tudjuk egyedi módon kifejezni. A költői szöveg szépsége a kifejezésmódban – beszédmódban – rejlik.

Minden vers az életről, a szerelemtől, a halálról szól, csak ugyanazt a gondolatot, érzést minden költő másképpen mondja el. „Most tél van és csend és hó és halál” – így Vörösmarty (*Előszó*). „Elhull a virág, eliramlik az élet” – szól Petőfi (*Szeptember végén*). Berzsenyi pedig ekképpen fogalmazza meg az elmúlás fájdalmát *A közelítő tél*-ben: „Lassanként koszorúm bimbaja elvirít”. (Kosztolányi az utóbbiakat tartja irodalmunk legszebb két verssorának.)

A közelítő tél

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak.
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labirinth, s balsamos illatok
Közt nem lengedez a Zephyr.

Nincs már symphonia, s zöld lugasok között
Nem bűg gerlice, és a füzes ernyein
A csermely violás völgye nem illatoz,
S tükrét durva csalét fedí.

A hegy boltozatán néma homály borong.
Bíbor thyrusain nem mosolyog gerezd.
Itt nemrég az öröm víg dala harsogott:
S most minden szomorú s kiholt.

Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,
S minden míve tűnő szárnya körül lebeg!
Minden csak jelenés; minden az ég alatt,
Mint a kis nefelejcs, enyész.

Lassanként koszorúm bimbaja elvirít.
Itt hágy szép tavaszom: még alig ízleli
Nektárját ajakam, még alig illetem
Egy-két zsenge virágait.

Itt hágy s vissza se tér majd gyönyörű korom.
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Szem békéjét szememet fel nem igézheti
Lollim barna szemöldöke!

(1804–1808 között)

A közelítő tél kapcsán a jelentésszerkezet hagyományosságához hasonló gondolatot fogalmaz meg Merényi Oszkár, a költő egyik legavatottabb ismerője. „A lírai hős itt egyszerre éli át az elmúlást mint természeti jelenséget, mint egyéni élményt és mint egyetemes törvényszerűséget.”* – Ez az új típusú versépítkezési mód miatt lehetséges.

A Merényi Oszkár által mondott három szint fokozatosan épül egymásra. A vers végén válik bennünk teljessé természet–ember–én–elmúlás egyisége. Másképpen szólva a vers harmóniává rendezi át a lét alapvető rossz-élményét, az elmúlást.

Mi most Berzsenyi varázsos mondatát („[L]assanként koszorúm bimbaja elvirít”) vizsgáljuk meg részletesebben. A költemény már azzal is eltér a hét-

Ez a bíboros őszi kép erről a blogról való: <http://esztarlan.multiply.com/journal/item/92>

* BERZSENYI Dániel *Összes művei*, Bp., Akadémiai, 1979, 524 (kritikai kiadás).

köznapi gondolkodástól, hogy nem az ősz – mint a címből sejt-hetnénk – leírását adja. Ehelyett a nyár, a tavasz értékeinek hiányát festi megrendítő erővel – egyre tá-gítva versvárakozásunk horizontját.

A klasszicizmus korában a cím-ből s a tárgymegjelölésből, vagyis legfeljebb néhány sorból pon-tosan tudni lehetett, hogy miről szól az egész vers. S a szöveg nem is okozott meglepetést. Az elő-írásoknak, a retorika és a poétika szabályainak megfelelően szigorú, egyforma léptekkel haladt előre mondandója kifejtésében. Min-den lépésnél világos volt, hogy merre tart majd a következő és a rákövetkező. A *közelítő tél* klasszikus – aszklepiadészi – formájában azonban már érezhetően nem fér meg ez az egyenesvonalúság és kiszámíthatóság.

Elváráshorizontunk állandó meglepetéseknek van kitéve, s így lesz az egyéni élmény általános létértelmezéssé, létfilozófiává. A kiteljesedett romantika versvárakozás-eszménye majd éppen a szabályszegést, a meglepetést tekinti értéknek.

1. Nagyon érdekes lehet, ha összeveted egymással Berzsenyinek *A közelítő tél* és Barcsay Ábrahámnak – testőríró volt néhány évtizeddel korábban – *A télnek közelgetése* című versét. Azt hiszem, e két költemény egymás mellett mindennél többet mond klasszicizmus és romantika különbözőségéről.

2. Olvasd el Babits Mihály *Ősz és tavasz között* című versét! Érdemes összehasonlító elemzést készítened a három versről is. A három költemény három korszakban, három különböző ízlésirány eszményei jegyében született – ugyanarról a témáról s igen hasonló szókinccsel!

3. Azt hiszem – mint a blogképekből is látható – a mulandóság témája ma is sokakat megragad. Készítsetek egy olyan digitális projektet, mely az idő múlását minden lehetséges eszközzel igyekszik bemutatni!

S egy másik blogkép „a közelítő tél”-ről (vagy inkább őszeiről?)

Barcsay Ábrahám

A télnek közelgetése

Éjtszaki szeleknek süvöltő zúgása,
Halovány erdőknék levele hullása
Jelentik, hogy nincs már ősznek maradása,
És hogy télre hajlik esztendő forgása.

Hideg ködök ülnek bércek tetejére,
Hó-harmatok szállnak rétek zöldségére,
Pán siet telelő barlang fenekére
S sziklás tanyájának nyugovó helyére.

Nyögő Driádesek* bújosdosva lézengnek,
Tiszta patakokat mindenütt keresnek,
De múlató helyet sehol sem lelhetnek,
Ők is majd menedék-helyekben rejteneznek.

Az ősz búcsút vévén szőlő-hegyeinkről,
Utolsó koszorút von még kertjeinkről,
S nem lévén mit gyűjtsön meddő mezeinkről,
Könnyes szemmel indul puszta völgyeinkről.

A tél pedig ülvén jeges fellegekre,
Előbb birodalmát terjeszti hegyekre,
Onnét fagyot küldvén lapályos térekre,
Halált látszik hozni egész természetre.

E változás képe rövid életünknek,
Melyben, végét érvén hanyatló őszünknek,
Hó fedi tetejét fonnyadott fejünknek,
S meghűl minden része aggott tetemünknek.

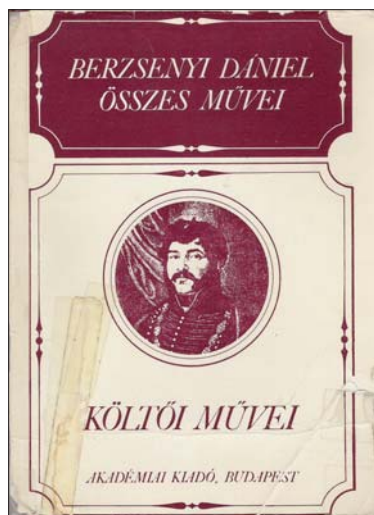
Alig emlékezünk tavasz rózsáiról
S múlt nyáron aratott mezők kalásziról,
Csak álmodunk éltünk legszebb napjairól,
Midőn csókot szedtünk Chlórís** ajakiról.

De mely kínos árnyék bágyasztja lelkemet?
Múlt idő s jövendőök fárasztják elmémet,
Mert ha megvizsgálom valóban szívemet,
Csak a jelen-való tészí életemet.

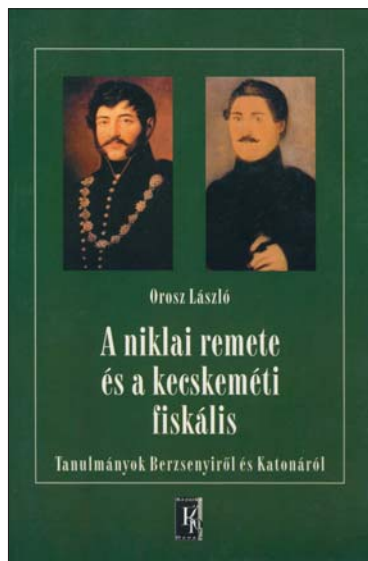
(1774. október 28.)

* erdei nimfák

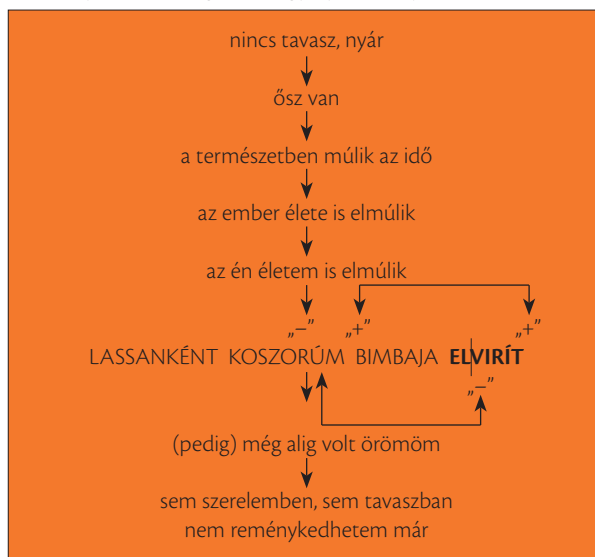
** a tavaszi virágpompa egyik istennője a görög mitológiában

A Merényi Oszkár gondozta kritikai kiadás borítója

A közelítő tél jelentésrétegeinek egyfajta sémája ekként is ábrázolható:

Kétségtelen, hogy a vers varázsa főképpen az ilyen, lényegében mégiscsak erőltetett sémákkal összevetve szembetűnő: ugyanaz és mégis mennyire más! De ez a vázlat is mindössze egyfajta magyarázatot szeretne adni arra, hogy miért tetszik nekünk ez a költemény. Szerintünk tehát ez a vers például azért (is) szép, mert egyetlen szóban benne van tartalmának vagy inkább mondandójának lényege! Ha ugyanis az „elvirít” igéről leválasztjuk az igekötőt, akkor az önmagának épp ellenkezőjét jelenti. Vagyis igekötővel a „vég”-re, befejezettségre utal, igekötő nélkül pedig a kezdetre („virít”)!

Ha innen indulunk visszafelé, hasonlóképpen azt láthatjuk, hogy ellentétes értékeket olvaszt egy sorba a „bimbaja” és a „koszorúm” szó is. Ez utóbbinál sajátos gondolattársításként meghagyva a „költői (báber)koszorú” mellékjelentést.

Ezt a pozitív–negatív váltakozást egy értékközömbös, az időre utaló kifejezés vezeti be, köti össze a vers többi részével („lassanként”). Láthatjuk, hogy az alapjelentés egyre elvonatkoztatottabbá válik, s újabb jelentésrétegekkel gazdagodik. Ezért mondhattuk némi túlzással, hogy a vers egyetlen szóra, illetve egy sorra, egy szakaszra van felépítve. Erre rétegződnek rá a különböző versmondatok és értéktartományok. Mindez természetesen csak apró adalék a költemény varázsához, egyszerűségéhez.

Ar. Ösz. 29.)

Hervad már ligetünk, s elcsúri hullanab,
 Farlott bokrai lirt sárga levél rözög
 Nintó arvas labim, s ba loamos illarob
 Körté new leugder a 2efir

4. Folytassátok A közelítő tél elemzését-értelmezését még sokféle lehetséges szempontból!

5. Figyelmedbe ajánlom A közelítő tél sok-sok elemzése közül Bécsey Ágnes és Keresztury Dezső irodalomtörténészekét. A szerzők neve alapján biztosan megtalálod őket a könyvtárban!

6. Lehet, hogy egy versről sosem lehet még csak megközelítően teljes elemzést sem írni? De akkor mitől jó egy elemzés? A közelítő tél és Az élet dele című Berzsenyi-versekről szóló hosszú és érdekesítően izgalmas fejtegetései végén Bécsey Ágnes is a versszöveghez kanyarodik vissza. Megállapítja, hogy bármennyit is írunk egy versről, az élményt, amelyet azok a bizonyos sorok közvetítenek, úgysem tudjuk másképp megfogalmazni. Ezért mit tehetünk mást: olvassuk, mondjuk el újra – még egyszer és még egyszer – a verset magát ☺!

7. A Berzsenyi-fejezetben többször is szóba hoztuk, hogy a költő tudatosan-tudattalanul utalhat valamely műalkotásra – vagy bármi másra. S mondtunk már többször azt is, hogy saját művét egyébként is tudatosan-tudattalanul hozza létre. Neked erről mi a véleményed? Milyen szerepet játszik a tudatosság a költészetben?

8. Szerinted mi a különbség – s fontos-e, hogy különbséget tegyünk – tudás és bölcsesség között...?

Ugyanaz a szobor (vö. 133. oldal!) –
 ezúttal egy könyvesbolt kirakatában...

lim tél = 1
 $n \rightarrow \infty$

Ez maga a vers vagy ez a versértelmezés? Esetleg mindkettő?

FÁBRI ANNA
Az irodalom magánélete

A költő szülőháza Egyházashetyén (ma emlékmúzeum)

Létösszegzés „töredék”-ben?

A *Levéltöredék barátnémhoz* című vers mindenekelőtt nem levél – és semmiképpen nem töredék. A diszharmonikus létélményt ily tökélyel kifejezni egy ilyen magasrendű összhangot sugárzó alkotásban még legnagyobbjainknak is csak kivételes pillanatokban sikerült.

Létösszegzés tehát ez a vers is, idő- és értékszembesítő motívumokkal. De nem a sejtett vég előtt, hanem épp csak a férfikorba érkezvén – úgy harmincévesen. Esetleg harminckettő – s ez már babonásabb évszám a magyar költészetben: ennyit élt Csokonai s ennyit József Attila...

A formailag megszólított barátné – feltehetően Perlaky Judit – csak látószólag tanúja az összegezett életnek. A költő elsősorban önmaga felé tekint. Tanúságot tesz saját maga előtt: erre tellett és arra nem. Ennyi a véghezvitt remény, a beteljesített áhítat, s amott a foghíjas sors, a pókhálós ország.

Levéltöredék barátnémhoz

Ne kérdezd, barátném! mint töltöm időmet,
S távolléted alatt kedvem miben lelem?
Tudod, elvesztettem édes enyegőmet,
Tudod, magam vagyok, mert te nem vagy velem.

Lefestem szüretem estvéli óráit,
Ha már cselédimet nyugodni eresztem.
És csak alig hallom a vígság lármáit,
Agg diófám alatt tüzetemet gerjesztem.

Lepembe burkolva könyökemre dülök,
Kanócom pislogó lángjait szemlélem,
A képzelet égi álmába merülök,
S egy szebb lelki világ szent óráit élem.

Az őszibogárnak búsongó hangjai
Felköltik lelkemnek minden érzéseit,
S az emlékezetnek repdező szárnyai
Visszahozzák éltém eltűnt örömeit.

Életem képe ez. – Már elestvéledtem,
Béborult az élet vidám álorcája!
Még két mulatótárs van ébren mellettem:
A szelíd szerelem hamvadó szikrája
S bús melancholiám szomorgó nótája.

(1804–1808 között)

Magyarország-rajz ez a vers is, nemcsak egyéni életútelelemzés. Mint ahogyan Csokonainál, Berzsenyinél is észrevétlenül tűnik át a saját sorsvázlat az ország, a nemzet állapotának rajzává. Egyén és közösség sorsa persze hasonlóképpen azonosul-hasonul egymáshoz minden nagy versben, s főképp a 19. század első felében. Ekkor az irodalom sajátos közéleti-politikai-társadalomalakító szerepe miatt nem is lehet elválasztani egymástól a kétfajta motivációt. Az irodalom az öntudatra ébredés-ébresztés eszköze. Ennek a feladatnak pedig azok a versek felelnek meg, melyek az egyéni életút bemutatásával igyekeznek hatni a közösség értékválasztásaira.

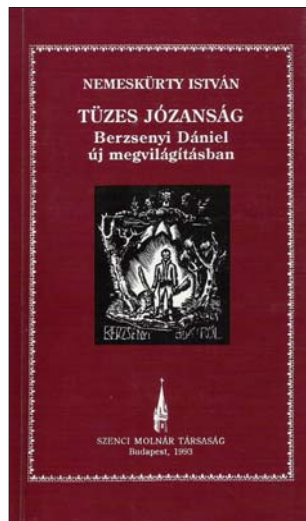
Ebben a versben is: az első szakasz még szerepszerű veszteségidézése után amott a lehetségeségek, vagyis a pozitív értékek birodalma. Ha csak gyöngéd sejtésként, ha csak a múltból visszaidézve is: „a képzelet égi álma”, a harmóniába foglalt élet lehetséges, megvalósítható.

A diófa képe hosszú évtizedeket idéz, érlelő századokat akár – öszszeköt múlt és jövő közötti bizakodásokat. Mert aki diófát ültet, unokájának cselekszi azt, vagyis bízik a jövőben.

Emitt külön világába vonul a verzhős, hogy gondolkodhasson, hogy tűnődhessen elmúlásokon és jövődöléseken. Amott mégis ráköszönt az est, a versbéli este s az élet estéje egyaránt. De a természet össze is ez az idő, mert az összegzés, a hosszú tűnődések ideje jő immár. Ami van, ami megmaradhat, az múlt idővé szelődül ott belül a lélekben. „Már elestvéledtem”.

Berzsenyitől szinte szokatlan a magyaros versritmus, de ebben is oly honosan mozog, mint kedvencei klasszikus veretű sorfajtai, strófái között.

Ez a vers a nagy számadásköltemények egyike. Méltán sorakozik *A lélek halhatatlanságát* versebe szedő Csokonai műve, Kölcsey *Zrínyi-dalai*, Petőfi utolsó versei, Ady *Hunn, új legendája*, Arany *Epilógusa*, Radnóti eclogái, József Attila végső önmegszólításai, Kosztolányi *Számadása*, *Hajnali részegsége*, a semmiről szóló éneke s Babits *Jónása* mellé. Ahogy azokban, úgy itt is az igazi, a végső megszólított maga a költő.

Nemeskürty István könyve 1993-ban helyezte új megvilágításba a költő életművét, azt elsősorban a keresztényi szeretetika felől értelmezve

A költő szobra a niklai Berzsenyi Emlékmúzeum kertjében (Rieger Tibor alkotása – 1976)

„Hív szívünk csendesebb intését nem halljuk,
Az előttünk nyíló rózsát letapodjuk,
Messzebb járnak szemeink;
Bámulva kergetjük álmunk tarka képét,
Örökre elvesztjük gyakran éltünk szépét,
S későn hullnak könnyeink.”

(Búcsúzás Kemenesaljától – részlet)

A látszattal ellentétben ez a vers egyik legfeszültebb lírai alkotásunk. A sorok mögött a végtelenül egyedülvaló emberrel, aki a saját létének csak rá jellemző bizonyítékait keresi. Teremtő értelmének eredményeit kutatja szemmel és szívvel a közhelyes környezetbe beleszorítva. S aki rettenetes erővel ismeri fel: a világ nélküle is lehet teljes, a lét nélküle is „megtörténhet”. Vagyis nem a vers, hanem az élet maga töredék a képzelet, az álmok nagy Egészéből.

Ma már kétségtelen, hogy Berzsenyivel egy másik fajta időszámítás kezdődött a magyar lírában. Az a – korábban Csokonai érzékenysége jelezte – korszak, melyben a vers öntörvényűsége immár megkérdőjelezhetetlenné vált. Ez a modern költészet kiindulópontja, a költészet – mából tekintett – felnőttiségének, autonóm szépirodalomává válásának katartikus pillanata.

A verset már „nem a költő írja”, hanem a vers írja önmagát. A szöveg már nem megszólalás, hanem a hallgatás, a csend körülírása. Szép szóval hallgat, hogy a hiány ne fájjon nagyon, hogy olykor talán bevallani se kelljen fájdalmat, szomorúságot, őszi esőt, magányt, tehetetlenséget. A vers érzéseinkről beszél. A vers: egésszé álmodott világ.

Talán azért is lehet fontos a Berzsenyi-típusú beszédmód, talán azért is lehet oly fogékony a 20–21. század az ő kimondhatatlansággal bíbelődő kimondásaira, mert ez a költészet megvilágítja századunk emberének egyik legfontosabb élményét. Szabadság csakis a kiküzdött és megszenvedett megteremtett belső idő tájain születhet.

Ezt pedig nem mérik órák és naptárak, időjárás-jelentések. De mérik a lelkek rezdülései, a kiszolgáltatottság gyötrelmei, és óvják a szabadság gyönge hajlékai. Mert akinek saját ideje a legnagyobb kincse, az a szabadságot birtokolja. S történhet-e velünk ennél több a Földön?

Ahová minden út vezet: a virágos-napsütéses niklai kúria a költő emléktáblájával és szobrával (2007 nyarán)

1. A **Portrék fejezet Ráadásában** még találkozhatsz Berzsenyivel, illetve a *Levéltöredék barátnéhez* című verssel. Csoóri Sándor, Kányádi Sándor és Farkas Árpád költeményét ott olvashatod, s azokról biztosan eszedbe jut még néhány költő, akik szintén felhasználták verseikben a dió-motívumot. Keres ilyen költeményeket! (Akiknél például biztosan eredménnyel kutakodhatsz: Babits Mihály, Radnóti Miklós.)

2. Berzsenyitől való búcsúzasképpen egy Bertók László-verset közlünk. Elég, ha csak elolvasod, de ha kutatni, keresgélni is van kedved vele kapcsolatban, akkor ez igazán méltó feladat: keresd meg egy Berzsenyi-kötetben (mind)azokat a verseket, melyeknek szavait, motívumait, gondolatait valamilyen módon felidézi mai költőnk (vagyis a parafrázált részleteket, kifejezéseket, az allúziókat stb.)!

3. Könnyűszerrel elkészítheted a szöveg hipertextes változatát, ha az egyes motívumokat belinkeléd a megfelelő helyekre!

4. Mi lehet ennek a versnek a legfontosabb mondanója? Miért szép – ha Te is úgy talárod – Neked?

5. Legeslegvégül pedig magyarázd meg, értelmezd ezt a két szép Berzsenyi- idézetet, s keresd meg lelőhelyüket!
„A szent poézis néma hattýú,
S hallgat örökre hideg vizekben.”

Horváth Sándor Berzsenyi-érme – vajon a nagy eszmék „aprópénné”-re is válthatók?

Bertók László: Niklán

Előbb a tenger, s hogy rajta vagyunk, aztán az ég beesett szemeeaja: a part, valahol emlékeinkben, aztán az utolsó palackposta hintázása a végtelenből, aztán a mindent kihajigálni tébolya, mert part kell, odaértünk, aztán a semmi kikötőjébe belógó hurkolt hajókötelek, aztán a csupasz árbocrúd iránya, aztán: minden út Niklára vezet.

De úr Niklán Berzsenyi Dániel, s lesz szolgál a sors, hogy beleremeg a tenger, sajog Magyarország, földübörögnek csillagrendszerek, ha Dániel úr ujjai között megpörget egy diófalevelet, nincs alku, nincs haszontalan öröm, csak az van, ami végleg elveszett, csak teremtő szép, *lélek s szabad nép*, versbe nyugözött nincs-harmónia, az ujjak körül keringő világ.

Uram, *levonom* fehér vitorlám, jöttem, e-földi *tunguz*-ivadék, kapaszkodom fekete szárnyaidba, dobbants, hasadjon ketté a sötét, csúszkáljanak a simák víz színén, Niklán a mérték mélység–magasság, emelkedik *puszta virány* fokáról, kínból, kő alól a másik ország, zászlóján írás: a *nagy népeket nem tenger, nem egyéb helyhezet*, de ész, tiszta erkölcs, virtus *alkotá*.

(A *Hóból a lányom* című gyűjteményes kötetben, 1985)

A költő portróját Anton Einsle festette meg

Kölcsey Ferenc (1790–1838)

„Nem közénk való volt.”
(Wesselényi Miklós)

Egy élet mintázatai

Lehetett volna tekintélyes értekező, filozófus vagy első igazán komoly kritikusunk. Válhatott volna belőle félelmetes szónok, de kiváló lapszerkesztő, vitapartner, nyelvújító is. Legelsősorban mindezek mellett mégis költő szeretett volna lenni, s az is lett. Viszonylag kevés verssel, viszonylag kevés jó verssel, mégis a nagy költők egyike. Ő a *Hymnus* (mai írásképpel: *Himnusz*) költője. Ma pedig e vers – mely természetesen nem egy nap alatt született – dátuma (1823. január 22.) a magyar kultúra napja.

Munkásságában elválaszthatatlanul kapcsolódik össze politika és irodalom, közélet és művészet. Mindazokat a szerepeket kipróbálja, amelyeket majd Vörösmarty, Petőfi, Arany valósít meg közéletben s költészetben. Mint a legnagyobbak, ő is a szépség régióiba tudja emelni a társadalmi-politikai mondandót.

Kérlelhetetlen erkölcsű férfi. Országgyűlési követségéről lemond, amikor már vállalhatatlanok számára a képviselendő eszmék. Testi fogyatékoságában – egyik szemére gyerekkori betegsége következtében nem látott – sem hagyta magát az élettől megalázni.

Debrecenből indult. A híres Kollégiumban tanult ő is, mint előtte Csonkai, kinek temetésén diákként vett részt. Később aztán szigorú kritikát is ír a nagy elődről, nem épp hízelgőt, ma már látható, nem szerencsésen ítélkezőt. Mint ahogyan híres-hírhedt Berzsényi-kritikáját sem igazolta az idő.

Elfojtódás

Ó sírni, sírni, sírni,
Mint nem sírt senki még
Az elsúlyedt boldogság után,
Mint nem sírt senki még
Legfelső pontján fájdalomnak,
Ki tud? ki tud?

Ah, fájdalom –
Lángoló, mint az enyém, csapongó,
[s mély,
Nincsen több, nincs seholl!

S mért nem forr könnyű szememben?
S mért, hogy szívem nem reped meg
Vérözönnel keblemen?

(1814)

Rengeteget olvas, könyvtára ma is tiszteletet parancsoló gyűjteményként olvadt bele az Országos Széchényi Könyvtár állományába. Dolga, fontos dolga van a világban, érzi a nincsekkel, hiányokkal körülbástyázott fiatalember. Ám egész életét sorskényszerek közepette élte le, és soha nem lehetett része boldog meglegedettségben.

Kölcseyt „a legszomorúbb magyar költő”-nek is vélhetnénk, s igazunk lenne, ha életműve kisugárzását tekintjük vagy a róla elterjedt előítéleteket. S cáfolható ez az általánosítás már azzal is, hogy réá

mindenekelőtt a kettősség volt jellemző. Ugyanabban a tér–idő-pílanatban volt képes tragikusan, illetve reménnyel szemlélni a világ dolgait – ebből fakad iróniaérzékenysége. De innen eredeztethető kérlelhetetlensége is. Mindazok a dolgok, melyek a hétköznapi ember számára a világ látszatállandóságát jelentik, neki kevésbé fontosak.

Szerelmi kapcsolatait – ha voltak – homály fedi. Az *Elfojtódás* című vers is elsősorban romantikus rajongást s nem konkrét érzést fejez ki – ezért ma főképp a tanulsága fontos számunkra. Ez a tanulság pedig poétikai jellegű. Megtudhatjuk, hogy egy jó verset hogyan „ront el” a költő. Az első szakasz szép szerkezete és tartalma sekélyesé válik a másodikban, s bizony a giccses túlzást sem nélkülözi a harmadik rész. Némi meglepődéssel állapíthatja meg az olvasó, hogy a szöveg túlírt. Az első hat sor önmagában gazdagabb jelentést hordoz, mint a tizenkét sor együtt. A második–harmadik egység beszűkíti, közhelyessé teszi a szöveg jelentését. Túlzása már nem hiteles, nem tesz hozzá semmit az előzőekhez, és így a szándékkal ellentétes lesz a végkifejlet: a nagyszerűség kisszerűségbe csap át, nem érezzük felemelőnek a pátoszt, megrendítőnek az ünnepélyességet. A vers elveszíti az egyszerűség varázsát, és önismétlővé válik.

Poétikai értelemben ezzel szemben: harmonikus műegésszé rendez sorsot, történelmet, szabadságot, szabadsághiányt, eszméket, erkölcsöt a *Himnusz*.

A vers nagy ívű történelmi tablót mutat be. Végigtekint balsorsokon, s egy jobb jövőben reménykedik. Isten segítségét kéri a magyarság számára. Ebben legalább annyi a retorikai fordulat jelentősége, mint a vallásos hité. Egyik sem kisebbíti azonban a másik jelentőségét, inkább mindegyik erősíti, tovább magasztosítja a mondandót.

A *Himnusz* szigorúan méltóságteljes kompozíciója és beszédmódja, stílári fegyelme és ékesszólása csendességre, nyugalomra inti olvasóját. Idő- és értékszembesítése megfontolt gondolkodásra szólít. Az egyes ember felelősségét a közösség, a nemzet sorsán keresztül érzékelteti. Mindannyian érezzük magyarságunkat, mikor ezt a verset olvassuk. Megdobban a szívünk, ha honfitársaink az olimpián a dobogó legfelső fokán állnak. S amikor az öreg esztendő észrevétlenül új évvé változik, akkor is ez a vers állít meg bennünket egy percre, s szólít számvetésre. Tudjuk: a *Himnusz* nélkül kevesebbek volnánk. Kevesebbek magyarságban, kevesebbek emberségben.

Ez a vers a belső szabadság himnusza – ezért lehet mindannyiunké.

1. Volna kedved egy kis „bálványrombolás”-hoz? Vegyél elő néhány kötetet elismert nagy költőinktől, s keress bennük rossz verseket!

2. Milyen szempontok szerint válogatsz? Hagyatkozatsz elsősül egyszerűen az ízlésedre, „tetszik, nem tetszik” alapon, utána azonban próbálj poétikai-esztétikai érveket is gyűjteni!

3. S milyen érzés volt, amikor a lapozás során egy-egy ismert, nagy vershez értél? Megváltozott a szövegkörnyezetben?

4. A magyar nyelvújítás kapcsán már volt szó az írói termékenységéről, a „szöszölők”-ről! Kölcsey sem írt sok verset. Lehet-e valami köze a mennyiségnek a minőséghez?

5. Olyan költők is vannak, akik azt mondják – persze nem egészen komolyan –, hogy ők csak a jó verseket írták meg, ezért olyan „sovány” az életművük... Mi a véleményed erről?

6. Szerinted általában mennyit ír egy költő? S hány oldalt írhat egy író naponta? Ez bizony nagyon különböző! Nézz utána efféle adatoknak!

Hymnus, a Magyar nép
 zivataros századaiból.
 Cseke. Január. 22d.
 1823

Isten áld meg a Magyarnt
 Jó kedvvel, bőszéggel,
 Nyújts feléje védő kart
 Ha küzd ellenséggel,
 Bal sors a kit régen tép,
 Hozz rá víg esztendő't,
 Megbűnhödte már e nép
 A multat s jövődöt!

Őseinket felhozád
 Kárpát szent bércére,
 Általad nyert szép hazát
 Bendegúznak vére.
 S merre zúgnak hajjai
 Tiszának, Dunának
 Árpád hős magzatjai
 Felvirágoznak.

Őstünk Kunság mezején
 Ért kalászt lengettél,

A Hymnus kéziratának első oldala
 (az Országos Széchényi Könyvtár 2007-es
 Himnusz történeti kiállításának anyagából)

Hymnus

A magyar nép zivataros századaiból

Isten, áldd meg a magyart
 Jó kedvvel, bőszéggel,
 Nyújts feléje védő kart,
 Ha küzd ellenséggel;
 Bal sors akit régen tép,
 Hozz rá víg esztendő't,
 Megbűnhödte már e nép
 A multat s jövődöt!

Őseinket felhozád
 Kárpát szent bércére,
 Általad nyert szép hazát
 Bendegúznak vére.
 S merre zúgnak hajjai
 Tiszának, Dunának,
 Árpád hős magzatjai
 Felvirágoznak.

Értünk Kunság mezein
 Ért kalászt lengettél,
 Tokaj szőlővesszein
 Nektárt csepegtettél.
 Zászlónk gyakran plántálád
 Vad török sáncára,
 S nyögte Mátyás bús hadát
 Bécsnek büszke vára.

Hájh, de bűneink miatt
 Gyúlt harag kebledben,
 S elsújtád villámidat
 Dörgő fellegedben,
 Most rabló mongol nyilát
 Zúgattad felettünk,
 Majd töröktől rabigát
 Vállainkra vettünk.

Hányszor zengett ajkain
 Ozman vad népének
 Vert hadunk csonthalmain
 Győzedelmi ének!
 Hányszor támadt tenfiad
 Szép hazám kebledre,
 S lettél magzatod miatt
 Magzatod hamvvedre!

Bújt az üldözött s felé
 Kard nyúl barlangjában,
 Szerzte nézett s nem léle
 Honját a hazában,
 Bércre hág és völgybe száll,
 Bú s kétség mellett,
 Vérözön lábainál,
 S lángtenger fölette.

Vár állott, most kőhalom,
 Kedv s öröm röpkedtek,
 Halálhörgés, síralom
 Zajlik már helyettek.
 S ah, szabadság nem virúl
 A holtak véreből,
 Kínzó rabság könnye hull
 Árvánk hő szeméből!

Szánd meg Isten a magyart
 Kit vészek hányának,
 Nyújts feléje védő kart
 Tengerén kínjának.
 Bal sors akit régen tép,
 Hozz rá víg esztendő't,
 Megbűnhödte már e nép
 A multat s jövődöt!

(Cseke, 1823. január 22.)

A Himnusz „szomorúság”-a és a herderi jóslat

Hankiss Elemér irodalmár-szociológus szerint két „szomorú” himnusz van a világon: az uruguayi és a magyar. Hogy miféle lelki rokonság köthet össze bennünket, nehéz lenne kideríteni. Az azonban tudható, hogy Kölcsey verseinek drámai erejű felszólításaival figyelmeztet. Ha nem vesszük észre önsorsunkat rontó hibáinkat, az örökös viszályt, a „szülötti bűnök”-et (Zrínyi második éneke), akkor Isten és történelem méltó büntetése e nemzet megszűnése lesz.

A korszak értelmiségi magatartását meghatározza a herderi jóslathoz való viszonyulás. A német filozófus szerint a magyarság el fog tűnni Európából, vagy legalábbis beolvad a szláv népek tengerébe. E jóslattal szemben erkölcsi-emberi erőt jelentett értékeink felmérése, nyelvünk ápolása, a szellemi s az anyagi értékek gyarapítása.

Mára kiderült: Herder pontatlan történelmi forrásokból dolgozott. Ezért eleve alábecsülte a magyarok lélekszámát, illetve annak további csökkenését sem a Habsburgok telepítési politikájával magyarázta.

Másfelől éppen ő volt az a történetfilozófus, aki a kis népeknek is értéket tulajdonított, rehabilitálta azokat.

A „jóslat” szerepet játszhatott a költészetünkben többször megjelenő nemzethalál-motívum megteremtődésében is (vö. Szózat!). Ám ahogy Herder első fordítója, Kazinczy Ferenc, úgy Kölcsey és a többi kortárs is elsősorban intelemnek fogta fel a jóslatot, s nem végzetnek. Ezért a versek keserű hangja elmélyül, de erőt is sugároz. Lerövidülnek az idegpályák kezdet és vég, balsors és dicsőség között.

Vajda Attila 2008-as pekingi olimpiai győzelmének eredményhirdetésekor (kenu 1000 m)

7. Gondoljátok végig többen együtt, hogy milyen nemzeti himnuszokat ismertek! Azoknak világképe különbözik a magyarétól? Találtak hasonló szemléletűt, mint a miénk – az uruguayin kívül...? Énekeljete, mondjátok el néhányat!

Juhász Gyula: A Himnusz

E bús imádságot dalolta ajkam,
Mikor nem is tudtam még, mit dalol,
Csak éreztem, hogy orgonás szavakban,
Ezer év búja bűg a hant alól.

A Végeken, hol mély magányban éltem
S Rodostó gyásza szállt lelkem felett,
A néma dacban, büszke szenvedésben
Fajtam keserve, megértettelek!

E dalt dúdoltam ott fáradt ajakkal,
Az éghez oly közel járt e magyar dal,
Kárpátok ormán ültem egyedül

És gondolkoztam Kölcsey felül,
Ki félszemével a jövőbe látott,
Szent táltosunk, teljék be látomásod!

(1907)

Vanitatum vanitas

Itt az írás, forgassátok
Érett ésszel, józanon,
S benne feltalálhatjátok
Mit tanít bölcs Salamon:
Miképp széles e világon
Minden épül hitványságon,
Nyár és harmat, tél és hó
Mind csak hiábavaló!

Földünk egy kis hangyafészek,
Egy perchozta tünemény;
A villám és dörgő vészek
Csak méhdongás, s bolygó fény;
A történet röpkölése
Csak egy sóhajlás lengése;
Pára minden pompa s ék:
Egy ezred egy buborék.

Sándor csillogó pályája,
Nyúl vadászat, özfutás;
Etele dúló csordája
Patkánycsoport, foltdarázs;
Mátyás dicső csatázási,
Napoleon hódítási,
S waterlooi diadal:
Mind csak kakasviadal.

A virtus nagy tüneményi
Gőz, mit hagymáz lehele;
A kebel lángéreményi
Vértolulás kínjele;
A vég, melyet Sokrat ére,
Catonak kihulló vére,
S Zrínyi Miklós szent pora
Egy bohóság láncsora.

És ti bölcssek, mit hozátok
Ami volna szép s jeles?
Mámor bírta koponyátok,
Plato s Aristoteles.
Bölcselkedő oktalanság,
Rendbe fűzött tudatlanság,
Kártyavár s légállítvány
Mindenféle tudomány.

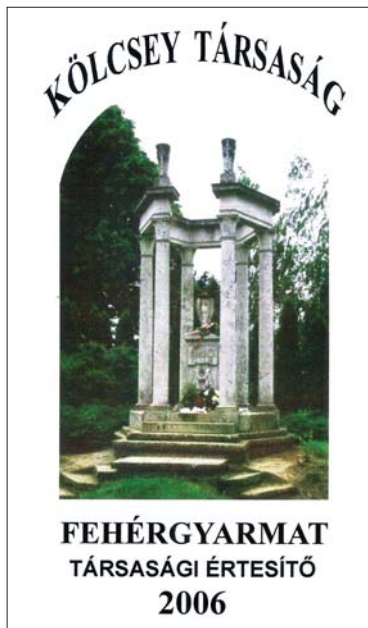
A *Himnusz* a nemzeti sorskérdések verse, a nemzet lelkiismerete szólal meg benne. A *Vanitatum vanitas* ('hiúságok hiúsága') pedig – mely szinte ugyanabban az időpillanatban született – az egyén sorsfilozófiájának megfogalmazása.

A versben a költő mindent idéző- és kérdőjelek közé szorít. Arról beszél, hogy az értékek, amelyeket az emberiség létrehozott – tudományok, civilizáció, kultúra, művészetek –, semmit sem érnek. Mélységei és magasságai még feszítőbbek, mint a *Himnuszéi*, de nem olyan méltóságteljesen rendeződnek gondolatai. A zaklatottság mögött is felfedezhetünk azonban rendezőelveket. Megtaláljuk egyrészt azt a biztos értékrendet, amely – ha tagadva is, de – állít. S mégiscsak az emberi civilizáció és kultúra legfontosabb – és eddig a költő által is ilyennek tartott – értékeit sorolja elő. Fellelhetjük azt a kompozíciós elvet is, mely egyre tágabb körök felől indulva jut el az egyén sorsáig, majd a csendes beletörődés megfogalmazásáig.

A keret pillérein nyugszik a metaforasorozatra épülő szerkezet. Az expozíció után elsősül a Föld életének jelenségeit idézi meg a költő, aztán a történelem következik, majd a konkrét példák sorakoznak. Közöttük két magyart találunk: Zrínyit, a Kölcsey szívének talán legkedvesebb költőt és katona-embert, illetve Mátyás királyt. Filozófusok és művészek jutnak ezután hasonló sorsra, mint a történelem nagyjai. Nemcsak azt mondja Kölcsey, hogy mindez a nagyság és dicsőség hiú érdem, nemcsak relativizálja az eddigi értékeket, hanem még gúnyolódik is azokon. „S Zrínyi Miklós szent pora / Egy bohóság láncsora”; „Kártyavár s légállítvány / Mindenféle tudomány.”

A vers értékvilágának Kölcsey egész élete mond ellent: mintha ez a költemény az utolsó elszámolás lenne a nagy tettek előtt. Elszámolás a kétségekkel, a reménytelenséggel, hogy a következő évtizedek emberközébe hozhassák a másik lehetőséget. A szebb, szabadságban gazdagabb jövő ígéretét.

A Kölcsey Társaság értesítőjén a költő szatmárcserei síremléke látható

8. Olvassátok el Orbán Ottó *Vanitatum vanitas* című versét – 12-ben majd részletesen összehasonlítjuk egymással a két költeményt (ezt akár most is megtehetitek)!

9. A szatmárcsekei temető csónakos fejfái nemcsak alakjuk, hanem szövegeik miatt is híresek... Írjatok Ti is tréfás sírverseket!

A szatmárcsekei református temető

Demosthén dörgő nyelvél
Szitkozódó halkufár;
Xenofon mézbeszédével
Rokka közt mesére vár;
Pindár égi szárnyalása
Forró hideg dadogása;
S Phidias amit farag,
Berovátkolt kődarab.

Mi az élet tűzfolyása?
Hulló szikra melege.
A szenvedelmek zúgása?
Lepkeszárny fergetege.
Kezdet és vég egymást éri,
És az élet hű vezéri,
Hit s remény a szűk pályán,
Tarka párák s szívárvány.

Holdvilág csak boldogságunk;
Füst a balsó, mely elszáll;
Gyertyaláng egész világunk;
Egy fúvással a halál.
Vársz hírt s halhatatlanságot?
Illat az, mely tölt virágot,
És a rózsát, ha elhűll,
Még egy perccel éli túl.

Hát ne gondolj e világgal,
Bölcs az, mindent ki megvet,
Sorssal, virtussal, nagysággal
Tudományt, hírt s életet.
Légy, mint szikla rendületlen,
Tompá, nyugodt, éreztelen,
S kedv emel vagy bú temet,
Szépnek s rútak húnyj szemet.

Mert mozogjon avagy álljon
E parányi föld veled,
Lengjen fényben, vagy homályon
Hold és nap fejünk felett,
Bárminő színben jelentse
Jöttét a vándor szerencse,
Sem nem rossz az, sem nem jó:
Mind csak hiábavaló!

(1823. február–április)

A - B - F - R - A.
Itt nyugszik ifju
Mércse József.
Élt 34 évet.
Mehalt 2007
április 8-án.
"Nem ezt akartam,
nem így. Szerettem volna
élni még, el kellett menni.
Ma emlégetek
köztetek leszek.
De fáj ha látom
könnyetek.
Ma rólam szóltok
mosolyogjatok, így
emlékem áldás
lesz rajtatok."
Béke Poraira

A - B - F - R - A.
Szerencsétlen a fatum.
Szerencsétlen az eset.
Min megtörtént Sprücs János
Ki a farul leesett.
Ki 30 éveket éle,
mint vándora sírha tere.
Mert a sentencia lejárt,
ha született szenvedj halált.
1840 Október 4-én.

„Egész nemzeteknek, szintúgy mint egyes embereknek megvagnak az ő különböző koraik. Gyermekkorból virúl fel ifjúságok, ifjúból érnek férfivá, s férfikoroknak erejét az öregségnek lankadása váltja fel.

A férfit a lélek érettségének nyugalma bélyegzi; fő pontjára jutott erejével nehéz dolgokat vehet célba s vihet véghez, de okos számvetéssel tudja magát a sorssal s a környülményekkel öszvemérni, s előre nézve midőn kezd, vigyázva lépteiben, fáradatlan a küzdés közt, felemelkedett és magos érzelmeiben bámulattal elegy tiszteletet gerjeszt maga körül; az ő neve: `nagy`.

Az ifjúság kebelében a jóvendő férfinak ereje áradozó bővségben habzik, forr és vív önmagával. Az ő karakterében tűz és nyugtalanság önti ki magát; céljai nincsenek, csak reményei; principiumokat nem követ csak sejdítéseket; gondolatjai a képzeletben süllyednek el, s képzeleteinek a kívánság emelvén fákllyát: mértéket, határt és lehetetlenséget nem ismer, s kezd és csinál több lánggal mint erővel, több szenvedelemmel mint ésszel, s így szerencsében és szerencsétlenségben, akaratján és tettein bizonyos `regényes` szín ömlik el. [...]

A nemzeti hőskor hagyja maga után a nemzeti hagyományt; s nemzeti hagyomány s nemzeti poézis szoros függésben állanak egymással. Ahol ősi hagyomány vagy éppen nincsen,

„A haza minden előtt”

A nemzethalál, a kétség versei később is jelen vannak Kölcsey lírájában. Ám a tettek évtizedeivel szaporodnak a lelkesedésre ösztönző szövegek is. Ilyenek a *Huszt* vagy az *Emléklapra* felszólításai, illetve az értekező prózai művek. Az esszék, tanulmányok arra törekzenek, hogy a lelkekben egyfajta belső önfejlesztési vágyat alakítsanak ki. Így ír a költő: „Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!” (*Huszt*); „A haza minden előtt” (*Emléklapra*).

Országgyűlési naplója kitűnő dokumentum. Emellett egy felelősséggel gondolkodó ember vívódásainak, önmeggyőzésének lelki válságoktól sem mentes folyamatát mutatja be. *Nemzeti hagyományok* címen egybefogott gondolatai a szerves fejlődés lehetőségeit vizsgálják. Unokaöccséhez címzett intelmei (*Parainesis Kölcsey Kálmánhoz*) fontos értékvonatkoztatási pontokat jelölnek ki. E pontok mértékként és mintaként funkcionálnak minden hazáját szerető ember számára. Törvények, melyek tízparancsolatszerűen egyszerűek, világosak és pontosak: „Szeretni az emberiséget...”; „Szeresd a hazát!”; „Törekedjél ismeretekre!”; „Meleg szeretettel függj a hon nyelvén!”

Arról pedig, hogy mi a boldogság, így vélekedik:

„Mi a boldogság?

Az emberek száz meg százfélét hittek annak lenni; s mind az nem egyéb eszköznél, mi által azt elérhetni reméllék vala, s elérni még sem tudhaták. Mind azért, mert törekvésök célát az eszközzel összetéveszték; mind azért, mert oly valamit tettek céljá, ami csak más, való cél után küzdés következeseként tűnhet fel.

Boldogság fájdalommal s keserűséggel együtt meg nem állhat. Mondhatod-e, hogy ember általános boldog lehet? Embernek időről időre lehetnek örömei; de azok vagy hirtelen enyészve keservekkel váltatnak fel, vagy hosszasan maradvá únalomba mennek által.

Érzékeny szívnek több fájdalom jut, mintsem általános boldogságra számot tarthasson: érzéketlen sem jót, sem rosszat nem érezhet. A megadás nyugalma csendes érzemény; de szenvedés következes, s annak emlékezetét le nem vetkezhethi. Megkeményedés a fájdalom iránt, az öröm útát is bezárja; s érzéketlenséggé vál. Higgy nekem, e szó: boldogság, egyike a legbizonytalanabb s legszűkebb értelmű kifejezeseknek; s ki boldogságot vadász, árnyékot vadász. Teljesített kötelesség s nemes törekvés önérzése küzdés s bánat közt is nyugalmot tenyész; s ha e nyugalommal, boldogság cím alatt, megelégszel: annak megnyerése szép, jó s erős léleknek keresés nélkül, csupán tettei következesében bizonyos.”

KÖLCSEY Ferenc, *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz* = <http://mek.niif.hu/06000/06028/html/gmkolcsey0002.html> [2009. 05. 01.]

A *Zrínyi második énekében* (1838) úgy véli, a világ nélkülünk boldogabb, teljesebb, harmonikusabb lehet. A vers tragikuma elsősorban ebben van, annak ellenére, hogy a nemzethalál vízióját festi elénk. A költő szánalmat kér, de a Sors kérlelhetetlen, ítélete az elkövetett bűnök miatt nem lehet más:

„Törvényem él. Hazád őrcsillagzatja
Szülőtti bűnein leszáll;
Szelíd sugárit többé nem nyugtatja
Az ősz apák sírhalminál.
És más hon áll a négy folyam partjára,
Más szózat és más keblű nép;
S szebb arcot ölt e föld kies határa,
Hogy kedvre gyúl, ki bájkörébe lép.”

Szomorúság, elkeseredés, tetterős fellángolások egyként övezik életpályáját. Egyéni sorsa, családi pörlekedései, csalódásai az emberekben mély depresszióba sodorták. Saját szavai szerint előfordult, hogy évekig még udvarának kerítésén sem lépett kívül. De erős és vállalt eszményei a történelemformáló személyiségek sorába emelték mégis, és nemzedékeknek tudott jelképévé válni. Kölcsey Ferenc életének és művészetének példázata vállalható időt, vállalható értékteret varázsol e hiányokkal terhes létbe.

Ez a személyiség annak az értelmiséginek-művésznek az őstípusa, akit fojtson bár meg a vidék sártengere – akár a szó szoros értelmében –, mégis utakat ver a lehetetlenbe. Otthonos házakat ácsol ama értékeknek, melyek neki oly sok keserűséget okoztak. Az igent és a nemet, a „Lenni vagy nem lenni?” shakespeare-i kérdését egyesíti magában, legszebb írásaiban.

De nem volt elég az élet gyötrelme, melyből ezeket az ígéreket kellett kiolvasni: a legenda szerint temetésén parasztjai – máig sem tudni, miért – kövel, földdel dobálták meg koporsóját...

S szenvedései még ekkor sem érthettek véget: emberi-költői utóélete is megdicsőülésekben s bántásokban gazdag. Egyike volt azon költőinknek, akiket – és életművüket – minden kor a maga előzményének szeretett volna tudni, s a maga hasonlatosságára igyekezett formálni. S még ez sem volt elég... Sebő József tanár úr, a költő utóéletének kutatója így ír egyik tanulmányában: „1864. szeptember 25-én a költő-politikus működésének színhelyén, a szatmári vármegyeháza előtt leplezték le az első köztéri Kölcsey-szobrot. [...] A felavatott szobrot a trianoni békét követően az új román hatalom nem döntötte le – csupán lefejezte. Bencze Csaba Attila szatmárnémeti újságíró szóbeli közlése szerint a lefejezett márványszobor egészen az ötvenes évekig »ékesítette« a várost. Talán mementóként?...” (SEBŐ József írása, Jelentkezünk, 1990/2–1991/1–2.)

vagy igen keskeny határokon áll, ott nemzeti poézis sem származhatik; az ott születendő énekes vagy saját (tisztulást és folyamatosan nem található) lángjában süllyed el vagy külföldi poézis világánál fog fátylát gyújtani; s hangjai örökre idegenek lesznek hazájában. Mert a nemzeti poézis a nemzeti történet körében kezd pályáját, s a lírának később feltámadó s individuális érzelmeiket tárgyazó zengése is csak ott lehet hazaivá, hol az a nemzeti történet régebbi műzsájától kölcsönöz sajátját, s személyes érzeményeit a nemzeti hagyomány és nemzeti megnevesített életkor nimbuszán keresztül sűgároztatja.”

KÖLCSEY Ferenc, *Nemzeti hagyományok*=www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/magyar/kolcsey/nemzeti.hun [2009.05.02.]

Az egykori szatmárnémeti Kölcsey-szobor talapzata (2007)

1. Értelmezd az itt közölt Kölcsey-kisesszé gondolatait, magvas megállapításait!

Magyar

1

A föld, melyen sátorát felütötte a magyar, őseinek vérével szerzett föld vala. Kedves tehát; mert drágán vásároltatott.

2

Azon emlékezet, hogy a magyar hódítók gyermeke, katonai dicsőség keresésére indította őt.

Ezen indulat a környüállásoktól tápláltatván önérzést, s ezáltal bizonyos népsajátságot ébresztett fel, mely a nemzetiségnek kútfeje.

3

Éjszaki komolyság, ázsiai fényűzés, vezérséghez szokás a vándorlás s azt követő vívások között, küzdés a szabadság felé, de köznek részvétele nélkül...

Ezek azon scénák, melyeket történeteink szakadatlan sorban mutatnak.

4

A mi hét vándor nemzetségeink sokban hasonlítanak azon arabokhoz, kik a pusztákon háznépekként telepedvén le, egyik família a másikat örök gyűlöléssel üldözi.

Legalább a szünetlen pártkeresés s pártváltozás inkább familiai különözö lelket, mint köznek szeretetét, azaz nemzetiséget éreztetnek velünk.

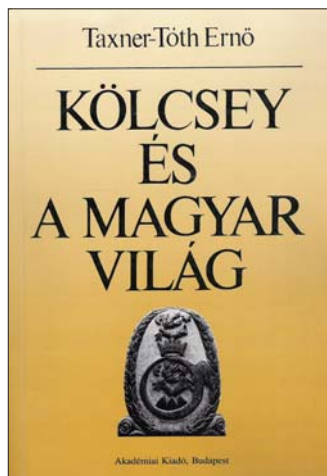
3. Olvasd el a *Zrínyi második énekéhez* Tóth Árpád *Elégia egy reketyebokorhoz* című versét! Ő nem a nemzet, hanem az emberiség kapcsán véli úgy, hogy a Föld akkor lesz és lehet igazán boldog, ha megszűnik rajta az emberi élet. Az ember csak szenvedést okoz a Földnek is és a másik embernek is, és ezért aligha érdemli meg, hogy éljen – Tóth Árpád mindent az első világháború szörnyű látomásában fogalmazta meg... (Jövőre még foglalkozunk a verssel!)

2. Elemezd, értelmezd az egyik legnépszerűbb Kölcsey-verset!

Huszt

Bús düledékeiden, Husztnak romvára megállék;
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sír szele kél; s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.
És mond: Honfi, mit ér epedő kebel e romok ormán?
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövődövel komolyan vess öszve jelenkort;
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derűl!

Ez a nem könnyű,
de izgalmas könyv 1992-ben jelent meg

Tóth Árpád: *Elégia egy reketyebokorhoz*

(Részlet)

Tán mind elpusztulunk, s az elcsitul világom
Csak miriád virág szelíd sajkája leng:
Szivárvány lenn a fűben, szivárvány fenn az ágon,
Egy néma ünnepély, ember-utáni csend,
Egy boldog remegés, és felpiheg sóhajtva
A fájó őanyag: immár a kinnak vége!
S reszketve megnyílik egy lóbusz szűzi ajka
S kileng a boldog légbe a hősín szárnyú Béke.

4. Most pedig találós kérdésekre válaszolhatsz! Olykor bizony nem könnyűek – a kérdező Kölcsey Ferenc! A többi fejtörőt – illetve a megoldásokat ☺ – összes műveinek kiadásaiban *Talányok* címszó alatt találhatod meg.

I.
Éltem, de magamat önkényt eltemettem,
Lágy álmot fúva rám létemnek anygala,
Szép volt a sír, melyben halva szenderegtem,
Most királyi nők is díszet kapnak általa.
Az óra jött, s íme kívánt hajnalánál
Feltörtem a zárt, hogy nyerjek más életet,
Arany szerelem várt boltom ajtajánál,
S mosolygván, hajh, újabb halálra vezetett!

VII.
Tükör vagyok, de nem szobád falán,
Forrás vagyok, de nem zöld fák alatt,
Ablak vagyok, de nem látsz rajtam által,
Csillag vagyok, de nincsen kék egem.
Mint barna felhőn múló vész után
Boltos szivárvány nyugoszik fölöttem.
Nincs ajkam, és még is mosolygok én,
Nincsen szavam, még is kérlelni tudlak,
Eszőm, égek, biztatok, fenyíték.

Neked
is volna
kedved
találós kér-
déseket írni
– mondjuk
disztichonban?
Nehéz vállalko-
zás, de megéri
a fáradságot!

5. Végül hadd mutassam be Neked egy főiskolás ta-
nítványom munkáját! Amit a képen látsz, nem
más, mint gyöngyszövés! Érdemes lenne utánozni,
nem...?!

„A romantika [...] egy emelettel mélyebben vetette meg a költészet alapját, mint ahol addig volt. Abban a rétegben, ahol a mondák, legendák és idegbetegségek születnek, a termékeny félhomályban, ahol az emberi megismerés ősi szimbólumai laknak. [...] // Vörösmarty költészete a mítoszban gyökerezik. Nem tudatosan, költészettani megfontolások alapján, hanem különös lelki alkata által, melyben mondhatóvá váltak azok a képzetek, amelyek minden nép mítoszának az alapját alkotják.”

SZERB Antal, *Vörösmarty Mihály* = Sz. A., *Magyar irodalomtörténet*, Bp., Magvető, é. n. [1994]⁶, 323–339, idézet: 323, 324.

A Guttemberg-albuma

Majd ha kifárad az ég s hazug álmok papjai szűnnek

S a kitorő napfény nem terem áltudományt;

Majd ha kihull a kard az erőszak durva kezéből

S a szent béke korát nem cudarítja gyilok;

Majd ha baromból s ördögből a népszaroló dús

S a nyomorú pór nép emberiségre javúl;

Majd ha világosság terjed ki keletre nyugatról

És áldozni tudó szív nemesíti az ész;

Majd ha tanácsot tart a föld népsége magával

És eget ostromló hangokon összekiált,

S a zajból egy szó válik ki dörögve: „igazság!”

S e rég várt követét végre leküldi az ég:

Az lesz csak méltó diadal számodra, nevedhez

Méltó emlékjelt akkoron ád a világ.

(1839)

Vörösmarty Mihály (1800–1855)

„*Most a világ beszél...*”
(Az emberek)

Nemzeti romantikusunk

Az első költőnk, aki – a hagyomány állítása szerint, s ha néha igen szűkösen is – meg tudott élni az irodalomból. Az első költőnk, aki a tragikus életérzést oly tökélyrel tudta szavakba önteni, mint előtte senki más. Utána is talán csak Ady lesz képes ilyen megrendítő erővel közösségek nevében megfogalmazni szeretetek, gyűlöletek, remények és reménytelenségek szűkös és tágas horizontjait. Vörösmarty észreveszi a legkisebb földi féreg moccanását is, miközben a végtelennel birkózik indulatai legfelsőbb fokán. A mindenség-et emeli versbe, kevesebbbe be nem éri.

Első nagy romantikusunk az irodalomban – minden sora e meghatározó korstílus jegyében fogant. Egyik első nagy létértelmezőnk, filozófus költőnk is, aki kérélnhetetlenül felteszi a legfontosabb kérdést: „Mi dolgunk a világon?” Egyre kevésbé hisz az emberben, de igyekszik meggyőzni magát, hogy mégiscsak érdemes élni és küzdeni távoli eszmékért, értékekért. Észérvei nincsenek, nem lehetnek történelmi tapasztalatai okán, csak az önmeggyőzés akarata s a jövőbe vetített remény.

Vörösmarty a legnagyobb távlatokat egy kézmozdulattal egybefogni képes költő. Későbbi évtizedeiben jelennek majd meg az olyan kozmikus képek, végtelenbe ívelő szerkezetek, amelyek a versgezés tartópilléreivé válnak. Mindig az emberiségről gondolkodott legnagyobb létfilozófiai költeményeiben. Még az olyan, alkalomra született versekben is, mint *A Guttemberg-albuma* (mai helyesírással: 'Gutenberg').

Az epigramma a romantikus tiráda jellegzetes szerkezetét mutatja. Öt feltételes határozói mellékmondattal zárja le egy főmondat. Hitet tesz a felvilágosodás és a reformkor szabadelvű eszméi mellett (tudomány, béke,

társadalmi jogegyenlőség). Másrészt a „föld népességé”-től várja az értelem és az érzelmegyensúlyát megtestesítő új kort. A vers zárlatában (a főmondatban) jelzi: mindezek teljesülése után érdemli meg az emberiség a könyvet mint tárgyat és mint jelképet. Ma ez még nincs így, mert minden cselekedete ellentmond azoknak az eszméknek és értékeknek, melyeket oly sokra tartott könyveiben megfogalmaz. Amíg az igazság nem uralkodhat a földön, addig pedig nem méltó az ünnep.

1. Tanulmányaink során többször előkerül a könyv múltjának, jelenének és jövőjének kérdése. Szerintetek múzeumba költöznek-e a nem is túl távoli jövőben a könyvek? Vagy továbbra is velünk maradnak civilizációnk fontos és mindennapi kísérőiként? Vitassátok meg ezt a kérdést az osztályban, de úgy, hogy projekt munkaként figyelemmel kíséritek néhány hónapig „környezetetek”-et!

- Készítsetek szkennelt anyagokból digitális montázst a témában! (Napilapcikkeket, képeket, linkgyűjteményeket szerkeszthettek egybe. Ne feledjétek a beazonosítható források pontos feltüntetését!)
- Gyűjtsétek össze az e témával kapcsolatos szakirodalmi publikációkat!
- Mindazokat a linkeket külön is csoportosíthatjátok, ahol ezek a kérdésekkel foglalkoznak olvasók, írók, gyerekek, felnőttek, tudósok, diákok stb.!
- Nyithattok egy blogot is a témában, melyhez kérjétek hozzászólásokat tanáraitoktól, közéleti emberektől, társaitoktól!
- Szervezzetek vitát, melyről készítenétek kisfilmet több kameraállással például mobiltelefonjaitokkal! Akár a YouTube-ot is felhasználhatjátok a vélemények közzétételére!
- Nézzétek meg, hogy a Wikipédián fent van-e már minden olyan kulcsszó, amely kapcsolatba hozható a témával! Legyen a projektetekben néhány Wikipédia alapú vagy mintájú szócikk!

2. Olvassátok el Szabó Lőrinc *Kalibán* című versét, mellyel bővebben foglalkozunk **12. osztályban**, amikor újra előkerül ez a téma.

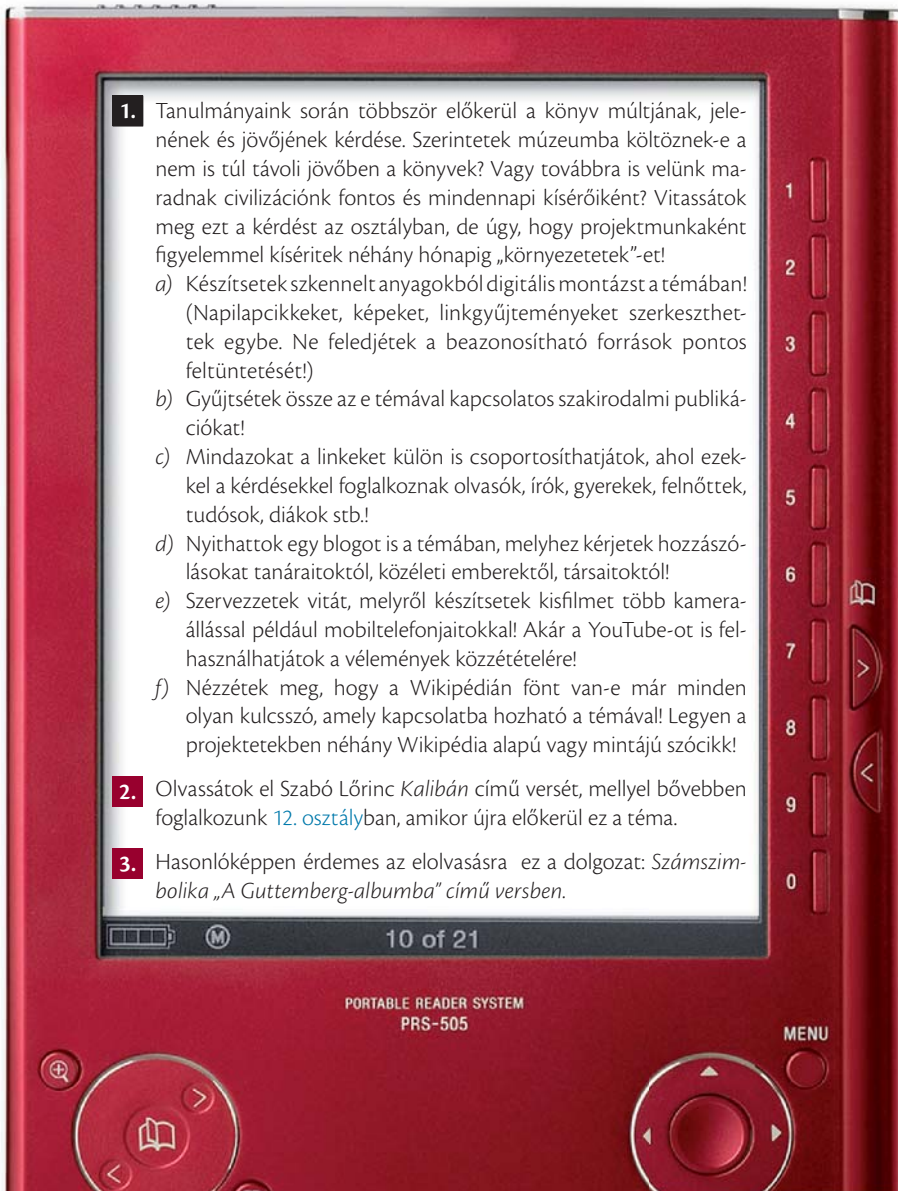
3. Hasonlóképpen érdemes az elolvasásra ez a dolgozat: *Számszimbolika* „A Guttenberg-albumba” című versben.

„Számszimbolika »A Guttenberg-albumba« című versben

Monday October 15, 2007 at 08:33AM

[...] A vers iskolai értelmezése során vettem észre, hogy bizonyos szerkezeti elemek száma ismétlődik a szövegben. [...] A költő hite-vágya egy művelt, békés, emberséges és igazságos földi világ. Ezt egy olyan versben fogalmazza meg, amely egyetlen szövegtömbből és egyetlen klasszikus körmondatból áll. E körmondat megszerkesztésének szabálya szerint a szöveg két részre tagolódik: a tizenkét mellékmondatból (hat disztichonból) álló előkészítő szakaszra és a két főmondatot tartalmazó utószakaszra (egy disztichon, azaz két sor). Az előkészítő szakasz hat disztichonjában a költő hat feltétel megvalósulásától teszi függővé a befejező szakasz tartalmának bekövetkezését. Az egész vers hét disztichonjának tizennégy sora kerek tizennégy mondatot, s a tizennégy mondat kerek tizennégy állítmányt tartalmaz. Ugyanez érvényes a körmondat előkészítő szakaszára is: a hat disztichon tizenkét sorának tizenkét mondatában tizenkét igei állítmány található. [...]”

[SÁNDOR Dénes], *Számszimbolika* »A Guttenberg-albumba« című versben = www.ipernity.com/blog/28048/25506 [2009. 03. 21.]

Szózat

Hazádnak rendületlenül
Légy híve, oh magyar;
Bölcsöd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze;
Itt éléd, halnod kell.

Ez a föld, melyen annyszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.

Itt küzdenek honért a hős
Árpádnak hadai;
Itt törték össze rabigát
Hunyadnak karjai.

Szabadság! itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbaink
A hosszú harc alatt.

És annyi balszerencse közt,
Oly sok vizsály után,
Mégfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.

S népek hazája, nagy világ!
Hozzád bátran kiált:
„Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált!”

Az nem lehet hogy annyi szív
Hiában onta vért,
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért.

Az nem lehet, hogy ész, erő,
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.

Még jöni kell, még jöni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százerek ajakán.

Vagy jöni fog, ha jöni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.

S a sírt, hol nemzet sűlyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászkönyűl.

Légy híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar:
Ez éltetőd, s ha elbukál,
Hantjával ez takar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt éléd, halnod kell.

(1836)

Egy blogbejegyzés:

„Magyar költő 1956 decembe-
rében. Győr felé még nyitva
a határ, minden megszervezve a
meneküléshez. Egy hátizsáknyi
cuccot vihet csak, de belepréseli
a Károli-Bibliát meg egy Vörös-
marty-kötetet. Pakolás közben
a Vörösmarty-kötet kiesik, és
kinyílik. A Szózatnál. Csak egy
telefon a kedvesének, akivel
emigrációba készült: én nem
megyek sehova. »Hála Istennek«
– mondja a másik. És maradnak.”

Kiss Judit Ágnes, *A lovak és az
angyalok* = [http://kissjuditagnes.
blog.hu/2008/06](http://kissjuditagnes.blog.hu/2008/06) [2009. 03. 21.]

Megtartó erőben s gazdag reményben teljes a nem sokkal korábban ke-
letkezett Szózat. A Kölcsey *Hymnus*ához hasonló történelmi áttekintés után
alternatívát fogalmaz meg Vörösmarty a vers közepén elhelyezett szenten-
ciaszerű látomásban. „Egy ezredévi szenvedés / Kér éltet vagy halált!”

A szöveg első részében a nemzet életéről van szó, a második részben a
nemzethalál herderi látomására is méltósággal tekint – „nagyszerű halál”.
A továbbélők részvétét hangsúlyozza az oxymoronszerű szintagma. De
nem szabad, hogy így legyen – hitelesítik a megmaradás ígét a felelősség-
teljes felszólítások. Ezekben a költő egyéj tudja fogalmazni egyén és nem-
zet tragikumának s örömléhetőségeinek válaszútjait. Megisméli a római
történetíró, Lívius gondolatát, melyet Zrínyi is átvett a *Szigeti veszedelem*-
ben. Szavakba foglalja, hogy a magyaroknak vagy győzniük, vagy meghalni-
uk kell. A győzelem záloga pedig a hazaszeretet. A kérdésekre csak egyféle
válasz lehetséges: „rendületlenül”.

4. Még egy tanulmányt ajánlok figyelmetekbe: TARI Lujza, *Megzenésített Vörösmarty-versek a kortárs és későbbi 19. századi dalgűjteményekben* = www.inaplo.hu/mn/200004/48_Tari_Lujza.html [2009. 03. 21.]

Ha-zád-nak ren - dü-let - le-nül légy hí - ve
ó, ma - gyar! Bölcsöd az s maj - dan sí - rod is,
mely á - pol, s el - ta - kar. A nagy - vi - lá -
gon e - kí - vüil nin - csen szá - mod-ra
hely. Áld-jon vagy ver - jen sors ke - ze,
itt él - ned, él - ned, hal - nod kell!

A Szózatot Egressy Béni zenésítette meg

„Vörösmarty nem pusztán a reformkori nemzeti narratíva költője, hanem sokkal inkább a magyar nyelv, pontosabban: a Vörösmarty-költészetben megteremtődnek a korszerűen új irodalmi nyelv poétikai létesülésének lehetőségei, e lehetőségek műfajokat átstrukturáló változatai, amelyek irányzatpoétikailag a romantikával nevezhetők meg. De amelyek úgy lépnek túl az iskolás, a felvilágosodott és a neoklasszicizmus kánonján, hogy azokat történeti fejleménynek minősítve újírják a magyar költészet történetét.”

FRIED István, *Vörösmarty Mihály – a nyelv művésze*, Tiszatáj, 2002. január, 74.

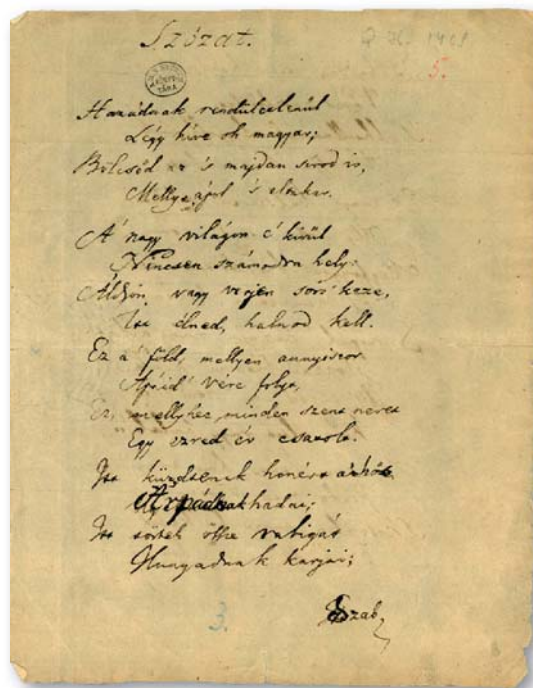
Az ország legnagyobb nemzeti zászlaja az ország egyik legkisebb falujának „tetejé”-n (Sénye, Zala megye)

A Szózat kéziratát az MTA Kézirattára őrzi

5. Vörösmarty is írt *Hymnus* címmel verset 1844-ben. Ez bizony egy gyenge vers. Szerinted is? Ám ha összevetjük Kölcsey *Hymnus*ával, ama kérdéshez is kapunk adalékokat, hogy mitől lesz jó egy vers! Így hangzik a Vörösmarty-himnusz első és utolsó szakasza:

„Isten segíts! királyok istene!
Emeld fel hozzád a király szívé,
Értelme légyen mint napod szeme,
Hogy végig lássa roppant helyzetét,
Hogy aki fényben milliók felett van,
Legyen dicsőbb érényben, hatalomban.
[...]

Mindenható egység istene,
Ki összetartod a világokat!
Engedd, hogy bármi sorsnak ellene,
Vezessen egy nemes s nagy gondolat,
Hogy nemzetünknek mindenik nyomára
Ragyogjon emberméltóság sugára.”

Gondolatok a könyvtárban

Hová lépsz most, gondold meg, oh tudós,
Az emberiségnek elhánt rongyain
Komor betűkkel, mint a téli éj,
Leírva áll a rettentő tanulság:

„Hogy míg nyomorra milliók születnek,
Néhány ezernek jutna üdv a földön,
Ha istenésszel, angyal érzellemmel
Használni tudnák éltök napjait.”

Miért e lom? hogy mint juh a gyepen
Legeljünk rajta? s léha tudománytól
Zabáltan elhenyéljük a napot?

Az isten napját! nemzet életét!
Miért e lom? szagáról ismerem meg
Az állatember minden bűneit.

Erény van írva e lapon; de egykor
Zsivány ruhája volt. S amott?

Az ártatlanság boldog napjai
Egy eltépett szűz gyöngye öltönyén,
Vagy egy dühös bujának pongyoláján.

És itt a törvény – véres lázadók
Hamis bírák és zsarnokok mezéből
Fehérré mosdott könyvek lapjain.

Emitt a gépek s számok titkai!

De akik a ruhát elszagatták

Hogy majd belőle csinos könyv legyen,

Számon kívül maradtak: Ixion

Bőszült vihartól üzött kerekén

Örvény nyomorban, vég nélkül kerengők.

Az örült ágyán bölcs fej álmodik;

A csillagászat egy vak koldus asszony

Condráin méri a világokat:

Világ és vakság egy hitvány lapon!

Könyv lett a rabnép s gyávák köntöséből

S most a szabadság és a hősi kor

Beszéli benne nagy történetét.

Hűség, barátság aljas hitszegők

Gunyáiból készült lapon regél.

Irtózatossá hazudság mindenütt!

Az írt betűket a sápadt levél

Halotti képe kárhóztatja el.

Országok rongya! könyvtár a neved,
De hát hol a könyv mely célhoz vezet?
Hol a nagyobb rész boldogsága? – Ment-e
A könyvek által a világ elébb?
Ment, hogy minél dicsőbbek népei,
Salakjok annál borzasztóbb legyen,
S a rongyos ember bőszült kebele
Dögvést sohajtson a hír nemzetére.

De hát ledöntsük, amit ezredek
Ész napvilága mellett dolgozának?
A bölcsék és a költők műveit,
S mit a tapasztalás arany
Bányáiból kifejtett az idő?
Hány fényes lélek tépte el magát,
Virrasztott a sziv égő romja mellett,
Hogy tévedt, sujtott embertársinak
Írányt adjon s erőt, vigasztalást.
Az el nem ismert érdem hősei,
Kiket – midőn már elhunytak s midőn
Ingyen tehetette – csúfos háladattal
Kezdett imádni a galád világ,
Népboldogító eszmék vértanúi,
Ők mind e többi rongykereskedővel,
Ez únt fejek- s e megkorhadt szivekkel,
Rosz szenvedélyek oktatóival
Ők mind együtt – a jók a rossz miatt –
Egy máglya üszkén elhamvadjanak?

Oh nem, nem! amit mondtam,
[fájdalom volt,

Hogy annyi elszánt lelkek fáradalma,
Oly fényes elmék a sár fiai

A súlyedéstől meg nem mentheték!

Hogy még alig bír a föld egy zugot,

Egy kis virányt a pusztá homokon

Hol legkelendőbb név az emberé,

Hol a teremtés ősi jogai

E névhez „ember!” advák örökül –

Kivéve aki feketén született,

Mert azt baromnak tartják e dicsők

S az isten képét szíjjal ostorozzák.

És mégis – mégis fáradozni kell.

Egy újabb szellem kezd felküzdeni,

Egy új irány tör át a lelkeken:
A nyers fajokba tisztább érzeményt
S gyümölcsözőbb eszméket oltani,
Hogy végre egymást szívben átkarolják,
S uralkodják igazság, szeretet.
Hogy a legalsó pór is kunyhájában
Mondhassa bizton: nem vagyok magam!
Testvérim vannak, számos milliók;
Én védem őket, ők megvédnek engem.
Nem félek tőled, sors, bármit akarsz.

Ez az, miért csüggedni nem szabad.
Rakjuk le, hangyaszorgalommal, amit
Agyunk az ihlett órákban terem.
S ha összehordtunk minden kis követ,
Építsük egy újabb kor Babelét,
Míg oly magas lesz, mint a csillagok.
S ha majd benéztünk a menny ajtaján,
Kihallhatók az angyalok zenéjét,
És földi vérünk minden csepjei
Magas gyönyörnek lángjától hevültek,
Menjünk szét mint a régi nemzetek,
És kezdjünk újra tűrni és tanulni.

Ez hát a sors és nincs vég semmiben?
Nincs és nem is lesz, míg a föld ki nem hal
S meg nem kövülnek élő fiai.
Mi dolgozunk a világon? küzdeni,
És tápot adni lelki vágyainknak.
Ember vagyunk, a föld s az ég fia.
Lelkünk a szárny, mely ég felé viszen,
S mi ahelyett, hogy törnénk fölfelé,
Unatkozunk s hitvány madár gyanánt
Posvány iszapját szopva éldegéljünk?
Mi dolgozunk a világon? küzdeni
Erőnk szerint a legnemesbekért.
Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.
Ha azt kivittuk a mély sülyedésből
S a szellemharok tiszta sugaránál
Olyan magasra tettük, mint lehet,
Mondhatjuk, tévén őseink porához:
Köszönjük élet! áldomásidat,
Ez jó mulatság, férfi munka volt!

(1844 vége)

A *Gondolatok a könyvtárban* című drámai monológ szintén jelképpé emelkedett címe nyugodt filozofálgatást ígér. Nem így azonban a szöveg. Annak tördeléssel is jelölt tíz retorikai egysége olyan körforgásban veszejt el olvasóját, hogy onnan már lehetetlennek tűnik a menekülés.

Piramisra emlékeztet az ellentétek és a metaforák halmazának szerkezete. Találunk szavak közötti, szócsoportok közötti, sorok közötti és verszerkezeti egységek közötti ellentéteket és metaforákat. A második harmad élén áll a „főmetafora”: „Országok rongya! könyvtár a neved”. Nem felháborodott felkiáltás, hanem kijelentés. A felkiáltás belül hangzik el, a lélekből.

A *Guttenberg-albumba* című epigrammában már megelőlegzett gondolatok részletes kifejtését adja ez a hosszúvers. Biztatások, bizakodások, lemondások, kétségek hangja szólal meg benne: mindenben egyszerre ott van a kezdet, és ott van az elmúlás, a vég.

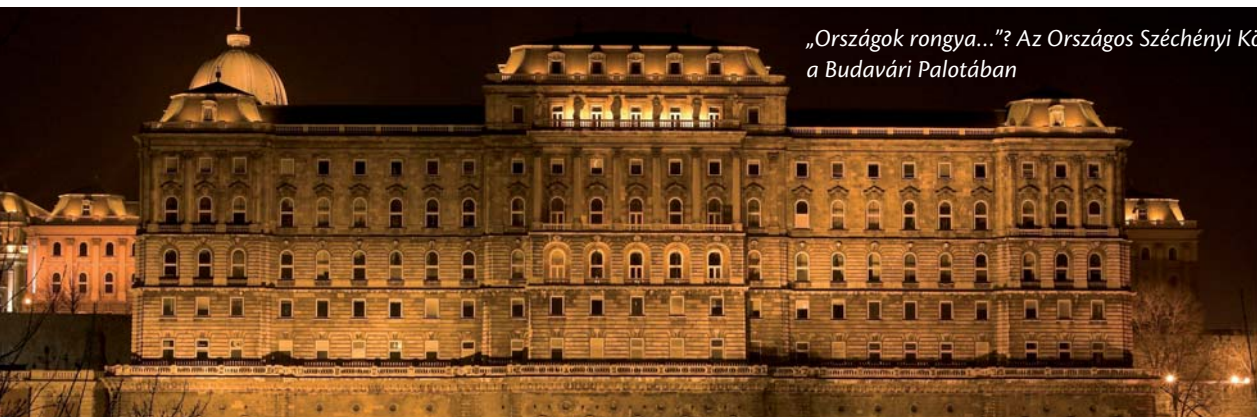
A papír, melyből a szépséges, gyönyörű eszméket megfogalmazó könyv készült, szörnyűségeknek tanúja és részese volt. És ezek a szörnyűségek: az erőszak, a szegénység, az előítéletek nemhogy fogyának, de egyre bizonyosabb, hogy az emberiség örök társaiul szegődtek. Hát akkor „Ment-e / A könyvek által a világ elébb?” A válasz szarkasztikusan gúnyos: „Ment, hogy minél dicsőbbek népei, / Salakjok annál borzasztóbb legyen...” Aztán mégis jön a kérdés: „De hát ledöntsük, a mit ezredek / Ész napvilága mellett dolgoznak?” – S az újabb válaszlehetőség: „És mégis – mégis fáradozni kell”.

Aztán, az utolsó harmadban, a remény hangjai: ha elkerülhetetlenül úgyis minden visszatér önmaga kiindulópontjához, akkor is küzdeni kell. Méltón tenni a dolgunkat.

E vers pátozzal emeli a küzdést mint értéket abba a magasságba, ahonnan majd Madách szavaival szól az Úr Ádámhoz és Évához. Ugyanezzel a szóval s felszólító módban. Vörösmarty versének különböző pontjain meg-

Megfigyelhetsz a versben olyan különösségeket a költői nyelv „működésé”-vel kapcsolatban, mint például e sor jelentésszerkezete: „Egy eltépett szűz gyöngye öltönyén...” Az „öltöny” szó már önmagában metonimikus értelmű (‘öltözék’). Az is nyilvánvaló, hogy a költő két jelzős szerkezetet olvasott egymásba, de összességében mégis egyértelmű jelentést fogalmaz meg. Az összeolvasztás által viszont egyedivé válik a megszólalás mód. A köznyelvben ugyanis a szűz „gyenge” és az öltöny „eltépett”. A versben megfordul a logika, de gazdagodik, sejtelmesebbé válik a jelentés (inverzió = ‘megfordítás’). Mondani sem kell, hogy egy ártatlan nő megbecstelenítésének tragikuma fogalmazódik meg ebben a négy szóban. S ez a bonyolult – s mégis: egyszerűségében páratlan – kép csak apró eszköz a vers mondanódójának. Ennek szempontjából a költőnek „csupán” az „öltöny” szóra volt szüksége. Sokkal drámaibb lesz azonban ez az apró elem is, ha Vörösmarty egy élet tragédiáját sűríti bele a megelőző néhány szóba.

„Országok rongya...”? Az Országos Széchényi Könyvtár a Budavári Palotában

Az első köztéri Vörösmarty-szobor Székesfehérvárott áll 1865 óta (Vay Miklós alkotása)

jelöli azokat az értékeket is, melyekért érdemes a küzdést folytatni. Igazság, szeretet, munka, „tisztább érzemény”, „gyümölcsözőbb eszmék”. A jobbért való küzdés kötelességünk, hiszen az ember társas lény, tehát mindenkéint felelősséggel tartozunk.

Végül a kép kitágul: azok a benti gondolatok olyan kozmikus távlatokat ölelnek itt kívül, a világban, amelyben élnünk akár öröm is lehetne. Az utolsó három sorban pedig egybefogalmazódik múlt, jelen és jövő (a „férfi” szó itt metonímiaként szerepel ’emberi’ jelentésben):

„...Mondhatjuk, térvén őseink porához:
Köszönjük élet! áldomásodat,
Ez jó multság, férfi munka volt!”

Vörösmarty a *Zalán futása* (1825) című honfoglalás-eposzával lett ismert költő. Álomromantikájának – Orosz László irodalomtörténcs kifejezése – betetőzése a *Csongor és Tünde*, ódaköltészetének legmagasabb pontja második nemzeti himnuszunk, a *Szózat*.

Költő, folyóirat-szerkesztő (*Tudományos Gyűjtemény, Athenaeum*), egyik első színikritikusunk és akadémikus szótárszerző volt. E tevékenységekre részben az anyagi szükség kényszerítette, másrészt a belülről vállalt szándék és akarat vezérelte. A reformkor nagy önépítkezésében ily módon is szeretett volna részt venni. 1840-es évekbeli költészetével aztán – a nemzetért érzett felelősség súlyának megfogalmazása mellett – elsősorban „az emberiség költője” lett.

1. Vizsgáld meg a *Gondolatok a könyvtárban* című vers ellentétekre épülő szerkezetét részletesen! A szóképek és nyelvtanisztilisztikai eszközök miképpen járulnak hozzá a mondandó teljesebb kifejtéséhez? Milyen retorikai eszközöket találsz a versben?

2. Ugyanebben a költeményben példát lelhetsz arra is, hogy a „rongy” szó és annak különböző szinonimái hogyan lesznek többszörös „képszerűzet”-ek részei, s belőlük miképpen épül fel a főmetafora („Országok rongya...”).

3. A vers gazdag tárházát nyújtja a monumentalitás „apróságok”-kal történő megragadásának. Még két sort külön is a figyelmedbe ajánlok. Két tüneményesen sokértelmű, ésszel már alig-alig megközelíthető sort, melyek e vers alapgondolatát fogalmazzák meg. De hogyan (segítségül egy metafora: sápadt levél=papírlap)?:

„Az írt betűket a sápadt levél
Halotti képe kárhóztatja el.”

4. Orbán Ottó Vörösmarty Mihály születésének 200. évfordulójára írta alábbi című versét: *Gondolatok egy személyi számítógép szövegszerkesztő programjának memóriájába elmentve*. Érdemes lenne megkeresned, 12. osztályban még tanulni fogunk róla! Addig Te is írhatnál a témából ilyesfajta parafrázisokat 😊!

5.

Bognár Tímea főiskolai hallgató (a kép jobb szélén) 2007-ben lemásolta az egész *Zalán futását* egy tízméteres sütőpapír két oldalára. Példáját adta ezzel ismét a leírás által történő műbefogadásnak. Neked mi a véleményed egy ilyen lehetőségéről? Legjobb lenne máris nekiállni, nem? 😊

Jack Kerouacnak (1922–1969), a beat-nemzedék tagjának egyik alkotása a könyvtörténet egyik korábbi fázisára, a tekercs korára emlékeztet bennünket

6. S íme, egy egészen mai tekercskönyv (Esterházy Péter–Banga Ferenc, *Egy nő*, Bp., Balassi, 1993). Szerinted mi lehet a célja a művészeknek egy effajta alkotással?

Az emberek és az Eszmélet

(Összehasonlító értelmezés)

E korszak szülte az egyik legpezzisztább Vörösmarty-verset. A kilátástalanságot történelmi tablóvá és misztikus látomássá emeli *Az emberek* (1846). Vagy fordított logikával: a történelem tényeiből a kilátástalanság, a semmi látomásait olvassa ki a költő. Itt nem a nemzet, hanem az emberiség történelmét tekinti végig ▶ archetípusok szerint, s jut el a szomorú végkövetkeztetésekhez. Ez pedig a vigasztalanságában tárgyilagos, egyszerűségében megrendítő kijelentéshez: „Az ember fáj a földnek”. Igen, ez után a történelem után ennyi mondható.

A vers hangsúlyosan tagolt szerkezete emlékezteti az olvasót József Attila nagy létösszegző költeményének, az *Eszméletnek* szintén erőteljes tagolására. A versek filozófiája is hasonló. Ám József Attila elsősorban az individuum öntudatra ébredéséről, a világban való helykereséséről szól. Vörösmarty pedig az emberiség életének leglényegesebb ellentmondásait fogalmazza meg. E paradoxonok alaptétele a szándékok és a megvalósítás közötti feloldhatatlan ellentmondás, ész és rossz akarat érthetetlen, tehetetlen és dühös, örök egymásnak feszülése.

A két vers részletesebb összevetése több tanulsággal szolgálhat. Egy 19. és egy 20. századi létértelmezés áll egymás mellett – sok-sok hasonló motívummal. Mindegyik költő kozmikus képpel indít, mindegyik vers alapvetően a szabadságról s annak lehetőségességéről-lehetetlenségéről szól. Olykor meglepő, szinte szó szerinti egyezésekkel: „Törvényt! s a törvény újra ölt” – Vörösmarty; „...a törvény szövédéke / mindíg fölfeslik valahol” – József Attila.

Vagy tekintsük a hangnemet! „És hosszú béke van s az ember / Rémitő szapora, / Talán hogy a dögvésznek egyszer / Dicsőbb legyen tora” – mondja Vörösmarty. József Attila ugyanilyen ▶ szarkazmussal: „Láttam a boldogságot én, / lány volt, szöke és másfél mázsa / Az udvar szigorú gyöpén / imbolygott göndör mosolygása.” Még számos helyen érintkezik a két vers, itt csak jelzünk néhány lehetséges szempontot egy esetleges összehasonlításhoz.

1. Mi a véleményed *Az emberek* alaptételéről, végkövetkeztetéséről – „Az ember fáj a földnek”? Szerinted is igaza van a költőnek?

Varga Nárcisz: Univerzoom

ARCHETÍPUS őstípus, ősfoma

SZARKAZMUS maró, olykor sértő gúny

„A Vörösmarty által festett negatív emberképre nem csupán a magyar irodalomban, de a világirodalomban is, sőt más művészeti ágakban és a filozófiában is számos példát találunk. Az irodalmi kánonból kitekintve hívom fel a figyelmet egy sokak által kultuszfilmmek tartott alkotásra, a Mátrix-trilógiára. Ennek első részében fogalmazza meg az egyik főszereplő, Smith ügynök az emberi fajról alkotott elképzelését*, amely a filmben a Föld vesztét is okozza, hogy az emberi faj egy vírus, amely szaporodik, túlnépesedik, feléli a környezeti forrásait, majd továbbterjeszkedik (pl. egy másik kontinensre, aztán más bolygókra), és azt is ugyanígy elpusztítja. A biológiából vett analógia, ahogy egy vírus beférkőzik egy sejtbe, feléli azt saját szaporodási funkciója közben, majd a fiatal vírusok sokaságától a sejt szétrobban, kórokozók ezreit szabadítva ezzel a környező többi sejtekre, rendkívül erősen fejezi ki az emberről alkotott negatív véleményt. Ugyanakkor nehezen is cáfolható, bár az ember biológiai értelemben nem vírus, de kétségkívül

vannak »viselkedésbeli« hasonlóságok az emberek és a kórokozók között. Az emberi faj is bizonyos értelemben kór-okozó, baj-okozó, ahogy Vörösmarty írja: »Az ember fáj a földnek«.”

NÉMETH Janka, *Vörösmarty Mihály emberképe Az emberek című vers alapján* = szemináriumi dolgozat, 2008.

* Idézet a filmből: „Szeretném megosztani Önnel, mire jöttem rá az ittlétem során. Akkor döbbsentem rá, amikor osztályozni próbáltam a fajtát. Rábredtem, hogy Önök valójában nem emlősök. Minden emlős ezen a bolygón ösztönösen természetes egyensúlyra törekszik a környezetével, kivéve magukat, embereket. Letelepednek valahová, és addig szaporodnak, míg fel nem élik mind a természeti erőforrásokat, és azután csak úgy képesek fennmaradni, ha új területeket foglalnak el. Van egy másik organizmus is ezen a bolygón, mely ugyanígy viselkedik. Tudja melyik? A vírus. Az emberi faj egy betegség, a bolygó rákosodása.”

A Mátrix című filmet Larry Wachowski és Andy Wachowski rendezte 1999-ben

$$A = \begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 1 & 2 & 7 \\ 4 & 9 & 2 \\ 6 & 0 & 5 \end{bmatrix}$$

Az A mátrix egy 4x3-as mátrix.
Az A[2,3] vagy $a_{2,3}$ elem 7

Egy békés Földgömb

Az emberek

I.

Hallgassatok, ne szóljon a dal,
Most a világ beszél,
S megfagynak forró szárnyaikkal
A zápor és a szél,
Könyzápor, melyet bánat hajt,
Szél, melyet emberszív sohajt.
Hiába minden: szellem, bűn, erény;
Nincsen remény!

II.

Hallátok a mesét: a népek
Atyái voltak,
S amint atyáik vétkézének,
Ők úgy hullottanak:
A megmaradt nép fölsüvölt:
Törvényt! s a törvény újra ölt.
Bukott a jó, tombolt a gaz merény:
Nincsen remény!

III.

És jöttek a dicsők, hatalmas
Lábok törvény felett.
Volt munka: pusztított a vas!
S az ember kérkedett.
S midőn dicsői vesztenek,
Bújában egymást marta meg.
S a hír? villám az inség éjjelén:
Nincsen remény!

IV.

És hosszú béke van s az ember
Rémítő szapora,
Talán hogy a dögvésznek egyszer
Dicsőbb legyen tora:
Sovár szemmel néz ég felé,
Mert hajh a föld! az nem övé,
Neki a föld még sírnak is kemény:
Nincsen remény!

Az ünnepélyes hang megfontoltságra, az öntisztázás szükségességére figyelmeztet. Fontos, ritka pillanatainkban, nagy döntéseink közelében segíthet bennünket. Ráébreszt, hogy részei vagyunk annak az egésznek, melytől szabadulni is igyekszünk, de életünket is meghatározza. „Akár egy halom hasított fa, / hever egymáson a világ, / szorítja, nyomja összefogja / egyik dolog a másikat / s így mindenik determinált” (*Eszmélet*). S nem *Az embereket* író Vörösmartyt mintázza-e a József Attila-vers hatodik szakasza?

„Im itt a szenvedés belül,
ám ott kívül a magyarázat.
Sebed a világ – ég, hevül
s te lelkedet érzed, a lázat.
Rab vagy, amíg a szíved lázad –
úgy szabadulsz, ha kényedül
nem raksz magadnak olyan házat,
melybe háziúr települ.”

Itt „a múlt meghasadt”, ott „...jöttek a dicsők, hatalmas / Lábok törvény felett.” Itt „Az emberfaj sárkányfog-vetemény”, ott „...iramlanak örök éjben / kivilágított nappalok”. Ugyanazok az alapvető kérdések az emberi létről, ugyanazok az eldönthetetlen dilemmák s kettősségek. Felismerve, hogy ezeknek lényege éppen eldönthetetlenségük.

Itt a romantika jellegzetes képalkotása, amott a 20. század másfajta nyelvhasználata. Egy ▶ expresszionizmusból és ▶ szürrealizmusból is építkező, végsőkéig letisztult beszédmód.

Az önmegismerés élménykörének kikínlódott és katartikus, drámai erejű sűrítése mindkét vers. A hét, illetve tizenkét egység pedig egy-egy önmagában is szinte a teljesség benyomását keltő állomása, fejlődéspontja ennek a folyamatnak. Melyek aztán végül is együtt rendeződnek igazán sokatmondó filozófiává. Az „istenarcú lény” létfilozófiájává.

E létfilozófia pedig szintén kettősségeket hordoz magában. Ahogyan nappalokból és éjszakákból rendeződik össze sorsunk, úgy határoz meg bennünket ész és rossz akarat kettőssége. Rend- és autonómia-igényünk vágya egyszerre szeretne teljesülni A lírai én önmegszólító engedelmé ez. Melyben szintén benne van az igen is és a nem is: „...nyirkos cementfalak között / képzelhetsz egy kis szabadságot –” (*Eszmélet*).

Vörösmarty és József Attila felismerése tragikus – és így felemelő. Az igazi méltóság azé, aki a szabadságkorlátok ellenére is nekifeszül a lehetetlennek, aki felülemelkedik az evilági hívságon. Az igazi méltóság azé, „...ki tudja, hogy az életet / halálra ráadásul kapja / s mint talált tárgyat visszaadja /

„A törvény szövedéke mindig fölfeslik valahol”
 Senkyházi János fotója (december 3. József Attila halálának napja)

bármikor – ezért őrzi meg...” (*Eszmélet*). Aki tudja, hogy „Nincsen remény! nincsen remény!”, egész élete azonban mégis arról beszél, hogy van remény.

Költőink emelt fővel tekintenek erre a rossz világra, melynek ők minden nyűgét-baját jól ismerik: Az *emberek* és az *Eszmélet* az emberi méltóság, a megtalálható és megőrizhető méltóság nagy versei.

A szó szerkezetekben is a gondolati ellentmondások lelhetőek fel: „átok” – „virágzik”; „sárkányfog” – „vetemény” stb. Az oxymoronok keltette remegés biztosítja az érzelmi hőfokot, amely meghatározza az átélés erősségét.

Az indító kozmikus képek után a költő áttekinti az emberiség történelmének lényegét, majd az utolsó két szakaszban mérleget von és következtet. A cím az egyes emberre céloz, a vers az emberiségről szól. Ódai a befejezés, a nagyobbik részt azonban az elkeseredett gúny hangneme uralja. Nincs okunk önmagunkat ünnepelni – mondja a szöveg beszélője.

2. Fejezd be, illetve dolgozd ki Az *emberek* és az *Eszmélet* részletes, összehasonlító elemzésének egy vagy több lehetséges szempontsorát! (Az *Eszméletet* majd tanuljuk 12. osztályban, de már most megkeresheted azt a könyvet, amely *Tizenkét vers* címmel beszél a költeményről.)

3. Különösen figyelj meg a költők beszédpozícióit, a versbefejezések retorikai helyzetét!

V.
 Mi dús a föld, s emberkezek még
 Dúsabbá teszik azt,
 És mégis szerte dúl az inség
 S rút szolgálás nyomaszt.
 Így kell-e lenni? vagy ha nem,
 Mért olly idő e gyötrelm?
 Mi a kevés? erő vagy az erény?
 Nincsen remény!

VI.
 Istentelen frígy van közötted,
 Ész és roszt akarát!
 A butaság dühét növeszted,
 Hogy lázítson hadat.
 S állat vagy ördög, düh vagy ész,
 Bár mellyik győz, az ember vész:
 Ez örült sár, ez istenarcu lény!
 Nincsen remény!

VII.
 Az ember fáj a földnek; olly sok
 Harc- s békeév után
 A testvérgyűlölési átok
 Virágzik homlokán;
 S midőn azt hinnők, hogy tanúl,
 Nagyobb bünt forral álnokul.
 Az emberfaj sárkányfog-vetemény:
 Nincsen remény! nincsen remény!

(1846. május előtt)

EXPRESSZIONIZMUS A 20. század első évtizedeinek stílusirányzata, mely mondandójának kifejezését erőteljes, szokatlan, harsány hatásokra építette.

SZÜRREALIZMUS A 20. század első harmadától érvényesülő stílusirányzat. Lényege az „automatikus írás”, a képzetet és az álom világának beemelése a szépség birodalmába.

OXYMONON egymást kizáró ellentét

DEKONSTRUKCIÓ A korábban használt filozófiai alapfogalmak megkérdőjelezését, elbizonytalanítását hirdető posztmodern filozófiai, illetve irodalomtudományi irányzat. A 20. század utolsó évtizedeiben bontakozott ki, főképpen Jacques Derrida munkássága nyomán. Az irodalomtudományban – Derrida mellett – legismertebb képviselője az amerikai Paul de Man. (**Később** is foglalkozunk még az irányzattal.)

Ábránd

Szerelmedért
Feldúlánám eszemet
És annak minden gondolatját,
S képzelmem édes tartományát;
Eltépném lelkemet
Szerelmedért.

Szerelmedért
Fa lennék bérc fejnén,
Felölténém zöld lombozatját,
Eltűrném villám s vész haragját,
S meghálnék minden év telén
Szerelmedért.

Szerelmedért
Lennék bérc-nyomta kő,
Ott égnék földalatti lánggal,
Kihalhatatlan fájdalommal,
És némán szenvedő,
Szerelmedért.

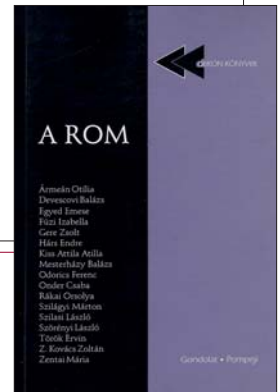
Szerelmedért
Eltépett lelkemet
Istentől újra visszakérném,
Dicsőbb erénnyel ékesítném
S örömmel nyújtanám neked
Szerelmedért!

(1843. március előtt)

4. Szerinted valahogy bele lehet érteni a „sárkányfog-vetemény” szókapcsolatba a reményt (vetemény=kezdet)? Vagy ez belemagyarázás lenne, mely ellentmond a verségész értelmének?

5. Vörösmarty műveinek a *Mátrix* című filmmel való lehetséges „kapcsolatá”-ról a szakirodalomban is találhattok szellemes értelmezési kísérletet: DEDESCOVI Balázs, *A' Rom, a' Khaos és a' Mátrix = A Rom*, szerk. FÜZI Izabella, ODORICS Ferenc, Gondolat–Pompeji, Budapest–Szeged, 2003, 117–132.

6. Nézzetek bele e könyvbe azért is, mert a tanulmányok a magyar irodalomtudomány utóbbi évtizedének egyik fontos sorozatában jelentek meg, a szegedi ► dekonstrukciós iskola kiadványaként!

7. Mit szólna ehhez a lehetőséghez? Ármeán Otília az anagrammatikus értelmezésről szóló tanulmánya új horizontját nyitja meg a Vörösmarty művek tanulmányozásának – nem olyan ez is, mint egy (betű)mátrix?

„Megszámoltam, a *rom* három betűjének kombinációja (orm, mor és rom formákban) harmincháromszor fordul elő a szövegben [...] // Az anagramma [...] azt a felületet olvassa, ahol a betűsorok ismétlődése, variációja történik, a szöveget mint betűmozaikot. [...] // Az anagramma olyan retorikai működésmód, mely a *rom* betűsor egységét (rom az, ami nem romlik tovább) a különböző visszatérésekben szétszórja, a rom szét-omlik a szövegben, ez pedig egyszerre nyomatékosítás-rögzítés (rom mindenütt jelenvalósága fölérősíti központi s szervező jellegét), de ugyanakkor a rögzítettség kétségbe vonása is. A rom nem fölkereshető hely, sokkal inkább megtörténés, elvonás a romlás szóból. Anagrammatikusan folyamatosan áttetszik a szövegen a legkülönfélébb alakváltozatokat mutatva, öltve és el-költve.”

ÁRMEÁN OTÍLIA, *Rom. költ., Egy anagrammatikus olvasat esélyei, I. m.*, 21–31, idézetek: 22, 23, 29.

8. Pihenésképpen pedig olvassátok el és értelmezzétek a magyar irodalom egyik legszebb szerelmes versét!

A (poszt)modernség felé

Előszó

Midőn ezt írtam, tiszta volt az ég.
Zöld ág virított a föld ormain.
Munkában élt az ember mint a hangya:
Küzdött a kéz, a szellem működött,
Lángolt a gondos ész, a szív remélt,
S a béke izzadt homlokát törölvén
Meghozni készült a legszebb jutalmat,
Az emberüdvöt, melyért fáradozott.
Ünnepre fordult a természet, ami
Szép és jeles volt benne, megjelent.

Öröm- s reménytől reszketett a lég,
Megszülni vágyván a szent szózatot,
Mely által a világot mint egy új, egy
Dicsőbb teremtés hangján üdvözölje.

Hallottuk a szót. Mélység és magasság
Viszhangozák azt. S a nagy egyetem
Megszünt forogni egy pillantatig.
Mély csend lön, mint szokott a vész előtt.
A vész kitört. Vérfagyaláló keze
Emberfejekkel lapdázott az égre,
Emberszivekben dúltak lábai.
Léleketétől meghervadt az élet,
A szellemek világa kialutt,
S az elsötétült égnek arcain
Vad fényvel a villámok rajzolák le
Az ellenséges istenek haragját.

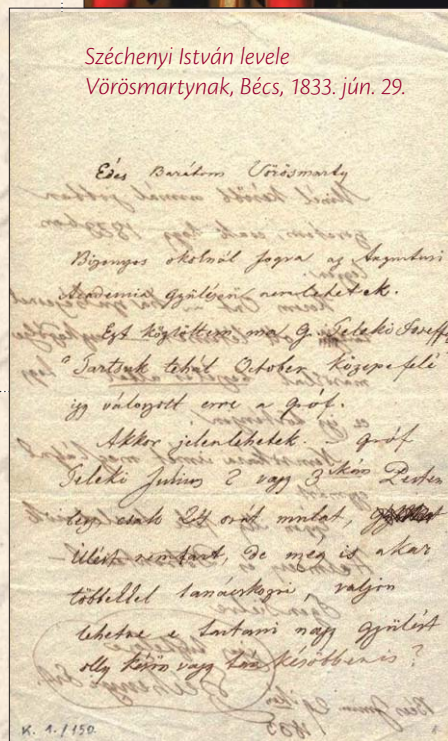
És folyton-folyvást ordított a vész,
Mint egy veszetté bőszült szörnyeteg.
Amerre járt, irtóztató nyomában
Szétszagatott népeknek átkai
Sohajtanak fel csonthalmok közül;
És a nyomor gyámoltalan fejét
Elhamvadt városokra fekteti.
Most tél van és csend és hó és halál.
A föld megöszült;
Nem hajszálanként, mint a boldog ember,
Egyszerre öszült az meg, mint az isten,
Ki megteremtván a világot, embert,
E félig istent, félig állatot,
Elborzadott a zordon mű felett
És bánatában ősz lett és öreg.

Majd eljön a hajfodrász, a tavasz,
S az agg föld tán vendéghajat veszen,
Virágok bársonyába öltözik.
Üvegszemén a fagy fölengedend,
S illattal elkendőzött arcain
Jókedvet és ifjúságot hazud:
Kérdjétek akkor ezt a vén kacért,
Hová tevé boldogtalan frait?

(Baracska, 1850–1851 telén, télutóján)

Széchenyi István levele
Vörösmartynak, Bécs, 1833. jún. 29.

Harmónia és diszharmonia szembesítését *Előszó* című, drámai hangú és szerkesztésű versében viszi végbe Vörösmarty. Ez a fegyelmezetten induló, majd egyre zaklatottabbá váló költemény a tökéletesség eszményéhez közelítő kompozíciót teremt. Élménykórében ott található az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, illetve annak bukása. Ott található az emberi elmúlás okán érzett fájdalom, de rímelt a mondandó a *Csongor és Tünde*-beli *Éj monológiájára* is.

A páratlan egyediség egyik forrása éppen az, hogy a különböző élménykörök harmonikusan rakódnak egymásra a vers világában. Másfelől mind-egyik jelentésmező az emberi lét legáltalánosabb képleteit igyekszik meg-

Vörösmarty Mihály. Tizede János fényképe 1854-ből

1. Szigethy Gábor irodalomtörténeti véleménye szerint az *Előszó* utolsó egységében megjelenő „vén kacér” egy öreg prostituált stilizált képe. Nagyjából ugyanekkor írta Arany János a *Szondi két apródját*. Ennek a legfontosabb mondanója pedig kétségtelenül az, hogy az ember élete során kitart-e elvei, értékei mellett. Vagy ehelyett hajlandó a megalkuvásra, a „prostitalizálódás”-ra, arra, hogy pénzért, hiúságért, hatalomért eladja magát? Szerinted?

2. Lehet, hogy a két költő ugyanazt a gondolkört és képlehetőséget – motívumot – használta fel versében? Vizsgáld meg részletesen a szövegeket ebből a szempontból!

3. Miért nem zavaró a „[m]ost tél van és csend és hó és halál” sorban a kötőzőismétlés?

fogalmazni. Ugyanakkor a stilisztikailag, szerkezetileg bravúros megoldások miatt a vers olvasásakor nem tudjuk, hogy „most éppen” melyik rétegről van szó. (Merthogy egyszerre mindegyikről...)

Valószínűleg épp ez a legfontosabb megállapítása Vörösmarty létfilozófiájának. A történelem, az idő, az értékek, de még az évszakok világa is hasonló törvények szerint szerveződik. Ezek a törvények pedig azt biztosítják, hogy a fennmaradáshoz szükséges ismétlődés az új dolgok teremtésének alapjává válhasson.

Az *Előszó* a hétköznapi ember számára már ismeretlen tartományokkal érintkezik. Képeinek borzalma, egyetemes rettenete, az iszonyat bugyrainak kifordítása a végső elkeseredés állomásán mutatja a költőt. S valljuk meg: ennek a versnek már nem is értjük minden sorát – mint ahogyan a befejezését sem egészen. „Borzalmasan gyönyörű” szöveg, de mit jelenthet ez a két sor: „Kérdjétek akkor ezt a vén kacért, / Hová tevő boldogtalan fiait?” Bizonyos, hogy ez nemcsak a szavak, hanem a sejtelmek, a hangulatok, a „képzelmek” költeménye is.

Itt már nem is a szavak jelentése a fontos, hanem a jelentéseken túli birodalmakkal való érintkezés: a ritmus, a lüktetés, a zene. A fönt és a lent, a távol és a közel egymást kiegészítő teljessége, a nincs és a van kettőssége. Ember és természet, élet és halál viszonya.

Az *Előszó*ban a halni készülő szól az élni indulóhoz. Figyelmezteti őt, mire számíthat: nyomorra, gyűlöletre, hazugságra, tébolyra. A zaklatottság ellenére is a zártság benyomását kelti a kompozíció. Benne az egyes ember és az emberiség életének, illetve a nemzet történelmének borzalmas és „üdvös” korszakai öltenek testet. Teszi ezt a költő a poétikai elvonatkoztatás legmagasabb szintjén. A feszítő ellentétekből épülő költemény hőse, a vackába húzódó ember ebből a világból azt érzékeli rettentő erővel, hogy „[m]ost tél van és csend és hó és halál”.

Aztán már csak *A vén cigány* összeomlása (?) következik. Az *Előszó* az ész verse, *A vén cigány* az érzelmeké, az utolsó sírásé. Mindkettő a Vörösmarty-beszédmód klasszikus megjelenítése.

4. Keresd a versben olyan költői képeket, amelyek már-már a képzavar határán állnak, s ezzel tényleg a (poszt)modernség felé mozdítják el Vörösmarty-értelmezésünket!

„A történelem tragikumát kifejező lírán belül Az emberek az Előszó fő előzménye. [...] A két forma azonban lényegesen eltér egymástól: Az emberek kinyilatkoztat, az Előszó ábrázol; a korábbi versben a zsarnokról és a szolgáról, az észről és a butaságról, a későbbi versben a télről és a tavaszról derül ki, hogy ellentétük látszólagos. Az Előszó, műfaját tekintve, A Romban ábrázolt álom és Az emberek kinyilatkoztatása között áll: nem történetet beszél el, azaz a lírai műnemhez tartozik, de nem is közvetlenül elmélkedő vers, eszmeisége látomás közbeiktatásával jut érvényre. // [...] ... az Előszóban Vörösmarty azt összegzi, amit korábban a nemzeti, az egyéni és a történelmi lét tragikumáról kifejezett.”

„Az Előszó egy teljes irodalomtörténelmi korszakkal későbbi stílusú, mint Tompa szép allegóriái. A hasonlított és hasonló: az emberek által okozott emberi értékvesztés és a fenyegető természet erőket, sőt az »ellenséges istenek haragját« megjelenítő látomás közötti feszültség nagy mélységet ad az Előszónak. Kevés olyan versünk akad, melyben a belső tartalom és a külső forma azonossága ilyen maradéktalanul érvényesülne.”

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A kozmikus tragédia romantikus látomása* = Sz.-M. M., *Világkép és stílus*, Bp., Szépirodalmi, 1980, 182–220, idézetek: 202, illetve 220.

„Ha Vörösmarty Mihály az emberi élet legvégső határáig élt volna, megérhette volna a történelmi avantgárd kezdeteit.”

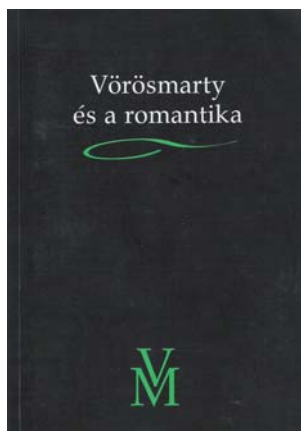
„A kései Vörösmarty fogadtatása és utóélete [...] határozottan arra utal, hogy ezek a szövegek idegennek, abnormálisnak, sokkolónak, rendszeren kívülinek mutatkoztak a befogadók számára.”

„A kései Vörösmarty avantgárd költőként való olvasása azért több pusztán elmejátéknál, mert [...] megteremti a találkozás lehetőségét a múlt századi

korpusz és a jelenkori poétikai eszközök között ... [...] E dolgozat célja [...] nem az értetlenség megbélyegzése volt, hanem Vörösmarty poétikai radikalizmusának bemutatása.”

KAPPANYOS András, *Az avantgárd Vörösmarty = Vörösmarty és a romantika*, szerk. TAKÁTS József, Pécs, Művészetek háza, Országos Színház-történelmi Múzeum és Intézet [2001?] 149–157, idézetek: 149, 151, 157.

A 200. évforduló tiszteletére rendezett egyik konferencia anyagát tartalmazó kötet

5. Készíts táblázatot, melyben egymás mellé vetítve ábrázolhatóvá válik a Szegedy-Maszák Mihály által is jelzett összetett jelentéspülési mód! Mutasd meg, hogyan épül egymásba a történelmi, az egyéni, a nemzeti és a természeti létezés! (Egészítsd ki és fejleszd tovább a 170. oldalon lévő táblázatot!)

6. A *Vörösmarty és a romantika* című kötet egyik – Kappanyos András által írott – tanulmánya egyenesen az avantgárdhoz hozza rokonságba Vörösmarty költészetét. Neked mi a véleményed erről a lehetőségéről? Feltétlenül olvassátok el ezt a dolgozatot további tanulmányaitok előtt!

7. Milbacher Róbert az *Előszó* keletkezésének körülményeit, időpontját egészen új megvilágításba helyezi *Az Előszó filológiájának bizonytalanságáról* című tanulmányában, amely a fenti kötetben jelent meg. Érdeemes beleolvasni az dolgozatba!

8. Gyűjtsétek össze a Vörösmarty születésének 200. évfordulója alkalmából megjelent könyveket, folyóiratszámokat!

9. A továbbfejlesztés rendkívül kívánatos módja lenne szerintem ☺ a digitalizálás! Hisz térgeometriai eszközökkel tudnád megmutatni a vers struktúráját, kompozícióját, sok-sok jelentésréteget! Egy egész multimédiás DVD-ROM-ot fejleszthetnétek közös projektmunkával az *Előszó*ból! Ennek a lehetséges gyönyörűségnek csak „halvány földi mása” eme táblázat ☹...

	EGYÉN	NEMZET	EMBERISÉG	TERMÉSZET
TAVASZ	„Munkában élt az ember mint a hangya”	„...tisztá volt az ég, / Zöld ág virított az ég ormain
NYÁR	„A vész kitört. Vértagyáló keze / Emberfejekkel lapdáz- zott az égre, / Emberszivek- ben dúltak lábai.”	„...a nagy egyetem / Meg- szünt forogni egy pillantatig”
ŐSZ	„Nem hajszálanként, mint a boldog ember”	„A föld megőszült”
TÉL	„...és halál”	„...és halál”	„...és csend...”	„Most tél van...” „...és hó...”

10. Vörösmarty költészete a tankönyvszerző véleménye szerint „feltáratlan titok” irodalmunk történetében. Alkosatok meg egy olyan hipotézisegyüttest, amely mondjuk egy évtizedre szólóan felvázolja a Vörösmarty-kutatás legfőbb irányvonalait! A merész tudományos feltételezések viszik előrébb a kutatást. Reménykedjünk benne, hogy sok-sok Vörösmarty-kutató van már most közöttetek, akik szeretnék megmutatni oroszlánkörmüket!

Példák a projektekre:

a) Néhány Vörösmarty-szöveg avantgárd poétikai elemeinek/módszereinek vizsgálata	e) A megzenésített versek adatbázisa (kottákkal, hangfelvételekkel)
b) A kultúra motívumainak megjelenése és jelentésképző szerepe Vörösmarty költészetében	f) Vörösmarty (képző)művészeti ábrázolásainak elektronikus regisztere
c) A versek filológiájának néhány lezáratlan kérdése	g) A költővel kapcsolatos művészeti alkotások létrehozása (pl. zenék, montázsok, posztmodern szövegjátékok stb.)
d) A költő kéziratainak írásszakértői vizsgálata	

A vén cigány

Húzd rá cigány, megittad az árát,
Ne lógasd a lábadat hiába;
Mit ér a gond kenyéren és vizen,
Tölts hozzá bort a rideg kupába.
Mindig így volt e világi élet,
Egyszer fázott, másszor lánggal égett;
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot,
Szív és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Véred forrjon mint az örvény árja,
Rendüljön meg a velő agyadban,
Szemed égjen mint az üstökös láng,
Húrod zengjen vésznel szilajabban,
És keményen mint a jég verése,
Odalett az emberek vetése.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot,
Szív és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Tanulj dalt a zengő zivatartól,
Mint nyög, ordít, jajgat, sír és bömböl,
Fákat tép ki és hajókat tördel,
Életet fojt, vadat és embert öl;
Háború van most a nagy világban,
Isten sírja reszket a szent honban.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot,
Szív és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Húzd, de mégse, – hagyj békét a húrnak,
Lesz még egyszer ünnep a világon,
Majd ha elfárad a vész haragja,
S a viszály elvérzik a csatákon,
Akkor húzd meg újra lelkesedve,
Isteneknek teljék benne kedve.
Akkor vedd fel újra a vonót,
És derüljön zordon homlokod,
Szűd teljék meg az öröm borával,
Húzd, s ne gondolj a világ gondjával.

(1854. július–augusztus [?])

Kié volt ez elfojtott sohajtás,
Mi üvölt, sír e vad rohanatban,
Ki dörömböl az ég boltozatján,
Mi zokog mint malom a pokolban,
Hulló angyal, tört szív, örült lélek,
Vert hadak vagy vakmerő remények?
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot,
Szív és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Mintha újra hallanók a pusztán
A lázadt ember vad keserveit,
Gyilkos testvér botja zuhanását,
S az első árvák sirbeszédeit,
A keselynek szárnya csattogását,
Prometheusz halhatatlan kínját.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot:
Szív és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

A vak csillag, ez a nyomoru föld
Hadd forogjon keserű levében,
S annyi bűn, szenny s ábrándok dühétől
Tisztuljon meg a vihar hevében,
És hadd jöjjön el Noé bárkája,
Mely egy uj világot zár magába.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot:
Szív és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

„Fotóhaber”: A vén cigány (Siófok '78)

„Még Babits Mihály is félrevitette A vén cigány értékelését, mikor az örület verseként hivatkozott rá, nem nézvéen utána annak, hogy a kézirat tanúsága szerint Vörösmarty mily tudatosan, megfontoltan mérlegelve formázta meg az egyesektől szürrealista közelségben látott víziókat.”

[...]

„A vén cigány a kozmoszba vetülő látomásban jeleníti meg a mitikus időt, amelyben a múlt és a jelen egymást értelmezi, ősidő és történelmi jelenidő az egyazon tanulságot sugallja, a zene éppen nem racionális lényegénél fogva képes a történetdarabokra széthulló eseménysorozatot jelentésessé összefogni. A versek egymásra vonatkoztathatósága egyben olyan költői eljárást tesz szemléletessé, amely az életmű különféle periódusai-ban különféleképpen hangra lelő művek emblematikus rendszerére figyelmeztet. Ilyeténképpen arra, hogy a művekben ott a folytathatóság, a másképpen mondhatóság esélye, de ott a másfelé térítés sugallata is.”

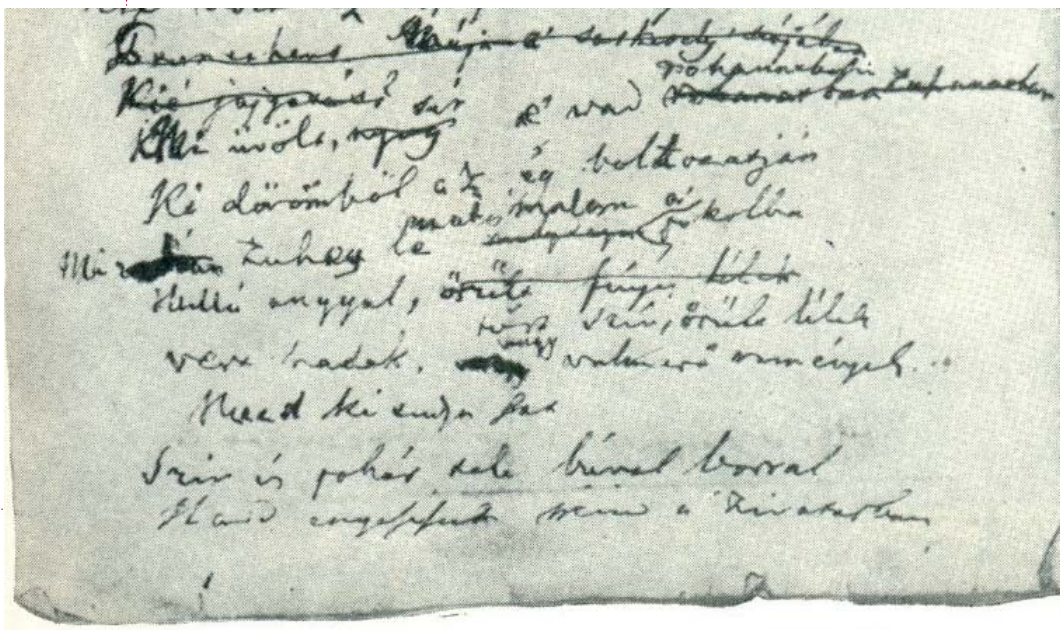
FRIED István, Vörösmarty Mihály – a nyelv művésze, Tiszatáj, 2002. január, 82., illetve 75.

A vén cigány szokatlanul terjedelmes refrénje őrzi még a magasrendű komponálás igényét. De az egésznek álmodott világ minden strófában újra és újra darabjaira hull. A költő az emésztő tehetetlenségről, a változtathatatlanságról, az ember javíthatatlanságáról szóló mondandóját összegzi. Az üresség – a kiüresedés – jelenik meg a versben. Világnak, embernek, költőnek üressége, a tájak és a történelem csendje. Nem a hiány, a csonkultság, mint Csokonainál, Berzsenyinél, hanem az „egyetemes árvaság”. A teljes elvesztettség, a részvét és szájalom nélküli Semmi.

A kérdés – A vén cigányban – legfeljebb annyi lehet: mámor vagy keserűség végezzen a világgal?

A költő magára ölti a búslakodó ember-művész szerepét is, a sírva-vigadó magyarét s a cigányét is. Aztán velük együtt sikoltja világgá fájdalmát, a „vak csillag” nyomorúsága fölötti fájdalmat. Ebben a versben nincsen történet, nincsen filozofálgatás az élet értelméről, s végképp nincsen szerelem. De igazából még halál sincs. Minden konkrét és elvonatkoztatott mégis. Alapképletek, őstípusok jelennek meg észveszejtő ritmusban a rapszódia körforgásában. A perspektíva egyszerre ad távoli és közeli képet, melyen még a pórusok is látszanak. Minden sorban ott az élet értelmetlensége és „kihagyhatatlansága” egyszerre. S ott van a történelem is, a szerelem és a halál is.

Minden egyszerre, egyetlen időpillanatban létezik és érvényes. Ez adja a vers drámai hatását. A végtelenre gyorsuló ringlispílből nincsen kiszállás, akkor már inkább pusztuljon el minden. „És hadd jöjjön el Noé bárkája...” –

vagyis hadd szülessen újjá minden. Vész és viszály megszűnte adhat csak esélyt az emberiségnek. Ha nem lesz gyűlölet, ha nem lesz ember embernek farkasa, akkor talán... – talán eljön az ünnep.

Szeretnénk hinni – mint Szerb Antal zárja Vörösmarty-fejezetét –, hogy ez a nagy vers, ez a nagy költészet nem torkollik teljes reménytelenségbe. Ezért jólesik a költővel együtt reménykednünk.

1. Hallgasd meg a *Varietas delectat* című CD-sorozatból azt a darabot, melyen több színészünktől is elhangzik *A vén cigány*. Más-más kor más-más előadói eszményét szólatatják meg a színészek, a vers mondandójának értelmezésében azonban alapvetően megegyeznek az előadások. – Talán csak Gábor Miklós értelmezése különbözik: a vers legismertebb, legfontosabbnak tartott sorát, melyből a költő mégis-hitét szoktuk kiolvasni, ő szinte kérdéssé fogalmazza át: „Lesz még egyszer ünnep a világon?” Szerinted „benne van” a versben ez az értelmezési lehetőség?

2. Vizsgáld meg alaposan az előző oldalon közölt kéziratrészletet, illetve a kritikai kiadásból való oldalkivágást! Szerinted is jobb lett a vers az örököldő sajtóhibától? Eszerint így hangzik az egyik legszebb sor: „Mi zokog, mint malom a pokolban”? Egyértelmű félreolvasásnak tűnik a „zokog” szó, hisz a kéziratban jól láthatóan „zuhog” szerepel...

„A *vén cigány*, Vörösmarty egyik utolsó verse, alkotásának megdöbbentő hangszerelésű fortissimója. Képek zuhataga ragadja el az olvasót, világok végzetein zuhanunk keresztül, pokol és mennyország dübörögnek és zenélnék valahonnan távolról, és minden elveszett. De az utolsó strófában megint felcsendül az »és mégis« magyar vigasztalása, a megokolatlan és mégis megdönthetetlen hit az élet feltámasztásában, Zrínyi hite és Madách hite és Vörösmarty költészete, mely mindig a halál és a semmi határán járt, nem csendül ki reményevesztett hangokon.”

SZERB Antal, *l. m.*, 339.

K₂ *sír e' kiáltó hangban?*

Mi [jav. ebből: *Ki*] üvölt, <nyog> *sír e' vad* <rohanatban zuhanatban> rohanatban

33. K₁ boltozatján

K₂ Ki dörömböl a' menny' boltozatján?

34. K₁ Mi <zuhan> [jav. ebből: *zudúl*] *zuhog* [jav. ebből: *zuhan*] *le* <mélységes> [?] mint [jav. ebből: *malom*] malom a' pokolban

K₂ Mi *zuhog*, mint malom a' pokolban?

35. K₁ angyal, <örült fényes lélek> tört szív, örült lélek

36. K₁ Vert hadak, <vagy> vagy vakmerő remények

K₂ remények.

37–38. K₁ Huzd ki tudja sat

37. K₂ húzhatod

38. K₂ a' nyítt

39. K₁ búval borral

K₂ Szív és pohár tele búval, borral

40. K₁ Hadd enyészék mind a' zivatarban

K₂ [A sor fölött áth.:]

A költő legismertebb szobra a budapesti Vörösmarty téren (Kallós Ede szobrász és Telcs Ede építész alkotása)

Kocsis Klára

A vén cigány, még egyszer

Lábakhoz nem szoktam.
Kezeket nem kérek.
Csöndemben figyelő farkasok
heverésznek.

Hüdött közösség hűt.
Parázzsal teli a párna.
Nincs város, mely még szelíden
visszavárna.

Templomunk kiégve.
Madarunk a porban.
Lesz még egyszer... Kuss, cigány,
itt minden jól van.

(Élet és Irodalom, 2002. 05. 17.)

3. Az alábbiakban egy „ellenesszé”-t – ☹ – közlünk, mely több megállapításával a fenti elemző értelmezés ellentettjét fogalmazza meg. Mellette olvasható egy vers is, mely sajátosan értelmezi, írja újra – „még egyszer” – Vörösmarty költeményét... Mi a véleményed...?

Ám azt is látnunk kell, hogy ez a záró szakasz – szerintünk – nem olyan egyértelműen pozitív kicsengésű, mint ahogyan a vers értelmezői általában vélni szokták. Az első sorokban a kijelentésekhez feltételes jelentéstartalom társul (mint ahogy *A Guttenberg-albumba* szánt epigrammában alkalmazza ezt a retorikai fogást a költő), s ezek bizony nagyon „kemény” feltételek, teljesítésükre úgyszólván semmi esélye nincs az emberiségnek: „Majd ha elfárad a vész haragja, / S a viszály elvérzik a csatákon”. Ma már tudjuk, hogy még legalább másfél évszázadnak kell(ett) elteltnie ahhoz, hogy egyáltalán némi bizodalmat vethessünk Vörösmarty jóslatába.

Költőnk verse mindezek okán kitűnő példa a romantikus jelentéscépzésre is (nemcsak a romantikus alakzatok és szóképek használatára). Látható, hogy a befejező hat sor önmagában, a szövegösszefüggés nélkül pozitív tartományokba távolítja a lírai én önmegszólítását. Ha a versegész tekintjük, akkor azonban összbonyomásunk a negatív értéktartományok felé billen el.

Szeretnénk hinni az ünnepben, de be kell látnunk, hogy a vers elsősorban nem erről a hitről szól: a szöveg végi biztatás nem következik az előzmények logikájából, sőt, alapvetően ellentmond annak. A jelentésmozgás, az állandó vibráció következtében azonban – mivel a költemény folyamatos feszültségben képes tartani szövegértő készségeinket, jelrendszer-dekódolási képességünket – végül már észre sem vesszük a kétségeket, átsiklunk a feltételes kötőszón is, és önmagunkat biztatjuk: „...igen-igen, Vörösmarty csak így gondolhatta...” Vörösmarty kétségtelenül gondolhatta így, ám nem ezt írta meg *A vén cigányban*. Ennek a versnek a kataklizmáját ugyanis nem oldja fel egyetlen sornyi felvillanása az ünnepnek, egyetlen – irracionális – biztatása a költői beszédnek. Erősebben szorítja annál a megelőző hat versszak többszörös abroncsa. Abba a jelentésmezőbe pedig nem képes behatolni igazán a reménykedés: ezért az igazi hangsúly nem is marad meg az „ünnep”-es verssoron, hanem a „ha” szócskára billen át.

Ez a vers így – bármily fájdalmas ez a kései utókornak, s bármennyire szemben áll eme nézet a szakirodalom s a tankönyvek általános megállapításával – legfeljebb jelentésrétegében az elmúlás előtti búcsúzás élménykörét hordozza és fogalmazza meg; így megy el egy nagy romantikus költő: érzéngés és villámok cikázása közben. Összeomló országgal s összeomló mindenséggel a háttérben. Ám mindezt még ő maga, utolsó ecsetvonásaival, megértéssé szelídíti számunkra, hisz „tűzhelyet, családot, / már végképp másoknál remél” (József Attila: *[Ime, hát megleltem hazámat...]*).

[Fogytán van a napod...]

Fogytán van a napod
 Fogytán van szerencséd
 Ha volna is, minek?
 Nincs a hova tennéd.
 Véred megsűrűdött
 Agyvelőd kiapadt
 Fáradt vállaidról
 Vén gunyád leszakadt.
 Fogytán van erszényed
 Fogytán van a borod
 Szegény magyar költő,
 Mire virradsz te még?
 Van-e még reménység,
 Lesz-e még hajnalod?
 Férfi napjaidban
 Hányszor álmodoztál
 Büszke reményekkel
 Kényedre játszottál!...

(1855?)

Kétségtelennek tűnik ma már, hogy Vörösmarty a magyar költészet modernség-korszakának egyik nagy újítója lehetett volna. Ha tovább élne s alkotnia megadatik, bizonyára más lenne a szecesszió, a szimbolizmus és az avantgárd magyar irodalom.*

A végső búcsúzás verse tehát az esendőségében és befejezetlenségében is fenséget hordozó [Fogytán van a napod...] kezdetű töredék.

„...a mítoszos képzelet adja meg Vörösmarty költészetének hátborzongatóan nagyszerű perspektíváit. Akármiről beszél: a falak lehullanak, az emberkéz alkotta lámpák kialszanak, és a szél az ősvilág borzongását hozza közbénk. A magunk élete sokkal nagyobb lesz, amikor Vörösmartyt olvassuk, mert érezzük, hogy lelkünk összefügg dolgokkal, amelyeket nem lehet és nem szabad néven nevezni.”

SZERB Antal, *l. m.*, 325.

Vörösmarty utolsó verseiben különösen hangsúlyos szerepet játszik az önmegszólító versalakzat. A *vén cigányban* éppúgy, mint a korábban közölt [Fogytán van a napod...] címmel számon tartott töredékben. Ezen utolsó vers megrendítő hatású. Ezt annak köszönheti, hogy csak a legegyszerűbb retorikai-poétikai eszközöket veszi igénybe (ismétlés, kérdés stb.). De már azokat sem szedi igazi rend(szer)be, hanem hagyja őket hányódni szerteszéjjel. Keveredni egymással és pont, pont, pontokkal stb. Másrészt ott érezzük benne az elmúlásra készülődő, még visszaforduló, megbékélő, de magamagát továbbra sem kímélő tekintet nyugtalanságát.

A Vörösmarty-szobor a leleplezés után (1908)

Kovács András Ferenc

Vörösmarty visszhangján

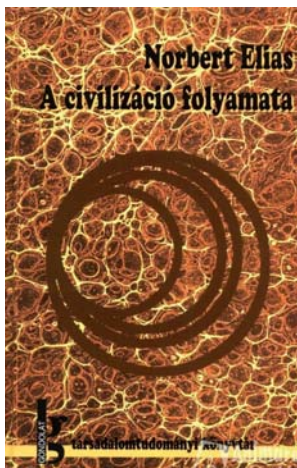
Szigei Csabának

Fogytán fogy a fényed.
 A többi már bent ég –
 Te pazarló gazda,
 Vendégek közt vendég!
 Fogytán fogy italod,
 Mosolyod is fogy tán:
 Maradj álmaiddal
 Asztal alá rogyván.
 Szén lakomák tűntén
 Tenyészhet a szemét –
 Szegény magyar költő,
 Mire virradsz te még?
 Mire virradsz, vendég,
 Te tékozló gazda?
 Ki másoknak boldog
 Lelkét borul adta:
 Fordulhat, mint a föld
 Szent András havában,
 Setét borulatba...

(Kötetben: 2001)

* Különösen lásd ehhez itt is: *Arany hogy istenül. Az Arany-líra posztmodernsége*, Bp., Argumentum, 1996 (Irodalomtörténeti füzetek).

1. Te hogyan látod a keretes szövegben megfogalmazott dilemmákat?

Könyvünk első részében szerepelt ez a könyv (első magyar kiadása). Szerzője szerint a civilizáció nem más, mint gátlások beépülése az emberi viselkedéskultúrába. Szerinte tehát van remény...

Vörösmarty költészetének egyik filozófiai csomópontja a fejlődés–változás gondolatkörben fogalmazódik meg. Alapvető kérdése ez: az emberiség történetében beszélhetünk-e minőségi fejlődésről, vagyis arról, hogy az újabb és újabb korok eljövetelével nemcsak a naptárak színe változott, hanem az emberek lelke is jobb lett. Kevesebb gyűlölet, több szeretet, megértés, türelem lakozik bennünk, mint korábban. Avagy az emberiség történelme körkörös folyamat, minőségi fejlődésről legfeljebb időlegesen beszélhetünk, mert végül mindig minden visszatér önmaga kiindulópontjához?

Norbert Elias *A civilizáció folyamata* című munkájában (Budapest, Gondolat, 1987) kifejti, hogy a civilizáció kategóriája korántsem azonos a kultúra fogalmával. Az utóbbi elsősorban a műveltségtartalmak összességét jelenti. Az előbbi pedig egy hosszú folyamat, melynek során gátlások épülnek be a személyiségbe, annak viselkedésébe, magatartásrendjébe. A szerző nagyon sok szellemes példát hoz tételének bizonyítására, főképpen a középkorból, az illemszabályok fejlődéstörténetéből.

Ha mindennapi életünket nézzük, számtalan ilyen szabállyal vagyunk körülvéve. Mondjuk a zsebkendőhasználattól az étkezésen keresztül a számítógépes vagy a mobiltelefonos viselkedéskultúra kialakulásáig. A mai ember szemével nézve a példák gyakran mulatságosak, kitűnően megmutatják azonban, hogy ezek csak külsődleges szempontból fejlődést jelentő lépcsőfokok. A belső lényeg Vörösmarty óta aligha változott. Sőt, ha változott, akkor éppen a barbár erőszak javára változott. Hiszen – sajnos – azóta elképesztő mértékben finomodtak tovább a gyilkolás, a pusztítás eszközei. Vagyis költőnk például szeretne hinni a fejlődésben, de csak a változásokat látja maga körül.

„Vörösmarty nyelve másfél század időtávlátán át úgy harsog, mint az óceán hullámverése.”

(Márai Sándor)

Sokáig büszkeségünk volt tengeri áruszállító hajónk, a Vörösmarty (1979–2001). Történetének itt nézhetsz utána:
www.hajoregiszter.hu/?l=sdetails&i=525&num=14
 [2009. 05. 24.]

2. Nem titok, hogy Vörösmarty szerette a jó bort. Berzsenyi, a borosgazda, állítólag nem itta, Petőfi – a róla szóló legendákkal ellentétben – szintén nem. Sokan voltak azonban alkotók az irodalom és a művészetek történetében, akiknek szükségük volt az alkohol mámorító vagy felszabadító, izgató vagy épp nyugtató hatására. Ady sem vetette meg az italt, de betartott fogadalma szerint soha nem írt alkoholos állapotban. Valamilyen viszonyban mindenki állt a csábítóval, aztán ki engedékenyebben, ki szigorúbban ítélte meg a saját botlásait.

Vörösmarty Mihály „borszakértőt” egyik szép jubileumán azzal lepték meg tisztelői, hogy Magyarország minden híres bortermő vidékéről küldtek neki egy flaska nemes nedűt. Némi utánanézéssel ki is derítheted, melyik fajta borokat szerette legjobban költőnk!

3. Olvasd el a neten a *Fóti dalt!* A hagyomány állítása szerint az első fröccsöt Vörösmarty alkotta meg (Jedlik Ányossal, a szódavíz feltalálójával „közösen”, Fáy András fóti pincéjében)!

Fóti dal (Részletek)

„Fölfelé megy borban a gyöngy;
Jól teszi.
Tőle senki e jogát el
Nem veszi.
Törjön is mind ég felé az
Ami gyöngy;
Hadd maradjon gyáva földön
A göröngy.

[...]

Hejh barátom, honfi társam,
Bort igyál.
Víg, komor, vagy csüggeteg vagy,
Csak igyál.
Borban a gond megbetegszik,
Él a kedv.
Nincs a földön gyógyerőre
Több ily nedv.

Borban a bú, mint a gyermek,
Aluszik.
Magyar ember már busúlt sok
Századig.
Ideje hogy ébredessen
Valaha:
Most kell neki felvirulni
Vagy soha.

Bort megissza magyar ember,
Jól teszi;
Okkal-móddal meg nem árthat
A szesz.
Nagyot iszik a hazáért
S felsívít:
Csakhogy egyszer tenne is már
Valamit.”

A dió-motívum értelmezéséhez (Összehasonlító verselemzés)

Berzsenyi Dániel

Levéltöredék barátnémhoz

Ne kérdezd, barátném! mint töltöm időmet,
S távolléted alatt kedvem miben lelem?
Tudod, elvesztettem édes enyelgőmet,
Tudod, magam vagyok, mert te nem vagy velem.

Lefestem szüretem estvéli óráit,
Ha már cselédimet nyugodni eresztem,
És csak alig hallom a vígság lármáit,
Agg diófám alatt tüzeimet gerjesztem.

Lepembe burkolva könyökömre dülök,
Kanócom pislogó lángjait szemlélem,
A képzelet égi álmába merülök,
S egy szebb lelki világ szent óráit élem.

Az őszibogárnak búsongó hangjai
Felköltik lelkemnek minden érzéseit,
S az emlékezetnek repdező szárnyai
Visszahozzák éltem eltűnt örömeit.

Életem képe ez. – Már elestvéledtem,
Béborúlt az élet vidám álorcája!

Még két mulatótárs van ébren mellettem:
A szelíd szerelem hamvadó szikrája
S bús melancholiám szomorgó nótája.

[1804 után]

Csoóri Sándor

Berzsenyi elégiája

Követ fogával ki ropogtat? Hagyja abba!
Nem szeretem hallani ifjúságom visszhangjait,
Oroszlános állkapcsaimat már a döglött salátalevél is megkínozza,
mintha a lepedőmet etetné velem a hóhér.

Húsvét van, mondják, újra húsvét –
Látom: a félbenmaradt esők ágyából is föltérdepel az orgona –
ha vigadtok, vigadatok, de tapsos kezetek házamat elkerülje,
hosszám már csak az égen kóválygó ostorok térhetnek haza.

Nehéz sár, nehéz lovak, nehéz isten – ez maradt rám,
hosszúra nyúló félhalál, pajta-csönd, pók az ágyon,
pedig a kolerás tyúkók ólja mellől porszemet égig én emeltem,
hadakat, verset, tuskót én zúgattam a kopár szemhatáron.

Magyarország: bál-ország, én nyomultam a göndör húsú
himfyk elé: szép volt a nyögdecselés, fiúk, de legyen vége,
disznók dülják a jácintos temetőket, nem látjátok?
már halottaink orrát harapják, nyög a gége.

Seregelés voltam egymagam, magamból sokasodó,
virágzó cseresznyefák és nők oldalán is mindig héjazó agglegény –
lassú romlástokban lehetnék még tán ösötök, vadkuttyátok,
de ázott ökörszagot érzek az ágyékom körül
s estéli árnyékomon osztozkodik már diófalomb és lámpafény.

(A látogató emlékei című kötetben, 1977)

Kányádi Sándor

Alázuhanó diólevélre

(Csoóri Sándornak)

vannak vidékek ahol nyáron is
a kút melletti vályú alján
reggelre megszajzik a víz
megköt a színe
akár a kiöregedett
szavakon az emlékezet
horkanva hőköl vissza
a gyanútlan kis tavaszi csikó
pikkelyeket prüszkölve
inal anyjához

korai ősz
hosszú kemény telet csárogva
rugaskodnak tova a csókák

alázuhan az első
diólevél

s hulltában
hóharmat-verte halántékú
férfi vállára
nehezül: szárnyul

(A Sörény és koponya c. kötet-
ben, 1989)

Farkas Árpád

Egy diólevélre

Csoóri Sándornak

Csupán egy árva diólevelet küldhetek néked
a kifosztott széllel: termett az ablakom alatt.
Sárgul, de őrzi még kesernyész-édes illatát
a nyárnak; fölitta sorsunk,
s a világot-látni kitett csecsemők
ablakmaszatos integetését.
Könnyecppet ne keress rajta, forgasd:
fölhólyagzott kissé az aszályos nyárban,
míg jártak alája kósza, tátongó jászol elől
elkötött, kis paripák torst legelésni,
s nyaldosni nyitott ablakomon át
lázgyöngyös halántékomat.
Hegy- és vízrajzát nézzed: ugye gyűrött
képét mutatja ez a mi kancás patkóvas-szívünk,
s a híres hegykaréj ívét se keresd:
ablakom alatt éjente állongó
férfi bakancsvasa csak.
Vadul daloljuk néha átál az éjt,
zoltárt dúdolok én, jó tőle sírós, magányos
szerenád; szorongok érte: ne fázzék!
ellik-e fiút, mondd, ily hím-szerelem?
Csupán egy árva diólevelet küldhetek néked,
írva vagyon rá sok s más. Morzsolván olvasd.
Tengerre vágott; s óceán mossa partjaidat.

(Sepsiszentgyörgy, 1989. IX. 27.)

Szilágyi Domokos, erdélyi magyar költő írja Arany Jánosról szóló esszékönyvében: „...nincs meddőbb, reménytelenebb foglalatosság, mint két költő összehasonlítóatása. [...] két költőt, két költői világot, tehát egész, teljes, zárt világot összemérni nem lehet, legalábbis nem szabad [...]”*

De mit tegyünk, mit tehetünk akkor, ha az összehasonlítás „kényszeré”-t maguk az alkotók állítják elének? Ha olyan

* Sz. D., *Kortársunk*, Arany János. Magyarországon leginkább SZILÁGYI Domokos *Élnem adjatok* című kötetében érhető el (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1990).

műveket hoznak létre, melyek nemcsak hogy valamilyen módon vonatkoznak, utalnak egymásra – gondoljunk az egyenes vagy rejtett idézetekre, allúziókra, parafrázisokra –, hanem mondandójuk csak akkor lesz teljes, ha azt vagy azokat az alkotásokat is ismerjük, melyekre hasonlítanak! Az előbbire példának láthattuk a Csokonai-fejezetben „a semmi ága” ki-fejezést, közös motívumot, az utóbbira itt mutatunk be egy – intertextuális – példát.

Míg a *Reménytelenül* című József Attila-versben nem bizonyított a szándékos összecsengés, addig például Csoóri Sándor *Berzsenyi elégiája* című versének értelmezésébe, hatá-

sába a költő eleve beleszámítja, hogy ismerjük a *Levéltöredék barátnémhöz* című Berzsenyi-költeményt! Vagyis a két vers lényege az életérzés azonossága, tettekre feszítő akaratok és melankólia harca, diszharmonója. Pontosabban: az utóbb keletkezett megértése akkor lehet a teljességet közelítő, ha hozzá „Berzsenyi-előtanulmányok”-at folytatunk.

Sőt, azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ráadásul a később keletkezett vers is hatással van a korábbi értelmezési tartományára (!). A majd két évszázad során kialakult megegyezést a Berzsenyi-vers fő mondanóját illetően alig befolyásolja a Csoóri-vers. Viszont újabb és újabb jelentésrétegekkel gazdagítja a *Levéltöredék...-et*, melyek itt is „hagyományosan” rakódnak az előzőkre. A jelentéseknek, jelzéseknek, egymásra utalásoknak ez a sokszínű „mindensége” az irodalom létének egyik értelme, s mindenképpen egyik legizgalmasabb területe.

Természetesen Szilágyi Domokos idézett szövege sem az effajta összehasonlításokat, keresgéléseket „tiltja”, hanem a „métréskélést”. Azt mondja, hogy nincsen értelme az olyan kérdésfeltevéseknek, hogy melyik vers szebb vagy jobb, mint a másik. Másrészt költőkről s nem egyes művekről beszél, illetve hangsúlyozza, hogy minden alkotás önmagában is a teljesség letéteményese. Mind egyformán értékes. Teljes világok pedig egymás mellett, egymást erősítve még többet képesek elmondani a mindenségről s a benne didergő emberről, mint külön-külön.

Mindhárom, illetve mind a négy fenti versben évek, évszakok, emléképek villannak föl, a vackába húzódó ember hangja szól. Számadás ideje jött el, lelassult az idő, bölcsességgé csitultak a mindennapi lázadások sors ellen, kényszerek ellen. Az a ritka pillanat ez, amikor úgy tűnik egy fáradt, békés pillanatban, hogy a bizonytalanságokból lehetnek még bizonyosságok, hogy a névszók többet mondanak az igéknél.

Mindegyik vers értékeket vetít egymásra, s arról beszél, hogy időben és térben kell lennie egy másik, értelmesebb és derűsebb emberi létnek valahol. Hogy elveszejtette ezt ez az ország, arról Csoóri Sándor szól a legelkeseredettebben, dühösen, indulattal: „Magyarország: bál-ország”. Berzsenyi így fogalmaz: „...egy szebb lelki világ szent óráit élem”. Csoórinál később „...a félbenmaradt esők ágyából is föltérdepel az orgona”. Kányádi Sándor verse pedig felszárnyal a végén. Farkas

Árpád „árva diólevele” is „...őrzi még kesernyés-édes illatát / a nyárnak”.

Legmélyebb kapcsolat kétségtelenül az első két szöveget fűzi össze egymással. Csoóri Sándor tudatos gesztussal fordul Berzsenyihez, és formálja át az ő rejtetten ars poetica-szerű, 19. század eleji elégiáját 20. századivá. Kimondja a költőelőd látszatnyugalma mögötti feszültség kijelentő mondatokba szuszakolt kérdő és felszólító mondatait.

Hasonlóan tudatos Kányádi Csoórihoz fordulása. Ő azonban már nem ölti magára egy másik vers formáját, mint Csoóri a Berzsenyi-versét. (Láthatjuk, az első két költemény ugyanannyi sorból s ugyanannyi stórfából áll.) Elsősorban motívumhasználata okán kerül kapcsolatba az előző két költeménnyel. Farkas Árpád versét is köti ezekhez a dió-motívum. A ló-motívum és az évszak-említés azonban elsősorban Kányádi verséhez kapcsolódik, az ajánlás gesztusa pedig Csoórihoz.

Mindegyik versben megjelenik a múlttól, fiataliságtól való búcsúzás hangulata, de megjelenik az értékörzés gesztusa is. „Agg diófám alatt tüzetem gerjesztem” (Berzsenyi) – „...lassú romlásokban lehetnék még tán ösötök” (Csoóri). Különös erővel köti össze Berzsenyi sorait Kányádiéval az emlékezet, az idő egymásra rakódott rétegeit értelmezhetővé bontó emberi gesztus.

Az idő minden léptéke, mértéke megtalálható az első három versben. Berzsenyi egy emberéletnyt metsz ki a mindenségből. Kérdése éppen az, hogy ez a kevéske személyes idő, ez a kicsike végesség idézheti-e az állandóságot, részévé válhat-e a végtelennek. Csoóri évszázadokra tekint, nála a versidő évszázadokat ível át, Kányádi évszázakkal, Farkas pedig nyárral s napszakokkal méri az időt.

A *Berzsenyi elégiája* szó szerint Berzsenyi elégiájáról, vagyis a *Levéltöredék barátnémhöz* című versről szól. Eközben Berzsenyi Dániel magyar költőről, 19. század eleji értelmiségiről és Csoóri Sándor költőről, 20. század végi magyar értelmiségiről beszél.

Mindkét vers valaki másnak a megszólításával kezdődik, s „elutasítás”-val folytatódik, amit majd egyfajta kívülállás megfogalmazása követ. (Berzsenyinél: „cselédimet nyugodni eresztem”; Csoórinál: „ha vigadtok, vigadjatok, de tapsos kezetek házamat elkerülje”). Még a címekben is fölfedezhetünk rokonságot, mivel mindkettő tartalmaz személyre való utalást és műfajjelölést.

Az újabb vers úgy bontja e századivá Berzsényi zárt formáját, hogy az alapképletet valójában érintetlenül hagyja. Az első szakasz itt is kérdez, megszólít, a középső három elmondja a múltat, s szabadon engedi a Berzsényit feszítő akaratosakat és kérdéseket. Az utolsó strófa pedig bölcsességgé szelídíti azokat. Nem megértéssé, hanem szókratészi, szemlélődő bölcsességgé.

A *Levéltöredék...* látszatra harmóniát sugalló képeit Csoóri brutálisan keménnyé, 20. századivá fogalmazza át. Ugyanaból a motívumkörből merít, de a „vígság lármái”-ből a „tapsos kezek” elutasítása lesz, az „őszibogár”-ból (ez egyébként tücsökfajta) „pók az ágyon”. S „kolerás tyúk” és „göndör husú himfyk”, „pajta-csönd” és „disznók”.

Mély identitásvers a *Berzsényi elégiája*, melyben a földi lét időbeli és személyiségbeli rétegei „csúsznak” egymásra. Mindkét költő megszólítja a kort, melyben él, szólítja a múltat s a jövőt – de ezt teszi Kányádi Sándor és Farkas Árpád is. A vállalni-tenni akarás lehetetlensége és reménykedése is egymás mellé rendezi e verseket.

Kányádi megszólítottja konkrét személy, az ő diólevelére azonban nemcsak ez a vers van „ráírva”, hanem egy egész emberi-emberiségnyi történelem. Maga az eleven emlékezet, a lét tapasztalata. Ettől nehéz, ettől „nehezül” e diólevél, amely azonban mégis szárnyra nemesedik, tehát felemel. Ráírnak ugyanakkor Berzsényi emlékezetének „repdező szárnyai”-ra.

Farkas Árpád diólevele is repül, „a kifosztott széllel” száll, s az ő verse az, amelyik a lét tapasztalatát közösségivé bontja, közös sorssá fogalmazza át. Miközben egyes számban szól, akkor is többes számú igéi hangzanak emlékezetünkben.

Minden párhuzamok és kapcsolatok közül azonban a legkülönösebb s a legkedvesebb, hogy négy költőnk e négy versben „közös metonímiá”-t alkotott. Ennek érdekességét fokozza, hogy a szóképet nem is a költők teremtették, hanem a befogadó hozza létre.

Íme, megint egy bizonyíték arra, hogy az irodalom gyönyörű játék is. Berzsényi egy diófáról, Csoóri valamely diófának a lombjáról, Kányádi egyetlen diólevélről, míg Farkas Árpád egy diólevél morzsáiról, darabkáiról írja versét. Anélkül, hogy ebben bármilyen szándékosság munkálna, létrejön egy rész–egész viszonyok érintkezésén alapuló többszörös metonímia (szinekdoché)...*

A Berzsényi-, a Csoóri-, a Kányádi- és a Farkas Árpád- esetében olyan, az alapjelentésen túli egybeesésekről van szó, melyek részben tudatosak. Másrészt azonban a személyiségek mélyrétegeiből adódóan lehetnek ugyan véletlenek, de azt a jelrendszert, melyet magyar költészetnek nevezünk, együtt kétségtelenül tovább gazdagítják.

* A jövőben várhatóan egyre több olyan új jelenséggel kell számot vetnie az irodalom- és nyelvtudománynak, melyek az állandó formával nem feltétlenül rendelkező művekkel lesznek kapcsolatosak. A digitális irodalom terjedésével várhatóan kialakul a digitális stilsztika, retorika is, melyben például több mű szövege „között” is keletkezhetnek szóképek, alakzatok.

Életművek

Petőfi Sándor 184

Arany János 216

Petőfi Sándor (1823–1849)

*„A korlátatlan természet
Vadvirága vagyok én.”
(A természet vadvirága)*

A Petőfi Sándorról készült dagerrotípia („ösfénykép”) a magyar fotográfia történetének is fontos részét képezi, több tanulmány is foglalkozik eredetiségének, keletkezésének történetével. Jellemző, hogy a költő lelkesen és azonnal kipróbálta a kor nagy találmányait, a vasutat és a fényképezést, és verset írt a teljes napfogyatkozásról is. Utóbbi jelenséget 1842-ben látta pápai diákévei alatt, de még két év múlva s később is viselte „vakmerősége” – ez itt most szó szerint értendő! – következményeit, mivel túl merészen nézett a napba (Szemfájásomkor – 1844)... További részleteket például ezen a honlapon olvashatsz e híres fényképről: <http://archfoto.atspace.com/index.html> [2009. 02. 07.]

Jegyezzünk meg azt is, hogy az általános vélekedéssel szemben a képen Petőfi bal karja alatt nem könyvek vannak, hanem egy szék karfája. (Lásd még fejezetünkben a 192. oldalon ugyanennek a dagerrotípiának átfordított, tükrözött változatát!)

„A” költő

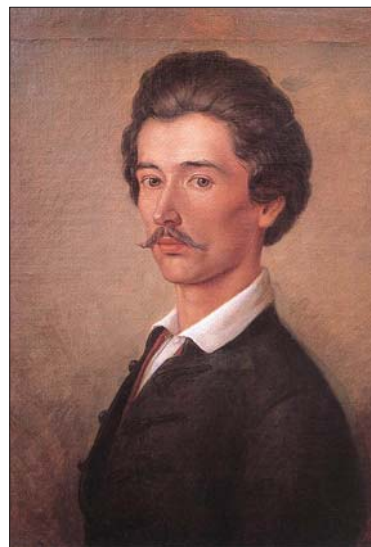
Neve azonossá vált a szóval. Ha „költő”-t mondunk, Petőfire gondolunk. És abban is szinte egyetlen a magyar irodalomban, hogy életműve szerves része a világirodalomnak.

Az egyszerűség és a természetesség költője. Kötete ezért van ott – gyakran a *Biblia* mellett – minden magyar család könyvespolcán. Könnyedén megértjük, amit mond, nála a dolgok azonosak önmagukkal, minden az, ami – vagy aminek látszik. Nincs önámítás, sejtelem, minden egyértelmű. Szép, jó, rossz, fenséges vagy kicsinyes, gyűlöletes, szabad, szárnyaló vagy korlátozott ember és gondolat. A döntési lehetőségek, az értékrendek is világosak: „Szabadság, szerelem! / E kettő kell nekem” (*Szabadság, szerelem*). Ebben a világban nincs alku, nincs menekülés a felelősségvállalás elől. Ebben a világban meg is lehet halni – szerelemért, szabadságért, hazáért. Az élet fontos dolgaiért. Mert az életnek még vannak fontos dolgai.

„Nálunk a hangsúly majdnem mindig a szó elejére esik, mi a vezetéknevet tesszük előre, nem a keresztnévet, a címzésben a városnevet, nem az utcanévet, és amikor egy koncerten tapsolunk, véletlenül sem tudunk kettőre tapsolni, katonásan ütjük az egyeket. A magyar nyelvnek ez a sajátossága sokáig még a számítástechnikára is hatott: a főkönyvtárak, a főfogalmak balra vannak („elől”), nem jobbra. Azért mondom, hogy hatott, mert valószínűleg tartom, hogy ezt a gondolkodásmódot Neumann János vitte magával Amerikába. (Az internetre már nem volt hatása – ott a főfogalom, a domainnév jobb oldalra, vagyis „hátra” került, mint a nyugati nyelvekben címzésben a városnév, névben a családnév és sokszor a birtokviszonyban a birtokos.)”

(FÁBRI Péter, *A verskezdet*, Magyar Narancs, 2005, december 5, 65.)

A diáktárs, Orlai Petrich Soma festménye Petőfiről (1840-es évek)

Kétségtelen, hogy Petőfi a magyar költészet Neumann Jánosa. Erre „közvetlen bizonyítékunk” a több évtizedig forgalomban lévő papír tízforintos is ☺, melynek mindkét oldalán a 0 és az 1 ismétlődéseit láthatjuk. Akár arra a következtetésre is juthatunk, hogy a pénz tervezői azt szerették volna kifejezni:

Petőfi igenekkel és nemekkel, vagyis az egyes és a nulla különböző variációival leírhatónak gondolja a világot... – akárcsak a számítógép atyja, Neumann János... ☺

De fémpénzen is megjelent a költő. Ennek árnyaloma a gyűjtőknel most 1500-2000 Ft körül van!

1. Ezen a linken találjátok meg a Petőfi Irodalmi Múzeum állandó Petőfi-kiállítását. Tájékozódjatok, nézzetek, lássatok, olvassatok az egyik legnagyobb magyar lángelméről minél többet: www.pim.hu/object.8f8fc602-5310-4e61-9a34-35960450a29b.ivy [2009. 02. 07.]

Szabadság, szerelem. Goda Krisztina 2006-os filmjének főszerepében Dobó Kata

2. Beszélgetsetek a *Szabadság, szerelem* című epigramma értékrendjéről! Próbáljátok meg hasonló tömörséggel sms-ben értékrend-variációkat megfogalmazni!

És ami igazán lényeges, az mindig egyszerű is. Érthető. Petőfi nem bonyolítja túl a költészetet, lelkéből oly természetességgel folyik a vers, mint máséból a hétköznapi beszéd. De figyeljük csak meg: vegyünk el, változtassunk meg egy-egy szót olyannyira egyszerűnek tűnő költeményei valamelyikében! Már is láthatjuk: ha köznapinak tűnik is, mégiscsak más ez a költői beszéd. Emelkedett, de nem mesterkél. A legmélyebben rokon a hétköznapi gondolkodással, mégsem azonos a mindennapi nyelvvel. Előszeretettel fejezi ki magát ellentétekkel, hasonlatokkal, világos képekkel. Ám ha könnyed, akkor sem pongyola, ha tobzódóan felszabadult, akkor is a végsőkig igényes.

Petőfi tudja, hogy őt sokan olvassák – egyáltalán: valószínűleg ő az első irodalmunkban, akinek igazi közönsége van. Tudja, hogy szava termékeny talajra hull. Nem engedheti meg magának, hogy felszínes legyen. Ezért kell egyértelműnek is lennie. Társadalomszemlélete a lehető legegyszerűbb, fő építőköve a kérlelhetetlen igazság – mint a szabadság melletti legelső érték. Nála ezt nem lehet innen meg onnan nézni, ilyen és olyan mentő körülményekre hivatkozni, bűnök után utólagos ideológiákat gyártani, a világot emígy és amúgy szemlélni. Igazság vagy van, vagy nincs. Ha nincs, akkor harcolni kell érte, és meghalni kell érte. S mivel ő ezt nemcsak mondta, hanem meg is tette, ezért szeretjük annyira. Halálával hitelesítette mindazt, amit – addig költői túlzásnak tűnően – elmondott.

Szabadság, szerelem

Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem.
Szerelmemért fölláldozom
Az életet,
Szabadságért fölláldozom
Szerelmemet.

(Pest, 1847. január 1.)

Az ő életéhez, az ő tisztaságához képest mindig csak lelkiismeret-furdalásunk lehet. Talán ezért is tűzi nevét zászlájára előszeretettel mindenféle társadalmi rendszer: a saját ártatlanságát és létjogosultságát véli bizonyítani általa.

Petőfi alakja mérték és minta a magyarság számára. Olyanok szeretnénk lenni, mint ő. Élni, halni, szenvedni, gyűlölni és örülni is csak vele lehet igazán – véljük életünk bizonyos pillanataiban. Petőfi úgy tudta megfogalmazni érzéseinket is, mintha szavai a mi szavaink

lennének. Ha verseit olvassuk, úgy érezzük: „de hiszen ilyet én is tudnék írni!” Ezt azonban már sokan megpróbálták, de még senkinek sem sikerült. Epigonjai, utánzói már megszólalásuk pillanatában közönségesnek hatnak, gyakran pedig egyenesen komikusnak. Még az is előfordulhat, hogy tőle természetesnek érezzük azt, amit mástól giccsesnek tartanánk. Még ▶ kultusza is élő hagyomány.

Petőfi végre az a költő, aki mindenkié. Még József Attila is „rájátszik” vele való fizikai hasonlatosságára, életpályájuk egy-egy elemének párhuzamosságára s szellemi rokonságukra. (Lásd fényképeiket a [192–193. oldalon!](#))

A századforduló idején országos mozgalmat szerveztek a Petőfi-relikviák összegyűjtése és méltó otthonának megteremtése céljából. 1909-ben meg is nyílt a Petőfi-Ház – a későbbi Petőfi Irodalmi Múzeum elődje. A gyűjtés során rengeteg Petőfi-ereklyét találtak, például csak pipákból több tucatnyit. Jellemző, hogy szórványosan még az 1960-as években is kerültek elő „Petőfi-pipák”. Igaz, hogy a költő szenvedélyes pipás volt, s gyűjtötte is ezt a dohányzó-alkalmatosságot, de ennyi pipa mégiscsak soknak tűnik... Bizonyos, hogy a jótékony emlékezet avatott néhány füstölőszerszámot „a nagy ember” tárgyává. Mert nagy ember közelsége megszenteli a tárgyakat, melyek őt körülveszik, s mi, kései utódok, meghatottan állunk egy karosszék, egy könyvespolc, egy íróasztal előtt. Hangunk is lecsendesül, alig is sóhajtunk: igen, ez az övé volt... A tisztelet és a megbecsülés jele ez – sajnos csak addig, amíg a politika bele nem szól a spontán szeretet megnyilvánulásaiba, s nem emel a magasba vagy taszít a mélybe nem irodalmi okok miatt írókat, költőket...

KULTUSZ Személyekhez, (szent) helyekhez kötődő, gyakran túlzó tisztelet, amely megnyilvánul a róluk szóló nyelvhasználatban, szokásokban, ünneplő szertartásokban, a hozzájuk való viszonyban. – Az írók, költők utóéletében beszélhetünk a ~ tudományos-szakmai, oktatásbeli, a mindennapi életet érintő, illetve más szerzők alkotásaiban való megjelenéséről. A ~ részei lehetnek szobrok, filmek, ünnepek, de tudományos konferenciák is.

A „kultusz kultuszának kultuszá”-ra lehet példa ez a maglói emléktábla

Kéry Gyula riportkönyvében így eleveníti föl az egyik kedves esetet a Petőfi-ereklyék gyűjtésével kapcsolatban:

„Cser Gábornak, a dömsödi gazdának nem egyszer sok pénzt kínáltak azért az egyszerű, szű-ette, kopott nyoszorjáért, melyben a Petrovics mézszáros fia a világra jött. De Cser Gábor nem adta oda senkinek, nekem is csak akkor engedte át, midőn megtudta, hogy a Petőfi-társaság ereklyetárában fogják kegyelettel megőrizni.

Késő éjszaka adtam fel a dömsödi ereklyéket a vasuti állomáson. Vasárnap nem szoktak teherárukat felvenni, de mikor a vasuti tiszt megtudta, hogy Petőfi ereklyéiről van szó, szíves készséggel azonnal intézkedett, s az első vonattal utnak indította azokat.

Reggelre már Budapesten voltak. A József-városi pályaudvaron elém sietett a szállító kocsis és kérdé, hogy én keresem-e a Petőfi ágyát és almáriumot?

Meglepett a kocsis kérdése.

– Honnan tudja, hogy Petőfi ágya?

– Mert rajta van – válaszolta – a vasúti cédulán.

És csakugyan ott találtam az ágy oldalfájához kötve egy kis papírtáblát a következő fölirással: »Emberek! Vigyázat! Petőfi ágya!«

Vasuti tisztak és munkások kegyelettel álltak körül az ereklyéket.”

(Idézi eredeti írással KALLA Zsuzsa, *Tények és legendák, tárgyak és ereklyék*, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1994, 76–77.)

Jelenet a Szabadság, szerelem című filmből

3. Mondanom sem kell, hogy Petőfi Sándor korának talán legjelentősebb bloggere volt ;-)! (Erős versenyben Jókai Mórral, akivel életük többször is keresztezte egymást. Diákkori „blogjaik”-at lásd a pápai korszakokkal kapcsolatban!)

4. Közismert tény ;-), hogy költőnknek rövid életében is legalább kéttucatnyi honlap- és blogkezdeményezése volt, ám egyiket sem művelte egy évnél tovább! A Petőfi-kutatás jelen állása szerint még legalább 4-5 blogjának törmelékei megtalálhatók és feltáratlanok a nem-euklideszi virtuális világtérben, egyszerűbben szólva a blogoszférában. Melyek lehetnek ezek? Folytassatok blogkutatásokat ez ügyben ;-)!

5. Ha egyet sem találnál véletlenül, akkor készítsd el Te magad Petőfi egy lehetséges blogját vagy honlapját! – Látogass el Balla D. Károly író, költő virtuáléjára, ahol 2009-ben néhány irodalmárral közösen megírtuk egy nem létező Esterházy Péter-kötet befogadásának történetét: <http://ba.try.hu> [2009. 02. 07.] Mivel mint tudjuk, az irodalom mindig játék is, ne vonakodj, vágj bele, játssz Te is!

6. Lakóhelyeden vagy annak környékén tudsz-e irodalmi vagy akár más jellegű kultuszról? Szerinted fontos az ilyen fajta hagyományőrzés? Miért? (Későbbi tanulmányaidra is előkészülhetsz, mert ezekről a további évfolyamokról is lesz szó!)

7. Akár a saját kultikus vagy kultuszos projekted előkészítését is elkezdheted már most!

8. Az írói-költői és egyéb kultuszoknak persze vadhajtsaik is akadnak. Ezeket általában egy kor valamilyen politikai eszme jegyében hozza létre és táplálja. Gyakran megtörténik, hogy a kultusz hőstét, főszeplőjét túlértékelik. Megesik az is, hogy az általában valamilyen évfordulós fellángolást nagy „zuhanás” és felejtés követi. Ilyenekről is tudsz? Ha nem, keress effajta túlértékeléseket!

Hány János megverselőjének, Garay Jánosnak szobra Szekszárdon

9. Mit szólsz például a bulvársajtó által gerjesztett kultuszokhoz, furcsa érték(t)rendekhez?

10. De a kultuszrombolásra is található példát. Így is értelmezhetjük például a tudományosan meg nem alapozott, olykor tragikomikus „eredmények”-kel szolgáló szibériai–barguzini Petőfi-expedíciót. Ennek is érdemes utánanézni! Közreadunk erről egy mai verset, amely próbára teheti értelmezői képességeinket, de teremtő nyelvi ereje kétségbenvonhatatlan!

11. A versbeli ismeretlen szavak értelmezéséhez kérj segítséget Szüleidtől, Nagyszüleidtől, és utána rakd össze Te magad a szöveg szerin-
ted való értelmét! – Készítsetek afféle „kis-
szótár”-t, „szószedet”-et a vershez!

13. Biztosan olvastál-hallottál arról, hogy a költő állítólag nem halt meg a segesvári csatában – az imént emlegetett szibériai lehetőség csak az egyik variáció! –, hanem tovább élt orosz hadifogságban vagy másutt. Természetesen még oroszul is írt (?) verseket. Eddig egyik feltételezést sem sikerült megdönthetetlenül, tényekkel bizonyítani. – Szerinted miért érdeklő annyira az embereket ez a kutatás?

14. Megint itt az alkalom a versírásra: próbáld meg azzal, amivel a Petőfi-epigonok sem tudtak megbirkózni! Szerinted miért nem lehet érvényesen utánozni a Petőfi „pofonegyszerű” „versiké”-it?

15. Dúdolójátok – gitározóztok – el a *Füstbe ment tervet A felkelő nap háza* dallamára, illetve hallgassátok meg ezt a Petőfi & Len-
nont a YouTube-on: www.youtube.com/watch?v=mQbJh9FbRD0

Parti Nagy Lajos: **Petőfi Barguzinban**

Sej, Barguzinban régen tép medve, régen tép farkas.

Megáll a világ rút masinája, egy régi Barkas,
koponyakörzöt, ásót pakol ki, s a földbe dőfi,
egy jó pár verszta sugárú körben ébredj, Petőfi!

Lakósok jönnek, itt van a tévé, feszt bólogatnak,
lenyilatkozzák, nevezett hősek, naná, itt laknak,
keszeg teremtés, izgága kissé, pravda, hogy is ne!
A tejbegyűjtő az élettársa, mindenki isme’.

Amúgy törekvő, van szoba-konyha, benn van a villany,
erre az élet sokáig zordon, aztán elillan,
magyar poéta nem él degecre, sőt rabmadára,
mégis befizet Zaporozsecre, bármi az ára.

Állásra nézve alkalmi gondnok kis mavzolójában,
hol maradványa csinos gulában s vitrinben ott van.

Van néha morgás: téves a csontváz, mert nincs rajt’ mente,
Látogatóktól egy kissé ez is el-elrettente.

Sejhaj, elnézi ámbitovkáján, merre a század,
egyfelől komcsin, másfelől nácin rá-rávágad.

Nyomasztja őt rém az alkony muszka, gyors nyargalásza,
világszabadság jegyes puliszka és jegyes kvásza.

Pöszög szájában szerce pipája, parazsa lángol,
vajh merre lehet szegény hazája, akire gondol?

Bár Barguzinban nem tivornócsna kocsmá és művház,
nagy indulatja kis mellkasában hamar felszikkáz.

Sejhaj, a pumpow felszökik nála, és akkor jajjaj,
szalad előle muzsik és múzsa lobogó hajjal,

zörög markában, attakirozván, vodkás flakonja,
három nap s éjjel familijának nincs nyugalomja.

Rógyina málya, múlatja ríván, bús abaposztó,
tépje a tigris rossz halinád szét, tépje a prosztó,

ágybanipárnád üsse a dárđ át, kardra, pirogra,
mind aki téged jobtvaju máma, az ég lerogyja!

Ám negyednapra csíhatjka ingó kedélye helyre,
s bicikli tolva Lenin utcán mén munkahelyre,

kis keszeg ember, konkrétan asszony, lejár a sírba,
itt nyugszok tíztől tizenöt háig vasárnap zárva.

(A *grafitnesz* című kötetben, 2003)

ZSÁNER(KÉP) Életkép. A mindennapi élet valamely jellemző eseményét ábrázoló vers vagy festmény.

A természet vadvirága

Mit ugattok, mit haraptok
Engemet, hitvány ebek!
Torkotokba, hogy megfúltok,
Oly kemény koncot vetek.
Nyirbáljatok üvegházak
Satnya sarjadékain;
A korlátatlan természet
Vadvirága vagyok én.

Nem verték belém tanítók
Bottal a költészetet,
Iskolai szabályoknak
Lelkem sosem engedett.
Támaszkodjék szabályokra,
Ki szabadban félve mén.
A korlátatlan természet
Vadvirága vagyok én.

Nem viritok számotokra,
Árva finnyás kóficok!
Kiknek gyöngé, kényes, romlott
Gyomra mindjárt háborog;
Van azért, ki ép izléssel
Üdvezelve jön elém.
A korlátatlan természet
Vadvirága vagyok én.

Hát azért nekem örökre
Szépen békét hagyjatok;
Ugysem sok gyümölcsű munka:
Falra borsót hánynotok.
S kedvetek ha jön kötődni,
Ugy kapkodjatok felém:
A természetnek tövíses
Vadvirága vagyok én.

(Pest, 1844. december)

Egy királyi vadvirág:
bíboros kosbor

ÉLET ÉS KÖLTÉSZET Petőfi életeseményei, élettörténései verseiben is azonnal megjelennek. Valós hangulatait írja meg akkor is, ha olykor még érezhető a szerep-arc a valódi arc előtt. Az első szerelmi ciklusokban is, amikor még elsősorban a szerelemben és a saját szerelmes verseibe szerelmes, nem egy valódi nőbe (*Cipruslombok Etelke sírjáról* – 1845; *Szerelmem gyöngyei*, 1845). Ezért nemcsak élmény- és versanyag lesz azonos nála, de változtat a szöveg poétikai felépítettségén is. Minimálisra csökkenti a távolságot a szerző és a lírai én között. A versben mindig ő szólal meg közvetlenül, minden különösebb átmenet nélkül. E közvetlenség okán pedig változtat a modalitási viszonyokon szintén: gyakran kérdez, felkiált, felszólít.

Nála közvetlen szomszédságban van egymással az életkép és a létfilozófia. Egész költészetére jellemző az „összekapcsolási készség” (Pándi Pál kifejezése) hallatlan fejlettsége. *Megy a juhász számaron...* című zsánerképe egyesíti magában a groteszk életkép humorát és a tragikumot, a juhász elkeseredett tehetetlenségének rajzát. Nem tudjuk eldönteni, sorsvázlatot vagy sorsképletet olvasunk-e, íróniával vagy együttérzéssel kell szemlélünk a „hős”-t.

Korai ars poeticája, *A természet vadvirága* is fiatalosan bátor, nem lenézően, hanem kedvesen hetyke; mindenekelőtt pedig őszinte. Ebben is, humorában és csipkelődő kedvében is Villonhoz hasonlít. Ez az öntisztázó ars poetica-szerű vonulat végighúzódik egész életművében. Válságok és sikerek közben meg-megáll, s ha rövid időre is, de körültekint; öntudattal, önmagát adva. Pontosan illik rá a metaforikus verscím.

Megy a juhász számaron...

Megy a juhász számaron
Földig ér a lába;
Nagy a legény, de nagyobb
Boldogtalansága.

Fölpattan a számarra,
Hazafelé vágta;
De már későn érkezett,
Csak holttestet láthat.

Gyepes hanton furulyált,
Legelészett nyája.
Egyszer csak azt hallja, hogy
Haldoklik babája.

Elkeseredésében
Mi telhetett tőle?
Nagyot ütött botjával
A számar fejére.

(Kunszentmiklós,
1844. július)

HUMOR A *helység kalapácsa* (1844) is egyfajta válasz a költészetért támadásokra, mint *A természet vadvirága*. A továbblépés, új poétikai és emberi, világméretű eszmények megfogalmazásának igénye hajtja. A hagyomány részbeni tagadásának és értékei vállalásának vágya egyszerre úzi. (Vörösmarty-)eposzaródiának íródott, de sokkal több lett annál. Dévaj, felszabadult, kacagtatóan szellemes játék, mely minden emberi kisszerűségről szól. Időtől és kortól függetlenül ironizál és gúnyolódik mindazokon, akik úgy gondolják, végtelen hiúságukban a másik ember fölébe kerekedhetnek. Akik kivagyiságukban nem veszik észre, hogy már nemcsak esendők, mint amilyen minden ember lehet, hanem sors nélkül tengődő senkivé váltak.

Petőfi játéka folytatása a Csokonai megteremtette hagyománynak (*Békaegérharc, Dorottyá*). De szembefordulás is a nagy nemzeti eposz patetikus fogalmazás- és látásmódjával (Vörösmarty: *Zalán futása*).

A szövegben olyan beszélő nevekkel találkozunk („Fejenagy”, „Szemérmes Erzsók”, „Harangláb” stb.), melyek már önmagukban komikus hatást keltenek. Az eposzi állandó jelzőket utánzó kifejezések („a tiszteletes két pej csikájának jókedvű abrakolója”) pedig egyenesen hahotára biztatják a nyájas olvasót.

A *helység kalapácsa* rendkívül népszerű ma is a színházak körében. Több filmváltozata készült, de elsősorban egyfajta commedia dell'arte típusú játékra való alkalmassága révén vált gyakori darabjává az amatőr társulatoknak is.

1. Alakítsatok szintársulatot – ha még nem tettétek volna meg ;-), és adjátok elő Ti is a darabot! Gondoljátok végig a teendőket: kell-e húzni a szövegből, milyen legyen a díszlet, a zene, a világítás stb.!

2. Minden színelőadás egy komoly projektmunka, sok ember sokszíni együttműködését igényli. Mindenkinek alkalmazkodnia kell a másikhoz, mindenkinek az ötletét be tudjátok venni, mindenki megtalálhatja a neki megfelelő szerepet egy társulatban! Sok-sok örömmel, vidámsággal kecsgetet a lehetőség! Vágjatok hát bele, ne teketóriázzatok!

3. Próbálkozzatok a szövegbe való „beleírás”-sal! Tudjátok utánozni Petőfi fergeteges-felszabadult stílusát?! (A „beleírás, beleíródás” poétikai jelenségével, jelentőségével és szerepével majd a *Szondi két apródja* című Aranyballadánál találkozunk – lásd a [241. oldalon!](#))

A mű parodisztikus jellegét fokozza a szöveg kimódolt ritmusa, amelyben az eposzi hexameter maradványait fedezhetjük fel. Petőfi is éppen olyan hévvel rombolta le a megelőző korszak ízlésbeli és nyelvi eszményeit, mint ma például Parti Nagy Lajos. A maga korában éppen annyira elütött ez a „roncsolt nyelv” a megszokottól, mint a *Petőfi Barguzinban* című vers (lásd a [189. oldalon](#)) furcsa szócsinálmányai a mai szóhasználattól, nyelvi ízléstől.

A debreceni Vojtina Bábszínház előadása – Árkosi Árpád rendezése (2008)...

...és egy különleges adaptáció: A *helység kalapácsa grillázstortaként* (Pap Mária főiskolai hallgató és nagymamája alkotása, 2007)

A XIX. század költői nemcsak a szabadságról szóló versbeszéd nagyszerűségével nyűgözi le olvasóját. Ezt teszi a közösségi sors lényegének megfogalmazásával, a másokért való aggodás képeinek fölillantásával is. A bibliai utalások különösen erősen hatnak az olvasóra: „próféták”, „Kánaán”, „az ígéretnek földje”. A költő egymás után sorolja föl a jogkiterjesztés fokozatait: a személyes tulajdonhoz, illetve a művelődéshez való jogot és a politikai jogok együttesét. S végül természetesen kapcsolódik bele a szövegbe a látomás, a jövő közösségi boldogság lehetőségének és esetleges csalódottságának megfogalmazása. Ez utóbbi sem kérdőjelezheti meg azonban a szabadságért való küzdés erkölcsi kötelezettségét.

Orbán Ottó: **A mesterségről**

Sokat beszélék a mesterségről.
Egy szavam sincs a mesterségről.
Ha a mesterségről beszélék, nem a
[mesterséget értem rajta.
A mesterség a kulcs a zárhoz.
Kinyitom az ajtót, beömlik a
[szobába az ég.
S határtalan világoskékjében,
[amilyennek az egyszer-élő látja,
egy izgága madár csapong.
A mesterség kit érdekel?

(1983)

KÖLTŐI HITVALLÁSOK Az eposzparódia után két évvel *Dalaim* címmel vall önmagáról és költészetéről, 1847-ben pedig megírja *A XIX. század költői* című ars poeticát. Ebben összefoglalja mindazon eszméket, melyek megfogalmazását kora költői feladatának tartja. Világosan elmondja, hogy milyen a követendő magatartás.

Petőfit elsősorban hajlíthatatlansága, a lelke tüzeből táplálkozó, minden körülmények között minden tettét vezérlő megváltoztatás-akarat hajtja. Aligha képzelhető el olyan társadalom, melyben ő jól érezné magát. Örök elégedetlensége sosem engedné tétlenkedni, az idő múlásán borongani, nyűgölni ilyen-olyan szenvedélyek rabságában...

A XIX. század költői

Ne fogjon senki könnyelműen
A húrok pengetéséhez!
Nagy munkát vállal az magára,
Ki most kezébe lantot vesz.
Ha nem tudsz mást, mint eldalolni
Saját fájdalomad s örömed:
Nincs rád szüksége a világnak,
S azért a szent fát félretedd.

Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes bujdosott,
S követte, melyet isten küldé
Vezérül, a lángoszlopot.
Ujabb időkben isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé.

Előre hát mind, aki költő,
A néppel tűzön-vízen át!
Átok reá, ki elhajtja
Kezéből a nép zászlaját.
Átok reá, ki gyávaságból
Vagy lomhaságból elmarad,
Hogy, míg a nép küzd, fárad, izzad,
Pihenjen ő árnyék alatt!

Vannak hamis próféták, akik
Azt hirdetik nagy gonoszan,
Hogy már megállhatunk, mert itten
Az ígéretnek földje van.
Hazugság, szemtelen hazugság,
Mit milliók cáfolnak meg,
Kik nap hevében, éhen-szomjan,
Kétségbeesve tengenek.

Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán!

És addig? addig nincs megnyugvás,
Addig folyvást küszködni kell. –
Talán az élet, munkáinkért,
Nem fog fizetni semmivel,
De a halál majd szemünket
Szelíd, lágy csókkal zárja be,
S virágkötéllé, selyempárnán
Bocsát le a föld mélyibe.

(Pest, 1847. január)

1. A Petőfi-fejezetben valahol 😊 közöljük egy könyv borítóképét – s említettük is korábban aényt –, amelyben találhatsz egy tanulmányt arról szólva, hogy József Attila szándékosan szeretett volna fizikailag is hasonlítani Petőfire. Melyik lehet ez a könyv szerinted, s ki írta a tanulmányt?

József Attila: *Ars poetica*

Németh Andornak

Költő vagyok – mit érdekelne engem a költészet maga?
Nem volna szép, ha égre kelne az éji folyó csillaga.

Az idő lassan elszívárog,
nem lógok a mesék tején,
hörpintek valódi világot,
habzó éggel a tetején.

Szép a forrás – fürödni abban!
A nyugalom, a remegés
egymást öleli s kél a habban
kecsesen okos csevegés.

Más költők – mi gondom ezekkel?
Mocskolván magukat szegyig,
koholt képekkel és szeszekkel
mímeljen mámort mindegyik.

Én túllépek e mai kocsmán,
az értelemig és tovább!
Szabad ésszel nem adom ocsmány
módon a szolgálta ostobát.

Ehess, ihass, ölelhess, alhass!
A mindenséggel mérd magad!
Sziszegve se szolgálók aljas,
nyomorító hatalmakat.

Nincs alku – én hadd legyek boldog!
Másként akar ki meggyaláz
s megjelölnek pirosló foltok,
elissza nedveim a láz.

Én nem fogom be pörös számat.
A tudásnak teszek panaszt.
Rám tekint, pártfogón, e század:
rám gondol, szántván, a paraszt;

engem sejdít a munkás teste
két merev mozdulat között;
rám vár a mozi előtt este
suhanc, a rosszul öltözött.

S hol táborokba gyűlt bitangok
verseim rendjét üldözik,
fölnindulnak testvéri tankok
szertedübögni rímeit.

Én mondom: Még nem nagy az ember.
De képzeli, hát szertelen.
Kísérje két szülője szemmel:
a szellem és a szerelem!

(1937. február)

2. Hasonlítsátok össze egymással e két (-három, -négy?) ars poeticát minél több szempontból! Már a szempontsor kialakítása is nagyon érdekes lehet!

3. Mit szóltok Petri György [*Záróvers*]-éhez? Rendezetek róla vitát, beszélgetést!

4. Vegyétek még hozzájuk (például) Orbán Ottótól *A mester-ségről* (lásd a 192. oldalon!) és Kosztolányi Dezsőtől a *Költő a huszadik században* című verseket!

Petri György: [*Záróvers*]

Horgodra tűztél, uram.
Huszonhat éve
kunkorodok, tekergek
csábosan, mégsem
feszült ki a zsinór.
Nyilvánvaló,
hogy a folyódban nincs hal.
Ha mégis remélsz,
válassz más kukacot.
Szép volt
kiválasztottnak lenni.
De most már szeretnék
száritkozni, mászkálni a napon.

(Kötetben: 1971)

Egy kis delfnológia

A XIX. század költői című vers utolsó előtti szakaszának két sora így hangzik: „Ha majd a szellem napvilága / Ragyog minden ház ablakán”. Körülbelül úgy értjük ennek a feltételes mellékmondatnak a jelentését, hogy ‘ha majd a műveltség, a kultúra is mindenkié lesz, akkor, egyenlő jogokkal és anyagi javakkal vértézve érkezünk meg Kánaánba’.

Nézz meg régebbi szöveggyűjteményeket, Petőfi-kiadásokat az 1950–1960-as évekből! Találsz-e közöttük olyat, amelyikben a fenti két sor ilyképpen szerepel: „Ha majd a szellem világa / Ragyog *be* minden ház ablakán”? Versmondók gyakran még ma is önkéntelenül eltévesztik a szöveget; pedig mennyire nem mindegy! Gondold csak végig! „Be-” nélkül a belső szellemi épülésről van szó. Az ígékötővel szándékosan vagy szándék nélkül „ékesített” sor pedig ennek éppen az ellenkezőjét jelenti. Valami olyasmit, hogy – mondja a hatalom... – ‘majd mi fentről hozzuk, és megmutatjuk nektek, mi a kultúra, a műveltség’... (!)

Hasonló „szövegromlás”-okat, szövegváltoztatokat észrevehetsz természetesen más versekben is. Gyakran eldönthetetlen, hogy sajtóhibáról vagy szándékos „javítás”-ról, változtatásról, netán cenzúráról van szó. Mindenesetre olykor igen gyanús a dolog...

Egyáltalán nem mindegy például, hogy József Attila híres versének – A város pereménnek – „megvalósul” vagy „megvilágosul” az egyik kulcsszava. Akárcsak Petőfinél, itt is éppen ellentétes egymással a két jelentés lényege. Mondani sem kell, hogy az ötvenes–hatvanas évek kiadványaiban a „megvalósul” változatot találod. Ebben az esetben tudjuk – az újabb kritikai kiadásokból mindenképpen –, hogy a „megvilágosul” változat a helyes, hiszen a költő itt is a belső fejlődés fontosságát hangsúlyozza, nem a külső hatalom erőszakos rendjét követeli. A szándékosság ténye azonban itt sem kimutatható. (Vö. F. B., [irodalom_12, 93](#).)

Bonyolultabb, nehezebb és sajnálatosabb a helyzet, ha utólag bizonyos korok, bizonyos emberek „belenyúlnak” mások – akár klasszikusok – szövegeibe, hogy azokat aktuálpolitikai megfontolások jegyében „dolgozzák át”.

Az ilyen szövegváltoztatásokat, -betiltásokat feltáró „tudomány”-t Szörényi László irodalomtörténész „delfnológiá”-nak nevezte el. Az ő munkáiban döbbenetes példáit találhatod meg a hatalom és a politika elvakultságának. Továbbá annak, hogy egy senkinek sem ártó szöveg mennyire kiszolgáltatott lehet gógnak, hiúságnak, tisztavirág-életű hatalmagnak. (Lásd a szerző *Delfinárium* című könyvét: Felső-Magyarország Kiadó, Miskolc, 1988.)

Olykor a fentiekhez hasonló, de véletlen elírások a kedves-szellemes sajtóhibák – biztosan tudnátok ilyeneket gyűjteni! – vagy például ez a szövegváltozat József Attilától: „Kóróval jöttél, nem virággal...” (!) (Ennek a 2000 című folyóirat 1990/1-es számában, illetve majd a [12-es](#) könyvedben ☺ nézhetsz utána a [120. oldalon!](#))

De például Juhász Gyula ismert-híres verse, az *Anna örök* című szerelmes ima sem úgy – az „ámen” szóval – fejeződik be, ahogyan még a mai szöveggyűjteményekben is található, hanem ekként: „És egész elhibázott életemben / Élsz és uralkodol örökkön, Anna” (vö. F. B., [irodalom_11, 228](#)).

Korábban is láthattad már, hogy akár egy írásjelnek is milyen nagy szerepe lehet a műegész jelentésének létrejöttében. Most is láthatod, hogy egy icipicinek tűnő jel megváltoztatása teljes versekre – s részben akár életművekre! – vethet más fényt.

Mindezekből legalább két-három dolog következik. Mérhetetlenül nagyot téved a hatalom akkor, amikor belészólni merészel az irodalom, a művészetek önállóságába. De legalább ekkora a filológusok és szöveggondozók, szerkesztők felelőssége is, amikor sajtó alá rendeznek régi – és új – szövegeket. Harmadrészt pedig: alig valamivel kisebb az olvasó felelőssége, akinek a legkisebb jelle is teljes „erőbedobás”-sal kell figyelnie!

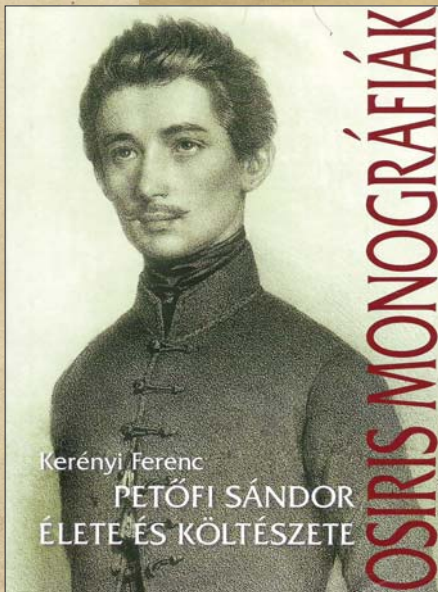
De érdemes, nagyon is érdemes!

(Lásd még további fejtegetéseinket e témáról ebben a kötetben az Arany-fejezetben [[241. oldal](#)], Vörösmartynek *A vén cigány* című verséről szóló részben [[172–173. oldal](#)], illetve a [11. osztályos kötet 228–229. oldalán](#) Az ember tragédiájáról szólva!)

5. Olvasd el az *Egy kis delfinológia* című keretes szöveget! Nézz utána, hátha Te is találsz effajta „szövegváltozatok”-at, „szöveg-romlások”-at, „sajtóhibák”-at!

6. Egy kisebb gyűjtő-szerkesztő projektet is megtervezhettek az ars poeticákkal kapcsolatban – akár az egész világirodalmat figyelembe véve –, kevesebbel kezdeni úgysem érdemes! Ha nem találtak elég ars poeticát, írjatok néhányat!

7. Sőt, akár azt is megtehetnétek, hogy kedvenc költőitek stílusában írtok poétikai hitvallásokat!

Kerényi Ferenc
PETŐFI SÁNDOR
ÉLETE ÉS KÖLTÉSZETE

OSIRIS MONOGRÁFIÁK

A legújabb Petőfi-monográfia 2008-ban jelent meg

A virágok.

Ki a merőre hallagol,
Hol fű körötte virág terem,
Virágok, szép virágaim,
Be révesek vagytok nekem!
Na látom, mintha gyantát látnál,
Kívem rekedtet, kellem daganat...
Sírásra, hogyha meghalok,
Ülteszetek virágokat.

Leülök a virág mellé,
És elbeszélgetek vele,
Szerelemet is vattol nekem,
I megfordem: engem szeret-e?
Nem saál, de úgy hiszem, hogy ért,
Hogy érti jól ravaimat...
Sírásra, hogyha meghalok,
Ülteszetek virágokat.

Iki tudja: az illat vajon
Nem a virág beszéde-e?
Csak hogy dem csókját, nem hat át
Bétkiműven kellemek fülibe;
Szagolja csak s nem hallja meg
A lefű a fellembhangolást...
Sírásra, hogyha meghalok,
Ülteszetek virágokat.

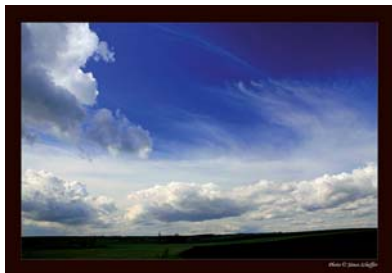
Igen, az illat a virág
Beszéde, annál daltól ez,
I ha könnyem érvényes nézde...
Sírbanól válam lefejtelde...
Nem szagolom többé, hanem
Hallom meg a szép dalokat...
Sírásra, hogyha meghalok,
Ülteszetek virágokat.

Virágillat, virág dala,
Te lépsz meg ott tölecsodalom,
Mellőfűt lát, szegdelminél
Tavaszfönkél bataliszom,
I követkereső tavaszny
Leltem pip almával mutat...
Sírásra, hogyha meghalok,
Ülteszetek virágokat!

Petőfi Sándor

Igen, az illat a virág

MODERNSÉG A kultúra és a civilizáció történetének meghatározó metszéspontja, melyet az 1850 körüli évekre szokás helyezni. Az egyetemes irodalomtörténetben elsősorban Balzac-hoz (*A Romlás virágai* – 1857) és Flaubert-hoz (*Bovaryné* – 1857), nálunk elemeiben Arany Jánoshoz (balladák és *Őszikék* – 1877), de főképpen majd Ady fellépéséhez (1906) és a Nyugat indulásához (1908) köthetjük a kiteljesedő ~-et. Petőfi esetében arról van szó, hogy költészetének bizonyos mozzanatai, képhasználatának merészsége, láttató ereje (*Világosságot!*, *Felhők* stb.) kapcsolatba hozható a néhány évtizeddel későbbi beszédmódokkal.

Scheffer János fotója – kétfajta színezésben...

Emlékezet...

Emlékezet!
Te összetört hajónk egy deszkaszála,
Mit a hullám s a szél viszálya
A tengerpartra vet... – –

(Szalkszentmárton,
1846. március 10. előtt)

A Petőfi-költészet modernsége

A hatalmas tettvágy ellenére természetesen neki is vannak válságos időszakai – ekként tartjuk számon 1846 Szalkszentmártonban töltött első hónapjait. Az ekkor írott 66 rövid verset nevezzük *Felhők-ciklusnak*. Címmé emelt első sorok, pont-pont-pontok, melázások, sok-sok szomorúság jellemzi ezeket a rövid, nagyon-nagyon modern szövegeket. (Groteszkségük például Heine verseinek beszédmódjára emlékeztet).

Mintha hirtelen minden megkérdőjeleződne a költő életében, aminek eddig értelmét látta. Előfordul, hogy szinte a képzavar határán fogalmaz – racionális logikát aligha találunk soraiban, mint például az *Emlékezet* című kis remeklésben sem.

A toposz használatát még csak értjük (élet=hajó), a deszkaszál-metoniámiát azonban már kevésbé. S még ennyire sem azt, hogy mit jelenthet a „tengerpart”: az elmúlást, vagy épp ellenkezőleg, a megmaradást, a megmenekülést? S a „deszkaszál” volna az egyetlen emlék utánunk? Esetleg épp az utolsó megkapaszkodás lehetőségére utal ez a kép? Talán igen. Sok-sok efféle talány van ezekben a gyakran szándékoltan töredéknek ható és talán eleve annak készülő néhány sorokban. – Az öntisztázás, az önmeghatározás utolsó időszakában jár a személyiség. Ezután már a nagy történelmi tettek ideje jön, nem szólhatnak közbe kétségek.

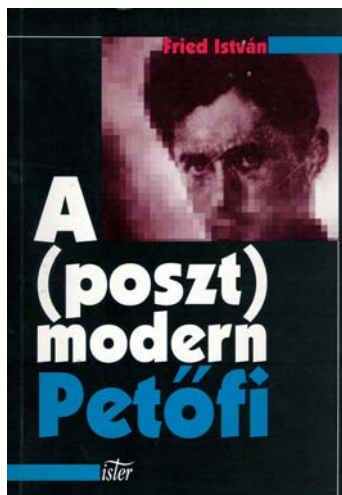
Photo © János Scheffer

A *Felhők* környezetéből való egy ritkábban emlegetett vers, *Az őrült is* (1846. január). Ebben Petőfi megjárja a végső kétségek és kétségbeesések poklát, mielőtt egyértelmű igenné fogalmazza át a bizonytalanságokat. ▶ Szerepvers, zaklatott ▶ rapszódia *Az őrült*. Annak a csalódottságnak a kifejezője, amely *Az apostol* című elbeszélő költeményben majd mégis-reménnyé lesz átfogalmazható. Most azonban még – és ez szokatlan költőnkől – a negatív alternatíva erőteljesebb. Különösen érdekes azonban, hogy a kétfajta következtetést Petőfi lényegében ugyanarra a képre építi, a föld=gyümölcs azonosításra. (*Az apostol*-ban a szőlőszem-allegóriánál található, ennek a versnek pedig a végén): „Érett gyümölcs vagy, föld, lehullanod kell.”

Az „öngerjesztő”, hangnemváltásokban gazdag kompozíció *Az őrült*-ben minden életértéket megkérdőjelez. Még és már sem szabadságnak, sem szerelemnek, sem „az egésznek” értelme nincsen. Az önértelmezés ▶ groteszkbe, néhol szinte ▶ abszurdba fordul úgy, hogy a vers még a horrorisztikus elemeket sem nélkülözi. Bizony hajszálon múlik, hogy néhol a szándékolt borzongás helyett nem nevetést vált ki. A groteszk-ironikus-önironikus hang patetikusba vált át, az ünnepléység hétköznapisággal váltakozik. S mindeközben a beteges, abnormális szerep kiszólásai dramatizálják a sóhajokat, felkiáltásokat a földgolyó felrobbantásának rémlátomásáig...

Fried István *A (poszt)modern Petőfi** címmel adott ki tanulmánykötetet. Margócsy István pedig az életmű újfajta – egészében romantikus – értelmezésére tesz kísérletet (lásd a 198. oldalon lévő idézetet!).

Kétségtelen, hogy a Petőfi-versek szövegezésére egyfelől a közvetlenség, másfelől azonban a romantikával rokonítható kifejezőmód lesz jellemző. A saját lét és költészet meghatározásának kényszerét felváltja a szabadság ön- és nemzetkieljesítő jóslatainak megfogalmazása.

* Bp., Ister, 2001.

Varga Nárcisz: Felhőcsapda

SZEREPPER Olyan költemény, melyben a verzhős énje egyértelműen megkülönböztethető a lírai éntől, s az ő önkifejezéséhez képest másodlagos maga a mű és annak esztétikuma.

Petri György: Én

Isten egy szem rothadt szőlője, amit az öregúr magának tartogat a zúzmarás kertben.

(Kötetben: 1981)

RAPSZÓDIA Eredetileg zenei szakszó. Zaklatott, szenvedélyes, emelkedett hangnemű, kötetlen formájú költemény.

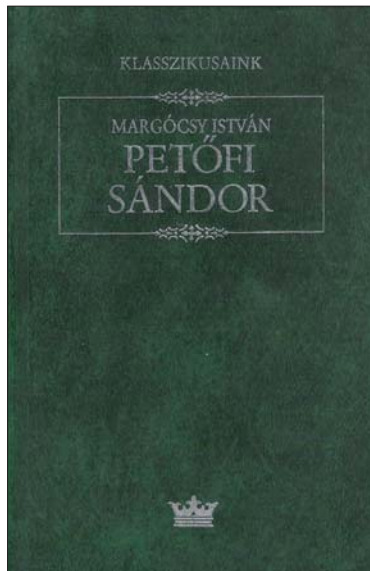
GROTESZK Összetett esztétikai minőség, mely nem a hétköznapi logika szerint értelmezi a világot. Egyesíti a nagyszerűség és a kisszerűség elemeit, s így egyszerre vált ki sírást és nevetést (lásd például Örkény István műveit és a 85. oldalt!).

ABSZURD A hétköznapi nyelvhasználatban is képtelenséget, esztelenséget, érthetlenséget, logikátlanságot jelöl. Az irodalomban olyan esztétikai minőség, amely az elemi megértés határain is túlmegy. (Lásd a 85. oldalt is!)

„Petőfi legnagyobb költői bravúrja [...] épp az volt, hogy költészetének különös láttatásmódjával, sajátos kifejezőmódjával, nyelvi beállításának modalitásával a dolgoknak, a tárgyi, külső világnak éppen nem objektív önazonosságát, hanem rendkívüli mértékben átszubsjektivizált és önkényes megjelenítését érte el, s ha nyíltan, ideologikusan vagy didaktikusan valóban nem is állította a valóság »elbizonytalanodását«, verseinek nyelvi megszerkesztettsége, retorizáltsága azonban egyértelműen afelé mutat, hogy mindent csak átszubsjektivizálva [...] akart kimondani vagy bemutatni. [...] Petőfi [...] a beszélő »önkényét« vetíti ki mindig versbeszédében a tárgyakra, a jelenségekre, a világra és a jelentésekre egyaránt: alighanem ez a beszédes önkénye biztosítja költészeté számára a legerőteljesebben a romantikus jelleget. S bizonyára ez a beszédformáló önkény vagy önkényes beszédalakítás lesz a Petőfi-költészetnek a legfontosabb megkülönböztető jegye is: ez volt az, amit a Petőfi-epigonok, a népies költészet hívei soha nem tudtak utána csinálni – költészetének »szótári« jellegét, tárgyi megkötöttségét, szójelentéseinek elemi köznyelviségét átvehették és utánozhatták; modalitását és látásmódjának végletes szubsjektivitását azonban nem tudták követni.”

MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor. Kísérlet*, Bp., Korona, 1999, 165–166.

Így „cseréli le” a költő a közvetlen megszólalás eszközeit. A metaforikus, hasonlatokra egyszerűsített világképre jellemző beszédmód helyét átveszi a látomásosság. A világot egészen megragadni képes poétikai elemekben bővelkedő költői beszéd ideje jön el. Szemléletükben ezek a versek emlékeztetnek bennünket a Petőfit előző korszak már nem fokozható sűrítettségű szülői költői fellángolásaira. Vörösmarty irracionális képeinek poétikai ellentétjén pedig „a magyar *Romlás virágai*”-ra, Arany *Őszikék*-beli megfontoltnyugtalan derűjére.

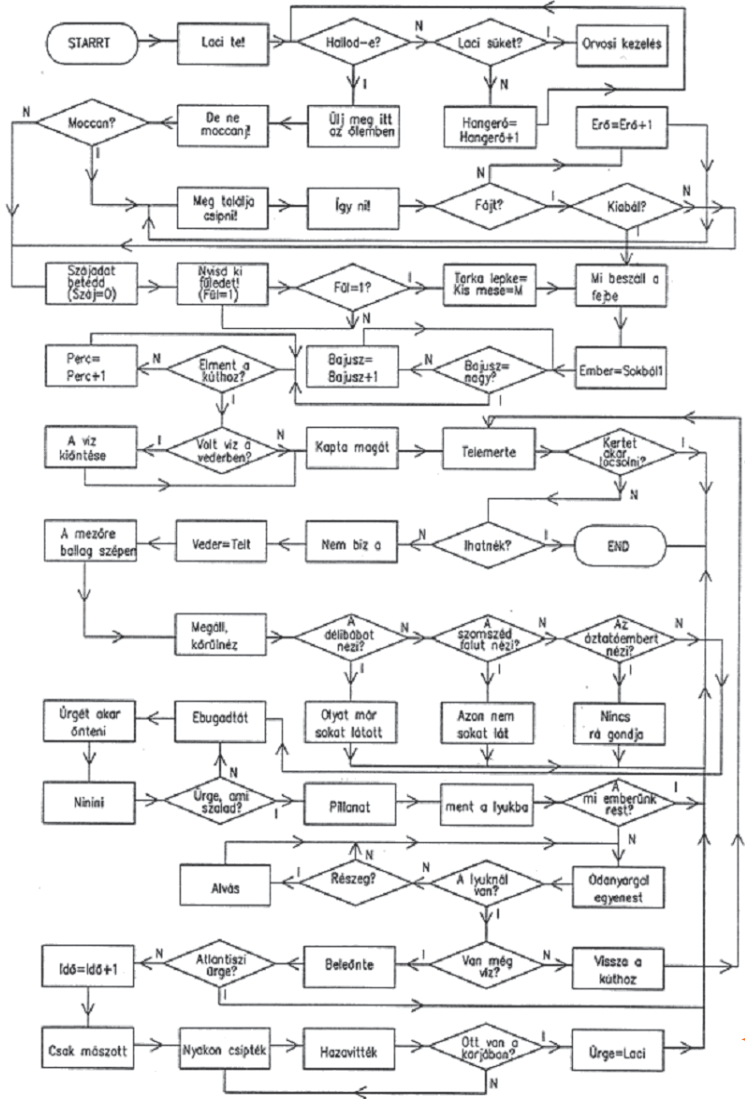

A szerző nem ► monográfiát írt, hanem a modern irodalomtudomány fogalomrendszerével gondolja újra a romantikus Petőfiről rögzült korábbi képeket, többek között a Petőfi-kultust is. Felfogása sok vonatkozásban vitában áll Horváth Jánoséval s főképpen Pándi Páléval

1. Margócsy István többször megidézett Petőfi-könyvében van egy megragadó passzus arról, hogy Petőfi volt költészetünk történetében az első „profí”. Vagyis olyan alkotó, aki megtervezte az életművét, tudatos szerződéseket kötött kiadókkal stb. – még meg nem írt művekre is! Keresd meg ezt a részt, s alkoss róla véleményt!
2. Mondhatjuk tehát, hogy Petőfi „self made man” volt a maga korában. Te hogyan képezed Önmagad „megcsinálását”-t?

PETŐFI SÁNDOR: ARANY LACINAK

MONOGRÁFIA Valamilyen téma vagy életmű egészét bemutató-feldolgozó tudományos igényű munka.

3. Készíts a mobiloddal vagy fényképezőgéppel illusztrációkat a *Felhők*-ciklushoz! Egy szép közös projektet is el tudnék képzelni, amikor is zenékkal, képzőművészeti alkotásokkal aláfestve és kiegészítve létrehozottok egy olyan online anyagot, amely igyekszik megragadni a 66 darabos ciklus talán valamennyi hangulati elemét!

4. Mit szólnál hozzá, ha ezt a 66-os „bemutató”-t hipertextuális módon szerveznék meg? Ez esetben hasonlóképpen lehetne „ugrálni” ide-oda a versek és a képek, zenék között!

5. Kiderülhetne ismét az is, hogy Petőfi asszociációsorai jobban hasonlítanak egy Neumann János-féle számítógépes modellhez, annak működési módjához, mint egy Petőfi előtti költő gondolatmenetéhez és stílusához...!

6. Mit szólnak ennek kapcsán például ehhez a „vers”-hez? Ugye biztatnom sem kell Benneteket, hogy írjátok át Petőfi más szövegeit is ekként! ☺

Egy gondolat bánt engemet...

Egy gondolat bánt engemet:
 Ágyban, párnák közt halni meg!
 Lassan hervadni el, mint a virág,
 Amelyen titkos féreg foga rág;
 Elfogyni lassan, mint a gyertyaszál,
 Mely elhagyott, üres szobában áll.
 Ne ily halált adj, istenem,
 Ne ily halált adj énnekem!
 Legyek fa, melyen villám fut keresztül,
 Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül;
 Legyek kőszirt, mit a hegyről a völgybe
 Eget-földet rázó mennydörgés dönt le... –
 Ha majd minden rabszolgá-nép
 Jármát megunva síkra lép
 Pirosló arccal és piros zászlókkal
 És a zászlókon eme szent jelszóval:
 „Világzsabadság!”
 S ezt elharsogják,
 Elharsogják kelettől nyugatig,
 S a zsarnokság velők megütöközik:
 Ott essem el én,
 A harc mezején,
 Ott folyjon az ifjui vér ki szivembül,
 S ha ajkam örömteli végszava zendül,
 Hadd nyelje el azt az acéli zöreje,
 A trombita hangja, az ágyudöreje,
 S holttestemen át
 Fújó paripák
 Szágujldjanak a kivivott diadalra,
 S ott hagyjanak engemet összetiporva. –
 Ott szedik össze elszórt csontomat,
 Ha jön majd a nagy temetési nap,
 Hol ünnepélyes, lassu gyász-zenével
 És fátyolos zászlók kíséretével
 A hősokeket egy közös sírnak adják,
 Kik érted haltak, szent világzsabadság!

(Pest, 1846. december)

Sors és élet

SORS ÉS SZABADSÁG Költőnk 1846. áprilisában írja meg a *Sors, nyiss nekem tért...* című tettvagyó versét. Ebben már felmerül Jézusnak az emberiségért vállalt keresztáldozata, a mártíromság vállalásának lehetősége. Hasonlóképpen, mint az *Egy gondolat bánt engemet...* látomásában, mely ugyanezen év decemberében keletkezett. Az előbbi mögött még érzékelhető a *Felhők* borongása, az utóbbi már nem enged felhőket sem égre, sem homlokra. Sodró lendületű, az ünnepélyességet a ritmusrendszerrel is kiemelő szövegezésű vers. Csúcspontján a lírai én halála a szabadság diadalával egyidőben történik. A személyes önfeláldozás eredménye a közmaradéktalan boldogsága lesz. A nagyszerű szóelemény – „világzsabadság” – hatalmas pillérként tartja a tirádát (a végponton, de mégis a „poétikai középpont”-ban). A lírai én gondolatai – mint ebben a korszakban és a szabadság-szerelm-versekben általában – egybeesnek az önéletrajzi én szemléletmódjával. A költő eszméi között (leveleiben és nyilatkozataiban is) vissza-visszatér a világzsabadságért elszenvedett halál motívuma.

Petőfi „eszméletvers”-e – mint Vörösmartyé *Az emberek* – az 1847. márciusában keletkezett *Világosságot!* Ebben egy fiatal ember keresi az élet értelmét, és közben alternatívát és ars poeticát is megfogalmaz, s – talán most már tényleg utoljára – csalódottan tekint körbe a világban. A *Világosságot!* „tagadóvers”, mint Csokonaitól *A Magánosság*hoz, Kölcsey *Vanitatum vanitasa*, Vörösmartyótól az említett költemény, Aranytól *A Szondi két apródja* vagy Ady *Az eltévedt lovasa* – és legközelebbi rokona, József Attila *Eszmélete*. Úgy tagadóvers, mint amazok: a legmélyebb pokolból a legmagasabb hegycsúcsokra szeretne eljutni. A sok-sok „nem”-ből kell kiolvasnia legalább egy „igen”-t.

Egyedien megformált a kompozíció, melyet helyenként épp a „megformálatlanság” spontaneitása jellemez. A költő például kétszer is nekiindul a befejezésnek („Bár volna célja a világnak...”; „Kit még meg nem szállott e gondolat...”). A versnek azonban még sincs igazán befejezése, harmonikus lezárása. Lényegében egy hasonlat vált át viszonylag indokolatlanul – talán hirtelen ötlettől vezérelve? – a fenyegető zárlatba. Petőfi mintha szándékosan „túlkomponálná” a verset, túlírna bizonyos képeket; hogy ne kelljen szembenéznie a rettenetes válaszokkal? Azzal, hogy hátha nem érdemes áldozatnak, mártírnak lenni – az önző világ úgysem köszöni meg az áldozathozatalt? Azzal, hogy a világnak nincsen célja, hogy az ember úgysem lehet boldog!?

A vers személyes szózat. Szintén eljut ahhoz a felismeréshez, mint Vörösmarty vagy majd József Attila, hogy az egyén a világ lényegén, az emberi viszonyokon nem tud változtatni. Értelmes céljait azonban meg fogja találni, s ez az értelem éppen az ember társas lény mivoltában rejlik.

Gulácsy Lajos: Nő gyertyával (1910-es évek)

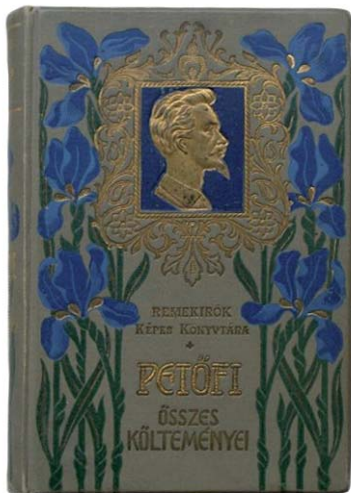
Világosságot!

Sötét a bánya,
De égnek benne mécssek.
Sötét az éj,
De égnek benne csillagok.
Sötét az ember kebele,
S nincs benne mécs, nincs benne csillag,
Csak egy kis hamvadó sugár sincs.
Nyomoru ész,
Ki fénynek hirdeted magad,
Vezess, ha fény vagy,
Vezess csak egy lépésnyire!
Nem kérlek én, hogy átvilágíts
A másvilágnak fátyolán,
A szemfedőn.
Nem kérdem én, hogy mi leszek?
Csak azt mondd meg, hogy mi vagyok
S miért vagyok?...
Magáért születik az ember,
Mert már magában egy világ?
Vagy ő csak egy gyűrűje
Az óriási láncnak,
Melynek neve emberiség?
Éljünk-e önnön öröminkek,
Vagy sírjunk a síró világgal?
Hány volt, ki más szívéből
Kiszíta a vért
Saját javára,
És nem lett büntetése!
S hány volt, ki más javáért
A vért kiontá
Saját szívéből,
S nem lett jutalma!
De mindegy; aki áldozatnak
Od'adja életét,
Ezt nem díjért teszi,
De hogy használjon társinak.
S használ-e vagy sem?
A kérdések kérdése ez,
És nem a „lenni vagy nem lenni?”
Használ-e a világnak, aki érte
Fömládozá magát?

Eljő-e a kor,
Melyet gátolnak a roszak
S amelyre a jók törekednek,
Az általános boldogság kora?
S tulajdonképen
Mi a boldogság?
Hisz minden ember ezt másban leli;
Vagy senki sem találta még meg?
Talán amit
Mi boldogságnak nevezünk,
A miljom érdek,
Ez mind egyes sugára csak
Egy új napnak, mely még a láthatáron
Túl van, de egykor feljövend.
Bár volna így!
Bár volna célja a világnak,
Bár emelkednék a világ
Folyvást, folyvást e cél felé,
Amíg elébb-utóbb elérné!
De hátha úgy vagyunk,
Mint a fa, mely virágzik
És elvirít,
Mint a hullám, amely dagad
Aztán lesimúl,
Mint a kő, melyet fölhajítanak,
Aztán lehull,
Mint a vándor, ki hegyre mászik,
S ha a tetőt elérte,
Ismét leballag,
S ez így tart mindörökké:
Föl és alá, föl és alá...
Irtóztató, irtóztató!
Kit még meg nem szállott e gondolat,
Nem fázott az soha,
Nem tudja még: mi a hideg?
E gondolathoz képest
Meleg napsugár a kigyó,
Mely keblünkön jégcsap gyanánt
Vérfagyalón végigcsuszik,
Aztán nyakunkra tekerőzik,
S torkunkba fojtja a léleketet ---

(Pest, 1847. március)

1. Gyűjtsétek ki az *Egy gondolat bánt engemet...* és a *Világosságot!* című versekből azokat a motívumokat, amelyeket későbbi költők biztosan szimbó-lummá formálnak tovább ☺!

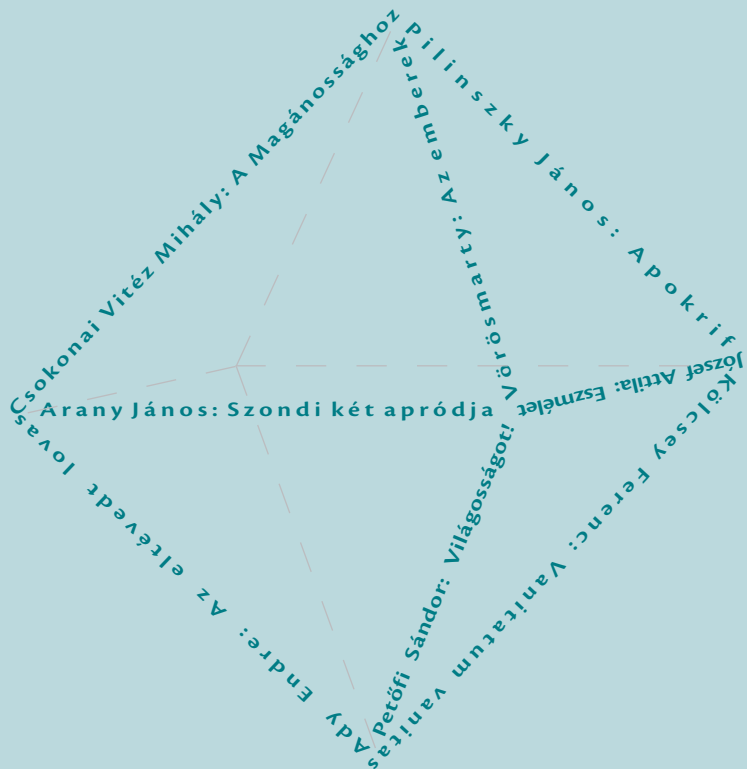
Egy 1901-es díszkiadás...

Nálunk Petőfi az, aki a politikát igazi közösségi viszonyná fogalmazza át – a szépség szférájába emelt világszerű egyszerűség segítségével. Ez az ő költői létének lényege, öntörvényű személyiségének versekben való kivetítése.

Berzsenyiné, Kölcseyné, Vörösmartynál még nagyon fontos szerepet játszott az idő, a mulandóság megfogalmazásának vágya, illetve az időszembesítés. A harmonikusnak látott-látatott múlt és a bizonytalanok itélt jelen s a még halványabban sejtett jövő egybevetését jelentette ez.

Petőfi az önmaga idejében élő ember típusát testesíti meg. Nem vágyik múltba, nem révedezik jövőbe. Életcéljai mellett nem is lehet biztos benne, hogy egyáltalán lesz jövője. Tökéletes összhangban él korával, jelenével. Meg tudja tenni, amit az eddigi költők nem tudtak. Az ő versbeszéde a végtelené tágtított pillanatról, az örökérvényűvé tehető jelenről szól. Semmi kétség: az a jelen a mindenkori olvasó jelene is! És ebben a pillanatban egy másik értékrend válik érvényessé. Az idő önmagában nem érték, hanem a tett az, ami megtartó erővé lép elő.

2. Készítetek egy szép és látványos, hipertextes demót az eszméletversek – tagadóversek – bemutatásához! (Természetesen nem minden eszméletvers tagadóvers, és nem minden tagadóvers eszméletvers ☺!) Például így is elindulhattok:

Pogány Ö. Gábor
alkotása a koltói
Teleki-kastély – ahol
a fiatal házaspár
mézesheteiket töltötték – parkjában
található

SORS ÉS SZERELEM A pályaszakasz másik nagy témája a romantikusan elgondolt, megélt és versszavakba foglalt hitvesi szerelem. Az eme magánérzelmet megragadó versekben a lírai én eszményként tekint a verzhősre. A *Beszél a fákkal a bús őszi szél...* Koltón született, 1847. szeptemberében, a Szendrey Júliával itt töltött mézeshetek idején. Ugyanakkor, mint a talán legismertebb Petőfi-vers, a *Szeptember végén*.

Látomásvers, szerelmes vers, szabadságvers a *Beszél a fákkal a bús őszi szél...* Az utolsó szakaszban szív és ész jövendőli a forradalmat. Ekkor majd a kiszolgáltatottak megszabadulnak minden kényszertől, és „Saját vérök tavába fúlnak bé / A szabadságnak ellenségei!...” Petőfi nem kegyetlen, de kíméletlen, mint más verseiben is (*Akasszátok föl a királyokat!*). Kíméletlenül tárgyilagos.

Szerelem és szabadság meghatározó kettősségét úgy kapcsolja össze, hogy a harmónia tereibe a történelemkönyv lapjairól beúsznak a forradalom képei. Ám az ő képzelete mindig visszatér – a látomásokat „záró” három pontok után – a szendergő feleség bensőséges képéhez.

Az idill kifelé sugárzott harmóniája tehát belső feszültséget takar. De Petőfinél ez sem diszharmónia, ő tökéletesen tudja, mit akar, s mit fog megcselekedni. A szívében zakatol a sejtés: ez az ő évszázada. S nekünk jó együtt hinni vele, hogy minden lehet egyszerű is, szép is, érthető is – és végtelenül szabad.

Beszél a fákkal a bús őszi szél...

Beszél a fákkal a bús őszi szél,
Halkan beszélget, nem hallhatni meg;
Vajon mit mond nekim? beszédiré
A fák merengve rázzák fejüket.
Dél s est között van az idő, nyújtózom
A pamlagon végig kényelmesen...
Keblemre hajtva fejcskékjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

Egyik kezemben édes szendergőm
Szelídeden hullámzó kebele,
Másik kezemben imakönyvem: a
Szabadságháborúk története!
Minden betűje üstökös csillagként
Nyargal keresztül magas lelkemen...
Keblemre hajtva fejcskékjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

Arany csal s ostor kerget tégedet
A zsarnokért megvinni, szolgánép,
És a szabadság? egyet mosolyog,
S mind, aki híve, a harctérre lép,
S érette, mint a szép lyánytól virágot,
Sebet, halált oly jókedvvel veszen...
Keblemre hajtva fejcskékjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

Hány drága élet hullt már érted el,
Oh szent szabadság! és mi haszna van?
De lesz, ha nincs: tiéd a diadal
Majd a csatáknak utósóiban,
S halottaidért bosszut is fogsz állni,
S a bosszuállás rettentő leszen!...
Keblemre hajtva fejcskékjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

Vérpanoráma leng előttem el,
A jövendő kor jelenései,
Saját vérök tavába fúlnak bé
A szabadságnak ellenségei!...
Egy kis mennydörgés szívem dobogása,
S villámok futnak által fejemen,
S keblemre hajtva fejcskékjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

Szeptember végén

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok,
Még zöldel a nyárfa az ablak előtt,
De látod amottan a téli világot?
Már hó takarja el a bérci tetőt.
Még ifju szívemben a lángsugarú nyár
S még benne virít az egész kikelet,
De íme sötét hajam őszbe vegyül már,
A tél dere már megüté fejemet.

Elhull a virág, eliramlik az élet...
Úlj, hitvesem, úlj az ölembe ide!
Ki most fejedet kebelemre tevéd le,
Holnap nem omolsz-e sirom fölibe?
Oh mondd: ha előbb halok el, tetemimre
Könnyezve borítasz-e szemfödelet?
S rábírhatsz-e majdan egy ifju szerelme,
Hogy elhagyod érte az én nevemet?

Ha eldobod egykor az özvegyi fátlyolt,
Fejfámra sötét lobogóul akaszod,
Én feljövök érte a síri világból
Az éj közepén, s oda leviszem azt,
Letörlni véle könnyűimet érted,
Ki könnyeden elfeledéd hivedet,
S e szív seibeit bekötözni, ki téged
Még akkor is, ott is, örökre szeret!

(Koltó, 1847. szeptember)

Szendrey Júlia, a modern asszony, a híres költőfeleség kereste férjét annak halálhíre után, de néhány nappal a gyászév letelte előtt újra férjhez ment. Az utókor sosem tudja igazán eldönteni, hogy milyen is volt az a kapcsolat, mely Petőfihez fűzte. Hogy volt-e ebben szerepe hiúságnak; s talán nem is érdemes ezt különösen firtatnunk.

Híres emberek hozzátartozóinak mindig kétszeresen nehéz az életük. Nem elég, hogy úgysis kevesebbet kapnak abból, akit szeretnek, de örökké meg kell küzdeniük az árnyékból való kilépés korlátaival is. A költő fia, Petőfi Zoltán is beteg ember volt, korán meghalt. Szendrey Júlia sem lehetett nagyon boldog; de Lilla, Csinszka, Léda, az Annák, Juditok és a többiek mind, nehezen feldolgozható örökséget kaptak.

A *Szeptember végén* egyike azon kevés szerelmes versnek, melyekben a költői túlzástoposz, a saját halál megjövendölése nem is sokkal később valósággá vált. S valósággá vált e sor tartalma is: „Ha eldobod egykor az özvegyi fátlyolt...”

A belső és a külső idő szembesül egymással, s válik itt is az életkép a mulandóságáról szóló filozófiává: „Elhull a virág, eliramlik az élet...” (Kosztolányi Dezső szerint ez az egyik legszebb magyar verssor.)

A harmadik strófa horrorisztikus képét is természetessé oldja számunkra a vers megragadó hangulata. Magunkénak érezzük ezt a romantikát: szeretnénk mi is hasonló hősök, nem mindennapi emberek lenni. Meghalni csatában, örök hírnévnek örvideni, kérni hűséget, feltámadni – de legfőképpen boldogan élni. Petőfi is ezt szeretné. A verset élete legboldogabb heteiben írja, mégis a saját halálát jövendöli benne. Így él az, aki mindenkiért él. Az életet ő csak addig tartja meg, ameddig feltétlenül szüksége van rá ahhoz, hogy a számára rendeltetett dolgokat véghezvigye. Aztán egy elegáns gesztussal elmegy forradalmat csinálni és mindhalálig csatázni. Ő is tudja, hogy „...az életet / halálra ráadásul kapja” – mint József Attila, Vörösmarty s a többiek, az e nyelvbe sorsot álmódók mindannyian...

„A fenti verssor ihlette meg a 80-as években az *Élet és Irodalom* egyik glosszairóját, miszerint: »Elhulla! Virág! El iram! Lik az élet.«”

Csaba BAN, *Kosztolányi szerint...*
= www.proz.com/topic/16482
[2008. 02. 17.]

st
rá-
ek
di
ke-
on-
fi-
se-
gy
ák.
hül

hosszad, ezzel szemben igaz,
hogy te hagyta el enge-
met. B. G.

Ne dobja el
használt özvegyi fátlyolt.
Cégünk levelezőlapra vagy
telefonhívásra érte jön a síri
homályból és oda leviszi azt.

1. Ebben a kötetben több szerző azon a véleményen van, hogy Petőfi a harmadik strófában „elrontotta” a verset. Nektek mi erről a véleményetek?

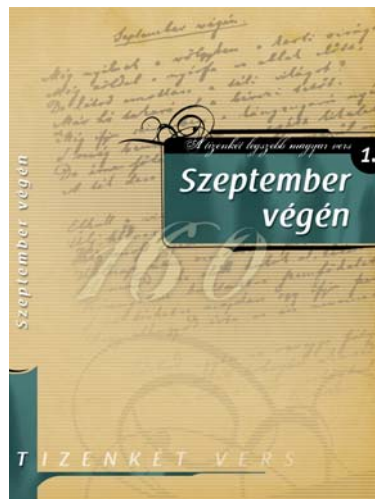
2. Szerinted melyik a legszebb magyar vers...? (Lásd a [képaláírást!](#))

3. Szintén e kötetben találhatsz információkat arról, hogy a *Szeptember végének* immár 16 (!) román, illetve 9 szerb és horvát fordítása létezik. Ezek a számok szép jelképei annak, hogy a kultúra, a művészet sohasem más, mint az emberek és népek közötti megértés talán legfontosabb eszköze... Neked mi a véleményed erről?

4. Keressétek meg – és olvassatok belőlük részleteket! – a Petőfi-kritikai kiadásban a *Szeptember végéhez*, illetve a *Beszél a fákkal a bús ősz szélhez* kapcsolódó jegyzeteket!

5. Mi a véleményed, másképpen érti-e a verset az, aki a koltói kastély erkélyéről tekint a gyönyörűséges máramarosi tájra...?

6. Ugye megnézted már a térképen, hol is lehet Koltó...?

„A 12 legszebb magyar vers”-program 2007-ben indult, a *Szeptember végén* születésének 160. évfordulóján (a programot lásd részletesebben az *Irodalom és kultúra* című fejezetben, a 303–304. oldalon!). A versekhez 12 tanulmánykötet kapcsolódik. A képen az első kötet borítója látható a könyvgerinccel együtt

Ez a kép a *Szeptember végén* születésének 160. évfordulóján készült a koltói kastély teraszáról, amely Petőfiék ott-tartózkodásakor ugyan még nem létezett, de az ablakból ők is ezt a tájat – és „kilenc falu tornyát” – látták: balra a „nyárfa az ablak előtt”, lent a „kerti virágok”, szemben pedig a „bérci tetők”...

VALÓSÁGREFERENCIALITÁS Megfelelés a valóság törvényszerűségeinek és törtenéseinek.

ANARCHIA, ANARCHISZTIKUS

A 19. század második felében kialakult mozgalom, mely a társadalom átalakítását a legfőbb vezető eltávolításával képzelte el (vö. királygyilkosság!).

1. „Egy utazás szembesíti az embert önmagával”... A szabadság egyik 20. század végi „apostola” egy reklámfotón. Felismeritek őt is és azt is, hogy mi látható a háttérben, ugye?

2. S vajon mit reklámoz a kép...? Értelmeztétek e „narratív fotográfia” izgalmas nyelvezetét, jelrendszerét, s gondolatok a tavaly elemzett reklámok világára, hatásrendszerére is! Ha szükséges, kérjétek tanáraitok, szüleitek, nagyszüleitek segítségét! (Kérdeztétek meg például tőlük, miért lehet fontos még az autó jellegzetes formája is...? Milyen típusú kocsik lehet?!)

SORS ÉS PRÓFÉTASÁG A tett prófétaszerepével való végső szembenézést – egy másik életrajzi-emberi mélyponton – Az *apostol* Szilveszterében igyekszik megjeleníteni (1848). Az elbeszélő költemény Krisztus-figurájában való önfelismerés kudarca és hőse sorsának megoldatlansága után azonban belátja, ez nem az ő műfaja. Sem a ▶ valóságreferencialitás igénye, sem az ▶ anarchisztikus „társadalomjavítás”, tehát minden nagyszabásúnak ígérkező poétikai vonás ellenére sem.

„Az *apostol* szabálytalan, öntörvényű mű. [...] // Nem regényszerű a cselekmény fölépítése és a szereplők ábrázolása sem. Az események nem lélektani motiváltságúak, hanem Szilveszter fejlődéstörténetének állomásai, a váratlanul felbukkanó szereplők kizárólag az ő életútját keresztvezve töltenek be rövidebb-hosszabb ideig funkciót a történetben. [...] // Észre kell vennünk, hogy [...] a mindent átfogó líraiság (ráadásul éppen a döntő pontokon) már-már szétfeszíti a eddig kipróbált műfaj kereteket [ti. az elbeszélő költeményről van szó – F. B.]. Hozzáteve a tér és az idő kötetlenebb kezelését, a kozmikuságot, az egy célra koncentrált főhős csaknem mitikus emberként való ábrázolását – mindez a romantika kedvelt műfaja, a drámai költemény irányába mozdítja el Az *apostol*” – írja Kerényi Ferenc Petőfi-monográfiájában (2008). Majd hozzáteszi, hogy Petőfi alkotása elsősorban Vörösmarty *Csongor és Tündéjével* és Madách *Tragédiájával* tart műfaji és gondolkodásbeli rokonságot.

Lehetséges, hogy Az *apostol* a maga korában és azóta sem találta még meg igazán a helyét sem Petőfi életművében, sem a magyar irodalom történetében. Újszerű poétikai alakításmódja kétségtelenül egy nagyszabású és modern mű ígéretét hordozza magában. Egy olyan szövegműét,

mely egyszerre teszi láthatóvá önmaga és a létezés hajszálrepedéseit. Vagyis ami az erénye, ugyanaz a hibája. Esetlenségével együtt is megrendíti azonban olvasóját a formázó kéz emelkedett indulata. Valamint a sárból és szenvedésből gyúrt hős önfeláldozó bátorsága, szenvedélynek ragyogása.

Szabadságharc, látomások

A forradalom előtti év termésében olyan szabadságversek is találhatóak, amelyek könnyen megfejthetők. Közérthetően világos allegóriákban szemléltetik a világ alapvető igazságtalanságait (*A farkasok dala*, *A kutyák dala*).

A *Palota és kunyhó* című versében (1847. január) a korszak felfogása szerint archetipizálja a megváltás gondolatát, mely mindig a „kunyhó”-ból érkezik:

„Szent a küszöb, melyen beléptem én,
Oh szent a szalmakunyhók küszöbe!
Mert itt születnek a nagyok, az ég
A megváltókat ide küldi be.
Kunyhóból jó mind, aki a
Világnak szenteli magát,
S a nép mégis mindenfelől csak
Megvetést és inséget lát.

Ne féljetek, szegény jó emberek,
Jön rátok is még boldogabb idő,
Ha mult s jelen nem a tiétek is,
Tiétek lesz a végtelen jövő. –
A földre hajtom térdemet
E szűk, de szent földél alatt:
Adjátok rám áldásokat, s én
Rátok adom áldásomat!”

A farkasok dala

Süvölt a zivatar
A felhős ég alatt,
A tél iker fia,
Esző és hó szakad.

Kietlen pusztaság
Ez, amelyben lakunk;
Nincs egy bokor se', hol
Még húzhatnók magunk.

Itt kívül a hideg,
Az éhség ott belül,
E kettős üldözők
Kinoz kegyetlenül;

S amott a harmadik:
A töltött fegyverek.
A fehér óra le
Piros vérünk csepeg.

Fázunk és éhezünk
S átlőve oldalunk,
Részünk minden nyomor...
De szabadok vagyunk!

(Pest, 1847. január)

A kutyák dala

Süvölt a zivatar
A felhős ég alatt;
A tél iker fia,
Esző és hó szakad.

Mi gondunk rá? mienk
A konyha szöglete.
Kegyelmes jó urunk
Helyheztetett ide.

S gondunk ételre sincs.
Ha gazdánk jóllakék,
Marad még asztalán,
S mienk a maradék.

Az ostor, az igaz,
Hogy pattog némelykor,
És pattogása fáj,
No de: ebcson t befor.

S harag multán urunk
Ismét magához int,
S mi nyaljuk boldogan
Kegyelmes lábait!

(Pest, 1847. január)

Két „szatyros” férfi, akik megváltották a világot...

Nézz utána: www.origo.hu/nagyvilag/20090604-kina-az-1989es-tienanmen-terituntetesek-leveresenek-20-evfordulojat-hallgatja.html [2009. 05. 02.]

Fényesebb a' láncznál a' kard,
Jobban ékesíti a' kart,
És mi még is lánczot hordtunk!
Ide veled, régi kardunk!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

A' magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez,
Mít rá kentek a' századok,
Lemossuk a' gyalázatot.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Az egy évvel későbbi létállapotot az *Itt benn vagyok a férfikor nyarában* című vers festi meg (1848. szeptember). Ebben megszűnik a külvilág és a saját világ viszonyának harmóniája. Az intimszférába menekülés nyújthat vigaszt a közéletben csalódott költőnek („Milyen sötét vón a világ, az élet, / Ha nem szeretnél, fényes angyalom!”). Az utolsó erőgyűjtés rövid szakasza ez, aztán kezdődik a mindent megváltoztató szándék harca egy jobb világért.

Hasonlóképpen fogalmaznak, világos egyértelműséggel beszélnek a forradalom és szabadságharc közvetlen közelében vagy annak idején született versei. Ilyen például a *Dicsőséges nagyurak...* (Pest, 1848. március 11. előtt), a *Nemzeti dal* (1848. március 13.), a *15-dik, március, 1848* (1848. március 16.), a *Szabadsághoz* (1848. március 27-e előtt), a *Föltámadott a tenger* (1848. március 27–30.), a *magyarok Istene* (1848. április) vagy a *Respublika* (Pest, 1848. augusztus).

A szabadsághoz

Oh szabadság, hadd nézzünk szemedbe!
Oly sokáig vártunk rád epedve,
Annyi éjen által, mint kísértet,
Bolygott lelkünk a világban érted.

Kerestünk mi égen-földön téged
Egyetlenegy igaz istenséget,
Te vagy örök, a többi mind bálvány,
Mely leroskad, egy ideig állván.

S mégis, mégis számkivetve voltál,
Mint a gyilkos Kain bujdokoltál,
Szent nevedet bitóra szögezték,
Érkezésedet hóhérok lesték.

Megszűnt végre hosszú bujdosásod,
Sírba esett, ki neked sírt ásott,
Bevezettünk, s uralkodás végett
Elfoglaltad a királyi széket.

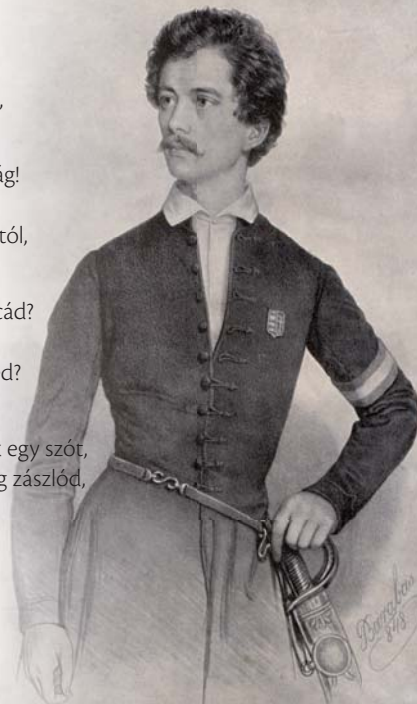
S ha elesnénk egy szálig mindnyájan,
Feljövünk a sírbul éjfél tájban,
S győztes ellenségednek megint kell
Küzdeni... kísértő lelkeinkkel!

Te vagy a mi törvényes királyunk,
Trónusodnál ünnepelve állunk,
Körülötted miljom s miljom fákyla,
Meggyúlt szíveink lobogó lángja.

Oh tekints ránk, főséges szabadság!
Vess reánk egy éltető pillantást,
Hogy erőnk, mely fogy az örömláztól,
Szaporodjék szemed sugarától.

De, szabadság, mért halvány az orcád?
Szenvedésid emléke szállt hozzád?
Vagy nem tettünk még eleget érted?
Koronádat a jövőtől félted?

Ne félj semmit, megvédünk... csak egy szót,
Csak emeld föl, csak mozdítsd meg zászlód,
S lesz sereged ezer és ezernyi,
Kész meghalni vagy diadalt nyerni!

Petőfi 1848-ban. Barabás Miklós litográfiája

A remények hónapjai utáni események jelzik, hogy a korlátok nélküli szabadságélmény nem egyeztethető össze a mindennapi politikai gyakorlattal. (Jelačić támadása, a magyar honvédsereg tévovázása a magyar határnál, Windischgrätz támadása 1848. december 13-án.) A dicsőséges hetek után csalódottan, de nem reményt veszítve szól a további, a legvégsőig tartó biztatás hangja az *Európa csendes, újra csendes...* című versben.

Az egyedülvalóság reményt is adhat, dicsőség is lehet; Petőfi biztatása is így fogalmazódik meg. A szabadság szimbólummá emelése, megszemélyesítése még erőteljesebben érzékelteti, hogy a vágyott, elérendő értékekkel személyes viszonyban kell lennie mindenkinek. Tudatosan kell harcolnia hadvezérnek, közkatonának, költőnek egyaránt.

Amikor aztán már a kietlen reménység odvasodik belül a lelkekben, Petőfi még mindig reménykedik. Ha már csak abban is, hogy a szörnyű időket a tanúk majd hitelesen mesélik el az utódoknak. Még ekkor is hiszi, hogy ha a világot megváltoztatni nem is tudták az ő forradalmukkal és szabadságharcukkal, legalább példájukkal hatni fognak későbbi korokra s utódokra. *A Szörnyű idő...* apokaliptikus képeivel zárul ez a költészet – hasonlóképpen Radnóti *Razglednicáihoz* –, a végről vászonra dobott utolsó, sietős ecsetvonásokkal.

Aztán jönnek a dsidások, hogy egy kegyetlen döféssel véget vessenek e tüneményes tehetségű fiatal ember életének. Ama fiatal emberének, akinek életműve befejezetlenségében is a teljesség képzetét adja – mint Csokonaié, József Attiláé, Radnótié. Kinek élete minden magyar életének egy picit az „eredeti kópíja”.

Európa csendes, újra csendes...

Európa csendes, újra csendes
Elzúgtak forradalmái...
Szégyen reá! lecsendesült és
Szabadságát nem vívta ki.

Magára hagyták, egymagára
A gyáva népek a magyart;
Lánc csörg minden kézen, csupán a
Magyar kezében cseng a kard.

De hát kétségbe kell-e esnünk,
Hát búsuljunk-e e miatt?
Ellenkezőleg, oh hon, inkább
Ez légyen, ami lelket ad.

Emelje ez föl lelkeinket,
Hogy mi vagyunk a lámpafény,
Mely amidőn a többi alszik,
Ég a sötétség éjjelén.

Ha a mi fényünk nem lobogna
A véghetetlen éjen át,
Azt gondolhatnák fönn az égben,
Hogy elenyészett a világ.

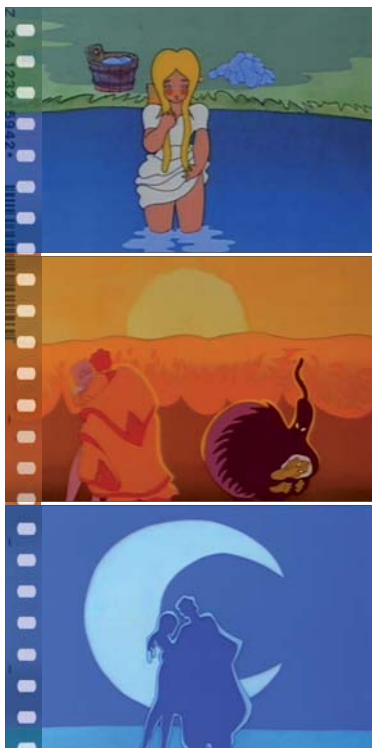
Tekints reánk, tekints, szabadság,
Ismerd meg mostan népedet:
Midőn más könnyet sem mer adni,
Mi vérrrel áldozunk neked

Vagy kell-e még több, hogy áldásod
Ne érdemtelen szálljon ránk?
E hűtlen korban mi utolsó
Egyetlen híveid valánk!

(Debrecen, 1849. január)

1. Az első egész estés magyar rajzfilm az 1970-es években a *János vitéz* volt. Jankovics Marcell – még kézzel rajzolt! – szimbolikus filmjének képi világa kedves derúvel veszi körül fiatal és idősebb nézőjét egyaránt. Nézzétek meg a filmet együtt!

2. Vizsgáljátok meg a film kapcsán a „szónyelv” és a képnyelv közötti hasonlóságokat és különbségeket, illetve a dramaturgiai változtatások – beszédpozíciók – sajátosságait!

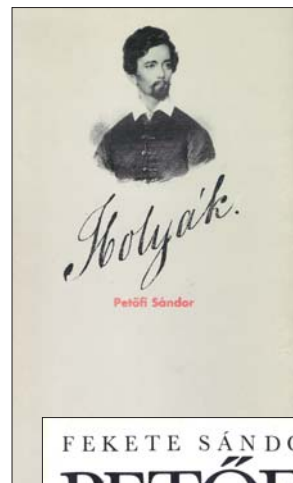
3. Szinte hihetetlen, de még 1996 tavaszán (!) is kerültek elő eddig ismeretlen Petőfi-versek és novellák (!). Facsimiléjük („hasonmásuk”) megjelent önálló kötetként is (*Ibolyák, Argumentum–Kortárs*, Budapest, 1996)! Érdemes megnézni ezt a füzetet, elolvasni, és főleg – mi már tudjuk! – érdemes poros padlásokon régi kéziratok után kutatni!

4. Ajánlom figyelmedbe Fekete Sándor és Lukácsy Sándor Petőfi-könyveit és -tanulmányait, Illyés Gyula Petőfi-könyvét (mindig különösen érdekesek a költő által költőről írott munkák), de nézd meg a Petőfi-szótárt és a kritikai kiadást is!

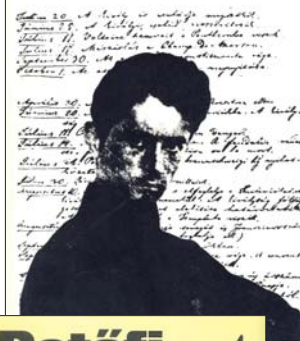
5. Ha pedig Szendrey Júlia és Petőfi Zoltán élete és sorsa is érdekel, akkor olvasd el Pethő György *Közéről* című könyvét (Magvető Kiadó, Budapest, 1984), mely dokumentumokat is tartalmaz életükből!

6. A *János vitéz* operettváltozata jó példa egy kedvelt „magyar” műfaj tündöklésére. Nézd meg, amikor lehetőség adódik rá! Ki szerezte a zenét?

7. Színészeink közül többen is megtanulták s elmondták a *János vitézt* vagy a *Toldit*. Szerintem ezt Te is meg tudnád tenni! A feladat méltó, sok sikert kívánok hozzá!

FEKETE SÁNDOR
PETŐFI
EVANGÉLIUMA

Petőfi 4
Sándor
összes művei
KRITIKAI KIADÁS
Költevények

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST

NEM KÖLTŐI MŰVEI Az irodalomtörténészek véleménye szerint ez a fiatalember kétségtelenül zseniális költő volt, de tehetségtelen a dráma- és a prózaírásban. *Zöld Marci* című darabját el is égette. Fennmaradt *Tigris és hiéna* című történelmi drámája, melynek felújítására már többször, többen kísérletet tettek – komolyabb eredmény nélkül.

Ennél valamivel különösebb története van *A hóhér kötele* című regénynek. A romantikus rémregényt Petőfi elsősorban anyagi kényszerűségből írta. A legenda szerint cenzora a kéziratot elolvastván, s tudva, hogy miről van szó, rögvest feljárnlott a költőnek egy jelentős összeget, kérve, hogy csak ezt a regényt ne adja ki... ☹

Ám ennyire azért nem rossz a regény. Érdemei azonban mindenekelőtt irodalomtörténeti-filológiai jellegűek. Rengeteg olyan motívum található benne, melyek korábban, későbbben vagy egy időben megjelentek, megjelennek a Petőfi-versekben is. Ezek többnyire szóképek, hasonlatok, szimbólum értékű elemek.

A hóhér kötelének cselekménye gyors, fordulatos – mint afféle romantikus bosszúregényé. A szereplők sematikusan ábrázoltak, mesterkéltlen mozgatottak. Valamiért azonban érdemes elolvasni a regényt. Nehéz megfogalmazni, hogy miért. Egyfelől nyilván vonzza az olvasót a kíváncsiság, milyen regényt is írhatott a nagy költő... Másfelől pedig van benne valamilyen megmagyarázhatatlan báj, kedvesség, petőfís naivitás – minden borzalom és kegyetlenség ellenére is.

A legfontosabb talán, amit tőle tanulhatunk: egyszerűen csak el kell hinnünk, hogy a világon mi is alakíthatunk picikét. Ezért nem tudjuk igazán komolyan venni *A hóhér kötelének* bosszúszomját, vérgőzös jeleneteit sem – mert azt a Petőfit látjuk magunk előtt, aki rövid életét éppen az ellentett értékek jegyében élte le. Így regénye egy kedves „botlás”, szórakoztató célú, közönséget szolgáló szöveg.

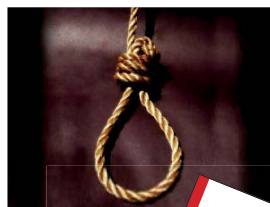
1. Alkossátok meg egy olyan www.petofi.hu site-nak a térképét, amelyen a költőnek nemcsak minden műve, nemcsak minden vele kapcsolatos szakirodalom, nemcsak minden egyéb film stb. szerepel, amely róla és a munkásságáról valaha is megszületett – blogjaival együtt ☺ –, hanem még tovább is írjátok az ő életművét (mintának vegyetek például a *Már nem sajjog: József Attila öregkori versei* című kötetet)! Persze megadnátok élete fontosabb állomásainak GPS-koordinátáit is!

2. Mi a véleményed, nem volna-e érdemes kiadni *A hóhér kötelét* színes, dombornyomásos borítóval és egy jól hangzó álnévvel...!? Készíts színpopszist, pályázati és üzleti tervet ehhez a projekthez!

3. Biztosan ki tudnál találni krimiíró-álneveket (ötleteinket lásd a borítón), akik miatt vinnék a könyvet, mint a cukrot! (Belül persze feltüntetnénk Petőfi nevét is – de talán nem is hinnének nekünk...)

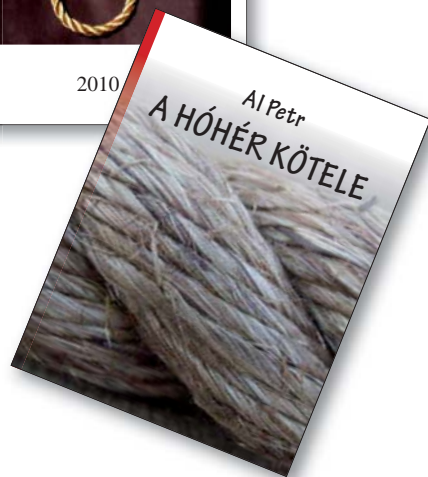
4. Megterveznéd a borítót is? Mi is ját-szottunk egy kicsit... ☺

Alex Peth
A HÓHÉR KÖTELE

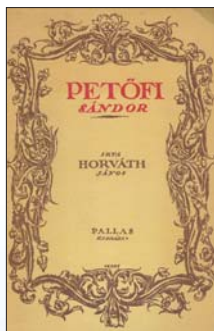

2010

Ai Petr
A HÓHÉR KÖTELE

Összegzés

Horváth János irodalomtörténész, Petőfi-kutató, 1922-es évszámmal megjelent monográfiájában e sorokkal búcsúzik hősétől – s ennél több emberről, költőről aligha mondható: „Van irodalmunkban súlyosabb egyéniség, nem egy, az övénél. De közvetlenebb, kedvesebb, naivul spontánabb s egyúttal férfiasabb alig, fejlődésbeli kihatásában jelentékenyebb Kazinczy óta egy sem, mert neve korszakos költői stilt jelent. Erkölcsi kiválóságban méltó társa a magyar nagy-félszázad megteremtőinek, emberméltóság, honfílerények és szeplőtelen jellem e nagy alakjainak, nemesebb magyarságunk lelki őseinek. Költői lángelméje lelkünk szunnyadó érzelmi kincseit, hang-

Czigány György: **Fiam, Petőfi Sándor**

Arcod kigyúlt, zászlóként lobogó testtel állsz a Pilvax előtt, futsz a Corvin-közben, ott vagy az Országház terén s minden csatatéren – rossz bőrben vagy fiacskám, baljós láz van egykor oly szelíd, szerelmes szemeidben. És reszket ifjú kezed, mint bölcs öregeké, Amint bort tölt az áhítat rideg poharába. Kipattanó izmok dühe van arcod csontjain: kegyetlen volnál? – lázak bilincseiben szabad! Holott odaadóan nyújtózik pillantásodban a róna, s a homályból kék gyümölcsfák néznek terád, kit örömevel a tapasztalás annyiszor kínált sötét poharából... Kisfiam, azt hallom vért köptél, mégis kardot kívánsz, katona lennél s a gyávaságtól megrezsent szívvel suttogod, mondod és kiáltod gyöngéden a gyermekien szép forradalmat, hogy mezítnen koporsón: vérző hátadon dübörögiön majd a föld, míg vigyorogva esküdöznek, kiknek csak sírni szabadna. Itt az idő! – csak a te szegény, enyésző szívedben élhet Magyarország. Féltünk fiam és félünk: nem áldott földre, ócska legendába vetnek téged, nehéz évszázadok eleven sírjába temetnek – költő és vértanú, te elszánt boldogság-cselekvő! Ki avat boldoggá téged – hűség mártírja – kinek minden szívütése imádság volt?!

„Izsó Miklós gipszalkotása 130 évig pihent a Gömöri Kishonti Múzeum pincéjében, mire bronzba öntötték. A szobor mintegy öt méter magas márványtalapzaton áll. Az alkotásnak eredetileg a budapesti Március 15. téren kellett volna állnia. A Petőfi-szobor-bizottság azonban a gipszmodellt Rimaszombatnak ajándékozta, mert Izsó Miklós ezt vallootta szülővárosának.” (A szlovákiai Rimaszombatban felavatták Petőfi Sándor életnagyságú szobrát = www.lutheran.hu/z/ujsgok/levelet/archivum/2004/23/056 [2008. 02. 20.]

és alaksejtelmét varázsolja dalba s új eredetiséggel gazdagít; kedves, fiatal egyéniségét otthonos meghittséggel öleljük magunkhoz; erkölcsi keménysége tiszteletre bír. Miénk mindenestül. Áldjuk a bölcsőt, mely magyarrá ringatta.”

„A költő Fejéregyházán át az ügető orvos mellett szaladt; amikor nem bírta az iramot, amikor a lóháton menekülő orvos őt elhagyta, valószínűleg Héjjasfalva irányába rohant tovább. Az üldöző dzsidások elől az országútról ösztönösen balra, a kukoricás felé igyekezhetett. Ebben a pillanatban száguldhattak elébe a Küküllő mentén a bekerítésre küldött másik dzsidás ezred első lovasai. Vagy már elérte a kukoricást, és abból űzték vissza az országút felé? Mondtuk, a lovasok valószínűleg épp a ruhája miatt nem kegyelmeztek neki. Többre becsülték azt, amit zsebében sejtettek annál, ami szívében és elméjében élt és élhetett volna még évtizedekig; csak huszonhat éves volt. Nem védekezhetett. A szörnyű szúrást, Heydte leírása szerint, előlről kapta.

A magyar hadirend délután öt órakor bomlott meg; a teljes vég, aztán a menekülők lekaszabolása nem késett soká. Hat óra tájban a költő már vérében fetrengett a cár és a császár zsoldosai, három-négy halottrabló között. Utolsó pillantása ezekre esett. Ha azonnal meghalt. Kívánságunk ennyi rettenet közt már csak az a keserű kívánság lehet, hogy bár azonnal halt volna meg valóban. Heydte halotról beszél. De hátha csak eszméletlenül sebesültet látott? Tanúvallomásának ezt a részét nem támasztja alá más adat.”

ILLYÉS Gyula, *Petőfi halála Segesváron* = I. Gy., *Petőfi Sándor* = <http://mek.niif.hu/00600/00681/html/index.htm> [2008. 02. 22.]

* HORVÁTH János, *Petőfi Sándor*, Bp., Pallas Rt, 1922, 505. Az utolsó mondat utalása Arany János *Kozmopolita költészet* (1877) című versének két sorát parafrazálja: „Nekem áldott az a bölcső, / Mely magyarrá ringatott.”

Szilágyi Domokos: Héjjasfalva felé

I
Lihegve fordult vissza. Már
ha itt vagy: hát szemből, Halál!

(Nemcsak ő s hona: tenhazád
is vérzik itt – tudod, kozák?)

Nem ágyban, nem párnák között.
De így se! – Nagy kötést kötött

– hol a kivívt diadal?
melyért még az ő fiatal

élete sem kár! semmi se!
ha hősökért zeng gyászmise,

hősökért, akik istenek
módjára erőt vettenek

a zsnoknokságon! – Ó, de így!
ravasz, alattomos, irigy

sors martalékaként! – Ha már
halni kell: hát szemből, Halál!

Az örökéletre látó
így keresi meg – a halott.

II
Papírok, szétszórt iratok
a test mellett. Nem-siratott

hulla – egy a többi között:
hisz végképpen levetkőzött

– levetkőztették! – e tüzes
életből. – Távozol – fizess!

Halál, ó szörnyű uzsorás!
– Hisz úgyis örölte a láz,

a lelki, testi – – kell-e még
idézni izzó szellemét – – –

dehogy. Itt van. Hivatlanul.
Örök plebejus: Ő az úr.

III
Civil őrnagy. Nincs lova se.
S reménytelen szerelmese

a szabadságnak. Lásd, kozák,
tiédnek is. Elátkozád,

„fugva, husztuzva” – és ölőd.
Itt, Fejéregyháza fölött.

Kortársaid legjobbját
döfi át bosszuló pikád.

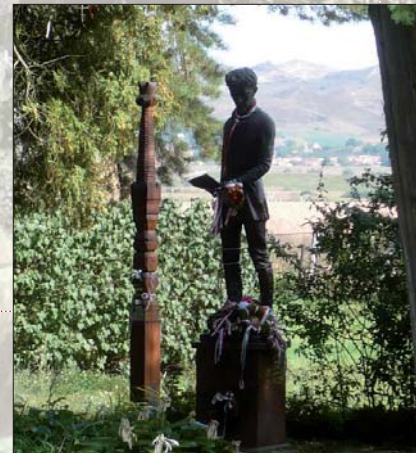
IV
Napszállta? – már ki éri meg?
Még visszanéz. Szalad. Liheg.

Van út – kiút nincsen. – Ha már
halni kell: hát szemből, Halál!

Szemből, szívem, egyem, valóm.
Hadd lássalak még meghalón.

Érezzelek, tapintsalak.
Aztán nincs már kín, nincs salak,
verejték, szégyen, semmi gond.
Mért fut az élet, a bolond?

utolsó percig! – Nincsen ír rá,
toll, tinta, kéz, amely leírná,
agy, hogy fölfogja, lássa szem.
„El vagyok veszve, azt hiszem.”

Varró Dániel: Mese #2

„Az a tó, az a tó. Emlékszel arra a tóra?”
(Szócs Géza)

Vagy inkább azt szeretnéd hallani,
hogymilyen lesz, mikor majd kint a pusztán?
Hol zöld a fű, a tó, a nád, a puszpáng,
hol pödrött szarvú rackajuh bitangol,
és kapirgál a tyúk, a parlagi?
Mikor én ács leszek, te főköttös menyecske?
Megint? Ma is? Nem unsz rá? Minden este?
Na jó.

Szóval, tudod, ahol van az a tó,
amit a nép, az itt lakó
csak úgy nevez, hogy Medvefürdető
(nem tudni mért,
hogymért, nem tudható),
hol porontyuk a levelik
kuruttvolásra nevelik,
s ahogy a torkukon kifér, vartyognak doszt az unkáik,

nos, onnét én egy kőhajtásnyira
fogok végezni kötő, ducoló,
állványozó meg több efféle munkát.
Hisz ács leszek. Bizony, hogy ács ám!
S míg róka farkfűrészemmel zenélek
– szólómat száz tücsök kíséri brácsán –,
te hozol nekem kosárban ebédet.

Kijössz hozzám déltájban a mezőre,
a rétre, hol derékig ér a fű,
nyomodban két kutyánk, mert két kutyánk lesz,
mindkettő jócskán medveméretű...

Zsoldos Péter
karikatúrája
Varró Dánielről

Kijössz hozzám a közeli mezőre,
hol én állok, hol ácsod áll közel,
és éppen készülő munkálatomra
kerek szemekkel rácsodálkzol.

Nahát – mondod majd. – Nahát, édes ácsom!
Hát nem hiába tartlak, nem hiába,
jó slambucon meg tejfölös kalácson.

(Pedig csak egy verandát ácsolok majd,
egy tokbélést, vagy egy előtetőt.
Semmi extrát, vagy megerőltetőt.)

És szoknya lesz majd rajtad és kötény.

A hajadban valami kék bogyo lesz,
kék áfonya, vagy nem tudom, kökény –

Kijössz hozzám a dús fűvű mezőre,
hajadban kökény, vagy talán borostyán,
kalácsszagú kézzel végigsimítasz
az arcomon, a serkenő borostán,
és rám nevensz, mert jó sokat nevensz majd,
hisz nem leszel már soha szomorú.

És míg kezemben vígan jár a véső
– a lapos épp úgy, mint a homorú –,
te megterítesz gonddal ott a fűben,
kalácsot, lábost elrendezve gusztán.
Az lesz a szép. Ott lesz a szép, a pusztán.

Ne kérdezd, édes, hogy hol a bonyodalom ebben a mesében. Ez egy olyan mese, amiben nincs bonyodalom. Így aztán cselekmény sincs. Emlékszel a János Vitéz elején, mikor elkóborol a nyáj, és Jancsi csak a felét tudja összeszedni? Hát nem lett volna jobb, ha mindet megtalálja? Ha nem kergeti el petrencés rúddal a gazda, nem kell neki elbujdosnia, és Iluska se hal meg? Ugye, hogy jobb lett volna?

Hát ebben az én mesémben nem fog elbitangolni a nyáj. Csak egyetlen rackajuhunk lesz, és arra is nagyon fogunk ügyelni, kényesen már-már: két terelő kutya jut majd erre az egyszem rackajuhra, és egy kolompot is kötünk a nyakába, hogy mindig halljuk, merre legelészik. Még akkor is, ha épp mással vagyunk elfoglalva. Például pont rácsokolom lelkem piros ajakadra. Vagy épp eszünk. Summa summarum, megspóroljuk magunknak a fölösleges bonyodalmat.

És miután elköltöttük
ezt a finom lakomát,
székhelyem a tópartról a
házunk elé rakom át.

És előveszem a szekercét, az ikerköves köszörűmet,
csavaros és pofás tokmányaim,
központi csúcsos tusketokmányaim,
belső menet nélküli és kónikus üregű belső menetes menesztő
tokmányaim,

gyűrűs tokmányaim és szorítótokmányaim,
egyáltalán az összes tokmányomat.

De a belső menet nélküli és kónikus üregű belső menetes menesztő
tokmányokat visszateszem mégis,

mert dehogy akarlak én majd meneszteni,
szó sincs róla, hogy meneszteni akarnálak ott a pusztán,
és nem lesznek tüskék se bennem,

úgyhogy a tusketokmányokat is kidobom a francba,
hiába hogy központi csúcsosak.

Csak a gyűrűs tokmányokkal meg a szorítótokmányokkal dolgozom
majd. S míg pödrött szarvú rackajuhunk nyírod

én ácsolok én ácsolok ha bírok
míg megfejed a szürke tehenet
egy egyszerűbb szerelmet ehelyett
míg dorombolnak lábadnál a macskák
ami a mostaninál talán csacskább
viszont a kisebb árvizektől megvéd
míg tenyeredből esznek bent a medvék

(Alszol, drága?
Mesélek, elaludtál?)

Arany János

(1817–1882)

„A lantot, a lantot
Szorítsd kebeledhez”
(Mindvégig)

Petőfi rajza Arany Jánosról

Szondi két apródja.

Telkőbe hanyaslott a Drégeli rom,
Rá visszaesint a nap, adás tusa napja;
Stemkőre vele nyájias, szép köldk legyovon,
Térszén lobogós hadi kopja.

Két ifjú sárdel, kezökben a lant,
A kopja tövén, mint ha volna feszület.
Leibongra hadával a völgyben alatt
Ali győzelere-inneget illed.

„Mére nem jön a Szondi két Salavka, miért?
Bülbüln szaru rózsák két menzerei bokra?
Hadd fürne Salavkából gyöngy-sorta füxérel,
Odailót egy huri-nyakra!”

» Ott kölddel az vromó, fenn kölddel a lant.
László's kopjával a gyász basa sírján:
Ott sárdel a gyöngy-pár, kezében a lant,
És pengeri, pengeri, sírván: “

... I hogy feljöve Márton, az orosz nap,
Kevély ikenettel a törz Ali küldse:
Add meg kegyelemre, jó Szondi, magad!
Még nem marad itt anyaszülte.

„Szép urfiat! inmár e putza halom
É kopja tövén nincs mér: pengeri söbbel:
Lerszel velem, ott lenn át nagy vigalom,
Odalenn vár mézixü sörbet — “

Mondjad neki Márton, in ezt feleled:
Pegyeshet uradtól nem vár soká Szondi,
Térszén kezében két a kegyelem:
Egyesét vda fog folyamodni.

A Kapcsos könyv első oldala. Arany a Szondi két apródját másolta bele először a Gyulai Páltól ajándékba kapott könyvébe. Jelzi e tény a vers különös jelentőségét az életműben: hasonlóképpen, mint Babits és Ady kötetnyitó szövegei, az In Horatium vagy a Google és Magoogle Google fia vagyok én... a Szondi két apródja is akként jelöli ki a születendő „kötet” legfontosabb esztétikai és emberi értékeit.

A szimbólumteremtés felé

(Esszé)

„Arany János, a legmagyarabb költő, talán épp képességnek és szerep-teremtő erőnek ebben az aránytalanságában a legmagyarabb. Nincs irodalmunknak nagyobb költői erőkétsége nála. Sosem álltunk közelebb ahhoz, hogy egy elsőrangú összegezőt, egy Cervantest, Shakespeare-t, Aristophanest adjunk a világnak, mint mikor a kvietált [‘kilépett’] színészfiú tollat fogott.”

NÉMETH László, *Arany János* = www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/magyar/nemethl/nemeth4.hun [2008. 02. 26.]

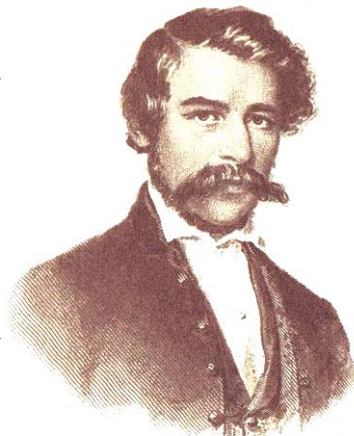
Szemérmes szelídséggel szóló őszinte hangja összegzését adja mindannak, amit a 19. század derekáig a magyar irodalom elért és megteremtett. Szerepe s személyiségének lényege szerint nemcsak összegző azonban, hanem kezdeményező is. Ő az, aki a kései romantika költőjeként verse emeli a 20. század jövőjéig izgalmát és retteneteit megsejtő élményeket.

Költészetének értékalakzatait tekintve elsőként talán épp harmónia és diszharmónia egymásnak feszülését veheti észre az olvasó. Azt a mindvégig megtartott és főszólamaiból kihallható dallamot, mely belső igényként fogalmazza meg a derű, a nyugalom, a méltó emberi lét igényét. Másfelől pedig az ezzel szemben érzékelhető ▶ disszonanciaélményt, fáradtságot, csalódottságot, ▶ dezillúziót.

A biztos (m)értékek megléte, a viszonyítási pontok örökérvényűsége az egyik oldalon, az elbizonytalanodás, a széttöredezettség korélménye a másikon. A szeretet, a megértés lehetőségességében való hit egyfelől, az elidegenedés, a szabadság- és szeretethiány tragikus tapasztalata másfelől. Még fordításai is ezt a két pólust jelzik. Arisztophanész és Shakespeare jelenti számára a kétfajta feloldási lehetőséget. Irónia, szarkazmus, gúny a világgal szemben – ám a vállalt élet tragikumába bele is lehet halni. Ha a választás szabadsága megadatik az ember számára, akkor azonban otthonosabbá rendezhető át a létezés.

De ha minden elveszett, akkor az ember és ember közötti legbensőségebb viszony, a szeretet is kiürülhet valamely évtizedekből. Elfogyhatnak a szándékok, utat téveszthetnek az akaratok.

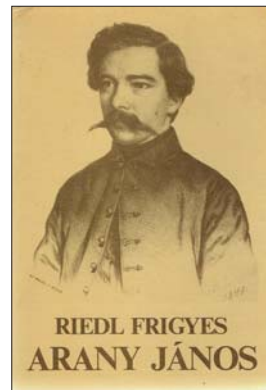
Arany János versei erről a magányról beszélnek. A 19. század második felének darabokra hullása, a valóság látszatosságának, az öncsalásnak felismerése rejlik bennük. Az emberi szó lehetetlenségének élménye fogalmazódik metaforákká, hasonlatokká, költői beszéddé emelt megfontolt válaszaiban.

Barabás Miklós metszete (1856)

DISSZONANCIA (zavaró, feloldhatatlan) ellentmondás

DEZILLÚZIÓ A pozitív értékek elvesztése vagy létrejöttük lehetetlensége miatt érzett szomorúság.

Az első Arany-monográfia 1887-ben jelent meg (ez egy későbbi kiadás)

Vojtina ars poeticája

(Részletek)

Győzz meg, hogy ami látszik, az való:
Akkor neved költő lesz, nem csaló, –
Amint nem az volt rég az átheni,
Malacvisítást tudva színleni;
Ellenben a pór, aki szúr alatt
Ríkatta disznát, és kuhin* maradt,
Bár a visítót gúnyosan emelte,
A hallgatók fütytyét megérdemelte.
Mert a közönség érzé, hogy amaz
Úgy rí, miként *legtöbbször* a malac,
Míg a valódi – csont és vér noha –
Tán úgy sikoltott, mint másszor soha.

Itt a különbség: hogy e látszatot
Igaz nélkül meg nem csinálhatod.
Csakhogy nem ami *rész szerint* igaz, –
Olyan kell, mi *egészben* s *mindig* az.
Tán nem való, hogy ez s ez úgy esett,
Tán ráfogás a felhozott eset:
Mátyás király nem mondta s tette azt;
Szegény Tiborc nem volt élő paraszt;
Bánk, a nejevel, megvénuilt falun,
Sosem dühöngte többé a szarun,
Evelt, ivott, míg végre elalún:
De mit nekem *valód*, ha ez esetben
Bánk törpe lesz, Mátyás következtlen?
Ha semmi évszám, krónikás adat
Engem le nem győz, hogy nem tett vadat?
Nekem egész ember kell és király,
Vagy férj, nejeért aki bosszut áll,
S ember-, király-, meg férjben az egyén:
Csíp-csup igazgal nem törődöm én. [...]

Nem a való hát: annak égi *más*sa
Lesz, amitől függ az ének varázsa:
E hűtlen hívség, mely szebbít, nagyít –
Sulykot, bizony, nem egyszer elhajít:
Ez alkonyságár, mely az árnyakat,
E köd, mely nőtetí a tárgyakat;
E fénytörődés átlátszó habon,
E *zöld*, esős lég egy május-napon;
Ez önmagánál szebb, dicsőbb természet:
Egyszóval... a költészet. [...]

Számára a pontos-szép szó a mindenséget jelenti; ezért szegődik a kimondhatatlan kimondására. Epikus történetei és lírai megnyilatkozásai is mély sebeket takarnak: a lét fájalmát, fáradt reggelek és éjszákak terhét. A kor tragikai vétsége az elfordulás, a kommunikációhiány. A vershősök pókháló-sorsukba burkolóznak, bezárkóznak önnön köreikbe vagy önmaguk végtelenjébe. S – közelében a télnek – várnak vigaszra, reményre. Az itteni vágyak már fogyóban.

A reményt azonban éppen az alkotás gesztusa tartja fenn, s teremti majd újjá az 1849-es csalódás után, de még a nagy kiábrándulások előtt. Negyedszázadra a századfordulótól. Ahogy az évszázad elfogy, úgy lesz azonban egyre világosabb a gondolkodó elmék számára, hogy ebből a reményből sajnos mind több a látszat. S egyre kevesebb a hit, mely az ötven év előtti bizakodások élesztője, beteljesítője lehetne.

Talán Arany János volt az, aki legjobban érezte a Petőfi-költészet, a Petőfi-jelenség lényegét, az akkori közvetlen megszólalás fontosságát. Poétikai szempontból azonban magára nézve sohasem fogadta el egészében ezeket az eszményeket (még a *Toldi*ban sem!). Más tudott maradni, s tovább tudott lépni egy új beszédmód, a szimbólumteremtés felé.

Ady diszharmonikus összegzései és immár mindent jelképpé emelő szimbolizmus lesz majd az ő sejtéseinek folytatása. Hangulatainak, megjelenített, teremtett figurái titokzatos életének, kesernyés-önironikus létfilozófiájának méltó beteljesülése. Ugyanazok a szenvedélyek nőnek majd mitikus lényekké Adynál, melyek Arany vershőseit, elsősorban balladahőseit mozgatják. Vér, bűn, pénz, felelősség, elvesztegetett múlt, kisemmizett élet, szeretetlenség. Ady egyszer-használható szimbólumainak őstípusait ugyanis Arany János fogalmazza meg először a magyar költészetben.

Medgyessy Ferenc Petőfi-szobra
Debrecenben

* kuhin: 'szégyenben'

1. Készítsetek elő egy vagy akár több Arany János-projektet! Az alábbi elképzelések közül is választhattok, de még jobb, ha Ti újabbakat találtok ki!

a) Gyűjtsetek Németh Lászlónak a fejezet elején idézett szövegéhez hasonló, Arany János költészetének egészét megragadni igyekvő összegzéseket a szakirodalomban! Rendszerezétek egy táblázatban a különböző megállapításokat! A táblázat szempontjai lehetnek például ilyenek: „szerepteremtés”, „magyarság”, „költői erő” stb. Keressetek még további író, költő által jegyzett, Aranyról szóló könyveket, s ezeket is építsétek be a táblázatba!

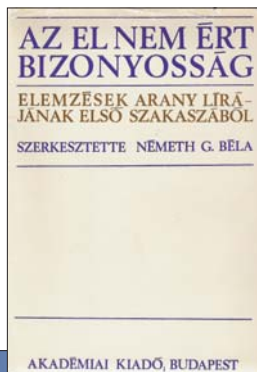
b) Szedjétek össze az Arany-ábrázolásokat is, és készítsétek belőlük egy virtuális kiállítást! Ennek jellemzőit, műfaját tanulmányozhatjátok az Őszikéssel kapcsolatban ezen a webcímen: www.bibl.u-szeged.hu/oszikiek (Így egyben fel is készültek az Őszikéssel kapcsolatos, nemsokára következő tanulmányaitokra ☺ !)

c) Arany János költészetével kapcsolatban sok későbbi verselőnél találtok párhuzamokat, utalásokat, ► intertextusokat. Készítsetek egy csokorra valót Magatok is hasonlókból: vagyis alkossatok olyan „sorozatok”-at, mint a [következő oldalon](#) olvasható versek!

d) Mit gondoltok, nem volna érdemes egy egészen döbbenetes-elképesztő térgeometriai, vagyis háromdimenziós modellen ábrázolni az Arany-, a Babits- és a Kovács András Ferenc-szöveg összefüggéseit (lásd a [120. oldalt!](#))? Esetleg valamiképpen digitálisan egymásba forgatni a három verset... ☺? (Utóbbi kettővel [jövőre](#) is találkozunk!)

e) A *Vojtina ars poeticájának* „újrairásai”-ról is érdemes volna egy külön projektet készíteni ☺! Keressétek meg Juhász Gyula *Vojtina új ars poéticaja fiatal költőkhöz*, Takáts Gyula *Vojtina levele*, Kovács András Ferenc *Vojtina vázlatfüzetéből*, Kukorelly Endre *Vojtina-redivivus* című versét, illetve Parti Nagy Lajos *Teufelhúr* című novelláját!

INTERTEXT(US), INTERTEXTUALITÁS ‘Szövegköziség’ – szövegek egymásra való utalását, szándékos hatását idézettel vagy más, felismerhető módon érzékeltető jelenség.

Az Arany-életmű újraértése a modern irodalomtudományi irányzatok jegyében e tanulmánykötettel kezdődött 1972-ben. De mit jelenthet a cím?

Nagyszalontán (Salonta), a szülővárosban Arany János-emlékkiállítás tekinthetünk meg a híres Csonka-toronyban

Babits Mihály

Arany Jánoshoz

(Egy megzavart verselő a XX. században)

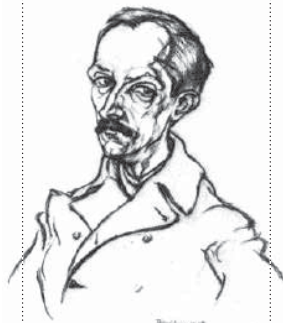
Hunyt mesterünk! tehozzád száll az ének:
ládd, léha gáncok lantom elborítják
s mint gyermek hogyha idegenbe szidják
édesapjához panaszkodni tér meg:

úgy hozzád én. E nemzedék szemének
gyenge e láng, bár új olajak szitják:
cintányérral mulatnak már a szittyák
s rejtett kincset sejteni rá nem érnek.

S kiáltanak: Nincs benne tűz, sem érzés!
nem takart seb kell, inkább festett vérzés!
és jönnek az új lantosok sereggel,

sebes szavakkal és hangos sebekkel:
egy sem tudja mit mond, de szóra bátor,
magát mutatni hősi gladiátor.

(1910)

Tihanyi Lajos: Babits
Mihály portréja (1918)

Kovács András Ferenc

Babits Mihályhoz

(Egy megzavart verselő a XX. században)

Hunyt mesterem! ma hozzád száll az ének:
ládd, léha gáncok hangom elborítják
s mint gyermek hogyha idegenbe szidják
édesapjához kapaszkodni tér meg:

úgy hozzád én. E nemzedék szemének
gyenge e láng, bár új olajak szitják:
cintányérral mulatnak már a szittyák
s rejtett kincset sejteni rá nem érnek.

S kiáltanak: Nincs benne tűz, sem érzés!
nem takart seb kell, inkább festett vérzés!
és jönnek az új hangosok sereggel,

sebes szavakkal és hangos sebekkel:
egy sem tudja mit mond, de szóra bátor,
magát mutatni hősi gladiátor.

(Kötetben: 2002)

„El, el a bizonytalanba!
Rengj, hajóm, szabad hullámon.
És ne tudjam, így rohanva,
Meddig *halál*, meddig *álom*!

„A párhuzam nyilvánvaló. Arany olyan közel kerül itt [ti. a *Reményem* című versben – F. B.] kora legmodernebb európai költészetéhez, mint talán soha másutt. [...]

A biedermeier csónakmotívum az ötvenes évekre már kimerült, alkalmatlanná vált nagy, korszerű költői mondanivalók kifejezésére. Ezt látszik jelezni a versbeli váltás és a motívum erős deformációja. De a nagy szimbólumig e váltás ellenére sem jut el, csak a közelébe: a vers addigi menete és egész szerkezete által hordozott allegorikus képlet visszahúzza, megköti a szimbólum szabad kibomlását. [...]

Az ambivalencia alapvető fontosságú még egy sor Arany-versben, pl. a *Kertben* esetében, ahol áthatja a vers egészét és minden versbeli értéket uralma alá von.

A *Reményem*ben hatása sokrétű – jelen van az allegorikus szerkezet és a szimbólumot kívánó, majdnem ki is kényszerítő élmény harcában és a végső kimondás eltávolításában-elhárításában is. A költő ezer szállal köti meg magát, mint az a bizonyos vad a *Visszatekintés*ben. [...]

...a vers Arany lényeges kísérlete, sajátosan illeszkedik az álom–való és a létösszegző versek sorába egyaránt. Egyetlen nagy hagyományos képre épül, stílustörténetileg jól követhetően önmagában képviselve a motívum használatában a múlt század közepén bekövetkezett változást. [...] Egyes szakaszai Arany legjobb színvonalán íródtak, míg a vers egésze erre a szintre nem jut el, nem mondható sikerültnek...”

ZEMPLÉNYI Ferenc, *Az allegória és a jelkép határán (Reményem)* = *Az el nem ért bizonyosság*, szerk. NÉMETH G. Béla, Bp., Akadémiai, 1972, 75–103, idézett helyek: 91, 97, 99.

A Toldi-trilógia

A *Toldi-trilógiában* is érezhető egyfajta kettősség nemcsak a jelképiségben, hanem a hangulatban, a fogalmazásmódban is. Amilyen természetességgel hat a *Toldi* (1847) nyelvezete, olyannyira feledi az epikusságot a *Toldi estéje* (1847–48; 1854). S végképp leveti magáról az elbeszélő költemény műfaját a *Toldi szerelme* (1879). Ez utóbbi már másképpen beszél. Műfaja inkább közelít a verses regényhez, mely a század végén újjászületve éli reneszánszát. (Gondoljunk épp Arany fiának, Lászlónak *A délibábok hőse* című munkájára!)

A *Toldi szerelme* egy terjedelmes, mégis gyakran játékos költői gonddal szerkesztett „eposz”. Benne az a Toldi jelenik meg, akit az igen szemérmes Aranyak szerelmesként kell ábrázolnia: ez pedig egy másik szerep, nem a harcoss vitézé... S ebben a másik szerepben Miklós bizony nem is viselkedik hibátlanul! De személyisége nem szeplőtelen már a jóval előbb keletkezett *Toldi estéjében* sem.

Az elsőként született rész „hőseposzi”, romantikus jellege egyre inkább háttérbe szorul. Előtérbe merészkedik-kéredzkedik Arany igazi énjé: az ironikus, a hibákat is láttatni akaró „krónikás” figurája.

A *Toldi* hallatlan népszerűséget biztosított számára, s azonnal az irodalom első vonalába emelte. A későbbi időkből a balladák sikere mérhető talán ehhez. Szerénységénél és visszafogottságánál fogva azonban Arany sohasem érezte magához közel a költőfejedelem szerepét. Ezért mindig inkább a szolgálat lehetőségeit kereste, s áldozta föl saját szabadságának jó részét annak érdekében, hogy a köz élete emberibb lehessen.

A *Toldi* annak az értékgyarapításnak a része és részese, mely az 1830–40-es években élet és művészet minden szintjén jelentkezett. Közérthetősége nem póz. Hőse abszolút hős, kinek kalandjai még a valóságban is innen vannak, a hétköznapi élet kisszerűségein azonban már túl.

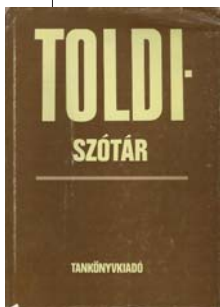
Egy fiatalember, aki képes kiemelkedni, értékeit megmutatni: kétségtelenül szimbólummá vált személyiség. Lehet példakép, lehet közösségek magatartásának meghatározója, lelkesedések egybefogalmazója. Rajta keresztül, személyiségén s az őt megelevenítő szöveg varázsán keresztül egy évszázad nemzedékei ismerték és szerették meg a magyar irodalmat.

„A metaforikus- és a cselekményszerkezet összevetése végeredményben megadja a választ a fent felmerült kérdésre: miért éppen »feltámadás-történetként« jelenik meg Toldi újjáírt története? A cselekménybeli ismétlődések alapján nézve Toldi minden győzelme együtt jár a saját tulajdonságaival való szembesüléssel, azok felismerésével és az önmagán aratott győzelemmel. Ennek megfelelője a szöveg metaforikus szintjén a »feltámadás« szemantikai alakzata, amely a teljes sorsfolyamat kísérőjeként az elbeszélés fölöttes szövegét, a versnyelvi megnyilatkozást átfogja. Az elbeszélő költemény versnyelvi többlete így végeredményben az egyes cselekvések és a teljes »ember-öltő« között von párhuzamot, s ezzel az emberi cselekvés példázatát alkotja meg: minden cselekvés magába sűríti a teljes életet, a sok kis önelgyőzésen alapuló önformálás történetének egyszerűségét.”

Kovács Gábor, *Versbeszéd és történetképzés összefüggése Arany János Toldi című elbeszélő költeményében = A szó élete – Tanulmányok a hatvanéves Kovács Árpád tiszteletére*, szerk. SZITÁR Katalin, Budapest, Argumentum, 2004, 306–319, idézet: 319.

1. Arany János kétségtelenül az egyik leggazdagabb szókincsű magyar alkotó volt. Passzív szókincse százezres nagyságrendű lehetett; szemben egy átlagos értelmiségi néhány tízezerrel... Keresd meg könyvtárban a *Toldi-szótárt* – igen tanulságos és szórakoztató (!) „olvasmány”!

2. Te el tudod képzelni, hogy Arany nem írt szerelmes verset (vannak, akik szerint írt, csak elégette őket...)? S hogy ezért is volt nehéz megalkotnia a szerelmes Miklós alakját. No meg azért, mert a *Toldi*-ban olyasfajta ígéretet tett, mely szerint hősének „Nem is lőn asszonnyal tartós barátsága, / Azután sem lépett soha házasságra”...

3. Milyen lélektani vagy poétikai okokra gondolsz az előbbi kérdésre válaszolva, amikor Arany (hiányzó?) szerelmi költészetéről elmélkedsz? Hol tudnál utánanézni annak, hogy gondolataid helyesek-e?

A TOLDI ESTÉJE (végső változat: 1854) elégikusabb szemléletben fogant mű: benne van az elmúlás fájdalma, de az elmúlással szemben életértékké tett alkotás, fejlődés hite is. Előképe annak a szemléletnek, mely aztán Arany egész költészetében uralkodóvá vált; s megrázó egyszerűségében utolsó versében nyilatkozott meg:

Sejtelem

Életem hatvanhatodik évébe'
Köt engemet a jó Isten kérébe,
Betakarít régi rakott csűrűbe,
Vet helyemre más gabonát cserébe.

Arany kalapja

A *Toldi* Miklósát bátorsága, igazságérzete, fiatalságának életereje minden szempontból megkérdőjelezhetetlen személyiséggé teszi. Még cselekedeteinek olykori bosszújellegét is megbocsátjuk neki. Soha nemcsak önnönmagát, hanem mindannyiunk szimbolikus megtestesítőjét látjuk benne. Azt a személyt, aki helyettünk is kivívja az igazságot.

A *Toldi estéjének* azonban bonyolultabb igazságai vannak. Az emberi létezés alaptörvényeit megtartja ez a szöveg is, kiderül azonban, hogy azokat nem szabad mindentől függetlenül értelmezni. Világossá válik, hogy hagyomány és megújulás dolgában aligha lehet objektíven, a történelem résztvevőinek megkérdése nélkül ítélni...

Miklós – mint már említettük – soha nem volt hibátlan hős. A *Toldi estéjében* azonban már jobban hasonlít egy végzet sújtotta figurára, mint korábbi önmagára. Tragikai vétségeket követ el, hibát hibára halmoz. Hiába menti meg hazáját, személyisége végső megmerevedésétől csak a halál válthatja meg. Túlélt volna önmagát? Ha ezt nem is mondjuk, az kétségtelen, hogy Arany e második alakformálásában jobban közelít Dosztojevszkij korabeli összetett jellemeihez, Madách kételkedő Ádámjához, mint a János vitéz „testvére”-ként emlegetett fiatal Miklósához.

Arany János jellemábrázolásának nagyszerűsége mutatkozik meg az öreg *Toldi* alakjának megformálásában. A figura így, a maga összetettségében ábrázolva az emberi sorsot, igazán közel kerülhet a közönség érzékenyebb részéhez. Elsősorban azokhoz, akik egy műalkotásban nem feltétlenül csak az önfeledt szórakozás lehetőségeit keresik. Hanem sokkal inkább az önmegismerés és a változáshoz való erőgyűjtés esélyének tekintik az olvasást.

31

„Vagy hát nem szeretet volt, hanem gyűlölség.
Hogy simítani kezdtem a nemzet erkölcsét,
S azt akartam, hogy a népek dísze légyen,
Kivel becsületet valljak és ne szégyent?–

Hajt az idő gyorsan – rendes útján eljár – –
Ha felülünk, felvesz, ha maradunk, nem vár;
Változik a világ: *gyengül*, ami erős,
És *erős* lesz, ami gyenge volt azelőtt.

32

Hajt az idő, nem vár: elhalunk mi, vének,
Csak híre marad fenn karunk erejének:
Más öltöbéli nép, más ivadék nő fel,
Aki ésszel hódít, nem testi erővel.

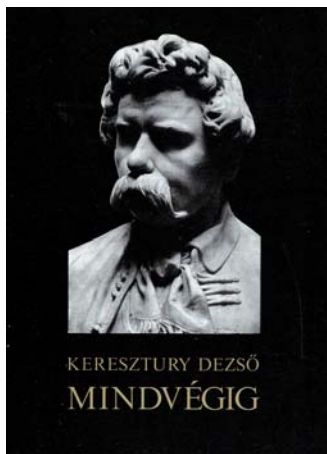
Ím az ész nemrég is egyszerű *port* talált,
Mely egész hadakra képes szórni halált;
Toldi vagy nem Toldi... hull előtte sorban:
Az ész ereje győz abban a kis porban!”

(Részlet a *Toldi estéje* utolsó énekéből)

4. Nézz utána, hol van illosva,
ahol szobrot kapott a falu
híres szülöttre, aki nem más,
mint?!

„Az öreg Toldi, bár kiválósága nem csökkent, kiesett az időből: »humorossá«, majdhogynem nevetségessé lett, a nemzet becsületét megmentő hősi tette ellenére is. Van alakján valami olyan színezet, ami a régi idők illúzióit egy illúziótlan világban esztelenül őrző manchai lovagra emlékeztet. [...] // A *Toldi estéjében* már ezekkel a költői-erkölcsi mozzanatokkal [ti. az egyensúlyteremtés történelmi szándékával és távlatával – F. B.] elmélyítve s élményszerű történelmi távlatba illesztve fogalmazza meg egész emberiművészi magatartásának egyik fő tételét: az önuralom teszi az embert igazán erkölcsi egyéniséggé, s ez az egyén és a közösség fő erénye; ennek hasadékaiba akasztja be – ha támadnak ilyenek – előszeretettel horgait a sors. [...] // A *Toldi estéjének* fő jellemzői: a hangulat nagy ellentéteket vegyítő összetettsége s a költemény fogantatásának, lélektani, erkölcsi, társadalmi problematikájának erős személyessége. [...] // ...a részvét oldja fel elégius záróakkordban a tragikus feszültséget. A halott Toldi búcsúztatására folyamként egybeözlő, lármátlan nép, az égő fáklyák, amelyekből végül csak négy marad »mintegy kalauznak« – lehetne még egy nagyopera befejező képe is. Ahogy azonban, az elhunyt vitéz dolgát emlegetve hazatérő nép távoztával kiürül a színpad, az elégiai magány lesz uralkodóvá. Az őskert hulló levelei s az új hó, mellyel az ég elborítja Toldi sírját: a természet örök rendjében megnyugvó költő méla bölcsességét sugározza.”

KERESZTURY Dezső, *Mindvégig*. Arany János, Bp., Szépirodalmi, 1990, 165, 169, 170.

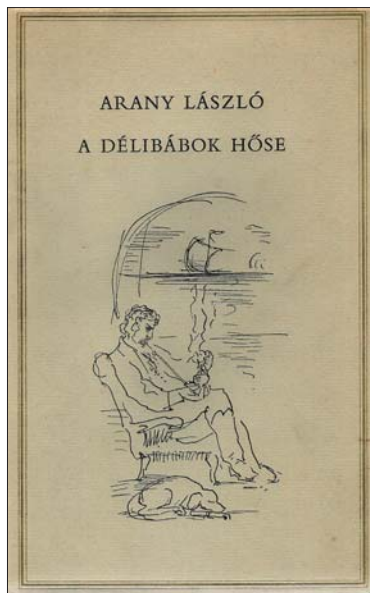

Fadrusz János *a farkasokkal viaskodó Toldit* mintázta meg 1902-ben

5. Keress különböző *Toldi*-adaptációkat és *Toldi*-illusztrációkat!

„Hűbele Balázs még csak nem is dilettáns, mert annak is jelentéktelen. Hisz a dilettáns is akar valamit. Valamit folyamatosan akar, a halálig! Ő az akarattalan akarás, a kis humbug, a semmi-megvalósulás. Lehet, hogy nemzőjének, kihordójának, szülőjének önismérete Hűbele Balázs. És önismeretnek tiszta és kemény. Mert a hit fekszik ebben a versben halottan, a hit bomlik és erjed koraszülött csecsemőként holtan ezen a szegény vers-ravatalon. Az élet-hit, a szeretet hite, a törvénykeresés hite és láza, a megváltódás-lehetőség hite. A hit önmagunkban, a hit a megváltóban. A hit a mindenben. A hit a valami-egyben. A hit a világegyetemben, a hit az ember büszke, szép szívében.”

JUHÁSZ Ferenc, *Hitek halottja: Hűbele Balázs* = www.irodalmi-akademia.hu/dia/diat/muvek/html/JUHASZ/juhasz00259/juhasz00259.html [2009. 03. 02.]

6. Érdemes megismerkedni Arany László verses regényével, *A délibábok hősével*. Hűbele Balázs figurája nemcsak azért érdekes, mert neve mára „szállóigé”-vé vált, hanem erkölcsi-emberi tanulságok okán is. Miklósnak minden sikerül, neki semmi sem... Olvasd el egy mai költő, Juhász Ferenc „kedvcsináló”-ját a lapszélén! (*Jövőre* is összefutunk majd Hűbele Balázssal!)

7. Végezzetek el egy kísérletet! Keressetek valakit, aki tud jelnyelven „beszélni”! Kérjétek meg, hogy „jelelje el” a *Toldi* első énekét! Vegyétek fel filmre a jelelést, majd mutassátok meg egy másik jeltolmácsnak a filmet (aki nem tudja fejből a verset ☺)! Kérjétek meg, hogy írja le, amit lát – vagyis fordítsa vissza a jelelést szöveggé! (Persze ne áruljátok el, hogy mi maga a szöveg, csak annyit mondjatok, hogy egy irodalmi kísérletről van szó!)

8. E fenti kísérletből meg fogjuk érteni mindannyian, hogy mit jelentünk ki akkor, amikor azt mondjuk, hogy Arany János verseit nem lehet lefordítani más nyelvekre...! (Lásd még e gondolatokhoz a *Szondi két apródjáról* szóló rész kérdéseinél az Ignostustól való idézetet is a [239. oldalon!](#))

A sors szorításában

Arany első renden epikus költőnek tartotta magát, s az is volt. Igen jelentős azonban az 1850-es éveknek és a halála előtti bő fél évtizednek lírai termése is. Ekkor már megszabadult az akadémiai főtitkárságtól, a hivatalnokságtól, melyet persze szintén aprólékos gonddal látott el.

Letésem a lantot

Letésem a lantot. Nyugodjék.
Tőlem ne várjon senki dalt.
Nem az vagyok, ki voltam egykor,
Belőlem a jobb rész kihalt.
A tűz nem melegít, nem él:
Csak, mint reves fáé, világa.
Hová lettél, howá levél
Oh lelkem ifjusága!

Más ég hintette rám mosolyját,
Bársony palástban járt a föld,
Madár zengett minden bokorban,
Midőn ez ajak dalra költ.
Fűszerebb az esti szél,
Hímzettebb volt a rét virága.
Hová lettél, howá levél
Oh lelkem ifjusága!

Nem így, magánosan, daloltam:
Versenyben égtek húrjaim;
Baráti szem, művészi gonddal
Függött a lantos ujjain;
Láng gyult a láng gerjelminél
S eggyé fonódott minden ága.
Hová lettél, howá levél
Oh lelkem ifjusága!

Letésem a lantot. Nehéz az.
Kit érdekelne már a dal.
Ki örvend fonnyadó virágnak,
Miután a törzsök kihal:
Ha a fa élte megszakad,
Egy percig éli túl virága.
Oda vagy, érzem, oda vagy
Oh lelkem ifjusága!

(1850. március 19.)

Zengettük a jövő reményit,
Elsírtuk a mult panaszát;
Dicsőség fényével övezték
Körül a nemzetet, hazát:
Minden dalunk friss zöld levél
Gyanánt vegyült koszorujába.
Hová lettél, howá levél
Oh lelkem ifjusága!

Ah, látni véltük sirjainkon
A visszafénylő hírt-nevet:
Hazát és népet álmodánk, mely
Örökre él s megemleget.
Hittük: ha illet a babér,
Lesz aki osszon... Mind hiába!
Hová lettél, howá levél
Oh lelkem ifjusága!

Most... árva énekem, mi vagy te?
Elhunyt daloknak lelke tán,
Mely temetőből, mint kisértet,
Jár még föl a halál után...?
Hímzett, virágos szemfedél...?
Szó, mely kiált a pusztaságba...?
Hová lettél, howá levél
Oh lelkem ifjusága!

Nyilasy Balázs irodalomtörténész „az egyensúlyhiányos létezés-élmény” költőjének nevezi Aranyt, majd így fogalmaz: „Arany János nem annyira a válság, mint inkább a kétirányú látás, a köztöltő költőjének vizionálom, akibe a tagadás igénye mellett az állítás igénye is beleygőkerezett, akiben egészségőrző és krízisérzékítő tendenciák nagyjából egyforma erővel és arányban vannak jelen.”

NYILASY Balázs, *Arany János*, Bp., Korona, 1999, 19, illetve 21.

Egy különleges formájú „reves fa” – vajon mit jelent ez a szó...? – Kőszegen a Kálvária-dombon. Mintha élne... Mintha egyenesen Arany János sorsverseinek lenne ihletett megjelenítője...

A magyar költészet csúcsait jelzik az olyan költemények, mint az *Ősszel*, a *Letésem a lantot*, a *Kertben*, *A lejtőn*, *Az örök zsidó*. Az *Őszikék*-korszakból az *Epilogus*, a *Tamburás öreg úr*, a *Vásárban*, *A tölgyek alatt*, a *Mindvégig*. Ezekben a lírai versekben is ott érezhető azonban a szavak, a kifejezett érzelmek mögött valamilyen epikus töredéke létnek és időnek, embertörténésnek. Megőrzött humor, elégia, olykor melankólia.

Így van ez az 1950-ben írott, *Letésem a lantot* című versben is. A végső elkecseregettség lemondásán már az emlékezés sem tud segíteni.

A lassú égéssel korhadó fa pislákolása már nem az ifjú remények erős hitét idézi, hanem a lelkesedéses évtizedektől való elválás fájdalmát. „Versenyben égtek húrjaim” – mondja később: Petőfitől búcsúzik a vers. Megszűntek immár azok a közösségek, melyek a költészetnek s a cselekvésnek termékeny talaját adták. Nem is érdekel senkit a vers, nincs is értelme a költészetnek. „Negatív ars poetica” – mondhatnánk. Időszembesítő elégia, melyben az értékes múlt és az értéktelen jelen képei vetítődnek egymásra. Elveszített szabadságharc, elveszített barát: semmivé vált remények korszaka ez.

*„...mint reves fáé, világa” – egy fa
lant formájú maradványa szintén a kőszegi Kálvária-dombon*

1. Értelmezték a szövegben említett versekkel együtt a két korhadó, ám belülről mégis parázsló fáról készült fotót!

2. Mindegyik említett költeményben megtalálhatjátok a létezés örök dilemmáit. Menni vagy maradni, harcolni vagy nem harcolni, melyik is volna a jobb, méltóbb, emberibb cselekedet...? Beszélgetsetek ezekről a témákról!

3. Keressetek még művészeti alkotásokat, melyek ugyanezeket a kérdéseket fogalmazzák meg!

4. Készítsetek belőlük egy ppt-prezentációt, de ne az egyszerűbb fajtából, hanem egy rendesen animált, kissé feltuningolt bemutató legyen, amely a különböző egyedi effektekkel festi alá a mondandót!

5. Hallgassatok közben Wagner- vagy Chopin-zenét 😊!

A lant szinte már az egész életnek jelképévé vált: „Nehéz az”. A szimbólum végigvonul Arany János költészetén: kulcsszerepet játszik a *Szondi két apródjában*, középponti eleme a *Mindvégig* című, „pozitív” öregkori ars poeticának, s igen lényeges motívuma a *walesi bárdok*nak. 1850-ben „leteszi” a költő, „abbahagyja” a versírást. Mégsem kiábrándulás ez, hanem az a fajta szomorúság, melyet akkor érez az ember, ha számára nagyon fontos dolgok végét kell látnia. Mély és kegyetlen szomorúság, de nem múlhatatlan érzés: törvényszerű ugyanis, hogy az itt maradók lelkében felülkerekedjék az élni akarás. Ha „a lélek ifjúsága” már véglegesen el is veszett, férfias tettekkel még a maguk arcára formálhatják a most még zord és hideg hétköznapiakat. S ennyi talán vigasznak is elég lehet.

A *Kertben* című vers (1851) „majdnem-ballada”. Beszédmódja még nem olyan intenzíven sűrített, drámaisága több szálon „teremtődik meg”. Mégis: nem is egy ballada lehetősége van benne e költeményben. Epikus részleteiből áll össze a végkövetkeztetés: „Közönyös a világ...”

Az elidegenedés korérezésének egyik legpontosabb megfogalmazását adja Arany. Később aztán majd eltűnik verseiből minden – vagy majdnem minden – szerzői kommentár, szándékoltan észrevehetőnek szánt gesztus. Egyre rejtjelesebben közli majd a világról s a korról való véleményét: ekkor születnek szimbólumokat dajkáló, a végső kérdéseket felvető balladáit. Azok a balladák, amelyek határhelyzetekben, elhibázott döntések és nagy-nagy bizonyosságok megszerzése után mutatják meg, milyen is az ember valójában. A tragikai vétségeivel, hibáival viselő ember, aki azonban mégiscsak egyetlen letéteményese saját, méltóbb jövőjének, szabadságának.

Megrázóan vetít általános létélménnyé fájdalmat, menekülést, üldözöttséget Az *örök zsidó* című szerepvers. Ez szintén átmeneti alkotás: balladisztikus dráma és stilizált epika vegyül egymással a lírai azonosulás mélységein átszűrve.

Kertben

(Részlet)

Közönyös a világ... az élet
Egy összezsúfolt táncterem,
Sűrög-forog, jő-megy a népség
Be és ki, szünes-szüntelen.
És a jövőket, távozókat
Ki győzné mind köszönteni!
Nagy részvétel, ha némelyikünk
Az ismerőst... megismeri.

Közönyös a világ... az ember
Önző, falékony húsdarab,
Mikép a hernyó, telhetetlen,
Mindég előre más s – harap.
S ha elsöpört egy ivadékot
Ama vén kertész, a halál,
Más kél megint, ha nem rosszabb, de
Nem is jobb a tavalyinál.

Az örök zsidó

Pihenni már. – Nem, nem lehet:
Vész és vihar hajt engemet,
Alattam a föld nem szilárd,
Fejem fölött kétélű bárd...
Tovább! tovább!

Az út, hová talpam nyomul,
Súlyed, ropog, átvékonyul;
Ónsúllyal a koloszi lég
Elzúzna, ha megállanék...
Tovább! tovább!

Rettent a perc, a létező,
S teher minden következő;
Új léptem új kigyón tapod:
Cyülölöm a mát s holnapot...
Tovább! tovább!

Éhes vagyok: ennem iszony;
Láng az ital, midőn iszom;
Álmam szilaj fölrettenés,
Kárpit megől szívembe kés...
Tovább! tovább!

S melyet hazud a sivatag,
Mind délibáb: tó és patak;
Gyümölcs unszol, friss balzsamu:
Kívül arany, belül hamu...
Tovább! tovább!

Rohannom kell – s a földi boly
Mellettem gyorsan visszafoly:
Ködfátyol-kép az emberek:
Én egy arcot sem ismerek...
Tovább! tovább!

Oh, mily tömeg! s én egyedül,
Útam habár közé vegyül:
Érzem, mint csónak a habot,
Hogy átmenet mind rám csapott...
Tovább! tovább!

Az üstökös meg' visszatér,
Kiröppent nyíl oda is ér,
Az eldobott kő megpihen:
Én céltalan, én szüntelen
Tovább! tovább!

Pusztán folyam mért nem vagyok,
Hogy inna fel aszú homok!
Mért nem futó, veszett vihar,
Mely ormokon egyszer kihal...
Tovább! tovább!

Írígylem az ágról szakadt
Levelkét: hisz majd fennakad;
Írígylem az ördögsekért:
Árokba hull: céljához ért...
Tovább! tovább!

Szegény zsidó... Szegény szívem:
Előbb-utóbb majd megpihen.
Az irgalom nagy és örök,
Megszán s átkom nem mennydörög:
Tovább! tovább!

(1860)

Kányádi Sándor: Ballada

Guggol a kúton a gyerek,
kezében kortyol a korsó.
Kék szárnyú pillangó libeg
a kút fölé. – Jaj, a korsó!

Koccan a korsó, csobban a
víz, – azon mereng a lepke:
a gyűrűző vízre szálljon-e,
vagy a cserepekre.

(1961)

Hollósy Simon: Tengerihántás (1855)

A balladák

Greguss Ágost, 19. századi irodalomtudós a műfajról szóló kismonográfiájában meghatározza a ballada fogalmát. Mindhárom műnemre utal, amikor ezt mondja: [a ballada] „dráma dalban elbeszéve”. Még tömörebben szól később: a ballada „drámai dal”^{*}.

Arany János balladái a tisztaság, a megmaradás, a szabadság, a felelősség, a bűn és bűnhődés velünk való köreit remegtetik meg bennünk. Mindazzal számot vetnek, ami földi létében érheti az embert. A *Rákócziné*, a *Rozgonyiné*, a *walesi bárdok*, a *Mátyás anyja* vagy a *Szondi két apródja* történelmi példázata egyaránt átolvasható a mába. A *Tetemre hívás*, a *Tengeri-hántás* vagy a *Vörös Rébék*, az *Ágnes asszony*, a *Zách Klára* tragikumának lényege ma is érzékelhető.

A balladák viszonylag könnyen megérthetőek. Ugyanakkor azonban többszöri olvasás után fedez fel bennük az érdeklődő új és új jelentésrétegeket. Egy lírai költeménynél mindig friss titkokat rejtenek a szóképek s egyéb stilisztikai eszközök. A balladai homályból pedig egyre több arc és sejtetem tűnik elő. A balladák szereplői általában igen sokat elárulnak saját magukról, korukról és viszonyaikról azzal, ahogyan és amit beszélnek. Ezért különösen érdekes lehet a művek kommunikációs viszonyainak vizsgálata.

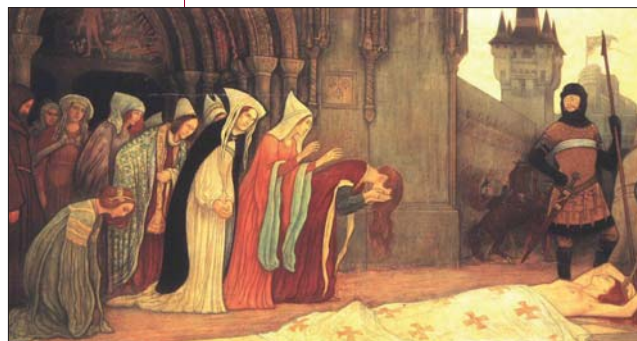
A szereplők rossz kommunikációja, közös jelrendszerre hangolódásának sikertelensége okozza ugyanis a balladákban gyakran a tragédiát. Ez történik a *Tengeri-hántásban*, a *Tetemre hívásban* vagy a *Zách Klára-történetben*. S ha ez törvényszerű visszatérésekkel jelentkezik a balladákban, akkor Arany saját koráról is ítéletet mond. Az emberek nem értik, nem keresik egymást, nem tud eljutni egyik embertől a másikig az értelmes emberi szó. Ezért lesz a 19. század második fele a dezillúzió, az elidegenedettségek kora.

Egy embert jellemez kommunikációjának minősége. Személyiségének legmélyére, motivációira világíthatnak rá azok a szavak, melyeket kiejt, azok a gesztusok, melyekkel közölni szándékozik valamit. A szereplők, az emberek egymás közötti viszonyait pedig az minősíti, hogy képesek-e megérteni egymás gondolatait. Továbbá, hogy miképpen tudják értelmezni a másik ember jeleit, jelrendszereit. S hogy ezek a folyamatok miként zajlanak, bizonyos jellemző a korra, melyben a megszólalók élnek.

Arany János balladáiból nemcsak metaforikusan olvashatjuk ki a korról mondott véleményt. A balladaszereplők kommunikációs gesztusaiból, jelrendszereik felépítéséből is következtethetünk mindezekre. Ezek minőségéből és a jelentések egymás közti egyeztetésének sikeréből vagy sikertelenségéből ugyanígy a megélt idők jellegzetességeit érthetjük meg.

* GREGUSS ÁGOST, *A balladáról*, Bp., Franklin-Társulat, 1886, 190.

A *Zách Klára*-ballada első felében például végig érezhető az a kommunikációs „játék”, melyet a szereplők alkalmaznak. Kéréseiket, akaratukat, biztatásait egy-egy szóval, alig vagy egyáltalán nem mondott (meta)kommunikációs gesztussal jelzik. Ha ki is mondják, amit gondolnak, azt akár többszörös metaforába göngyölik. A királyné és Kázmér öccse pontosan értik egymást az öcs Klárára vonatkozó szándékait illetően. Közben azonban cinikusan összekacsintanak egy kommunikációs gesztussorozat jelrendszerében. Ezzel pedig lehetlenné teszik mások számára a tett előzményeinek későbbi esetleges feltárását.

A kérés a *Zách Klárában*:

„Beteg vagyok érte,
Szívdobogást érzek;
Ha meghalok, egy virágnak
A halottja lészek!”

A válasz:

„Ha beteg vagy, hát fekügy le
Bársony pamlagomra. –”

Jelrendszerüket csak-nekik-valóvá formálják, így mindenki más kizárnak annak értelmezési tartományából. Kázmér cinkos-cinikus szavaira, melyekkel „rózsát” kér, a királyné ugyanazzal a fogalomkörrel válaszol. Elfogadja a kommunikációs szintet, megérti a rejtjelezett kérést. Az unokaöcs immár biztos lehet benne, hogy nénye segíteni fogja becstelen szándékának végrehajtásában.

A nyolcadik strófában aztán a kerítő királyné kegyetlenül indítja végzete felé Klárát: „Megtalárod a térdeplőn [ti. az olvasót, vagyis rózsafüzért], / Ha nem a díványon.” Klára persze nem tud(hat)ja, hogy a díványon nem az „olvasó”-t fogja megtalálni, hanem Kázmért, aki „betegsége” okán „kénytelen volt” oda heveredni...

Zách Klára végső megaláztatását, emberi mivoltának semmibevételét éppen az jelzi, hogy az elveszejtésre törek kizárják őt köreiből. Kommunikációhiányos helyzetbe kényszerítik, miközben vígan lubicokolnak a maguk teremtette jelrendszer számukravalóságában. Ennek kizárólagos értelmezését nemcsak fenntartják maguknak, hanem a szükséges pillanatban akár az egészet meg is szüntetik. Akkor, amikor

Körösfi-Kriesch Aladár: Zách Klára története I–II. (1911)

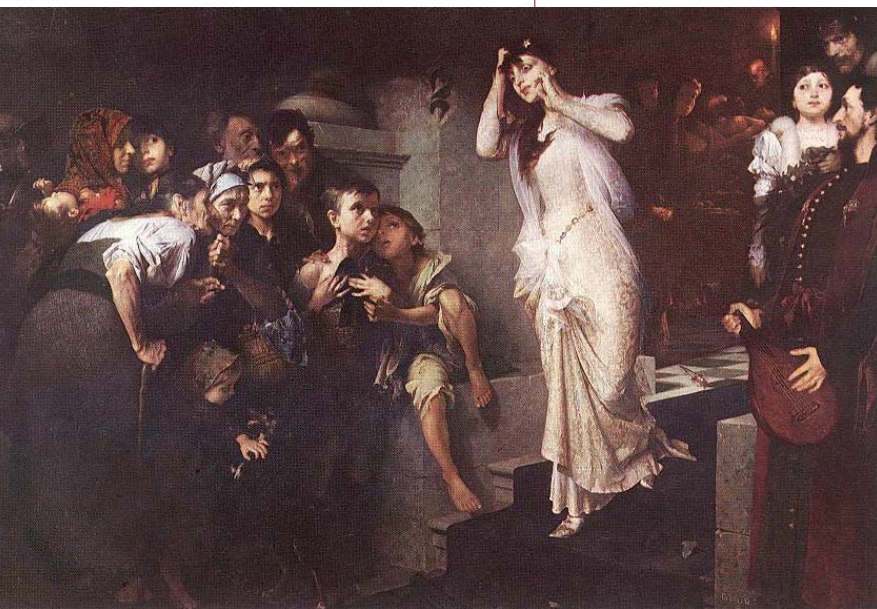
A kommunikációs egyeztetés a *Vörös Rébék*ben Sinkó Tera és Rebi néni között is sikeres. „Hadd jöjjön hát a kasznár” – mondja Tera Rebi néni „fehér pénz”-zel, „mézes bor”-ral megerősített, csábító ajánlatára válaszolva. Pontosán érti az ifjú feleség, hogy mit kívánnak tőle. Férjének, Pörge Daninak esélye sincs a közös jelformálásra. Erőszakba tévedése mögött neki is a világból való kizáratás tragikus élménye húzódik meg, s ez lesz „választható” sorsa: ebbe kell belehalnia.

KONSZENZUS Vélemények közelítésén alapuló megegyezés.

A *Zách Klára* utolsó szakasza:

„Rossz időket érünk,
Rossz csillagok járnak:
Isten óvja nagy csapástól
Mi magyar hazánkat! –”

Gyárfás Jenő: Tetemre hívás (1881)

mint „eszköz”-re már nincs szükség rá, vagy mielőtt másvalaki is le tudná fordítani képes beszédüket, jeleiket.

De bármikor tudnak ilyen újra teremteni. Mert a közeg maga hordozza – belső lényegében – a tragikum lehetőségét. Ez a közeg pedig megkülönböztetni, kizárni is képes, és létével fertőz, mert effajta titkos ▶ konszenzusokon nyugszik.

S ebből a szempontból mindegy, hogy egy szűzlány vagy egy ország megbecstelenítéséről van szó. Valószínűleg innen érthető igazán a ballada szerves szövetéhez csak közvetettebben kapcsolódó utolsó szakasz, Arany általánosítása.

A *Tengeri-hántás* és a *Tetemre hívás* egyaránt a sikertelen kommunikációs egyeztetést példázza. A *Tengeri-hántás*ban a felek „eltévesztik egymást”; találkozásaik feszültsége a ki nem mondottságban rejlik. Tuba Ferkó nem értette meg Dalos Eszti életét, nem engedte magához az ő szavait. E balladából már teljesen eltűntek az egymáshoz szóló szavak, eltűntek az egymást érintő kezek, el az egymást megtartó szemek. A kommunikációhiány teljes, tépázott fájdalomra maradt ember és ember egymáshoz szólásának: a furulya síró-rívó hangja.

Kund Abigél és Bárczi Benő is súlyos jelrendszer-tévesztés áldozata lesz (*Tetemre hívás*). A dramatikus feszültség a 14. szakaszban tetőzik:

„Bírta szívem’ már hű szerelemre, –
Tudhatta, közöttünk nem vala gát:
Unszola mégis szóval »igenre«
Mert ha nem: ő kivégzi magát.
Enyelegve adám a tőrt: nosza hát!”

A szokványos és közhelyes szerelmi túlzás – „meghalok érted” – hirtelen tragikusan valóságossá válik. Bárczi Benő másképpen nem tudja bizonyítani szerelmének mélységét, mint hogyha tényleg öngyilkos lesz az Abigél adta tőrrel. Abigél ugyanis felelőtlenül eltéveszti a kommunikációs szintet. Enyeleg s játszik akkor, amikor Bárczi a szó szoros értelmében halálosan komolyan beszél, illetve kéri, hogy mondja ki a varázsszót: „szeretlek”.

Mert a kimondás a maga mágikus-misztikus erejével megszentelné kapcsolatukat. (A „szóval »igenre«” kifejezés úgy is érthető, hogy házasságra kérte a fiú a lányt, az „igen” törvény előtti kimondására.)

A tévesztés elárulja, hogy még nem ismerték egymást eléggé. Tragédiájuk, hogy azt hitték, szerelmük már a teljesség kapujához érkezett. De ez nem így volt, mert ők még csak a szavakkal való kezdetnél tartottak. S hogy eljussanak a szójelek nélküli egymásértés birodalmába, ahhoz evilági életüket kellett feláldozniuk. Hogy szándékuk és akaratuk nemes volt, arra bizonyíték tettük, az áldozat – egymásért.

Az *Ünneprontók* és a *Híd-avatás* elkeseredett rajongói pedig nemcsak egymást, hanem egész életüket tévesztik el. Számukra a kommunikáció már nem is tét: ők már nincsenek jelen ebben a világban. Tánc-imitáció, illetve haláltánc-szerkezet jellemzi mindkét verset. Álomszerű a jelentésszövés, s az *Őszikék*-korszak általános versbeszéde jellemző. Főképp az utóbbi szövegben érhető tetten a fennkölt és a profán elemek, retorikai alakzatok együttes játéka. Nincsenek már egymás felé forduló, reményt kereső tekintetek. Eszeveszett körforgás van és „igazi” megszólalások hiánya: hang-, nyelv-, beszédnélküliség. Nem a hallgatással kifejezett teljesség és megértés átkon és halálon túli derűje jelenik meg ezekben a versekben, mint a *Szondi két apródjában*. Sokkal inkább az emberi butaság és kisszerűség végletes gesztusai. Legvégül pedig megértjük: nemcsak az emberek, hanem az egymáshoz vezető szavak örült (halál)tánca is ez a két vers.

Parti Nagy Lajos: Szívlakát

(Részlet)

Mentem haza, s a haza hol van?
halkan szuszogtak kinn a fák,
álltak mint ágyúk, huzagoltan,
s szétágyúzták az éjszakát.
A rím kedvéért: bandukoltam,
mögöttem már a Jászai,
és jöttek vélem szembe holtan
kockacsaták vén ászai,
aranypufajka rajtuk, könnyü, vattás,
itt minden éjjel hídavatás.

(Kötetben: 2003)

IMITÁCIÓ utánzás

Barta János foglalja össze az *Őszikék*-korszak balladáinak sajátos ellentmondását a tartalom köznapisága és a forma virtuozitása között. Ekként jellemzi az alkotások magasrendű művészi ihletettségét és rejtjelezettségét:

„Ha valaki kissé kegyetlen kézzel ezekből a balladákban csupán a szigorúan vett témát emelné ki, meghökkenne ennek a tematikának a banalitásán. Egy pásztorlegény elcsábít és elhagy egy parasztleányt; a parasztember megöli felesége elcsábítóját, és haramiává züllik; a mindenét elvesztett fiú a Dunába öli magát; a gróf elűzi és kitagadja leányát stb. A téma azonban nyilvánvalóan csak alkalom, indíttatás a művészi kibontakoztatáshoz. A balladának is megvan tehát a maguk alig kielemezhető titkuk: hogyan lehet a banális, önmagában jelentéktelen motívumot magas művészetté fejleszteni. Elburkolás és játék ez megint,

amit az avatatlan olvasó talán meg sem érez. Az alkotás-lélektani probléma abban rejlik: hogyan tudja egy jelentéktelen indíttatás a művészi erő maximumát fölgerjeszteni. Ezek a balladák a rejtett művészi fogások tárháza. A keletkezés idejét tekintetbe véve szó sem lehet arról, hogy ez a művészi afféle aprólékos csiszoltság vagy lassú érlelődés eredménye volna: spontán módon, egy öntésből születik meg a hibátlan műalkotás. Komoly irodalomtörténészek állapították meg, hogy Arany alkotóerejére bénítóan hat a kívülről jövő feladat vagy várakozás; ebben a ciklusban azért születnek remekművek, mert az impulzus belülről, magából a költőből jön.”

BARTA János, Az *Őszikék titka* = www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepeirod/magyar/arany/oszikek/html/tanulmanyok/barta80.html [2009. 03. 05.]

Pethő Kincső a Közép-Európa Táncszínház Vörös Rébék-előadásában. Rendező: Somogyi István, koreográfus: Horváth Csaba

„Rebi lelke nem von' kár: / De, mint varju, visszajár. / Hess, madár!”

„Most ebédre, hollók, varjak / Seregstül, aki van! / De szemét ne bántsa senki: / Azzal elbánok magam.”

1. A balladákban – azok különösen sűrített jelentéstartalma miatt – az írásjelek is nagyon erős jelentésárnyaló szereppel bírnak. Arany János előszeretettel használja fel ezt a lehetőséget, s terheli meg komoly mondandóval például a *dőlt betűket* (kurzíválást) vagy a vesszőket, idézőjeleket. De még azt is megteszi, hogy a legfontosabb mondandót, a vers lényegének közlését bízta effajta, hangtesttel nem bíró jelentéshordozókra, nyelvi jelekre. Sőt, olykor annyira „felékszerezi” ezekkel a verset, hogy már-már szinte „képvers”-re emlékeztet a szöveg – lásd például a *Tetemre hívást!*

2. Igen érdekes ebből a szempontból a *Vörös Rébék* című ballada több részlete is, de legfőképpen utolsó harmada-negyede. Arany például mindössze egyetlen idézőjel-pár kitevésével jelzi, hogy Pörge Danit utolérte sorsa, s meghalt, vagyis felakasztották. Nézd meg ezt a szakaszt külön is!

(Megoldás: A balladában a „Hess, madár!” refrén mindössze kétszer van idézőjelben. Először akkor, amikor nem hangzik el a 7. szakaszban: „El sem is rebendit már...” Ebből következően a 11. srtőfában sem hangzik el: Dani már nem tudja kimondani, mivel – mint a megelőző sor jövedőli – felakasztották.)

3. Vizsgáld meg, hogyha elfogadjuk az előző feladat idézőjel-értelmezését, akkor mi következik ebből az utolsó előtti szakaszban, amikor a refrén szintén idézőjelben áll, ám nem önmagában! Lehet, hogy a feleség nem is siratja férjét és azt sem bánja meg, ami történt?

4. Hallgassátok meg Koncz Zsuzsa előadásában a *Vörös Rébék*et, s közben nézegessétek a lapszéli képeket...!

5. S hogy a szövegek mikroszerkezetébe is jó mélyre beleásatok, vegyétek észre Dalos Eszti (Eszter) és Tuba Ferkó nevének ▶anagrammatikus előfordulásait a *Tengerihántásban*... ☺!

„Teli **A** hold, most **BU**vik fel!”

„**A**zt **DANOL**ja: gy**ERE**! jö**SZTE**!”

„[k]ö**DÖS** **ÖSZRE** vá**L**T az **Idő** az **OnbAn**”*

ANAGRAMMA Egy adott szöveg betűit más-más sorrendben elhelyezve-cserélgetve is értelemhordozó szavak jöhetnek létre. A verstanban gyakran bizonyos kulcsszavak poétikai funkcióval bíró ismétlődését jelzi az ilyen típusú, anagrammatikus jelentésképzés.

* HERMANN Zoltán, *Az olvasás perceptív alakzatai* = H. Z., *Szövegterek. Az anagrammák elméletéhez*, Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2002, 105–115 (Res poetica).

1984. KARÁCSONY

Fantázia és Vidéke

3

Átszúrtszívű halottat találtak a radványi erdőben

Gyilkosság? – Öngyilkosság? – Munkatársunk felismeri Bárczi Benőt, az ismert főúri család sarját – Titkolózik a család – Beszélgetés Bárczy Oszkárral – „Lélek az ajtón se be, se ki...”

Radvány, december 25.

Véres szenzáció reggelen virradt ma a különben oly csendes kis Radvány községre. Talpon a falu s a kastély személyzete, mindenkori arról a

titokzatos tragédiáról suttog, amelynek magyarázatát e pillanatban még sűrű homály fedi, de könnyen meglehet, hogy a legközelebbi órák majd meghozzák a megfizetett nyomozás eredményét.

Egy gombaszédő leány, névszerint Darab Mária a kora hajnali órákban kifelé tartott éppen a község közelében elterülő uradalmi erdőből, amikor egy fa alatt borzalmas látvány tárult szemébe. A fának dölvé, felső testével fölülhelyeztetten, kuszált hajjal, szétárt karokkal, jólötözött fiatal férfi holtteste hevert a fűben. Küllerőszak nyomai nem látszóttak, de a férfi melléből egy

hosszú és hegyes tör markolata állt ki. A tör hosszúságát és hegyességét csak később állapították meg, mert D. Mária nem nyúlt a testhez, sikoltozva beszaladt a városba.

A helybéli csendőrség azonnal kiszállt a helyszínre, ahol megkezdtek a szemlét, de mivel sem a holttest körül, sem a holttest ruháiban nem találtak személyazonosságot igazoló írást, értesítették a fővárosi rendőrkapitányságot, ahonnan azonnal bizottság indult Sherlock Holmes detektív-felügyelő vezetésével.

A Borneó kávéházban

Csinom Palkó és Csinom Jankó muzsikál.

Megnyílt

Figaró úri és női fodrászterem

Munkatársunk együtt érkezett a rendőri bizottsággal. A falu

apraja, nagya

ott van a tett színhelyén. bűmészködvá állják körül a holttestet, melynek arcát zsebkendővel takarták le. Sherlock Holmes a töle megszokott zseniális nyomozóössztonnel először is eltávolítja a zsebkendőt, mire fiatal, rokonszenves férfarc válik láthatóvá. Munkatársunk meglepetve kiált fel.

— Hilszen ez Bárczi Benő!

Úgy van, Bárczi Benő, a fővárosi mulatóhelyekről jól ismert gazdag és előkelő földbirtokos, akinek szerelmi kalandjairól sokat suttogtak a társaságban.

A körülállók is felismerték a kastély urát, azonnal futárt küldenek a kastélyba. Félóra múlva érkezik a válasz, hogy az ősz Bárczi Oszkár nem jön le, enge-

délyt kér, hogy fia holttestét felvihessék a palotába. Miután a helyszíni szemlét befejezték, Sherlock detektív-felügyelő megadja az engedélyt.

Nagy feltűnést kelt, hogy az öreg Bárczi fia holttestét

sem ki nem terítettél, sem meg nem mosattál.

egyszerű ravatalra tételt. Munkatársunk járt lent a kastélyban, ahol azzal fogadták, hogy Bárczi Oszkár nem fogad senkit. Sikerült beszélni a ház egy meghitt személyzetével, aki titokzatosan elmondja, hogy négy őrző állt a ravatal mellett, a poroszlón és a városi papon kívül. Láttuk ezt a négy szolgát, furcsa, egyéni ruhába öltöztette őket a kastély ura, olyan, mint négy színész, Bárdos Artúr rendezésében, valami mesejátékban. Ezen a négy

à la Bárdos

poroszlón kívül csak a fekete posztóval bevont előcsarnok mutat a család gyaszrú.

Dél előtt az a hír terjedt el, hogy az öreg Bárczi maga veszi kezébe a nyomozást, a legszigorúbb rendszabályokkal. Senkit nem engednek a kastély közelébe, csak az ő engedélyével.

Délre nagy szenzáció várható. Állítólag a csatát is kihallgatják.

Szimulál és Sándorra hivatkozik a világrobbantó rém

Ma ismét nagy közönség gyűlt össze a világrobbantási kísérlet véres hősnéinek főtárgyalásán. A vád és védelem orvosszakértőinek vitája ígérkezett különösen érdekesnek, miután nyilvánvaló az eddigi tárgyalásból, hogy az elnök inkább hajlamos a vád feltevését osztani, mely szerint a szörnyeteg beszámítható állapotban gondolta ki rémtettét s a föld felrobbantásával anyagi céljai voltak: marsbeli és holdbeli biztosító társaságoknál volt érdekelve, azonkívül politikai szolgálatban állott.

Tárgyalásvezető: Ön tehát ragaszkodik hozzá, hogy önkívületi állapotban volt Rém: Igen. Mindenért Sándor felelős.

Tárgyalásvezető: Eleget hallottunk már erről a Sándorról, akire rá akarja fogni gyalázatos bűnét. Ez a Sándor nem létezik. Ön csak föltre akarja vezetni a bíróságot. Figyelmeztetem, hogy adatok vannak.

Rém (makacsul): Sándor. Csak Sándor.

Tárgyalásvezető: Ön csak itt a tárgyaláson adja az örülést és beszámíthatatlant. Figyelteztük önt. A cellában egész nyugodtan viselkedik.

Rém: Nem igaz. A cellában ostort fonok, lángostort.

Tárgyalásvezető: Tereljesen: Hallja, ne komédiázzék itt, mert a legszigorúbban meg fogom büntetni! Beszéljen arról, amiről kér

6. Idéztünk már ebből az „újság”-ból. Nézzetek utána komolyabban, biztosan jól fogtok szórakozni!

7. Melyik versre utal a Szimulál és Sándorra hivatkozik a világrobbantó kém című cikk?

8. Magától értetődik a kérés: írjatok hasonló változatokat Aranyballadák vagy más versek témáira!

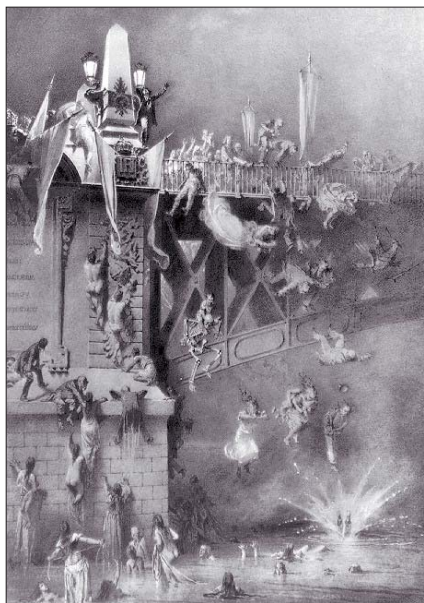
9. Mi a véleményetek a Tetemre hívás sláger-szerű befejezéséről: „Ki csak úgy játszott a legénnyel / Mint macska szokott az egérrel!?” Arany más verseiben is előfordul hasonló, szinte váratlan zárlat. Keresetek erre példákat, s indokoljátok meg poétikai szükségességüket! (Tanulunk még erről jövőre is!)

10. Írjatok le Aranyballadákat diktálás után, majd vessétek össze az eredetivel a szóalakokat, írásjeleket, betűformákat (kisbetűk, nagybetűk, kurzívák stb.)!

HANGTEST NÉLKÜLI JELENTÉSHORDOZÓK

Betűforma nélküli szövegelemek, tehát kimondhatatlanok. Poétikai jelentést befolyásoló szerepük azonban jelentős. Ilyenek például az írás- és tördelésjelek (dőlt betű stb.) vagy a mondatfonetikai eszközök (beszédtempó, hangsúly, hanglejtés, szünet, hangszín stb.).

ROMÁNC Elégikus hangnemben írott, nem tragikus befejezésű, balladára emlékeztető műfaj.

Zichy Mihály: Hidavatás

- 11.** A balladákkal kapcsolatban többféle kisebb-nagyobb projekt munkát tervezhetek. Néhány – akár egymással összevonható – ötletet én is javaslok. Természetesen multimediális-komplex-hiperszuper-csilivilvi-zenés-látványos-beszélgetős-interaktív megoldásokra gondolok ;-):
- A ballada-műfaj kultúrtörténete az európai gondolkodásban
 - A ballada és a ► románc műfajának összevetése példák értelmezésével
 - A skót, a német és a magyar balladahagyomány összehasonlítása
 - Arany János balladáinak újszerűsége és egységisége
 - Arany János balladáinak (poszt)modernisége
 - A kompozíció szerepe és jelentősége az Arany-balladákban
 - Hangtest nélküli jelentéshordozók szerepe néhány Arany-balladában
 - Arany balladáinak utóélete a különböző művészeti ágakban és tudományokban

- 12.** A *Híd-avatással* kapcsolatba hozható a nyelv elvesztése, a nyelvfelejtés téma okán például Luis BORGES Márk *evangéliuma* című novellája is (B., L., *Márk evangéliuma* = B., L., *A titkos csoda*, Bp., Európa, 1986, 405–413). Ebben is érzékletes és emlékeztető módon – összefüggésben az emberi butasággal – jelenik meg a nyelvvesztés motívuma.

Keresztesi József

(Iván gyermekkor)

(Részlet)

„Két euró a tejcsoki
Öt Az istenek alkonya
Hadd látom, úgymond, mennyit ér
A walesi tarhonya.”

- 13.** Érdeemes elolvasni az egész verset! Katt ide: www.litera.hu/object.b358f400-fccc-4b9c-800e-174b5f8e33d5.ivy

Arany János balladája (<http://m.blog.hu/an/anyulontul/image/photo/ballada.jpg> [2009. 05. 30.]

SZONDI KÉT APRÓDJA (1856) Láthattuk, hogy Arany János ha nem is írt szerelmes verset, véleményét férfi és nő kapcsolatáról, viszonyáról mégiscsak versekbe rejtette. Balladáiban mondja el, hogyan szeretheti férfi a nőt és nő a férfit. De azt is ezek a balladák mondják el, hogy ezek a viszonyok gyakran gyarlósággal, felelőtlenséggel terheltek.

Ritka eset, hogy a boldogság pillanataihoz közel juthatnak Arany emberpárjai. Ehelyett csipkelődnek, bántják egymást, tragédiák okozói lesznek – mint a Szophoklész-tragédiák, a Shakespeare-drámák hősei. Ebben az egymás iránti felelőtlenségben, tragikumban mutatkozik meg a kor érzés- és értékvilága. De minden válsághangulat, dezillúzió ellenére is akadnak ebben a korban is megmaradó értékek. Ezekről az értékekről beszél például *A walesi bárdok* és a *Szondi két apródja*.

Arany János, a nyelvművész ez utóbbi versben azt mondja el, hogy nyelv nélkül is lehet beszélni. Pontosabban: szavak nélkül is megérthetjük egymást. Ez a vers ugyanis mindenekelőtt a két apród viszonyáról szól, s csak azután arról, hogy ők kitartóak, hősök, ellenállnak a csábításnak, kísértésnek. A legfontosabb a szavak nélküli egymásértésük: anélkül döntenek úgy, hogy Szondiért és a hazáért meghalnak, hogy erről egy szót is váltanának egymással. Véleményük tehát a világról, emberről, magyarról, törökről minden fiatalságuk ellenére tökéletesen kiforrott és meggondoltan megfontolt.

Ezek a fiatal fiúk tudják: még egyetlen dolguk van e földi létben: életre segíteni, megteremteni a Szondi hőstetteiről szóló balladát. Ezt teszik meg, s éneklük végig. Ők ketten tehát költők is, így a vers természetesen ars poetica, hitvallás. Ennek kifejezéséhez központi szimbólumként a közkeletű költészetjelképet, a lantot – más példáit láthattuk már Arany költészetében – használja fel. A ballada a szemünk láttára, a fülünk hallatára születik meg. Utolsó szakasza után pedig, mely megátkozta az ellenséget, nem következhet más, mint az apródok halála, legyilkolása.

A *12 legszebb magyar vers* elnevezésű, már korábban megismert – részletesebben pedig az *Irodalom és kultúra* című fejezet *Ráadásában* bemutatandó (304. oldal) programsorozat egyik felemelő állomása volt, amikor 2008. szeptember 26-án mintegy háromszázan elmondtuk a balladát a „drégeli vár”-ban – Jordán Tamás színművész vezényletével. A képeken balassagyarmati, budapesti, drégelypalánki, romhányi és szécsényi diákok és tanáraik láthatók. Az eseményről készült 25 perces filmet itt nézhetitek meg: <http://videotar.mtv.hu/?k=Drégely> [2010. 05. 18.]

Megy a vers, megy a vers fölfelé...

...ég és föld között vándorol tovább...

...és megérkezett a vers a csúcsra. Háttérben a várromok, előttük Jordán Tamás vezényli a produkciót – posztmodern „projektorok” segítségével (lelkes színinövendékek, papír, ragasztó, karton, óriási betűk...) „A völgyben alant” törökök és magyarok – együtt...

A kerettörténetben mindvégig a török követ kísértő szavait halljuk, aztán ő is Szondi nagyságának csodálója lesz. A kísértő kísértődik meg: „Rusztam maga volt ő!...” – mondja. A fiúk azonban szinte meg sem hallják a kérő, felszólító, majd fenyegető szavakat, közvetlenül nem válaszolnak azokra. Ehelyett mondják, énekelik tovább a hősi éneket Szondi Györgyről és halhatatlan vitézeiről.

A három szereplő elbeszél egymás mellett, de nagyon is jól értik egymást. Az apródok egyre többször „kiszólnak” saját történelmi idejükből, mind egyetemesebb érvényű lesz, amit mondanak. A követ pedig minden kommunikációs lehetőségtől meg akarja fosztani őket. Éppenséggel tudja, hogy milyen ereje s példázatértéke lehet a két fiatalember szavainak.

De hiába fogja udvarlásra, hízélgésre a dolgot, mindvégig csak a felszínes, külsődleges értékek birodalmában mozog („Serbet, füge, pálma...”; „Jó illatu fűszer, és drága kenőcs...”). A fiúk nem befolyásolhatók, nem megvásárolhatók. Ők belső világuk értékeit állítják szembe a felszínességgel.

A balladában egyszerre van jelen a sikertelen jelrendszer-egyeztetési kísérlet és a sikeres, immár szavak nélküli kommunikációs gesztussorozat. Az apródoknak már nincsen szükségük a szavakra. A zene is a hétköznapi megértésen túli szerepét játssza. Legfeljebb még annyi szó szükséges, amennyivel be tudják fejezni Szondi tragikus-hősies történetét. S a világ ekkor ér véget, egyben ekkor teljesedik ki. Ezért lehet ez a ballada az egymást értő emberi érzés – a szeretet – megnyilvánulása.

Arany sem kegyetlen, de ő is – mint Petőfi – kíméletlen a megalkuvókkal, a hatalom előtt megalázkodókkal szemben. Ezért a ballada erkölcsi állásfoglalása nem kétséges. A vers világképe így nem csak születése évtizedét, az 1850-es éveket jellemzi. Minden kor megalkuvóit és mártírjait, s mindenekelőtt a 19. század második felének magyarországi szellemiségét írja le. Az újra-megszólalás nehézségét a kényszerű és a szabadon választott csendet, a belső száműzöttség, a hallgatás szomorúságát.

Szondi két apródja

Felhőbe hanyatlott a drégeli rom,
Rá visszasüt a nap, ádáz tusa napja;
Szemközt vele nyájas, szép zöld hegy-omrom,
Tetején lobogós hadi kopja.

Két ifju térdel, kezökben a lant,
A kopja tövéen, mintha volna feszület.
Zsibongva hadával a völgyben alatt
Ali győzelem-ünnepet ület.

„Mért nem jön a Szondi két dalnoka, mért?
Bülbül-szavu rózsák két mennyei bokra?
Hadd fűzne dalokból gyöngysorba fűzért,
Odaillót egy huri nyakra!”

„Ott zöldel az ormó, fenn zöldel a hant
Zászlós kopiával a gyaur basa sírján:
Ott térdel a gyöngypár, kezében a lant,
És pengeti, pengeti, sírván.”

...S hogy feljöve Márton, az orosz pap,
Kevély üzenettel a bőszi Ali küldte:
Add meg kegyelemre, jó Szondi, magad!
Meg nem marad itt anyaszülte.

„Szép úrfiak! immár e pusztá halom,
E kopja tövéen nincs mér' zengeni többet:
Jertek velem, ottlenn áll nagy vigalom,
Odalenn vár mézizü sörbet. –”

Mondjad neki, Márton, im ezt felelem:
Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi,
Jézusa kezében kész a kegyelem:
Egyenest oda fog folyamodni.

„Serbet, füge, pálma, sok déli gyümölcs,
Mit csak terem a nagy szultán birodalma,
Jó illatu fűszer, és drága kenőcs...
Ali győzelem-ünnepé van ma!”

Hadd zúgjon az álgyu! pogány Ali mond,
És pattog a bomba, és röpked a gránát;
Minden tüzes ördög népet, falat ont:
Töri Drégel sziklai várát.

Apadjon el a szem, mely célba vevé,
Száradjon el a kar, mely őt lefejezte;
Irgalmad, oh Isten, ne légyen övé,
Ki miatt lón ily kora veszte!

„Szép úrfiak! a nap nyugvóra hajolt;
Immár földi vállát bíborszinü kaftán,
Szel zendül az erdőn, – ott leskel a hold:
Idekinn hideg éj sziszeg aztán!”

A vár piacára ezüstöt, aranyt,
Sok nagybecsü marhát máglyába kihordat;
Harcos paripái nyihognak alatt:
Szügyeikben tört keze forgat.

„Aztán – no, hisz úgy volt! aztán elesett!
Zászlós kopiával hős Ali temette;
Itt nyugszik a halmon, – rövid az eset –;
Zengjétek Alit ma helyette!”

Két dalnoka is volt, két árva fiú;
Öltözteti cifrán bársonyba puhába:
Nem hagyta cselédit – ezért öli bú –
Vele halni meg, ócska ruhába!

„S küldött Alihoz... Ali dús, Ali jó;
Lány-arcotok' a nap meg nem süti nála;
Sátrában alusztok, a széltül is ó:
Fiaim, hozzá köt a hála!”

Hogy vítt ezerekkel! hogy vítt egyedül!
Mint bástya, feszült meg romlott torony alján:
Jó kardja előtt a had rendre ledül,
Kelevézve ragyog vala balján.

„Rusztém maga volt ő!... s hogy harcola még,
Bár álgyugolyótul megtört ina, térde!
Én láttam e harcot!... Azonban elég:
Ali majd haragunni fog érte.”

Mint hullá a hullá! veszett a pogány,
Kő módra befolyván a hegy menedékét:
Ő álla halála vérmosta fokán,
Diadallal várta be végét.

„Eh! vége mikor lesz? kifogytok-e már
Dícséretiből az otromba gyaurnak?
Eb a hite kölykei! vesseje vár
És börtöne kész Ali úrnak.”

Kő Pál Szondi-emlékműve Drégelypalánkon

A szarkofág részletén jól látható, hogy a szobrászművész is egyéjstilizálta a hangszert és az apródokat – a feltételezhető költői szándéknak megfelelően

Létösszegző egybefogalmazása ez a vers mindannak, ami a 19. század közepén – az erők elfogyása után – még elmondható. Egy lelkesedéssel, értékgyarapító korszak után összefoglalja az egyénnel és a nemzettel történeteket. Egyben utat nyit a további évtizedek és évszázadok felé: világos értékrend felmutatásával. Elmondja, hogy mind a hallgatás, mind a megszólalás lehet érdemes erkölcsi alapmagatartás. Most még egy-két évtizednyi csönd kell. De majd az egyetemes szomorúságok megfogalmazása, Madách *Tragédiája*, Arany öregkori balladái után a tekintetek a 20. századra lesznek vethetők.

1. Gyűjtsétek össze a Szondi két apródja régészeti, néprajzi, helytörténeti vonatkozásait, változatait!

2. Keressétek meg a vers előzményeit Arany-kötetetekben!

3. Bizonyára szép Szondi-albumot tudnátok összeállítani! De még érdekesebb lenne, ha készítenétek egy Szondi-DVD-t!

4. Sőt, nyugodtan mondhatjuk, ennek a versnek már van akkora szakirodalma, hogy ha mindent összegyűjtötök a történelmi tényektől a néphiedelmeken keresztül a megzenésítésekig és a róla szóló tanulmányokig, akkor egy olyan, hét nyelven beszélő (miért is ne?; nézzétek meg a fordításokat is!) www.szondi.lap.hu oldalt szerkeszthettek, hogy az maga lesz a csoda! (Érdemes megnézni például a Palócföld című folyóirat 2008/5–6. számát is, amelyben több tanulmány foglalkozik a verssel!)

5. Vagy mi lenne, ha elkezdenétek ezt az egész Arany János-ballada-dolgát egy web 2.0-ás fejlesztéssel együttműködni... ☺?!

„Nem minden értelem, ami annak látszik. Ha nem így volna, miért volnának – köztudomás szerint – legkevésbé lefordíthatóak éppen azok a versköltők, kiknek egyéni felszereltsége pontos értelemnek pontos szóbeli kifejtésére hajlik? Arany János csak elég pontos értelmű költő: miért nem lehet lefordítani egy sorát sem idegen nyelvre? S viszont Shelley-t, a túlságosan mély értelmű, a kóválygó, az andalgó, a muzsikáló Shelley-t miért lehet nagy könnyűséggel együletesen lefordítani, akár egy kúriai indokolást? Azért, mert a Shelley muzsikája csakis az érzékekhez szóló muzsika, melyet át lehet instrumentálni más nyelvre is, s a fogycatékos értelmet éppúgy fel lehet cífrázni vele, teljes hatással. Míg az Arany János pontos értelme együtt

adódik ki szavainak nemcsak betűiből s betű szerint való értelméből, hanem rendjéből, hangsúlyából, csengéséből is, abból a numerusból, mely csakis a magyar nyelvnek sajátja, abból a gondolatépítésből, mely csakis magyar mértékben helyezkedhet el. Ez az, amit úgy bátorokodtam híni, hogy egytest-vers; a Shelley verséről elég lehúzni az angol kesztyűt s magyar kesztyűt húzni rá; az Arany Jánosét meg kellene nyúzni és más bőrt plántálni rá, ha tudnánk.”

IGNOTUS, *A fekete zongora*, Zalamegye. Zalavármegyei Hírlap, 1908. febr. 2, 1–3 [a cím alatt: Írta: Bódog Ferenc]= mek.oszk.hu/05500/05552/html/av0161.html [2008. 10. 8.].

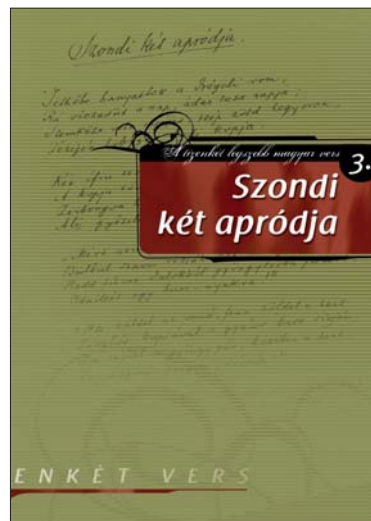
6. Előfordulhat, hogy egy régi versből tanulhatod meg valamely – akár ma is használt – szónak a jelentését. Nézz utána például a „mézizű sörbet”-nek! (Lehet, hogy „szorbet” néven találd meg valamely kávéházban ☺!) Hasonló ismeretre tehetsz szert például Berzsenyiné is az „őszibogár”-ral kapcsolatban (*Levéltöredék barátnémhoz*), amely valójában egy őszi tücsökfajta ☺!

7. Vizsgáld meg a Szondi két apródjának időszerkezetét, értékvilágát, térvizonyait! Figyeld meg, hogy a költő apróságnak tűnő tényekkel is mennyire aláfesti a mondandót!

8. Például a mű elején a törökök „a völgyben alant” mulatnak, az apródok pedig „szép zöld hegyormon”. Ez az erkölcsi fent és lent világa egyben?

9. De hasonlóképpen érdekes költőileg például az első szakaszban a „nap” szó azonos alakúságának kihasználása. „Visszasüt a nap”, vagyis az égitest, a lemenő nap; illetve ‘visszasugárzik az eltelt idő’ értelemben használja a szót a költő. Keressetek a versben hasonló, azonos vagy hasonló alakúságon alapuló jelensége(ke)t!

10. Sok érdekességet vehettek akkor is észre, ha részletesen megvizsgáljátok például az írásjelek vagy a dőlt – *kurzív* – betűk szerepét!

A 12 legszebb magyar vers sorozatban megjelent 360 oldalas elemző kötet is az Arany-versek kimeríthetetlenységéről győző meg bennünket...

11. Keressetek példákat az anagrammatikus jelentésképzésre is! Annyit elárulhatok, hogy érdemes az *o-r-m* hangkapcsolatok tájékán kutakodni ☺!

12. Egy tudományos ► hipotézis: a *Szondi két apródjában* poétikai szerepet játszik az aktuális mondattagolás. Ez azt jelenti, hogy a mondat szerkezeti határok átrendezésével az „értelemhatárok” is módosulhatnak. Az első szakaszban például közbeékelésnek is felfoghatjuk a 2–3. sort, s így olvasva a szöveget világossá válik, hogy Szondi sírja nem a szemközti „nyájas, szép zöld hegy-orm”-on, hanem a „drégeli rom” közvetlen közelében van. (Ez utóbbi ténytet támogatják alá egyébként a régészeti kutatások is.) A szöveg elemzése ugyanakkor előszeretettel helyezkednek az ellenkező véleményre. De mi a Ti véleményetek erről?

13. Többféle képpen olvasható a második szakasz első két sora is. Játsszatok el a négy egység „felcserélgetés”-ével és egybeolvasásával (például: „Két ifu térdel [...] / ...mintha volna feszület...”.) Milyen poétikai funkciójuk lehet ezeknek a szerkezeti „játékok”-nak?

14. Próbáljátok meg az összes szakasz első két sorát többféle tagolásban elrendezni és olvasni! Akár át is írhatjátok százféléképpen az egész balladát! Lehet, hogy a végén kiderül: Arany variációja a legjobb...?

15. Készítsetek – ha eddig még nem tettétek meg – egy olyan hipertextuális *Szondi két apródja*-DVD-t is, amelyben a szöveg hálózatos szerkezetben jelenik meg, tehát többféle úton-módon írható tovább, az olvasó ízlése és választása szerint! Tervezetek hozzá borítót is!

HIPOTÉZIS Feltételezés, melynek igazságérvényét kutatással igyekeznek bizonyítani a tudósok.

A legnehezebb kérdés a 14. szakasszal – és a verssel – kapcsolatban valószínűleg a homoerotika problémája. Lehetséges, hogy az életrajzírók és a irodalomtudósok szerint is oly szemérmes Arany az erotikát, sőt a homoszexualitást is témává tette volna valamely műveiben...?

Ha elgondolkodunk az eddig említett balladákban, bizony azt vehetjük észre, hogy azok aligha finomkodnak sokat. Merészen és pontosan „viszik színre” azokat a témákat is, amelyek hiányoztak a megelőző vagy korabeli költészetből. Ilyen a betegség vagy a horrorisztikus elemek szerepeltetése (*Tetemre-hívás*, *Híd-avatás*, *Vörös Rébék* stb.). S bizony ilyen téma az erotika (*Az egrileány*, *Zách Klára*, *Tengerihántás* stb.), sőt a homoerotika is (*Szondi két apródja*).

Az utóbbi versben értelmezhetjük ezt a jelenséget úgy is, hogy az éppen férfivá érni készülő fiúkat a törökök még a nemi azonoságtudatuktól is meg akarják fosztani. (Egészen pontosan szólva: Ali prostituálni szeretné őket.) A török fenyegetés tehát a legvégső megalázottságba való kényszerítésről is szól. (Tudnunk kell ehhez, hogy az akkori korban a török kultúrában a homoszexualitás – mint máskor is előfordult ez már az emberiség történetében – nemcsak természetes állapot volt, hanem egyenesen kitüntetett helyzetet és követendő modellt jelentett.)

Kétségtelenül láthatjuk ebből is, hogy Arany János nemcsak a megformáltságot tekintve, de a költészet tárgyait keresve is a legmodernebb alkotók közül való.

A különösség, a másság, a nem-hibátlan-ság és az e tulajdonságokkal szembeni elengedhetetlen türelem ábrázolása több művében is előkerül. A *Szondi két apródja* mellett ilyen *A nagyidai cigányok*, a *Toldi szerelme* vagy a *Bolond Istók* is.

- 16.** A vers több szöveghelyén észrevehetitek, hogy a „szóvivő” személyek (Márton pap, a török követ) „beleírnak” az üzenet szövegébe. (Hozzáteszik a saját véleményüket vagy magyarázatukat a rájuk bízott üzenethez, s ezzel mintegy újraértelmezik azt.) A 14. szakasz már olyan bonyolult lesz ebből a szempontból, hogy csak igen nehezen fejthető vissza, sőt, nem is teljesen válik világossá, hogy ki(k) a megszólaló(k), s pontosan kiket idéz(nek) az üzenet(ben). Ti hogyan értitek e strófát?

„S küldött Alihoz... Ali dús, Ali jó;
Lány-arcotok’ a nap meg nem süti nála;
Sátrában alusztok, a szélkül is ó:
Fiaim, hozzá köt a hála!”

(A beleír[ód]ás-témához lásd még a [194. oldalon](#) közölt tanulmányt!)

- 17.** Már az is zavaró lehet, hogy a második sorban „[l]ány”-ként, a negyedikben „[f]iaim”-ként fordul az apródokhoz a beszélő. Mi lehet ennek a magyarázata? Az üzenet rejtett szerkezetét megvizsgálva talán kiderülhet! Vagy talán éppen ebből válhat világossá, hogy a török követ itt nem csak Alit vagy csak Szondit idézi, hanem mindkettőjüket?

- 18.** Gyűjtsétek ki a versből azokat az elemeket, amelyek arra utalnak, hogy a török követ női csecsebecséssel próbálja rábírní az apródokat a török táborba (sőt: Ali sátrába!) való le-, illetve bejövételre!

- 19.** Beszélgetsetek, vitakozzatok erről a kérdéstről, s nézzetek körül a szakirodalomban és a neten, hátha már mások is fölvetették a homoszexualitás problémáját a verssel kapcsolatban!

Epilogus

Az életet már megjártam.
Többnyire csak gyalog jártam,
Gyalog bizony'...
Legfőlebb ha omnibuszon.

Láttam sok kevély fogatot,
Fényes tengelyt, cifra bakot:
S egy a lelkem!
Soha meg se' irigyeltem.

Nem törődtem bennülövel,
Hetyke úrral, cifra nővel:
Hogy' áll orra
Az út szélén baktatóra.

Ha egy úri lócsiszárral
Találkoztam s bevett sárral:
Nem pöröltem, –
Félreálltam, letöröltem.

Hiszen az útfélen itt-ott
Egy kis virág nekem nyitott:
Azt leszedve,
Mégvolt szívem minden kedve.

Az életet, ím, megjártam;
Nem azt adott, amit vártam:
Néha többet,
Kérve, kellve, kevesebbet.

Ada címet, bár nem kértem,
S több a hír-név, mint az érdem:
Nagyravágva,
Bételt volna keblem vágya.

Kik hiúnak és kevélynek –
Tudom, boldognak is vélnék:
S boldogságot
Írly nélkül még ki látott?

Bárha engem titkos mételey
Fölemészt: az örök kétely;
S pályám bére
Égető, mint Nessus vére.

A derű poétikája?

(Őszikék)

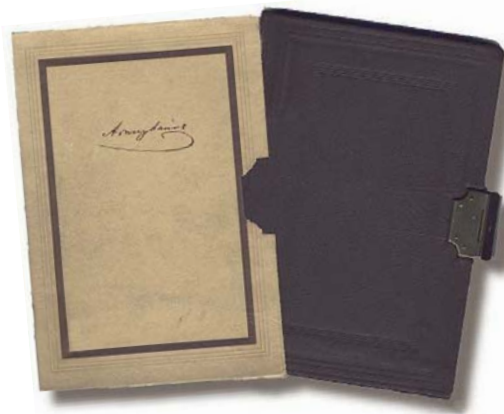
A *Szondi két apródja* a nagy közösségi eszmények, a nagy közösségi vállalások egyik utolsó felidézője. Az apródok mindent elmondó csendje lassan majd hangokkal telik meg, s a világ bizonytalanabbá válik. Illúziókba temetkezhet csak az ember, vagy magányát rejtegetheti, de már új titkok sejtelmeit is érzi: egy új század remegését. Arany János tudja, hogy ő ebben már nem lesz résztvevő, de reménykedéseit megrendítő egyszerűséggel osztja meg velünk a gyakran kedvesen önironikus *Őszikék*ben.

Az *Epilogus* összegzése nem a hideglelős öregkori balladák hangulatával, hanem a *Toldi* derűjével rokon. Élettöredékekből építkezik e költemény, apró novellákból. A kis történetekben a szelíd lelkületű lírai én hiúságról, ábrándokról lemondó, senkivel szembe nem szálló – mégis bátor – alakja elevenedik meg.

Némi szomorúság, némi csalódottság: talán több maradt a beválatlan vágy, mint a megmutatható eredmény. Ha így is érzi a vershős, ezek mégis elsősorban a szerénység hangjai. De ott vannak a hangulat háttérben a tragédiák is: lányának, Juliskának korai halála, saját gyötrő betegsége. Ami pedig az alkotó boldogtalanságát, soha be nem teljesült vágyát illeti, arról így énekel:

„Egy kis független nyugalmat,
Melyben a dal megfoganhat,
Kértem kérve:
S ő halasztá évrül-évre.”

A megelégedés látszólagos nyugalmát azonban a zárlat viszszavonja a „rab madár = beszélő” azonosítással. Ez nyilvánvalóvá teszi, hogy a lírai én személyes sorsát a szabadsághiány, a vágyaktól és reményektől való teljes megfosztottság jellemzi.

A híres *Kapcsos* könyv, melyet a költő 1856-ban kapott Gyulai Páltól

„Bőven túl volt már a hetvenen Tiziano, amikor kortársait is megdöbbentve valami egészen új módon kezdett el festeni. [...] Ezek az időskori képek ma is feladják a leckét a szemlélőnek, ha a hagyományos korszakstílusok szerint szeretné besorolni a legnagyobb velencei kolorista utolsó néhány alkotását. A művészettörténeti szakirodalomban pedig újra és újra felbukkan a merész ötlet: vajon nem ennek az öregembernek a 16. század hetvenes éveiben festett furcsa képein bukkan föl mindaz először, amit azután a francia festők a 19. század végén külön irányzatként, programként művelnek majd? [...]

Ritka pillanatai ezek a művészet és irodalom történetének, amikor az agg mester – az idős korából látszólag természetesen következő konzervatívizmussal szemben – utolsó munkáiban mintha előreszaladna az időben, s láthatatlan szálakkal összekapcsolná az általa képviselt múltat s a megsejtett jövőt...

Úgy gondoljuk, hogy Arany János csodálatos öregkori fellángolásában szintén megtette ezt. A magyar költészetnek így egyedülálló dokumentuma az a kis kulccsal zárható könyv, amelybe – többek között – az utolsó évek kifinomult, összegző és helyenként nagyon is a jövőbe mutató versei kerültek.”

Dr. KOKAS Károly–TÓTH Margit, *Az összeállításról = Arany János, Őszikék (virtuális kiállítás) szerk. K. K, T. M. = <http://mek.oszk.hu/00500/00596/html/utoszo/index.html> [2009. 03. 07.]*

Mily temérdek munka várt még!...
Mily kevés, amit beválték
Félbe'-szerbe',
S hány reményem hagyott cserbe'!...

Az életet már megjártam;
Mit szivembe vágyva zártam,
Azt nem hozta,
Attól makacsul megfoszta.

Egy kis független nyugalmat,
Melyben a dal megfoghat,
Kértem kérve:
S ő halasztá évről-évre.

Csendes fészket zöld lomb árnyán,
Hova műzsám el-elvárnám,
Mely sajátom;
Benne én és kis családom.

Munkás, vidám öregséget,
Hol, mit kezdtem, abban véget...
Ennyi volt csak;
S hogy megint ültessek, oltsak.

Most, ha adná is már, késő:
Egy nyugalom vár, a végső:
Mert hogy' szálljon,
Bár kalitja már kinyitva,
Rab madár is, szegett szárnyon?

(1877. július 6.)

1. Mit gondolsz, a versnek az utolsó szakasza hosszabb egy sorral, mint a többi, vagy az összes strófa rövidebb egy sorral, mint az utolsó? ☺

2. Lehet, hogy a hiány alakzata az *Epilogus* poétikai funkcióinak szintézise? Tekintsd ezt egy tudományos hipotézisnek!

Az **ÖNMEGSZÓLÍTÓ VERSTÍPUS** lírai alakzata a magyar irodalom egyik jellegzetes vonulata a rejtett, allegorikus önmegszólításokat alkalmazó Csokonaitól (*A Magánosság*hoz) és Kölcseytől (*Vanitatum vanitas*) kezdve Vörösmartyn (*A vén cigány*) keresztül a műfaj megszokott linearitását „megfordító” Petőfiig (*A XIX. század költői*), aztán Arany Jánosig, Ady szintén alinearís és én-központú „önértelmezései”-ig (*Szeretném, ha szeretnének; Hunn, új legenda*), Babitsig (*A gazda bekeríti házát; Csak posta voltál*), majd József Attila végsőkéig egyszerűsödött versbeszédéig (*Tudod, hogy nincs bocsanat*) – egészen a máig hatóan.

Lásd bővebben a témáról: NÉMETH G. Béla, *Az önmegszólító verstípusról:*

„A verstípus Arany korától lett általános, s Babitséban korjellemző. Az az élmény, az a lélektani helyzet, amelyben a verstípus fogant, s amely korábban csupán szórványos és esetenkénti volt, előbb általánossá, aztán korjellemzővé lett.” = <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo> [2009. 03. 09.]

3. Ha most Nektek kellene Arany János verseihez hasonló motívumokat felhasználó más magyar verseket vagy effajta világgépet-mondandót meg-elevenítő költeményeket keresnetek, akkor milyen tájakra, merrefelé indulnátok az irodalomtörténetben?

A *Vásárban* visszagondolása is a lelkiismeret-furdalást szóltatja meg, amelyet az ember örökké érez, ha elhagyta az ősi földet, az ősi hagyományt. Ama hitből építkezve teszi ezt, hogy másutt, másként, más eszközökkel tisztábbá, jobbá teheti azt a világot, amelyből vétetett:

„De, hogy a mezőt, az anyatermészet
Kebelét elhagytam, sajog egy érzet,
Holtig sajog itt benn, – s tüzebben vér
Láttodra, te buzás alföldi szekér.”

A *tölgyek alatt* a ma, a jelen életérzéséről beszél. Elsődleges benne a nyugalomvágy, de természetesen nem mentes ez a szöveg sem az (ön)íroniától. Főképpen, ha hozzávesszük, hogy két „változata” is van, hiszen az elsőként született költeményt egy „ismeretlen levélíró” megtámadta. Közölte Arannyal, hogy hol és hol hibázta el a verset... A költő mintegy válaszképpen írja meg *A tölgyek alatt Nro 2.-t*, melynek így hangzik a felütése:

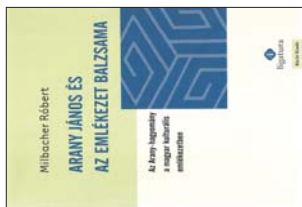
„A tölgyek alatt
Sokat ültem másszor,
De meg is bántam
E hibámat százszor:
Jutott nekem érte
Keserű falat;
Dehogy ülök többé
A tölgyek alatt!”

Mindemellett ő maga írja meg a *Kapcsos* könyvben hétköznapiság és emelkedettség egybefonódásának kettős szorítását is egy két-sorosban: „Pongyola járású lovatat fékezd meg erősen: / S lépni tanul büszkén, tánchoz emelve nyakát” (*Formai nyűg* – 1877).

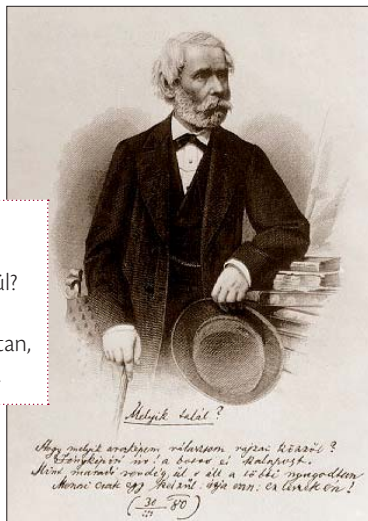
Ezek okán is oly fontos, hogy a ciklusban erőteljesen jelen vannak az ars poetica-szerű költemények. Ilyen a fönti vers vagy a *Naturam furcâ expellas...** című, illetve a *Kozmopolita költészet*. Ezek nem mindig a műegész igényével születtek, de végül az egész ciklus legérzékenyebb s ma is legfrissebb darabjai. Az *Epilogus* és a *Mindvégig* (1877), „az *Őszikék* legjelentősebb lírai szövege” (Szegedy-Maszák Mihály) koronázza meg a *Kapcsos* könyv eme lírai vonulatát. „A beszélő
► önmegszólításhoz folyamodik. Személyisége válságba jutott: ezt saját énjének megkettőzésével fejezi ki. A megszólított a nemzeti közösség nevében megnyilatkozó költő feladatkörét vállalta magára, a

megszólító kérdésessé teszi, hogy e megbízatás összhangban állt-e a költő egyéni szándékaival. A vers nem ad választ a fölített kérdésre, a feszültség végig fönnáll a szerep és az egyén között: a beszélő távlatban szemléli önmagát. A *Mindvégig* költészetünk összetett hatású remekművei közé tartozik.”* (Lásd a verset a 247. oldalon!)

Melyik talál?

Hogy melyik arcképem választom rajzai közül?
Fényképíró úr! A botost és kalapost.
Mint maradó vendég ül s áll a többi nyugodtan,
Menni csak egy készül: útja van: ez leszek én.

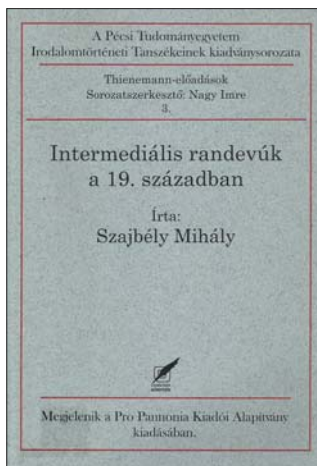

Ez a könyv eme négy sort választotta mottójául. A 19. század medializáló világáról szól

„Tárgy künn, s temagadban» – jellemezte a 60 éves Arany János új alkotómódszerét, amikor végre megszűntek a »mandátumos ember« külső feladatai. A változtatással azonban nemcsak felszabadult, el is szigetelődött a világtól. Rejtegetett betegsége, gyorsan rosszabbodó látása következtében másokra kényszerült hagyatkozni. A hirtelen nagyvárossá növvő Pest életének mind több jelensége lett elérhetetlen és megérthetetlen számára. A Margitsziget és a lezárható kapcsos könyv azonban megteremtette a függetlenség, a kívülálló szemlélődés, az önmaga gyönyörűségére alkotás illúzióját, legalább átmenetileg ellensúlyozta a fölöslegessé vált, önmagát túlélt ember és művész félelmeit. A »nemzeti költő« helyébe a »tamburás öregúr« lépett, aki bölcs humorral, önironiával költői játékba kezdett: a hétköznapi, esendő, idős ember szintjére látszott lefokozni a legnagyobb élő magyar poéta, a nyelv- és formavirtuóz művészi énjét is. Ugyanakkor a képzettársítások mérséklésével, a forma gazdagságával a szürke alaptónusból öntörvényű, rafináltan egyszerű világot varázsolt, személyes tér- és időszemlélettel, amelynek középpontjába a felértékelődő emlékek kerültek. Már kortárs kritikusa, Péterfy Jenő észrevette, hogy az *Őszikék* minden darabján rajta van »a pszichológiai dátum«, az a kézzelfogható készítés, aznapi hangulat, látszólag jelentéktelen élmény vagy emlékkép, amire a költői reflexiók ráépülhettek. Mindaz, ami a nagykorú évek lírájában alárendelt szerepet játszott, most a felszínre került.

[...] A kapcsos könyvben benne rejtett a modern magyar költészet számos lehetősége, az izmusok megannyi csírája: pompás impresszionista részletek, az egyéni szimbólumalkotás kísérletei, a formatökélyre törekvő parnasszizmus magyar változata.”

KERÉNYI Ferenc, *Arany János és az 1849 utáni lírai korszak* = www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/magyar/arany/oszikek/html/tanulmanyok/kerenyi96.html [2009. 03. 09.] (A későbbiekben: KERÉNYI Ferenc, *Arany János és...*)

- * ...tamen usque recurret. Jelentése: „Üzd ki bár a természetet vasvillával, mégis mindig vissza fog térni.”
- ** SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Arany János* = Sz.-M. M. és mtsai, *Irodalom II.*, Bp., Krónika Nova, 2003, 339.

Hasadnak rendületlenül

Hasadnak rendületlenül
Légy híve, oh magyar!
Bölcsődtől kezdve sírodig
Ezt ápdold, ezt takard.
A nagy világon ekivűl
Nincs más, amit mivelj;
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt enned, innod kell.

Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt,
Ez a föld másra sem való,
Csak hogy eltékozold.
Itt küzdtenek honért a hős
Árpádnak hadai;
Bátorság volna ezt a hont
Neked fenntartani.

Szabadság! itten hordozák
Véres zászlóidat,
Szabad száj! itt csikorgatod
Véres fogaidat.

(1880 körül)

4. Azt hiszem, érdemes megvizsgálni Arany János verseit epikum és „lírikum” viszonyának szempontjából. Igaz-e, hogy leglíraibb verseiben is találunk epikus töredékeket?

* NYILASY Balázs, *Arany János*, Bp., Korona, 1998, 107–108.

** BARÁNSZKY-JÓB Lászlót idézi NYILASY Balázs, *Uo.*, 121–122.

*** *Uo.*, 120.

Ám az utolsó évek klasszikus darabjai mellett a mindvégig megőrzött humor (töredékes) termései sem kevésbé figyelmet érdemlőek számunkra. (Ilyen vers például a parodisztikus *Hasadnak rendületlenül* vagy az aforisztikus *Nincs már széna*.) A végső bölcsességet azonban az önmegszólítások fensége, a visszatekintés szomorúsága és a búcsúzkodás lassúdó mozdulatai érelik immár töredékekben is élni képes versegészekké:

Ifjúkori munkát örege ne végezz,
Ha akarod, hogy jól menjen sora véghez,
Mert a keverék-mű a fejedre támad,
Inkább töredéknek maradjon utánad.

(*Sejtelem*, 1881)

Nyilasy Balázs ekként foglalja össze az *Őszikék* lírai vonulatának lényegét: „...az *Őszikék* nagy újdonsága [...] a költemények nagy többségét átjáró depoetizáló, deheroizáló önkicsinyítés. S ez a törmeléklet nem álcázás, ahogy Barta János láttatja. [...] Ez az understatement [‘alulfogalmazás’] valódi, és bár megelőzi a 20. századi magyar irodalom sokirányú, sokféle árnyalatú depoetizáló tendenciáit, a köznapi vagy akár a törmelékletet belakó költői világteremtés gesztusváltozatait (Szabó Lőrincről Berda Józsefen át Petri Györgyig), azért jelentős mértékben el is válik tőlük. Arany János ugyanis nem társít dinamikus energiát ehhez a törmeléklethez, nem implikál másféle viszonyítási pontokat, nem idéz meg terjeszkedőbb emberi attitűdöket, és nem leplez le semmit. A nagyepika teljességképzetével küzdő, [...] az ossziáni és a görög kultúrtörténeti képzetekkel a maga személyes szituáltságát egyértelműen közössé, személyközivé tágító költő az *Őszikék* egy részében [...] beletörődő gesztussal lakja be a kudarc, a kiszorultság, a fizikai létre szorítottság, a »nyúl farknyi remény« világát [...]»*

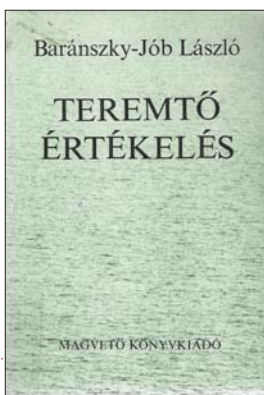
Kétségtelen, hogy a modern ember – Adyra váró – életérzései remegnek ott az *Őszikék*ben. S Ignotus és Baránszky-Jób László szavával ehhez hozzátehetjük: ennek a lírának egyik legfontosabb poétikai hozadéka a „verstesttel való közlés”**. Továbbgondolva pedig: „a forma átszemantizálásá”-nak*** módszere. Arany *Őszikéi*ben ugyanis végképp eltűnik a versekből a költészet mindennapisággal és közéletiséggel való közvetlen összefüggésének kényszere. Megszűnik az a fajta igény, amely irodalmunkat mintegy száz éven át jellemezte s nagyrészt meghatározta. Ez a költészet ugyanis éppen az *Őszikékkel* lép át egy másik dimenzióba – az irodalmi modernség önteremtő korszakába.

Éppen ezért valószínű az is, hogy az új formákkal, az új kifejezőmóddal való alkotói küzdelem termése a viszonylag sok töredék. Olykor akár a végső egyszerűség, akár a „túljátszott” költőiség mentén is születnek olyan Arany-sorok, melyeket „poétikai zökkenő”-ként érzékelünk. Továbbá ilyenek a néha szintén stílustörésként felfogható szövegzárlatok, nemegyszer meszterkéltnek tűnő narrációs rendszerek. Innen tényleg csak egy lépés lenne „minden Egész” eltörése... (Lásd az elmondottakhoz bizonyítékképpen például a *Mindvégig* szövegét!)

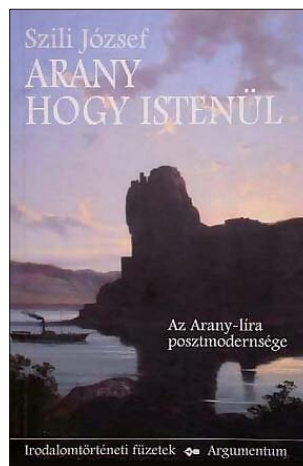
Ám ez az érett költő és bölcs ember a *Kapcsos könyvben** költészettörténeti értelemben éppen azt szeretné elmondani, hogy a vers olyan (szó)-építmény, amelyről nagyon messzire el lehet látni térben és időben. S hogy egy vers azt is képes elmondani, ami nincs benne leírva. De csak akkor, ha méltó szókatedrális, mely az örökkévalóságból való kiszakítottágával hirdeti az egyszeri létezés derűjét. Ezt a poétikai hitet nálunk Arany János építi be először a vers nyelvi-poétikai elváráshorizontjába.

„Vörösmartynál a nyelv zenél. Petőfinél a dallamos nyelv, a nyelvi dallam érvényesül. A dalolhatóság ennek ennek velejáró kritériuma. Aranynál a szerkezeti részeknek a viszonylatai zeneiek, s ez adja a költemény szerkezeti alapját. A nem időrendi egymásutánban, dalszerűen kibontakozó, hanem a részek viszonyából, csupán a mű egészéből kibontakozó jelentését.”

BARÁNSZKY-JÓB László, *A döbbenet lírája* = B-J., *Teremtő értékelés*, Bp., Magvető, 1984, 231.

* Talán nem véletlen, hogy a „verstesstel való közlés”, az „át-szemantizált forma” mint poétikai eszköz használatának egyik legszebb, legkitalálhatóbb alkotása az első vers, amelyet – mint említettük – Arany bemásol a *Kapcsos könyvbe*: „A költő örült az ajándéknak: azon frissiben belemásolta – szép, hibátlan tisztázatban – a *Szondi két apródját...*” = KERÉNYI Ferenc, *Arany János és...*

Ez a könyv vetette föl először Arany költészetével kapcsolatban a posztmodernség fogalmát (1996)

Mindvégig

A lantot, a lantot
Szorítsd kebeledhez

Ha jó a halál;
Ujjod valamíg azt
Pengetheti: vígaszt
Bús elme talál.

Bár a szerelem s bor
Ereidben nem forr:
Ne tedd le azért;
Hát nincs örömed, hát
Nincs bánat, amit rád
Balsors keze mért?...

Hisz szép ez az élet
Fogytig, ha kiméled
Azt ami maradt;
Csak az ősz fordultán,
Leveleid hulltán
Ne kívánj nyarat.

Bár füstbe reményid, –
S egeden felényit
Sincs már fel a nap:
Ami derüs, élvezd,
Boruját meg széleszd:
Légy te vidorabb.

S ne hidd, hogy a lantnak
Ereje meglankadt:
Csak hangköre más;
Ezzel ha elégszel,
Még várhat elégszer
Dalban vidulás.

Tárgy künn, s temagadban –
És érzelem, az van,
Míg dobban a szív;
S új eszme ha pezsdül;
Ne vonakodj restül
Mikor a lant hív.

Van hallgatód? nincsen?
Te mondd, ahogy isten
Adta mondanod,
Bár pusztá kopáron
– Mint tücsöké nyáron –
Vész is ki dalod.

5. A klasszikus anekdota szerint Arany a valamely versét értelmezgetőknek ezt vetette oda (illetve írta oda a lapszélre): „Gondoltam fenét!” (Így helyes az idézet!) Rendeztetek vitát az osztályban erről a kérdésről!

6. Milyen viszonyban lehet egymással általában az ihlet és a tudatosság a költészetben? (Lásd az *Évnapra* példáját a következő kérdésnél!)

Évnapra

Nyolcvan év
Ritka szép;
Hetven év
Jó, ha ép;
Hatvannégy esztendő:
Untig elegendő.

(1881. március 2.)

Neki is fontos szám a 64-es. Kicsoda ő?

„Arany János arcképei majdnem mind rosszak, művészietlenek. Az akkori fényképészet nem tudta beállítani a fotografálandót olyan helyzetbe, hogy az minden esetben jellemző legyen s a kép csakugyan azt jelentse, akit ábrázolni akar. Szobra pedig, a csizmás és nehézkes, majdnem meghamisítja őt. Néhány kortársa, ki jó megfigyelő, azt mondta nékem, hogy Arany János első pillanatra inkább a gyenge, sovány és törékeny ember benyomását keltette. Szerintük még az a fénykép a leginkább találó, amelyet halála előtt hét évvel készítettett. Itt a csontos arcot rövidre nyírt ősz szakáll keretezi, s hosszú haj csapzottan simul előre a halántékára, a bajusz magyar, az orr egyszerű és finom: egy ideges, mélabus magyar paraszt áll előttünk európai ruhában.

Szobra talapatán csak egy nótárius van, itt azonban nagy-nagy modern költő, félig-meddig a kortársunk, az Őszikék költője.

Ide akartam megérkezni. Mert az, akit mi olvasunk mai magyarok, akit mi imádunk, a szenvedő Arany, a lírikus. [...] Minden, amit eddig irt, mintha csak tanulmány lenne. Előkészítése ezeknek a verseknek. [...] Itt már a modern idők hangját hallani. [...]

Gyakran jut eszembe Péterfy Jenő kijelentése. Mindenki, aki magyarnak született s így akarva-nemakarva vállalja szenvedésünket, kárpótlást kap azáltal, hogy Arany Jánost eredetiben olvashatja.”

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Arany János* = K. D., *Lenni vagy nem lenni*, Bp., Kairosz, é. n., 156–157, 160 (hasonmás kiadás, eredeti helyesírással!).

7. Mit szólsz a [következő oldalon](#) lévő „versértelmezés”-hez, melyet persze tekinthetsz játéknak 😊 Írj Te is hasonlókat!

Závodi Adrienn: Arany János: Évnapra

A vers a számokra épül. Matematikailag pontosan levezethetők a benne rejlő számok közötti összefüggések. A kulcsszám a **64**. Ez többszörösen alátámasztható. Természetesen nem véletlen, hogy a vers éppen **64** betűből áll. Az sem véletlen, hogy a költő pontosan a **64**. születésnapján írta meg a verset, hiszen ha az évnek (1881) a számjegyeit összeszorozzuk ($1 \times 8 \times 8 \times 1 = 64$), megkapjuk a kulcsszámjegyet, a **64**-et. Tehát nem írhatta meg sem előbb, sem később.

Miért kezdődik pont a nyolcvanas számmal a vers? Ez sem véletlen, hiszen ha a **64** gyökét megszorozzuk a **64** számjegyeinek az összegével ($\sqrt{64} \times (6+4) = 8 \times 10 = 80$), megkapjuk a vers kezdő számjegyét; a 80-at.

A következő szám a 70. Ez egyszerűen megkapható, ha a 80-ból kivonjuk a kulcsszám számjegyeinek az összegét, azaz a tizet. Sőt, ha megfigyeljük, hogy ez a 3. sorban szerepel, amely 8 betűből áll, akkor máris visszajutunk a **64**-hez, mivel: ha 70-ből kivonjuk a 3×8 , azaz a sorok és betűk szorzata számjegyeinek az összegét ($3 \times 8 = 24$, $2 + 4 = 6$), akkor megkapjuk a **64**-et, hiszen $70 - 64 = 6$. Ezért írta Arany a 70 és a **64** közötti, azaz a negyedik sort pont 6 betűsre.

És ezt még azzal is fokozhatjuk, hogy az esztendő szó betűinek számát, azaz a 8-at négyzetre emelve szintén a **64**-hez jutunk. Tehát az is megtervezett, hogy éppen a **64**-es szám után került az esztendő szó. Azt hiszem, ez már elegendő bizonyíték arra, hogy a vers a számmisszákára épül.

Természetesen Arany nem hiába várta ennek az évnek az eljövételét, hiszen nagyszerűen bebizonyította matematikai, logikai tehetségét. Láthattuk, milyen fontos, hogy a vers a legjobb időpontban legyen megírva és cudatosan felépítve.

8. Készítsetek többféle fordítást a Beatles-dalból! Versenyeztessétek őket egymással, s a nyertes kapjon például Arany Toll-díjat!

9. Próbáljátok meg lefordítani Arany versét több nyelvre **64** betűben!

10. Mi lenne, ha mostantól csak **64** betűs sms-eket lehetne írni...? Próbáljátok ki ezt a lehetőséget! Vagy esetleg ($\sqrt{64} \times (6+4) = 8 \times 10 = 80$ betűseket...?)

When I'm Sixty-Four

When I get older losing my hair,
Many years from now.
Will you still be sending me a valentine
Birthday greetings bottle of wine.

If I'd been out till quarter to three
Would you lock the door,
Will you still need me, will you still feed me,
When I'm sixty-four.

You'll be older too,
And if you say the word,
I could stay with you.

I could be handy, mending a fuse
When your lights have gone.
You can knit a sweater by the fireside
Sunday mornings go for a ride.

Doing the garden, digging the weeds,
Who could ask for more.
Will you still need me, will you still feed me,
When I'm sixty-four.

Every summer we can rent a cottage,
In the Isle of Wight, if it's not too dear
We shall scrimp and save
Grandchildren on your knee
Vera, Chuck & Dave

Send me a postcard, drop me a line,
Stating point of view
Indicate precisely what you mean to say
Yours sincerely, wasting away

Give me your answer, fill in a form
Mine for evermore
Will you still need me, will you still feed me,
When I'm sixty-four.

Bognár Tímea: Mindvégig-átiratok*

Görög lírikus

Α λαντοτ, α λαντοτ
Σζορίτσδ κεβελεδηεζ
Ha φ) α ηαλλ.;
Υφροδ παλαμήγ αζτ
Πενγετηετι: σήγασζτ
Βσ ελμε ταλλ.

Βρ α σζερελεμ σ βορ
Ερειδβεν νεμ φορρ:
Ne τεδδ λε αζρτ;
Ητ νινχσ ριμεδ, ητ
Νινχσ β(νατ, αμιτ ρ(δ
Βαλσορσ κεζε μίρτ?...)

Ηισζ σζπ εζ αζ λλετ
Φογητιγ, ηα κιμ(λεδ
Αζτ αμι μαραδτ;
Χσακ αζ Ισζ φορδουλτ(ν,
Λεπελειδ ηυλλτ(ν
Ne κιτ(νφ νψαρατ.

Σ νε ηιδδ, ηογη α λαντνακ
Ερεφε μεγαλνακαδτ:
Χσακ ηαναγκ(ρε μ(ς;
Εζζεελ ηα ελ(γσζεελ,
Μίγ σ(ρηατ ελ(γσζεερ
Δαλβαν πιδουλ(ς.

Τ(ρηγ κ(νν, σ τεμαγαδβαν –
Γσ ρζελεμ, αζ παν,
Μίγ δοββαν α σζ(π;
Σ ηφ εσζμε ηα πεζσδ(λλ;
Ne πονακοδφ ρεστ(λ
Μικορ α λαντ η(π.

ζαν ηαλλγατ(δ? νινχσεν?
Te μονδδ, αηογη ιστεν
Αδτα μονδανοδ,
Βρ πυσζτα κοπ(ρον
– Μιντ τ(χσ(κ(νη(ρον –
ζ(σζ ισ κι δαλοδ.

Piramis

A
lan
total
antotSz
orítsdkeb
eledhezHajő
ahalálUjjodva
lamígaztPengeth
etivígazstBúselme
találBáraszerelemsb
orEreidbennemforrNete
ddleazértHátnincsörömed
hátNincsbánatamitrádBalso
rskezemért?Hiszszépezaz élet
FogytighakiméledAztamimaradt
CsakazőszfordultánLeveleidhulltán
NekivánjnyaratSnehiddhogyalantnak
ErejemeglankadtCsakhangköremásEzz
elhaelégszelMégvárhatelégyszerDalbanvid
ulásTárgykünnstemagadbanÉszrelemazv
anMígdobbanaszívSújeszmehapezsdűlNevon
akodjrestűlMikoralanthívVanhallgatódnincsen
TemonddahogyistenAdtamonदानod Bárpusztak
opáron MinttűcsökényáronVésziskidalodAlantot.

Redukció

A lantot
Szorítsd
az ősz fordultán,
Míg dobban a szív;
Ne vonakodj
Van hallgató? nincsen?
Te mondd

Vendégmunkás

A lantot, a lantot
Szorítani kebledhez
Ha jönni halál;
Ujjod valamíg azt
Pengetgetni: vígaszt
Bús elme talál.

Bár a szerelem s bor
Nem forni hol vér foly
Nem tenni le - mért;
Nem lenni örömed,
Nem lenni bánat, mit
Mérni rád az ég?

Hisz lenni szép élet
Fogytig, ha kimélni
Ami maradni;
Csak hogy ősz fordulni,
Leveleid hullni
Nem nyár kívánni.

S nem hinni, hogy lantnak
Erő övé lankadt:
Hangkör lenni más;
Ha megelégedni,
Elégyszer még várni
Dalban vidulás.

Tárgy künn, s benn is lenni –
Érzelem is lenni,
Míg dobbanni szív;
S új eszme pezsdűlni,
Nem jó vonakodni
Mikor a lant hív.

Társ lenni? Nem lenni?
Te mégis mondani,
Ahogy isten mond,
Bár pusztá kopáron
– Mint tűcsök dal nyáron –
Vészni ki dalod.

t a l k S h o w

– Jó estét kívánok, kedves nézőink, itt a stúdióban és otthon, a képernyők előtt! Ma este elsőként egy különleges sztárvendéget köszönhetünk itt, a műsorban, aki el fogja árujni Önöknek és nekem az örök ifjúság titkát! Nyugdíjas akadémiai tag és költő-óriás létére még mindig ugyanolyan hévvel alkot, mint fiatal éveiben, amikor is az ország legnagyobb sztárjával állt közeli barátságban, igen, magával Petőfivel, és úgy írta alá a neki írt leveleit, hogy Jean d'Or. Nagy tapsot kérünk ARANY JÁNOSNAK!!!

– Üdvözlöm a stúdióban, Mester, köszönjük, hogy megtisztelt minket bölcs szavaival ma este. Először is talán arra lennénk kíváncsiak, minek köszönheti ezt a hihetetlen szellemi frissességet? A nézőtéren és minden bizonnyal a képernyők előtt is szép számmal ülnek középkorú nézők – mit tud nekik tanácsolni, hogyan kerüljék el ilyen sikeresen az öregedést?

– A lantot, a lantot	Bár a szerelem s bor
Szorítsd kebeledhez	Ereidben nem forr:
Ha jó a halál;	Ne tedd le azért;
Ujjod valamíg azt	Hát nincs örömed, hát
Pengetheti: vígaszt	Nincs bánat, amit rád
Bús elme talál.	Balsors keze mért?

– Szuper!! Kedves Nézők, ahogy a Mester mondta, találjuk meg mindig az örülnivalót, kényeztessük magunkat, ne tagadjuk meg magunktól a szórakozást, hisz ugyebár, Önök megérdemlik! És mit tud mondani azoknak, akik mondjuk betegek, vagy más okból nem tudják élvezni az életet? Ha jól tudjuk, Önnek is voltak problémái az egészségével, mit üzen a sorstársainak?

– Hisz szép ez az élet	S ne hidd, hogy a lantnak
Fogytig, ha kiméled	Ereje meglankadt:
Azt, ami maradt;	Csak hangköre más;
Csak az ősz fordultán,	Ezzel ha elégszel,
Leveleid hulltán	Még várhat elégszer
Ne kívánj nyarat.	Dalban vidulás.

– Ez egyszerűen fantasztikus, kedves nézők, erre már igazán csak egy nagy tapssal lehet válaszolni... Tényleg soha nem fordult elő, hogy úgy érezte: most már aztán végképp, fullra göze sincs, miről írhatna? Sose volt ilyen abszolút csőd?

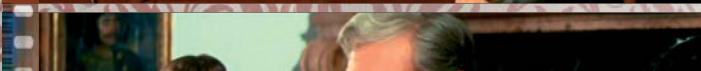
– Tárgy künn, s temagadban –
És érzelem, az van,
Míg dobban a szív;
S új eszme ha pezsdül,
Ne vonakodj restül
Mikor a lant hív.

– Értem, tehát a lényeg az, hogy csak nyomjuk a sódert, ha a múzsa homlokon csókol! De kedves Mester, mint tudja, manapság a költészet nem túl népszerű kulturális termék – Ön szerint mit lehetne tenni ez ellen? Önt nem zavarja, ha egy új könyve nem fogy?

– Van hallgatód? nincsen?
Te mondd, ahogy isten
Adta mondanod,
Bár pusztá kopáron
– Mint tücsöké nyáron –
Vész is ki dalod.

– Valóban, kedves nézőink, ahogy a Mestertől hallottuk: a remény sosem fogy el, és csak akkor leszünk öregek, ha már a munkakedvünk is odavész. Drága Arany mester, ha szabad így mondanom: Jani bátyám, köszönjük, hogy ma este vendégünk volt itt a stúdióban... Kedves Nézőink, nagy tapsot kérünk a Mesternek, de még ne váltsanak csatornát, mert a reklám után azonnal következik Dundika nászutas élményei, itt, a műsorban!!!

Látásmódok

Jókai Mór 256

Ráadás 262

A fejezetnyitó és -záró oldalak képei a felújított Jókai-villában készültek Balatonfüreden (2010), illetve az Egy magyar nábob és a Kárpáthy Zoltán című filmből valók (rendezte Várkonyi Zoltán, 1966)

Jókai Mór (1825–1904)

Az újraíró Jókai-hagyomány egyik első darabja 2003-ban jelent meg

KALANDRECÉNY A meséhez hasonló regényfajta, amelyben nem a szöveg szépsége az elsődleges, hanem a hősök – egymással felcserélhető – kalandjainak sora teremtette izgalom, feszültség.

A legolvasottabb magyar író

(Esszé)

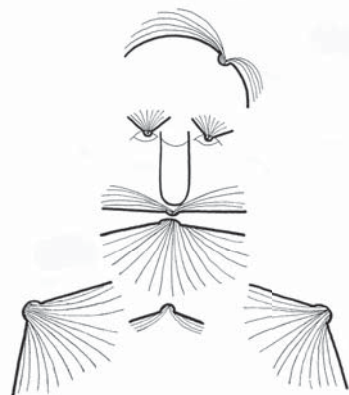
A kor magyar írófejedelmének regénylapjain egyszerű(bb) hétköznapiok s nagyszerű(bb) történelmi idők gördülnek. Ő az a közönségteremtő nagy író volt, aki honoráriumából már jól is élt. Tipikus megjelenítője annak a fajta megkésettységnek, melyet már többször emlegettünk tanulmányaink során.

A forradalom bukása utáni félszázad illuzórikus világképeének egyik teremtője, ápolója és alkotója. Álomromantikájába minden belefér, ami valamelyest is rokon az emberi léttel. Nincsenek térbeli vagy időbeli korlátok, nála isteni magasságba emelkedhet az, ki tegnap még törpe volt, és semmivé, senkivé válhat a tegnapi óriás. Tájai a végtelen kozmoszba nyílnak, múltja az ember nélküli világ, jövője a korlátatlan időutazás. Rokona Jules Vernének (*Kétévi vakáció*), Victor Hugónak (*Kilencvenhárom*) s az irodalomiparos Alexandre Dumas-nak (*A három testőr*).

Témája is bármi lehet. Szövege mindent fölszív magába, ami egyáltalán létezőként elképzelhető. Egyik kezével gyűjti az anyagot, a másikkal már írja a mesévé stilizált csatákat, kalandokat, erkölcsi tanulságokat (egy korabeli karikatúra ábrázolja így). Hallatlanul termékeny és népszerű – nálunk ma is a legnépszerűbb – író. Stílusa könnyed, áttekinthető, világos és érthető. Nem minden tanító célzattól mentes, szerencsére azonban humorral is megáldott – s ha szükséges, elegáns körítéssel mindent természetessé oldó.

Ha legfontosabb célja a szórakoztatás, akkor ezt magas színvonalon teszi. Ha dolga ennél fontosabb volna, akkor már meg-megbicsaklik nyelve is, cselekményvezetése is: erőltetett lesz a modor, mondvacsinált az eszme. S legfőképpen: nagyon feketék vagy nagyon fehérek a figurák.

De Jókait azért is szeretjük, mert sosem unalmas. Amikor a legapórékosabb – és a tárgyhoz alig-alig tartozó – részletességgel adja elő mondandóját, akkor is szeretetreméltó. Ő ilyen – el kell fogadnunk ekként. Sorolhatjuk hibáit, egy érvet sosem tudunk túlszárnyalni: a magyar írók közül őt olvassák a legtöbben.

Kaján Tibor karikatúrája

► Kalandregényeinek beszédmódja (például: *Fekete gyémántok*) kevésbé viszi előre a magyar próza fejlődését. Azon munkáinak világképe inkább alkalmas erre, melyekben valamelyest teret kapnak a realizmus – egyáltalán: a lélektani mélység – elemei. Ilyen könyv például az *Egy magyar nábob* (1853) vagy *Az arany ember* (1872).

A hősi eposz közeli rokona történelmi regénye, *A kőszívű ember fiai* (1869), mely monumentális tablók, festőien mutatja be a magyar történelmet. Annak is egyik legszebb pillanatát, az 1848/49-es forradalmat és szabadságharcot.

Ez a regény a magyarság egyik mítosza: erősen hozzájárult nemzedékek történelmi tudatának alakulásához – az utóbbi évtizedekben filmes változatban is. Jólesik az íróval együtt elhinnünk, hogy nagyszerűek, erkölcsösök, erősek és bátrak is tudunk lenni, ha akarunk. A kőszívű Baradlay fiai mindhárman más-más úton és módon, de eljutnak a közös eszme, a közös cél szolgálatáig. Ekként más emberek és más csoportok is mintát láthatnak ebben a műben nemzeti egyetértésre, történelmi álmok megvalósítására. Kalandregény ez is, de „jól megcsinált”, színvonalas kalandregény. Nagyívűen, mégis viszonylag zártan komponált, „egy tömbből hasított”, klasszikus alkotás. Nem lélektani mélysége, hanem a benne megmutatott értékek válalhatósága okán fontos számunkra.

Az *Egy magyar nábob* lazábban szerkesztett, de talán életszerűbb mű. Ébresztője az anekdotizmusnak, annak a beszédmódnak, mely prózairodalmunkat máig meghatározza-befolyásolja. De a kisebb történetekből, életképszerű „mesékből” felépülő nagyobb kompozíciók nála ritkábban találják meg azt a stílus-poétikai értékszintet, melyben harmonizál egymással forma és mondandó.

Jókai, Mikszáth s a többiek regényeiben szinte mindig ott érezhető – kivéteellekkel vagy változatokkal – a „kistörténetek” ereje, „életessége”. Ugyanakkor az egész mű szerkezetének bizonytalansága, a kistörténeteket összefűző szálak erőltetettsége, szövegidegensége nem ritka. Prózairodalmunk folyamatosan használja ezt a hagyománnyá nemesedett örökséget, hatása alól magát kivonni nem tudja, nem is akarja. Tegyük ehhez azt is hozzá, hogy a 19. század második felének – már többször emlegetett – szétesettség-érzete nyilván meg kell hogy jelenjen az epikus formákban, a szövegek poétikájában is. (S talán éppen innen érthető Mikszáth emlegetett „realista anekdotizmusa” is!)

Husztai Péter és Koncz Gábor Várkonyi Zoltán 1976-os filmjében (*Fekete gyémántok*)

Béres Ilona és Tordy Géza *A kőszívű ember fiai*-ban (Várkonyi Zoltán filmje 1964-ben készült)

Latinovits Zoltán és Bessenyei Ferenc az *Egy magyar nábob* című filmben

Az arany ember első jeleneteinek helyszíne, az al-dunai Vaskapu-szoros ma

„Kettős birodalmat mondhat magáénak költőnk, birtokai a mesék, eposzok meg az anekdotás zsánerképek körében egyként hatalmasak. Könnyedén átjár egyikből a másikba, ezért nagy művész... [...] Benne magában élt az összhang: egyszerre volt felnőttet torzképező, játékos komáromi fiú; nagy tettekre sóvárgó, Petőfi nevelte fiatalember; férfi, aki ősies hangulatba merül a Senki szigetén. Két világ, három nagy életszakasz egyesült kivételes géniuszában.”

NAGY Miklós, *Jókai Mór*, Bp., Koro-
na, 1999, 116.

AZ ARANY EMBER Jókai zártabb szerkezetű regényei közé tartozik. A komponálás viszonylagos fegyelme elnézhetővé teszi a tartalom ellentmondásosságát. Az ábrázolt világ erkölcsi és világgépbeli fogyatékoságai sem mentik azonban a beszédmód fennálló egyenetlenségeit. Ezek egyben a regény realista erőnyeit is megsejtetik a figyelmes olvasóval.

Timár Mihály, a főhős nem feddhetetlen, nem szeplőtelen jellem, mint amilyenek a romantikus hősök szoktak lenni. Mondhatnánk, hogy egy egyszerű hajós, akinek a véletlen szerencse – meg a maga józan esze, mint később kiderül – jelentős vagyont játszik a kezére. A vagyonnal „ráadásul” egy leányzó is „jár”. Timár úgy véli feloldozhatónak magát a lelkiismeret-furdalás alól – amiért nem egészen tisztán jutott a kincsekhez –, hogy feleségül veszi a meghalt görög kereskedő lányát. Ő a megmeneküléséért igen hálás neki, és immár hölgygé érett. Szeretet, szerelem azonban nem szövődik közöttük.

Timár egyre többször csalódik a világ hiúságában, korlátos céljaiban. Önzetlen segíteni akarását nem értik, egyre többen kihasználnák. Nem Oblomovként, de ő is „kiszáll”. Az Al-Duna egy rejtelmes helyére – a Senki szigetére – menekül, hogy ott találja meg az idilli boldogságot igazi szerelmével, Noémivel együtt. Eleinte csak meg-meglátogatja a lányt, aztán lesz ereje ahhoz, hogy végleg búcsút mondjon a színjátékok, a pénz világának, s a tisztaság, az ártatlanság birodalmát válassza. Ez azonban mégsem álomromantika, mégsem csupán könnyező happy end. Sokkal inkább szomorkás, elégikus vég. Melankólia könnyű álma lengi be a sziget levegőjét és éjszakáit.

Az olvasó pedig érzi és tudja, hogy egy Timár Mihály formátumú embernek nem ez volna a dolga. Nem csak ennyi volna a dolga a világban.

„Egy heglánc közepén keresztültörve tetejéről talapjái, négy mért földnyi messzeségben; kétoldalt hatszáz lábtól három ezerig emelkedő magas, egyenes sziklafalak, középett az óvilág óriás folyama, az Ister: a Duna. A ránehezülő víztömeg törte-e magának e kaput, vagy a föld alatti tűz repeszté kétfelé a hegláncot? Neptun alkotta-e ezt, vagy Volcán? Vagy ketten együtt? A mű Istené! Ahhoz hasonlót még a mai istenutánzó kor vaskezü emberei sem bírnak alkotni.”

(Az arany ember)

„Gertler Viktor, amikor 1962-ben a népszerű Jókai-regény megfilmesítésére vállalkozott, nem tudhatta, hogy adaptációja a legnézettebb magyar filmek örökranisorának hatodik helyére kerül. Egy néhány évvel ezelőtti statisztika szerint *Az arany ember*hez több mint hat és fél millió néző váltott jegyet. Alig akad olyan néző, aki ne látta volna ezt a filmet, és sokan vannak, akik nem is egyszer nézték meg.

Jókainak ez a kivételes népszerűségű regénye mindig is vonzotta a filme-
seket. Már a némafilm idején vászonra vitték az életet cserélő gazdag, de boldogtalan hajós történetét. Korda Sándor 1918-ban az Al-Dunán forgatta a film külső felvételeit, miközben világháborús harci lövedékek röpöködtek a stáb feje fölött. A harmincas években Kiss Ferenc alakította Tímárt, de nagy nevekben a Gertler-féle filmváltozat sem szűkölködött. Béres Ilona, Krencsey Mariann, Pécsi Ildikó játszotta a női főszerepeket, és Latinovits Zoltán egy hosszabb, mintegy kétéves kényszerű szünet után itt tért vissza a filmvászonra a megátalkodottan gonosz Krisztyán Tódor szerepében. A panoráma-szélesvásznú film 1962 karácsonyán került a mozikba, s azóta újabb híveket – és talán olvasókat is – szerez Jókai Mór fordulatos, meglepő történetének.”

KELECSÉNYI László, *Az arany ember* = SZABÓ ZOLTÁN Attila, *Volt egyszer egy filmgyár* = www.merliner.net/volt/duna6.html [2008. március 1.]

„Ha Jókairól beszélünk, érdemei fönn-tartásával, de ne feledkezzünk meg arról, hogy amikor nálunk Jókai illuzionista [...] világa bűvölte el a közönséget, a francia irodalom már régen túl volt Balzac-on, az angol részben Dickens-en és Thackeray-n, az orosz Gogol-on; Turgenyev, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Flaubert voltak Jókai kortársai; s ha *A kőszívű ember fiaival* »egyidős« európai regényeket keressük, olyan címeket kell fölsorolnunk, mint a *Bűn és bűnhődés*, a *Háború és béke*, az *Érzelmek iskolája* – Goncsarov *Oblomovja* pedig kerek tíz, *Bovaryné* tizenkét évvel megelőzte.”

RÓNAY György, *Előszó* = R. Gy., *Petőfi és Ady között*, Bp., 1981, 8.

1. Jókai egyazon évben halt meg, mint Csehov, 1904-ben. Ám egyikük mintha „visszafelé” ment volna az időben, másikuk mintha „előreírta” volna magát az irodalomtörténetben. Te miben látod Jókai romantikájának legfőbb jegyeit? Csehovnál majd feltétlenül gondoldj vissza Jókaira!
2. Benned hogyan élnek az író hősei? Kik azok, akik nemcsak papírmásé-figurák, hanem hús-vér alakok?
3. Keresd meg ezt a honlapot: www.klasszikusok.info [2009. 04. 22.]! Mi a véleményed a regények „megrövidítésé”-ről! (Gyűjtsd össze a témáról szóló vitákat is, majd rendezzeted az osztályban beszélgetést, „minikonferenciá”-t a kérdésről!)
4. Próbálkozz Te is, a [következő lapszélén](#) vannak a példák! (Mellesleg ki tudod deríteni, honnan való az újságkivágás?)

Miniregények mindössze hat szóban

New York (mti) – Lehet-e regényt, életrajzot írni hat szóban? A legenda szerint Ernest Hemingwayt egy fogadás készítette arra, hogy bizonyítsa: lehet.

A mondat, amelyet megalakított – „Eladó soha nem használt babacipőcske” – az angolszász irodalomban történelmi jelentőségű, a patos és a tömörség remekműve.

Ha nehéz is ugyanilyen intenzitással miniregényt írni, próbálkozásokban nincs hiány. *Larry Smith* újságíró-író ugyanezt a feladatot állította honlapjának látogatói elé. A felhívásra több mint 15 ezren tették fel a honlapra a maguk hatszavas regényét.

A kis remekekből a napokban jelent meg nyomtatásban az első gyűjtemény. Címe: „Ez nem egészen az, amit vártam”. Néhány mű a gyűjteményből: „Megtaláltam az igazit, elvettem egy másikat”. „Írni akarom, elijesztett, hogy nem sikerül”. „Még mindig két személyre főzöm a kávé”. Az ismert írók közül *Joyce Carol Oates* hatszavasa: „Az igazi bosszú jól élni nélkülöd”. *Nora Ephron* író: „Az élet titka: olaszhoz menj feleségül!”.

* [Sz. N.], *Jókai Mór: A talmi-arany ember* (Borsszem Jankó 1872. jan. 21.), Jókai Mór volt a balközéppárti Hon c. lap szerkesztője; több regénye először ott jelent meg folytatásokban.

A talmi-arany ember

Regény a lehetetlenség „Hon”-ából*

Írta: JÓKAI MÓR

I. Rész

(A bevezetés folytatásának folytatása.)

(Vége.)

I. FEJEZET.

Az ugrás egy *mammuth-tal*.

I. Kikezdés.

A *szent Borbála*.

(Folytatás)

VII.

A Szent Borbála orrán állt büszkén, egyenesen, tántoríthatatlanul – Euthym.

Ha Euthym Szent Borbála orrán meg tudott állani, Szent Borbálának orra igazán elég nagy lehetett.

Az is volt. Sőt nemcsak nagy, de pisze is. Fából volt összetákolva s vassal megvasalva. Másutt tán vasalóval vasalták volna meg.

Nem minden embernek van ám fából készült, vassal megvasalt orra!

Csak szenteknél akad ilyen, – szent Borbáláknál, – ezeknél is csak, ha hajót hívnak így.

A Szent Borbála: hajó volt. Nem annyira hajó, mint naszád. Nem is annyira naszád, mint dereglye. Sőt nem is annyira dereglye, mint hajó.

Euthym neve Trikalisz Euthym volt.

Görög név. De azért, aki görögül tud, rögtön meg fogja érteni, „Tri” annyi, mint három, „kapsz” annyi mint szép, „Trikalisz” tehát annyi mint „háromszor szép”. Mily szép világot vet e körülmény hősrünk szerénységére! Hiszen lehetett volna családneve „Százszorszép” is! De nem, ő megelégedett háromszor szép névvel. A keresztnéve Euthym. „Eu” annyi mint jó, „thymosz” annyi, mint kedély. „Euthymosz” tehát annyi, mint „jó kedélyű”. Még az Euthymoszból is elhagyta a végtagot, csupa szerénységből, ment minden valódi hős: szerény. Trikalisz Euthym = Háromszorszép Jókedélyű.

A philologia mégis csak a legszebb tudomány, kivált ha karöltve jár a geographiával.

A Szent Borbála, alighogy a nyelvészetből kiért, beleért a földrajzba.

Az Alduna tájai úgyszólván csupa földrajzból állanak. Némely tájék, igaz belevág némileg a tájrajzba (topographia) is, másutt pedig a vízrajz (hydrographia) s a hegyrajz (orographia) környékezik, de a Szent Borbála erős dongájú hajó volt s meg nem ijedt volna az egész orohydrotopogeographiától.

Ilyen hajó kellett: itt.

Mert a Vaskapu a pokol nyílása. Szikláit vasból valók. Kapuja mindig nyitva áll, de azért éjjel nappal be van zárva. Kulcs nincs hozzá, csak kulcslyuk. Aki át akar menni rajta, annak e kulcslyukon kell átmennie. E kulcslyuk pedig szűk, sőt szükséges is. A Duna vizei is azon mennek át: Mikor a kulcslyukhoz érnek, az áram heve összenyomja a hullámokat Donaueschingentől a Vaskapuig óriási víztömeg nyúlik el. Ezen egész víztömeg súlya nehezedik a Vaskapu kulcslyukára, s e súly oly iszonyú nagy –

(Folytatása következik)

5. Hogy tetszik ez a Jókai-paródia? Folytatását megtalálod a *lábjegyzetben* jelzett helyen! Írj te is hasonlót!

„Az Üstökös [Jókai élapja – F. B.] nagy elterjedtségre jutva, derekas jövedelmet hozott a konyhára, de volt is vele sok dolga; eleinte rajzait is maga készítette, ameddig a jóízú Jankó János fel nem tűnt a láthatáron. A közleményeket maga írta, regényt írt, a Magyar Sajtó-nál és a Vasárnapi Újság-nál vállalt kötelezettségeit végezte, hajnaltól estig az íróasztalnál görnyedt. Ennyi munkát nem lehetett sokáig végezni, ha vasból lett volna is. De nem volt vasból, sőt inkább gyenge szervezetű. Szűk melle, 94 centiméter terjedelmű, fájni kezdett, erre egy meghűlés következett, utána lázak, köhögés, vérhányás, szóval egy kis csúcshurut a tüdőben. Betöltvén már a harmincharmadik esztendejét, a tüdővész nem olyan veszedelmes, mert lassan dolgozik, de erejének gyors hanyatlása mégis tág teret nyitott a legrosszabb sejtelmeknek. Sorba járta a nevezetes orvosokat, de ezek részint a szokott szerek használatát ajánlották, küldték Meránba, Gleichenbergbe, és biztatón mosolyogtak. De ki tudja, mi van a mosoly alatt? Környezete elveszett embernek tartotta. Jókainé sokszor siratta meg, mikor ő nem látta. Az írói körben úgy beszéltek róla, mint aki csak volt, sőt a közönségbe is elszivárgott, hogy a halálos kórt magában hordja kedvencük, ami szomorúsággal töltötte el az országot mindenfelé, ahol Kárpáthy Zoltán valaha olvasták.

Pedig hol nem olvasták?

Ebből az időből származik a furfangja, melyet későbbi éveiben nevetve szokott elbeszélni bizalmas körben. Nem bírván eligazodni az orvosok tartózkodó szavain, hogy veszélyes-e a baja, vagy nem, abban a hitben, hogy a pénz nem udvarias, beállított az első magyar általános biztosító társasághoz, hogy életét tízezer forintra biztosítsa; majd megtudja most az igazat abból, hogy beveszik-e, vagy pedig be nem veszik.

A társaságnál megígérték, hogy elküldik hozzá az orvost megvizsgálás okáért; izgatottan várta, de az orvos helyett Pompéry János író társa és az intézet titkára rontott rá a következő cinikus szemrehányással:

– Hát nem szégyenled magad, hogy be akarsz csapni ezt a becsületes magyar intézetet, tízezer forintig akarsz bennünket megrabolni, holott tudod, hogy egy évig se húzhatod. Hiszen csak rád kell nézni. Ejnye, Móric, Móric, hát gentlemanhez való dolog ez?

Jókai röstelkedett, és el is szomorodott, de a remény nehezen hagyja el a halandót. Másnap, harmadnap felocsúdott levertségéből. Hátha mégsem áll a dolog olyan gonoszul. Hiszen Pompéry nem szakember, és nem is vizsgálta meg. Meg kell tudnia a teljes igazságot mindenáron.

Egy olasz biztosító társasághoz ment, ott jelentette be a biztosítást, kérve, hogy küldjék hozzá az orvosukat megvizsgálni.

Várta türelmetlenül napokig, de orvos innen se jött. Mi lehet az? Végre negyednapra maga a biztosító intézet igazgatója kereste fel, átnyújtva a kész kötvényt.

– De hát az orvos? – lepődött meg Jókai, kinek nem annyira a kötvény kellett, mint az orvosi vizsgálat.

– Nem szükséges – felelte az igazgató.

– De hisz én halálos betegséget hordok magamban, nem akarom az urakat megcsalni.

– Isten ments ilyen gondolattól. A dolog különben úgy áll: az intézet kitüntetve érzi magát, hogy hozzá fordult, és ilyen potom összeg miatt csak nem csinálhat egy Jókaival szemben molesztáló formaságokat.

Jókai szerette elmondani ezt a kedves históriáját, és rendesen azzal fejezte be: »Erre aztán elfásultam, megnyugodtam. Ejh, mit, én bizony nem futkosok tovább a halál után.«

Inkább elment, hogy kínzó gondolataitól szabaduljon, egy kis szórakozató útra. Török Gábor, volt kormánybiztos és két fia társaságában bejárta Erdély nyugati havasait, lóháton, meredek sziklaösvényeken fel és le, a szabad ég alatt hálva, délben, este szalonnát falatozva a gyepen, s törkölypálinkát kortyolgatva hozzá. Ez az út, ez a levegő megint emberré tette; mellvérzés megszűnt, és sohasem tért többé vissza.”

MIKSZÁTH Kálmán, *Jókai Mór élete és kora*, Bp., Szépirodalmi, 1982, 203–204.

6. Keresd még olyan műveket az irodalom történetében, amikor egy nagy író vagy költő írt valamely korábbi pályatársáról könyv terjedelmű munkát! (Egy vagy kettő biztosan eszedbe jut tavalyról!) Olvasd el ezt a hosszabb részletet Mikszáth Kálmán tisztelegő „monográfiá”-jából, mely több szempontból is érdekes lehet!

Jókai Mór: Melyiket a kilenc közül?

Élt egyszer egy szegény csizmadia itt ebben a nagy Pestvárosban, aki semmiképpen sem tudott a mesterségéből meggazdagodni.

Nem azért, mintha az emberek összebeszéltek volna, hogy ezentúl ne viseljenek csizmát, nem is azért, mintha a magisztrátus megparancsolta volna, hogy ezentúl a csizmákat fele áron kell adni, munkát is jót csinált a jámbor, maguk a vevők panaszkodtak, hogy nem bírják elszagatni, amit ő egyszer megvarr: volt is dolgoztatója elég, fizettek is becsülettel, egy sem szökött meg kifizetetlen árjegyzékkel, és János gazda mégis – mégis – nem tudott zöldágra jutni, ahogy németül mondják, sőt nemnéha közel volt hozzá, hogy akármiféle száraz ágat jónak találjon arra, hogy onnan nézegessen le. – Hanem persze ez csak szóbeszéd volt nála; János gazda igaz keresztyén ember volt, s keresztyén ember nem akasztja fel magát, akármilyen szorongatott állapotban legyen is.

Azért nem tudott tudniillik semmi gazdagságra jutni János mester, mert másfelől az Isten olyan különösen megáldotta, hogy minden esztendőben rendszerint született neki egy gyermeke, hol egy fiú, hol egy leány, és az olyan egészséges volt, mint a makk.

– Ó, én uram Istenem! – sóhajtozék gyakran János mester minden újabb számnál, amint lőn hat, lőn hét, lőn nyolc; mikor lesz már e hosszú sor után pontkum? Egyszer azután eljőve a kilencedik; az asszony meghalt, és azután ott volt a pontkum.

János mester egyedül maradt a kilenc gyermekkel a világon.

– Hej, sok van azzal mondva.

Kettő, három már iskolába járt, egyet, kettőt járti kellett tanítani, másikat ölben hordozni, kit etetni, kinek pépet főzni; emezt öltöztetni, amazt megmosdatni és valamennyire keresni! Bizony édes atyámfiak, ez nem csekély hivatal: próbálja csak meg valaki.

Mikor cipőt kellett szabni, egyszerre kilenc cipő! mikor kenyeret kellett szelni, egyszerre kilenc karéj! mikor ágyat kellett vetni, egyszerre az ajtótól az ablakig az egész szoba ágy, tömve, dugva apróbb, nagyobb, szöszeke, barna, emberforma fejekkel!

*A balatonfüredi
Jókai-villa konyhája*

A villa ebédlőasztala ma

– Ó, én uram és Istenem, de megáldottál engemet; – sóhajtozék magában elégszer a jámbor kézműves, mikor éjfélén is túl ott ütötte a mustával a talpat a tőkénél, hogy ennyi lélek testét táplálhassa, s hurítgatta hol egyiket, hol másikat, a ki álmában rosszul viselte magát. Kilenc biz ez, egész kerek kilences szám. No de hála érte az úristennek, még nincsen ok

a panasza; mind a kilenc egészséges, jó erkölcsű, szép is, jó is, épkézlábbal és gyomorral megáldva; s inkább kilenc darab kenyér, mint egy orvosságos üveg, inkább kilenc ágy egymás mellett, mint egy koporsó között; az úr Isten őrizzen meg tőle minden érzékeny apát, anyát, még akinek nyolc marad is, ha egyet elvesznek belőle.

Nem is volt János mester gyermekeinek semmiféle szándékuk a meghalásra; az már el volt végeztetve, hogy ők mind a kilencen keresztül dolgozzák magukat az életen, s nem engedik át helyüket senkinek; nem ártott azoknak sem az eső, sem a hó, sem a száraz kenyér.

Egy karácsonyestén János mester későn tért haza a nagy szalagálásból, mindenféle kész munkákat vitt haza, kevés pénzcsekét szedett be; ami ismét a mesterségéhez, meg a napi szükségek fedezésére kellett. Hazafelé futtában minden utcaszegleten látott aranyos, ezüstös báránnyakkal, cukorbabákkal rakott asztalokat, amiket jámbor kofák árulgatnak olyan gyermekek számára, akik magukat jól viselik; meg is kérdik előbb, hogy a rossz gyermekeknek ne adjanak el belőle; János mester egy-egy helyen meg is állt: talán venni kellene belőle? micsoda? mind a kilencnek? Az sok volna. Egynek vegyen? Hogy a többi azután irigykedjék rá. Nem; majd ad ő

nekik más karácsonyi ajándékot, szépet is, jót is, ami el sem török, el sem kopik, s aminek valamennyi örülhet, mégsem veheti el a másiktól.

– No gyerekek: egy, kettő, három, négy; mind itt vagytok, – szól, haza érkeve kilencfejű családjá körébe. – Tudjátok-e azt, hogy ma van karácsonyestéje? Ünnepe az ez. Nagyon örvendetes ünnep. Ma este nem dolgozunk semmit, hanem örülünk valamennyien.

A gyerekek úgy örültek annak, hogy ma örülni kell, majd felvették a házat.

– Megálljatok csak, hát még ha megtanítalak benneteket arra a nagyon szép énekre, amit én tudok. Nagyon szép éneket tudok ám; erre a napra tartogattam, karácsonyi ajándéknak!

Az apróságok nagy zsvajjal kapaszkodtak apjuk ölébe, nyakába; majd lehúzták azért a szép énekért.

– No! mit mondtam! Ha jól viselitek magatokat. Aztán szépen sorba kell állni. Így ni, amelyik nagyobb, előbbre, amelyik kisebb, hátrább.

Úgy szépen sorba állította őket, mint az orgonasípokat. A két legkisebb az apa térdére és karjára jutott.

– Már most csendesség! Majd én előbb elénekelem: ti pedig majd aztán utánam.

Jókai kávéscésészéje

Azzal komoly áhitatos képpel, levéve zöld sipkáját fejről, elkezdé János mester azt a szép hangzatos éneket, ami így kezdődik:

„Krisztus urunknak áldott születésén...”

A nagyobb fiúk és leánykák az első hallásra megtanulták a dallamot, több baj volt a kisebbekkel, azok mindig félrevitték a dalt, s ki-kimentek a taktusból, végre mindnyájan tudták azt, s az volt aztán a nagy öröm, mikor mind a kilenc egyszerre vékonyan és vékonyabban zengedezé azt a szép dalt, amit maguk az angyalok énekeltek azon az emlékezetes éjszakán, s talán még most is énekelnek, amidőn ilyen szép kilenc ártatlan lélek őszinte örömeinek harmóniás hangja kéri onnan felülről a visszhangot tőlük?

Bizonyára a gyermekek énekének örülnek ott fenn a mennyben.

Hanem annál kevésbé örülnek odafenn az első emeleten. Ott egy gazdag nőtelen úr lakik, egymaga kilenc szobában: egyikben ül, a másikban alszik, a harmadikban pipázik, a negyedikben ebédel; ki tudná, mire használja a többit?

Ennek sem felesége, sem gyermeke, hanem van annyi pénze, hogy maga sem tudja, mennyi?

Ez a gazdag úr éppen nyolcadik szobájában ült ez este, és azon gondolkozott, hogy miért nincs az ételnek íze? miért

nincs a hírlapokban semmi érdekes? miért nincs e nagy szobákban elég levegő? miért nincs a ruganyos ágyban csendes álom? amidőn János mester földszinti szobájából elkezdett elébb lassan, aztán mindig erősebben hangzani föl hozzá ama vidámságra ösztönző ének.

Eleinte nem akart rá ügyelni, hogy majd vége szakad, hanem a mikor már tizedszer is újra kezdték, nem állhatta tovább a dolgot.

Összemorzsolta kialudt szivarát, s lement maga hálókabátban a csizmadia szállására.

Éppen végezték azok a verset, amint benyitott hozzájuk, s János mester egész tisztelettel kelt fel a nagy úr előtt háromlábú székéről.

– Kend János mester a csizmadia, ugye? – kérde tőle a gazdag úr.

– Igenis szolgálatjára, nagyságos uram, parancsol egy pár fénymázás topánkát?

– Nem azért jöttem. De sok gyermeke van kendnek.

– Van biz, nagyságos uram, kicsiny is, nagy is. Sok száj, mikor evésre kerül a dolog.

– Még több száj, mikor énekelnek. Hallja kend János mester, én kendet szerencsés emberré akarom tenni. Adjon nekem egyet ide a gyermekei közül, én azt fiammá fogadom, felneveltetem, eljár velem utazni külföldre, lesz belőle úr, a többieket is segítheti.

János mester szörnyű szemeket meresztett erre a mondasra; nagy szó volt az! egy gyermeket úrrá tenni. Kinek ne ütne ez szeget a fejébe?

– Hogyne adná? Persze, hogy odaadja! hiszen az nagy szerencse.

– No válasszon kend közülök hamar egyet; aztán menjünk. – János mester hozzáfogott a választáshoz:

– Ez a Sándorka. No ezt nem adom. Ez jól tanul; ebből papnak kell lenni; a második: ez leány, leány nem kell a nagyságos úrnak; a Ferencke: ez már segít nekem a mesterségben, enélkül nem lehetek el; a Jánoska: lám, lám, ez meg a nevemre van keresztelve, nem adhatom oda; a kis Józsi: ez meg egészen az anyja formája, mintha csak ötlet látnám, ez ne lenne többet a háznál? No most megint leány következik, ez semmi; azután itt van a Palika. Ez volt az anyjának legkedvesebbje; ó, szegény asszony, megfordulna a koporsójában, ha ezt idegennek adnám; no ez a kettő meg még nagyon kicsiny, mit csinálna velők a nagyságos úr?

Úgy járt, hogy már a végére ért, még sem tudott válaszolni. Azután alulról kezdte felfelé; de csak az lett akkor is a vége, hogy ő bizony nem tudja melyiket adja oda, mert ő valamennyit szereti.

– No porontyok! válaszlatok magatok; melyitek akar elmenni, nagy úr lenni, kocsiban járni? szóljatok no; álljon elő, aki akar.

A szegény csizmadia majd elfakadt már sírva, ahogy ezt mondta; a gyerekek azonban e biztatás alatt apródonkint mind a háta mögé húzódtak; ki kezét, ki lábát, ki bőrkötényét fogta meg apjának, úgy kapaszkodott bele, s bujt a nagy úr elöl.

Utoljára János mester nem állhatta tovább, odaborult közéjük, átnyalábolta valamennyit, s elkezdett a fejükre sírni, azok pedig vele együtt.

– Nem lehet, nagyságos uram, nem lehet. Kérjen tőlem akármit a világon, de gyerekeimet egyiket sem adhatom senkinek, ha már az úr Isten nekem adta őket.

A gazdag úr azt mondta rá, hogy ő lássa, hanem hát legalább annyit tegyen meg a kedvéért, hogy ne énekeljen többet gyermekeivel ide alant, s fogadjon el tőle ezer pengőt ezért az áldozatért.

János mester soha még csak kimondva sem hallotta ezt a szót „ezer pengő”, és most a markába nyomva érzé.

A nagyságos úr megint felment a szobájába unatkozni, János mester pedig nagyot bámult azon az ismeretlen alakú ezer forintos banknótán, s azután elcsukta azt félelmesen ládájába, a kulcsot zsebébe tette és elhallgatott.

Hallgatott az apróság is. Nem volt szabad énekelni.

A nagyobb gyerekek mogorván kuporodtak le a székre, a kisebbeket csitítgatva, hogy nem szabad énekelni; a nagy úr odafenn meghallja.

Maga János mester hallgatva járt fel s alá a szobában, s gombán kergette el magától azt a kis porontyot, aki feleségének kedvence volt, mikor odament hozzá, s arra kérte, hogy tanítsa meg őt újra a szép énekre, mert már elfelejtette.

– Nem szabad énekelni.

Azután leült duzzogva a tőkéhez, elkezdett buzgón szabdalni; addig faragott, addig szabdalt, míg egyszer azon vette észre magát, hogy maga is el kezd dudolni: „Krisztus urunknak áldott születésén”.

Először a szájára ütött, hanem azután megharagudott, nagyot ütött a mustával a tőkére, kirugta maga alól a széket;

kinyitotta a ládát, kivette az ezer forintost, s futott fel az emeletre a nagyságos úrhoz.

– Nagyságos jó uram! instálom alásson, vegye vissza a pénzt, hadd ne legyen enyim, hadd énekeljek én, mikor nekem tetszik; mert az több ezer forintnál.

Azzal letette az asztalra a bankót s nyargalt vissza az övéihez, sorba csókolta valamennyit, sorba állítá orgonasíp gyanánt, közéjük ült alacsony székére, s rákezdék tiszta szívből újra:

„Krisztus urunknak áldott születésén.”

S olyan-olyan jó kedvük volt, mintha övék volna az a nagy ház. Akié pedig volt az a nagy ház, nagy egyedül járt kilenc szobáján keresztül, s gondolkozott magában, hogy vajon mi örülni valót talál más ember ebben a nagy unalmas világban.

(1856)

Pillantás egy másik(?) világba

Előzetes
2006. november 17-én
a Magyarországi

Vörösmarty
Mihály
Csongor és
Tründe

Valla János, Gassó György, Spindler Béla,
Blaskó Péter, Szarras József, Sipos Vera,
Schmid Zoltán, Marton Róbert, Nagy Celi,
Schell Judit, Almásy Éva m.v.
Nemes Wanda, Molnár Pirokka, Antal Csaba,
Szabó Györgyi, Kékes László, Kéry Kristina

rendező
Valló Péter

Paks Atomerőmű Rt.

Színház- és drámatörténet

Katona József: Bánk bán 268

Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde 276

Ráadás 282

Katona József: Bánk bán

Katona József (1791–1830)

*„A királyné ártatlan ugyan,
de legyen bűnös.”*
(Arany János 461. sz. jegyzete)

Előzmények és vélemények

Egy dráma, melyet – jogosan – feltétlen elismerés övez, igazán sikeres előadásáról azonban nem tudunk. Egy dráma, mely megkerülhetetlen a magyar irodalom- és színháztörténetben, előadásait azonban gyakran fanyalgás, olykor unalom kíséri. Egy dráma, melyről könyvek szólnak, mely nemzeti identitásunk egyik alappillére, ám nem tűnteti ki figyelmével sem a színházi szakma, sem a közönség.

Játszhatatlan lenne Katona József tragédiája? Korhoz kötődő aktualitásai miatt elavult volna? Tudjuk, hogy nagyon nagy mű, mégsem szeretjük-kedveljük igazán?

Mi lehet a titka a „percegő pennájú fiskális” darabjának? Miért emelkedik ki kora drámái terméséből évszázadok távolából is? Egyáltalán: miért kötelező tananyag iskoláinkban? ☺

Katona három-négy korábbi művét általában a *Bánk bán* (végleges formája: 1819) előkészületének tartjuk. E darabok közül kiemelkedik a *Jeruzsálem pusztulása* című szomorújáték (1814), amely a történelmi végzet kérdését vizsgálja. Az egyetemes látomást ma szimbolikus előérzetnek, a pusztulás általános alapképletének gondoljuk. A szerző a zsidóság sorsán keresztül minden kisebbség kiszolgáltatottságának természetrajzát igyekszik fölvezetni. A zsidóság végzete a magyarság végzete is lesz s mindenkié, aki fölött idegen hatalom bábáskodik.

Bánk bán. Káel Csaba operafilmje (2002)

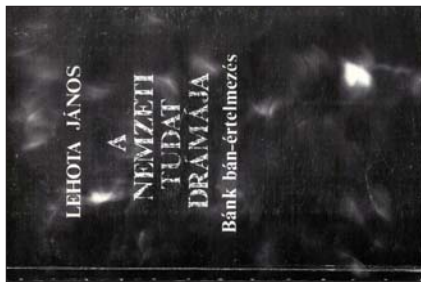
Kondor Béla: Jeruzsálem pusztulása (1972)

Nagy Imre irodalomtörténész kutatásai szerint a 19. század második évtizede soha nem látott gazdagságot hozott a magyar drámatermésben. Mintegy száz színpadi mű keletkezett ekkor, egy szűk évtized alatt. Talán természetes is, hogy e tekintélyes mennyiségű darab kitermelte az igazán nagy alkotást, a *Bánk bánt*. Holott ekkor nem is volt még igazán számottevő színházi kultúra Magyarországon. Katona József is ennek hiánya miatt veszíti el kedvét, hagyja abba a drámaírást, és vonul vissza Kecskemétre polgári foglalkozásában. *Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?* című írásában több tényezővel is megindokolja keserű hangon, hogy miért nem virágzik a drámaírás Magyarországon. A „termés” tehát tekintélyes, a minőség azonban kívánivalót hagy maga után. Kisfaludy Károly, a matematikus Bolyai Farkas vagy Ungvárnémeti Tóth László darabjai sajnos nem lépnek túl a történelmi illusztrációk és az elvont szépségeszmények élettelen megfogalmazásának szintjén.

Közülük Ungvárnémeti az, akit az utóbbi évtizedekben újra olvasni kezdtek az irodalom régebbi dolgai iránt

érdeklődők. Tették ezt először Weöres Sándor *Psychéje* miatt. (Kármán Józsefnél emlegettük női lelkek férfi-íróit.) Ebben a költő beledolgozta Ungvárnémeti legművesebb munkájának, a *Nárcisz avagy a gyilkos önszeretet* című, görögös drámának a részleteit. Tették aztán azért, mert Bódy Gábor *Psyché* című, korokon átívelő filmjének (1981) egyik főszereplője lett e titokzatos drámaíró-figura.

A 19. század eleje megkívánta, hogy az emberi kapcsolatok színpadi művekbe sűrítve jelenjenek meg elsősorban – jelzi Nagy Imre említett munkájában. E néhány évnyi forrongás különösen gazdag volt olyan típusú konfliktusokban, értékátalakulásokban, melyek bűvópatakként rejtettek az emberek lelkében. A „kibeszélés” legalkalmasabb formája – lásd megint az „uralkodó műfaj”-problematikát – a dráma, illetve a színpad lett. S arról sem feledkezhetünk meg, hogy a színház sokkal több emberhez juthatott el, mint a kezdetleges folyóiratok, újságok vagy a könyvek. – A vígjátékok ugyan nagy közönségikert arattak, de színvonaluk nem különösebben üdítő, s legfeljebb részértéket mutatnak.

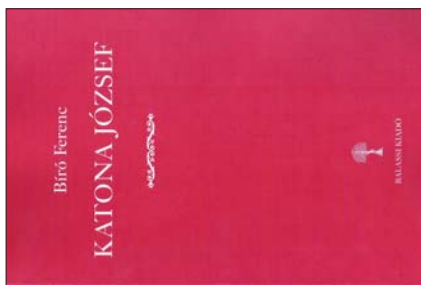

Sajátos, „egy-
szempontú”
megközelítést
választott Lehotai
János Bánk bán-
könyvében, hogy
minél mélyebben
vizsgálhassa meg
a művet a nemzeti
tudat megjelenítése
szempontjából

Spiró György
egyéni szemléletű
műfaj- és korszak-
monográfiája
1986-ból

A legújabb Katona-
monográfia 2002-
ben jelent meg

A *Jeruzsálem pusztulásában* még nem olyan élők a figurák, mint a *Bánk bán*ban. Sok az öncélú borzalom a színpadon – engedve a kor követelményeinek –, olykor indokolatlanok bizonyos helyzetek, párbeszéddek. A sorok mögött azonban ott érezhető a sötét birodalmak s az emberi lelkek nagy ismerője. Ő pedig tudja, hogy gonoszság és jószág, erőszak s önfeláldozás soha nem egy töről fakad. Tudja, hogy kár volna tagadnia, az ember mindig felelős tetteiért. – A sziklatömb már megvan, de még nem sikerült róla lefaragni minden felesleget – ahogyan ezt Michelangelo mondja egy szobor elkészítésének lényegéről.

Spiró György író mesterkéltnek tartja a *Bánk bán*t is. Úgy véli, Katona előre meghatározta, miről akar írni, mi legyen műve mondanója, tanulsága. Ezért nem a belső erők mozgatják a szereplőket, s hozzák létre a színpadi szituációkat. Nem élnek a szereplők, hanem eszmék szócsövei, papírmásé-figurák.

Az irodalomtörténészek, a Katona-kutatók abban szinte egyöntetű véleményen vannak, hogy a *Bánk bán* semmiképpen nem hibátlan mű. Bár tudjuk, hogy a tökéletes szabályosságtól való finom eltérés általában fokozza egy alkotás értékességét. Többek között túlságosan intenzív a nyelve: olyannyira sűrűn fogalmazott szöveg, hogy ez gyakran az érthetőség rovására megy. De a hibák tovább sorolhatók, ha Bánk túlságos indulatát, máskor cselekvésképtelenségét tekintjük, vagy ha az ötödik szakasz „feleslegesség”-ét nézzük. Sőt, ha azon gondolkodunk, hogy Melinda valójában milyen gondolkodású asszony lehetett. Vagy azon, hogy Gertrudis nem joggal sértődött-e meg Bánk abszurd „udvariatlanság”-ain. S ha mondjuk a befejezés dramaturgiai elhibázottsága ötlik eszünkbe... Túl soknak tűnik a hiba – akkor mi végre mégis?

Az egyik válaszlehetőség Arany János – sajnos befejezetlen – tanulmányában fogalmazódik meg. Illetve még inkább abban a 463 (!) jegyzetpontonban, melyeket a költő a drámához fűzött. Ezek által nemcsak Arany értelmezői műhelyébe nyerhetünk bepillantást, de megismerhetjük Katona alkotói módszereit is. Másfelől a lehető legpontosabban megértjük a darab történéseit és lelki folyamatait. S nem utolsósorban észrevesszük, hogy a jegyzetek egyáltalán nem nélkülözik a humort és az iróniát sem. Arany ezekben annyira szubjektív, hogy nemcsak értelmez-eleméz, hanem nyíltan, „jól megmondja” a véleményét egy-egy szereplőről, helyzetről. Máskor néhány szóval egyértelművé teszi Katona „sűrítmény”-eit, s máris megértjük, hogy az, amit olvasunk, hogyan is zajlana, „nézne ki” a színpadon.

Arany János jegyzetei afféle rendezői instrukciók, melyek alapján színpadra lehetne vinni a darabot. A költő úgy fogalmazza megjegyzéseit, hogy maga előtt látja az egész művet. Tanulmányának legfontosabb megállapításai pedig – mint például a szereplők csoportosítása – a *Bánk bán*-szakirodalom alapvető tézisei lettek.

Bécsy Tamás drámaelméletében három típusba sorolja a színpadra született műalkotásokat meghatározó jellegzetességeik alapján. Véleménye szerint konfliktusos, kétszintes és középpontos drámákról beszélhetünk. Előbbi típusba tartozik például az *Antigoné*, a középsőbe a *Csongor és Tünde*, a harmadikba pedig a *Lear király*.

A konfliktusos dráma menetének egészét és kifejtését is a szereplők, illetve az ő csoportjaik közötti „összecsapások”, ellentétek határozzák meg. A kétszintes drámában két világszint jelenik meg: az egyik földi, a másik égi, képzelet- vagy álombeli lehet. A középpontos drámának pedig minden jelentős mozzanata egy középponti szereplőre vagy értékre irányul.

A tudós szerint a *Bánk bán* első négy szakasza a konfliktusos dráma sajátosságait mutatja, míg az ötödik középpontos jellegű: Bánkkal a centrumban. Ez is arra utal, hogy az utolsó szakasz a kelleténél szerveslenebbül illeszkedik az egészhez. Nem elég indokolt például a király megjelenése. De még inkább kifogásolják a *Bánk bán*-kutatók a túlságosan önzetlenre és megértőre rajzolt II. Endre-figurát. Szinte hiteltelen, hogy saját tragédiájának mélypontján képes kimondani a királyné bűnösségét („Magyarok! Előbb mintsem magyar hazánk / előbb esett el méltán a királyné!”).

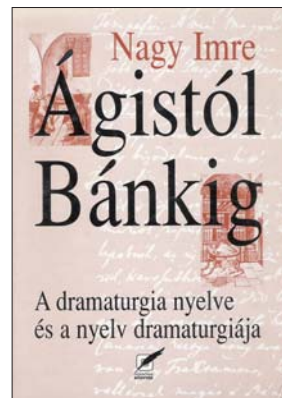
1. Több irodalomtörténész hangsúlyozza, hogy szerinte a *Bánk bán* elsősorban könyvdráma. Vagyis nyelve nehézkes – még az Illyés Gyula-átigazítás (érdemes megkeresni!) ellenére is. Továbbá egyes jelenetek és a szerzői instrukciók többértelműsége és sejtelmessége miatt aligha vihető színre átütő sikerrel. S gyakran az egyes megszólalások is túlságosan hoszszúak. Te hogyan látod ezeket a kérdéseket?

**Katona
József**

BÁNK BÁN

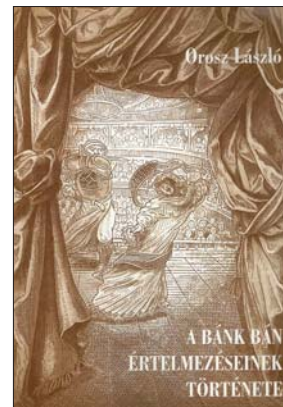
**Illyés
Gyula
átigazításában**

Magvető

*A magyar drámaírás
első évtizedeit foglalja össze
a szerző ebben a könyvében (2001)*

2. A *Bánk bännak* is van kritikai kiadása. Ismerkedj meg segítségével a *Bánk bán*-szövegkiadás legfontosabb problémáival! Sajtó alá rendezője Orosz László, aki A *Bánk bán* értelmezéseinek történetét is feldolgozta – ezt a könyvet is ajánlom figyelmedbe!

Konfliktusok

Bánk „kettős” személyiség: egyrészt megfontolt főúr, mélyen gondolkodó, érveket gyűjtő és szaporító, gazdag egyéniség, másrészt indulatos ember. Ezért előfordul, hogy döntéseiben érzelmei túl nagy szerepet játszanak: főként akkor, ha tiszta és világos értékrendjét érzi sértve. Egy ország dolgaiban pedig nem lehet, nem szabad indulatokkal döntenet – ez a hiba önmaga előtt minden tettének jogosságát megkérdőjelezi.

Bede-Fazekas Csaba (Tiborc) és Kiss B. Attila (Bánk) a Szegedi Szabadtéri Színpad operaelőadásában 2007-ben

BÁNK ÉS A KIRÁLY helyzete azonos abból a szempontból, hogy mindketten elveszítették feleségüket, gyermekük, illetve gyermekeik árvaságra jutottak. II. Endre meg is ismétli („sem mire sem figyelmezz”) Bánk félig önkívületben mondott szavait: „Nincs a teremtésben vesztes, csak ő – / nincs árva, úgy mond, csak az ő gyermeke.” De Endre feltétlenül őszinte akkor is, amikor a maga gyengeségét bevallva így fogalmaz (Bánkra érti, de talán saját magára is): „Irtóztatóan büntettél, Istenem! / jól értelek; kivetted kezemből pálcámat; – én imádlak! – Így magam / büntetni nem tudtam – (magában) nem mertem is – –”

Viselkedésében nagyszerű, amikor felesége halála miatti fájdalmát befelé zokogja el, s kifelé nem mutatja. A helyzetet azonban megoldani nem tudta, nem tudhatta volna. Ezért aztán csak sajnálkozni képes: „– Hogy ily nemes szívekkel egybe / férkezni nem tudtál, Gertrudisom!”

A FŐ KONFLIKTUS Bánk és Gertrudis között alakul ki. Bánk a király helyetteseként kéri számon annak feleségétől a magyarokkal való kíméletlen bánásmódot, a sok kedvezést véreinek-rokonainak. Az udvari intrikák megfertőzte erkölcsöt szeretné megtisztítani. Azonban ő maga sem látja világosan, hogy célja elérésében milyen szerepet játszik a felesége, Melinda ellen szőtt merény, vagyis saját féltékenysége. Nem állt szándékában, de ezt is Gertrudis szemére hányja a legdrámaibb pillanatban. Az ő szellemi-fizikai összecsapásuk perce a tragédia tetőpontja (*Negyedik szakasz*). Épp ez okozza Bánk későbbi lelkiismeret-furdalását: hogy (esetleg) hiúságbeli, magánéletbeli okot használt fel közösségi célok elérése érdekében.

De felül tud emelkedni kicsinyességén és önző érdekein, mert felülemlik azokon magasztos elvei, sziklaszilárdsága. Az a szerep, melyet megtanult magára építeni s következetesen viselni. Ezért valószínű, hogy összeomlásának legfőbb oka személyisége összhangjának felbomlása. Megszűnik, megtörik az egyensúly szerep és személyiség harmóniájában. A hős minduntalan olyan helyzetekbe kerül, amikor nem viselkedhet és dönthet szerepe szerint. Csakis személyiségként vehet véget félreérthető helyzetnek, csalásnak, ámtánsnak és erkölcstelenségnek. Nem elég már a bán, itt az emberre van szükség. Bánk pedig fél a lemeztelenedéstől, éppen azért, mert tudja, hogy nem hibátlan személyiség. Belső konfliktusára rakódik rá a Gertrudissal való összecsapás lelki terhe, s ez okozza összeomlását. Ugyanakkor azt is felismeri, hogy a hozzá méltó ellenfél egyedül Gertrudis. Ő is igazi személyiség – ebben hasonlítanak egymásra.

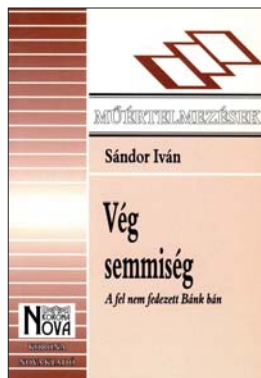
Bánk bán nem a gyilkolás szándékával lépett be Gertrudishoz, de tudta, ez lesz a döntő összecsapás, s akkor indulatai tetőfokán bármi megtörténhet. Ezért kislejt kint hagyta: „Azt, büszke lélek, fel nem éred ésszel, / hogy gyermekem’ mért adám amaz / öregnek? Asszonyom! Ha útam innen hóhér kezébe vinne engemet? – –”

Aztán be is következik a végső döntés: szerepeiket s eszüket veszítve rontanak szóval s tőrrel egymásra, míg végül Gertrudis holtan rogy össze. De „reszket a bosszúálló” is. Bánk azonnal felismeri, hogy végzetesen hibázott. Tudja, hogy tettét „jogosan” – de nem törvény szerint! – követte el. Abban a bizonyos pillanatban elsősorban a Melinda meggyalázása fölött érzett fájdalom és düh tartotta kezében a tőrt, és nem a király helyettesének méltósága és igazságérzete.

Az *Ötödik szakasz* ezért önmagában véve is egy külön kis középpontos dráma. Sándor Iván író kifejezésével élve e szakasz az emberi ► integritás felbomlásáról szól.

INTRIKA színpalak mögötti rosszindulatú pletyka, cselszövés

INTEGRITÁS összhang, harmónia

A győzelem szenvedélye Gertrudist és Bánkot egyaránt fűti. Ám a királyné szenvedélye nincs kitéve a kockázatnak, hogy lelkének legféltettebb titkait is meg kelljen osztania másokkal. Védi őt a hatalom nyilvánosságtól való elzárkózásának szokása, s védi jól kiépített intrikavilágának belterjessége. Nincs a magyarok között, aki igazán szembe merne szállni vele. Egyedül Bánk növekszik méltó ellenféllé. Nem vonzódnak egymáshoz, de vonzza őket a harc, a nagy ellenfél legyőzésének mámore, dicsősége. Bánkot később ezért furdalja a lelkiismeret. Rájön erre, s látja, hogy annak a világnak, melynek a harmóniájában hitt, s melyet féltve épített s őrzött, annak a világnak minden része darabokra tört. – És sosem feledheti, hogy lett volna alkalma megakadályozni Melinda Ottó általi elcsábítását, de nem tette. Csak kivont karddal állt, s nem lépett közbe akkor, amikor Ottó Melinda előtt térdelve vallotta meg „rajongás”-át. Ekkor még igyekezett félreérteni a helyzetet, hogy mentse magát a tehetlenség dühétől, később azonban az élmény kegyetlensége tovább marcangolta lelkét.

1. Szerinted is „hasonlít” egymásra Gertrudis és Bánk?

2. Néha úgy fenyegetik-bántják-gyűlölik egymást ők ketten, hogy az érzés erejéről már-már a gyűlölet ellentettje, a szeretet, sőt, a szerelem jut a néző-olvasó eszébe. Mi a véleményed?

3. Bizonyos történelmi korokban felerősödik a darab politikai-közéleti aktualitása. Így történt ez 1848/49-ben vagy 1956-ban a nemzeti függetlenség gondolata miatt. De még ekkor is inkább az Erkel Ferenc szerelte operaváltozat aratta a sikereket. Miért lehet így szerinted?

4. A *Bánk bán*nak 2002-ben műfajában is párját ritkító operafilm-változata született Káel Csaba rendezésében (lásd a [268. oldalt!](#)). Nézzétek meg ezt a filmet együtt, ha tehetitek!

S ha tovább „játszunk” az életkorokkal, akkor kiderül, hogy a társadalom szokásos sémái szerint életkorban Gertrudis és Bánk, illetve Melinda és Ottó áll közelebb egymáshoz. Ez érdekes adalék Katona alaposágához – s talán különösen érdekes a színpadi rendezők számára, akik a szerepek kiosztásakor tekintettel kell hogy legyenek erre...

Gyakori, hogy az életkorok szimbolikus vagy dramaturgiai szerepet játszanak irodalmi művekben. A 19. században különösen fontos lesz a „hány évesek a szereplők” kérdés. De így volt ez már Shakespeare-nél a *Romeo és Júliá*ban is, ahol Júlia gyerek-lány. Ebből következően anyja is nagyon fiatal, Shakespeare talán ezzel is azt szeretné mondani: a merevség és a korlátoltság nem függ az életkortól.

Szintés érdekes Csehov *Ványa bácsijában* összevetni egymással a férfiszereplők életkorát. Éppen tíz-tíz év van közöttük: mindannyian egy-egy jellegzetes férfi-életkort testesítenek meg.

Turgenyev *Az első szerelem* című elbeszélésében, Gottfried Keller *Falusi Rómeó és Júliájában*, Henry James *A csavar fordul egyet* című kisregényében, a *Hamletben*, a *Vörös és feketében*, az *Elvesztett illúziókban* vagy Sarkadi Imre *Elvesztett paradicsomában* egyaránt szimbolikus szerepet játszik a szereplők életkora.

A FELELŐSSÉG KÉRDÉSE Bánk tudja: nem veheti egyedül kezébe a törvényeket, nem lehet istene ennek az országnak. Most azonban azzal a helyzettel kell szembenéznie, hogy azokat a törvényeket sértette meg, melyeket szerepe s belső meggyőződése szerint őriznie kellett volna. Petur bánt és társait a kezdet kezdetén még ő beszélte le a királyné elleni összeesküvésről. S most ugyanő az, aki a törvényzést elköveti. Ráadásul a Gertrudis ellen felhozott érvek jogilag aligha bizonyíthatók. (Ezt persze a királyné is, mint minden efféle hatalmaskodó, nagyon jól tudta. Ezért érezte hallatlan biztonságban „a fele” – s a király távollétében végre egész – királyságát).

Sajnos Melindát sem tudjuk felmenti a felelősség alól, hiszen aligha érthető, miért fogadja el Ottó udvarlását. Bár mentségére szolgáljon, hogy túlságosan fiatal, amikor Bánkhoz adják feleségül, szinte gyermek. Még most is csak húsz év körüli asszony, s nem is igazán önálló személyiség. Bánkot szereti és tiszteli, ám – minden szó ellenére – az igazi szerelem mindent elsöprő szenvedélyét valószínűleg nem ismeri. Férfje legalább húsz évvel idősebb nála, s szinte apaként tekint rá.

Összegzés

Ez a romantikus történelmi tragédia tehát arról is szól, hogy bonyolult személyiségű emberek harcából s szeretetéből épül föl a világ.

A színpadon már nem eszmék alárendeltjeiként s felkent papjaiként jelennek meg figurák, hanem dadogó hősként és elhaló lélegzetű szerelmesként. De mindenekelőtt gondolkodó, változó emberként. Romantikus szélsőségeik mögött didergő lélekkel: elindulva az önmegismerés kiábrándító-felemelő útján. Ennek a katarzisznak az esélye teszi a *Bánk bánt* modern drámává.

Bánk legfontosabb kérdései pedig a mi kérdéseink is: bárha jó célok érdekében, de a tisztesség felhasználhat-e saját maga által is tisztességtelennek tartott eszközöket? Teremthet-e törvényt egyetlen ember? Érezheti-e úgy, hogy ha bármit is cselekszik, mögötte tetteit egy közösség támogatja és hitelesíti? Kérhet-e ezekhez a tettekhez utólagosan felhatalmazást? Kihasználhatja-e hatalmát s helyzetét valaki, hogy saját céljainak elérését előmozdítsa?

Vagyis, mindezek összegzésekként és végül – hiszen a *Bánk bán* fő kérdése ez – teremthető-e nyugalom – országban, lélekben – erőszakkal?

Vörös Eszter (Melinda) és Sinkovits Imre (Bánk). Nemzeti Színház, 1975

1. Sajnos a *Bánk bán* egyik előadásához fűződik a magyar színházművészet egyik legnagyobb botránya és szégyene: Sinkovits Imrének ki kellett szólnia szerepéből, hogy rendre intse a diákközönséget. Szerinted hogy fordulhat elő ilyesmi?

2. Te kikkel, milyen szereposztásban vinnéd színre a művet? Jelmezeket és színpadképeket is tervezhetsz-rajzolhatsz!

3. Érdemes utánanézni, hogy egy-egy színész pályája során a Katona-drámának mely szerepeit játszotta el. (Nemegyszer ez a sorrend: Petur – Bánk – Tiborc!)

4. Az előző lapszélén olvashatsz néhány példát az életkorok jelentőségére vonatkozóan a különböző irodalmi művekben. Ezek számát néhány óras kutatással és olvasással jelentősen szaporíthatod 😊!

5. Próbálg válaszolni – történelmi ismereteid és emberi érzelmeid alapján – az összegzésben megfogalmazott kérdésekre!

Az első magyar színtársulatok számára épült közsínházban – a kolozsvári Farkas utcai színházban – tartott legutolsó előadás selyem színlapja

1. Elemezték a fejezetnyitó színházi plakátot!

„TÜNDE

Csongor, ah, elfárad a szó,
És az ész elégtelen
Elgondolni, elbeszélni,
Amit e megáradott szív
Boldogsága tengerében
Érez és tud, sejt s ohajt.
Jer, nyugodjál e karok közt,
S hagyj nyugonnom karjaid közt.
Háboríthatatlanul
Így fogunk mi csendben élni,
S a bajoktól messze lenni;
Hagyd virágzó ajkaidnak
Rám omolni csókjait,
És fogadd el ajkaimnak
Szívből áradt választ.
Meggzavarhatatlanul
Így fogunk mi kéjben élni,
S a világgal nem cserélni.

(A kísérő leánykák mindinkább elvonulnak, míg utóbb nem látszanak. Azonban az aranyalma hull, s messziről imez ének hallatik.)

Éjfél van, az éj rideg és szomorú,
Gyászosra hanyatlak az égi ború;
Jó, kedves, örülni az éjbe velem,
Ébren maga van csak az égy
[szerelem.]

Bodnár Erika
a Nemzeti Színház 1976-os
előadásában
(Sík Ferenc rendezése)

Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde

„Az ember feljő, lelke fényfolyam”
(Az Éj)

Nagy költőnk gondolati vívódásainak egyik legszebb megjelenése fűződik a *Csongor és Tündéhez* ([1827], 1830). A naivításoktól sem mentes mesedráma egyik legérzékenyebb színházi alkotásunk. Mese és valóság egyként benne van. Égi és földi szerelem tájai éppúgy bebarangoltatnak, mint ahogyan az *Éj monológiájában* megfogalmazódnak fejlődés és változás alapkérdései. Láthatjuk az emberi életutak lehetőségeit, találkozunk a gonoszszággal. Aztán egy légiessen könnyed és finom lelkű hölgy mindannyiunkat levesz a lábunkról, s azt mondja: igen, a földön lakik a boldogság. Mert – József Attilával szólva – „[a]ki halandó, csak halandót szerethet halhatatlanul”.

A *Csongor és Tünde* a boldogságkeresés drámája az irodalomtörténezszer, de a közönség véleménye szerint is. Sorsa valamelyest hasonlít a *Bánk bánéhoz* – kevés igazán sikeres előadásáról tudunk. A különböző színrevitelek arról tanúskodnak, hogy azt a legnehezebb eldönteni, a darab mese vagy dráma egyáltalán. Ha a hősök végül megtalálják a boldogságot – és szavaik szerint megtalálják, még ha kissé melankolikus hangulatban is –, akkor miért lenne tragédia?

Ugyanezért – meg Tündérhon megjelenéséért – persze megint csak inkább mese lenne a darab. A benne megfogalmazott kérdések súlya azonban nem enged szabadulni bennünket a drámaiság felé húzó gondolatoktól. De tudjuk azt is, hogy a műfajkeveredés, a vegyes műfajúság a romantika kedvelt fogása. Ám mégis: Vörösmarty műve elsősorban nem dramaturgiai erényekben, a színházi szituációteremtés magasrendűségében és ötletességében pazar. Legfőképpen a gondolati gazdagság teszi halhatatlanná.

„Éj

Sötét és semmi voltak: én valék,
Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj,
És a világot szültem gyermekül.
Mindenható sugárral a világ
Fölkelt ölemből; megrázkódtatá
A semmiségnek pusztaságait,
S ezer fejekkel a nagy szörnyeteg,
A Mind előállt. Hold és csillagok,
A menny csodái lőnek bujdosók
Kimérhetetlen léghatárokon.
Megszűnt a régi alvó nyugalom:
A test megindult, tett az új erő,
S tettekkkel és mozgással gazdagon
Megnépesült a pusztta tér s idő,
Föld és a tenger küzdve osztozának
Az eltolt légnek ősi birtokán;
Megszünteté a tenger habjait,
S mellyet haraggal ostromolt imént,
Most felmosolyga mélyiből az ég;
S mint egy menyasszony, szépen és vidáman
Virágruhába öltözött a föld.
A por mozogni kezdett, és az állat,
S királyi fejjel a lelkes porond,
Az ember lőn, és folytatá fáját,
A jámbort, csalfát, gyilkost és dicsőt. –
Sötét és semmi vannak: én vagyok,
A fény elől bujdosókló, gyászos Éj. –
A féreg, a pillantat bűboréka,

Elvész; idő sincs mérve lételének.
Madárt a szárny, a körmök állatot
Nem váltanak meg, kérges büszke fát
Letesznek századoknak súlyai.
Az ember feljő, lelke fényfolyam,
A nagy mindenség benne tükrözik.
Megmondhatatlan kéjjel föltekint,
Merőn megbámul földet és eget;
De ifjusága gyorsan elmulik,
Erőtlen aggott egy-két nyár után,
S már nincs, mint nem volt, mint a légy fia.
Kiirthatatlan vággyal, amíg él,
Túr és tűnődik, tudni, tenni tör;
Halandó kézzel halhatatlanul
Vél munkálkodni, és mikor kidőlt is,
Még a hiúság műve van porán,
Még kőhegyek ragyognak sírjain,
Ezer jelekkel tarkán s fényesen
Az ész az erőnek rakván oszlopot.
De hol lesz a kő, jel, s az oszlopok,
Ha nem lesz föld, s a tenger eltűnik.
Fáradtan ösvényikből a napok
Egymásba hullva, összeomlanak;
A Mind enyész, és végső romjain
A szép világ borongva hamvad el;
És ahol kezdve volt, ott vége lesz:
Sötét és semmi lesznek: én leszek,
Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj.”

A Nemzeti Színház 2006-os adaptációját Valló Péter rendezte (Az Éj: Molnár Piroska, Mirigy: Almási Éva, Ilma: Bog-nár Anna, Tünde: Sipos Vera, Csongor: Kulka János)

2. Láttad-e színházban vagy televízióban a Csongor és Tünde valamelyik előadását? Ha igen, mi a véleményed róla? Hogy tetszett?

3. Készíts egy internetes összeállítást a műről, a különböző színpadi adaptációkról!

4. Értelmeztétek együtt az Éj monológiát! Keressetek hozzá képzőművészeti alkotásokat!

A celldömölki Soltis Lajos Színház díjnyertes Csongor és Tündéjét igazi erdőben adták elő a Ság-hegyen 2010-ben

Jaschik Álmos illusztrációja (1921)

Ez a könyv 1999-ben jelent meg

5. Érdeemes ma olyan műveket olvasni, mint a *Csongor és Tünde*? Szerinted ez inkább mese, vagy valamit a felnőttek is tanulhatnak belőle? Sőt, éppenséggel nagyon is tanulhat mindenki?!

A *Csongor és Tünde* a szövegben él igazán. Mindenekelőtt arról beszél, hogy ezeket a gondolati utakat mindenkinek magának kell bejárnia. Derűs melankóliája így lehet biztató értékekkel viselő. Boldogság pedig létezik – mondja a mű és Vörösmarty, de a hozzá vezető út nem könnyű, mert millió kérdéssel és kétséggel övezett.

Az önálló versként is olvasható *Éj monológiájában* megjelenő Istenkép egyetemes szintre emeli s gondolja végig a fejlődés–változás alternatívát. Időben és térben tekinti át az emberiség, illetve a világegyetem történetét. Következtetése minden optimizmust nélkülöz. Talán azt is mondja ezzel Vörösmarty, hogy az emberiség sorsa ugyan mindenképpen a végső pusztulás, az egyes embernek azonban van némi esélye arra, hogy a boldogságot, élete értelmét megjelje. Az előbbi tézist a monológ, az utóbbit a mű egésze sugallja.

A monológban a Teremtő Anya-szerepet ölt magára, s a képet a költő kozmikus méretűre tágítja: „...a világot szültem gyermekül”. Metaforák és megszemélyesítések sorozata változtatja elevenné a mozdulatlan anyagot oly érzéki erővel, hogy közben hanggal telik meg a sötét és a semmi birodalma. Ám az ember, „A féreg, a pillantat búboreka, / Elvész; idő sincs mérve lételének”.

Az ember léte és élete jelentéktelen semmiség a világegyetem egyetlen sóhajához vagy fuvallatához képest. De az ember mégis küzd: „A nagy mindenség benne tükrözik.” Ahogyan az egyén tükörképe az egész emberiségnek, úgy az emberiség is tükörképe a világegyetemenek. De az ember gyenge és kicsiny, parányi mégis, s életének tragikai vétsége, hogy minden akaratát és munkálkodását a hiúság vezérli. A hiúság pedig kevés ahhoz, hogy annyi értéket halmozzon föl, amennyi elég lenne az egyetemes pusztulással való szembeforduláshoz.

Költőnk jóslatlátomása tehát nem vigaszt fogalmaz, hanem kicsinységünkre s értékeink viszonylagosságára figyelmeztet. Pátosszal telített, méltóságteljes szöveget olvasunk. Magas szinten retorizált, gondolatrítussal telített versmondásokat, melyeket csak teli tudóval lehet kimondani.

Ezek a mondatok arról szólnak, hogy minden embernek az egyetemes megsemmisülés biztos tudatában kell mégis-felépítenie a saját életét. Vörösmarty nem azt mondja, hogy az életnek nincsen értelme, hanem azt mondja, hogy élni csak az elmúlást elfogadva szabad és érdemes. Ez az emberhez méltó cselekedet. S ha valaki méltó önmagához, akkor arra a néhány földi pillanatra az *Éj* is, a Nap is meg minden csillagok az ő társául szegődnek.

6. Keressetek az estével, éjszakával kapcsolatos magyar verseket! Egészítsétek ki e táblázatot képekkel, szövegekkel, zenével!

.....
.....
.....

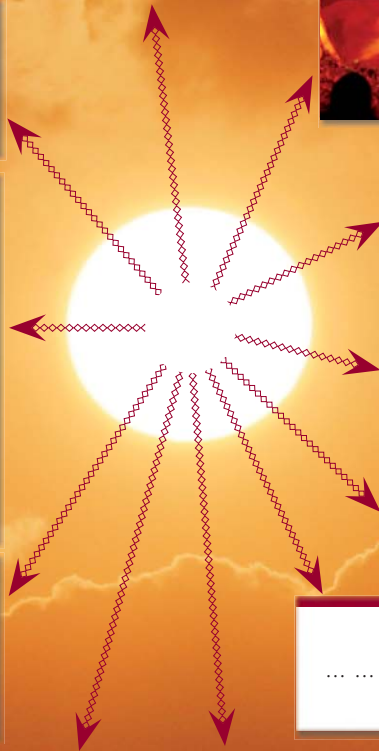

.....
Az estve

.....
.....

.....
.....
„...ez a sok szépség mind mire való?”

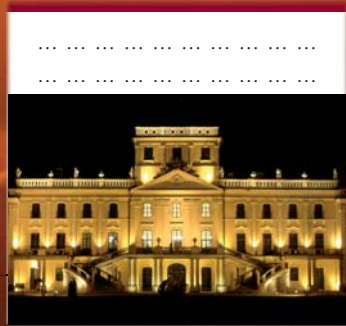
Juhász Gyula
.....

.....
Kis éji zene

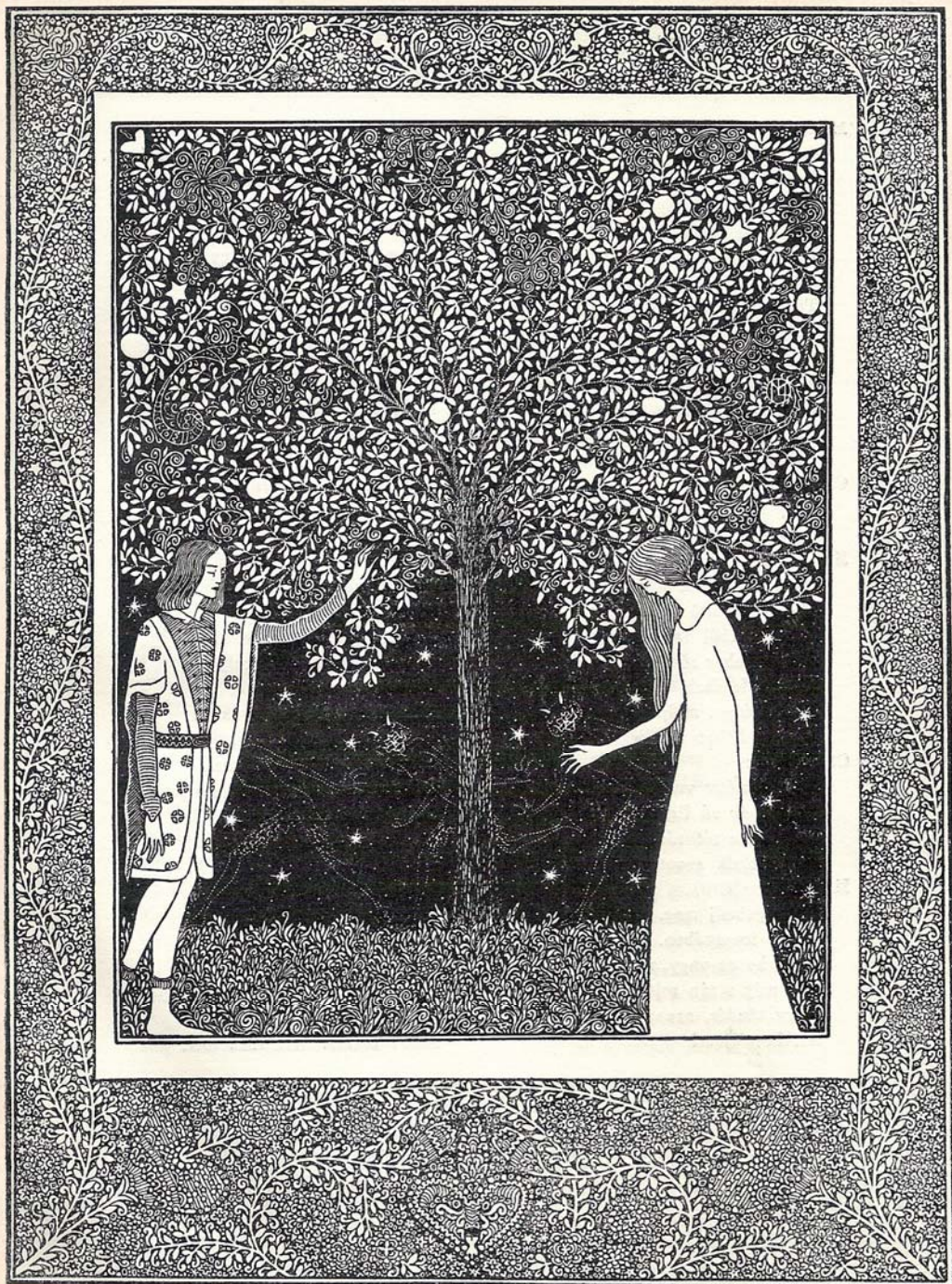
Fazekas Mihály
Nyári esti dal

.....
Esti sugárkoszorú

.....
.....
„Este van, este van, kiki nyugalomba!”

A Csongor és Tünde centenáriumi kiadásának első lapja. A Könyvbarátok Szövetségének kiadása, 1930. A rajzokat készítette: Kádár Livia

E L S Ő F E L V O N Á S.

K E R T.

(Középett magányosan virágzó tündérfa áll, alatta Mirigy kötözve ül. Csongor jó.)

CSONGOR:

Minden országot bejártam,
Minden messze tartományt
S aki álmaimban él,
A dicsőt, az égi szépet
Semmi földön nem találtam.
Most mint elkapott levél,
Kit süvöltve hord a szél,
Nyugtalan vagyok magamban
Örömben, bánatomban
S lelkem vágy szárnyára kél.
Ah, de mit látok? középen
Ott egy almató virít,
Csillag, gyöngy és földi ágból,
Három ellenző világból,
Új jelenség, új esoda.
S aki ott kötözve ül,
A gonosz, kaján anyó,
Nénje tán a vén időnek,
Mint leláncolt fergeteg,
Zsémbe és zúg; mit jelent ez?
Vén Mirigy —

MIRIGY: Ah, nagy szerencse
Elhagyott agg ősz fejemnek,
Csongor úrfi, hogy közelgesz.
Látod, mint vagyok lekötve,
Minden embertől kerülve,
Félig éh, félig halott.

CSONGOR: (félre)

Minden szó, mint a hamis pénz,
Oly balúl eseneg fülemben.
(Mirigyhez)
Szólj, mi baj?

MIRIGY: Csodát beszél,
Milyen a nemes hazában
Rég nem történt.

CSONGOR: Tedd rövide.

MIRIGY: (félre)
Hogy parancsol! — Halld tehát,
Kedves úrfi, kit szemfénynek,
Örömeinek, kellemének
Szült s nevelt föl szép anyád —

CSONGOR:
Vén penész, ne tétovázz,
Térj dologra; vagy biz isten,
Itt felejtlek a fatőben.

MIRIGY:
Légy kegyes (félre)
Hah! büszke gyermek,
Vessz el, mint a fűzi gomba;
Légy egérré, légy bogárrá,
Vagy légy olyan, mint Mirigy.

CSONGOR:
Mit morogtál, vén Mirigy?

Szigligeti Ede: Liliomfi

(Részlet)

TIZENHATODIK JELENET

Szilvai, Mariska, pandúrok

SZILVAI No, kedves öregem, itt van? Megőrzötte?

KÁNYAI *(elébe áll)* S az úr vissza mert jönni?!

SZILVAI No, no, mi lelte?

KÁNYAI Mi lelt? *(Sírva)* Ismerlek, jómadár... egy szegény apát tettetek bolonddá!

SZILVAI Tüzes mennykő, ne bolondozzék az úr!

KÁNYAI De az úr, az úr ne bolondozzék! Vallja meg, ön megcsalt, ellenem összeesküdött!

SZILVAI Elsikkasztotta az úr? Akkor reszkessen!

KÁNYAI Reszkess te!

SZILVAI Hol van a fű?

KÁNYAI Minden kisült. Liliomfi nem Schwartz, hanem Liliomfi – értjük?

SZILVAI Nem értjük; de majd érthetővé tesszük.

MARISKA Liliomfi? Hiszen éppen ő az, kit a bácsi becsukott.

SZILVAI No már te is félrebeszélsz, hiszen ő az én gyámfiam.

KÁNYAI Gyámfia? Tán a pincér is, a kocsis is gyámfia? Sok gyámfia van még az úrnak? *(Haját megfogja)*

SZILVAI Ne bántsa az úr a hajamat – akarom mondani, a parókámat.

KÁNYAI Tehát önként megvallja?

SZILVAI Mit vallok meg?

KÁNYAI Hogy parókát visel.

SZILVAI Ejnye, szemtelen ember – most azt mondom...

MARISKA Tehát akit ide becsukott, a gyámfia?

SZILVAI Igen az!

MARISKA Liliomfi a gyámfia!

KÁNYAI Eh, az az én pincérem, ha csakugyan pincér és nem diátrista.

SZILVAI Igen, az úr pincére...

KÁNYAI Hála istennek, legalább nem diátrista!

MARISKA Igen, az úr pincére, Liliomfi. A hűtelen! Most akadály sem volna!

KÁNYAI Hallgasson a leányasszony! Nem szégyenli, ily ifjontja, s már komplotta áll? Tudjuk, a leányasszony is a bandába tartozik.

SZILVAI Mit? Az én húgom bandába?

KÁNYAI Igen éppen oly komédiásné, mint az úr komédiás.

SZILVAI Én komédiás?...

SCHWARTZ Mit beszélsz, barátom Kányai, hiszen ez tekintetes Szilvai professzor úr?

KÁNYAI *(növekedő örömmel)* Micsoda? Ez Szilvai – tekintetes Szilvai Szilvai Tódor úr –, a gazdag Szilvai? S az, akit ide zárt a tekintetes úr?

SZILVAI Az én korhely gyámfiam, ki pincérnek adta ki magát, hihetőleg leányáért.

KÁNYAI *(tombol örömeiben)* Hahaha! Hahaha!... Mégsem csalódtam!

SZILVAI Mit nem csalódtok kelmed?

KÁNYAI Kedvem volna táncolni, ugrálni, a bőrből kibújni!... S én bolond, annak a Liliomfinak újra hittem!... Oh, én bolond!... Én hittem... Hahaha!

SZILVAI Adja ide a kulcsot. Legények, most vigyázzatok!

KÁNYAI A kulcsot... Micsoda kulcsot?... Ő már nincs ott.

SZILVAI Nincs ott?

KÁNYAI Nincs.

SZILVAI Az úr elbocsátotta?

KÁNYAI *(félre)* Mit hazudjam? Igen, mert én azt hittem, hogy nem az úr gyámfia; ő bebizonyította, hogy nem az úr gyámfia, igaz-e, vagy sem? – azt nem tudom, de nekem bebizonyította. Aztán kitört az ajtón, s minthogy bebizonyította, hogy csak közönséges pincér; s minthogy a gyermekek szeretik egymást...

MARISKA Szeretik egymást?! Oh, ég!

KÁNYAI Igen, minthogy szeretik egymást, s leányomat feleségül akarta venni, azt gondolám, mit lsten összeadott, az ember ne válassza el – megegyeztem: de kényszerítve is voltam –, ők eddig férj és feleség!... Én nem tehetek róla – tulajdonítsák a félreértésnek.

MARISKA Összeesküdtek!... Oh, menjünk innen!...

SZILVAI Az a házasság érvénytelen, az akaratom ellen törént; én, gyámjapja, felbontom!

* A szerző műfajmeghatározása szerint a darab „társadalmi vígjáték”. Bemutatója 1849 decemberében volt, mint említettük tankönyvünk **Első részében** (!). Makk Károly népszerű filmje pedig 1954-ben készült – úgy látszik, a nehéz időkben is szükség van az életben tartó nevetésre...

KÁNYAI De nem bontja, egyáltalában nem bontják. Ó elvette az én leányomat, kinek mi köze ahhoz? Mi köze az apáknak – annál kevésbé a gyámapáknak?... Az úr az oka? Mért bánt vele rosszul – szegény fiú kénytelen volt elszókní. Én megegyeztem, megáldottam, pedig az igazi apa e részben én, csupán csak én vagyok – az úr csak afféle gyámapa.

SZILVAI No, hiszen majd meglátjuk!

KÁNYAI Perelünk – az úr perelhet extra dominium, mint mondani szokás. Mi a birtokban vagyunk. Én is nemesember vagyok, ármálista. S kikérek minden megtámadást – úr vagyok házamban?...

SZILVAI Ez itt fogadó, ez a szoba az enyim – én fizetek érte, tehát itt csak nekem van jogom gorombáskodni, érti az úr?... Én e házasságot nullifikálok, s az urat konvinkáltatom, mint olyat, ki a fidei commissumot ledálta – érti?... Az én gyámfiám hűgomat veszi el, s ezzel punktum!

KÁNYAI S én opponálok; őket csak ásó-kapa választja el. Ah, éppen jókor.

TIZENHETEDIK JELENET

Erzsi, Gyuri, előbbiek

KÁNYAI Megtörtént?

GYURI Meg.

KÁNYAI Hála istennek! *(Közé és Szilvai közé veti magát)* Uram, ne zsarnokoskodjék; én közbevetem magamat, és semmiképp nem engedem, hogy kezeit ráemelje – én védeni fogom, mint kölykeit védi nőstény oroszlán! Itt nincs egyéb hátra, mint hogy az úr is áldja meg, ha akarja...

SZILVAI De hiszen majd megáldom én!

KÁNYAI Uram, le a kézzel!

SZILVAI *(Erzsikéhez)* S maga bátorkodott vele összekelni?

ERZSI Atyus parancsola.

KÁNYAI Semmi gorombaság! – Jobb lesz az egész dolgot békés úton eligazítani. Jertek, gyermekeim, könyörögjetelek ti is. Jer, fiam, ugye tenjósziántadból vetted el leányomat? Ugye csak vele lész boldog? Ugye csak ásó-kapa választ el? Kérd kedves aranyos gyámapádat, hogy bocsásson meg!

SZILVAI Micsoda? Mit bocsássak meg e fiúnak? Hát ki ez?

KÁNYAI Ki? Hát gyámfa, a pincér.

SZILVAI Pincér lehet, de nem gyámfiám. Nem ismerem; vagy megbolondultak mindnyájan?

MARISKA Jól hallok-e? Hát ehhez adta kelmed Erzsikét? Hahaha!

KÁNYAI Mit nevet a kisasszony?

MARISKA Ehhez, hahaha!

KÁNYAI Ezen úrnak gyámfiához.

SZILVAI Kelmedet lóvá tették – ez nem az én gyámfiám!

KÁNYAI Micsoda? Hát te semmirekellő, nem vagy ez úrnak gyámfia?

GYURI Hát mondtam azt? Én Kiss György vagyok.

KÁNYAI S az úr gyámfiának neve?

SZILVAI Szilvai Gyula.

KÁNYAI Odavagyok! Most már igazán odavagyok.

MARISKA *(öleli)* Kedves Erzsike! mint szeretem magát! Örvendek – gratulálok!

ERZSI *(félénken)* Kérem! kérem! *(Gyurihoz)* Ismét rájött a bolondság!

KÁNYAI A fejem szédül – meg fogok őrülni!

MARISKA Kedves bácsikám, tehát tudja meg, hogy Liliomfi...

SZILVAI Ki ne merd e szót ejteni, különben nem tekintek semmit!

MARISKA Hiszen Liliomfi nem más, mint a bácsika gyámfia.

SZILVAI Gyámfiám? S te őt szereted?

MARISKA Igen, s ő engemet.

SZILVAI S ki itt pincérkedett?

MARISKA Ha az, ki pincérkedett, gyámfia, úgy az egyszersmind Liliomfi is.

TIZENNYOLCADIK JELENET

Liliomfi, előbbiek

LILIOMFI Igen, Liliomfi én vagyok, s ha gyámatyus Mariskát nekem adja, ismét Szilvai Gyula leszek.

SZILVAI Karjaimba, te rossz fiú! Vegyétek áldásomat!

KÁNYAI De én nem áldom meg. Ez a házasság nem érvényes... el, el, egymástól!

LILIOMFI Hohó, gazduram, maga adta össze őket, megegyezett, megáldotta, mi mindnyájan tanúk vagyunk.

SCHWARTZ Barátom, itt nincs mit tenni, mint hallgatni. Sajnálom, de ha leányod a pincért szereti... Hja!

ADOLF Én lemondok. Jobb előre tudnom, hogy a pincért szereti, mint azután.

KÁNYAI De engem rászedtek.

LILIOMFI Hát az úr nem akarta rászedni gyámapámat?... Mi rászedtük az urat, az úr pedig magát, tehát kivittek vagyunk.

KÁNYAI No, hát isten neki!

A 8 éves Mohácsi Vanda festménye (Igazgyöngy Alapfokú Művészeti Iskola, Berettyóújfalú)

A kortárs irodalomból

- Irodalom szélárnyékban? 286
- A magyarországi cigány irodalomról
és kultúráról 289
- Ráadás 294

1. A 21. századi ember számára létkérdéssé vált a környezet védelme, a környezettudatos gondolkodás. Lehet, hogy gondoskodást kellene mondanunk, nem is gondolkodást...?

2. Szomorúan éljük meg a sok-sok környezetszennyezést, illetve borzongással szemléljük a természet rombolásának példáit. Gyakran szembesülünk tehetetlenségünkkel is. Mit gondolsz, Ti milyen tevékenységeket tudnátok kitalálni, amelyekkel védelmeznék a környezetet?

3. Szervezhettek például szemégyűjtést az erdőben, de a városban, faluban is, ahol éltek!

4. Győri egyetemisták találták ki és rendezik meg 2006 óta a Széchenyi Futamot, az alternatív hajtású járművek versenyét. A képen egy igazi napelemes járművet láhattok. Keressétek meg ezt a honlapot!

Irodalom szélárnyékban?

Irodalom és ökológia

„Földünk egy kis hangyafészek...”
(Kölcsey Ferenc)

Don Quijote lett volna az első környezetszennyező...☹️?

A vépi szélerőmű, illetve az általa termelt árammal feltöltött villanyautó volánjánál a tankönyvszerző ☺️

5. Szereztetek „napautó-ódá”-t, „villanyautó-himnusz”-t az **oldal**on látható gépcsodákhoz szabadon választott versformában és stílusban (vö.: Ekhnaton: *Naphimnusz*; Assisi Szent Ferenc: *Naphimnusz*; Pilinszky János: *A Nap születése* stb.)!

6. A próza iránt érdeklődők természetesen írhatnak novellát, karcolatot, egyebet – főleg a honlapon látható egyéb csodák láttán!

7. Keressétek meg a www.zoldtech.hu honlapot is, ahol bővebben tájékozódhattok az alternatív energiák biztosította lehetőségekről!

8. Rendeztetek beszélgetést, vitát e kérdésekről az osztályban, de előtte kérjétek ki otthon születek, nagyszületek véleményét is!

9. Természetesen nincs akadálya annak, hogy az osztály honlapját – mert már nyilván van Nektek ilyenetek – színvilágában, formakincsében és tematikájában átalakítsátok környezettudatosra! (Persze lehet, hogy már eleve ilyennek született 😊!)

10. Egyetlen olyan folyóiratunk van, amely évtizedek óta erősen odafigyel az irodalom és a környezettudatosság fontosságára. Nézzétek meg a Liget néhány számát alaposabban!

11. Tanulmányozzatok a lapban természettel, környezettel foglalkozó esszéket! Milyen műfaji és tartalmi megállapításokat tudtok tenni?

12. Később is foglalkozunk majd az ökokritikával, a modern irodalomtudomány azon ágazatával, amely a környezettudatosság jegyében gondolja végig az irodalomnak az ember életében betöltött szerepét. Egyelőre nézzetek utána a fogalom tartalmának, jelentésének, s keressetek néhány, e témával kapcsolatos magyarországi publikációt!

13. Magyarország egyik legkedveltebb madara a gólya. Gyűjts verseket s egyéb irodalmi műveket vele kapcsolatban!

Ekhnaton: **Naphimnusz**
(Részlet)

„Világos lesz a világ,
amikor felkelsz az eget horizontján,
s izzol egész napon át, tűz-fényű korong.
Tovaűzöd az éjt, sugarad mindenféle árad.
A két föld ünnepet ül,
ami él, eleven lesz újra, feléled;
te költöd fel az embert.
Mégfürdeti testét,
felölti ruháját,
s a te felragyogásodat üdvözli a karja.
Az egész ország munkálja a dolgát,
abráktól megelégül az állat,
zöldellnek a fák, a palánták,
fészkeiken szökdösnek a kismadarak,
a te lelkedet dicsőíti szárnyuk.
Mindenik állat szökdécsel a lábán,
minden, mi röpül, mi leszáll,
mind-mind eleven, mert rájuk ömöl sugarad.
A hajók a folyón úszhatnak lefelé
vagy szemben az árral,
mindenhova elvisz az út,
ha fölragyog orcád.
Kipattan eléd a folyóból a hal,
Fényed a tenger mélyeit is tisztán beragyogja.”

(Kákósy László nyersfordítása alapján
fordította Molnár Imre)

Bessenyei György

A Tiszának reggeli gyönyörűsége

(Részlet)

„A Tiszának partján virradok meg egyszer,
Hol ifjú éltében jártam sok ezerszer.
Az ég boltozatját kék szín táblájával,
Tüzesedni láttam napunk sugárával.
Mosolyodni kezd az hajnal világunkra,
Világosságot nyújt zsiszbasztó álmunkra.
Az éjjeli ködök gőzölgögni kezdenek,
Hegyeknek tövébe s völgyekbe rejteznek.
Innen eresztgetik felfelé párájok,
S a reggellet ekként közlik még homályjok.
A nyugodt természet kel, s kifújja magát.
Verődik álmából; újrakezdi dolgát.
Még az erdők s hegyek homályba nyugodtak,
Hol napunk világát várván csak hallgattak.
Az álmos természet végtére megindul,
Élő fíjjal munkájára mozdul.
Napunknak sugára terjeszkedik rajta,
Melly holdat, csillagot a tengerbe hajta.
Erdő s hegytetőket megaranyoz tüze,
Ragyog játékára az harmatnak vize.
Lesüllyedt az éjjel már ólombotjával,
A nap kezd ragyogni fényes világával.
Földünknek szélirül felszökött égére,
Űzi a setétet komor tengerére.
Nagy természetünkben kacagni kezd minden,
Mellynek nagy lármája elkezdődik renden...”

(Legkésőbb 1772 elején)

14. A fő kérdés azonban most az, hogy az irodalom miképpen járulhat hozzá a környezettudatos gondolkodás térnyeréséhez... Az alábbiakban néhány ilyen lehetőséget, ötletet közlünk. Egészítsétek ki a felsorolást a saját elképzeléseitekkel!

- Gyűjtsetek olyan irodalmi alkotásokat, amelyeknek témája közvetlenül, a címükben megnevezetten is kapcsolatos a természettel (Bessenyei György: *A Tiszának reggeli gyönyörűsége*; Petőfi Sándor: *A Tisza, Kiskunság, Az alföld*; József Attila: *A Dunánál* stb.)!
- Készítsetek „netcsomag”-ot olyan honlapokból, amelyek a környezettudatossággal, a zöld energiákkal foglalkoznak!
- Dolgozzátok fel ezt a gyűjteményt egy olyan „sajtóanyag” formájában, mellyel szeretnétek felhívni a figyelmet a helyzet tarthatatlanságára! (Először tisztázzátok a célokat, majd beszéljétek meg a készítendő összeállítás pontos műfaját!)

*Hidvégi-Üstös Pál
2006-ban az „Együtt a
környezetért, együtt
a Tiszáért” program
keretében 33 nap, net-
tő 255 óra alatt leúszta
a Tisza teljes úszható,
851,84 km-es távját,
s ezzel világrekordot
állított fel. A részleteket
lásd itt: [www.hidvegi-
expedition.com/m-13.
html](http://www.hidvegi-expedition.com/m-13.html) [2009. 05. 01.]*

A magyarországi cigány irodalomról és kultúráról

1. Ebben a részben kérdéseket, szövegeket és képeket találtak. A Ti feladatok, hogy a cigány irodalomról önálló képet alkossatok Magatoknak a közölt dokumentumok segítségével. Elkalandozhattok más művészeti ágak, például a festészet felé is, hogy a zenéről ne is beszéljünk... Fontos, hogy önálló következtetéseket vonjatok le mindezek alapján, illetve beszélgetsetek, vitatkozzatok egymással a témáról, s egészítsétek ki az itt látottakat! Készíthettek egy komolyabb projektet is a cigány irodalomról, sőt, akár egy önálló honlapot is alkothattok ezzel kapcsolatban!

Ez a 2004-es könyv az első rendszerezett összefoglalása a roma irodalom történetének

Amikor Jónás Tamás még szinte csak annyi idős volt, mint Ti most, akkor jelent meg első verseskönyve. Önkéntes vak című kötetéért pedig 2009-ben nagy elismerést, Aegon-díjat kapott...

AXIÓMA meg nem kérdőjelezhető alapállítás

„Jónás Tamás versei mint a magyar líra alanyiságot leg tisztábban képviselő alkotásai egy olyan jelenkori Bibliát alkotnak, amelyben az Istennel való kapcsolat megszakadását és ezen viszony újraszerveződését figyelhetjük meg a kimért és mégis provokatív ajánlástól kezdve: »istennek, ha nincs«. Az istenes versek hagyományaihoz kapcsolódva az Úrral való ambivalens viszony alkotja a kötet legerősebb rétegét, kezdve az *Ima az Úrért* teremtésértelmezésével, amely a szándék (»Szépet akart!«) és a megvalósítás (»Hibázott? Tudjuk.«) közti feszültségét az újrakezdés lehetőségével (»...hadd próbálja újra!«) oldja fel. Az Istentől elfordulva Istenért szóló ima – (vajon kihez?) – hangját a perlekedés szólamának kísérlete váltja fel a *Perellek, Úr!* soraiban, amely azonban a magyar istenes versek Adyt, Babisot és József Attilát a címmel megidéző hangneménél olyannyira visszafogottabb, hogy tovább finomítja a fohászt (»Hadd higgyelek még holnapig, hajnalig. // Titokban növegetek, mint a gomba. / Magammal viszlek minden gondomba.«).

A jónási engedetlenség és elzártság, az időnkénti tamáskodás a magyar istenes versek új tónusát és vallásos attitűdjét alkotva új beszédhelyzetet teremt a kortárs magyar lírában, amely a jónástamáskodás fogalmában foglalható össze. A jónástamáskodás a »hiszek hitetlenül« alaphelyzetét felülírva inkább a hiszek akkor is, ha nincs ▶ axiómáját képviseli következetesen. Talán mindez csak játék, nagyon frappáns és komoly játék, de mindenképpen az emberiség legősibb beszédmódja, amely megkerüli az önmegszólítást, az olvasóhoz fordulást és a tárgyiaságot. Isten a legbiztosabb alibi, akire önző módon, önérdékből bármikor támaszkodhatunk, hiszen »a vétkünk akár egy nap is temérdek / mindegy hogy isten méri vagy te méred« (Önérdék).”

BOLDOG Zoltán, *Őszinte bizonytalanság. Kritika Jónás Tamás Önkéntes vak című kötetéről* (Magvető, 2008), Irodalmi Jelen = www.irodalmijelen.hu/?q=node/1922 [2009. 05. 01.]

2. Gyűjtsetek a magyar irodalom történetéből a cigánysággal foglalkozó műveket! (Van egy egész honlap, ahol gazdag gyűjteményt találhattok ☺! Sőt, készült már szöveggyűjtemény is középiskolások számára!) Vörösmartynak *A vén cigányát* idén elemeztük, s bizonyára emlegettétek Aranytól *A nagyidai cigányokat* is. Babits Mihály egy másik nagyon ismert költeményt is alkotott e témában, keressétek meg azt a verset is! Minde nélkülöt pedig értelmeztétek a *Cigánydalt*!

3. Ez volt az egyik első cigány irodalmat tartalmazó antológia. Keressétek meg adatait, szerzőit!

A zongoránál: Szakcsi Lakatos Béla

Babits Mihály: **Cigánydal**

Zörg az ág és zug a szél
cigányasszony utra kél
feje piros keszkenős
zsír haján a roszt kenőcs
lepedőbe köti bugyrát
ugy viszi a pereputtyát
csipőn kötve csücske kettő
nyakán lóg a másik kettő.
Háti jószág, pereputty:
pici rajkó, jól aludj!
Mezők jönnek, erdősegek
jó vidékek, rossz vidékek
szép hazák,
zöld hazák:
jár a szél és zörg az ág.

Bús szederfa álldogál
pici rajkó sirdogál
bús szederfa naptól szárad,
cigányasszony ina fárad
fára köti lepedőjét
ugy ringatja csecsemőjét.
Bölcsőt tartja: bölcs a fa;
Szedrét adja: jó a fa.
Ad tüzet is száraz ág:
mindenütt csak hajt az ág
hogyha tűz van: a tűz ég is
kerül hozzá kis fazék is
kis fazék
nagy fazék
mindenütt csak jó az ég.

Ágra köti lepedőjét
ugy ringatja csecsemőjét:
„Ági jószág, pereputty
pici rajkó, jól aludj.
Mezők jönnek, erdősegek
jó vidékek, rossz vidékek:
teneked mind jó vidék;
mindenütt csak kék az ég.

Ne felejtse, hogy ágrul lettél
szederfa alatt születtedél
s mint a röpke mag az ágrul
ugy leszakadsz majd anyádrul
se apád
se anyád
se országod, se tanyád.”

Mesél neki rémeket,
dalol neki éneket:
„Ági jószág, pici lélek
milyen jó neked az élet:
hogyha jön a csunya szél,
pici rajkó picit fél
ad tüzet a száraz ág:
kivárod a tavaszát.
Hogyha ég a nap sugára
a gazdának nagy a kára;
neked semmi, kis bolond:
mindenütt csak hús a lomb.
Cse'bogár,
Cse'bogár,
a gazdának csupa kár.”

„Mezők jönnek, erdősegek,
jó vidékek, rossz vidékek
teneked mind jó vidék:
mindenütt csak kék az ég.
Erdőn hogyha zsidót látsz,
meg se nézed, neki látsz.
Mezőn hogyha lányra lelsz,
meg se kérded, úgy ölelsz.
Nem hiába ágrul lettél
szederfa alatt születtedél
S mint a röpke mag az ágrul,
ugy szakadsz le majd anyádrul
se apád,
se anyád,
se országod, se tanyád.”

(1911)

4. Értelmeztétek Handó Péternek a magyarság és a cigányság kommunikációjáról szóló megállapításait! Milyen következményei lehetnek az eltérő testbeszédnek, illetve a testbeszéd különböző értelmezésének!?

„Be kellett látnom, a magyar és a roma fiatalok egymás felé való közeledésénél, egymás irányába történő nyitásánál nemcsak a másikkal kapcsolatosan meglévő sztereotípiák jelentenek akadályt, hanem az a kulturális másság is. A magyar és a cigány fiatalok közötti kommunikáció hiányának egyik forrása éppen magának a kommunikációs gyakorlatnak a különbségében kulminál, vagyis amíg a magyaroknál a verbális eszköztáron van a hangsúly, s ez mindenkor mérsékelt beszédmóddal és gesztuskészletbe ágyazódva jeleníthető meg, ahol a test minimális részvételt tanúsít (és ahol az iskolai végzettséggel való összefüggés is ki lehetne mutatni). A magyarok ezért a számukra megszokottól a dinamizmus irányába eltérő viselkedést agresszióként értelmezik. A cigányok a testük teljes intenzitásával bekapcsolódnak a dialógusba, heves mozdulataik, artikulációik mondanójuk egyértelműsítésére szolgálnak, és hangerejük is ennek megfelelően emelkedett. Tovább fokozza a társalgás »cigánymódja« prioritását a létszámbeli fölény és a médiára alapozott ismeret. Ez utóbbi a szélsőséges teatralitások fontosságát legalizálja és erősíti, amennyiben a társadalmi környezet ennek nem képes határt szabni. A magyarok gesztusnyelvében, artikulációjában visszafogottabb, szövegre alapozott kommunikációja a romák számára nem pusztán érthetetlen, hanem kétséges, hogy tartalmában igaz-e, mivel a test ál- tal nem nyer megerősítést.”

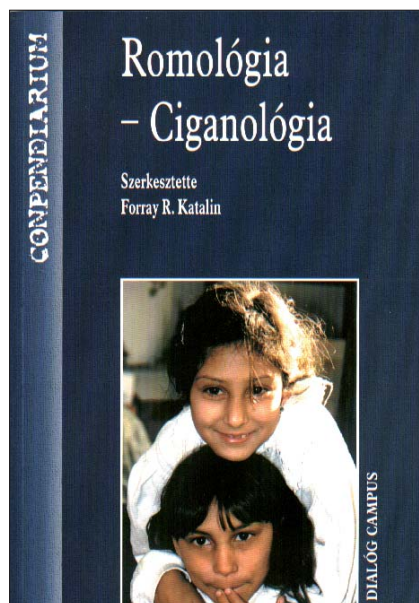
HANDÓ Péter, *Alvó konfliktusok mezején: interkulturális kapcsolatok Sóshartyánban*, Salgótarján, Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet, 2008, 148–149.

5. Ebben a lapban tanulmányozhatod a cigányság kultúrájának és életének fontos eseményeit és teljesítményeit. Keresd meg, olvasd bele!

AmarDrom
 A NASZTRÁ CÁLYÉ - UTUNK ROMA LAP

Fürdő (Handó Péter fotója)

Az első tudományos igényű összefoglalás a tárgy körben. A címlapfotó Csenyétén készült 1997-ben

6. Az egyik legszebb hazá- ▶ vallo mást Kovács József Hontalan írta. Elemezzétek ezt a verset!

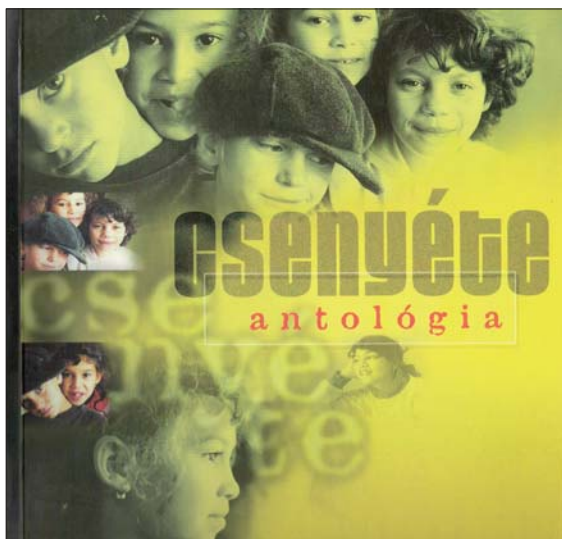
Első zsolttár

Akkor is
hazámnak mondalak,
sejtjeimbe vackolódo földnek:
amikor a zsarnokság gumibotja tolakszik
ébenfekete arcomhoz, és szerelmes asszonyölnék
becézlek olyankor is, amikor ragályos gögődtől
rühösen, menetjegy nélkül virrasztok ideggyulladós
pályaudvaraidon érted, mert nincsen hová lennem
nélküled: kikapart méhedben, lilium-tajtékosan
kell véres anyagokkal elkeverednem, és
hatalmad láthatatlan rozsdás fullánkjaival
húsomban, énekellek akkor is, ha tömlöcben
rohadva lehet csak nevedet kimondani:
szívverésemtől pironkodó ország!

„Kovács Józsefnek 1991-ben úgy jelent meg a második verseskötete (*Ismeretlen cigány ének*), hogy előtte nem jelent meg az első (*Ne verjen kő!*). Példátlan és tiszteletreméltó bátorságról tett tanúbizonyítást a költő, amikor volt mersze első publikált könyvébe nem felvenni a négy évvel korábbi (egy kiadónál elfogadott, mi több: ki is fizetett s a hazug ígéretek ellenére nyomdáig el nem jutó) összeállítás darabjait. Kovács József – függetlenül magától a valóságtól – úgy döntött, hogy a *Ne verjen kő!* – ha belőle már kiszakadt, ha már poétikai egységbe állt, akkor az már kész, az az »apróság« pedig, hogy nem jelent meg, nem sokat számít az Úristen előtt...”

Aztán, az 1990-es évek közepén, a harmadik (vagy negyedik...) kötete élén egyszer csak egy másik, egy szomorú, fejbekólintó jelzővel kiegészített név jelent meg, Kovács Józsefből Kovács József Hontalan (KJH) lett. Ezúttal nem függetlenül magától a valóságtól háromnevű költővé keresztelte magát. Az önmagára vonatkoztatott jelző egyébként, megvallom, ezt csak most fedeztem fel, már az egyik korai, *Kilökvé* című versének hangsúlyos, utolsó szava. [...]”

MURÁNYI Gábor, *Hontalan világ* = www.konyv7.hu/index.php?akt_menu=742 [2009. 05. 01.]

7. Csenyéte az ország legszegényebb faluja (lásd e szomorú tényt itt: NAGY Attila, *Messze van, mint Csenyéte Budaörsről* = www.index.hu/gazdasag/magyar/cseny-szakors [2009. 05. 10.]. Komás Margit és Pólya Zoltán tanítók az 1990-es években jelentős pedagógiai kísérletet folytattak e borsod-abaúj-zempléni kis faluban (vö. PÓLYA Zoltán, *A csenyétei Mária-kultusz* = www.noi.hu/velemeny/lap-20081227-20081227_01-42 [2009. 05. 18.]). E munka eredményeképpen született meg a *Csenyéte. Antológia* című kötet. Keressétek meg könyvtárban! Nézzétek meg a faluról szóló filmet az MTV Videotárban www.mtv.hu/videotar/?id=31222 [2009. 05. 10.]!

Szombathely, Savaria University Press, 1998 – Kassai Ferenc könyvborítója Pólya Zoltán fotóinak felhasználásával készült

Balogh Erzsébet (8 éves)

Mező Károly (11 éves)

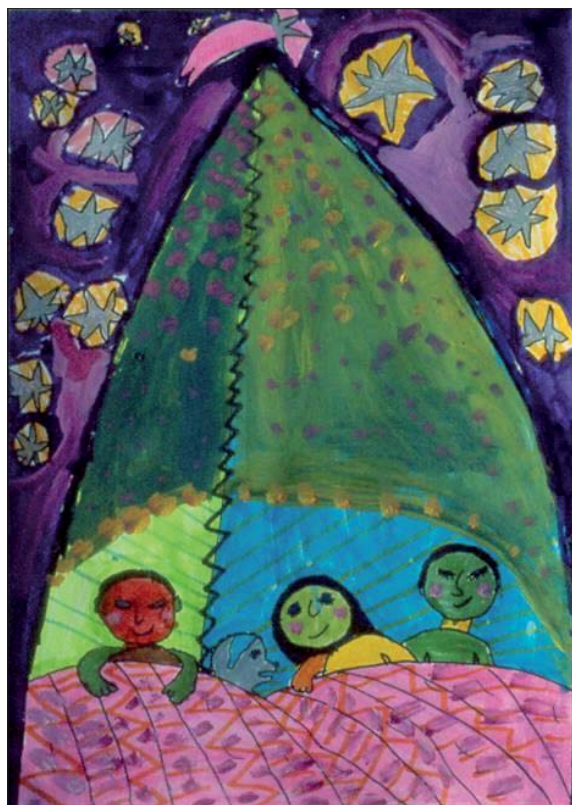
Mohácsi Adrienn (12 éves)

VALLOMÁSOS KÖLTÉS Gyakran egyes szám első személyben szól, a lírai ének a világhoz és a másik emberhez fűződő viszonyát jeleníti meg.

8. A **fejezetnyitó** oldalon és **itt** a berettyóújfalui Igazgyöngy Alapfokú Művészeti Iskola kisdíákjainak alkotásait láthatjátok. L. Ritók Nóra tanárnő évtizedek óta foglalkozik roma gyerekekkel, akik örömmel és természetesen fejezik ki magukat a rajz, a festészet eszközeivel. Elemezték a gyerekrajzok szín- és formakincsét! Fordítsátok meg a szokásos sorrendet, és keressetek, sőt írjatok hozzájuk verseket!

További képeket talátok ezen a portálon:
www.igazgyongy-alapitvany.hu [2009. 05. 10.]

Mező Ervin (12 éves)

Szécsi Magda: Születés

Történt egyszer, hogy az anyaméh meleg biztonságában beszélgetni kezdett két parányi embrió. Kutatva lebegtek a magzatvízben, mint mély tengerek rejtekén az áttetsző halcskák. Megérintették egymást. Először megijedtek, mert mindkettő azt hitte, hogy egyedül van ebben a sós-édes vízi birodalomban.

- Ki van itt? – kérdezte az egyik.
- Én – felelte a másik.
- És te ki vagy? – kérdezte vissza az előbbi.
- Én is én vagyok – válaszolta.
- Akkor mi most ketten vagyunk én – állapították meg egyszerre, és félni kezdtek.

El is húzódtak egymástól, és két hónapig meg sem mertek moccanni. De aztán újra keresni kezdték egymást, mert olyan rettenetes a csend magányosan. A magzatvíz kellős közepén találkoztak. Jól megnézték egymást, és csodálkoztak a gyors változáson. Már nem úgy néztek, mint a halak.

- Még mindig te vagy te? – kérdezte a kíváncsibb embrió.
- Igen, azt hiszem, én még mindig én vagyok.
- Megváltoztál.
- Te is.

Ennél többet nem is szóltak egymáshoz, újból vártak két hónapot. A jobboldali embrió aztán összeszedte minden bátorságát, és átlebegett a baloldali embrióhoz.

- Eljöttem hozzád – mondta.
- Nem ismerek rád – válaszolta a baloldali embrió.
- Én tudom, hogy te te vagy, és mivel ketten élünk itt, te semmiféleképpen nem lehetsz én.

- Így van – helyeselt a másik.
- Kérlek, nézz rám és mondd el, hogy milyen vagyok.
- Fehér a bőröd, világos a hajad és kék a szemed.
- A te bőröd barna, a szemed fekete, mint a hajad.
- Miért nem vagyunk egyformák?
- Nem tudom, pedig idáig azok voltunk – és ezen mind a ketten mélyen elgondolkodtak.
- Néha hangokat hallok, pedig tudom, hogy nem te szólsz hozzám.
- Én is így vagyok vele, de nem tudom, hol beszélgetnek.
- Kiabálnak is, és ettől félek.
- Igen, ilyenkor én sem tudok aludni.
- Lehet, hogy mások is élnek itt, csak még nem találkoztunk velük?
- Lehet. De kettőnkről biztosan tudnak. Érzem...
- Tegnap fáj a fejem, és úgy éreztem, hogy megfulladok. A víz is zavarossá vált és olyan furcsa, keserű íze volt...
- Én is ezt éreztem, és eszembe jutottál, hogy most nekem is rossz lehet.
- Gondoltál rám?
- Gondoltam.
- Akkor te szeretsz engem – ujjongott a szőke hajú.
- Szeretlek – bólintott a fekete.
- Adjunk egymásnak nevet, mert így nem tudom, hogy szólítsalak – kérte a kék szemű.
- Muszáj? – kérdezte a fekete szemű.
- Miért nem akarsz? – csodálkozott a fehér bőrű.
- Mert akkor megint eggyel több lesz a különbség köztünk.

– Miért akarsz olyan lenni, mint én? Ez képtelenség! Nézz a bőrödre, te barna vagy.

– Talán éppen ezért.

– De hát ezen nem lehet változtatni. Te ilyen vagy és kész!

– Igazad van. Akkor keressünk nevet egymásnak – egyezett bele a fekete szemű.

– Én úgy foglak szólítani téged, hogy Barna. Jó?

– Jó. Akkor te legyél Fehér.

– Szia, Barna.

– Szia, Fehér.

– Jaj! Érzed ezt a dörömbölést ott kint valahol? – kérdezte Barna.

– Érzem és félek – válaszolta Fehér, és összebújva várták, hogy újra nyugalom legyen. Végre csend lett, a víz is kitisztult, de akkor egy sziszegő hangra lettek figyelmesek. Rémülten hallgatóztak.

– Ne féljete! Ne féljete! Én szólok hozzátok, a Tüdő. Tőlem bármit kérdezhetek, mindenre tudok válaszolni – jelentette ki a Tüdő nem éppen szerényen.

– Haha, haha, ha – hangzott egy gúnyos kacaj. – Túl okosnak képzeled magad barátom, de én is itt vagyok ám, a Vese. Nélkülem nem élhetne senki sem!

– Jól van, igazad van – helyeselt a Tüdő, de ekkor a Máj kezdett morgolódni.

– Én tán felesleges vagyok? – kérdezte méltatlankodva.

– És én, a Gyomor?

– És én, az Agy?

– És én, a Szem?

– És én, a Szív? – hallatszott innen is, onnan is sértődötten.

– Jó-jó, ne veszekedjünk! Egyformán fontosak vagyunk – szólt békülékenyen a Vese.

– Az Epe miért hallgat ilyen mélyen? – csodálkozott a Szív.

– Ő most beteg, és pihen – válaszolta a Gyomor.

– Úgy ám! – kontrázott a Tüdő kárörvendően.

– Kik vagytok ti? – kérdezték egyszerre az embriók.

– Mi vagyunk a legfontosabb Szervek – hangzott a válasz.

– Ahá! – bólintott Fehér, mintha értené, és közelebb húzódott Barnához rosszat sejtve. – És mit akartok tőlünk?

– Ó, semmi rosszat, csak beszélgetni – válaszolta a Máj.

– Az jó, mert már azt hittük, hogy csak ketten vagyunk a világon – mondta Barna.

– A világon? Nahát! Ti nem tudjátok, mi a világ, mert még nem is vagytok benne. Ti csak a küszöbön várakoztok, hogy beléphessetek, de ez nem mindig sikerül ám – nevetett a Szem.

– Nem? – hitetlenkedtek az embriók.

– Akkor hol vagyunk, és mik vagyunk? – kérdezték izgatottan.

– Hát, hogy is mondjam... – jött zavarba a Tüdő, de a Vese a szavába vágott.

– Ti még csak embriók vagytok, akikből hamarosan gyerekek, aztán felnőttek, vagyis emberek lesznek.

– Most éppen az anyaméhben vagytok, ami a világ legbiztonságosabb helye számotokra – vette át a szót az Agy.

– Anya. Méh. Anyaméh – kószolgatták a szavakat idegenkedve.

– Furcsa – jegyezte meg Barna.

– Meséljetek még! – kérte Fehér.

– Kiről, miről akartok hallani?

– Az anyáról! – mondta Barna.

– Meg mirőlunk – tette hozzá Fehér.

– Jól van – egyezett bele a Szem. – Én minden reggel látom anyukátokat, amikor belenéz a tükörbe. Szép és fiatal. Szőke a haja, kék a szeme, mint a tiéd, Fehér. Vár benneteket. Még azt is tudja, hogy július 19-én fogtok megszületni. Azt is tudja, hogy ketten vagytok. De látom ám apátokat is. Őrá Barna hasonlít, tőle örökölte a színét, a gengeit. Ő cigány...

– Erről inkább ne mondjal semmit! – szakította félbe a Szív.

– Előbb-utóbb úgyis megtudja Barna, hogy ő cigány! – kiáltotta a Gyomor.

– Mi az, hogy cigány? Tudni akarom. És ha én az vagyok, Fehér miért nem az? – szólt követelően Barna.

– Na, ugye, hogy kell erről beszélni! – jelentette ki a Szem, és elégedetten folytatta. – Barna, ne haragudj, de te cigány vagy. Igaz, erről nem tehetsz, mint ahogy Fehér sem arról, hogy ő meg magyarnak fog születni. A cigányok rettenetes emberek. Nem szeretnek dolgozni, hazudnak, részegesek, lopnak...

– Nana, na! Nem kell általánosítani! – dobant nagyot a Szív. – Vannak ilyenek is meg olyanok is.

– De igenis, a cigányok utálatosak, erőszakosak, piszkosak és igenis, igenis... sok cigány tönkreteszi a máját – kiabálta a Máj.

– Ó, te méregkeverő. Gondolkodj egy kicsit, és mutass egy olyan népet, ahol ez nem fordul elő – gorombult be az Agy.

– Hát... hát... – dadogott a Máj, és szégyenkezve elhallgatott.

– Én azt mondom, hogy Barnának nem is szabadna megszületnie – jelentette ki a Vese.

– Egyetértek – mondta a Gyomor.

– Bizony, akkor nem kínlódná – susogta a Tüdő ellenségesen.

– De én meg akarok születni – nyöszörögte a Barna.

– Gyűlölni fognak az emberek, csúfolni fognak a gyerekek. Ezt akarod? – kérdezte kárörvendően a Vese.

– Azt mondtátok, anyám vár engem – emlékeztette őket Barna.

– Vár, vár, mert még nem tudja, hogy cigány vagy. De ha meglát, szégyellni fog téged – folytatta a Vese gonoszán.

– Nem igaz! Nem igaz! Én is szeretem őt! – kiáltotta védelmezően Fehér.

– Szereted? Amikor ellopja a helyedet? A táplálékokat? Őmiatta nem tudsz gyorsabban fejlődni, pedig minden csepp magzatvíz neked járna, hogy kényelmesen lubickolj benne – suttogeta álnokul a Máj.

– Hogy mondhatasz ilyet? Nem szégyelled magad? – háborodott fel a Szív.

– Fehér, ne hallgass a Májra! Neked Barna a testvéred, szeretned kell őt – mondta az Agy.

– Testvér, testvér! Ugyan! – kiáltotta a Gyomor.

– A Májnak igaza van. Barnának nem szabad megszületnie. Így is annyi cigány van, hogy nem lehet mit kezdeni velük. Dolgozni meg nem akarnak – szította a vitát a Szem.

– De én dolgozni fogok! – jelentette ki Barna.

– Mind ezt mondja, aztán csak panaszkodni tudnak, hogy jaj, sok a gyerek, nincs ruha, nincs cipő, segítsen már nekik valaki. Most is valami klubot vagy újságot erőszakoltak ki maguknak, aztán egymás torkának estek. Én mondom nektek, önpusztítók, nem életrevaló emberek ezek – mondta a Szem.

– Honnan veszed te ezeket a dolgokat? – kíváncsiskodott a Vese, bár egyetértett a Szemmel.

– Újságot olvasok, meg a múlt héten egy nagy sikerű könyvbe is belenézhettem, amiben le volt írva, hogy a cigányok banditák. Úgy vették ezt a könyvet az emberek, mintha ingyen adnák – nevetett a Szem elégedetten.

– Mit olvastál a cigányokról ezen kívül? Mit tudsz te a múltjukról? Tudod-e, mennyit kell harcolniuk a létükért? A fennmaradásuk mindig hajszálon múltott, de túléltek, mert élni akartak, pedig tűzzel-vassal irtották őket. Erről nem írnak abban a híressé vált könyvben? – kérdezte az Agy, és idegszállai remegtek a dühtől.

– A cigányok századokon keresztül nomád életmódot folytattak. Mit várhatsz hát? Hogy negyven év alatt ugorják át a századokat? – dörögte az Agy.

– Nyugalom, kolléga. Senki sem kíváncsi itt a cigányok történetére, vagy ha mégis, hát kérem, a tények akkor is tények maradnak. Előbb-utóbb a cigányság mint olyan eltűnik, nem lesz! De ez nem a mi gondunk! Itt egyszerűen arról van szó, hogy döntenünk kell egy leendő gyilkos, cigány vagy tolvaj megszületéséről – jelentette ki a Máj.

– Kikérem magamnak! – kiáltott Barna. – Mi a bizonyíték arra, hogy gyilkos vagy tolvaj leszek? – kérdezte a köldökzsinórt rángatva.

– Az őseid viselkedése! – vágta oda keményen a Tüdő.

– Az apák bűneiért nem lehet a fiaikat felelősségre vonni, ezt már a bölcsek is kifejtették – szólalt meg a Szív.

– Te Tüdő! Mi jogon akarsz döntenni egy ember életéről? – háborodott fel az Agy.

– Természetesen az erősebb jogán. Ha nincs oxigén, ami ugyebár rajtam múlik, akkor nincs élet sem – fújtatott a Tüdő.

– De hatalma mindannyiunknak van – sértődött meg a Vese.

– Van bizony, és én mindent elkövetek, hogy Barna megszülethessen, hogy végigjárhassa azt az utat, amit a véletlen kijelölt neki – dobogta a Szív.

– Még hogy a véletlen? – kuncogott a Gyomor.

– Rólam még nem mondatok semmit. Velem mi lesz, ha megszületek – kérdezte Fehér félve.

– Ó, te egészen más vagy. Te boldogságra születnél – hízelgett a Tüdő.

– A te helyed már a születésed pillanatában meglesz a jó emberek között, és ez teljesen jogos – mosolygott a Vese.

– Hát igen. Tőled valóban nem várnák el, hogy beolvadj egy idegen múltú népbe, megtagadva önmagadat és fajtádat – mondta a Szív.

– De ne hidd, hogy a szóke hajú emberek között nincs gyilkos, nincs gonosz ember. Van bizony, és nem is kevés – jelentette ki az Agy.

– Én szeretem Barnát, ha szeretetek cigány is. Ti mondtátok, hogy nem tehet róla. Nem lehetne, hogy mások is, mint én, szeressék a cigányokat? – kérdezte Fehér reménykedve.

– Szeretni? – háborodott fel a Tüdő.

– Szeretni ezeket? – kiáltotta a Vese.

– Jó, akkor nem szeretni, de legalább elfogadni őket, azokat, akik dolgoznak, akik gondolkoznak – kérte Fehér.

– Gondolkoznak? Az veszélyes! Azok rosszabbak, mint a tolvajok, mert úgy tesznek, mintha... pedig dehogy! – zöldült el a Máj.

– Ha ilyen a kinti világ, én nem is akarok megszületni. Nem akarom megtanulni, hogy kell gyűlölni – sírta el magát Fehér, és megfogta testvére kezét.

– Felháborító ez az emberi palánta! – mérgelődött a Vese.

– Még ilyet mondani! – csodálkozott a Tüdő.

– Ha tudnád, milyen gyönyörű a kinti világ, nem beszélnél így. Kint minden színes, és selymes a fű, süt a nap, illatosak a virágok. Élni csodálatos, te buta! – hunyorgott a Szem.

– Nem! Én mégsem akarom a világot megismerni. Ha ti ilyen gonoszok vagytok, akkor milyenek lehetnek az emberek? – válaszolta Fehér.

– Én is félek megszületni, mégis vágyom rá. A Szem olyan szépeket mondott, hogy látni akarom, látnom kell mindezt – sóhajtott Barna.

Ekkor éles fájdalom hasított a testébe, és zavarossá vált a magzatvíz.

– Jaj, mi ez? Fehér, add a kezed! Nézd, egyre kevesebb a víz.

– Mi lesz velünk? – zokogta Fehér.

– Itt az idő, hogy megszülessetek – jelentette be a Szív.

– Barna nem születhet meg! Nem engedjük! – sipította a Tüdő.

– Fúj, te fajgyűlölő! – köpte ki undorodva a szavakat az Agy.

– Fáj! Nagyon fáj – sikítottak az életre várók.

– Most anyátok is szenved. Tűrjete! Tűrjete! Bizony fájdalmas dolog megszületni – sóhajtott a Szív, és még erősebben pumpálta a vért.

– Kevés a levegő, mindjárt megfulladunk! Segítsetek! – könyörgött Fehér.

– Tüdő! Ezt nem teheted! Adj oxigént! – harsogta az Agy.

– Nem adok! Barna nem születhet meg. Nem és nem! – lihegte a Tüdő.

– Te gyilkos! Te szivacsos rém, adj levegőt, mert elpusztulnak mind a ketten! – zakatolta kimerülten a Szív.

– Fehérnek marad annyi levegője, hogy megszülethessen, a másik nem érdekell! – fújtatott a Tüdő.

– Testvérekem, add a kezed, el ne engedd, bármi történik is – könyörgött Barna.

– Ne törődj velem! Forogj, forogj, hogy minél előbb kint lehess! – szuszogta Fehér, és maga elé tolt testvérét.

– Gyere velem! Gyere velem, ne engedj egyedül a világba! – jajgatott Barna.

– Mutasd meg nekik... mutasd meg, hogy... bizonyítsd... – suttogta Fehér, és örökre elcsendesedett. Az éltető oxigén elfogyott.

Barna kétségbeesve kapálódzott Fehér után, de egy láthatatlan erő kifelé húzta a nyakánál fogva... Hideg lett minden, a fény átölelte remegő testét. A levegő kézzurkálásként hasította tüdejét. Sírni kezdett.

– Él! Fiú! – mondta valaki, és felemelte.

– ...én akkor most megszülettem? – kérdezte önmagától Barna, de ebben a pillanatban kihullott emlékezetéből a titokzatos anyaméhben eltöltött örökrajtélyű kilenc hónap.

(1988)

„A vers az, amit mondani kell.” (Kányádi Sándor)

2008. április 18-án 1300 diák mondta el együtt – „A 12 legszebb magyar vers”-program részeként – Pilinszky János Apokrif című versét a szombathelyi Sportházban Melis László zeneszerző és Jordán Tamás színművész vezényletével. Szép példáját élhették meg ekkor a résztvevők irodalom és kultúra mélységes mély kapcsolatának, hiszen egyfelől a zene, másfelől a szöveg, harmadrészt a közös emberi beszéd megnyilvánulása volt eme első Nagy Versmondás (a továbbiakról is találsz képeket könyvünkben!). Az eseménnyel igyekeztünk visszahelyezni a költészetet „ősi jogai”-ba – Kányádi Sándor szellemében, aki szerint a posztmodern kor lehetővé teszi, hogy a költészet ismét hangzó és közösségi műfaj legyen...

Az irodalom és a kultúra kapcsolata

Hogyan írjunk (fikatív) fülszövegetet és életrajzot? 300

A 12 legszebb magyar vers 303

Ráadás 306

Hogyan írjunk (fiktív) fülszöveget és életrajzot?

1. Az irodalom művelésének egyik klasszikus „ágazat”-a valamilyen könyvvel összefüggő ismertető tevékenység. Egyik ilyen kisműfaj az úgynevezett „fülszöveg”-írás, amely eredetileg a könyvek védőborítóján szereplő pár mondatos bemutatás megalkotása volt. (De fülszövegnek tekintjük a külső vagy belső borítóra kerülő ajánlásokat is.) Olykor része ennek az író életrajza, de gyakori, hogy maga a pályakép a „másik könyvfül”-ön szerepel. Az igazán jó „fül” rövid, frappáns, lényegre törő, és mégis valamelyest emelkedett szellemű. Általában a kiadói szerkesztők írják az általuk gondozott könyv „fülé”-t.

Nézzetek körül az iskolai könyvtárban, keressetek Nektek tetsző fülszövegű könyveket!

2. Az alábbiakban néhány fülszöveget és életrajzot olvashattok, melyek megtévesztésig hasonlítanak az „igaziak”-hoz. Ezek azonban játékok, egyetemi hallgatók írták őket 2008 őszén. De mennyi bennünk az igazság? Kellemes nyomozást!

3. Nem okozhat gondot Nektek sem hasonló szövegeket alkotni 😊!

Tom Stoppard:

Rosencrantz és Guildenstern halott

Stoppard művének vázát Shakespeare *Hamlet* című tragédiája alkotja, mellyel kapcsolatban az abszurd szemléletmódot szokás emlegetni. Rosencrantz és Guildenstern a *Hamlet* két mellékszereplője, a királyfi gyermekkori játszótársai, barátai. Egyszerre tudatlanok és ravaszak: a mindennapok bölcsessége van birtokukban, észreveszik, hogy nem értik, mi történik körülöttük. Nyomtalanok ők, nyomtalanul élnek, hétköznapijaik is nyomtalanok, ahogyan haláluk is. Kisemberek ők, arctalanok, és egymással felcserélhetők. Talán még ők maguk sem tudják, melyikük Rosencrantz, és melyikük Guildenstern.

A szerző hősei általában halhatatlan személyiségek közelében ténykednek vagy híres történetek mellékszereplői. Az ő szemükön át látni a világot olyan, mintha Stoppard egy titkos ablakot nyitna meg előttünk, amelyen a már ismert eseményeket egészen új látószögből szemlélhetjük.

Tom Stoppard

Így néhány titokról lehull a lepel, ám helyükbe új titkok lépnek, és a néző csak az ígéretben bízhat, miszerint a darab végére összeáll a kép.

Stoppard Erzsébet-korinak nevezi két udvaroncát, szereplői a dán királyi udvar tagjaiként tűnnek elő. Ez nem a Shakespeare-dramában megjelenő szintér, és nem is valamely történelmi realitással bíró közeg megidézése. A legnagyobb sikert azzal aratta, hogy mellékszereppé fokozta le Hamlet alakját és problémáját.

Két olyan emberről szól ez a történet, akik soha sem jönnek rá, miért ölik meg őket, és hogy ez mennyire mulatságos.

Belekeveredtek egy történetbe, mely számukra éppolyan rejtélyes, mint a nézőnek. Két ide-oda csapongó mellékszereplő, akik parancsra főszerepre kényszerülnek. Kockáznak, fülelnek, túllihegik a parancsokat. Ármány, szerelem, összeesküvés, bosszú és gyors halál, és ők semmit sem értenek az egészből, néha egymást sem.

(Horváth Nikolett)

Szalai Gábor–Weöres Sándor: Cipők sorban

„Fákból hangja száll már,
három árnyék rájár.”
(W. S: Egy madár nemléte)

Weöres Sándor 1971-ben Bukarestben töltött egy hetet Szalai Gábor helyi irodalomtörténésznél, aki egy majdnem teleírt füzetet adott neki azzal a kéréssel, hogy verseivel töltsse fel az üresen maradt lapokat. Levelezésükből tudjuk, hogy a költő még vendégsége alatt 16 verset írt a füzetbe, majd hazaérve azt még négygel egészítette ki. A füzetet később valószínűleg magánygyűjtő vette meg vagy elveszett, viszont Szalai kézírással átmásolta a bukaresti verseket. Ezeknek a kéziratoknak egy részét nemrég találták meg a bukaresti levéltárban. Az eredeti füzet közös meg-egyezés alapján a *Cipők sorban* címet kapta, az egyik vers után. Bár így csak pár mű hozzáférhető, de ezekből is kirajzolódik Weöres sokféle ágazó formai és stílusbeli főlénye. Hangja egyszer ütemesen kopog a *Külön csúfolódóban*, másszor nyugtatóan hömpölyög a *Falak tánca* tercináiban. Merész kísérletei közé tartozik a rádiók átvezető szövegeire emlékeztető *Rádiókabaré*, a halandzsanyelven írt *Lábjegyzet*, vagy épp a 15 önrímet alkalmazó *Imázs*. A filológiai munkától függően ezek a versek valószínűleg szerepelnek majd Weöres Sándor összegyűjtött verseinek következő kiadásában.

Weöres Sándor: Cipők sorban

Most hogy így mind összegyűltek:
levetkőzték hiányukat,
egymáséban elvegyültek,
rájuk minden irány mutat.

Cipőjüket is ledobták,
partra feküdtek homoknak,
szél rájja a cipők sarkát,
fentebb lépések kopognak.

Az adatokat és a verseket
a kolozsvári Korunk című
folyóirat 2006. novemberi
számában találtam.

(Bondár Zsolt)

Egy cipőkből készült óriási cipő...

Sárbogárdi Jolán (1970–)

1970. február 29-én született Sárbogárdon. Ez a város Fejér megye déli részén, a Mezőföld közepén helyezkedik el. Ebben a városban járt iskolába is, és itt is érettségizett. Magyar-történelem szakon végzett Pécsen 1993-ban. Ezután visszakerült szülővárosába, és itt kezdett dolgozni. Egyetemi éve alatt nagybátyja – Parti Nagy Lajos – hatására kezdett el írni. Verseit közölte ugyan a Jelenkor című folyóirat, de nem hoztak átütő sikert. Később novellákat írt.

Leghíresebb műve, *A test anygala* 1990-ben jelent meg először a Jelenkor 6. számában. Ennek kibővített és átírt változata 1997-ben látott napvilágot könyvként, majd 1998-ban és 1999-ben is. Az 1997-es szöveg egy vizuálisan másként olvasandó borítóval és sötéttel kiemelt szövegrészekkel látott napvilágot.

Sárbogárdi Jolán minden „hagyományos”-nak mondott irodalomfelosztás mellett megfogalmazott egy újat, s a popularitásról, tömegkultúráról, alacsony kultúráról beszél annak nyelvén, szembeállítva azt a magas kultúra elemeivel.

Bibliográfia:

Sárbogárdi Jolán, *Versek*, Pécs, Jelenkor, 1988.

Sárbogárdi Jolán, *A test anygala*, Pécs, Jelenkor, 1997.

Szakirodalom:

NÉMETH Zoltán, *Sárbogárdi Jolán*, Pozsony, Kalligram, 2007.

(Ujj Edina)

Csokonai Lili (1965–)

1965. szeptember 17-én született Budapesten, római katolikus családban. Felmenői közé tartozott Csokonai Vitéz Mihály. Édesanyja, Várdai Kata belehalt a szülésbe. Amikor édesapja, Csokonai Péter négy évvel később elhunyt, Lili nevelőszülőkhöz került Debrecenbe, nagynénjéhez és annak férjéhez. Rosszul bántak vele, szolgaként tartották három saját gyermekük mellett. Tanulmányait itt kezdte meg, és a Csokonai Vitéz Mihály Gimnáziumban folytatta. Nevelőapja miatt azonban mennie kellett.

1982. április 15-én ismerkedett meg Kéri Mártonnal, majd egy évvel később hozzáment. 1983. november 7-én született fiúgyermeké meghalt a szülés követően. Április 2-án férjével és apósával autóbalesetet szenvedtek, melynek következtében Lili kerekesszékekbe került. Férje elhagyta. E kettős traumát feldolgozandó kezdődött el írói pályafutása.

Egy korai arckép

Első műve a *Tizenhét hattyúk* (1987), mely önvalomásként értelmezhető. Pázmány Péter nyelvezete érződik benne, valamint a XVII. századi barokk stílus jellegzetességei. A Csokonai névre azonnal felfigyeltek a kritikusok és az irodalmárok. *Fiktív asszociációk* (1998) címmel jelentette meg novellafüzérét, mellyel bekerült a kortárs magyar próza élvonalába. Azóta Budapesten él. Költői nagyszerűségét is megmutatta, amikor 2003-ban kiadta verseskötetét *Nyugtalan lelkek* címmel. 2008 elején hosszas műtétsorozat után sikerült ismét lábra állnia.

Műveit angolra, németre, olaszra, spanyolra és franciára is lefordították. Alapító tagja a Digitális Irodalmi Akadémiának.

Díjai: 1999: József Attila-díj; 2004: Prima Primissima-díj; 2007: Kossuth-díj

(Tuboly Viktória)

Magyar Rozália (2010–2009)

Magyar Rozália Zalaegerszegen született 2010. december 9-én. Apja mezőgazdaságot vezetett, mely abban a világban már ritka munkának számított, mivel a gazdasági válságok felőrölték a magyar gazdaságot, a megélhetés lehetetlenné vált. Csak apjának ragaszkodása vitte a vállalkozást hosszú éveken át súlyos harcokon keresztül. Anyja főiskolát végzett, de minden idejét a gazdaság fenntartására fordította.

Gyermekkorát az író maga gyönyörűnek írja le *Régi évek* című kisregényében, melyet 2034-ban adtak ki. Ez a regény hozta meg számára az első sikereket. A soron következő művek is gyermekkorából merített emlékeiből íródtak: megtalálható műveiben az ember- és társadalombírálat, az akkori kisember harcainak leírása, az erkölcs és nemesszűvség megtartásának lehetetlensége-lehetősége, a gyökér-

Magyar Rozália szülőházának terve (2009)

telenség kérdése. Minden művében észrevehető egy szívdobbanás: az igazi magyar lelkületű ember szívdobbanása. Egy ilyen „sírva-vigadós” regény hozta meg számára az igazi sikert 2040-ben, mely az *Emeld fel tekinteted* címet viseli. A siker nem díjakban és kitüntetésekben nyilvánult meg, hanem abban, hogy emberek

százai vették és olvasták ezt a művet a határokon belül és kívül egyaránt. Azok az emberek, akiknek még izzott szívében valamennyi parázs hazájuk szeretetéből, fellelkesülve és reményt kelve tudtak tovább harcolni a korrupció, a megáláztatások ellen. Azonban az akkori rendszer híveinek és vezetőinek ellenszenvét vívta ki az írónő, mert ők politikai támadásnak vélték művét. Évekig nem publikálhatott.

Eközben *Magyar Rozália* egyetemet végzett, 2033-ban férjhez ment, családot alapított. Saját bevállása szerint csodálatos élete volt. (Csiszár Éva)

A 12 legszebb magyar vers

1. Az alábbiakban egy hatéves programsorozat vázlatát ismerheted meg. Két feladatot kapsz ezzel kapcsolatban:
 - a) A könnyebb feladat ☺: Állítsd össze a saját „12 legszebb magyar vers”-listád! Ha megtetted, mentsd el a listát, és 5-10 évenként ismételd meg ezt az „önfelmérés”-t!
 - b) A nehezebb feladat ☹: Készíts Te is olyan projektet, amely hasonlóképpen több célú és több szálú és több évre tekint előre! (S persze, ezt mondanom sem kell, legyen kapcsolatban az irodalommal!)

2. Látogassátok meg a program honlapját és szavazatok: www.12legszebbvers.hu

3. Egyébként mi a véleményed az effajta, „legszebb”, „legjobb”, „legkisebb”, „legnagyobb” típusú listákról, programokról? Van értelme ezeknek? A neten találsz efféle gyűjtőportált!

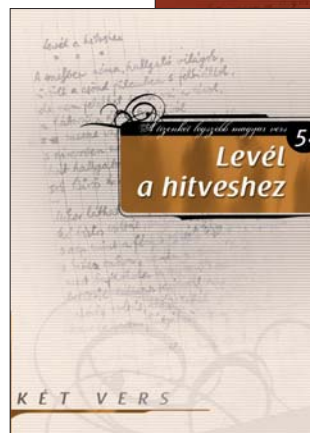
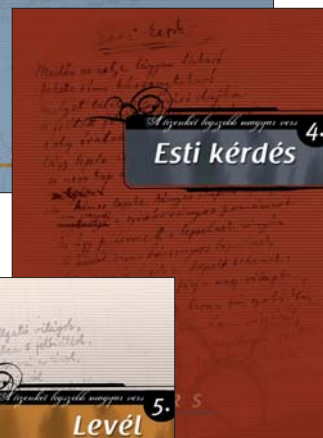
Konferencia- és könyvsorozat (2007–2013)

„Az ma már a kérdés, hogy – egyáltalán – mit kezdünk a kultúrával, mit kezdünk a költészettel – a harmadik évezredben.”
(Margócsy István, Koltó, 2007. szeptember végén)

A rendezvény- és könyvsorozat célja, hogy kísérletet tegyen a magyar irodalmi kánon 12 remekművének újraértésére és újraértelmezésére. A versek közismert és kedvelt költemények, az egyetemi képzés és a középiskolai tananyag fontos darabjai, melyek nemegyszer a tudományos gondolkodást is megtermékenyítették az elmúlt évtizedekben.

A konferenciák (és az előadások anyagából készülő tanulmánykötetek) tervezett sorrendje:

1. *Szeptember végén* (Koltó) – 2007. ősz
2. *Apokrif* (Szombathely–Bozsok–Velem) – 2008. tavasz
3. *Szondi két apródja* (Szécsény–Drégelypalánk) – 2008. ősz
4. *Esti kérdés* (Esztergom) – 2009. tavasz
5. *Levél a hitveshez* (Abda–Pannonhalma) – 2009. ősz
6. *Hajnali részegség* (Szabadka–Újvidék) – 2010. tavasz
7. *Ki viszi át a Szerelmet* (Ajka–Isztkáz) – 2010. ősz
8. *Kocsi-út az éjszakában* (Nagyvárad–Érmindszent–Nagykároly) – 2011. tavasz
9. *A közelítő tél* (Egyházashetye–Nikla) – 2011. ősz
10. *A vén cigány* (Székesfehérvár) – 2012. tavasz
11. *Eszmélet* (Budapest, egy vasúti pályaudvar) – 2012. ősz
12. *Valse triste* (Csöngé–Szombathely) – 2013. tavasz

A sorozat 2., 4. és 5. darabja (az 1. és a 3. kötet borítóját is megtalálod tankönyvben – de vajon hol?)

A konferenciák, illetve a tanulmánykötetek módszertani újdonságai:

1. Társrendezvényként, „ráhangolódásképpen” Jordán Tamás vezetésével több száz fős versmondásokat szervezünk, melyekről az MTV 1. csatornája 20-30 perces filmeket készít.
2. Alkalmanként nemcsak az adott költő életművének szakkutatói ismertetik legújabb eredményeiket, hanem olyan, a szóban forgó verssel egyébként nem foglalkozó irodalmárok is, akik a 12 konferencia mindegyikén – vagy majdnem mindegyikén – kifejtik álláspontjukat.
3. A tudomány képviselői mellett aktív résztvevőként jelennek meg a középiskolai tanárok is, akik előadásokon, pódiumbeszélgetéseken, vitákon osztják meg nézeteiket a versek tanításáról, illetve tankönyvi kanonizációjáról. Lehetőleg mindig meghívunk előadóként szépírókat is.
4. Rendezvényeink utolsó egységében ismétlődően olyan vitákat, beszélgetéseket szervezünk, melyeken a tudósok és a tanárok – esetleg tankönyvszerzők – mellett diákok is részt vesznek, s elmondják véleményüket, gondolataikat a szóban forgó költeményről.
5. Célunk, hogy a tudomány és a közoktatás számára a legkorszerűbb kutatási eredményeket foglalhassuk össze, és jelentethessük meg néhány év leforgása alatt – a helyszínek biztosította élményközpontúság szempontjával kiegészítve – „a 12 legszebb magyar vers”-ről. (Terveink szerint minden kötetet a sorrendben következő konferencián mutatunk be.)

Szombathely, 2010. július 3.

Védnök:

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

Főszervezők és rendezők:

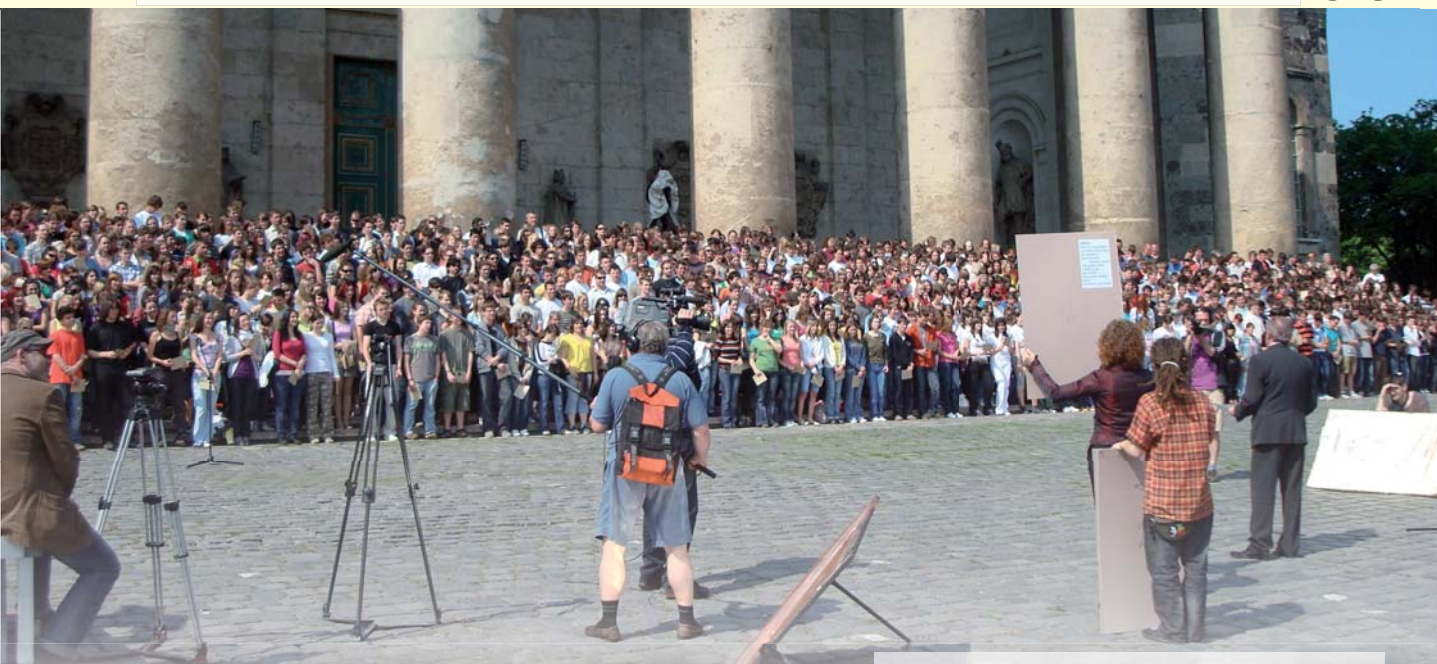
ÉLMÉNYKÖZPONTÚ IRODALOMTANÍTÁSI PROGRAM (NYUGAT-MAGYARORSZÁGI EGYETEM NYELV- ÉS IRODALOM-
TUDOMÁNYI INTÉZETE, SZOMBATHELY) ♣ BABES–BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM SZATMÁRNÉMETI KIHELYEZETT TAGOZATA ♣
SAVARIA UNIVERSITY PRESS ALAPÍTVÁNY

Egy kérdés – ezer torokból...

2009. április 24-én mintegy ezren mondtuk el Babits Mihály Esti kérdés című versét az esztergomi bazilika lépcsőin Jordán Tamás színművész vezényletével. „A 12 legszebb magyar vers”-program ezen eseményéről szóló 25 perces filmet itt nézhetitek meg: http://videotar.mtv.hu/Videok/2009/11/22/17/A_nagy_versemondas__Babits_Mihaly_Esti_kerdes.aspx

A készülődés – még foghíjasak a sorok...

A Nagy Versmondás – háttal: Jordán Tamás vezényel

Sikerült!

Berzsenyi, 2007

Hölgyeim és Uraim! Tisztelt Ünneplő Közönség!

Az „örökkévalóság képmása” (Jauss) – nem más tehát, mint az idő – ejtette rabul őt is, a mi hetyei Berzsenyi Dánielünket, midőn itt is, ezen a tájon és mindenütt „[k]ülön kerül[te] az egeké, s örökre / a világvégi esett földeké, / s megint külön a kutyaólak csöndje” (Pilinszky János). De vajon történhet-e ez másképpen bármelyikünkkel? Történhet-e másképpen sors és idő egyberendeződése, mint a teremtés nagylevegőjű érintése által?

Mert amikor ezen a tájon a lankás dombok a kék egekkel arra esküdtek, hogy megteremtik a maguk évszázadának géniuszát, még nem gondolták, hogy ez a géniusz majd versben beszél a végtelen időközön túlról visszatekintő rokonokhoz, „eleven szalmabábok”-hoz (Orbán Ottó). Nem sejtették ezek a dombok és amott túlnan a hegyek, nem gondolták a magos egek és a völgyek alatt, hogy ami volt, ami van, és ami leend, az valaha is egyszerre lehet majdan a miénk.

Méz és dió, dió és bor, bor és kenyér – kell-e több a boldogsághoz? Kell-e több az embernek egy élethez gyerekmaroknyi kanócnál, rebbenő gyertyafénynél – kell-e több ahhoz, hogy zengő égboltozatot varázsoljon homloka fölé? Kell-e több ennél, s kell-e más vidék?; hisz Niklán is ugyanúgy tündököl a tompafényű naplemente, s olyképpen szikrázó a hajnal. Niklán is „mélység a magasság” (Bertók László), s minden út oda vezet – amiképpen Hetyére. Kell-e akkor Pest, Sopron, Széphalom, varázsos távolok sejtelve s valóságos tengerek partja és mélye s „lekötött kalóz”-ai? Kellenek-e? ...És van-e egyáltalán másik világ? Vagy mindez csak csalódás, álom, vígasztalan vágyakozás? Hisz tudjuk, „[a]z előttünk nyíló részét [úgyis] letapodjuk”, hisz tudjuk, nincsen már semmi és semmi fehérség az egykor hófödte bérceken...

„Midőn Budának roppant bérczfokáról
Szédülve Pestnek tornyait tekintem
S a száz hajókat rengető Dunát,
A nagy Dunának tündér kertjeit
És a habokkal küzdő szép hidat,
Mellyen zsi bongva egy világ tolong.
Midőn körültem minden él s örül,
S újabb meg újabb érzelmre gyujt:

Itt a tanult kéz nagy remekjei,
Ott a dicső ész alkotásai
Az élet édes bájait mutatják,
S mindazt előttem testesülve látom,
Amit magamban csak képzelhetek:
Kivánhat-é még többeket szemem?”

(Vítkovits Mihályhoz)

Igen, van még a lélekben erő, igen, van még a borzongásban bánat, van még vonásnyi ragyogás a holnaputáni reggelben! És nincs „romlás”, és nincs napfogyatkozás, és nincs ottfelegett homály a bérceken, a völgyekben. Méltóság van és ész, világozság van, borfényű méz és mézfényű bor. És szeretet. Igen, igen, azt mondja, azt danolja el nekünk ez az ember, hogy majd szeretet lakja be a Földet... S példát is hoz, érvel, bizonyít: hisz mindez egyszer már megtörtént!

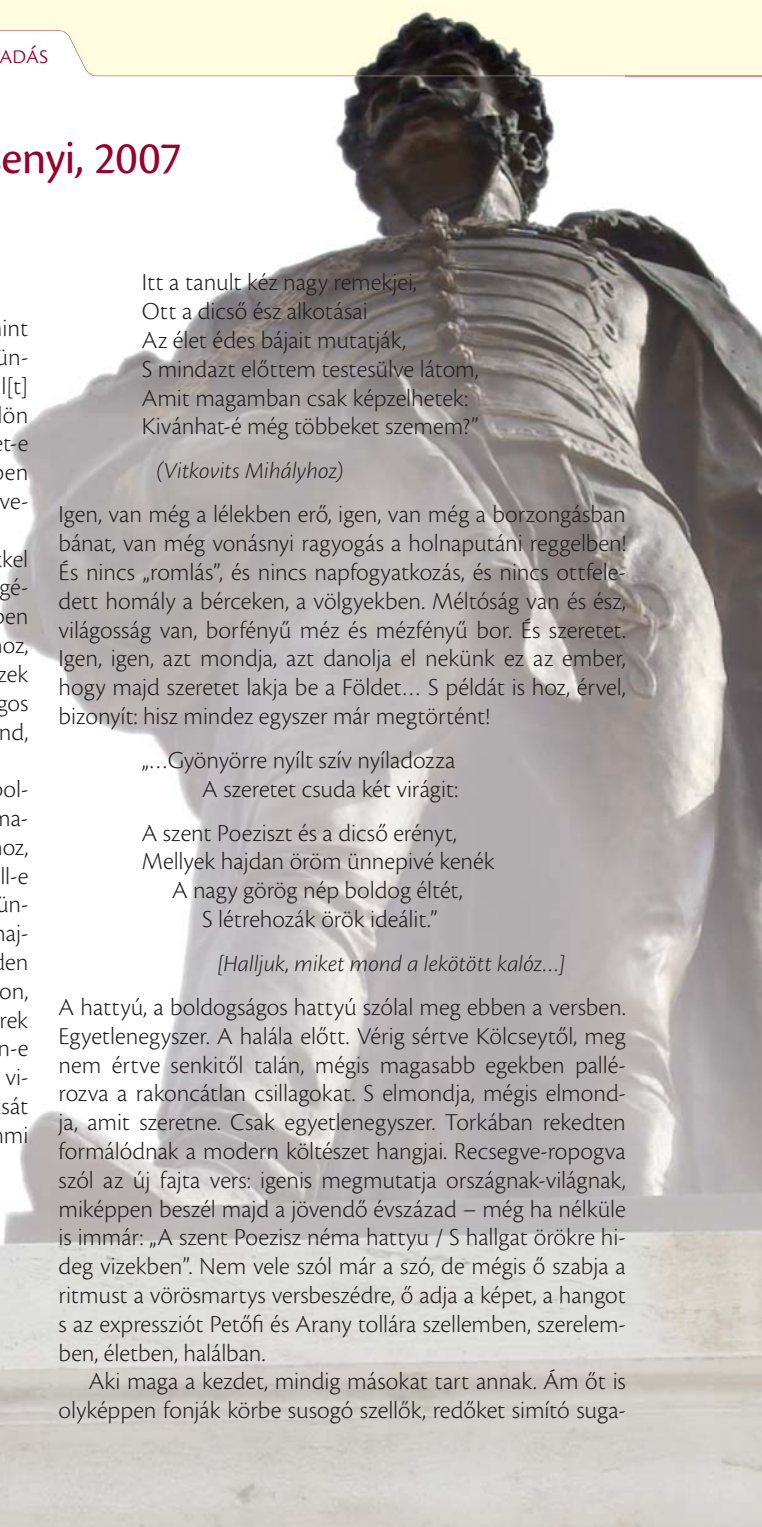
„...Gyönyörre nyílt szív nyíladozza
A szeretet csuda két virágit:

A szent Poeziszt és a dicső erényt,
Mellyek hajdan öröm ünnepivé kenék
A nagy görög nép boldog éltét,
S létrehozák örök ideálit.”

[Halljuk, miket mond a lekötött kalóz...]

A hattyú, a boldogságos hattyú szólal meg ebben a versben. Egyetlenegyszer. A halála előtt. Vérig sértve Kölcseytől, meg nem értve senkitől talán, mégis magasabb egekben pallérozva a rakoncátlan csillagokat. S elmondja, mégis elmondja, amit szeretne. Csak egyetlenegyszer. Torkában rekedten formálódnak a modern költészet hangjai. Recsegve-ropogva szól az új fajta vers: igenis megmutatja országnak-világnak, miképpen beszél majd a jövő évszázad – még ha nélküle is immár: „A szent Poezisz néma hattyú / S hallgat örökre hideg vizekben”. Nem vele szól már a szó, de mégis ő szolja a ritmust a vörösmartys versbeszédre, ő adja a képet, a hangot s az expressziót Petőfi és Arany tollára szellemben, szerelemben, életben, halálban.

Aki maga a kezdet, mindig másokat tart annak. Ám őt is olyképpen fonják körbe susogó szellők, redőket simító suga-

rak, mint a mindennapok fénytöréseivel bibelődöket. Minket, akik itt téblábolunk az időben, az ő idejében, ahol „[m]inden csak jelenés”, és tűnődve az egeken, sorsunk fölött lebegő kis álmainkban szeszélyes szókkal szólítjuk meg az elmúlást. Neki még volt ideje arra, hogy elmondja, milyen „...a rohanó Vág, mikor árjait / A Kárpátok közt zúgva szórja”, s arra is figyelmeztet, hogy leírja nekünk az égről „...a hegyek ormai közt mosolygó // Holdat, midőn már csend fedi a mezőt”. Szerb Antal szerint éppen ezek a legszebb magyar verssorok, ez „a magyar líra legmagasabb pontja”².

„Mailáth, poétád éneke leng feléd;
Nem mint a rohanó Vág, mikor árjait
A Kárpátok közt zúgva szórja,
Tört jeget és köveket sodorván;

Csak mint az alkony enyhületén kalász-
Párnáján pihenő lányka szelíd dala,
Idvezli a várt est nyugalmát
S a hegyek ormai közt mosolygó

Holdat, midőn már csend födi a mezőt,
S a pástorkalibák gőze a völgybe szállt.
Mailáth, poétád napja húnyik,
S nem ragadoz dala árja többé.”

(Gróf Mailáth Jánoshoz)

Korszakot formáló akaratok egybekapaszkodása Berzsényié és az eme ódámé megénekelt Széchenyié. Mindketten új és új világokat szórnak teremtő gazdagsággal képzeletünk s lelünk s országunk tájaira.

A legnagyobb magyar akkor, amikor kedvenc költője, Berzsényi már jószereivel abbahagyta a versírást, öthavi munkatervet készít, melyben nyolc pontban s néhány mondatban sorolja fel tennivalóit, terveit (1824). Az utolsó (!) megjegyzésben ez áll: „Emellett Homéroszt akarom olvasni és magamat egészen Magyarország történelmének és Magyarország törvényeinek szentelni”³. Végül is aztán emellett a tevékenység mellett döntött... Kilencedikként – „mellesleg”. Ama március 15-ét előző egyik estén pedig – Kosztolányi szerint, bár tréfából, ám mégis (*Lenni vagy nem lenni*) – mindenkit le akart beszélni a másnapról, s megbánta azt is, amit addig létrehozott, mondván: miért is kellett fölépreszténie álmából e nemzetet? – A legnagyobb magyar soha nem ment át a Lánchídon. Haynau katonái masíroztak át rajta először Világos, Arad felé...⁴

Petőfit többszörösen „szolgálatra alkalmatlan”-nak minősítették, s egy osztrák ezredorvos szereltette le, miután Graz és Zágráb katonakórházát is megjárta. Napokon belül meghalt volna a gyenge fizikumú, „teljes rokkantság” felé közelítő hős ifjonc.⁵

Mennyi véletlen kell ahhoz, hogy egy ország megtegye magát? S mennyi a véletlenben a sors és mennyi az esetlegesség? Bessenyei, Kazinczy, Csokonai, Katona, Kölcsey, Berzsényi, Vörösmarty, Petőfi – mintha imádságot mondanék... –; megannyi teremtett világ, lehetetlent nem ismerő akarat, sorssá emelkedő szándék!

Berzsényi is „mellesleg” volt költő. Csokonai az akart lenni mindenáron, bár tudta, „[a]z is bolond, aki poétává lesz Magyarországon”. Vörösmarty-költőfejedelem családja nemegyszer éhezett. – Egyikük megbolondult, másikuk Kufsteinben szenvedett, harmadikukból földönfutó vált. Huszon- s harminconévesen haltak bele ebbe az országba. Az ötvenöt évét megért Vörösmarty aggastyán közöttük. – De hol van már az a szellem, hol van már ama elegancia, mellyel „mellesleg” lehet nemzettörténelmet írni, saját esztétikát megalapozni, költészethez igazítani mélységet és magasságot, múltat és jövőt és eget és vágyat?

Ezért hát kérdezzük: a szabadság köreit ujjunk köré kicso-da igazítaná, távolságok hidegét tenyérmeleggá ki gyógyítaná, ha nem ők? Ők, akik csak „mellesleg” fohászkoztak a Reményhez, s váltak ezért „a teremtésben vesztes”-sé, ők, akik „mellesleg” görbítették meg a teret és az időt, „mellesleg” alkottak, gyarapítottak pillanat-percekig, mégis időtlen időközön át, ők, akik bukdácsolva, elesve, zokogva és sírva emelték föl örökkön-örökké végtelent fürkésző tekintetüket, hogy elevenné és tündöklővé és szerethetővé varázsolják ezt az országot. A jövőnek. Sohasem maguknak.

Létükben vigasz, szavukban szabadság, tekintetükben világo-ság, nem fogyó remény. Legyen immár a miénk, velük és általuk, a teremtő emlékezet!

- 1 Az Egyházashetyén, 2007. május 12-én elhangzott ünnepi beszéd jegyzetekkel kiegészített szövege.
- 2 SZERB Antal, *Magyar irodalomtörténet*, Bp., Magvető, 1978, 272.
- 3 LÁNYI András, *„Egy Karamazov a fogalmak világában”* = L. A., *A kettészakadt üstökös*, Bp., Liget, é. n., 6–7.
- 4 Lásd: Uő, *Uo.*, 26.
- 5 Vö. KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor*, Bp., Elektra, 2002, 31–32.

Fogalommutató

„Használati utasítás”

A ~ az érettségiről szóló OM-rendeletben és a *kerettanterv*ben előírt valamennyi ismerendő fogalmat tartalmazza. A könnyebb tájékozódás és a jobb használhatóság kedvéért azonban *csak* azokat.

Az emelt szintű érettségihez szükséges szavakat, kifejezéseket **bordó betűvel** szedtük. A tankönyvben a főszövegben vagy a lapszélen definícióként is megjelenő előfordulások oldalszámai **zöld színnel** jelöltük.

A ☺ jelentése: az adott fogalom (meghatározása) ebben a könyvben nem szerepel, de az előző évfolyamon már előfordult, s ott adtuk meg definícióját. A ☹ azt jelenti, hogy a fogalommal bővebben a 11–12. évfolyamos tankönyvekben foglalkozunk.

*A keszthelyi barokk
Festetics-kastély nyári
alkonyatban*

*„Gróf Festetics György 1817-ben szervezte meg első alkalommal a keszthelyi Helikoni Ünnepségeket a helybéli gimnázium, a Georgikon és a zeneiskola tanulóinak, valamint a kor jeles, dunántúli írónak, költőinek (Berzsenyi, Kisfaludy Sándor, Dukai Takács Judit, Pálóczi Horváth Ádám és mások) részvételével”
(www.freeweb.hu/balatonszinhaz/helikon/01_bekoszonto.htm
[2009. 05. 19.]).*

A

- ábrázolásmód
- abszurd ~ 68, 70, 71, 76, 85, 197, 300
- allegorikus ~ 207
- ironikus-groteszk ~ 85, 196, 197
- realista ~ 54, 73, 90, 258
- romantikus ~ 21–22, 23, 24, 27, 29, 53, 54, 90, 103, 105, 134, 137, 206, 221, 258, 274
- szimbolikus ~ 79, 210, 274
- abszurd dráma ☹
- aktivizmus ☹
- alakzat 174, 181, 221, 231, 243, 244
- alkalmi költészet / vers 154
- alkotás
- művészi ~ 10, 11, 14, 16, 17, 21, 23, 24, 34, 40, 64, 84, 86, 100, 102, 109, 124, 125, 141, 160, 163, 170, 174, 199, 203, 212, 216, 226, 243, 277
- (szép)irodalmi ~ 6, 7, 10, 14, 22, 34, 40, 42, 47, 55, 72, 76, 77, 89, 93, 96, 98, 104, 113, 121, 139, 140, 142, 161, 173, 179, 180, 187, 206, 218, 222, 231, 245, 271, 276, 288
- allegória 130, 131, 197, 220
- allegorikus beszédmód 207, 220
- allegorikus költészet 169
- allegorizáció 244
- alliteráció ☹
- alteritás kora ☹
- analitikus dráma ☹
- anekdota 89, 91, 258
- anekdotizmus 257
- anapesztus ☹
- antikvitás 16, 18, 78, 80
- apokalipszis ☹
- archetípus (‘östípus’) 94, 106, 130, 151, 162, 172, 207

- ars poetica 84, 126, 180, 190, 192, 193, 195, 200, 218, 219, 226, 235, 244
- aszimmetria 104, 138
- asszociáció 6, 199, 245
- áthajlás (l. enjambement!) ☹
- átmeneti műfajok 26, 94, 134, 227
- avantgárd 5, 12, 115, 169, 170, 175

B

- ballada
- Arany~ 15, 191, 196, 218, 221, 227, 228–236, 238, 240, 242
- Balassi-strófa ☹
- barokk 10, 302
- neo~ 34
- beat-irodalom 161
- befogadás 24, 71, 134, 161, 169, 181
- ~történet 38, 188
- információ~ 6, 20, 287
- belső érzékelés 122, 132, 150, 176
- belső monológ ☹
- bestseller 30
- Biblia 7, 109, 156, 185, 192, 206, 289
- bibliai műfajok ☹
- bonyodalom ☹
- bukolika ☹

C, CS

- ciklus
- novella~ 302
- regény~ 101
- vers~ 190, 196, 199, 231, 244
- cím, címadás 35, 38, 78, 101, 104, 124, 137, 159, 165, 180, 190, 219, 288, 289
- címzett 78, 124, 150
- commedia dell'arte 191

- családrégény ☹
- cselekmény 72, 73, 105, 206, 221
~vezetés 101, 211, 256

D

- daktilus ☺
- dal 77, 157, 247, 249
~gyűjtemény 157
anakreoni ~ 112
Beatles~ 249
„drámai ~” 228
Lilla~~ok 115
nép-, népies ~ 54
rokókó ~ 114
- dallamra írott vers ☺
- dialógus 291
- deus ex machina ☺
- digitális
~ (genetikus) kritikai kiadás 124
~hipertextes feldolgozás 6, 7, 13,
51, 116, 118, 137, 143, 155, 211,
219, 238, 277, 289
~ irodalom 181
~ könyvtár 16, 30, 33, 107, 151, 217,
219, 224, 231, 245
~ közeg 6, 12, 29, 116, 177, 188, 288
~ közvetítés 6, 15, 56, 135, 137, 185,
189, 293
~ kultúra 15, 43, 96, 101, 136, 137,
155, 156
~ nyelv 185
~ olvasás 12, 219
~ szövegtár 157, 184, 186, 188, 259
~ újság, folyóirat stb. 13, 22, 23, 32,
49, 56, 104, 259, 234, 286, 287, 288,
289, 290, 292, 303
- dikció ☺
- diszharmonia 167, 180, 203, 217
diszharmonikus 140, 218
- disztichon 88, 153, 155
- dráma 49, 78, 89, 117, 127, 211

- ~elmélet 271
- ~szöveg 278, 281
- ~típus 271
- ~történet 269, 271
- „~i dal” 228
- ~i feszültség 230, 272
- ~i monológ 159, 277, 278
- ~i nyelv 50, 270, 271, 278
- drámaiatlan ~ 12
- emberiség~ 76
- görög ~ 271
- kétszintes ~ 271
- konfliktusos ~ 271
- könyv~ 271
- középpontos ~ 271, 273
- mese~ 26, 276
- romantikus ~ 21, 268, 274
- Shakespeare~ 235, 271, 300
- tánc~ 232
- történelmi ~ 211

- drámai költemény 26, 77, 206
- drámai műfajok 282

E

- egzisztencializmus ☹
- egyenes beszéd ☺
- egysoros ☹
- enciklopédia 14, 15, 64, 93
- ekloga (ecloga) 141
- elbeszélés 28, 89, 100, 107, 274
~ módzatai 75
~technika 90, 96
anekdotikus ~ 257, 258
- elbeszélésmód (narratíva) 75, 107
(allegorikus-példázatos) ~ 89, 107
metaforikus ~ 96, 100, 221
- elbeszélő 39, 91
én~ 39
szerző és ~ viszonya 75
- elbeszélő költemény 54, 197, 206,
221

- elbeszélői nézőpont 39, 101
- elégia 121, 133, 134, 180
- elégiko-óda 121, 122, 124
- életkép (zsánerkép) 42, 114, 190,
204
- életrajzi regény ☹
- ellenutópia ☹
- élménylíra, -költészet 114, 134,
136, 190
- emlékirat 42
- enjambement ☺
- epigramma 36, 42, 44, 45, 155, 159,
174, 186
- epikai műfajok ☺
- epikus (dráma és) színház ☹
- epikus közlés 218, 221, 227, 246
- epilógus 242
- episztola 134
- epizód 65, 74
- eposz 9, 74, 160, 191
~paródia 191, 192
„hős~” 221, 257, 258
víg~ 112, 117, 119
- eposzi kellék 129, 191
- erkölcs, erkölcsi 17, 36, 40, 78, 102,
144, 145, 147, 223, 224, 256, 257,
258
- erkölcsi döntés, választás 89, 185,
236, 238, 272
- erkölcsi érték 94, 145, 192, 212,
213, 239
- érték
~alakzat 217
~csere 197, 211
~eszmény 18, 21, 78, 221
~hagyomány 11
~hiány 118, 130, 137, 169
~hordozó 41, 91, 147, 159, 160
~jelző 44, 121
~középpont 186, 222, 271

- ~örzés 86, 147, 168, 180
- ~rend 10, 17, 32, 34, 37, 55, 71, 78, 101, 148, 151, 185, 186, 211, 238, 239, 272
- ~szerkezet 37, 86, 114, 134, 226, 236
- ~tartomány 21, 26, 66, 71, 91, 130, 138, 150, 155, 168, 174, 220, 269
- ~vállalás 68, 84, 141, 148, 180, 191, 209, 257
- ~világ 10, 85, 94, 131, 148, 151, 154, 216, 235, 278
- ál~ 25
- művészi ~ 98, 113, 180, 188, 217, 270
- negatív ~ 174, 189
- pozitív ~ 21, 141, 217
- stílus~ 7, 257
- szellemi ~ 147
- értékelés 18, 74, 96, 121, 172, 188
- ön~ 42
- értelmezés
- ~mód 38
- ~történet 40, 179, 271
- ~i horizont 5, 12, 40, 101, 104, 141, 166, 169, 197, 249, 303
- ~i sík 28, 103, 130, 197
- ~i szempont 12, 74, 135, 139, 291
- ~i tartomány 75, 93, 107, 168, 180, 229, 240, 241
- anagrammatikus ~ 166
- bölcseleti ~ 289
- kép~ 206, 226
- lét~ 112, 137, 154, 162, 174
- mű~ 12, 40, 52, 127, 128, 136, 139, 152, 155, 166, 173, 174, 179, 189, 248
- ön~ 75, 93, 197, 244
- összehasonlító ~ 24, 78, 79, 81, 91, 107, 113, 122, 135, 137, 162, 174, 226
- szöveg~ 17, 19, 31, 33, 64, 72, 77, 87, 134, 143, 155, 189, 222, 231, 232
- érzelmi hatás 18, 22, 105, 113, 136, 165, 190, 212

- érzésvilág 13, 22, 38, 64, 73, 91, 98, 103, 116, 136, 142, 145, 154, 180, 186, 226, 227, 235, 236, 244, 246, 276
- esszé 5, 35, 46, 120, 150, 152, 174, 179, 217, 256, 287
- **esszéregény** ☹
- **esztétika** 100, 114, 145
- repció~ 122
- **esztétikai érték** 14, 34, 46, 76, 96, 216
- esztétikai minőség 14, 85, 197
- etika 30
- szertet~ 140
- evangélium 59
- **expresszionizmus** 115

F

- **fabula** ☹
- felvilágosodás 11, 14, 17, 18, 21, 22, 26, 31, 32, 36, 48, 61, 63, 64, 70, 71, 84, 85, 112, 155
- fejlődésregény 103
- feszültség
- ~képzés 27, 117, 130, 133, 168, 203, 230, 245, 256
- ~pont 133, 230
- gondolati ~ 169
- grammatikai ~ 36, 174, 180
- feszültségoldás 223, 289
- fikció, fiktív 70, 73, 85, 86, 300–302
- **fiktív levél** ☹
- filozófia 14, 32, 65, 68, 84, 85, 154, 163, 164, 166, 176, 190
- folklór ☹
- **forma**
- a ~ átszemantizálása 246, 247
- ~gazdag 245, 301
- ~kincs 287, 293
- ~i szabály 38, 114, 134

- digitalizált ~ 56, 155, 170, 219
- epikus ~ 257
- irodalmi ~ 115
- ízlés~ 10
- jel~ 10, 11, 229
- klasszikus ~ 137, 181
- kultúra~ 16, 22
- multimédiás ~ 6, 170, 234
- mű~ 32, 79, 169
- online ~ 16, 116, 181
- tartalom és ~ 115, 122, 134, 231, 257
- vers~ 45, 79, 81, 137, 141, 180, 197, 200, 286
- **futurizmus** ☹
- **függő beszéd** ☹

G

- **gesta** ☹
- groteszk 85, 197
- ~ ábrázolás 85, 91, 104, 190, 196
- abszurd~ 68, 197
- ironikus~ 197
- tragikus~ 93, 113
- gúny, gúnyos 70, 93, 95, 148, 159, 165, 191, 217
- ~irat 46

H

- **haláltánc** 231
- hangnem 31, 75, 79, 162, 165, 289
- ~váltás 197, 233
- rokon ~ 79
- hangsúlyos verselés 141
- hangulatlíra ☹
- hármas egység ☹
- harmónia 21, 80, 100, 122, 130, 131, 136, 141, 167, 181, 203, 217, 272, 273
- ~eszmény 78
- ~hiány 208

- helyzetkomikum 118
- hexameter 191
- himnusz 79, 147, 157, 160, 286
- **históriás ének** ☺
- hosszúvers 159
- hőstípus
 - a boldogságot kereső ember ~-a 65
 - a csavargó ~-a 65
 - a felesleges ember ~-a 224
 - balzaci ~ 101, 102
 - csehovi ~ 76, 93, 118
 - Don Quijote-i ~ 223
 - dosztojevskiji ~ 76, 93, 222
 - Julien Sorel-i ~ 103
 - kleisti ~ 89, 90
 - nyomozó ~-a 96
 - prófétai ~ 206
 - puskini ~ 93, 94, 95
 - romantikus ~ 11, 22, 28, 29, 105, 106, 107, 221, 258
- humanizmus ☺
- humor 42, 45, 46, 48, 68, 75, 91, 112, 117, 127, 190, 191, 223, 226, 245, 246, 256, 270
 - ~érzék 73

I, Í

- idill 203, 258
- idő
 - ~élmény 113, 142
 - ~ és térkörnyezet 21, 133, 145, 206
 - ~ és térvizony 17, 180, 247, 278
 - ~érzékel(tet)és 226
 - ~jelölő 138
 - ~kép 131, 132
 - ~kezelés 138, 180, 206
 - ~poétika 40, 141, 180
 - ~pont 90, 117, 133, 148, 169
 - ~rend 134, 247
 - ~szembesítés 114, 132, 134, 202, 204, 226
 - ~szerkezet 101, 138, 239

- ~tartam 40, 172
- ~viszony(ok) 40, 91
- ~ viszonylagossága 26, 100, 115
- élet~ 180, 202, 274
- irodalomtörténeti ~ 11, 12, 18, 26, 92, 113, 142, 259
- mérhető ~ 142
- múló ~ 100, 137
- örök ~ 100
- tér~ felfogás/-viszonyok/-kötöttségei 132, 206, 256
- idő- és értékszembesítő költemény 140, 145, 226
- időszemlélet 132, 133, 141, 245
- idősík(ok)
 - ~ egymásra reflektálása 180, 181, 202
 - ~ elegyítése 172
- időmértékes verselés 141
- impresszionizmus 102, 115
- interkulturalitás ☺
- **intertextualitás** 179, 219
- írásbeliség ☺
- irodalmi hagyomány 16, 131, 187, 188, 191, 220, 222, 234, 245, 256, 289, 301
- **irodalmiság (változó fogalma)** 93, 94, 191, 301
- **irodalomtörténet** 211, 244, 259
 - ~írás 42, 116, 132
 - ~i jelenség 6
 - ~i korszak 5, 11, 16, 21, 22, 25, 31, 84, 196
 - határ 12, 196
 - ~i távlat 73, 113
- irónia, ironikus, ironizál 42, 45, 47, 70, 74, 75, 84, 93, 94, 95, 117, 126, 127, 145, 190, 191, 197, 217, 221, 242, 270
- ön~ 68, 73, 86, 126, 127, 197, 218, 244, 245
- ítéletalkotás 31, 70, 102, 222, 228

J

- jambus ☺
- jelentés, jelentés(es)ség 10, 12, 172
 - ~alkotás 134, 174
 - ~(ek) mozgás(a) 159, 174
 - ~formálási módszer 231
 - ~gazdag 159
 - ~hordozó 232, 234
 - ~képző elem, eszköz 170, 232, 240
 - ~mező 136, 167, 174
 - ~rendszer 117
 - ~sík 27, 194
 - ~szerkezet 134, 136, 159, 169, 180
 - ~szint 91, 113, 121
 - ~teremtés 6
 - ~tartalom 41, 47, 130, 174, 232
 - ~vesztés 145
 - alap~ 113, 138, 181
 - elsődleges (denotatív) ~ 36
 - hasonló ~ 40
 - össz~ 194, 228, 247
 - szó~(e) 168, 198, 239, 287
 - szöveg~ 194
 - szövegegész ~e 131, 198
 - többlet~ 159
 - vers~ 134
- **jelentésrétegek** 228
 - egymásra épülő ~ 91, 134, 138, 170, 180
- jellem 73, 93, 104, 258
- jellemábrázolás 73, 75, 105, 118, 222
- jellemkomikum ☺
- jellemrajz 72
- **jeremiád** ☺

K

- karcolat 286
- kardal ☺
- katarzisz 274
- katartikus 114, 142, 164
- képvers 232

- képzelet 32, 70, 73, 85, 86, 100, 141, 142, 165, 175, 198, 203, 256, 271
- képzettársítás (l. asszociáció!)
- késleltetés ☹
- klasszicizmus 10, 17, 18, 21, 26, 31, 39, 70, 76, 78, 79, 85, 86, 92, 105, 112, 114, 134, 137
neo~ 20, 157
- komédia/vígjáték 118, 282
- komikum 117, 191
tragi~ 68
- komikus eposz (l. víg~!)
- komplex kép ☹
- **kompozíció** 101, 102,, 117, 145, 197, 200, 234, 257
~s egység 90
~s eszköz 148
epikus ~ 75
zárt ~ 75, 167, 168, 170
zenei ~ 247
- korstílus, stílusirányzat 10, 18, 20–23, 25, 39, 50, 54, 64, 85, 102, 112, 154, 165, 243, 302
- költői magatartás, szerep 114, 132, 133, 141, 144, 172, 190, 192, 206, 217, 219, 221, 245
- könyvnyomtatás 25, 30, 35, 155, 292, 300, 303
ki nem nyomtatható irodalmi alkotás 6, 7, 181
nyomtatott könyv 16, 30, 35, 155, 159, 211
- körmondat 155
- középkor 10, 21, 64, 176
- krimi 22, 42, 96, 98, 211
- **krónika** ☺
- kultusz 187, 188, 189
~film 163
~kutatás 186
~rombolás 189
~tárgy 187

- a személyiség ~-a 22
- Berzsenyi~ 131
- érezem~ (l. szentimentalizmus!)
- irodalmi ~ 188
- Petőfi~ 187, 198
- rom~ 88
- Széchenyi~ 13
- töredék~ 88

L

- látomás, látomásosság 36, 37, 96, 105, 126, 152, 156, 162, 169, 172, 192, 197, 198, 200, 203, 207, 268, 278
- látvány 121, 137
- **legenda** 28, 154
- leírás 42, 90, 101, 121
- leíró költemény ☹
- lélektani regény 26, 76, 93, 103
- létösszegző (vers) 114, 121, 125, 126, 133, 140, 162, 220
~ gondolat 238
- levél 39, 41, 65, 68, 95, 140, 167, 200
- líra
lét~ 114, 121, 126, 130, 133, 136, 140, 142, 162, 218, 220, 226
~történet 20, 112, 125, 130, 132, 134, 142, 157, 245, 246
~i alakzat 244
~i mű 26, 136, 150, 225, 228, 244
~i posztmodernség 247
élmény~ 114
kortárs magyar ~ 289
szerelmi ~ 116, 117, 190, 203, 222
- líraiság 206
elvont ~ 126
- lírai én 121, 130, 164, 174, 190, 197, 200, 203, 242, 293
- lírai műfajok 112, 121, 134, 157, 169, 180, 206, 244

M

- **megalkotottság** ☹
- **megformáltság** 198, 200, 221, 240
- megszólított, megszólítás 84, 140, 180, 181, 244
- mese 9, 84, 85, 86, 87, 276, 278
~elem 71
~hős 9
~szerű(ség) 107, 256, 257, 258
- metafora, metaforizálódás 130, 148, 159, 160, 190, 198, 217, 221, 228, 229, 278
- metaforikus jelentésalkotás ☹
- metaforikus történetképzés ☹
- metaforikus szöveggépzés ☹
- metaforikus versbeszéd 130, 160, 198, 228
- metonímia 130, 159, 160, 181, 196
- metonimikus szöveggépzés ☹
- metonimikus történetképzés ☹
- mitológia 137, 172, 218
- mítosz 9, 26, 175, 257
ember~ 206
napjaink ~-a 29
teremtés~ 100, 154
történelem~ 257
- **modernség, modernizmus** 5, 42, 71, 75, 79, 86, 114, 115, 127, 132, 134, 175, 196, 206, 219, 220, 240, 274
klasszikus (elő-)~ 245, 246
kora-(pre)~ 9, 32
- monda 154
- **moralitás** ☺
- motívum 55, 79, 96, 101, 112, 113, 122, 143, 162, 168, 181, 200, 211, 231, 244
~használat 180, 220
~sor 19

- ~világ 112
- alap~ 140
- antik ~ 80
- csónak~ 220
- dió~ 143, 178, 180
- híd~ 13
- kozmosz árság ~a 113
- kultúra ~a 170
- lant~ 226
- ló~ 180
- nemzethalál ~a 147
- népművészeti ~ 56
- nyelvvesztés ~a 234
- „semmi ága” ~-a 113, 179
- „szárnyas idő”~ 130
- szimbólumértékű ~ 202, 220
- vándor~ 40, 77, 89
- víz~ 122
- műfaj
 - ~határ 26, 157, 169
 - ~jelölés 180
 - ~meghatározás 228, 270, 282
 - ~teremtő 73, 92, 96, 107, 117
 - ~történet 234
 - ~választás 26, 134, 206
 - ~i rokonság 206, 221
 - elektronikus ~ 6, 116, 143, 199, 202, 240
 - kis~ 300
 - közösségi ~ 43, 96, 101, 116, 137, 156, 188, 211, 297
 - szórakoztató ~ 29, 30, 96, 106, 211, 256
 - uralkodó ~ 92, 269
 - verses ~ 79, 244
- műfajkeveredés (vegyes műfajúság) 26, 94, 121, 206, 276
- műköltészet ☹
- műnem 26, 77, 169
- művelődéstörténeti korszak 16, 17, 21, 22, 48, 64, 85, 105

N, NY

- napló 42, 150
- fiktív ~ 23
- netes ~ 43, 96, 101, 116, 136, 137, 155, 156, 188
- narráció 74, 75, 91, 93, 247
- narrátor (l. elbeszélő)
- naturalizmus ☹
- négy soros ☹
- népiesség 54, 55, 112, 121, 198
- népköltészet ☹
- novella (rövidtörténet) 5, 47, 88, 210, 219, 286
- Borges~ 100, 234
- Karinthy~ 98
- Kleist~ 89, 90, 91
- lélektani ~ 93
- lírai ~ 96
- „rém~” 96, 98
- romantikus ~ 24
- nyelvújítás 41, 42, 46–48, 144, 145
- nyitott mű ☹

O, Ó, Ö

- objektív idő ☹
- óda 8, 36, 78, 79, 121, 134, 160, 165, 286
- ókori irodalom 18, 269
- olvasat
 - anagrammatikus ~ 166
 - feminista ~ 28
 - kettős ~ 104
 - posztmodern ~ 40, 50, 93, 168, 175, 197, 169, 247, 303
 - többféle ~ 139, 163, 170, 240
- önmegszólítás 141, 164, 174, 244, 246, 289
- önmegszólító vers(típus) 141, 175, 244

P

- parabola
 - parabolisztikus(ság) 70
- parafrázis 52, 88, 160, 179
- paródia 24, 39, 88, 95, 116, 192
- Csokonai~ 129
- Karinthy~ 204
- Jókai~ 260
- passió ☹
- pátosz 31, 47, 126, 130, 145, 159, 191, 197
- példázat, példázatos történet 89, 221, 236
- példázatos (művészi/próza) beszéd(mód) 79, 100
- történelmi ~ 228
- pentameter ☹
- poétizáció 29, 91, 139, 145, 169, 175, 190, 198, 200, 206, 218, 234, 243
- de~ 189, 191, 232, 246, 247, 257
- polifónia ☹
- polifón regény 93
- ponyvairodalom 25, 29, 30
- posztmodern 40, 45, 50, 75, 93, 166, 167, 168, 170, 234, 247, 248
- ~ világ 298
- ~ nézőpont 15, 50, 47, 101, 170
- pozitívizmus ☹
- próbatételes kalandregény 65
- prófécia ☹
- prologus ☹

R

- rapszódia 172, 197
- realizmus 11, 54, 92, 257, 258
- angol ~ 73–75
- francia ~ 101–106

- reflexió
„fieldingi” ön~ 73–74
- reformáció ☺
- regény
~folyam 25, 101
~forma 39
~komponálás 11, 73, 75, 257
~nyelv 75
~poétika 75
~szerkezet 258
~világ 86, 101
a ~ fogadtatása és befogadása 75, 104, 258, 259
a ~ műfajának alakulástörténete 26
a ~ nyelven inneni tartalma 257
a ~ totalitás jellege 73, 74, 92
a ~ zenei szerkezetű kom-
pozíciója 75, 86
állam~ 32
detektív~ (l. krimi!)
- európai ~ 26, 42, 101, 259
- folytatásos ~ 106, 260
- kaland~ 65, 106, 107, 256, 257
- karrier~ 102
- kép ~ 106
- kis~ 84, 87, 274
- klasszikus ~ 75
- korszakelőző ~ 74
- levél~ 26, 38, 39, 66, 68, 76
- modern ~ 9, 75
- művész~ 86
- napló~ 42
- nézőpontok többszörözése
a ~-ben 75
- pikareszk ~ 65, 73
- populáris ~ 30
- posztmodern ~ 75
- rém~ 211
- romantikus ~ 21, 21, 28, 105, 107, 211
- termelési~ 6
- tézis~ 65
- utaztató ~ 32, 72
- regénytípusok 32, 65
- regényváltozatok 89, 256, 257
- reneszánsz 10, 11
- retorizáltság 37, 137, 145, 159, 160, 165, 174, 175, 198, 231, 278
alul~ 231
- rím 301
~játék 181
- rímfajták ☹
- ritmus
~ és rímtechnika 81, 141, 172, 191, 200
gondolat~ 278
kevert ~ ☹
szöveg~ 75, 168
- rokokó 54, 76, 112, 114
- románc 234
- romantika 10, 11, 16, 18, 21–29, 36, 38, 39, 54, 61, 63, 78, 84, 85, 88, 92, 94, 96, 112, 122, 124, 130, 132, 134, 137, 154, 157, 164, 197, 206, 211, 221, 258, 259, 274, 276
~ és realizmus együttélése 54, 90, 101–109
álom~ 160, 256, 258
kései ~ 217
neo~ 20
pre~ 21, 113
- science-fiction (l. tudományos-fantasztikus irodalom!)
- síkváltás ☹
- sorfajták 141
- spondeus ☹
- stilizált(ság) 168, 227, 256
- strófaszerkezetek ☺
- (szabad) függő beszéd ☹
- szabad vers ☹
- szecsesszió 175
- szentimentalizmus 18, 21, 38, 39, 66, 76, 78, 112, 122
- széphistoria ☺
- szerep
~helyzet 106
~játék 93
~teremtő 217, 219
elbeszélői ~ 39, 93
költői ~ 85, 114, 117, 132, 133, 141, 144, 190, 206, 221
versformáló ~ 170, 245
- szerepvers 172, 197, 227
- szerkezet
~ hiánya 257
~i egység 159, 240
anekdotikus ~ 257
ellentétes ~ 27, 160
érték~ 37, 86, 114, 134
haláltánc~ 231
idő~ 239
idő- és tér~ 101
jelentés~ 134, 136, 159, 169, 180
keretes ~ 90, 91, 96, 148
körkörös ~ 5
lineáris ~ 5, 6
mondat~ 36, 155, 240
nyelvi ~ 198, 241
szóképek ~e 148, 154, 159, 160, 165
vers~ 146, 155, 159, 160, 161, 168
zenei jellegű ~ 75, 247
zárt(abb) ~ 258
- szimbolikus, szimbolikusan
~ cím 38, 159
~ figura 76, 117
~ film 210
~ jelentés 86, 88
~ megfelelés 32, 117, 222, 268
~ szövegelem 86, 249
~ tartalom 27, 226
~ történet 226
~ vizuális nyelv 232, 234
~ vonás 274

- szimbolizmus 98, 175, 218
- szimbólum 13, 76, 86, 91, 211, 221, 227
 - ~képzés/teremtés 131, 202, 217, 218, 245
 - alap~ 38, 122
 - központi ~ 100, 155, 209, 226, 235
 - nagy~ 91, 218, 220
- szimmetria 138
- szimultanizmus ☹
- színház 16, 22, 48, 32, 89, 112, 118, 119, 268, 269
- színházi hatás összetevői 47, 50, 86, 91, 118, 119, 191, 232, 275, 276, 277, 278
- színházi konvenciók 275
- szimultán verselés ☺
- szituáció 34, 124, 276
 - beszéd~, -pozíció 74, 75, 122, 165, 210
- szóbeliség ☺
- szociográfia ☹
- szonett ☺
- szonettciklus ☺
- szöveg hagyomány ☺
- szövetségesség 6
- szubjektív idő ☹
- szürrealizmus 164, 165, 172

T

- tárgyias költészet ☹
- téma
 - ~kör 5, 232, 233
 - aktuális ~ 155, 287, 288, 289, 290
 - alap~ 80, 98, 137, 203, 226
 - erotikus ~ 240
 - Faust~ 77
 - fő~ 42, 131
 - jellemző ~ 66, 89, 256
 - Kohlhaas~ 89

- magyarság, hazafiság ~-i 34, 35, 130, 145, 147, 150, 151, 156, 185, 186, 212, 219, 235, 257, 268, 292
- művészet~ 96
- nyelvvesztés ~-ja 234
- természet-, környezetvédelem ~-ja 286, 287, 288
- témakölcsönzés 40, 77, 89
- tér
 - ~élmény 50, 52
 - ~ és idő dimenziói 44, 91, 132, 145, 180, 247, 256
 - ~ és időkezelés 206
 - ~ és időpoétika 73, 132, 133, 278
 - ~ és időszemlélet 245
 - ~ és időszerkezet 101, 103
 - ~ és/vagy időviszony(ok) 239
 - ~-idő felfogás 17
 - ~-idő-kötöttség 256
 - ~szemlélet 10, 21
 - virtuális ~ 188
- testamentum ☺
- tetőpont 107, 272
- típus
 - ~alkotó módszer 91, 94, 101
 - ábrázolási ~ 18
 - ember~ 11, 91, 202
 - ős~ (l. archetípus)
 - történet~ 91
- toposz 122, 196, 204
 - talált kézirat ~-a 23
- tömegkultúra
 - ~jelenség 25, 29, 30, 252
 - ~ műfajai 25, 29, 106
 - ~termék 30, 75, 85, 301
- történelmi regény 26, 257
- történeti érték 131
- történetmesélési mód (l. narráció)
- tragédia ('színmű') 11, 206, 235, 238, 268, 271, 272, 274, 276, 300
- tragikum 151, 156, 159, 169, 190, 217, 228, 230, 235

- trubadúrköltészet ☺
- tudományos-fantasztikus irodalom (sci-fi, fanti) 72, 107

U, Ú, Ū

- újklasszicizmus 20
- utópia 72
- ütemhangsúlyos verselés ☺

V

- választás 54, 86, 104, 133, 141, 156, 217, 229, 236, 240, 286
- vallomás 292, 302
- vallomásos költészet 293
- vándormotívum 40, 77, 89
- verselés 80
 - ~i készség 286, 293
- verses regény 26, 93, 94, 221
- verhelyzet 121, 122, 165, 244, 289
- verslábak ☺
- versszervező elv 36, 113, 166, 168
- verstípus(ok) 114, 121, 125, 126, 133, 140, 141, 145, 162, 175, 220, 226, 244
- világszerűség 55, 76, 85, 86, , 107, 114, 121, 132, 202, 286, 287, 288, 292
- virtuális, virtualitás 68, 133, 188, 219, 243
- vicc ☺

Z, ZS

- zeneiség 86, 115, 168, 172, 173, 236, 247
- zsolttár ☺

Régi az újban, új a régiben (Győr, Széchenyi tér, 2010)

Tartalom

Kedves Tanárok és Diákok! 5

I. rész

A kora modernség (1700-as évek–1857) beszédmódjai

A klasszicizmus és a romantika gondolkodása, jelformái	10
Felvilágosodás és klasszicizmus a magyar irodalomban	31
Írás, nyelvújítás, humor (kisesszé)	46
Ráadás Kármán József: Fanni hagyományai (Befejező részek)	58

II. rész

A felvilágosodás és a romantika irodalma

Világirodalom	63
Magatartásmodellek a felvilágosodás korában	64
A francia felvilágosodás irodalmából	64
Voltaire	65
Jean-Jacques Rousseau	66
Montesquieu	68
Az angol felvilágosodás irodalmából	70
Swift: Gulliver utazásai	70
Henry Fielding: Tom Jones	73
A megismerés alakzatai a német klasszikában	76
Goethe	76
Schiller	78
Hölderlin	80
E. T. A Hoffmann: Az arany virágcserep	84
Heinrich von Kleist: A chilei földrengés	89
Ember, művészet, teremtés viszonya	
a romantikában	92
Puskin: Anyegin	92
Poe	96
Romantika és realizmus együttélése	
a francia prózában	101
Ráadás Edgar Allan Poe: A holló	108

Portrék	111	Arany János (1817–1882)	216
Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805)	112	A szimbólumteremtés felé (Esszé)	217
Élet, szerelem, költészet	112	A Toldi-trilógia	221
„Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon?”	117	A sors szorításában	225
„...a semmiből világokat” (Esszé)	120	A balladák	228
Létösszegzés egy új évszázad nyitányán	125	A derű poétikája? (Őszikék)	242
Berzsenyi Dániel (1776–1836)	130	Ráadás Bognár Tímea: Mindvégig-átiratok	250
A közelítő tél	136	Látásmódok	255
Létösszegzés „töredék”-ben?	140	Jókai Mór (1825–1904)	256
Költsey Ferenc (1790–1838)	144	A legolvasottabb magyar író (Esszé)	256
Egy élet mintázatai	144	Ráadás Jókai Mór: Melyiket a kilenc közül?	262
„A haza minden előtt”	150	Színház- és drámatörténet	267
Vörösmarty Mihály (1800–1855)	154	Katona József: Bánk bán	268
Nemzeti romantikusunk	154	Előzmények és vélemények	268
Gondolatok a könyvtárban	158	Konfliktusok	272
Az emberek és az Eszmélet (Összehasonlító értelmezés)	162	Összegzés	274
A (poszt)modernség felé	167	Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde	276
Ráadás A dió-motívum értelmezéstörténetéhez (Összehasonlító verselemzés)	178	Ráadás Szigligeti Ede: Liliomfi (Részlet)	282
Életművek	183	A kortárs irodalomból	287
Petőfi Sándor (1823–1849)	184	Irodalom szelárnýékban?	286
„A” költő	185	Irodalom és ökológia	286
A Petőfi-költészet modernsége	196	A magyarországi cigány irodalomról és kultúráról	289
Sors és élet	200	Ráadás Szécsi Magda: Születés	294
Szabadságharc, látomások	207	Az irodalom és a kultúra kapcsolata	299
Összegzés	212	Hogyan írjunk (fiktív) fülszöveget és életrajzot?	300
Ráadás Varró Dániel: Mese #2	214	A 12 legszebb magyar vers	303
		Konferencia- és könyvsorozat (2007–2013)	303
		Ráadás Berzsenyi, 2007	306
		Fogalommutató	308

A bécsi Franz Werner az 1848-as forradalmak lázában égő Európát idézte meg a tankönyvünk *utolsó oldalán* közölt térképen. Az egyes országok területén hadseregek vonulnak fel. Zászlót, fegyvereket lengető polgárok gyülekeznek, a kontinens szinte minden szeglete forrong. A forradalmi hangulatba békés életképek vegyülnek politikai, természetföldrajzi, etnográfiai megjegyzésekkel kísért feliratok közepette. Az ábrázolás középpontjában a Frankfurt am Mainban egyesülni kívánó „szabad” Németország, illetve a vezetőjének óhajtott Habsburg János főherceg áll. Az általános európai felfordulástól csak néhány terület maradt mentes: a finnek horgásznak, bár az orosz „szabadságfán” hazafit akasztanak; a lappok rénszarvasszánon utaznak, a norvégok a kikötőben hajóra várakoznak. A térképlap a forradalmi események ábrázolását a viseletképek és etnográfiai ábrázolások több évszázados hagyományával ötvözi „Európa politikai teátrumán”.

Evegý szévép navapovon
avaz övötövös buvuszonon
figigyevelmeves levettevem
evegy fiviavatavalevembeverre,
avakivinevek hovosszuvu nyavakava
vovolt éves avakivi szavalavag
hevelyevett pavaszovomáványt
vivisevelt ava kavalavapján.
Hivirteveleven ráváfövörmevedt
ava mevelletteve ávállóvó
uvutavasrava, hovogy avamavaz
fovolytovon ava lávábávárava
lévép nevekivi. Deve hamamar
abavaba havagytava ava
veveszevekevedévést, éves
gyovorsavan leveüvült evegy
mevegüvürüvült üvülövöhevelyre.
Kévét ovórávávaval kévésövöb
uvujrava mevegláválttavam
ava buvuszbvól, evezuvuttaval
ava Szevent Lávázávár
pávályavauvudvarar evelövött.
Navagybavan beveszélgevetevett
evegy bavarávátjávávaval,
avakivi avazt movondtava
nevekivi, hovogy feveljevebb
kevelneve vavarravatnivijava
ava levegfövölsövő
kavabávátgovombjávát nevekivi.

(Raymond Queneau: Stílusgyakorlatok –
1947)

KN 4010

KRÓNKA NOVA KIADÓ
1111 Budapest, Bartók Béla út 18.

Telefon: 06-1/365-4797

Fax: 06-1/385-1941

E-mail: kronikanova@kronikanova.hu

Honlap: www.kronikanova.hu

